

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор серії – д-р філол. наук, проф. О. Г. Павленко

Заснований у 2008 р.

ВИПУСК 25

МАРІУПОЛЬ – 2021

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2008 р.

Згідно з рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29.06.2021 № 735 наукове видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія» включене до Переліку наукових фахових видань України у **категорію «Б»** у галузі знань **035 Філологія**.

Видання включено до міжнародної спеціалізованої наукометричної бази даних **Index Copernicus International sp.z o.o.** (Польща) та міжнародної бази даних періодичних видань **Ulrich's Periodicals Directory**, до фонду наукової електронної бібліотеки «**Киберленінка**», індексується у вільній пошуковій системі повнотекстових наукових публікацій **Google Scholar** та в електронній базі наукових робіт **Scilit** (Швейцарія).

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 06 від 02.12.2021 р.)

Головна редколегія:

Головний редактор – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки) Маріупольського державного університету Олена Георгіївна Павленко.

Заступник головного редактора – доктор філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету Наталія Андріївна Городнюк.

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької філології Маріупольського державного університету Наталія Миколаївна Лоскутова.

Відповідальний за англійськомовний супровід – асистент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету Валерія Вадимівна Чебурахіна.

Члени редакційної колегії:

Безчотнікова С. В., д-р філол. наук, професор (Маріупольський державний університет);

Вінтонів М. О., д-р філол. наук, професор (Інститут філології Київського університету імені Бориса Грінченка);

Грива Е., д-р філософії, професор (Університет Західної Македонії, м. Козані, Грецька Республіка);

Гусєва О. І., канд. філол. наук, доцент (Маріупольський державний університет);

Гутнікова А. В., канд. філол. наук, доцент (Маріупольський державний університет);

Ілломінаті Поркарі К., д-р філософії, професор (Римський університет Тор Вергата, м. Рим, Італійська Республіка);

Кіклевич О. К., д-р філол. наук, професор (Вармінсько-Мазурський університет, м. Ольштин, Польща);

Ковалів Ю. І., д-р філол. наук, професор (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка);

Ленська С. В., д-р філол. наук, доцент (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка);

Ліпіна В. І., д-р філол. наук, професор (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);

Луценко Л. О., канд. філол. наук, доцент (Криворізький державний педагогічний університет);

Маркос Х. М., д-р філософ. і філол. наук, професор (Університет Уні Норте, м. Асунсьон, Республіка Парагвай);

Махачашвілі Р. К., д-р філол. наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Ніранджана Т., д-р філософії, професор (Університет Ліннань, Гонконг);

Петров О. О., канд. філол. наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського);

Почепцов Г. Г., д-р філол. наук, професор (Маріупольський державний університет);

Проценко І., д-р філософії, професор (Університет Уні Норте, м. Асунсьон, Республіка Парагвай);

Солодка А. К., д-р пед. наук, професор (Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського);

Стаму А., д-р філософії, професор (Університет Арістотеля, м. Салоніки, Грецька Республіка);

Федорова Ю. Г., канд. філол. наук, доцент (Маріупольський державний університет).

Засновник Маріупольський державний університет

87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

тел.: (0629) 58-75-00; e-mail: visnyk.mdu.filologia@gmail.com

Електронна версія видання знаходиться на: <http://visnyk-filologia.mdu.in.ua/>

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»

87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи

ДК № 4930 від 07.07.2015 р.

Тираж 100 примірників. Замовлення № 024/21

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Алексенко В. Ф. БІНАРНА ОПОЗИЦІЯ СУША-ВОДА У КАЗЦІ «КОКОБОЛО» Р. РІГГЗА.....	9
Бігун О. А. ГЕНОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ ОПОВІДІ В ПОЕЗІЯХ У ПРОЗІ ПОЛЯ ВЕРЛЕНА.....	17
Волик Н. А., Педченко Е. В. ТИПОЛОГИЯ ЭЛЕГИЧЕСКОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО МОДУСА В РУССКИХ РИТОРИКАХ И ПОЭТИКАХ XVIII СТОЛЕТИЯ.....	25
Звоняцковский В. Я., Линник В. В. ПУШКИН И ЖОРЖ САНД.....	34
Кравченко О. Л., Галенко А. М. ХУДОЖНІЙ ІСТОРИЗМ У РОМАНІ В. РУТКІВСЬКОГО «ДЖУРИ КОЗАКА ШВАЙКИ».....	47
Матвеева Т. С. ЧАСОВА ДЗЕРКАЛЬНІСТЬ ЯК ХАРАКТЕРОТВІРНА МОДЕЛЬ РОМАНУ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «ПРИЧЕПА».....	56
Німіжан-Боднарюк О. І. ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ У РОМАНІ «ЛЮБОВ ДО БЛИЖНЬОГО» МИХАЙЛА НЕБИЛЯКА.....	62
Ravlenko O. A GLIMPSE INTO LITERARY TRANSLATION THROUGH INTERPETER'S CRITICAL REFLECTION.....	69
Пікун Л. В. ТВОРИ ДЖОНА ЩЕШКИ ПРО ФРАНКА ЕЙНШТЕЙНА ЯК ВАРІАНТ ЛІТЕРАТУРНОЇ ГРИ КУЛЬТУРНИМ СПАДКОМ.....	79
Саламатіна А. В. КОНЦЕПТ «ВІЙНА» У РОМАНІ Г. БЬОЛЛЯ «БУДИНОК БЕЗ ГОСПОДАРЯ».....	87
Сізова К. Л. СОНЕТИ Р. М. РІЛЬКЕ У РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ.....	93
Терехова І. О. ЛЕГЕНДИ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША «ЧЕРНАЯ РАДА. ХРОНИКА 1663 ГОДА».....	101

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Павлова А. К. ЕТИЧНЕ ТА ІРАЦІОНАЛЬНЕ В ЛІРО-ЕПІЧНІЙ ПІСНІ (НА ПРИКЛАДІ НАРОДНИХ БАЛАД).....	111
--	-----

ЛІНГВІСТИКА

Алексєєнко Н. М. ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В АСПЕКТІ ПРИЙМЕНИКОВОЇ СИСТЕМИ.....	117
Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М. СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ В ЛІНГВОУКРАЇНІСТИЦІ: СТАТУС, ДИНАМІКА.....	125
Gutnikowa A. EXOGENE LEXIK ALS BESTANDTEIL DER KLEIDERNAMEN.....	134
Далебіга О. І. ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ПЕРЕЛІКУ СЛІВ.....	140
Журбенко К. О., Кобякова І. К. АНГЛОМОВНІ СОЦІАЛЬНІ НЕОЛОГІЗМИ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕДАЧІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	151
Кавера Н. В. АДАПТАЦІЯ ЗАПОЗИЧЕНОГО КОМПОНЕНТА «АРТ» У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	159
Kovalchuk I., Honcharova O. STRUCTURE AND SEMANTICS OF SLOGANS (based on international song contest slogans).....	168
Красуля А. В., Кравченко В. В. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ВІДЕОІГОР (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІЇ ІГОР «SUBNAUTICA»).....	176
Кулішенко Л. А., Біденко Л. В. СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ ДЕМІНУТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У РОМАНІ Д. ГНАТКО «ДУША ОКАЯННА».....	183
Лазарева І. О., Чуланова Г. В. ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЗВОРОТІВ У КОРОНАВІРУСНИХ СТАТТЯХ НА ОСНОВІ АНГЛОМОВНОЇ ПРЕСИ.....	191
Макарук Л. Л. ФУНКЦІОНУВАННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ МАСМЕДІЙНОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ.....	201
Манжос Я. Ю. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ.....	211
Marchenko M. INDIVIDUELLE REDE ALS LINGUISTISCHES PHÄNOMEN.....	220

Медведська І. М., Венєвцева Є. В. ЗАСОБИ МОВНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНТРОЛЮЮЧОЇ СТРАТЕГІЇ ДИСКУРСУ ФІТНЕС-ЗАНЯТЬ.....	229
Музика М. В. МОВНА СТІЙКІСТЬ ЯК ВИЯВ СТАВЛЕННЯ ДО МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ОПИТУВАННЯ).....	237
Оленяк М. Я. ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ОБРАЗНОГО ПОРІВНЯННЯ: ДОБА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.....	245
Передерій К. А., Покровська І. Л. МІСЦЕ ПЕРСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ.....	254
Русаченко Н. П., Соколовська Т. В. ТЕРЕХІВСЬКА ГОВІРКА В КОНТЕКСТІ ДІАЛЕКТНОГО КОНТИНУУМУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	261
Сабліна С. В. АНТРОПОМЕТАФОРА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	269
Serhiienko L., Maliuha O. SOME ASPECTS OF SPEECH ACTS THEORY AS APPLIED TO INITIAL PUBLIC OFFERING TEXTS.....	277
Stepanov V. MODERN CONCEPTS: FROM A STATIC TO DYNAMIC UNIT.....	285
Супрун Л. В., Супрун В. М. СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА НЕПОШИРЕНИХ РЕЧЕНЬ ДІЄСЛІВНОЇ БУДОВИ В ХУДОЖНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА.....	295
Тютюнник В. Ю., Голяк В. І., Ільєва К. А. ДО ПИТАННЯ АНТОНІМІЧНИХ ВІДНОСИН У АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМАХ УРБОЕКОЛОГІЇ.....	302
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	311
РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ»...	317
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ.....	320

CONTENTS

LITERATURE

Aleksenko V. BINARY OPPOSITION LAND-WATER IN THE FAIRY TALE “COCOBOLO” BY R. RIGGS.....	9
Bigun O. GENOLOGICAL NARRATIVE MODELS IN PAUL VERLAINE’S PROSE POEMS..	17
Volik N., Pedchenko O. TYPOLOGY OF AN ELEGIC ARTISTIC MODUS IN RUSSIAN RHETORICS AND POETICS OF THE 18 th CENTURY.....	25
Zvinyatskovsky V., Linnik V. PUSHKIN AND GEORGE SAND	34
Kravchenko O., Galenko A. ARTISTIC HISTORICISM IN V. RUTKIVSKY’S NOVEL “DZHURAS OF COSSACK SHVAIKA”	47
Matvieieva T. TIME MIRRORING AS A CHARACTER CREATION MODEL OF I. NECHUY- LEVYTSKY’S NOVEL “AN IMPUDENT FELLOW” (“PRYCHEPA”).....	56
Nimizhan-Bodnariuk O. EXISTENTIAL DIALECTICS IN THE NOVEL “LOVE OF NEIGHBOR” BY MIKHAIL NEBYLYAK.....	62
Pavlenko O. A GLIMPSE INTO LITERARY TRANSLATION THROUGH INTERPETER’S CRITICAL REFLECTION.....	69
Pikun L. THE FRANK EINSTEIN BOOKS BY JON SCIESZKA AS A VARIANT OF THE LITERARY GAME WITH CULTURAL HERITAGE.....	79
Salamatina A. THE CONCEPT «WAR» AT THE H. BOELL’S NOVEL “HOUSE WITHOUT GUARDIANS”.....	87
Sizova K. R. M. RILKE SONNETS IN UKRAINIAN POETS RECEPTION.....	93
Terekhova I. LEGENDS IN P. KULISH’S HISTORICAL NOVEL “BLACK COUNCIL. CHRONICLE OF 1663”.....	101

FOLKLORE STUDIES

Pavlova A. AXIOLOGICAL PARADIGM OF LYRO-EPIC SONG: ETHICAL AND IRRATIONAL.....	111
---	-----

LINGUISTICS

Alekseienko N. TRANSFORMATION OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE IN THE ASPECT OF THE PREPOSITION SYSTEM.....	117
Vintoniv M., Vintoniv T. SYNTACTIC TOOLS OF EXPRESSIVIZATION IN THE UKRAINIAN STUDIES: STATUS, DYNAMICS.....	125
Gutnikova A. EXOGENOUS LEXIC AS A COMPONENT OF CLOTHING NAMES.....	134
Dalebiha O. LEXIS TO DENOTE EMOTIONS: PROBLEMS AND PROSPECTS OF CREATING WORD LIST.....	140
Zhurbenko K., Kobyakova I. ENGLISH SOCIAL NEOLOGISMS AND THEIR WAYS OF TRANSLATION IN UKRAINIAN.....	151
Kavera N. ADAPTATION OF THE BORROWED COMPONENT “ART” IN THE MODERN UKRAINIAN.....	159
Kovalchuk I., Honcharova O. STRUCTURE AND SEMANTICS OF SLOGANS (based on international song contest slogans).....	168
Krasulia A., Kravchenko V. TRANSLATION AND LOCALIZATION FEATURES OF ENGLISH VIDEO GAMES (BASED ON THE SUBNAUTICA FRANCHISE).....	176
Kulishenko L., Bidenko L. STYLISTIC ROLE OF DEMINUTIVE VOCABULARY IN THE WORK OF D. HNATKO “THE IMPIOUS SOUL”.....	183
Lazarieva I., Chulanova H. USE OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN CORONAVIRUS ARTICLES ON THE BASIS OF ENGLISH MASS MEDIA.....	191
Makaruk L. FUNCTIONING OF MULTIMODAL STYLISTIC MEANS IN THE MODERN ENGLISH-LANGUAGE MASS MEDIA COMMUNICATIVE SPACE.....	201

Manzhos Y. SOCIOLINGUISTIC VARIATION OF ENGLISH LEGAL TERMS DENOTING DISTURBANCE OF THE PEACE.....	211
Marchenko M. INDIVIDUAL SPEECH AS A LINGUISTIC PHENOMENON.....	220
Medvedska I., Vienievtseva Ye. THE MEANS OF LANGUAGE OBJECTIVATION OF THE CONTROLLING STRATEGY OF ENGLISH FITNESS DISCOURSE.....	229
Muzyka M. LANGUAGE STABILITY AS THE IDENTIFICATION OF THE LANGUAGE ATTITUDE (ON THE SURVEY DATA)	237
Oleniak M. HISTORIOGRAPHY OF SIMILE RESEARCH: THE MIDDLE AGES.....	245
Perederii K., Pokrovska I. THE PLACE THAT LOANWORDS FROM THE PERSIAN LANGUAGE TAKE IN THE CONTEMPORARY TURKISH LANGUAGE.....	254
Rusachenko N., Sokolovska T. TEREKHIV SUB-DIALECT IN THE CONTEXT OF THE DIALECT CONTINUUM OF THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	261
Sablina S. ANTHROPOMETAFOR IN UKRAINIAN LINGUISTIC TERMINOLOGY OF THE BEGINNING OF THE XX CENTURY.....	269
Serhiienko L., Maliuha O. SOME ASPECTS OF SPEECH ACTS THEORY AS APPLIED TO INITIAL PUBLIC OFFERING TEXTS.....	277
Stepanov V. MODERN CONCEPTS: FROM A STATIC TO DYNAMIC UNIT.....	285
Suprun L., Suprun V. SEMANTIC AND SYNTAX STRUCTURE OF UNEXTENDED SENTENCES OF VERBAL TYPE IN THE BELLES LETTRES COMMUNICATION OF OLES GONCHAR.....	295
Tyutyunnyk V., Holiak V., Ilyeva K. TO THE QUESTION OF ANTONYMIC RELATIONS IN ENGLISH, FRENCH AND GERMAN TERM SYSTEMS OF URBAN ECOLOGY.....	302
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	311
EDITORIAL POLICY OF SCIENTIFIC JOURNAL «BULLETIN OF MARIUPOL STATE UNIVERSITY. VOLUME: PHILOLOGY».....	317
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS.....	320

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111.09Ріггз

В. Ф. Алексенко

ORCID: 0000-0001-6886-0611

БІНАРНА ОПОЗИЦІЯ СУША-ВОДА У КАЗЦІ «КОКОБОЛО» Р. РІГГЗА

Стаття розглядає символіку прояву двох антагоністичних стихій (води та суші) у казці «Кокоболо» Р. Ріггза. Автор говорить про домінують роль цих двох символів у тканині художнього твору. При цьому письменник не лише використовує загальносимволічні значення, але й доповнює їх додатковими авторськими конотаціями. У казці Р. Ріггза суша символізує собою впорядкованість, прагматичність, раціональність, а вода – стихійність, небезпечність, ірраціональність. Твір насичений також іншими символами, які знаходяться на межі стихій води та суші (берег, острів, пісок, водорості). Герой казки Чжен повинен зробити вибір між цими двома стихіями, що стає для нього етапом ініціації та екзистенційним вибором. Остаточний вибір пов'язаний для нього з віднайденням і прийняттям власної сутності.

Ключові слова: символ, архетип, вода, суша, раціональне, ірраціональне.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-9-16

Актуальність нашого дослідження обумовлена насамперед тим, що на сьогодні відсутні наукові роботи, присвячені символіці «Казок про дивних» Р. Ріггза («Кокоболо» – одна з історій циклу). Водночас твори цього американського письменника видаються багатомільйонними тиражами, користуються популярністю, хоча широкий загал бачить у творчості Р. Ріггза передусім фентезійну та казкову складові, орієнтацію на розважальність.

Постановка проблеми. Але, з нашої точки зору, його творчість є цікавим феноменом постмодерністського художнього експерименту й відповідного розширення кордонів постмодерністської естетики (про що ми вже мали нагоду писати: (Алексенко, 2020, с. 20–21; Aleksenko, 2020, с. 562–563). Отже, «Казки про дивних» набагато складніші – їм притаманні справжня інтертекстуальність та імпліцитні смисли.

Для аналізу ми обрали один твір циклу «Казок про дивних» – історію острова Кокоболо («Кокоболо»). **Метою** нашого дослідження є виявлення проявів символіки «земля / суша» у казці «Кокоболо», з'ясування їх ідейно-художніх функцій у континуумі художнього твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проте, як ми вже зазначили вище, наукове вивчення символіки Р. Ріггза відсутнє, і це зобов'язує нас найперше усвідомити потенційні можливості символізації у цілому. Ця тема здавна привертала увагу численних науковців. Насамперед тут варто пригадати концепцію Е. Кассирера, котрий саму сутність мистецтва прив'язував до його символічної природи й вважав, що через символи буття набуває певного значення (Кассирер, 1995, с. 168–178). Психоданаліз, як відомо, також приділяв значну увагу символам (доволі згадати концепцію сновидінь З. Фрейда). Теорія архетипів К. Г. Юнга також безпосередньо пов'язана з процесами символізації, які відбуваються на рівні колективного несвідомого. Ю. Лотман розглядав символ у семіотичному аспекті, а з точки зору семіотики сутність культури пов'язана

з колективною пам'яттю, збереженням, передачею та виробленням нових «текстів» (до яких належать у тому числі символ, міф, ритуал тощо). І якщо здійснювати семіотичний аналіз символу як тексту культури, то навіть якщо ми не можемо вповні усвідомити, що таке символ, але кожна семіотична система це «знає» і може визначити у рамках контексту (Лотман, 2010, с. 240). З погляду О. Лосева, будь-який знак може виступати як символ, оскільки може мати численні значення (Лосев, 1982, с. 64). Щодо взаємозв'язку символу з художнім образом, то ця проблема теж неодноразово привертала увагу науковців. Так, С. Аверінцев писав, що будь-який символ є образом, як і будь-який образ певною мірою виступає символом (Аверинцев, 1985). І. Авдеєнко звертає увагу на авторські конотації символу, оскільки «художній образ (у розумінні, що корелюється з символом) є авторською трансформацією (актуалізацією) колективного за своєю природою символу у рамках естетичної системи відповідно до замислу чи внутрішньої логіки твору» (Авдеєнко, 2014, с. 16). І. Власевська розмірковує над інтерпретацією символу, яка завжди діалогічна: спочатку свідомість вихоплює буквальне значення (завдяки архетипам, що живуть у колективному несвідомому), а потім доповнює його смислами конкретного художнього твору, усвідомленням того, як автор переосмислив символ у процесі власної міфотворчості (Власевская, 2009, с. 66).

Завдання дослідження. Отже, у нашому дослідженні ми й спробуємо виявити, якими додатковими смислами обростають символи двох стихій – суші та води у казці «Кокоболо» Р. Ріггза.

Виклад основного матеріалу. Символізм стихій виразно прослідковується у всіх історіях «Казок про дивних» Р. Ріггза, і насамперед тут мова має йти про дихотомію суші-води, які, за М. Епштейном, в літературі взагалі глибоко архетипові, як, втім, і берег, котрий розділяє ці дві стихії (Эпштейн, 1988, с. 391). Особливо ж яскраво ця антагоністична пара «суша – вода» проявляється саме у казці «Кокоболо», де вона виступає семантичним центром оповіді.

Символізм стихій проявляється не одразу, виступаючи спочатку просто частиною хронотопу. Герой Чжен живе на березі моря, і спочатку суша / вода сприймаються як деталі пейзажу. Але поступово, з розгортанням сюжету, однозначність і одноплановість образів зникає, вони стають тропами з притаманною їм полісемантичністю. Утім, підказка про цей другий план, про перетворення простих побутових деталей на символи, наявна вже у перших рядках, коли читачеві повідомляється, що у батька Чжена, Лю Чжі, який був знаменитим мореплавателем, «кров була розбавлена водою океану»: *People said there was seawater in his blood.* (Riggs, 2017, с. 67). Ця фраза не випадкова – вона вже натякає на те, що вода відіграватиме значно важливішу функцію у нарації, ніж просто окреслення ландшафту. І, як ми побачимо далі, цей «голос крові» (а Чжен, як відзначали усі навколо, був неймовірно схожим на батька) стане для Чжена «покликом води».

Очевидно, що люди, котрі живуть на березі моря, прагнуть заробити собі на життя найперш мореплаванням. Батько Чжена, Лю Чжі, був моряком, котрий прагнув до відкриття нових країв, встановлення контактів з невідомими племенами, пошуків міфологічних земель. Його син Чжен, у крові якого теж була вода океану *There was seawater in Zheng's blood*, теж стає моряком, але іншого стибу: «He led no expeditions of discovery, no pioneering voyages to claim new lands for the empire. He was a thoroughly practical man, a merchant, and he oversaw a fleet of trading ships. He took no risks. He avoided routes favored by pirates and never strayed from familiar waters. And he was very successful» (Riggs, 2007, с. 69). Отже, Чжен «курсуює» між двома стихіями, але свою долю бачить на землі, на суші. Він не розуміє, чому море мало таку владу над його батьком, воно його і згубило (той так і не повернувся з однієї зі своїх експедицій), і син боїться такого фатуму.

Герой оповідання декларує неприйнятність батьківського життєвого сценарію, він не хоче належати морю. Він заводить знайомства з потрібними людьми, бенкетує, не сперечається ні з ким, вигідно одружується і старається ніколи не згадувати про батька (хоча старше покоління його родини постійно підкреслює, наскільки вони схожі).

Зміни у житті Чжена розпочинаються, коли йому виповнюється тридцять років. Він починає бачити дивні сни про старця на березі якогось острова, його охоплює нестримне бажання стрибнути у воду й пливати (хоча на дворі зима). Він згадує обіцянку, яку дав колись у дитинстві батькові – знайти його, і останні слова, які сказав йому батько: «Don't let grass grow under your feet!» (Riggs, 2007, с. 69). Цікаво, що ці слова дослівно перекладаються як «Не дозволяй траві рости у тебе під ногами», тобто нібито це був заповіт – мандрувати, але фраза несе додаткове смислове навантаження. В англійській мові це – прислів'я, яке означає «користуйся можливостями, не відкладай на потім».

Таким чином, Чжен у свої тридцять років повинен зробити екзистенційний вибір, який символічно зводиться для нього до вибору між двома стихіями – сушею та водою. Тут знову проявляє себе двоплановість твору: з одного боку, мова йде про побутові речі (залишатися на суші з родиною або вирушати в море на пошуки батька), з іншого боку, дедалі очевиднішим стає символічний план – Чжен має зробити вибір між сушею (яка символізує спокій, передбачуваність, поміркованість тощо) і водою (небезпеки, непередбачуваність, пригоди тощо). Чжен обирає сушу, але виявляється, що, по суті, його вибір нічого не визначає. Ситуація далі складається так, що він таки змушений відправитися у невідоме, у море.

Дихотомія й символізм суші-води стає дедалі очевиднішою. Так, він зробив вибір на користь суші, але вибір виявився неправильним – він позбавляє його спокою, психічного здоров'я і врешті-решт перетворює на якусь потворну істоту. Спочатку Чжен бачить сни, в яких лягає на землю, а рослини з землі обплітають і душать його – земля виступає ворогом, який ніби жене його у воду. Кінець-кінцем його ступні у буквальному сенсі проростають травою (реалізація згаданої вище метафори), а під пахвами починають рости водорості. Звертає на себе увагу, що трава асоціативно пов'язана з сушею, водорості – з водою. Нарешті Чжену стає все складніше ховати свої метаморфози від дружини – адже з його пор починає сипатися пісок. Цікаво, що, як і у попередній ситуації, ми стикаємося з натяком на стихій води й суші. Пісок набуває тут важливого контекстуального значення: з одного боку, він ніби належить землі, з іншого – має стійкі асоціації з водою. Пісок є «символом множинності», але він також «символізує хиткість, знищення, руйнування і плин часу» (Трессидер, 1999, с. 275). У дискурсі казки це є унаочненням ситуації, в якій опинився головний герой – його відмова прийняти себе таким, яким він є, небажання зустрітися зі справжнім «я» у буквальному сенсі починає руйнувати його. Змінюється навіть запах Чжена – від нього тепер тхне, як на пляжі після відливу¹. Усе це примушує Чжена зробити вибір на користь води, він переосмислює долю батька і його слова про траву під ногами, розуміючи, що батько мандрував у пошуках ліків проти цієї невідомої хвороби, якою тепер хворіє і його син.

Він змушений обрати море й заявляє родині, що відправляється на пошуки батька і того таємничого острова Кокоболо, який роками шукав Лю Чжі. Отже, він залишає сушу, поринаючи у водну стихію. Характерно, що у «Психоаналітичному словнику»

¹ Характерно, що М. Епштейн розглядає пляж вже не як архетип, а як «кенотип, народжений нашим часом»; кенотип – це «пізнавально-творча структура, що відбиває нову кристалізацію загальнолюдського досвіду, яка склалася у конкретних історичних обставинах, але не зводиться до них, виступає як прообраз можливого або майбутнього» (Епштейн, 1988, с. 389). Іншими словами, героя тут викинуто на міліну історії.

В. Самохвалова залишення берегу потрактовано саме як «розрив з родиною» (Самохвалов, 1999, с. 123), що цілковито вписується в авторську концепцію казки. Причому розрив тут відбувається також і психологічний – дружина не може усвідомити мотивів поведінки свого чоловіка, донедавна такого раціонального, прагматичного та зрозумілого.

Острів у казці теж постає багатозначним образом. J. Cirlot, трактуючи символіку острова, підкреслює, що, за Юнгом, він постає як «притулок від грізного «моря» несвідомого або, іншими словами, це синтез свідомості та волі <...> У той же час острів також є символом ізоляції, усамітнення, смерті» (Cirlot, 2001, с. 160). Подивимося, які значення острову стають домінуючими для Ріггза. Очевидно, що тут наявна юнгівська концепція, оскільки для героя казки море постає жахливим, лякаючим, непередбачуваним ворогом, який здатний поглинути людину, а острів дарує надію на порятунок й навіть віднайдення батька. Знову ж – острів постає як медіатор на межі двох стихій – води й суші, і, можливо, дозволить розв'язати той конфлікт, що існує всередині Чжена. Чи пов'язаний у Ріггза острів з символікою ізоляції та смерті? Це прозоро демонструє подальша нарація, до чого ми ще повернемося трохи далі.

Отже, Чжен вирушає на пошуки острова, який рухається, хоча ніхто не розуміє його. «His first mate tried to discourage him, too. Even if the island existed, he said, every mariner who had claimed to see it swore it couldn't be reached. They said it moved in the night. «How can you land on an island that runs away from you?» the first mate asked» (Riggs, 2017, с. 73). На наш погляд, символіка острову Кокоболо надзвичайно подібна до символіки Синього Птаха у тому значенні, що його неможливо спіймати, а навіть схопивши на мить – неможливо втримати. Ширше кажучи – весь матеріальний світ невловний, прагнути заволодіти ним – це біблійне «ловлення вітру» (Еклезіаст).

Чжен пересувається на кораблі, який теж має символічну назву – Improbable (Неймовірний). Зрозуміло, що назва цілком виправдана – адже він хоче досягти неможливого.

Чжен зустрічає численні кораблі у морі, і кожний з них дає вказівки, де шукати Кокоболо, але все марно. Чжен, який полишив сушу, символічно відмовився і від сфери раціонального, свідомого. Тепер він вірить лише у містичні осяяння і те, що саме ірраціональність може підказати йому шлях до міфологічного острова. Він пливе по Арабському морю (цей гідронім ніби робить подорож – й острів – реальним), але насправді, як за Юнгом, Чжен пливе у морі несвідомого. Саме тому зрозумілим стає його бажання побачити пророчі сни, а коли цього не виходить, то він намагається почути пісню китів з підказкою. Зневірившись, він пірнає у воду. «He hit the water with incredible force. The current was strong and shockingly cold, and it pulled him down. He did not fight it. He felt himself drowning» (Riggs, 2017, с. 75). Але він не потонув, а нарешті почув пісню кита, який наказав кораблю слідувати за ним. Отже, символічно лише прийнявши ірраціональне у собі, ти можеш віднайти відповіді на питання.

Кит справді приводить їх до острова, але ще три дні знадобилося для того, аби кинути на ньому якор. «They chased the island for three days. Each day they drew tantalizingly close to it, only for it to slip away each night. Then a strong wind pushed them toward the island faster than ever, and finally the Improbable was able to reach it, anchoring in a sandy cove just as the sun was dipping toward the horizon» (Riggs, 2017, с. 76).

Фантастичний острів, виявляється, справді існував, але ані батька, ані слідів його експедиції тут не було. Утім, коли Чжен почав розводити багаття, він почув голос, і з'ясувалося, що сам острів і є його батьком, з яким відбулася така дивна метаморфоза. Чжен, який мріяв, що знайде ліки проти своєї дивної хвороби, збентежений і розчарований – він вважає, що це жахлива доля – перетворитися на острів. Між батьком

і сином відбувається знакова розмова, під час якої вони говорять про призначення. І батько пояснює, що немає нічого поганого у тому, аби бути людиною, якщо ти для цього був призначений: «I myself was not meant to be human forever, though for many years I couldn't accept it. I fought hard against the changes that were overtaking me – and which are also overtaking you. I solicited the help of doctors, and when they proved useless I sought out distant cultures and consulted their sorcerers and witch doctors, but no one could make it stop. I was unutterably miserable. Finally, I couldn't take it anymore and I left home, found a distant patch of ocean in which to live, and allowed my sand to spread and my grass to grow – and heavens, it was such a relief» (Riggs, 2017, с. 79). Так трагічно Чжен дізнається, що, ймовірно, його доля – теж стати островком суші серед широкого моря. Це неймовірна, виняткова, фантастична доля, і він робить останню спробу відмовитися від неї. Його вибір – не унікальність, а звичайність, навіть стереотипність. Він з відчаєм вигукує: «I don't want to be an island. I want to be normal!» «But you and I aren't normal,» said his father» (Riggs, 2017, с. 79).

І у цей трагічний момент Чжен знову стикається зі стихією води, але тепер це вже не море, а дощ, а згодом і сльози батька-острова, що перетворюються на рубіни. Він не хоче визнавати те, що стало вже очевидним – він змушений буде повторити долю батька.

Чжен прагне залишитися людиною, але у своєму впертому бажанні не бачить, що у нього не має на це жодних шансів. Повернувшись додому, він ампутує ноги, а шкіру змащує шаром клею. Парадоксально, що, втрачаючи людську подобу, він похмуро радіє, що це зберегло його людську природу. На якийсь час це діє, але як тільки він виходить на берег океану – трава, пісок і водорості з його тіла знову рвуться ззовні. Поступово так на нього починає діяти будь-яка вода – дощ або душ, він навіть перестає пити воду, а замість цього лише смочке серветку. Здавалося б, йому вдалося побороти власну природу. Він відмовився перетворюватися на острів, і це спрацювало. Але через багато років він згадує про батька й починає плакати. Цього було достатньо, аби перша сльоза запустила процеси перетворення, які тепер вже не спинити. «He fell down in the middle of the street, sand and seaweed gushing out of him. People who saw him ran away screaming. His wooden feet blew off, and from their stumps rushed endless lengths of grass. His body began to grow, the rain and the grass mixing with the sand to form earth, layers and layers of which wrapped around him like skin upon skin. Soon he was as wide as the street and as tall as his house» (Riggs, 2017, с.84–85). Так він швидко перетворився на гігантську земляну кулю і, перекочуючись вулицями, досягнув бухти, де занурився в море. Тут на нього чекав батько і, відправившись у відкрите море, вони – тепер два острови – сплелися кораловими рифами. «Zheng let himself be pulled along and, as the days passed, he began to feel something wonderful and entirely new. He felt like himself» (Riggs, 2017, с. 87).

Отже, те, від чого Чжен тікав усе своє свідоме життя, таки віднайшло його. Неможливо втекти від власного призначення і, якщо ти не готовий зробити свій вибір свідомо, то рано чи пізно самі обставини зроблять його за тебе. Усе своє життя Чжен відчував себе нещасним, будучи людиною, а, ставши островом, отримав нарешті душевний спокій і гармонію. Він перетворився на сушу, а стихія води (море) стала його середовищем існування. Як вказує J. Cirlot, море виступає своєрідним медіатором між іншими стихіями – повітрям і землею, і, за аналогією, між життям та смертю. «Таким чином, води Світового океану розглядаються не лише як джерело життя, але і як його мета. «Повернутися до моря» означає «повернутися до матері», тобто померти» (Cirlot, 2001, с. 281). «Старий» Чжен, Чжен у людській подобі мав померти, аби народився новий – Чжен-острів. Пригадаймо, що одне з символічних значень острова теж пов'язане зі смертю. Водночас це не просто смерть, але народження для нового життя. З нашої

точки зору, тут обґрунтовано можна говорити про мотив ініціації, нехай вона зайняла у героя ціле життя.

Одне із традиційних символічних значень моря – це свобода, і для Чжена це стало свободою бути собою. Вода також традиційно виступає у функції очищення, тож для героя казки це стало очищенням від усього наносного, штучного, а саме такими штучними виявилися людські цінності й ця удавана боротьба за збереження власної людської природи. Вода (сльоза самого Чжена) стала також тим тригером, який запусив тепер вже незворотні метаморфози.

Пісок – образ, який також повторюється багаторазово, теж можна розглядати багатопланово. Насамперед, звісно, це пісок часу, постійне нагадування про те, що час спливає, час приймати рішення тощо. Водночас це натяк на водну стихію – не випадково пісок зазвичай у казці згадується поряд з водоростями.

Отже, говорячи про символічний план казки, можна стверджувати, що це – історія про пошуки самого себе (або навіть неприйняття себе), складність зробити остаточний екзистенційний вибір (у випадку героя це зайняло майже усе життя).

Висновки. Таким чином, дуальна опозиція «вода – суша» стає концептуальною у художньому мікрокосмі казки «Кокоболо» Р. Ріггза, набуває метафоричності й символізму. Концепт «вода» проявляється у тканині художнього твору насамперед через реалізацію образу моря, що втілює в собі людську долю, свободу, нездоланність тощо. Стихія води з'являється також на рівні мікрообразів дощу, грози та сльоз. Концепт «суша» розкривається у казці насамперед через два образи – пісок і острів. Пісок символізує собою передусім час, що спливає, острів – долю, усвідомлення своєї справжньої сутності. При цьому у художньому світі казки «Кокоболо» і море, і острів виразно пов'язані також із символікою смерті, але мова тут йде не про остаточне припинення існування, а про смерть як про обов'язкову сходинку до нового життя. Водночас вода й суша виступають амбівалентними образами: з водою пов'язується ірраціональне, стихійне, з сушею – раціональне, впорядковане. Отже, вода й суша постають домінантними концептами з багатими асоціативно-образними зв'язками й важливим контекстуальним значенням.

Перспективи подальших розвідок. Ще глибше зрозуміти замисел письменника можна було б, проаналізувавши образи інших стихій у цьому творі (повітря, вогонь тощо), а також порівнявши ці концепти з іншими історіями «Казок про дивних» Р. Ріггза, що може стати напрямком подальших наукових досліджень.

Бібліографічний список

- Авдеенко, И. А., 2014. Символ и художественный образ. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 1 (31), ч. 1, с. 15–18.
- Аверинцев, С., 1985. Заметки к будущей классификации типов символа. В: Г. В. Степанов. ред. *Проблема изучения культурного наследия*. Москва: Наука, с. 297–303.
- Алексенко, В., 2020. Імітація документалізму як художній прийом у «Казках про дивних» Р. Ріггза. В: *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути*: тези доп. II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, Дніпро, 17–18 серпня. [онлайн] Дніпро, с. 20–21. Доступно: <<http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2020/08/2nd-Conference-Summer-Debates-1.pdf>> [Дата звернення 25 вересня 2021].
- Власевская, И. А., 2009. Роль символа в анализе и интерпретации художественного текста. *Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М. К. Аммосова*, 6 (2), с. 64–69.

- Кассирер, Э., 1995. Философия символических форм : введение и постановка проблемы. В: С. Я. Левит, ред. *Культурология. XX век: Антология*. Москва: Юрист, с.163-213.
- Лосев, А. Ф., 1982. *Знак. Символ. Миф*. Москва: Издательство Московского университета.
- Лотман, Ю. М., 2010. Символ в системе культуры. В : Ю. М. Лотман. *Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки*. Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, с. 240–249.
- Самохвалов, В. П., 1999. *Психоаналитический словарь и работа с символами сновидений и фантазий*. Симферополь : Сонат.
- Тресиддер, Дж., 1999. *Словарь символов*. Москва : ФАИР-ПРЕСС.
- Эпштейн, М., 1988. *Парадоксы новизны. О литературном развитии XIX–XX веков*. Москва : Советский писатель.
- Aleksenko, V., 2020. Nonlinearity of text organization as “a game with the reader” in “Tales of the Peculiar” by Ransom Riggs. In : E. I. Pluzhnik et al., eds. *Topical Issues of Science and Practice : Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference, London, 2–6 November*. [online] London, pp. 562–563. Available at : <<https://isg-konf.com/wp-content/uploads/VII-Conference-02-06-London-Great-Britain-book.pdf>> DOI : 10.46299/ISG.2020.II.VII [Accessed 25 September].
- Cirlot, J. E., 2001. *A Dictionary of Symbols*. London : Routledge.
- Riggs, R., 2017. *Tales of the Peculiar*. London : Penguin Books.

References

- Aleksenko, V., 2020. Nonlinearity of text organization as “a game with the reader” in “Tales of the Peculiar” by Ransom Riggs. In : E. I. Pluzhnik et al., eds. *Topical Issues of Science and Practice : Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference, London, 2–6 November*. [online] London, pp. 562–563. Available at : <<https://isg-konf.com/wp-content/uploads/VII-Conference-02-06-London-Great-Britain-book.pdf>> DOI : 10.46299/ISG.2020.II.VII [Accessed 25 September].
- Aleksenko, V., 2020. Imitatsiia dokumentalizmu yak khudozhnii pryiom u «Kazkakh pro dyvnykh» R. Rihhza [Imitation of documentary as an artistic technique in R. Riggs's “Fairy Tales about Strange Ones”]. In : *Integration of Education, Science and Business in Modern Environment : Summer Debates : abstracts of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference, Dnipro, August 17–18, 2020*. [online] Dnipro, pp. 20–21 Available at : <<http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2020/08/2nd-Conference-Summer-Debates-1.pdf>> [Accessed 25 September]. (in Ukrainian).
- Avdeenko, I. A., 2014. Simvol i khudozhestvennyy obraz [Symbol and artistic image]. *Philology. Theory & Practice*, 1 (31), part 1, pp. 15–18. (in Russian).
- Averintsev, S., 1985. Zаметki k budushchey klassifikatsii tipov simvola [Notes on the future classification of symbol types]. In : G. V. Stepanov. ed. *The problem of studying cultural heritage*. Moskva : Nauka, pp. 297–303. (in Russian).
- Cirlot, J. E., 2001. *A Dictionary of Symbols*. London : Routledge.
- Epshteyn, M., 1988. *Paradoksy novizny. O literaturnom razvitiu XIX–XX vekov [The paradoxes of novelty. About the literary development of the XIX–XX centuries]*. Moskva : Sovetskiy pisatel. (in Russian).
- Kassirer, E., 1995. Filosofiya simvolicheskikh form: vvedenie i postanovka problemy [Philosophy of symbolic forms: introduction and problem statement]. In : S. Ya. Levit, ed. *Culturology. XX century : Anthology*. Moskva : Yurist, pp. 163–213. (in Russian).
- Losev, A. F., 1982. *Znak. Simvol. Mif [Sign. Symbol. Myth]*. Moskva : Izdatelstvo Moskovskogo universiteta. (in Russian).

- Lotman, Yu. M., 2010. Simvol v sisteme kultury [Symbol in the system of culture]. In : Yu. M. Lotman. *Semiosphere. Culture and Explosion. Universe of the Mind. Articles. Researches. Notes.* Sankt-Peterburg : Iskusstvo-SPB, pp. 240–249. (in Russian).
- Riggs, R., 2017. *Tales of the Peculiar.* London : Penguin Books.
- Samokhvalov, V. P., 1999. *Psikhoanaliticheskiy slovar i rabota s simvolami snovideniy i fantaziy* [Psychoanalytic dictionary and work with symbols of dreams and fantasies]. Simferopol : Sonat. (in Russian).
- Tresidder, Dzh., 1999. *Slovar simvolov* [A Dictionary of Symbols]. Moskva : FAIR-PRYeSS. (in Russian).
- Vlasevskaya, I. A., 2009. Rol simvola v analize i interpretatsii khudozhestvennogo teksta [The role of the symbol in the analysis and interpretation of literary text]. *Vestnik of North-Eastern Federal University*, 6 (2), pp. 64–69. (in Russian).
- Стаття надійшла до редакції 31.10.2021.

V. Aleksenko

**BINARY OPPOSITION LAND-WATER
IN THE FAIRY TALE “COCOBOLO” BY R. RIGGS**

The article deals with the symbolism of the manifestation of two antagonistic elements (water and land) in the fairy tale “Cocobolo” by R. Riggs, which are the key concepts of the work. The writer not only uses general symbolic meanings, but also complements them with additional authorial connotations. In R. Riggs' tale, land symbolizes order, pragmatism, rationality, and water symbolizes spontaneity, danger, and irrationality. The dichotomy of water and land contains a clear archetypal component, so the author justifiably turns to psychoanalysis which provides additional opportunities to decode the implicit meanings of the tale. So, the sea represents the unconscious leaving the shore symbolizes a break with the family the island embodies consciousness and will, and so on. Thus, the details of the chronotope (the main character Zheng lives at the seaside) gradually acquire richer associative connections and symbolic meanings. The fairy tale is also full of other symbols that are on the border of the elements of water and land (shore, island, sand, algae). The sand is one of the dominant images of the work. It symbolizes not only time and plurality (conventional symbolism), but also destruction and elimination. Zheng's reluctance to accept his true nature, his attempts to escape from himself are metaphorically realized by the author as metamorphoses that occur with the body of the hero and deprive him of human form – sand began to pour from Zheng's skin. The plot of the tale is based on the fact that Zheng must find his own father and fulfill the oath he once gave him.

Last words of his father turn out to be symbolic: “Don't let grass grow under your feet!” They become polysemantic in the context of the fairy tale. They can be interpreted in three ways. The first literal meaning implies not to stay in the same place, to travel, to look for something. The second meaning which results from that is to use your possibilities, not to postpone. Finally, the third meaning is the author's one: a person turns into a monster staying at the same place, not accepting oneself. To find himself, Zheng must leave the land and go into the sea. The hero of the fairy tale Zheng must choose between these two elements, which becomes a stage of initiation and an existential choice for him. The final choice is to find and accept his true nature. Only after completely losing his human shape and turning into an island does he find inner peace. Having become an island, he turns into a land that can only exist in water. This is the harmony of the two elements. Only by reconciling water and land does peace come to Zheng's own soul.

Key words: symbol, archetype, water, land, rational, irrational.

УДК 821.161.2-1.09Верлен

О. А. Бігун

ORCID: 0000-0003-3977-3361

ГЕНОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ ОПОВІДІ В ПОЕЗІЯХ У ПРОЗІ ПОЛЯ ВЕРЛЕНА

Метою статті є дослідження специфіки оповіді у поезіях у прозі Поля Верлена. Основою модельного поділу типів оповіді є синкретична природа жанру поезії в прозі, що полягає у взаємопроникненні епічного й ліричного начал, «накладанні» одних модифікацій на інші. У залежності від домінування тих чи тих генологічних елементів та стильової домінанти твору, у композиції оповіді переважають епіко-реалістичні або лірико-імпресіоністичні складові. З'ясовано, що твори епіко-реалістичного блоку за сюжетно-композиційною структурою діляться на дві категорії: перша – з домінуванням лінійного начала, друга – з фрагментарним принципом побудови, з посиленням естетизації та інтелектуалізації. Твори лірико-імпресіоністичної моделі містять внутрішній психологізований сюжет, увагу до почуттів та зміни емоційного стану, стильовий синкретизм, апеляцію до «вічних тем». З ліричною семантикою тісно пов'язана позиція ліричного героя, особистісний авторський досвід.

Ключові слова: поезія в прозі, родо-жанровий синкретизм, оповідь, наратор, фокалізація, семантика, психологізм, настроєвість.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-17-24

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для літератури порубіжжя XIX–XX ст. характерне переплетення різних художніх напрямів, течій, оновлення ідейної проблематики, тематики, жанрової структури творів. Особливо яскравим стає родово-жанровий синкретизм – взаємопроникнення епічного та ліричного начал, трансформація жанрів, «накладання» одних модифікацій на інші. У цей період особливої популярності набуває жанр поезії в прозі, для якого характерна суб'єктивізація художнього дискурсу, наближення до суміжних видів мистецтв.

Історичні та генетичні джерела поезії в прозі сягають давніх міфологічних епосів та сакральних текстів. Зокрема, ознаки поезії в прозі вбачають в давньоіндійській священній книзі Упанішад, санскритській літературі Чампу, у віршах Біблії та її перекладах, адже тут наявна підвищена емоційність та патетика, що корелює з внутрішніми рефлексіями. Наявний і традиційний для поезії в прозі поділ тексту на абзаци, що містить одне чи два речення, ритм збережений за допомогою мелодики (алітерація, асонанси), а не метрики. Поезією у прозі вважають цвинтарну лірику Е. Юнга, містифікації, на зразок «Пісень Оссіана» Дж. Макферсона, «Гузли» П. Меріме, чи «Атали» Шатобріана, розглядаючи ліричні інтенції прозових творів як прояв зближення прозово-поетичних характеристик. М. Гаспаров зауважує, що за тенденціями порушення ознак метрики, за неримованістю стояли давні традиції високої поезії, що виходять ще з античного та біблійного вірша (Гаспаров, 1989, с. 254).

Родоначальником жанру вважають Алоїзіуса Бертрана та його збірку «Гаспар з пітьми. Фантазії в манері Рембрандта і Калло» (1842), хоча тенденція наближення поетичних творів до прози існувала давно, а пошуки вільної, органічної форми природно пов'язаної зі змістом, визначали свободу від жорсткого ритму і свободу від нормативної рими (див. дет.: Бігун, 2016). Спершу це були пошуки розширення традиційного кола

ритмів та рим, потім – зразки цілковитої відмови від метра та рими; хоча іноді ці дві хвилі набігали одна на одну. Перший період таких тенденцій припадає на кінець XVIII – початку XIX ст., час передромантизму і романтизму; другий період – на кінець XIX – початку XX ст., час символізму та модернізму, коли особливо помітні зміни естетичних канонів через оновлення художніх систем, типів мовлення та творення нових жанрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературознавстві існує низка підходів до категоризації та типологізації нарративних стратегій, зокрема у роботах закордонних (Дж. Андерег, М. Бал, Р. Барт, Ж. Женетт, Ц. Тодоров, В. Шмід, В. Штанцель) та українських вчених (І. Бехта, Л. Мацевко-Бекерська, І. Папуша, О. Ткачук). Під оповіддю в нашому дослідженні розуміємо систему принципів конституювання тексту на глибинному рівні його формування відповідно до природи нарративу, що містить такі складові: особливості організації подієвого ряду; спосіб представлення історії, порядок представлення подій; фокалізація як вузол умов, що впливають на сприйняття і відтворення подій; тип представлення висловлювань і думок персонажів, наратора, авторських знаків у тексті (Lahn and Meister, 2008, с. 59). **Актуальність** дослідження визначається загальною спрямованістю сучасних літературознавчих досліджень на необхідність комплексного опису та системного вивчення оповідного дискурсу поезії в прозі.

Мета статті полягає у з'ясуванні способів нарративної організації, що дозволяє аналізувати твори з позиції їх побудови, структури та подачі історії, враховуючи синкретичну природу жанру.

Виклад основного матеріалу. Збірка «Паризький сплін. Поезії в прозі» (1869) Шарля Бодлера стала хрестоматійним зразком цього явища, хоча Ц. Тодоров підкреслює, що «не він (Ш. Бодлер. – О. Б.) «винайшов» цю форму, але саме він видав їй вірчі грамоти, увів її в горизонт своїх сучасників і наступників, зробив з неї модель письма: жанр – в історичному розумінні слова...» (Todorov, 2015, с. 76). Поезія в прозі Ш. Бодлера вбирає яскраві вияви модернізму, коли сугестія, гра зображення та метамова стають основними складовими для подальшого розвитку цього жанру. Зважаючи на популярність у мистецьких колах поезій у прозі Шарля Бодлера, ймовірно Поль Верлен був безпосередньо знайомий з бодлеровими мініатюрами. Зокрема Ж. Борель вважає поезії в прозі Верлена «достойною верленівською реплікою» на «Паризький сплін. Поезії в прозі» Ш. Бодлера (Borel, 1999, с. 8), мова йде про збірку Верлена «Спогади вдівця» (1885). У збірці постає ціла історія душевних мук, широкий діапазон емоцій: від тихої радості, суму, розчарування – до екзальтованих веселощів. Палітра настроїв, що знаходять своє втілення у тематиці поезій у прозі Верлена, є доволі широка – це урбаністичні пейзажі («Деякі мої сни», «Безсонна ніч»), філософські рефлексії («Через вікно», «Штучні квіти»), соціальна проблематика («Темна ніч», «Добрі буржуа»), інтимно-автобіографічні подробиці («Смерть», «Пам'яті мого друга»), пасторальні замальовки («Милий куточок», «В селі»). Головні мотиви збірки – людина та світ, що перебувають у стані цілковитої розбалансованості, а це, як правило, призводить до психологічних розладів, душевного спустошення. Душа сучасної людини не була складовою героїчної чи надреальної особистості. Самотність людини та її життя, позбавлене духовних цінностей, стають аналогом метафізичного зла з соціальним змістом (див. дет.: Бігун, 2019).

Як відомо, форми оповіді відбивають особливості індивідуального стилю письменника, стильові домінанти й константи його творчості, стильові тенденції доби, а також взаємодію літературних напрямів, течій, жанрів. У збірці поезій у прозі П. Верлена використано різні форми нарративного моделювання, які за домінуванням

родо-жанрових інтенцій та стильовою спрямованістю можна поділити на два блоки: з перевагою епіко-реалістичного принципу та лірико-імпресіоністичного типу оповіді. До композиційних елементів оповіді поезії у прозі належить: спосіб організації викладу і класифікаційний критерій, який дозволяє аналізувати твори з позиції їх побудови, структури та подачі історії. Складниками нарративної організації є тип оповіді, метод побудови нарративу, тип наратора (першо- чи третьоособовий), властиві прийоми оповіді, нарративний темп, спосіб зображення художнього світу, специфіка героя, характеристики хронотопу, засоби емоційного впливу на наратора (читача, реципієнта) (Val, 1997, с. 69–71).

Усі тексти, де переважає реалістична модель оповіді, об'єднує тематичний принцип – це твори соціального звучання, тексти філософського змісту, осмислення історико-культурних, мистецьких актуальних подій. За сюжетно-композиційною структурою твори діляться на дві категорії: з домінуванням реалістичного начала, тяжінням до радичієного прозописьма («Собаки», «Темна ніч», «Добрі буржуа», «Милий куточок», «Герой», «Сучасний Парнас», «Він назавжди – і досить») та з мозаїчним принципом побудови, з посиленням естетизації та інтелектуалізації, поглибленим психологізмом, апеляцією до «вічних тем» («Мій заповіт», «Отей», «Естампи», «Дитячі ігри»).

Твори реалістичної моделі вирізняє два типи нарративної форми: наратор у першій особі, тобто «Я»-нарація та розповідач у третій особі, тобто об'єктивний показ. Об'єктивізована розповідь від 3-ої особи характерна для поезії в прозі «Добрі буржуа», що перетворюється в іронічний абрис міщанського укладу новоспечених «господарів життя». Точкою фокалізації обрано споглядання «збоку» з перевагою дескриптивних елементів нарації. Опис інтер'єру дещо позбавлений послідовності, оповідь «вихоплює» кілька предметів, які дають уявлення про родину Ботруярів: *«Ідальня – похмура кімната з білою фаянсовою грубою, вимуруваною у стилі Людовіка XIV, такими ж кріслами, висячою порцелянвою лампою в нікелевій оправі, натюрмортами, придбаними за дешевою ціною, і портретом предка, купленим декілька років тому на вулиці Друо на знаменитому розпродажі»* (Верлен, 2010, с. 29). Важливими є шаржовий опис персонажів, у якому гіперболізується деталь портретної замальовки: *«Лису голову батька прикрашає чудова парчева ярмурка, що сидить трохи кривувато. У нього борідка польського магната і хитруючі очі. Мати – поважна жінка, але аж надто добра. Старший зять трохи скуйовджений, а інший – надто серйозний сьогодні. Він не часто такий. Дві доньки, пампушки, посміюються»* (Верлен, 2010, с. 43). Для твору характерне переважання епічного начала з гетеродієгетичним наратором в екстрадієгетичній ситуації, який не намагається вивести персонажів на перший план. Оповідач подає історію в іронічному ключі. Комізм ситуації виявляється у тому, що до конфлікту з биттям посуду, дзеркал та меблів під час родинного обіду призводить дискусія про літературу. У розповідь включені кілька реплік, функціональність яких є високою, оскільки вони знаходяться в сильній позиції тексту, тобто наприкінці. Відсутність подальшого опису означає, що змалюваного достатньо для репрезентації теми.

Поезія у прозі «Темна ніч» є прикладом мозаїчної сюжетно-композиційної структури із застосуванням конвенційної манери оповіді від третьої особи (аукторіальна оповідна ситуація), яка має зовнішнього наратора, який може з'являтися в процесі оповіді, чи бути безслідно імпліцитним. Цей прийом найбільш видимо виявляє свої особливості у фразі: *«І глибоко вражений Вдівець (підкреслення наше – О. Б.) зупиняється. Він перетрушує свій худий гаманець – довга процедура, бо заважають альстер та куртка, яку треба піднімати, та хутрянні луврські рукавички, які треба*

зняти, – і тремтячою рукою, склавши пучки пальців (так набожна парафіянка подає на тацю панотцеві), ніби остерігаючись зневажити гордість мертвих очей єдиного правдивого каліки серед цього натовпу злидарів, він опускає на дно металевої тарелі невелику монету, чи то золоту, чи то срібну, бо ліва рука не відає цього...» (Верлен, 2010, с. 19). Тобто «безслідно імпліцитний» зовнішній наратор, оповідь якого мала то дескриптивний («Маленький хлопчик, приблизно років десяти, з руським чубчиком, що виглядав з-під старанно вичищеного картуза, блідий і водночас рум'яний (наскільки це можливо), у стягнутій ременем, оскільки він був дуже худим, чорній сорочині. Він сидів прикриваючи ноги старим рядном і тримав рукавичками металевий таріль. На його сухотних грудях була табличка: «Сліпий вже два роки через хворобу» (Верлен, 2010, с. 20), то емоційно-рефлексуючий характер («Нещасне створіння з шляхетними рисами, в одязі, перешитим удовою, яка не може більше заробляти на хліб, однак сповнена тією корнелівською гідністю материнської любові, що не визнає іншої ознаки немічності свого сина, як цей правдивий напис і жорстоке свідчення цих незрячих очей! Що ж це?!») (Верлен, 2010, с. 21), згодом виявляє себе в образі Вдівця, тобто персонажа твору. Тоді у композиційній організації оповіді відбуваються радикальні зміни, оскільки спостерігається дефрагментація (своєрідне перевтілення) суб'єкта оповіді, коли автор, наратор і персонаж є поліфонічною проекцією точки зору, наративної перспективи та основою сюжетно-композиційного каркаса твору.

Переважно семантична структура поезій у прозі наближена до поезії. З ліричною семантикою тісно пов'язана позиція ліричного героя. Естетична думка не раз приходила до розуміння лірики як поетичної переробки особистісного авторського досвіду. Ліричний герой поезії завжди знаходився в центрі та акумулював у своєму внутрішньому світі весь перебіг сюжету, тобто поезія в прозі передавала не сам сюжет, а його переживання. Можливість вираження окремого почуття, стану, не турбуючись про дотримання сюжетної лінії, стала визначальною для популярності поезії в прозі. Ліричне моделювання наративу характерне для інших поезій у прозі, а саме «Палінодія», «Безсонна ніч», «Пам'яті мого друга», «Померла», «Малярія», «Моя донька», «Штучні квіти», «Істерика», «З картини Греза (Гравюра Анрі Леграна)», «Примха».

Взаємозв'язки світу природи та ліричного героя – особлива тема для лірики загалом і для поезії в прозі зокрема. Для багатьох поетів природа асоціюється з поняттям вічності, що набуває в ліричних поезіях символічного значення. Як природні ландшафти, так і найменші природні вияви та елементи сприяють особливій логіці сюжетної організації, яка включає до етапів свого розвитку природу не стільки як тло, а як складову душевних переживань ліричного героя. Функція природи в поезіях у прозі близька за семантичним навантаженням до ліричних поезій, в яких, за Т. Сільман, можна констатувати «підтекстні значення» природи та «надінформаційність» пейзажного елемента (Сільман, 1977, с. 89). Особливе місце у поезії модернізму займає квітка символіка. Квітка та цвіт – універсальні символи життя. Квіти асоціюються з сонцем, через розташування пелюсток, які нагадують форму зірки. За своєю суттю асоціюються з швидкоплинністю, красою та весною. У символіці різні квіти мають різне значення, але доволі часто у широкому сенсі їх характеризують два суттєво відмінних аспекти: сутність квітки і її форма.

Незвичайний ракурс квіткової символіки розкриває П. Верлен у поезії в прозі «Штучні квіти». За обсягом – це мініатюра, яка складається з чотирьох абзаців. Третій абзац поширений, що вказує на наближення до музичного твору, а за канонами музичного викладу середня частина передбачає певний розвиток. У творі раціонально поєднано елементи ліризму з імпресіоністичними уривчастими штрихами, що миттєво фіксують кожне враження. Це дає можливість автору вести оповідь через ніби схоплені

навмання, деталі, які порушують строгу узгодженість нарративного плану і принцип відбору суттєвого, але своєю «побічною» правдою надають розповіді надзвичайної яскравості та свіжості, а художній ідеї – несподіваної розгалуженості й багатолікості. Особливо ефективним у цій поезії в прозі є засіб контрасту, авторські роздуми побудовано на антитезі: живі квіти – штучні квіти. Елементи оповіді використовуються для опису і живих квітів («*Гордовита троянда, пишна камелія, феодална лілія доречні лиш у зачісках заможних Дам, у глибині будуарів, яким знайомі вишукані зарозумілі капризи, під колісницями тиранів і на вівтарях брехливих богів*») (Верлен, 2010, с. 49), і штучних («*Що ви можете знати про троянду з глянцевої тафти, якою у приміських кварталах на ювілеї прикрашають савойський пиріг, а завтра вона погойдується на крисах ваших скромних фетрових капелюхів*») (Верлен, 2010, с. 49). Домінування ліризму визначає процес відбиття емоційного стану та підвищеної уваги до внутрішніх рефлексій.

Внутрішня текстова структура твору побудована на послідовній градації із завершальною думкою: «*Хай живуть також, ніби зроблені з кольорового паперову, довговічні, вірні, скорботні сухоцвіти, засуджені печаллю всього світу оживити жорстоку сухість огорожень навколо забутих могил!*» (Верлен, 2010, с. 49). Завершальна емоційна кінцівка узагальнює метафоричний зміст всієї мініатюри. Головний контраст мініатюри – живі / штучні квіти – доповнюється низкою символічних протиставлень у назвах квітів, що слугують уособленням цноти (камелія), королівської влади (лілія), кохання (троянда), споминів (незабудка) тощо. Цікаво, що у тексті мініатюри поет жодного разу не вказує кольору квітів, які є зазвичай невіддільною характеристикою. У творі використано третьоособовий тип нарації, прихований суб'єкт надособистісного філософського роздуму, що балансує на межі зовнішньої та внутрішньої сфер ліричної комунікації, фокалізована історія та рамкова структура оповіді з мікроставними епізодами.

На протизвагу попередній мініатюрі у поезії в прозі «Деякі мої сни» домінує гомодієгетичний тип оповіді (від першої особи): основу твору складає розповідь героя про свої сни, що переплітаються з дійсністю, використовуються вставні епізоди. Ландшафт та побут міста стає авансеною складної гри внутрішніх драм та конфліктів особистості. Структура твору сприяє розкриттю глибини почуттів героя, його внутрішнього стану. Місто постає у контрастах, сформованих довкола фрагментарних топографічних нашарувань: блиск і шарм центральних паризьких вулиць сусідують з обдертими кварталами робітничого передмістя, яскравий ярмарок – з похмурим кладовищем, навіть сам Париж протиставлений Лондону. І все це виводить героя поза локалізовані просторові межі, у «місто-країну Ніде» (Верлен, 2010, с. 14), у якій закодовано невимовне, уявне, неймовірне, чуже.

Сюжетні ситуації, на яких ґрунтуються поезії в прозі, відтворюють головні – драматичні й трагічні – етапи життєвого шляху його ліричного героя, якого майже без винятку супроводжує смерть, що наче замикає коло життєвих перипетій. Іноді вона гротесково сполучена з моментом похорону («Галоп катафалка», «Дитячі ігри»), або доходить до емоційних зривів, коли забирає коханих людей («Померла», «Пам'яті мого друга»), або щемким і жахливим болем проймає останні миті старих та немічних людей («Рецидиви», «Малярія», «3 вікна»).

Перспектива оповіді в поезії в прозі «Пам'яті мого друга» виявляє себе в різних нарративних вимірах. Внутрішня фокалізація стає основним чинником, вона відсуває фабулу на другий план, перетворює нарратив твору на поєднання вражень, роздумів, модифікує актантну схему. Фрагментарність стає основою для оповіді з мозаїчним принципом побудови з чергуванням фактографічних та містичних переживань, відбиває

дисгармонійну реальність: «Через дванадцять років я знову сідаю за цей стіл у кав'ярні, де ми часто бесідували, і викликаю твою дорогу для мене тінь. Під яскравим гасовим світлом, серед пекельного шуму машин надзвичайним сумом світяться твої очі, і твій голос вчувається мені, низький і глухий, як голос з далекого минулого» (Верлен, 2010, с. 26). Спогади стають своєрідним світлом, яке вихоплює з минулого несподівані, емоційні моменти, з яких постає не стільки образ юнака, але біль незагоєної рани самого автора, оскільки твір має автобіографічний характер.

Висновки. Наративна стратегія поезій у прозі Поля Верлена є і способом організації викладу, і класифікаційним критерієм, який дозволяє проаналізувати твори з позиції їх побудови, структури та подачі історії. Основною рисою, що об'єднує їх в одну групу, є родово-жанровий синкретизм, стильова манера, зображення внутрішнього стану ліричного героя, нестабільності та невдоволення життям, злиття різних точок оповіді, поєднання різноманітних форм нарації, наявність позасюжетних елементів тощо. У збірці використано такі форми наративного моделювання, як епіко-реалістична та лірико-імпресіоністична модель оповіді. Епіко-реалістична модель переважно використовує гетеродієгетичного наратора в екстрадієгетичній ситуації. Ліризація оповіді проявляється у послабленні сюжетного начала, зосередженні на переживаннях персонажа, поглибленому психологізмі, настроєвості тощо. Часто художнім виразником авторської свідомості в текстах стає суб'єктивний оповідач або ліричний герой, у дискурсі якого вгадуються авторські емоції, своєрідне образно-асоціативне сприйняття світу.

Перспективи подальших розвідок. Пропоноване дослідження орієнтує на подальше вивчення специфіки наративної стратегії поезій у прозі не лише франкомовних художніх текстів, але й у компаративному зіставленні з творами інших європейських літератур.

Бібліографічний список

- Бігун, О., 2016. «Гаспар із п'їтьми» Алоїзіуса Бертрана: до витоків жанру поезії в прозі у французькій літературі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки*, 2, с. 34–38.
- Бігун, О., 2019. *Imago Urbis* : Париж у поезіях у прозі Поля Верлена. *Султанівські читання*, 8, с. 93–101. DOI : <https://doi.org/10.15330/sch.2019.8.93-101>
- Верлен, П., 2010. *Спогади вдівця: поезії в прозі*. Переклад з франц. О. Бігун. Івано-Франківськ : РВВ Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького.
- Гаспаров, М., 1989. *Очерк истории европейского стиха*. Москва : Наука.
- Сильман, Т. И., 1977. *Заметки о лирике*. Ленинград : Советский писатель.
- Bal, M., 1997. *Narratology : Introduction to the Theory of Narrative*. Trans. by C. Van Boheemen. 2nd ed. Toronto & Buffalo : University of Toronto Press.
- Borel, J., 1999. Avant-propos. In : P. Verlaine. *Les mémoires d'un veuf*. Paris : Callimard, p. 7–12.
- Lahn, S. and Meister, J., 2008. *Einführung in die Erzähltextanalyse*. Stuttgart ; Weimar : Verlag J.B. Metzler.
- Todorov, Tz., 2016. *La notion de littérature et autres essais*. Paris : Seuil.

References

- Bal, M., 1997. *Narratology : Introduction to the Theory of Narrative*. Trans. by C. Van Boheemen. 2nd ed. Toronto & Buffalo : University of Toronto Press.

- Bigun, O., 2016. «Gaspar iz pitmy» Aloiziusa Bertana : do vvytokiv zhanru poezii v prozi [«Gaspard de la Nuit» by Aloysius Bertrand : beginnings of the poems in prose genre in the french literature]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriiia : Filolohichni nauky*, 2, pp. 34–38. (in Ukrainian).
- Bihun, O., 2019. Imago Urbis : Paryzh v poeziiakh v prozi Polia Verlana [Imago Urbis : Paris in Paul Verlaine's prose poems]. *Sultanivski Chytannia*, 8, pp. 93–101. DOI : <https://doi.org/10.15330/sch.2019.8.93-101> (in Ukrainian).
- Borel, J., 1999. Avant-propos [Foreword]. In : P. Verlaine. *Memories of a Widower*. Paris : Callimard, pp. 7–12. (in French).
- Gasparov, M., 1989. *Ocherk istorii yevropeiskogo stikha [Essay of European poem's history]*. Moskva : Nauka. (in Russian).
- Lahn, S. and Meister, J., 2008. *Einführung in die Erzähltextanalyse [Introduction to a Narrative Analysis]*. Stuttgart–Weimar : Verlag J. B. Metzler. (in German).
- Todorov, Tz., 2016. *La notion de literature et autres essais [Literature concept and other essays]*. Paris : Seuil. (in French).
- Silman, T. I., 1977. *Zametki o lirike [Notes about lyrics]*. Leningrad : Sovetskii pisatel. (in Russian).
- Verlaine, P., 2010. *Spohady vdivtsia : poezii v prozi [The Memoirs by a Widower : prose poems]*. Translated from French by O. Bihun. Ivano-Frankivsk : Korol Danylo Ivano-Frankivsk University of Low. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 10.09.2021.

O. Bigun

GENOLOGICAL NARRATIVE MODELS IN PAUL VERLAINE'S PROSE POEMS

The aim of the article is to study the specific features of the narration in Paul Verlaine's prose poems. Historical and genetic origins of prose poems were analyzed. We observed that poems in prose became extremely popular at the turn of the XIX–XX centuries, meeting the demands of modernism regarding the change of the aesthetic canons through the renewal of artistic systems and types of narration. The prose poems sketches are characteristic of subtlety in reproducing the personal experience, in subtle play of the colours and chiaroscuro which create impressions, moods and association. The exterior details, landscapes, nature become the means of conveying ambivalent emotional process.

The research describes, analyzes and generalizes the narrative models of the prose poems by Paul Verlaine, on the material of his “Mémoires d'un veuf” (“The Memoirs by a Widower”). Research methodology is based on integrated use of systematic, philosophical aesthetic approaches; cultural-historical, contextual, biographic methods; theoretical studies carried out with narrative typologies and methodological analysis of the main narrative strategies as important components of the artistic storytelling in the text. We define narration as the system of principles of constitution of the text at the deep level of its formation in complete agreement with the nature of the narration featuring the following components: specific traits of the organization of the chain of episodes; way of presentation of the writer's theme; presentation order of events; focalization as a condition node, that affects the perception and reproduction of events; presentation type of statements and opinions of characters in the text.

The basis of the model division of narration types in prose poems is the syncretic nature of the genre, which involves interpenetration of epic and lyrical principles, «superimposement» of some modifications. Depending on the dominance of certain genealogical elements and stylistic dominating idea of the work, the contexture of the narration is prevailed by epic-

realistic or lyrical-impressionistic components. It has been found that according to the plot-compositional structure, the works of the epic-realistic block are divided into two categories: the first category has the dominance of the linear principle, the second – of the fragmentary construction principle with the strengthening of aestheticization and intellectualization. The works of the lyrical-impressionistic model contain an internal psychologized plot, attention to feelings and changes in emotional state, stylistic syncretism, an appeal to «eternal themes». The position of the lyrical hero, personal authorial experience, is closely connected with lyrical semantics.

Key words: *prose poems, genre syncretism, narration, narrator, focalization, semantics, psychologism, sentiments.*

УДК 821.161.1-14.09

Н. А. Волик

ORCID: 0000-0002-7175-944X

Е. В. Педченко

ORCID: 0000-0001-7456-7040

ТИПОЛОГИЯ ЭЛЕГИЧЕСКОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО МОДУСА В РУССКИХ РИТОРИКАХ И ПОЭТИКАХ XVIII СТОЛЕТИЯ

В статье рассматривается понятие элегического модуса художественности, акцентируется внимание на жанровой неустойчивости элегии, ее дискурсивной направленности. История развития данного жанра представлена в кратком обзоре не только в русской, но и в украинской, польской литературах (XVI–XVIII вв.). Исследование теории элегического модуса проводится посредством анализа наиболее известных поэтических трактатов и риторик в России XVIII столетия. В выводах обозначены типология элегии, предписания относительной ее жанровой наполненности, формальной и стилистической специфики.

Ключевые слова: элегия, рефлексивный, эйдетический, модус художественности, жанровые признаки.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-25-33

Постановка проблемы. Жанр элегии, прошедший многовековую историю, в целом оказал огромное влияние на развитие лирической поэзии. Заметим, что элегия как исповедальный и искренний жанр в процессе своего становления, помимо личного, эмоционального выражения грустных чувств, приобретает характер философских размышлений и демонстрирует освобождение от канонов и литературного этикета. Данный жанр характеризуется повышенной рефлексивностью и является наиболее уместным и пристойным в русской литературе XVIII столетия для изображения внутренних переживаний какого-либо содержания. Такая жанровая независимость и содержательная раскованность позволяют говорить об элегии как о неканоническом жанре, который обладает коммуникативной направленностью, и дает основания для анализа воздействия риторических трактатов, поэтик XVIII столетия на жанровую динамику и типологию русской элегии.

Цель исследования. Определение разновидностей элегического модуса, его главных жанровых характеристик на основании анализа русских риторик и поэтических трактатов XVIII века является **целью** данного исследования.

Задания исследования. Для реализации намеченного необходимо охарактеризовать понятие «модуса художественности», проследить историю возникновения и формирования элегического жанра, развитие риторической мысли, а также выделить ведущие жанровые характеристики элегии, опираясь на теоретические источники данного периода.

Актуальность исследования состоит в том, чтобы оценить степень влияния на неканоническую элегию, возникшую в русской литературе в риторическую эпоху, русских поэтик и риторик, контролировавших виды элегического жанрового модуса.

Анализ последних исследований и публикаций. Элегическому жанру посвящено бесчисленное множество исследований: И. Александрова, К. Григорян, Г. Гуковский, Р. Лахманн, А. Пашкуров, О. Рогова, О. Ткаченко, Л. Фризман и другие. Так,

определение элегического художественного модуса и теоретическая история развития жанра элегии неоднократно становились предметом научных трудов М. Бахтина, С. Бройтмана, О. Роговой, В. Тюпы, Н. Фрая и других. Однако недостаточная изученность риторической составляющей элегического жанра позволяет обратиться к данной проблеме, дабы заполнить существующие пробелы.

Изложение основного материала. Русская культура XVIII века, в рамках которой появляется элегия, характеризуется современным литературоведением, как «рефлексивно-традиционалистская» (Аверинцев, 1996), «эйдетическая», классическая (Тамарченко, ред., 2004), риторическая эпоха с «готовым» словом и героем (автором), который созерцает мир вокруг себя, но не принимает участия в преобразовании действительности. На рубеже XVIII–XIX вв. наступает кризис риторической поэтики: «...открытие автономно причастного субъекта и его модального статуса изменило видение мировой целокупности и привело к рождению художественного мира, качественно иного по сравнению с эйдетическим» (Тамарченко, ред., 2004, с. 224). Эта новая стадия в развитии литературы, связанная с понятием «модус художественности», позволяет по иному исследовать элегический жанр XVIII века в русской литературе. Итак, элегия представляется как определенное художественное целое.

Рассмотрим характеристику элегического модуса. Так, Н. Фрай отмечает его трагическую наполненность: «элегическая основа часто сопровождается грустью, которая со всем примиряет, печальным ощущением времени, когда старое меняется на новое, и необходимостью покориться этому новому» (Фрай, 1987, с. 232–233). В. Тюпа утверждает: «Формула элегического модуса художественности – недостаточность внутренней заданности бытия («я») относительно его внешней данности (событийной границы)» (Тамарченко, ред., 2004, с. 70). Герой элегического произведения не способен на борьбу с действительностью и бессилён избавиться от страданий, что характеризует мировосприятие лирического героя XVIII столетия.

О. Рогова полагает, что «элегический тип художественности формируется на почве элегии, со временем отделяясь от нее», и разделяет понятия «элегия» и «элегизм» как нетождественные (Рогова, 2005, с. 8). При этом «элегическая модальность» возникает в XVIII столетии, что свидетельствует о ее упорядочивающей роли в изучении жанра элегии. По мнению исследовательницы, «произведения с элегическим типом художественности представляют собой элегический дискурс, требующий соответствующей картины мира, соответствующей установки автора и читателя, возможной с падением литературы риторического типа, появлением эмансипированного сознания» (Рогова, 2005, с. 8).

Прежде чем обратиться к истории жанра элегии и риторическому описанию ее модуса художественности, необходимо определить основные составляющие элегизма, то есть критерии соответствия этого модуса. Так, О. Рогова называет следующие художественные параметры элегического жанра: элегические мотивы, элегический хронотоп, элегический герой, элегическая картина мира, коммуникативная стратегия элегического произведения, сюжет элегического произведения (Рогова, 2005, с. 11).

Как литературный жанр элегия принадлежит к лирическому роду (Николюкин, ред., 2001), а ее стихотворный размер определяется как элегический дистих, написанный пентаметром или гекзаметром. Различия появляются в обозначении элегического содержания и тематики. Так, М. Гаспаров выделяет «медитативное или эмоциональное содержание (как правило, грустное)» элегии (Николюкин, ред., 2001, с. 1228), С. Радциг – «печальный характер» (Радциг, 1982, с. 112), О. Ткаченко рассматривает элегию

«як ліричний твір медитативного характеру з журливою тональністю» (Ткаченко, 2004, с. 13). Ю. Ковалив пропонує синтетичне визначення «жанру медитативної лірики меланхолійного, почасти журливого змісту без чіткої композиції» (Ковалив, автор-укладач, с. 326).

Тематична складова елегій достатньо різноманітна: О. Соломатина пише про «поучительне зміст» (Суриков, 2009, с. 759–760), М. Гаспаров тематично диференціює зміст елегій на морально-політичне (Каллін, Тиртей, Феогнід) і любовне (Тибул, Проперцій, Овідій) (Николюкин, ред., 2001, с. 1228), О. Ткаченко за структурно-тематичним принципом класифікації жанрів пропонує наступну елегічну типологію: «релігійно-філософська (духовна), траурна (смуторна) з усіма її різновидностями, історико-патриотична, соціальна і любовна» (Ткаченко, 2004, с. 13).

Починаючи з епохи Відродження, елегія поширюється не тільки в західноєвропейській, але й в слов'янській літературі: польській, чеській, українській, російській. Наприклад, в Польщі XVI–XVII вв. елегічний жанр зустрічається в творчості Я. Кохановського, К. Яницького, М. Сарбевського, а в XVIII столітті – в поезії Ф. Карпинського. Серед авторів давньукраїнської елегії XVII–XVIII вв. Ю. Ковалив називає П. Русина, І. Мазепу, С. Яворського, Г. Сковороду і інших (Ковалив, автор-укладач, 2007, с. 326).

Прослідимо джерела елегічної поезії в російській літературі. Л. Фрицман наголошує на тому, що російська елегія розвивалася в тісній зв'язі з західноєвропейською традицією. Нове звучання після літератури Давньої Греції і Давнього Рима вона отримує в епоху Відродження, а потім в період класицизму. Вершиною розвитку жанру Л. Фрицман називає елегічне творчість А. Сумарокова, який написав найбільш досконалі в філософському і художньому відношенні твори. Г. Гуковський першим автором російських елегій називає В. Тредіаковського, однак «торжествено-панегиричні елегії писалися ще в кінці XVII століття Симеоном Полоцьким; чому можна було навчитися і у авторів сумних любовних пісень Петровської епохи і пізнішого часу» (Гуковський, 2001, с. 75). С. Бройтман пише, що специфічними рисами елегічного стилю можна назвати: 1) віршовий розмір (александровський вірш); 2) елегічні топи; 3) елегічну ситуацію (людина перед лицем часу і смерті); 4) елегічне протиріччя («залежність від швидкоплинного часу і одночасно смиренність людини перед вічними законами буття») (Тамарченко, ред., 2004, с. 200).

Російська літературна традиція XVIII століття під впливом «риторичного» типу культури характеризується підрадянським або рецептивним характером і невідступним дотриманням риторичних правил і зразків. За словами німецького дослідника Й. Клейна, «принцип підрадянства в естетиці російського класицизму не знає кризи – все дело в тому, щоб дотримуватися «правильного», т. е. західноєвропейського, зразка» (Клейн, 1993, с. 45). Результатом такої культурної організації стає поява великої кількості поетів і посібників по красноречю, під впливом яких і відбувалося формування жанрової системи літератури, зокрема, ліричної. На виникнення і розвиток ліричних жанрів в російській літературі впливали «De arte poetica» Феофана Прокоповича, «Способ до складання російських віршів, протиположний до виданого в 1735 році виправлений і доповнений», «Міркування про початок поезії і віршів взагалі» В. Тредіаковського, «Риторика», «Вступ до користі книг церковних в російській мові» М. Ломоносова і інші. Таким чином, окремі жанри ліричної поезії частково заповнили свої форми мистецтва: жанрову, стилістичну і формальну

описания, стихотворное воплощение. Рассмотрим типологию элегического модуса художественности в поэтиках и риторических пособиях XVIII столетия, акцентируя внимание на жанровой системе мышления эйдетической эпохи.

Трактат «De arte poetica» (1705) Феофана Прокоповича, посвященный поэтическому искусству, – эталон для становления и развития жанровой системы русской литературы XVIII столетия. Автор опирается на труды Аристотеля и причисляет к поэзии все художественные произведения, написанные стихами, если в их основании содержится вымысел, а к прозе – произведения исторического или риторического содержания. К поэзии Феофан Прокопович подходит достаточно рационалистично, при этом не отрицая ее божественной сущности: «...некое божественное и небесное вдохновение побуждает поэтов писать стихи, и обычно принято даже говорить, что поэтом надо родиться, а оратором же можно стать» (Прокопович, 1961, с. 345). По мнению Феофана Прокоповича, поэт должен обладать профессиональными качествами, иметь творческий опыт и придерживаться определенных правил: владеть «мастерством стихотворного размера» и стилистическим навыком, «воспевать вымышленное» и быть уверенным, что «искусство, утвержденное определенными правилами и наставлениями, не только полезно поэту, но и необходимо» (Прокопович, 1961, с. 346).

Феофан Прокопович выделяет семь видов поэзии: эпическую (эпопея, героическая поэма), драматическую (трагедия, комедия, трагикомедия), буколическую (эклога, буколики), сатирическую (сатира), элегическую (элегия), лирическую (ода, гимн, дифирамбы), эпиграмматическую (эпиграмма, эпистола). Третья книга трактата получила название «Про буколическую, сатирическую, элегическую, лирическую и эпиграмматическую поэзию». Здесь автор формулирует жанровые характеристики, описывает художественные и стилистические особенности лирических произведений. Одним из первых в истории русской литературы Прокопович обращается к изучению жанра элегии. В «De arte poetica» он предлагает такое жанровое определение элегии: «Элегия есть некое печальное поэтическое произведение», но «все же ей всего больше подходит содержание, исполненное переживаний, гнева, любви, радости, скорби и т.п.» (Прокопович, 1961, с. 439). Считая элегическое произведение проявлением субъективно-индивидуальных переживаний, не требующих определенной диспозиции и характеризующихся относительно свободной формой, Прокопович полагает, что «элегия не имеет никаких твердо установленных правил частей, разве что поэт выберет их по собственному усмотрению, т.е. поэт задумывает выразить одну какую-нибудь мысль, или две, или больше и излагает их подробнее» (Прокопович, 1961, с. 439).

Как было сказано выше, история русской литературы XVIII века не изобилует множественными примерами поэтик, однако вопросы о происхождении и развитии жанровой системы неоднократно освещались в научных статьях, трактатах и размышлениях этого периода. В. Третьяковский в одном из разделов трактата «Способ к сложению российских стихов, против выданного в 1735 году исправленный и дополненный» обращается к жанровой классификации литературных произведений. Поэт предлагает жанровую типологию поэзии соответственно ее стилистической и содержательной наполненности: эпическая поэзия (эпопеическая и героическая), лирическая (ода), драматическая (трагедия, комедия), буколическая, элегическая (треническая и эротическая), эпиграмматическая (эпитафии, мадригалы), дидактическая, сатирическая, эпистолярная и другие (Третьяковский, 2009).

По мнению В. Третьяковского, существуют два вида элегий, которые он называет в своем трактате: «Элегия разделяется на треническую и эротическую. В тренической описывается печаль и несчастье, а в эротической – любовь и все из нея воследования.

Слог ея не долженствует быть подобен слогу, каков в эклоге, она несколько выше, но без дерзновения возносит свой голос» (Третьяковский, 2009, с. 95). Поэт не категоричен в выборе стиля написания элегии и считает содержание доминантным признаком жанра. Примером элегического жанра В. Третьяковский называет римскую элегию Тибулла, Проперция и Овидия, при этом в версификации ориентируется на французскую рифму.

В статье «Мнение о начале поэзии и стихов вообще» 1752 года В. Третьяковский рассматривает происхождение поэзии, определяет ее сущность и демонстрирует различия между поэтическим творчеством и стихосложением, используя преимущественно риторические категории (изобретение, украшение, расположение): «Творение есть расположение вещей после оных избрания; вымышление есть изобретение возможностей, то есть не такое представление деяний, каковы они сами в себе, но как они могут быть или должныствуют; а подражание есть следование во всем естеству описанием вещей и дел по вероятности и подобию правде» (Третьяковский, 2009, с. 100). Автор замечает, что стихосложение – это формальная сторона творчества, а процесс изобретения характеризует как рациональный, а не божественный: «...пиитическое вымышление бывает по разуму, то есть как вещь могла быть или долженствовала» (Третьяковский, 2009, с. 101).

В конце статьи Третьяковский формулирует целевую дидактическую характеристику или прагматику некоторых лирических жанров: «Элегия – проливать слезы на гроб особ, заслуживших сожаление. Эклога – воспевать беззлобие и увеселения поселянского и пастушеского жития» (Третьяковский, 2009, с. 109). Следует отметить, что элегический модус у В. Третьяковского смещается в сторону похоронных песен и приобретает черты эпитафии.

А. Сумарокову принадлежит «Эпистола о стихотворстве» (1747) – манифест русского классицизма, который содержит риторические замечания для написания стихотворных художественных произведений. По мнению Й. Клейна, современники А. Сумарокова (М. Ломоносов, В. Третьяковский, И. Елагин) неоднозначно относились к ее содержанию и ошибочно толковали как подражание Н. Буало (Клейн, 1993). «Эпистола о стихотворстве» содержит некоторые тематические и пафосные правила относительно содержания элегии, которые подчеркивают искренность и естественность любовной песни:

Плачевной музы глас быстрее проникает,
Когда она в любви власы свои терзает,
Но весь ея восторг свой нежный склад красит
Единым только тем, что сердце говорит...

<...>

Но хладен будет стих и весь твой плач — притворство,
Когда то говорит едино стихотворство;
Но жалок будет склад, оставь и не трудись:

Коль хочешь то писать, так прежде ты влюбись! (Сумароков, 1972)

Неоценимым риторическим руководством для поэтического творчества была бы третья часть «Риторики» М. Ломоносова – «Поэзия», однако она не была написана, потому исследователи вынуждены довольствоваться другими филологическими работами автора. Например, стилистическая теория М. Ломоносова, воплощенная в «Предисловии о пользе книг церковных в российском языке» 1757 года, описывает три стиля: высокий, посредственный (средний) и низкий. Относительно жанровой специфики произведений, эта теория стилистически разграничивает художественные и публицистические произведения. М. Ломоносов, опираясь на логику, почти

с математической точностью регламентирует тематику определенных жанров и стиль, присущий этим жанрам. Так, «высоким штилем...составляться должны героические поэмы, оды, прозаичные речи о важных материях, которым они от обыкновенной простоты к важному великолепию возвышаются», также трагедии («где потребно изобразить геройство и высокие мысли») (Ломоносов, 1952, с. 589). Средним стилем следует писать театральные постановки, прозаические поучения и стихотворные сатиры, эклоги, элегии и дружеские послания. Низким стилем следует писать комедии, эпиграммы, песни и прозаические дружеские послания. Теория стилей Ломоносова идентична взглядам Феофана Прокоповича и относит жанр оды к высокому стилю, а элегию – к среднему, однако замечания М. Ломоносова о жанровом содержании, к сожалению, не являются существенными.

Выводы. Итак, элегический жанр, отличаясь тематическим и тональным разнообразием, демонстрирует подвижность формы. В эпоху классицизма русская элегия как европейская поэтическая рефлексия порождает элегический модус художественности, который приобретает четкие очертания уже в литературе эпохи модальности. По мнению О. Роговой, основные черты элегизма реализуются посредством элегических мотивов, героев, сюжета, хронотопа, коммуникативной стратегии и картины мира. Теоретиками элегического модуса художественности в русской литературе XVIII столетия можно назвать Феофана Прокоповича, В. Тредиаковского, М. Ломоносова, А. Сумарокова и других. В своих поэтиках и риториках они обоснуют сущность поэзии и формулируют жанровую специфику элегии как поэтического произведения. Феофан Прокопович создает фундаментальный для русского классицизма трактат «De arte poetica», в котором предлагает теорию литературных родов и жанров с их описаниями и стилистическими комментариями, сопровождает элегический жанр правилами создания относительно тематики, тональности, стиля и версификации. В. Тредиаковский выделяет тренический и эротический типы элегии, тогда как А. Сумароков ограничивает содержание этого жанра исключительно любовной тематикой.

Авторы XVIII столетия единодушны в том, что элегический художественный модус должен создаваться средним стилем, то есть «состоять должен из речений, больше в российском языке употребительных, куда можно принять некоторые речения славенские, в высоком штиле употребительные, однако с великою осторожностью, чтобы слог не казался надутым. Равным образом употребить в нем можно низкие слова, однако остерегаться, чтобы не опуститься в подлость» (Ломоносов, 1952, с. 589).

Перспективы исследования. Исследование жанра элегии в аспекте элегического модуса художественности, который воплощает собой абсолютную целостность литературного произведения и позволяет исследовать русскую элегию рефлексивной эпохи не только как лирическое произведение преимущественно грустного содержания, но и как дискурсивную практику, раскрывает перед нами новые перспективы в области художественного анализа. Позволяет расширить горизонты дальнейших исследований элегического жанра в творчестве русских авторов XVIII века.

Библиографический список

- Аверинцев, С. С., 1996. *Риторика и истоки европейской литературной традиции*. Москва : Школа «Языки русской культуры».
- Гуковский, Г. А., 2001. *Ранние работы по истории русской поэзии XVIII века*. Москва : Языки русской культуры.

- Клейн, И., 1993. Русский Буало? (Эпистола Сумарокова «О стихотворстве» в восприятии современников). В: Н. Д. Кочеткова, ред. XVIII век. Санкт-Петербург: Наука, 18, с. 40–58.
- Ковалів, Ю. І., автор-укладач, 2007. *Літературознавча енциклопедія*: у двох томах. Київ: Академія».
- Ломоносов, М. В., 1952. *Полное собрание сочинений*: в 10 т. Москва; Ленинград: Издательство АН СССР, Т. 7: Труды по филологии 1739–1758 гг.
- Николюкин, А. Н., ред., 2001. *Литературная энциклопедия терминов и понятий*. Москва: Интелвак.
- Прокопович, Ф., 1961. *Сочинения*. Москва; Ленинград: Издательство АН СССР.
- Радциг, С. И., 1982. *История древнегреческой литературы*. Москва: Высшая школа.
- Рогова, Е. Н., 2005. *Элегический модус художественности в литературном произведении*. Кандидат наук. Автореферат. Российский государственный гуманитарный университет. Москва.
- Сумароков, А. П., 1972. Эпистола о стихотворстве. *Электронная библиотека Profilib*. [онлайн] Доступно: <<https://profilib.com/chtenie/51107/sbornik-russkaya-poeziya-xviii-veka-14.php>> [Дата обращения 10 октября 2021].
- Суриков, И. Е., 2009. *История и культура Древней Греции*. Москва: Языки славянских культур.
- Тамарченко, Н. Д., ред., 2004. *Теория литературы*. Москва: Академия.
- Ткаченко, О. Г., 2004. *Українська класична елегія*. Суми: СумДУ.
- Тредиаковский, В. К., 2009. *Сочинения и переводы как стихами, так и прозой*. Санкт-Петербург: Наука.
- Фрай, Н., 1987. *Анатомия критики. Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.: трактаты, статьи, эссе*. Москва: МГУ.
- Фризман, Л. Г., 1973. *Жизнь лирического жанра: Русская элегия от Сумарокова до Некрасова*. Москва: Наука.

References

- Averintsev, S. S., 1996. *Ritorika i istoki evropeyskoy literaturnoy traditsii [Rhetoric and origins of European literature traditions]*. Moskva: Shkola “Yazyki russkoy kultury”. (in Russian).
- Fray, N., 1987. *Anatomiya kritiki. Zarubezhnaya estetika i teoriya literatury XIX–XX vv.: traktaty, stati, esse [Anatomy of criticism. Foreign aesthetics and literature theory XIX–XX century: treatises, articles, essays]*. Moskva: MGU. (in Russian).
- Frizman, L. G., 1973. *Zhizn liricheskogo zhanra: Russkaya elegiya ot Sumarokova do Nekrasova [The Life of the Lyric Genre: Russian Elegy from Sumarokov to Nekrasov]*. Moskva: Nauka. (in Russian).
- Gukovskiy, G. A., 2001. *Rannie raboty po istorii russkoy poezii XVIII veka [The Early works of the history of Russian poetry of the 18th century]*. Moskva: Yazyki russkoy kultury. (in Russian).
- Kleyn, I., 1993. Russkiy Bualo? (Epistola Sumarokova «O stikhotvorstve» v vospriyatii sovremennikov) [Is this a Russian Bualo? (The Epistle of Sumarokov «About poetry» in the perception of contemporaries)]. In: N. D. Kochetkova, ed. XVIII vek. Sankt-Peterburg: Nauka, 18, pp. 40–58. (in Russian).
- Kovaliv, Yu. I., compiler, 2007. *Literaturoznavcha entsyklopediia [Literary Encyclopedia]*: in 2 vols. Kyiv: Akademiia. (in Ukrainian).

- Lomonosov, M. V., 1952. *Polnoe sobranie sochineniy* [Complete works] : in 10 vols. Moskva ; Leningrad : Izdatelstvo AN SSSR, Vol. 7 : Works in Philology 1739–1758. (in Russian).
- Nikolyukin, A. N., ed., 2001. *Literaturnaya entsiklopediya terminov i ponyatiy* [A literary encyclopedia of terms and concepts]. Moskva : Intelvak. (in Russian).
- Prokopovich, F., 1961. *Sochineniya* [Works]. Moskva ; Leningrad : Izdatelstvo AN SSSR. (in Russian).
- Radtsig, S. I., 1982. *Istoriya drevnegrecheskoy literatury* [History of Ancient Greek literature]. Moskva : Vysshaya shkola. (in Russian).
- Rogova, Ye. N., 2005. *Elegicheskiy modus khudozhestvennosti v literaturnom proizvedenii* [An Elegiac Fashion of Fiction in a Literary Work]. Ph.D. Abstract. Russian state university for the humanities. Moscow. (in Russian).
- Sumarokov, A. P., 1972. Epistola o stikhotvorstve. [The Epistle about poetry]. *Elektronnaya biblioteka Profilib*. [online] Available at : <<https://profilib.com/chtenie/51107/sbornik-russkaya-poeziya-xviii-veka-14.php>> [Accessed 10 October 2021]. (in Russian).
- Surikov, I. Ye., 2009. *Istoriya i kultura Drevney Gretsii* [History and Culture of Ancient Greece]. Moskva : Yazyki slavyanskikh kultur. (in Russian).
- Tamarchenko, N. D., ed., 2004. *Teoriya literatury* [Literature theory]. Moskva : Akademiya. (in Russian).
- Tkachenko, O. H., 2004. *Ukrainska klasychna elehiia* [Ukrainian Classical Elegy]. Sumy : SumDU. (in Ukrainian).
- Trediakovskiy, V. K., 2009. *Sochineniya i perevody kak stikhami, tak i prozoyu* [Works and translations of both poetry and prose]. Sankt-Peterburg : Nauka. (in Russian).
- Стаття надійшла до редакції 31.10.2021.

N. Volik

O. Pedchenko

TYPOLOGY OF AN ELEGIC ARTISTIC MODUS IN RUSSIAN RHETORICS AND POETICS OF THE 18th CENTURY

The genre of elegy realizes the need to express feelings, emotions by 18th century poets in Russian literature of the. It becomes reflective and is different in non-canonical form and in communicative approach. The Modus of artistry in elegy allows us to analyze the genesis and formation of its genre. It is possible to determine the main genre characteristics of elegy based on theoretical sources of this period. We can get rid of the void in scientific theory regarding the subordination of elegy to rhetorical instructions.

The appearance of elegy in Russian literature falls on the reflex-traditionalist (classical) era, which at the turn of the XVIII–XIX centuries is replaced by a new non-rhetorical era. It creates an idea of the genre as a modus of artistry. The elegiac genre differs in thematic and tonal diversity, demonstrates the flexibility of form. Elegiac modus is characterized by tragic content, unsustainable pattern and emotional focus of the persona on their own worries. The main features of elegy are realized through elegiac motifs, personas, plot, chronotope, communicative strategy and worldview. The sad tone of the elegiac modus implies a rather diverse structural and thematic classification, and ancient history reproduces the independence of the genre form of Elegy from the canons. Specific features of the elegiac modus are the Alexandrian verse, the elegiac Topos, the situation when a person finds himself in the face of time and death, the elegiac contradiction of a person with fleeting time.

The most significant works for the formation and development of the genre of Russian elegy should be considered the works on rhetoric and poetics by Feofan Prokopovich, V. Trediakovsky, A. Sumarokov and M. Lomonosov. Feofan Prokopovich emphasizes

the absence of an elegiac composition and the presence of a wide range of moods. The scientist suggests transmitting the joyful, angry, mournful, loving moods in elegies. V. Trediakovsky distinguishes between erotic and funeral types of elegies. He believes that the main genre feature of the elegiac mode is the content, emphasizes the rational nature of creativity and the presence of certain rhetorical laws. A. Sumarokov defends the sincerity of feelings with which the poet fills the content of the love elegy. M. Lomonosov calls the Elegy a middle genre in relation to stylistic theory, which is supported by almost all scientists. The study of the elegiac genre allows us to research the Russian elegy of the reflexive era in the aspect of artistic mode as a discursive practice. It will expand our horizons by analyzing the elegiac works of other authors in 18th century.

Key words: *elegy, reflexive, eidetic, modus of artistry, genre features.*

Н. А. Волік

О. В. Педченко

ТИПОЛОГІЯ ЕЛЕГІЧНОГО ХУДОЖНЬОГО МОДУСУ У РОСІЙСЬКИХ РИТОРИКАХ ТА ПОЕТИКАХ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Жанр елегії в історії російської літератури ХVІІІ століття, що реалізує потреби поетів щодо висловлювання почуттів або емоцій, набуває рефлексивного характеру, вирізняється неканонічною формою та комунікативною спрямованістю. Модус художності елегійного жанру дозволяє докладніше проаналізувати історію виникнення та формування елегії, визначити її провідні жанрові характеристики, спираючись на теоретичні джерела цього періоду, та позбавитись прогалин у науковій теорії щодо підпорядкованості елегії риторичним настановам.

Поява елегії в російській літературі приходить на рефлексивно-традиціоналістську (класичну) епоху, яку на межі ХVІІІ–ХІХ ст. переміняє нова нериторична епоха, що породжує уявлення про жанр як модус художності. Елегійний модус вирізняється трагічним змістом, структурною невизначеністю та емоційною зосередженістю ліричного героя на власних хвилюваннях. Сумна, журлива тональність елегійного модусу передбачає доволі різноманітну структурно-тематичну класифікацію, а давня історія відтворює незалежність жанрової форми елегії від канонів. Специфічними рисами елегійного модусу виявляються олександрійський вірш, елегійні топоси, ситуація, коли людина опиняється перед обличчям часу та смерті, елегійне протиріччя людини з швидкоплинним часом.

Найбільш значущими для формування та розвитку жанру російської елегії слід вважати роботи з риторики та поетики Феофана Прокоповича, В. Тредіаковського, О. Сумарокова та М. Ломоносова. Феофан Прокопович підкреслює відсутність елегійної композиції та наявність широкої палітри настроїв: від радісного до гнівного, скорботного, любовного. В. Тредіаковський вирізняє еротичну та тренічну види елегії та вважає, що головною жанровою ознакою елегійного модусу є зміст, підкреслюючи раціональний характер творчості та наявність певних риторичних законів. О. Сумароков обстоює щирість та натуральність почуттів, якими поет наповнює зміст саме любовної елегії. М. Ломоносов називає елегію середнім жанром відносно стилістичної теорії, що підтримують майже всі учені. Дослідження елегійного жанру в аспекті художнього модусу дозволяє дослідити російську елегію рефлексивної епохи як дискурсивну практику та розширити горизонти, аналізуючи елегійну творчість інших авторів ХVІІІ століття.

Ключові слова: *елегія, рефлексивний, ейдетичний, модус художності, жанрові ознаки.*

УДК 82.091

В. Я. Звinyaцковский

ORCID: 0000 0002 5242 2614

В. В. Линник

ORCID: 0000 0002 4436 4506

ПУШКИН И ЖОРЖ САНД

*В статье раскрывается проблема неприятия А. Пушкиным свободного отношения к браку – отношения, культивируемого в его время поклонницами и поклонниками идей и произведений Жермены де Сталь и Жорж Санд. Пушкинский опыт внедрения в России жанра *histoire d'amour sur fond champêtre*, ставшего визитной карточкой Жорж Санд начиная с её самых первых романов, авторы статьи прослеживают на примере сравнения неоконченного романа «Дубровский» с её романом «Валентина». Сюжетные линии, культурный фон – всё то, что объединяет эти романы, должно было послужить Пушкину некой площадкой для полемики. По сути спор начинается там, где заканчивается, а точнее – не заканчивается «Дубровский». Однако же контекст биографии и творчества Пушкина даёт возможность реконструировать аргументы русского оппонента Жорж Санд – аргументы как субъективного, так и объективного характера.*

Ключевые слова: реализм, романтизм, жорж-сандизм, аксиологическое изучение литературы, европейские ценности, имажемы и имаготемы.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-34-46

Постановка проблемы в общем виде и связь с важными научными и практическими задачами. Аксиология и аксиография литературы – новое перспективное направление литературоведения, на котором наука и практика сходятся самым прямым и решительным образом (см.: Звinyaцковский, 2012). Систематически рассмотреть ценностный аспект полемики Пушкина с Жорж Санд в его неоконченном романе «Дубровский» является **задачей** предлагаемой статьи; **цель** же её – этически связать подход Пушкина к институту брака его времени с современной традиционалистской культурой, ценностно по-прежнему приемлющей расширительную интерпретацию Достоевского, считавшего, что пушкинские героини («не французские какие-нибудь!») своим отношением к «святости брака» не более и не менее как очертили контур русской системы ценностей, в корне противоположной европейской. Этим и обусловлена **актуальность данного исследования**.

Анализ исследований по теме статьи. Восприятие и изучение творчества Жорж Санд в России – тема отнюдь не новая (см.: Кафанова и Соколова, 2005). Вопрос о творческом диалоге «Дубровского» с произведениями Жорж Санд также поставлен не сегодня (см.: Томашевский, 1960). Развивая эту тему, пушкинисты (см.: Кафанова, 2006) рассматривают идейную полемику двух писателей в аспекте жанра так называемой «усадебной повести» – *histoire d'amour sur fond champêtre*.

Однако проблема происхождения жорж-сандизма в русской литературе была системно изучена в Украине век тому назад. Ещё в 1918 г. в Харькове была защищена магистерская диссертация (более тысячи страниц убористой машинописи!) под названием: «Эпизод из истории русского романтизма: русские писательницы 1830 – 1860-х годов». Её автор – будущий академик А. И. Белецкий – продолжал работать над этой темой и позднее. 25 января 1935 г. он писал другу юности

В. М. Жирмунскому (тоже будущему академику) в Ленинград (письмо сохранилось в личном фонде Жирмунского в составе Санкт-Петербургского отделения Архива РАН, ф. 1001): «Материала по разным темам у меня накопилось за годы моего разобщения с научным миром немало; немало осталось и от старого – может быть, с него следовало бы и начинать? – в таком случае в Группе западных влияний я мог бы сделать доклад «К истории русского жорж-сандизма» (см.: Звенияцковский, 2016).

Ответные письма Жирмунского пропали вместе со всем архивом Белецкого во время Второй мировой войны в Харькове, как пропали рукописи и материалы, связанные с работой над книгой о Жорж Санд. Но по контексту дальнейшей переписки совершенно ясно, что руководитель Группы западных влияний В. М. Жирмунский загорелся идеей книги об истории русского жорж-сандизма и попросил Белецкого написать проспект, что тот и сделал. Этот рукописный проспект также сохранился в архивном фонде Жирмунского. Судя по нему, интересующий нас вопрос о «жорж-сандизме до Жорж Санд» Белецкий ставил в следующем контексте и следующим образом:

«Жорж Санд и «женское движение» в русской литературе 30–60-х годов. «Женские темы» в русской литературе до Жорж Санд. М-м де Сталь и встреча её влияния с влиянием Жорж Санд. Русский «жорж-сандизм» в литературе 30-40-х годов. Творчество Е. А. Ган, М. С. Жуковой, Ростопчиной, К. Павловой, Е. Тур, А. Марченко, С. Энгельгардт и др. – в его отношении к Жорж Санд. Борьба за право женщины на литературную профессию» (см.: Звенияцковский, 2016).

Кстати, уже по этому списку имён русских писательниц с очевидностью можно судить об их жорж-сандизме. Так сюжет романа упомянутой в списке Евгении Тур «На рубеже» (1857) завязан на совместном чтении главными героями раннего романа Жорж Санд «Валентина» (1832): он сыграл в их жизни столь же роковую роль, какую в жизни Паоло и Франчески сыграл рыцарский роман про Ланселота, т. е. «объяснил» им, что они страстно любят друг друга.

Продолжая и развивая данный подход к изучению жорж-сандизма в России в методологических рамках школы Белецкого в украинском литературоведении, авторы предлагаемой статьи ищут происхождение данного явления, привлекая не только литературный, но и более широкий историко-культурный контекст.

Изложение основного материала. Село Михайловское Псковской губернии известно всем поколениям советских и постсоветских школьников как место преступления и наказания: здесь убивался русский романтизм и рождался русский реализм. Упрямой, по тем временам очень взрослой (25 лет) А. П. Керн хотелось повидать, и не просто повидать, опального поэта. Делать это было решительно, строжайше и высочайше запрещено. Никто этого и не делал. Исключение из общего правила составил лицейский друг Пушкина Пущин: рискуя служебным положением, он посетил поэта 11 января 1825 г. Что до Анны Керн, то с её репутацией ей было уже всё равно. Выданная замуж в неполные 17 лет за генерала Ермолая Керна, которому было 52 («Его невозможно любить – мне даже не дано утешения уважать его, – записала Анна в дневнике; – скажу прямо – я почти ненавижу его»), она с тех пор любовников меняла как перчатки, пока в 36 не сошлась с 16-летним кадетом, за которого через пять лет и вышла замуж после смерти первого мужа (развод в России был всё ещё запрещён). В июне 1825 г. под предлогом посещения своей тётки Осиповой (в Тригорское, в гости к своим соседям Осиповым-Вульфам, Пушкин любил ездить верхом) Анна Керн наведальась к знакомому стихотворцу отнюдь не монашеского поведения.

Романтик, учитель Пушкина В. А. Жуковский в своём стихотворении 1821 г. отчаивался, что «не с нами обитает гений чистой красоты».

– Нет, отчего же? – подумал Пушкин, познав прелести Анны Петровны.

И написал реалистическое стихотворение о пользе страстной любви для здоровья и творчества, на протяжении почти двух столетий входящее в хрестоматии. А в письме к А. Вульффу (кузену Керн и тоже её любовнику) от 7 мая 1826 г. Пушкин говорит о «нашей вавилонской блуднице Анне Петровне». Письмо в хрестоматии не вошло, один лишь философ-парадоксалист В. С. Соловьёв, уже в конце XIX в., использовал его в качестве комментария к знаменитому стихотворению (см.: Соловьёв, 1913).

Наконец 29 сентября 1835 г. Пушкин пишет супруге из того же (!) Михайловского: «Ты мне переслала записку от M-me Керн; дура вздумала переводить Занда и просит, чтоб я её сосводничал со Смирдиным [издателем]. <...> Если перевод её будет так же верен, как сама она верный список с M-me Sand, то успех её несомнителен» (Пушкин, 1978, с. 239).

Аврора Дюдеван (в девичестве Дюпен), с 1832 г. ставшая всеевропейской знаменитостью благодаря двум романам – «Индиана» и «Валентина», подписанным мужским псевдонимом Жорж Санд, – была на четыре года моложе Керн и на пять Пушкина. Свои похождения Анна начала раньше Авроры и значительно раньше, чем Жорж Санд стала знаменитостью в ранге современной звезды Голливуда, до чьих походов всему миру есть дело. И не «список», а **типаж** свободной женщины – вот кто такая Анна и вот кто такая Аврора. Воспользуемся подсказкой Белецкого: «Женские темы» в русской литературе до Жорж Санд. М-м де Сталь и встреча её влияния с влиянием Жорж Санд».

М-м де Сталь – личный враг Наполеона, высланная им из Франции, – и упрямо возвращающаяся – и вновь с упорством, достойным лучшего применения, высланная новым указом императора; м-м де Сталь – автор протофеминистических романов «Дельфина» и «Коринна»; м-м де Сталь, которая лично посетила Россию и за два месяца своего пребывания произвела фурор среди русских мужчин («Дурна как чёрт, умна как ангел» – К. Н. Батюшков) и особенно женщин – вот настоящая возмутительница патриархального спокойствия и разрушительница патриархального дворянского брака!

Итак, м-м де Сталь и встреча её влияния с влиянием Жорж Санд.

Несмотря на то, что пропали рукописи и материалы Белецкого, связанные с его работой над книгой о Жорж Санд, время и место одной из ранних встреч этих двух влияний в России можно указать наверняка.

Это опять-таки 1835 год, когда Пушкин живо и по разным поводам проявляет интерес к личности и творчеству Жорж Санд; набросок задуманной, но неоконченной повести. Он начинается фразой «Мы проводили вечер на даче у княгини Д.»:

«Разговор коснулся как-то до m-me de Staël. Барон Д. на дурном французском языке очень дурно рассказал известный анекдот: вопрос её Бонапарту, кого почитает он первую женщиною в свете, и забавный его ответ: «Ту, которая народила более детей» («Celle qui a fait le plus d'enfants»).

– Какая славная эпиграмма! – заметил один из гостей.

– И поделом ей! – сказала одна дама. – Как можно так неловко напрашиваться на комплименты?

– А мне так кажется, – сказал Сорохтин, <...> – что ни m-me de Staël не думала о мадригале, ни Наполеон об эпиграмме. Одна сделала вопрос из единого любопытства, очень понятного; а Наполеон буквально выразил настоящее своё мнение. Но вы не верите простодушию гениев».

Затем хозяйка предложила каждому из гостей честно ответить на вопрос м-м де Сталь Бонапарту, и один молодой человек ответил: «Клеопатра». Далее следует

навязчивый сюжет позднего Пушкина «жизнь за ночь с Клеопатрой» (его неоконченная повесть об этом – «Египетские ночи») и дамский комментарий:

«– Этот предмет должно бы доставить маркизе Жорж Занд, такой же бесстыднице, как и ваша Клеопатра. Она ваш египетский анекдот переделала бы на нынешние нравы». (Вариант: «Она бы в Клеопатре выразила бы себя» – Пушкин, 1940, с. 985).

Но проблема-то в том, что это сам же Пушкин упорно хотел «переделать на нынешние нравы» эротический «анекдот» про Клеопатру! И выходит, таким образом, что внутренне ему был не чужд эротический романтизм Жорж Санд. Да и не забудем: слова о «бесстыднице» должны были принадлежать персонажу, явно не близкому автору, – какой-то недалёкой даме, почему-то считающей Аврору Дюдеван маркизой, коей она отнюдь не была.

Вряд ли также Жорж Санд свойственно было то простодушие, каковое пытался приписать гениям некто Сорохтин, как не было его и у Жермены де Сталь, которая на самом деле своим знаменитым вопросом спровоцировала Наполеона и вывела на чистую воду его, как выразились бы ныне, дремучий сексизм. И вовсе не простодушно, а очень даже коварно обе протофеминистки своими подковырками разрушали – и практически для высшего общества разрушили – «институт брака».

Но возможно ли так просто разрушить столь давний и почтенный «институт»?

Не станем интриговать читателя именно в этом пункте и сразу скажем, что если бы «институт брака» в Европе к началу XIX в. не превратился – буквально – в «ярмарку невест», где отцы не без определённой выгоды продавали своих дочерей, а женихи стремились поправить свои дела за счёт полагающегося им приданого; где речь о чувствах вообще не шла (а на дворе-то стояла эпоха сентиментализма и затем романтизма!) – то никакого типажа свободной женщины и не было бы. Ведь истинное понимание свободы и насущная в ней потребность могут возникнуть лишь в условиях абсолютно невыносимой несвободы.

Так что дело конечно не в де Сталь и не в Жорж Санд, отстаивавших повсеместное введение права на развод. Кстати сказать, чрезвычайно либеральный французский бракоразводный закон 1792 г. (одно из заметных достижений тогдашней революции) был несколько ограничен Кодексом Наполеона. Развод во Франции был вновь запрещён в 1816 г. и восстановлен новой революцией 1830 г. Символическое совпадение: в 1831 г. журнал «Ревю де Пари» вслед за сообщением о новом законе о разводе, только что принятом Палатой депутатов, поместил сообщение о выходе в свет романа 27-летней Авроры Дюдеван («Розочка и Беляночка, или Актриса и монахиня», 1831), написанного в соавторстве с молодым писателем Жюлем Сандо – её вторым по счёту любовником.

Это был литературный дебют Жорж Санд. Впереди у неё было ещё много романов – и жизненных, и литературных.

Если вновь теперь вернуться к сопоставлению двух реальных женщин – Анны Керн и Авроры Дюдеван, то тут окажутся и ещё некоторые странные сближенья, обнаруживающие ещё более глубокую укоренённость типажа: уже не в XIX, а в XVIII в. Например, от бабушек-аристократок обе наши героини (равно как и тысячи им подобных девочек) унаследовали пересказанный опыт – нет, не чувств, а чувственности (Пушкин называл эти заветы аристократических бабушек и дедушек «наследьем старых обезьян»).

Тлетворное влияние бабушки на Луизу и Валентину; вторжение в аристократическую семью ханжи-плебейки (матери Валентины) – все эти мотивы второго самостоятельного романа Жорж Санд являются строго автобиографическими. Сама же она, со всеми борениями долга и страсти в душе невинной 19-летней девушки,

– в точности главная героиня этого второго (после «Индианы») романа, т. е. собственно Валентина.

Конечно, литература есть литература, а жизнь есть жизнь, и их не нужно смешивать, если о том нас специально не просят авторы. Стефан де Грансань, ставший первым любовником Авроры Дюдеван, прототипом Бенедикта в «Валентине» и отцом второго ребёнка Авроры, официально (!) преподавал возлюбленной анатомию (!) и отнюдь не был подобным Бенедикту романтическим мечтателем. Да, собственно, и сам барон Дюдеван не был таким уж циником и, тем более, мерзавцем, каким хотела представить его Аврора в образе графа де Лансака (тот скорее уж похож на генерала Керна). Но, давая жене разрешение, «при условии сохранения видимости брака», полгода проводить с Ж. Сандо в Париже, барон вполне мог произнести циническую фразу, затем вложенную в уста де Лансака, о «романтической прелести первой любви»:

– Вторая кончится быстрее, а третья...

– Вы оскорбляете меня, – перебила его Валентина.

Но чтоб такая романтическая Валентина случайно не оскорбила себя сама, осуществив на деле пророчество циника де Лансака, её следовало убить вместе с её первым и последним – т. е. романтическим – возлюбленным. Что и сделал безжалостно романтик-автор, скрывшийся под мужским псевдонимом Жорж Санд. И вот уже в конце 1832 г. в парижском журнале «Ревю де дё монд», который читала вся литературная Европа (и конечно Пушкин), постоянный обозреватель этого журнала Гюстав Планш высказывает осторожное предположение о том, что «некоторые места» двух романов дебютанта этого года Жоржа Санда «возможно» написала женщина. Вскоре этот, как говорят французы, «секрет Полишинеля» уже вполне открылся, а Г. Планш, влюблённый в Аврору Дюдеван, вызвал на дуэль (не на журнальных полосах, а на пистолетах) другого критика, посмеявшегося отозваться о ней дурно.

Пушкин о M-me Sand отзывался тоже нелестно. Но, как мы сейчас увидим, чтение её ранних романов (до более зрелых Пушкин не дожил), и особенно всё той же «Валентины», оставило ясный след в его позднем творчестве.

Откуда же эта строгость оценки? По контексту можно предположить, что Пушкин осуждает у Жорж Санд именно отсутствие реализма и цепляние за романтизм. В его время уже и в России свободные женщины вроде Керн легко решают «вечные вопросы», неразрешимые для таких героинь, как Валентина. Но более того: всем известно, что в жизни (но не в литературе!) их легко решает и сама м-м Дюдеван. В сентябре 1835 г. Пушкин несомненно уже знал (как минимум из парижских газет) о связи Авроры и с Альфредом де Мюссе, и с адвокатом Луи Мишелем, блестяще защищавшим лионских инсургентов и одновременно готовившим документы к бракоразводному процессу самой Авроры (выигранному им в 1836 г.). Так к чему же все эти борения «незаурядных натур», всё понимающих про «институт брака» и тем не менее «разрывающихся между долгом и страстью»?

Другое дело, что «незаурядных натур», «свободных женщин» среди современных Пушкину дворянок отнюдь не статистическое большинство. А что если описать обычную провинциальную девушку, ничего «про это» не знающую и не понимающую – и вдруг столкнувшуюся с «проблемой Валентины»?

Так возникает идея русского «усадебного» романа «а ля Валентина». Память поэта услужливо подсказывает единый пространственный мир Михайловского и Тригорского, со всеми его аллеями Керн и скамейками Онегина и Татьяны. Пушкин даже записывает на память дату начала романа – 21 октября 1832 г. В тот год книготорговцы-французы во множестве присутствуют на Невском и в его окрестностях, соревнуясь друг с другом в скорости приобретения новых парижских изданий модных и в особенности

скандальных авторов (а Жорж Санд уже в их числе). Французские книжники ещё в упор не видят только что открывшегося будущего серьёзного конкурента – торговца русскими журналами и книгами Смирдина («Она по-русски плохо знала, журналов наших не читала» – так всё ещё можно сказать о пушкинской Татьяне и не о ней одной). К тому же в начале октября наш поэт на неделю съездил в Москву и вряд ли миновал знаменитые французские книжные лавки на Кузнецком мосту, с переменным успехом конкурирующие с петербургскими по скорости доставки новинок. Так что 21 октября он вполне уже мог читать «Валентину».

Но главный аргумент в пользу чтения – сам текст неоконченного пушкинского романа.

...Всё началось с танца.

Графиня де Рембо, мать Валентины, демонстрируя «демократизм» (а бабушка-маркиза, пережившая эмиграцию, убеждает её, что перед лицом новой революции 1830 г. такие демонстрации необходимы), приводит семью на деревенский праздник в пределах своих владений. На праздник (без особой, впрочем, охоты) является и только что приехавший из Парижа некто Бенедикт, деревенский сирота, племянник разбогатевших фермеров-крестьян, которому они решили дать образование. Контрапункт праздника – народный танец бурре, а в нём своя изюминка: «Когда лютия перед началом бурре выделявала особенно звонкую трель, каждый кавалер, по обычаю, установленному ещё с незапамятных времён, должен был поцеловать свою даму».

Как это всегда бывает в романах, в результате целого ряда случайностей в тот самый момент дамой Бенедикта оказалась Валентина. В мановение ока юноша должен был разрешить в сущности неразрешимое противоречие между обычаем, установленным с незапамятных времён, и приличиями современного общества. Не поцелует же крестьянин юную графиню?! Бенедикт не спасовал...

– Я достаточно хорошо изучила вас, дочь моя, и знаю, что человек подобного рода не мужчина в ваших глазах...

Тут всё ложь. Во-первых, Валентина вовсе тут не виновата – целовали её, а не она. Во-вторых, мать её не только не «изучила», но в сущности даже мало ею интересовалась. И – в-третьих и в-главных: Валентина существо необычайное, прекрасно начитанное, образованное и душевно тонкое, и вовсе не факт, что для неё Бенедикт уже и на момент этого разговора (а в первый вечер их знакомства много чего успело произойти) – «не мужчина».

Теперь ставим на место Валентины Машеньку – героиню «Дубровского», во всём, кроме врождённой душевной тонкости, ей противоположную и главное – читавшую «не те» книжки. Это странно даже для её окружения. Ведь Владимир Дубровский, которому (тоже случайно – таков закон романного жанра) подвернулась возможность предстать перед Машей Троекуровой учителем-французом Дефоржем, рассчитывал на то, что уж «Юлию, или Новую Элоизу» Жан-Жака Руссо она точно читала и в импровизированном Дефорже (*de forge* – из кузницы, т. е. «выкованный») прямо на глазах изумлённой публики) должна увидеть нового Сен-Прё. На беду Машин отец был болван, книг не читал и не собирал, а случайный подбор томов его домашней библиотеки достался Маше от дедов-прадедов.

То, что Маша не читала Руссо, подтверждается следующей цитатой: «Маша не обратила никакого внимания на молодого француза, воспитанная в аристократических предрассудках, учитель был для неё род слуги или мастерового, а слуга или мастеровой не казался ей мужчиной». На раннем этапе работы над текстом Маша мотивация была даже жёстче: «учитель был для неё род слуги или мастерового,

а слуга или мастеровой **был для неё род холопа, а холоп** не казался мужчиною» (Пушкин 1940, с. 591).

Но и тут тоже вмешались разные случаи – и, конечно, танец! Это сегодня для нас вальс – академическая старина. А в 1830-е годы это такой же смелый простонародный танец, как бурре. У провинциальных русских барышень сердце в пятки уходило, когда кавалеры (тем более провинциальные русские) хватили их за талии и кружили над паркетом. Но «француз Дефорж» (т. е. Дубровский) проделывал это так изящно, что на балу у Троекурова все барышни становились к нему в очередь – а хозяйку бала это заставило кой о чём задуматься...

Ну и конечно личное мужество, и – не по чину – всегда при себе оружие...

Когда крестьянские парни, желая «проучить» Бенедикта, «тучей» на него налетели, «тот успел выхватить из кармана пистолеты и навёл на нападающих два дула».

Дубровский, в качестве шута-учителя, тоже (как мы помним с детства) был «испытан» медведем и применил пистолет...

В обоих романах мотив пистолета имел продолжение. Бенедикт, с помощью одного из ранее задействованных пистолетов, в день свадьбы Валентины попытался совершить самоубийство. Попытка оказалась неудачной и дала другой результат: узнав о ней, Валентина лишилась чувств, надолго заболела, и её первую брачную ночь с графом де Лансаком, уже венчанным мужем, пришлось надолго и, как потом оказалось, навсегда отложить. Но «тот же» пистолет, наставленный Дубровским на князя Верейского, уже венчанного мужа, к подобному счастливому финалу (хотя бы промежуточному, как у Жорж Санд) отнюдь не привёл. «Мария избрала благую часть» – принадлежать нелюбимому мужу не только душой, но и телом.

Вот мы и подошли к самому главному.

Экспериментируя с сюжетом Жорж Санд и предлагая сыграть в эту игру не «особенной» романтической, а «заурядной» реалистической героине, Пушкин видать и сам удивлялся, как же быстро и охотно научилась Маша «европейским ценностям» Жорж Санд, как горячо и быстро их приняла и как, даже не читая Руссо, своей любовью к (якобы) «человеку низкого сословия» проголосовала за равенство и братство. Но – вот незадача – не за свободу, во всяком случае – не за полную и окончательную.

А ведь это была уже эпоха новых людей, имевших решимость самостоятельно формировать свой собственный кодекс чести. Откуда возникла такая потребность? Лаконичный ответ на этот вопрос находим в эпиграфе (якобы позаимствованном из частной переписки) к 4-й главе «Пиковой дамы»: «*Homme sans mœurs et sans religion!*» Коль скоро у современного человека отобрали религию, то, несомненно, от него трудно требовать и традиционной морали.

Как и Германн из «Пиковой дамы», Владимир Дубровский получил современное воспитание, начитался модных книжек и прекрасно разбирался в таких вещах, как социальная справедливость. И коль оказывается, что справедливости в этом мире нет (что для религиозно воспитанного человека не было б такой уж неожиданностью), он, вместо того чтобы найти утешение в вере в справедливость на том свете, становится на единственный ему теперь открытый путь, а именно преступный. Правда, Германн не собирался убивать старуху-графиню – он коварно проник в её дом, чтоб умолить посвятить его в секрет трёх карт. Иное дело Дубровский: он истинный разбойник.

Но тогда простой вопрос: а он-то с какой коварной целью проник в дом Троекурова? Мы же не должны не верить его собственным словам: «<...> в ту минуту вы прошли мимо меня, как небесное видение (как гений чистой красоты? – В.З., В.Л.), и сердце моё смирилось. Я понял, что дом, где обитаете вы, священен <...> Я отказался от мщения, как от безумства. Целые дни я бродил около садов Покровского в надежде

увидеть издали ваше белое платье». И у Жорж Санд Бенедикт отказывается преступным образом остановить де Лансака на пути в спальню Валентины, дабы сим кровавым мщением её не потревожить... И мы конечно верим словам Дубровского. Однако эти искренние его слова отнюдь не отвечают на наш простой вопрос: для чего он тут? Но ответ всё же есть, их даже два.

Первый – философско-художественный: ответ не героя, а условного Автора. Этот ответ полностью укладывается в жанровую сущность романа с переодеванием (так называемой мениппеи). Одной из целей сотворения текста в этом жанре является «создание исключительной ситуации для провоцирования испытания философской идеи» (М. М. Бахтин). Философская идея, испытываемая в «Дубровском», это, так сказать, оперативно-практическая идея французской революции: установление справедливости «без религии и морали» и к тому же насильственным путём.

Второй ответ, который собственно и формирует сюжет, – ответ героя. Прямо он не дан, но логически следует из самого развития сюжета. Ведь прогулки вокруг садов Покровского совершались до того, как Дубровский познакомился с Дефоржем и «стал» Дефоржем. А на момент знакомства с Дефоржем являться в Покровском разбойнику Дубровскому не было никакой потребности. Но такая потребность была у юного мечтателя Владимира, и в этом плане художественный приём переодевания имеет столь же простое сюжетное объяснение, как в «Барышне-крестьянке»: тут и там банальное желание завязать знакомство. А то, что на балу оказался Спицын, проболтавшийся о своей роковой роли в судьбе семьи Владимира и тем спровоцировавший его на ненависть и насилие и раскрывший таким образом всю историю с переодеванием, – это уж неизбежная в романе «игра судьбы» (как неверно направленная и роковая для Бенедикта ревность в романе Жорж Санд).

Проблема Рока или Судьбы в жизни человека выявляет внутреннюю логику идейных исканий Пушкина, независимую от постановки схожих проблем у Жорж Санд. «Дубровского» в этом плане можно считать неким возвращением к «Метели». Однако там перед нами был счастливый вариант Рока, воплощённый в эпиграфе «*Суженого конём не объедешь*»; здесь – несчастливый (вряд ли Верейского можно назвать Машиным «суженым»).

Однако и счастливый, и несчастливый финалы парадоксальным образом имеют одну и ту же причину – убеждение героинь в святости брака. Вот только заключённый по воле Рока церковный брак героини «Метели» (что интересно, тоже Маши) с неизвестным ей мужчиной на деле оказался венчанием с «суженым». А вот Маша Троекурова, обвенчавшись с Верейским и даже ещё не вступив с ним в реальные супружеские отношения, уже никогда, по её представлениям, не сможет быть со своим псевдоспасителем Дубровским.

Вот так считала и Валентина, изо всех сил держалась она за факт свершившегося церковного брака, целых 15 месяцев (!) не уступая «домогательствам» Бенедикта. Однако же, если так можно выразиться, нашла в себе слабость и по истечении вышеуказанного срока всё же уступила... «Оправдать» же Машу мы можем лишь тем, что у неё вместо 15 месяцев Валентины была одна минута, когда Дубровский ей заявил: «Вы свободны» и потребовал от неё немедленного решения.

Но, быть может, именно в этом смысле пушкинский роман – неоконченный? Быть может Пушкин хотел, следуя путём Жорж Санд, дать и Маше неожиданную отсрочку?

Оставшийся в его бумагах план продолжения «Дубровского» не даёт оснований для такого предположения, да и на последней странице рукописи романа автор сообщает, что Дубровский скрылся за границей. По плану незавершённого финала

Машин муж должен был умереть, Дубровский вернуться, однако неизвестно, как приняла бы возвращенца Маша (уж не так ли, как приняла Онегина Татьяна?).

У Жорж Санд же, в её вполне завершённой «Валентине», и скрыться за границей, и умереть надлежало именно мужу героини. Более того, укрылся он в посольстве в Санкт-Петербурге, назначенный туда первым секретарём, и там погиб на дуэли! «Бывают странные сближенья»...

Но (быть может, воскликнет читатель), к чему боренья Валентины, когда лишь формально венчанный муж к тому же ещё и отошёл в лучший мир, навсегда оставив молодую вдову? Почему бы ей теперь, формально и неформально, не вступить в новый брак, на сей раз – с любимым?

Да в том-то и дело, что Валентина «пала», уступая «домогательствам» Бенедикта, ещё тогда, когда муж был жив, здоров и видимо даже ни о какой дуэли не помышлял! Психологический процесс её борений – самое интересное в романе Жорж Санд, а эротическая сцена её падения – самое смелое в нём.

Что ж наш поэт не решился повторить художественный подвиг Жорж Санд?

Он не «не решился», полвека спустя объяснял Достоевский. Правда, слова его сказаны про Татьяну Ларину, но их можно одно в одно переадресовать Марии Троекуровой: «Но что же: потому ли она отказалась идти за ним, несмотря на то, что сама же сказала ему: “Я вас люблю”, потому ли, что она, “как русская женщина” (а не южная или не французская какая-нибудь), не способна на смелый шаг, не в силах порвать свои путы, не в силах пожертвовать обаянием чести, богатства, светского своего значения, условиями добродетели? Нет, русская женщина смела. Русская женщина смело пойдёт за тем, во что поверит, и она доказала это. Но она “другому отдана и будет век ему верна”» (Достоевский, с. 449).

Что, собственно, значит – «не французская какая-нибудь»? Насколько нам известно, достоевсковеды до сих пор этого не разъяснили, да и не искали разъяснить, по умолчанию убеждённые в том, что фраза сказана в общем смысле. Однако романы Жорж Санд в России 2-ой половины XIX в. были настолько популярны, что именно Достоевский, написавший однажды, что ей «не суждено забыться и исчезнуть среди европейского человечества», уж наверное был убеждён, что слушатель и читатель его знаменитой Пушкинской речи легко в неё подставит это имя.

В его собственном романе «Подросток» Версиров, в уме и наблюдательности которого автор как будто не сомневается, заявляет: «Если бы дело брака зависело от одних женщин – ни одного бы брака не уцелело» (Достоевский, с. 139). Отсюда ясно, сколь разрушительную силу автор «Подростка» приписывал женщинам в отношении самого института брака, равно как и многих прочих социальных институтов, и насколько боялся волю им дать... Для него и самоё чистота религиозных и моральных убеждений пушкинских героинь есть как бы гарантия национального своеобразия всех последующих женских образов русской литературы.

И не об одной литературе он печётся, говоря о любимом типе пушкинской женщины. Как не об одной литературе пёкса Пушкин, открывая этот «реалистический» тип на кончике своего пера и на краешке своей судьбы.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Как мы видели, спор Пушкина с Жорж Санд начинается там, где заканчивается, а точнее – не заканчивается «Дубровский». Ведь право на личное счастье несмотря на сословное положение, и наследие отцов, и все запреты и преграды; право женщины быть равной мужчине личностью и точно так же, самостоятельно, выбирать свой путь – все эти **европейские ценности** по сути принимает не только Жорж Санд, но и Пушкин. Именно благодаря внутренней приверженности к этим ценностям герои обоих романов, «Дубровский»

и «Валентина», упорно прокладывают путь к счастью через все сюжетные перипетии. И лишь одна цитадель, а именно святость церковного брака, не сдаётся на милость метафизической Европы.

Откуда такая непоследовательность у Пушкина? Что случилось с его безудержным стремлением к воле – в его зрелой прозе? А может то же самое, что случилось со стремлением к воле героя одной его ранней поэмы? Алеко («южная версия» биографического автора) *для себя лишь хочет воли* – для себя, а не для возлюбленной Земфиры!

И вот 1830 год, Болдинская осень, подготовка к браку... И неотступная мысль: а будет ли верной женой юная Наташа (ей едва исполнилось 18)? Не доведётся ли и её мужу приобщиться к полку обманутых супругов, который до сей поры он сам старательно пополнял с дружественной помощью так пылко им любимых неверных жён?..

Не потому ли первой жертвой Болдинской осени пал Онегин, который кинулся было со всех ног за своим счастьем, что *было так возможно, так близко*, ну это же всегда так бывало в свободной любви двух свободных европейских личностей, и французские книжки учили этому Татьяну – но та вдруг (по слову автора в дружеском письме) *учудила* и убеждённо заявила, что *любит* Онегина (*к чему лукавить?*), однако же *другому отдана и будет век ему верна?*

Отныне **русские** романы именно такому подходу к данному вопросу будут, «если что», учить Наталью Николаевну, равно как и прочих *мужниных жён*.

– Но разве есть такие романы? (в смысле – русские) – искренне удивляется графиня («Пиковая дама»).

Таким образом является опасение, что и в дальнейшем светские женщины **русские** романы читать не будут. Да и Наталья Николаевна не то не дочитает мужнин роман до «благополучного» финала *я другому отдана*, не то не сделает «правильных» выводов...

А вот для консерваторов следующих поколений во главе с Достоевским образы пушкинских героинь, несокрушимых в своей вере в святость брака, станут залогом не более и не менее как «своего пути» России: ведь именно они стали камнем преткновения для сеятелей идей ничем не ограниченной индивидуальной свободы – этой высшей из европейских ценностей. На какое-то время все эти Тани да Маши, и даже (!) Наташи («Граф Нулин»), дали патриархально-консервативному русскому обществу не только временное умиление и утешение, но и «право» не замечать, как упорно, причём именно в пушкинских произведениях и посредством их, новый тип героя и героини всеми правдами и неправдами пробивал себе путь к счастью.

Будучи глубоко убеждён, что *был рождён для счастья, для надежд и вдохновений мирных*, он, этот новый герой-индивидуалист, парадоксальным образом всю свою немалую энергию перенаправляет с борьбы за традиционные для России феодально-патриархальные ценности («веру, царя, отечество» и т. п.) на не менее яростную, ожесточённую борьбу за... право всего себя посвятить тихому индивидуальному *счастью, для надежд и вдохновений мирных*, о каковом мечтал герой-любовник «Валентины»... за пять минут до гибели.

Французский романтик безжалостен к своим героям, ибо в слишком «тихом» или в слишком «чувственном» счастье, к которому они стремятся (а они, на закате романтизма, обычно стремятся соединить оба этих счастья), он не видит свой идеал – «классический» идеал романтизма, «гений чистой красоты».

Русский же реалист пытается осмыслить иную реальность: он видит или предвидит, как в этой борьбе – как литературной (судьба героя), так и житейской

(судьба Пушкина) – индивидуалист в России всегда в конце концов проигрывает; общество никогда не захочет дать ему покой и волю; достанет если не прямым и безжалостным давлением, так посредством своих «особенных» ценностей и предрассудков. *Хоть счастье было так возможно – но судьба уж решена.*

Вот потому мы и идём в Европу...

Библиографический список

- Достоевский, Ф. М., 1957. *Собрание сочинений : В 10 т.* Москва : Изд-во ГИХЛ, Т. 8. 660 с.
- Достоевский, Ф. М., 1958. *Собрание сочинений : В 10 т.* Москва : Изд-во ГИХЛ, Т. 10. 624 с.
- Звенияцковский, В. Я., 2012. *Аксиография Чехова система ценностей «чеховского интеллигента» в жизни и творчестве писателя, в современном мире и в школьном изучении.* Винница : Нова книга.
- Звенияцковский, В. Я., 2016. К познанию «тайной логики вещей» (проблема «литература и действительность» в традициях школы Белецкого). *Collegium*, 25, с. 33–55.
- Кафанова, О. Б. и Соколова М. В., 2005. *Жорж Санд в России : Библиография русских переводов и критической литературы на русском языке (1832–1900).* Москва : ИМЛИ РАН.
- Кафанова, О. Б., 2006. Пушкин и Жорж Санд : творческий дискурс (факты и гипотезы). *Вестник Томского государственного университета*, 291, с. 81–88.
- Пушкин, А. С., 1940. *Полное собрание сочинений.* Ленинград : Издательство АН СССР, Т. 8. Ч. 2. 628 с.
- Пушкин, А. С., 1978. *Собрание сочинений : В 10 т.* Москва : Изд-во Художественная литература. Т. 10. 471 с.
- Соловьёв, В. С., 1913. Судьба Пушкина. *Вестник Европы*, 9, с. 31–60.
- Томашевский, Б. В., 1960. «Дубровский» и социальный роман Жорж Санд. В : Б. В. Томашевский. *Пушкин и Франция.* Ленинград : Советский писатель, с. 402–422.

References

- Dostoyevskiy F. M., 1958. *Sobraniye sochineniy v 10 tomah [The complete works in 10 volumes]*. Leningrad : GИHL, vol. 8, 660.
- Dostoyevskiy F. M., 1958. *Sobraniye sochineniy v 10 tomah [The complete works in 10 volumes]*. Leningrad : GИHL, vol. 10, 624.
- Kafanova, O. B. and Sokolova, M. V., 2005. *Zhorzh Sand v Rossii : bibliografiya russkikh perevodov i kriticheskoy literatury na russkom yazyke (1832–1900) [Georges Sand in Russia : a bibliography of Russian translations and critical literature in Russian (1832–1900)]*. Moscow : IMLI RAN. (in Russian).
- Kafanova, O. B., 2006. Pushkin i Zhorzh Sand : tvorcheskiy diskurs (fakty i gipotezy) [Pushkin and George Sande : creative discourse (facts and hypotheses)]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, 291, pp. 81–88. (in Russian).
- Pushkin A. S., 1940. *Complete Works*. V. 8. part 2. Leningrad. (in Russian), 628.
- Pushkin A. S., 1978. *Complete Works*. V. 10. Leningrad. (in Russian), 471.
- Soloviyov V. S., 1913. *Sudba Pushkina [The fate of Pushkin]*. SPb., 1913. vol. 9., pp. 31–60 (in Russian).
- Tomashevskiy, B. V., 1960. «Dubrovskiy» i sotsialnyy roman Zhorzh Sand [“Dubrovsky” and the social novel by Georges Sand]. In : B. V. Tomashevskiy. *Pushkin and France*. Leningrad : Sovetskiy pisatel, pp. 404–422. (in Russian).

Zvinyatskovskiy, V. Ya., 2012. *Aksiografiya Chekhova sistema tsennostey «chekhovskogo intelligenta» v zhizni i tvorchestve pisatelya, v sovremennom mire i v shkolnom izuchenii* [Chekhov's axiography : the system of values of the "Chekhovian intellectual" in the life and work of the writer, in the modern world and in school studies]. Vinnitsa : Nova khniga. (in Russian).

Zvinyatskovskiy, V. Ya., 2016. К poznaniyu «taynoy logiki veshchey» (problema «literatura i deystvitelnost» v traditsiyakh shkoly Beletskogo) [To the knowledge of the «secret logic of things» (the problem of "literature and reality" in the traditions of the Beletsky school)]. *Collegium*, 25, pp. 33–55. (in Russian).

Стаття надійшла до редакції 18.10.2021.

V. Zvinyatskovsky

V. Linnik

PUSHKIN AND GEORGE SAND

The proposed article reveals the problem of objective perception of Pushkin's skeptical attitude to the personality of George Sand and her novels.

In some mystical way this skeptical attitude was connected with poet's attitude to the personality of Anna Kern and her work as George Sand's translator and in the same time (as Pushkin guessed) with her being George Sand's "copy".

But Anna Kern was not "a copy" of George Sand. She was 5 years older, and her multitude love stories (including her love story with Pushkin himself) preceded the world-known George Sand's love stories – in her life and in her novels as well.

*Simultaneously Pushkin created a novel in George Sand's genre – *histoire d'amour sur fond champêtre* (this genre was in fact created by George Sand): "Dubrovskiy, le roman infini".*

This unfinished novel gives us a key to the nature of Pushkin's skeptical attitude – neither to the personality of George Sand nor to her novels – but to some values propagated by French writer, especially the free interpretation of married women's duties. George Sand's popularity all over Europe (including Russia) promoted the dissimulation of those values.

The comparison of Pushkin's "Dubrovskiy" with George Sand's "Valentine" (1832) brings some clarification of the matter.

Plot and social and historic background of "Dubrovskiy" and "Valentine" are almost the same, and it is no coincidence.

Pushkin chooses for "Dubrovskiy" the circumstances which give him an opportunity for polemic with George Sand's "Valentine". But the polemic begins where "Dubrovskiy" is left finished (rather unfinished).

A mystery of the unfinished Pushkin's novel has never been resolved ever since. Well-known Pushkin's plan of it's final part is nothing more than a stingy outline.

Nevertheless the context of other Pushkin's works and his biography gives us some opportunities for a reconstruction of his arguments (subjective and objective as well) in his polemic with George Sand.

A comparison of Pushkin's "Dubrovskiy" with Pushkin's "Snowstorm" and a final part of "Evgeniy Onegin" clearly shows author's intentions in the unfinished novel. Dostoyevskiy (in his speech devoted to the opening of Pushkin's monument in Moscow) had announced the matter in such words: "A Russian woman is not a French one". Given George Sand's popularity in Russia in the second part of 19 century it can be argued that Dostoyevskiy had in mind Pushkin's discussion on the so called "woman's question" with the author of "Valentine".

Key words: *Realism, Romanticism, George-Sandism, axiological literature studies, European values, imagens and imagothemes.*

В. Я. Звиняцьковський
В. В. Лінник

ПУШКІН І ЖОРЖ САНД

У статті розкривається проблема скептичного ставлення О. Пушкіна до особистості та романів Жорж Санд.

У певному сенсі це ставлення було пов'язане зі ставленням Пушкіна до Анни Керн: як до неї особисто, так і до неї як перекладачки й водночас (як гадав поет) «копії» Жорж Санд.

Проте Анна Керн ніколи не була «копією» Жорж Санд. Анна не тільки була на п'ять років старшою за Аврору Дюдеван, але й Аніні численні «романи» (у тому числі із самим Пушкіним) на десятиліття передували як скандальним стосункам Аврори з її коханцями, так і її літературним творам, підписаним чоловічим псевдонімом Жорж Санд.

Ключ до проблеми, що нас зацікавила, дає роман Пушкіна «у жанрі Жорж Санд»: *histoire d'amour sur fond champêtre – le genre inventé de George Sand: "Dubrovskiy, le roman infini"*.

У цьому незакінченому романі ясно відчувається скептичне ставлення О. Пушкіна не до особистості Жорж Санд і не до її літературних творів як таких, а до пропагованого у них вільного ставлення до шлюбу, до обов'язків жінки – ставлення, культивованого прихильницями та прихильниками ідей і творів Жорж Санд, вельми популярної в Європі, аж до Росії включно.

Автори статті доводять це на прикладі порівняння незакінченого роману Пушкіна «Дубровський» з романом Жорж Санд «Валентина» (1832).

Сюжетні лінії, суспільно-історичне тло – все те, що об'єднує ці романи, мало послужити Пушкіну певним майданчиком для полеміки.

Проте дискусія російського письменника із французьким розпочинається там, де закінчується, а точніше – не закінчується «Дубровський».

Таємниця незакінченого роману Пушкіна залишилася назавжди. Відомий пушкінський план його закінчення – це лише скупий нарис можливого фіналу. Однак контекст біографії та творчості Пушкіна надає нам можливість реконструювати аргументи російського опонента Жорж Санд – аргументи як суб'єктивного, так і об'єктивного плану.

Порівняння «Дубровського» з іншими творами Пушкіна («Заметіль» та остання частина «Євгенія Онегіна») ясно вказує на авторські наміри у незакінченому романі. Достоевський (у промові на честь відкриття пам'ятника Пушкіну у Москві) у кількох словах прояснив справу: «Російська жінка – не якась там французька». Зважаючи на популярність Жорж Санд у Росії другої половини XIX століття, можна припустити, що Достоевський мав на увазі полеміку Пушкіна з так званого «жіночого питання» саме з автором «Валентини».

Ключові слова: реалізм, романтизм, жорж-сандизм, аксіологічне вивчення літератури, європейські цінності, імагеми та имаготеми.

УДК 821.161.2-31.09Рутківський

О. Л. Кравченко

ORCID: 0000-0002-5603-2269

А. М. Галенко

ORCID: 0000-0002-4997-0599

ХУДОЖНІЙ ІСТОРИЗМ У РОМАНІ В. РУТКІВСЬКОГО «ДЖУРИ КОЗАКА ШВАЙКИ»

У статті розглядаються особливості художнього історизму в романі В. Рутківського «Джури козака Швайки». Наголошено, що, попри відсутність історичних фактів і історичних персонажів, митцю вдалося відтворити історичну добу кінця XV ст. – період зародження на українських землях козацтва. Мета письменника – своїми історико-пригодницькими романами окреслити історичні орієнтири для формування української національної ідеї на сучасному етапі – реалізується завдяки прийому історичної реконструкції. Реперними точками утвердження історичної пам'яті виступають згадки про Київську Русь, про битву на Синіх Водах та про козацьку звитягу в обороні рідної землі. Аналіз специфіки художнього опанування конкретно-історичного змісту певної епохи у творах В. Рутківського довів спільність підходів у зображенні історичної дійсності в романах «Сині Води» і «Джури козака Швайки». Доведено, що згадки про історичні події виконують у романі кілька функцій – сприяють розгортанню фабули, впливають на перипетії твору, допомагають глибше охарактеризувати персонажів.

Ключові слова: художній історизм, історико-пригодницький роман, козак, історична реконструкція.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-47-55

Постановка проблеми. В. Рутківський вважається найпопулярнішим творцем сучасної дитячої історичної прози. Його роман «Сторожова застава», диалогія «Сині Води», тетралогія «Джури» розкривають маловідомі сторінки української історії. Автор намагається дати відповіді, яких у свій час не знайшов сам: «Мені завжди кортіло дізнатися, звідки, наприклад, узялися перші українські козаки? Я не міг зрозуміти, чому Ілля Муромець (в історичній літературі вживається варіант і Муровець), якого поховано в Києво-Печерській лаврі, вважається російським богатирем? Чому ніхто жодним словом не прохопиться про битву на Синіх Водах, що відбулася за 18 років до Куликовської битви? Чому дехто з істориків вважає, що козак Мамай і хан Мамай – це одна й та сама особа?..» (Рутківський, 2008). Історико-пригодницькі твори В. Рутківського формують у юних читачів уявлення про звитяжну історію українського народу, про спадкоємність традицій, породжують усвідомлення про закони розвитку з проекцією в майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До аналізу творів В. Рутківського на історичну тематику зверталися М. Васильєва, Н. Марченко, Л. Романенко, Л. Скорина, О. Слижук. В оглядовій статті про розробку історичної теми в українській літературі для дітей та юнацтва М. Васильєва наголосила, що специфіка історизму В. Рутківського полягає в тому, що в його творах «вигадка домінує над історичним фактом, прозаїк активно використовує художній домисел, намагаючись оживити сторінки минулого» (Васильєва, 2019, с. 31). Цієї ж думки дотримуються й інші

дослідники творчості письменника. Так, аналіз «Синіх Вод» дав підстави Л. Скорині стверджувати, що «за відсутності докладної інформації про цю історичну епоху, авторіві доводиться домислювати події, художньо моделювати внутрішній світ історичних діячів, творити колоритне тло описуваної епохи, разом із тим у творі немає фантастики або надмірного домислу» (Скорина, 2012). В єдиній розвідці, предметом якої є філософське осмислення історичних подій у «Джурах козака Швайки», М. Васильєва лише окреслила напрями вивчення характерних рис зображення історичної дійсності в цьому творі (Васильєва, 2018).

Мета статті – виявити особливості художнього історизму в історико-пригодницькому романі В. Рутківського «Джури козака Швайки». Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: з'ясувати концептуальність зображення письменником історичних подій; дослідити функціональність художнього історизму на фабульному, сюжетному й персонажному рівнях; виявити спільність прийомів у висвітленні митцем ключових моментів української історії в діалогії «Сині Води».

Виклад основного матеріалу. Для розуміння специфіки художнього опанування конкретно-історичного змісту певної епохи у творах В. Рутківського ключовим стане висловлювання самого автора щодо свого методу: «Для мене головне не відтворення всіх деталей того часу у відповідності з історичними подіями, а дух вибраної епохи, її героїзм і значимість для нас» (Рутківський, 2010). Завдання письменника полягає в тому, щоб дати українському читачеві опору для формування його національної ідентичності. В інтерв'ю В. Панченку В. Рутківський пояснював мету написання історичних текстів: «Моїм співгромадянам теж хочеться врешті-решт обіпертися бодай на якусь державницьку твердь. І ми, ті, хто дотичний до української культури, повинні дати бодай координати цієї тверді. Мої координати – битва на Синіх Водах, тріумфальна з'ява українського козацтва та відновлення Володимиром Мономахом могутності Київської Русі. На моє переконання, саме вони найбільш яскраво свідчать, що наші предки вміли з честю виходити з найскладнішого становища. А коли можуть предки, то чому не спробувати нам?» (Рутківський, 2012). Тож прозаїк намагається прищепити юному читачеві трепетне ставлення до історії своєї землі, подає дієвий механізм самовизначення українців у контексті соціальних і політичних відносин – поважати себе як нащадка і продовжувача традицій своїх попередників.

Проаналізувавши діалогію «Сині Води», Л. Скорина визначила художній прийом письменника як «історична реставрація»: «Її достовірність і доречність залежить винятково від майстерності і проникливості белетриста. Зрештою, художній світ – особлива реальність, яка функціонує за власними законами» (Скорина, 2012). О. Слижук називає цей прийом реконструкцією історичних подій (Слижук, 2016). Йдеться про те, що історизм творів В. Рутківського слід розглядати не у вузькому його трактуванні – як звернення до реальних історичних фактів, уведення в тканину твору якомога більше історичних героїв, а в широкому – як витвір художнього осмислення письменника української історії.

На думку М. Васильєвої, осмислити історію літератури допомагають гумористичні елементи, фантастика, міф, символіка, фольклор тощо (Васильєва, 2019). Органічно вплітаючись у реалістичну оповідь, ці елементи допомагають вибудувати сюжет у «Джурах козака Швайки» двома лініями – історичною, що реалізується через показ зародження на українських землях козацтва (події відбуваються протягом 1487–1488 рр., саме в цей період з'являються перші згадки про козаків в історичних джерелах), і пригодницькою, котра висвітлює перипетії життя двох друзів Санька і Грицика. Обидві лінії розширюють одна одну: без козаків, котрі виступали їхніми наставниками,

воронівські хлопчачки не змогли б пройти через випробування й, відповідно, розвинути свої здібності, водночас Грицик і Санько виступають гідними продовжувачами дружинницько-козацьких традицій.

Три означені письменником «тверді» (битва на Синіх Водах, тріумфальна з'ява українського козацтва та відновлення Володимиром Мономахом могутності Київської Русі) алюзійно проявляються в першій сюжетній лінії. Її лейтмотивом виступає знакова для митця битва на Синіх Водах 1362 р., котра неодноразово згадується на сторінках роману, щоправда, в устах різних персонажів спомин про неї використовується автором для розв'язання різних завдань. Так, для канівецького старости пана Кобильського згадка про битву, як і апеляція до спільного чумакування предків, – аргумент, який має переконати Швайку видати старості вільних здобичників: *«Дурний ти, хлопче, – сказав нарешті. – А я тобі гарне діло пропоную. Бо шаную рід твій і прадідів твоїх. Вони з моїми разом стояли під Синіми Водами. У якій битві вистояли! Трьох ханів прогнали з нашої землі. А чого прогнали? Бо пліч-о-пліч стояли. І дід твій Митро разом з моїм пшеницю грекам возили... А тепер ти на мене звіром зиркаєш. Гадаєш, не знаю чому? Бо в мене он... – пан повів рукою по світлиці, – всього вдосталь, а в тебе – стара свитка і шапка в дірках. Ото і всього. То ж я тобі діло пропоную, а ти...»* (Рутківський, 2016, с. 32). Таким чином, згадка про битву виконує характерологічну функцію.

Нагадування про спільне протистояння прадідів Кобильського і Швайки на Синіх Водах поглиблюється розмірковуваннями самого Швайки, його рефлексія засвідчує соціальне розшарування українського суспільства: *«Швайка не втримався і сплюнув убік. Найгірше було те, що їхні прадіди таки й справді разом билися під Синіми Водами майже сто тридцять років тому, а діди возили морем українську пшеницю від Очакова та Коцюбієва аж у грецькі краї. А от батьки розійшлися. Батько цього Кобильського, тоді ще Семко Кобильчак, подався до Литви чи Польщі і повернувся звідтіля вже паном, з грамотою на кілька селищ. І син його шляхом пішов...»* (Рутківський, 2016, с. 36). Показовою в цьому плані є зміна прізвища Семком Кобильчаком.

Синьоводська битва стає прикладом, орієнтиром, на який рівняються козаки в боротьбі з ворогами. За концепцією письменника, козацькі ватаги виступають продовжувачами справи оборони рідної землі. Розмови про битву лунають на ключовій для цієї лінії козацькій розмові, коли у братчиків оформлюється бажання об'єднатися і діяти спільно: *«Колись терпець та урветься нашому братові. Он татарва теж зранку до ночі стояла над душею. Доки не дали їм гарного чосу над Синіми Водами.*

Про велику битву над Синіми Водами знали майже всі подоляни. Три татарські орди, що кочували між Дніпром та Дунаєм, вирішили покарати як подолян, так і волинян з галичанами та киянами, які відмовилися платити їм данину, заведену ще за Батисєвих часів. Тож біля річки з такою мирною назвою стрілися з наспіх зібраними українськими поселянами та військом великого литовського князя Ольгерда, яке прийшло їм на поміч. Розбілося тоді ординське військо об український та литовський мур на друзки і покотилося назад, аж до Чорного моря...

– От би й нам так, – мрійливо зітхнув Василь Байлемів» (Рутківський, 2016, с. 214).

В. Рутківський у художній формі подає історичні відомості про учасників битви – про литовського князя Ольгерда, очільника литовсько-українського війська, котрий *«хоч і не з нашої землі, проте нашою мовою балакав і віру нашу поважав»* (Рутківський, 2016, с. 214); про трьох татарських ханів – Качибєя (Хаджибєя), Котлабуга (Кутлугбєя) і Дмитрія (Дмитра), який *«був гірший за найжорстокішого татарина»* (Рутківський, 2016, с. 215).

Алюзію на добу Київської Русі вбачаємо в образі нащадка великокняжого дружинника Остапа Коцюби з Коцюбієва (Хаджибея – сучасної Одеси). *«Був він широкоплечий, тепло одягнений, з його маківки замість чуба звисало пасмо чорного волосся. Санько вже знав, що це пасмо називають оселедцем і носять його ті, хто вважає себе нащадком вояка зі старокняжої дружини. А ще вони носили сережку у вусі»* (Рутківський, 2016, с. 231–232). Зовнішній вигляд Остапа мимоволі нагадує «хрестоматійний» опис князя Святослава Ігоровича Хороброго, залишений візантійським істориком Левом Діаконом: *«<...> середнього зросту, не надто високого і не дуже низького, з кошлатими бровами і ясно-синіми очима, кирпатий, безбородий, з густим, дуже довгим волоссям над верхньою губою. Голова в нього була зовсім гола, але з одного боку її звисало пасмо волосся – ознака знатності роду; міцна потилиця, широкі груди та всі інші частини тіла були цілком співмірні, однак виглядав він похмурим і диким. В одне вухо його була вдіта золота сережка; вона була прикрашена карбункулом, обрамленим двома перлинами»* (Лев Діакон, 1988).

В історичній науці утвердилася думка, що Коцюбіїв виник за доби правління небожа Ольгерда – князя Вітовта. За переказами, його заснував знатний подільський магнат-шляхтич Коцюба Якушинський, тож вмотивовано в романі звучить репліка Вирвизуба щодо Остапа: *«То чи, бува, не нащадок він того Коцюби, від якого пішло селище? Ти поспитай там, коли випаде нагода»* (Рутківський, 2016, с. 331).

Київська Русь й Велике князівство Литовське непрямо згадуються В. Рутківським і при описі налагодженої системи оповіщення населення про небезпеку. Автор неодноразово подає в романі інформацію про один із найдавніших способів візуальної комунікації – димові сигнали й трактує його як спадковий від киеворуського та литовського періодів. *«Взагалі, і так було відомо, що вони наближаються. Про це свідчили чорні димові стовпи ген на обрії. Хто їх запалював – простим поселенцям нині було невідомо»*.

Раніше, звісно, всі знали, хто цим займався, – сторожові роз'їзди та княжі вивідники. Проте зараз поріділим князям стало не до того, і сторожові роз'їзди щезли – а дими все одно здіймалися до неба, попереджаючи про небезпеку» (Рутківський, 2016, с. 84). За козацької доби система веж («маяків-глядів») активно використовувалася для сторожової служби й призначалася для оповіщення населення про напад ворогів.

У «Джурах козака Швайки» показано неоднозначні стосунки з татарами. З одного боку, ординці постають мисливцями на ясир – українських невільників, котрих можна вигідно продати в «серці непереможного Криму» Кафі. Навіть Рашит, щоб не викликати підозр щодо перебування Грицика в його родині, каже сусідам, що купив хлопчика на невільницькому ринку в Кафі. З іншого боку, образ татар не суцільно негативний. Після зустрічі Швайки й друзів із Рашитом Пилип наставляє їх: *«Запам'ятайте, хлоп'ята, – нарешті звернувся він до друзів, – що й серед татарів теж є люди. І не так уже й мало. І коли б не вони, я б їх усіх підряд...»* (Рутківський, 2016, с. 168). Характерно, що Тишкевич сприймається як ворог і козаками, і Рашитом.

Повчання Швайки автор ніби «віддзеркалює» спогадами очільника татарського війська Саїд-мурзи: *«То згадувалося, як за старого хана Хаджі-гірея він, Саїд-мурза, водив дружбу з гордим Переяславом, а в Черкасах та Каневі приймали його як брата. То перед очима поставали події п'ятилітньої давнини, коли новий хан Менглі-гірей піддався турецькому султанові і з намови Москви оголосив війну своїм колишнім київським та переяславським друзям»* (Рутківський, 2016, с. 296).

Як справжній історик В. Рутківський показує минуле не тільки української етномовної спільноти, але й іномовної, котра проживала на території, що зараз входить

до Української держави. Цей підхід поглиблюється в другому романі тетралогії – «Джурах-характерниках», де, за визначенням О. Гавроша, «чи не вперше в українській літературі кримські татари постають не трафаретно-усталеним образом стихійного лиха, що постійно нависає над ненькою-Україною. Ні, татари у Рутківського виявилися різними, а Кримське ханство не таким уже одноставним у зненависті до свого найближчого сусіди» (Гаврош, 2011).

Тісний зв'язок, зокрема кровний, русичів із половецькими князями, «потатарення» (А. Кримський) українців досліджується українськими науковцями. Визначний український історик, перший директор Українського наукового інституту Гарвардського університету Й. Прицак у статті «Що таке історія України?», у якій він висвітлив проблеми концептуалізації української історії, стверджував, що «татари – це не дикі заїди-грабіжники, а нарівні зі запорожцями – наші предки» (Прицак, 2015, с. 195). Тож мистецька уява В. Рутківського допомогла осмислити причини й наслідки українсько-татарських контактів, художньо змалювати історично конкретний досвід попередніх генерацій.

Обжита Кам'яниця з навколишніми яругами, Бобровий острів постають прообразами Запорозької Січі. Письменник неодноразово згадує найбільший острів на Дніпрі, пояснюючи, чому згодом саме він був обраний козаками як їхнє головне укріплення. Ідею осісти на Хортиці подає Остап, котрий прибув з-за дніпрових порогів: «– Є там такі місця, – мрійливо сказав Остап. – За порогами. І скелясті, і які завгодно. І плавні там ще глухіші, ніж у вас. І ліс є. Зробити засіки, отаборитися десь на острові – і добра січ була б!» (Рутківський, 2016, с. 244). У дискусії козаків щодо розміщення зимівника думка про можливість заснування січі біля Сули чи Удаю через близькість домівки й лісу була відкинута. Розмір острова, уже звичні козакам плавні, яких татари боялися, бо не були призвичаєні до бою в них, а головне – вдале місцерозташування переконують козаків зупинитися на Хортиці, про що неодноразово каже Пилип Швайка: «– Схоже, Остап мав таку рацію. Татари обійдуть нас стороною – і спробуй поганятися за ними. Ні, треба придивитися до його Хортиці. Плавні там не згірші тутешніх, а острів куди кращій. <...> І головне – татари як на долоні. Не встигнуть і висунутися з Перекопу – а ми вже їм у бік цілимося. А коли що – можемо й до Криму увірватися, розквитатися за всі грабунки» (Рутківський, 2016, с. 331).

Остаточним аргументом на користь вибору Хортиці стають спогади про предків, які зупинялися на ній. За археологічними знахідками, уже в IX ст. на острові жили бродники, пізніше буття яких В. Рутківський описує в «Синіх Водах». До речі, у діалогі бродники показані письменником як попередники козаків: «Упродовж усього роману розкривається й сюжетна лінія, пов'язана із зародженням українського козацтва як могутньої сили, що змогла боронити українські землі від загарбників-кочівників. Воїнами стають колишні бродники – ватаги рибалок та мисливців, які заробляли собі на прожиття цими промыслами. Перед лицем загрози вони змогли згуртуватися і були дієвою допомогою професійним ратникам у Синьоводській битві» (Слижук, 2016, с. 215). Першою згадкою про Хортичий острів у писемних джерелах пов'язують із походом князя Святослава Ізяславича проти половців 1103 р. Згодом острів зринає в документальних свідченнях під назвою Варязького острова, що свідчить про його значення на шляху «із варяг у греки». Тож згідно із задумом автора дати історичну «опору» для української національної ідеї, у «Джурах козака Швайки» вибудовується вектор історичного розвитку українства «Київська Русь – Сині Води – козацтво».

Чи не найпоширенішими відомостями про козацьке життя є інформація про неприпустимість присутності жінок на січі. Автор не оминає можливості пояснити

в романі цей історичний факт. Для цього він «приводить» жіноцтво на Бобровий острів, додаючи в сюжет перипетій: жінок разом з іншими полоненими козаки відбивають в очолюваних Саїд-мурзою татар. У главі «Жінок у таборі не тримати!» письменник з іронією описує коротке співжиття козаків із сотнею воронівських молодниць і дівчат. Робить він це, «зіштовхуючи» з ними діда Кібчика, який спершу їх і прихистив. Урешті-решт молодниць, котрі й самі з радістю залишають острів, виряджають додому, а дід Кібчик постановляє: «*Ви, товариство, як собі хочете, а я вам скажу от що. Коли хто з вас приведе на острів жінку чи ще якогось біса в спідниці – голову одірву!*» (Рутківський, 2016, с. 309). У «Джурах козака Швайки», так само як і в «Синіх Водах», автор описує «чоловічий» світ, де жінкам відводиться пасивна роль. З цього приводу Л. Скорина слушно зауважила: «У світі бійок, сутичок і битв “жіночі” цінності відходять на другий план, а жінка традиційно сприймається в ролі “берегині родинного вогнища”, покійно чекаючи чоловіка і виховуючи дітей» (Скорина, 2012). Virізняється в цьому плані тільки Санькова мати – тітка Мокрина, котра відрізняється неймовірною фізичною силою, тому може битися поруч із воронівськими чоловіками.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У романі «Джури козака Швайки», попри відсутність історичних фактів і історичних персонажів, В. Рутківському вдалося відтворити історичну добу кінця XV ст., відомостей про яку практично не зберіглося, – період зародження на українських землях козацтва. Завдяки художньому домислу письменник описав мотиви, які рухали українцями в переломний для народу час осягнення власної ідентичності, що згодом зумовило виникнення осередка української державності. Мета письменника – своїми історико-пригодницькими романами окреслити історичні орієнтири для формування української національної ідеї на сучасному етапі – реалізується завдяки прийому історичної реконструкції. Реперними точками утвердження історичної пам'яті виступають згадки про Київську Русь, про битву на Синіх Водах та про козацьку звитягу в обороні рідної землі. Аналіз специфіки художнього опанування конкретно-історичного змісту певної епохи у творах В. Рутківського довів спільність підходів у зображенні історичної дійсності в романах «Сині Води» і «Джури козака Швайки». Згадки про історичні події виконують у романі кілька функцій – сприяють розгортанню фабули, впливають на перипетії твору, допомагають глибше охарактеризувати персонажів.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні історизмів в аналізованому романі.

Бібліографічний список

- Васильєва, М. В., 2018. Філософське осмислення історичних подій у трилогії В. Рутківського «Джури козака Швайки». *Література й історія*: матеріали Всеукр. наук. конф., м. Запоріжжя, 11–12 жовт. 2018 р. Запоріжжя, с. 34–36.
- Васильєва, М. В., 2019. Історичний факт і подія в українській літературі для дітей та юнацтва: від давнини до сучасності. *International Academy Journal Web of Scholar*. 9 (39), Vol. 2, pp. 25–32. DOI : https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/30092019/6692
- Гаврош, О., 2011. Характерник літературного степу. *ЛітАкцент*, [онлайн] 2 лютого. Доступно : <<http://litakcent.com/2011/02/02/harakternyk-literaturnoho-stepu/>> [Дата звернення 18 жовтня 2021].
- Лев Диякон, 1988. *История*. Пер. М. М. Копыленко. Москва : Наука.
- Пріцак, О. Й., 2015. Що таке історія України? *Український історичний журнал*, 1, с. 177–210.

- Рутківський, В., 2008. Москва друкувала ті мої твори, які забракували в Києві. Доросла розмова з дитячим письменником. Інтерв'ю вів О. Гаврош. *Дзеркало тижня*, [онлайн] 35. Доступно : <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/volodimir_rutkivskiy_moskva_drukuvala_ti_moyi_tvori,_yaki_zabrakovali_v_kievi__dorosla_rozmova_z_dit.html> [Дата звернення 22 жовтня 2021].
- Рутківський, В., 2010. Мені, «оголтелому націоналісту», допомогла Москва. Інтерв'ю вів М. Крат. *Друг читача*, [онлайн] 15 березня. Доступно : <<https://vsiknygy.net.ua/interview/5336/>> [Дата звернення 22 жовтня 2021].
- Рутківський, В., 2012. Дитячого письменника «жаба» не душить. Інтерв'ю вів В. Панченко. *Інтерв'ю з України*, [онлайн] 23 квітня. Доступно : <<https://rozmova.wordpress.com/2012/04/23/%d0%b2%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b4%d0%b8%d0%bc%d0%b8%d1%80-%d1%80%d1%83%d1%82%d0%ba%d1%96%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9-%d0%b4%d0%b8%d1%82%d1%8f%d1%87%d0%be%d0%b3%d0%be-%d0%bf%d0%b8%d1%81/>> [Дата звернення 22 жовтня 2021].
- Рутківський, В., 2016. *Джури козака Швайки*. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА.
- Скорина, Л., 2012. Повернення Дмитра Боброка, або Белетрист із душею підлітка. *Буквоїд*, [онлайн] 9 лютого. Доступно : <<http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/02/09/071528.html>> [Дата звернення 22 жовтня 2021].
- Слижук, О. А., 2016. Художнє моделювання образів історичних осіб у романі В. Рутківського «Сині Води». *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2, с. 211–215.

References

- Havrosh, O., 2011. Kharakternyk literaturnoho stepu [Characternyk of literary steppe]. *LitAkcent*, [online] 2 February. Available at : <<http://litakcent.com/2011/02/02/harakternyk-literaturnoho-stepu/>> [Accessed 18 October 2021]. (in Ukrainian).
- Lev Diakon, 1988. *Istoriya [History]*. Translated by M. M. Kopylenko. Moskva : Nauka. (in Russian).
- Pritsak, O. Y., 2015. Shcho take istoriia Ukrainy ? [What is the history of Ukraine ?]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1, pp. 177–210. (in Ukrainian).
- Rutkivskiy, V., 2008. Moskva drukuvala ti moi tvory, yaki zabrakovali v Kyievi. Dorosla rozмова z dytiachym pysmennykom [Moscow published those of my works that were rejected in Kyiv. Adult conversation with a children's writer]. Interviewed by O. Havrosh. *Dzerkalo tyzhnia*, [online] 35. Available at : <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/volodimir_rutkivskiy_moskva_drukuvala_ti_moyi_tvori,_yaki_zabrakovali_v_kievi__dorosla_rozmova_z_dit.html> [Accessed 22 October 2021]. (in Ukrainian).
- Rutkivskiy, V., 2010. Meni, «oholtielomu natsionalistu», dopomohla Moskva [Moscow helped me, a frantic nationalist]. Interviewed by M. Krat. *Reader's friend*, [online] 15 March. Available at : <<https://vsiknygy.net.ua/interview/5336/>> [Accessed 18 October 2021]. (in Ukrainian).
- Rutkivskiy, V., 2012. Dytiachoho pysmennyka «zhaba» ne dushyt [The frog does not stifle the children's writer]. Interviewed by V. Panchenko. *Interviu z Ukrainy*. [online] April 23. Available at :

- <<https://rozmova.wordpress.com/2012/04/23/%d0%b2%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b4%d0%b8%d0%bc%d0%b8%d1%80-%d1%80%d1%83%d1%82%d0%ba%d1%96%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9-%d0%b4%d0%b8%d1%82%d1%8f%d1%87%d0%be%d0%b3%d0%be-%d0%bf%d0%b8%d1%81/>> [Accessed 28 October 2021]. (in Ukrainian).
- Rutkivskiy, V., 2016. *Dzhury kozaka Shvaiky* [Jury of the Cossack Shvaika]. Kyiv : A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. (in Ukrainian).
- Skoryna, L., 2012. Povernennia Dmytra Bobroka, abo Beletryst iz dusheiu pidlitka. [Return of Dmytro Bobrok, or Fiction writer with the soul of a teenager]. *Bukvoid*, [online] 9 February. Available at : <<http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/02/09/071528.html/>> [Accessed 28 October 2021]. (in Ukrainian).
- Slyzhuk, O. A., 2016. Khudozhnie modeliuvannia obraziv istorychnykh osib u romani V. Rutkivskoho «Syni Vody» [Art modeling historical figures in the novel “Blue water” by V. Rutkivsky]. *Bulletin of Zaporizhzhia National University. Philological Sciences*, 2, pp. 211–215. (in Ukrainian).
- Vasylieva, M. V., 2018. Filososfske osmyslennia istorychnykh podii u trylohii V. Rutkivskoho «Dzhury kozaka Shvaiky» [Philosophical comprehension of historical events in V. Rutkivsky's trilogy «Jury of the Cossack Shvaika»]. *Literature and history: All-Ukrainian Scientific and Practical Conference Zaporozhye*, October 11–12. Zaporozhye, pp. 34–36. (in Ukrainian).
- Vasylieva, M. V., 2019. Istorychnyi fakt i podiia v ukrainskii literaturi dlia ditei ta yunatstva : vid davnynto do suchasnosti [Historical fact and event in Ukrainian literature for children and youth : from antiquity to the present]. *International Academy Journal Web of Scholar*, 9 (39), Vol. 2, pp. 25–32. DOI : https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/30092019/6692 (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 31.10.2021.

O. Kravchenko

A. Galenko

ARTISTIC HISTORICISM IN V. RUTKIVSKY'S NOVEL “DZHURAS OF COSSACK SHVAIKA”

The article deals with the peculiarities of historicism in Volodymyr Rutkivsky's novel “Dzhuras of Cossack Shvaika”. The historicism of V. Rutkivsky's works is presented not in its narrow interpretation – as an appeal to real historical facts and introduction of as many historical heroes as possible into the fabric of the text, but in a broad sense – as an artistic attempt understanding of Ukrainian history.

It is emphasized that, despite the lack of historical facts and historical characters, the author managed to recreate the historical era of the late fifteenth century. This is the period of Cossacks emergence on Ukrainian lands. Thanks to artistic conjecture, the writer described the motives that moved Ukrainians at a crucial time to comprehend their own identity, which later led to the emergence of the center of Ukrainian statehood. The aim of the writer is to outline the historical landmarks for the formation of the Ukrainian national idea at the present stage with his historical adventure novels. This goal is realized through the reception of historical reconstruction.

The reference points of the assertion of historical memory are the mentions of Kievan Rus, the battle of Blue Waters and the Cossack victory in the defense of the native land.

The writer tries to instill to young reader a reverent attitude to the history of his land, presents an effective mechanism of self-determination of Ukrainians in the context of social and political relations – to respect himself as a descendant and successor of the traditions of his predecessors.

V. Rutkivsky's artistic imagination helped to comprehend the causes and consequences of Ukrainian-Tatar contacts, to depict the historically accurate experience of previous generations.

As a true historian, V. Rutkivsky shows the past not only of the Ukrainian ethnolinguistic community, but also of the foreign one, which lived in the territory that is now part of the Ukrainian state.

The analysis of the artistic mastery peculiarities of the specific historical content in V. Rutkivsky's works proved the commonality of approaches in the depiction of historical reality in the novels “Blue Waters” and “Dzhuras of Cossack Shvaika”.

It is proved that the mention of historical events in the novel performs several functions – contribute to the fabula unfolding, affect the vicissitudes of the novel, help to show the characters better.

Key words: *artistic historicism, historical-adventure novel, Cossack, historical reconstruction.*

УДК 821.161.2-311.6 Нечуй-Левицький.09

Т. С. Матвєєва

ORCID: 0000-0001-9178-1743

ЧАСОВА ДЗЕРКАЛЬНІСТЬ ЯК ХАРАКТЕРОТВІРНА МОДЕЛЬ РОМАНУ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «ПРИЧЕПА»

У статті йдеться про визначені як характеротвірні часові феномени роману І. Нечуя-Левицького «Причепи» («Нахаба»), які нашими попередниками спеціально не розглядалися, що й визначило мету, завдання й актуальність пропонованої студії, а саме: виділити й проаналізувати часові парадокси як градаційний ланцюг від хронодискретності до безчасся, визначивши їхню тенежу – фольклорно-етнографічну (культурну), психогенетичну (біологічну), власне художню (поетикальну). Доведено, що основним засобом утілення процесуальності є ретроспективність, за допомогою якого автор обґрунтовує етапи формування поведінкової моделі персонажів в умовах посилення соціальної дезадаптації, нівеляції ментальних ознак. Окремий аспект наших зацікавлень – контекстуальний, оскільки головні проблемні складники досліджуваного твору – знеособлення, денаціоналізація, родові деформації є стрижневими і у творчості самого І. Нечуя-Левицького, і в художньому доробку його сучасників. Зроблено висновок про важливість вивчення часових феноменів для аналізу модифікацій характеру.

Ключові слова: І. Нечуй-Левицький, роман, феномен, хроносфера, градація, характер.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-56-61

Українська романістика другої половини XIX століття – оригінальне явище в літературному процесі: за достатньо короткий час у ній відбулися докорінні трансформації жанрових форм: побутова домінанта поступилася соціально-психологічній і власне психологічній, що пов'язано з тенденцією до антропоцентризму. Найперше митців почала цікавити людина як самодостатня особистість, здатна до самоаналізу, характерного коригування, поведінкових змін. Йдеться про психологічний пріоритет у поезії характеротворення, людиноцентризму у моделюванні письменниками світу, коли реальність суб'єктивізується, а людина стає осердям моделі. Відповідно, час і простір набувають невластивих їм ознак, що пов'язане з особливим сприйняттям персонажами свого місця в хроноплощині й подієвості як основних характеристик світу, реального й художнього.

Предмет вивчення пропонованої статті – часові парадокси роману І. Нечуя-Левицького «Причепи» (1869) – нашими попередниками спеціально не розглядався, хоча окремі зауваження з приводу хроноособливостей розгортання біографій головних персонажів містяться в працях О. Білецького, В. Власенка, С. Єфремова, Н. Крутікової, Р. Міщука, В. Омельченка, В. Підмогильного, М. Тараненка. Сучасні монографічні студії про творчість І. Нечуя-Левицького, на жаль, відсутні. Ми переконані, що пояснення механізму функціонування часу в романі дозволить глибше проникнути в характеротвірну сферу, обґрунтувати особливості формування індивіда, надто з урахуванням його родових зв'язків. У цьому ми вбачаємо проблему, що потребує розв'язання, тому й звернулися до твору, який, на наше переконання, яскраво демонструє художній спосіб її можливого вирішення: час як лінійна тяглість і дискретна вибірковість стає поетикальним означником людиносфери. Такий ракурс аналізу прози митця

видається нам **актуальним** з огляду на специфіку стилю автора, який завжди приділяв неабияку увагу описам передісторій персонажів, показуючи, що суперечності теперішнього завжди пов'язані з минулим, що час ніби повторюється, багаторазово віддзеркалюючись у долях наступних поколінь, не змінюючи хроносферу їхнього існування. Відтак **мета статті** – виокремити й проаналізувати прийоми введення й особливості функціонування часу в романі «Причепа».

Виклад основного матеріалу. Передусім звернімо увагу на заголовок твору – «Причепа», який, на наше переконання, вказує на часовий негатив, який і позначатиме смисловий центр роману: роди Лемішки й Середи приречені через знехтування ними національної перспективи, відбирання майбутнього, адже безбатченки його не мають. Звідси аналогія *змарнований час / перекотиполе*: відсутність коріння, продовження, неможливість долання часових сфер, замкненість у діаді *минуле / теперішнє*.

Основним прийомом, який формує пуанти роману, є ретроспективність. Для митця важливо розібратися, що передувало психологічній, ментальній нівеляції «Я» особи, чи є шанс змінити теперішнє, щоб не втратити майбутнє. У романі це надрозлогі екскурси вглиб родоводів головних персонажів – Яся Серединського та Якіма Лемішковського.

Ретроспекція першого родоводу вибудовується письменником одночасно хвилеподібно і як замкнена в коло дзеркальність – *українськість / польськість*, формуючи світоглядну аморфність, а значить унеможливаючи ментальну, духовну перспективу індивіда. І. Нечуй-Левицький акцентує на тому, як повільно, проте незворотно людина втрачає національні ознаки, байдужіє до рідної мови, звичаїв, культури загалом, оскільки обставини існування виявилися для неї сильнішими за перспективу перетворення животіння на життя. Ідеться про градаційне зображення духовного закріпачення предків Серединського – представників «давніх козаків» на прізвище Середа. Одружений із покоївкою «ляхівкою» він поступово спольщився, «на старості літ говорив до костьола» (Нечуй-Левицький, 1956, с. 130). Фактично ретроспективність забезпечує глибше осягнення перипетій процесу національного відступництва, манкуртства (як означив це явище Ч. Айтматов у романі «Буранний полустанок» («І довше віку триває день» (1980)). У людини відбирається пам'ять, вона уподібнюється перекотиполлю – рослині без коріння, яка котиться за вітром пісками часу. Так і Середа не чинив спротив ментальному знеособленню, добровільно відмовився від історії предків заради речовинного комфорту. Тому ніби збайдужів до себе, знехтував внутрішнім рухом, характерними змінами, адже трансформації потребують зусиль, а жити звично погано легше, ніж чинити спротив рутині. Біографія одного персонажа розгортається митцем в об'ємну картину ментальних зсувів, він пише про асиміляційні процеси, внаслідок яких творився новий ментальний конгломерат, але не рівноправних партнерів, а людей, характерно деформованих низьким соціальним статусом, відтак несамостійних, політично інертних і національно аморфних. Їхнім уособленням і став молодший Серединський – «якогось пана підписаря підписар» (Нечуй-Левицький, 1956, с. 124).

Подібно вибудовується й ретроспекція другого родоводу. І. Нечуй-Левицький повертає час на кілька десятиліть назад, також мотивуючи теперішнє існування Якіма Лемішковського неправильним вибором його професійної перспективи, зробленим старими Лемішками. Фактично використано той же оксюморонний прийом розриву часів: майбутнє заперечується нерозумінням взаємозв'язку й взаємопов'язаності усіх складників часової лінійності: небажання продовжувати час у перспективі внутрішнього зростання призводить до вимирання наступного покоління. Не менш важливим є й прийом парадоксу, адже драматичного фіналу Якіма ніщо не віщувало, натомість

автор так вибудував життєпис Лемішек, що він, на перший погляд, позитивний, насправді не міг не обернутися родовим негативом. Відповідно, у фамільній ретроспекції Лемішковського виділяємо ті пуанти, які надалі спровокували загибель усіх членів цієї сім'ї. Першим таким пуантом стала локальна просторова деталь: «Між бідними невеличкими міщанськими хатами високо виносилась покрівля його чималої хати з білими цегляними виводами» (Нечуй-Левицький, 1956, с. 172), яка (деталь) приховує сарказм: зазвичай над хатами підноситься церква на знак вищості духу над матерією (контекстуальною паралеллю тут є, вважаємо, опис Панасом Мирним та І. Біликом у романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» хреста над Ромоданівським шляхом як нагадування всім, що вони на землі тільки пілігрими, які підуть у вічність або на муки, якщо життєва дорога була звивистою, битою, або для благодаті, якщо шлях стелився прямий, широкий). Так, у хаті Лемішок панував добробут, підкреслений і описом «розкішного» садка, і «високих верб на леваді», й тим, що вони дбали про ситість, для чого «Лемішка випасував по степах товар до різниць, а Леміщика закуповувала садки, пильнувала там ціле літо і висилала хури з овочами в степові міста на продаж» (Нечуй-Левицький, 1956, с. 172). Проте в плеканні дерев, городини не було нічого, крім очікування зиску, не було трепету й благоговіння перед розкішшю світу, його гармонією. Око обраховувало прибуток, пальці складали копійку до копійки, а душа німувала. Тому й сприймаємо іронічно зауваження письменника про «біленьку хатку» вже не як символ патріархального, розміреного, виваженого сільського життя – національного підґрунтя, оберега традицій, звичаїв, мови, культури загалом, а як ознаку «багатеньких» її господарів. Відповідно, й мрії батька щодо сина були приземлені: він хотів, щоб той залишився на господарстві, тому прагнув віддати до гімназії для набуття лише практичних знань. Мати ж, навпаки, хотіла бачити сина священником. Однак, попри різницю щодо синового майбутнього, обидва бажання парадоксально уподібнюються: користь без розуміння її нівелюючого впливу на єство, душу, духовну іпостась людини, створену на образ і подобу Божу. Тому й батькове уявлення про життя – «стягання заради стягання, без жодної іншої мети»; й материне «хто ж лучче за нас, старих, молитиметься Богу, як не син священник» (Нечуй-Левицький, 1956, с. 173) – без усвідомлення, що не може бути «кращих» і «гірших» молитов, адже будь-яка щира молитва про вічні дари милосердя, доброти буде почута Творцем, – обидві відбирають буттєву перспективу, перетворюються на взаємовиключаючу *антиномію / дихотомію Я / МИ* в бажанні не тільки земного, але й небесного благополуччя, коли в тріаді *існування / життя / буття* актуалізується лише перший складник.

Другим пуантом став натяк на містичне походження багатства Лемішек, бо йому пощастило в боротьбі за володіння єдиним еквівалентом поваги в структурованому соціумі – грошима. Непояснюване здоровим глуздом зазвичай «пояснюється» непідвладними йому явищами: Лемішка «з чортами накладає», продав душу, тому йому й щастить. Українські митці – сучасники І. Нечуя-Левицького – неодноразово використовували цей мотив, відтворюючи процес духовної нівеляції своїх персонажів. Зокрема про це йдеться в п'єсах І. Тобілевича «Сто тисяч» (кум Савка), «Хазяїн» (образи Феногена, Маюфеса, Ліхтаренка), М. Кропивницького «Глитай, або ж Павук» (Йосип Бичок), романі І. Франка «Петрії і Довбущуки» (образи Ленька й Сенька Довбущуків) тощо. У такий спосіб, вважаємо, автори мотивували характерний розпад, з одного боку, й інертність загалу, його марновірство, з другого.

Загалом можемо констатувати, що у творах із побутовою й соціальною домінантою роль ретроспекцій є ваговою: екскурсивний спосіб показу часової площини творів переважає: лінійний теперішній час завжди розмикається в час минулий, оскільки письменники, інтерпретуючи життєві перипетії головних (і не тільки) персонажів,

вдаються до пояснень причинно-наслідкового подієвого ланцюга – мотиваційної сфери поведінкової моделі персонажів у їхньому теперішньому (перцептивному) часі. У такий спосіб об'єктивується зв'язок часових площин твору, хоча, разом із тим, дещо розмивається особистісне їхнє сприйняття. Все-таки домінує час автора, його інтерпретаційна сфера, тоді як час персонажів ще тільки починає набирати силу в романістиці зазначеного періоду. Тому «Причепу» можемо характеризувати як один із найбільш ранніх зразків, що демонструє означену тенденцію. Насамперед ідеться про накопичення досвіду показу внутрішнього життя людини. Відтак причини виникнення побутових, соціальних конфліктів персонажі починають шукати в собі, а не тільки в об'єктивних обставинах.

Ця тенденція в досліджуваному романі означена нами як така, що відтворює нереалізований час, що саме по собі є парадоксальним, навіть оксюморонним, адже відтворити те, що не відбулося, реально неможливо, це прерогатива виключно художньої творчості, яка моделює «другу реальність».

Фактично жоден із персонажів роману не реалізував свій час: серед речовинних, матеріальних пріоритетів соціуму не залишається місця для духовного – пізнання «Я», внутрішнього світу, що відкрило би шлях до розуміння свого справжнього призначення – самогармонізації через любов до співтворинь. Навпаки, людина підпорядковується законам, стереотипам, за визначенням М. Лосського, «царства ворожнечі» – «нашого царства буття... просякненого проявами себелюбства», що, відповідно, провокує «розриви, роз'єднання й боротьбу всіх проти всіх» (Лосский, 1999, с. 210). Ідеться про «здрібнене психоматеріальне буття» (Лосский, 1999, с. 210), реалізація якого в діянні провокує страждання, смерть.

У «Причепі», на нашу думку, І. Нечую-Левицькому вдалося глибоко, об'ємно, переконливо довести, що людина, «позбавлена» часу буття, обертається в існуванні, замикає власне перебування у світі в коло подібних днів, місяців, років, які не розімкнуться у вічність, що насправді не є статичною, а постійно мінливою, неповторною, адже Суще (у матеріальній і нематеріальній іпостасі) може бути тільки динамічним, відкритим до трансформацій, не застиглим, тому що статика означатиме, як це не парадоксально, рух, але тільки до смерті. Доказом цього є епілог до твору, вибудований як віддзеркалене в нащадках заперечення їхніми предками життя вповні. І Серединський, і Лемішковський, продовживши власним теперішнім нереалізоване попередниками минуле, цим заперечили майбутнє. Адже малий син Яся – «остання пам'ятка» його померлої дружини Гані – незабаром теж помер, не маючи ні фізичної сили «віятися» світами, ні моральних спонук іти за неприкаяним батьком, який став причиною раннього відходу матері за межу життя. Тож час персонажа перетворився на безчасся, адже «не вертається вдруге, що раз потонуло в безодні» (Нечуй-Левицький, 1956, с. 334). Ця символіка бездонності є особливо промовистою з огляду на життєписи головних персонажів роману, оскільки постійно підкреслювана автором відсутність коріння перетворилася на своєрідний провокативний механізм нівеляції без перспективи особистого відродження. Відсутність дна означає відсутність опори, а значить розпад, занепад, смерть, навіть, як ми намагалися довести, без розуміння самим персонажем, що безповоротність була ними ж і спровокована, найперше способом життя із речовинними пріоритетами. Так і вивершується парадокс заперечення часу тими, хто сам є часово залежним, кінцевим. Як результат – самознищення. У І. Нечуя-Левицького спочатку відторгнення близьких – дружини, дитини, згодом самотність як незапитаність, абсолют розчарування, депресивність.

Подібним є фінал життєпису Якіма Лемішковського. Він так само «тинявся од пана до пана по економіях» (Нечуй-Левицький, 1956, с. 334), ніде не маючи пристановища

надовго, щоб вкорінити вже власний рід, змінити час проживання на час життя. Насправді його час уже належав іншим, оскільки батьківським ґрунтом «походжали ноги чужих дітей», у батьківській хаті «панували чужі люди» (Нечуй-Левицький, 1956, с. 334), а він залишився стороннім спостерігачем, бо власноруч вилучив себе з часу буття. Так відторгнене минуле не обернулося майбутнім через мінус трансформації в теперішньому.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, всі головні персонажі роману опинилися в анонімному світі – неоприявленому бутті, своєрідному антисвіті, в якому існування вічне. Часові феномени І. Нечуй-Левицький представляє як «розірваний», «несвідомий» час аж до безчасся (повної зупинки, реальної зі смертю фізичною чи уявною як духовне вмирання). Ідеться про порушення лінійності, зокрема й шляхом ретроспективності (в аналізованому творі авторської), що уявляє показ процесу нівеляції особи, розпаду роду, поступового посилення часової дискретності й у результаті – «випадіння» людини з часового плину.

Такий напрям дослідження художнього цілого ми вважаємо **перспективним** з огляду на можливість водночас об'єктивувати динаміку руху часових площин і простежити процес характерних модифікацій. Адже «час постає як доля і необхідність духу, який не завершується всередині себе» (Гегель, 1999, с. 429), що парадоксально заперечується письменником на прикладі долі головних персонажів – призвідців безчасся, власного й близьких, і саме через це також парадоксально доводить правомірність такого розуміння часу.

Бібліографічний список

- Гегель, Г. В. Ф., 1999. *Система наук*. Санкт-Петербург : Наука, Ч. 1 : Феноменология духа.
- Лосский, Н. О., 1994. *Чувственная, интеллектуальная и мистическая интуиция*. Москва : Терра – Книжный клуб ; Республика.
- Нечуй-Левицький, І., 1956. Причепа (Нахаба). В : *І. Нечуй-Левицький. Твори в 4 т.* Київ : Держвидав худож. літ. Т. 1.

References

- Gegel, G. V. F., 1999. *Sistema nauk [System of Sciences]*. Sankt-Peterburg : Nauka, Part 1 : Phenomenology of the spirit. (in Russian).
- Losskiy, N. O., 1994. *Chuvstvennaya, intelektualnaya i misticheskaya intuitsiya [Sensual, intellectual and mystical intuition]*. Moscow : Terra – Book Club ; Republic. (in Russian).
- Nechui-Levytskyi, I., 1956. Prychepa (Nakhaba). In : *I. Nechuy-Levytsky. Tvory v 4 tomakh [An Impudent Fellow (Prychepa) In : Works : in 4 volumes]*. Kyiv : Derzhvydav khudozhnoi literatury. V. 1. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 19.10.2021.

T. Matvieieva

TIME MIRRORING AS A CHARACTER CREATION MODEL OF I. NECHUY-LEVYTSKY'S NOVEL “AN IMPUDENT FELLOW” (“PRYCHЕРА”)

The paper defines the time phenomena of I. Nechuy-Levytsky's novel “An Impudent Fellow” (Prychepa) as character creation one. The fact that our predecessors did not specifically consider the topic determines the purpose, objectives and relevance of the work proposed. We have identified and analyzed time paradoxes as gradational chain from chrono-

discreteness to timelessness, defining their folklore-ethnographic (cultural), psychogenetic (biological), actually artistic (poetic) genesis.

It is proved that the main means of embodiment of processuality is retrospectiveness, by means of which the author substantiates the stages of formation of the characters' behavioural model in the conditions of social deadadaptation, undermining of mental signs. The semantic correlates of the novel are analysed, which allowed the conclusion about the rupture of time planes, expressed by oxymoron: negative family deformations in the past turned into character creation amorphousness in the present and, accordingly, zero future due to spiritual and physical death of degraded descendants.

A separate aspect of our interests is a contextual one, as the main problematic components of the studied work – depersonalization, denationalization, family deformations are central in the work of I. Nechuy-Levytsky and in the works of his contemporaries, in particular O. Kobylanska, M. Kropyvnytsky, Panas Myrny and I. Bilyk, I. Tobilevych, I. Franko. The fate – the folklore equivalent of life way, which objectifies the certainty, the given; the mental personality of a human – was called the cause of the problems that is actually an individual, subjective determinant of the nature, which is formed by biogenetic and psychosomatic qualities. Such motivation for the emergence of internal and external conflicts made the characters full and the development of events convincing, because the writers synthesized the individual and the general, the personal and the collective, justifying the fatal dependence on the material things.

The conclusion is clear: man is doomed to live in suffering as long as they serve the material things, thereby killing the Divine in themselves. Thus, both the actual psychological equivalents of these processes, primarily oneiric, and philosophical, related to biblical symbolism, were highlighted.

The conclusion about the importance of studying time phenomena for the analysis of character modifications is made.

Key words: *I. Nechuy-Levytsky, novel, phenomenon, chronosphere, gradation, character.*

УДК 821.161.2-31.09Небиляк

О. І. Німіжан-Боднарюк

ORCID: 0000-0003-4075-1135

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ДІЙНОСТІ У РОМАНІ «ЛЮБОВ ДО БЛИЖНЬОГО» МИХАЙЛА НЕБИЛЯКА

Творчість Михайла Небиляка відіграла велику роль у розвитку української літератури, а саме, у розбудові українського роману на автохтонній території Румунії. Роман «Любов до ближнього» – високохудожній твір, в якому розкриваються категорії екзистенційності, а проблематика фокусується довкола принципів сприйняття персонажами об'єктивної дійсності.

Ключові слова: екзистенційна дійсність, «гостромежові ситуації», абсурдність буття, «війна моралей», «людина війни».

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-62-68

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідницький інтерес до обраної теми пояснюється тим, що початковий період українського романного письменства в Румунії репрезентує Михайло Небиляк, який у своїх творах висвітлює життя Мараморщини під час Другої світової війни та повоєнному періоді. Саме Михайлу Небиляку належить пальма першості у написанні українського роману на автохтонній території Румунії, й слід зауважити, що зроблено це чистою літературною мовою, а стилістика означена високохудожнім характером. По суті, йдеться про унікальний досвід започаткування українського письменства зразу на високому рівні. Тому наша спроба розібрати деякі аспекти специфіки розвитку українського роману очима Михайла Небиляка дасть можливість отримати поняття про художню цінність вкладу митця-першопочатківця, який задав тон та творчий напрямок для наступних письменницьких поколінь у згаданому жанрі.

Завдання:

- 1) проаналізувати основні форми вираження екзистенційної дійсності у романі;
- 2) схарактеризувати спосіб самопізнання персонажів, а також принципи сприйняття ними об'єктивної дійсності.

Мета дослідження сконцентрована довкола основних способів вираження екзистенційної дійсності та розкриття зв'язку персонажів зі своїм альтер его у романі Михайла Небиляка «Любов до ближнього».

Актуальність дослідження диктується розбудовою міцних стосунків з автохтонною українською літературою Румунії, що своєю чергою дає можливість дослідження особливостей розвитку та специфіки звучання української художньої словесності за межами сьогоденної материкової України.

Аналіз досліджень з теми статті. Михайла Небиляка у наукових статтях більше досліджували як поета, що не дає повноцінного аналізу його творчого надбання та особливостей бачення мистецького образу. Романістична спадщина оглядово розглянута у статті «Перші українські письменники Румунії» Івана Семенюка (Семенюк, 2012). Тому детальніша розробка теми значення творчості Михайла Небиляка як першого романіста доповнить загальнонаукову літературну картину.

Виклад основного матеріалу. Михайло Небиляк, український письменник, член Спілки письменників Румунії народився 17 січня 1949 року у Верхній Рівні Марамурешського повіту в селянській родині. Після закінчення ліцею майбутній письменник вступив на навчання до Бухарестського університету на факультет слов'янських мов, де познайомився із майбутніми українськими письменниками Миколою Корсюком та Іваном Ковачом. Дебютував ліричними віршами 16 березня 1968 року на сторінках українського журналу «Новий вік». Після закінчення університету Михайло Небиляк працює до 1974 року в Бухарестському інституті лінгвістики Румунської Академії, але згодом він повернувся додому, де працював до кінця свого життя викладачем української мови та літератури. У 1972 році виходить перша збірка поезії Михайла Небиляка «Криниці моїх очей» (видав. «Критеріон», Бухарест, 1972), після чого він стає членом Спілки письменників Румунії. У 1974 році Михайло Небиляк видає друком роман «Лорана» (видав. «Критеріон», Бухарест, 1972), а у 1978 р. побачив світ наступний високохудожній роман – «Любов до ближнього» (видав. «Критеріон», Бухарест, 1978), який перекладено на румунську мову Ліяною Іван Гіля («Argoapelui dragoste», editura «Kriterion, București, 1987). Залишилися недописаними роман «Сум весняних снігів» і збірка румунських віршів «Заборонене кохання». Письменника не стало 18 лютого 2003 року (Просалова, упоряд. 2012, с. 337).

«Любов до ближнього» – роман про роботящих селян, на долю яких випала Друга світова війна, переміна влади, повосенний голод та початки колективізації. Увесь твір просякнутий мотивами переживання, тривоги, що характерне для екзистенціалізму. «Героєм його абстрактних мандрівок є постать “мандрівника”, щось наче поетового двійника <...> (Бойчук, упоряд. 1993, с. 364). Такий прийом у романі розкривається через своєрідний персонаж-альтер его, який завжди супроводжує протагоніста, несе для нього як психологічну, так і життєву загрозу, проте допомагає знаходити неоднозначні відповіді на екзистенційні питання. Персонажі зображені у постійній боротьбі з собою, смертю, совістю у «гостромежових» ситуаціях. Вони постійно хочуть взяти на себе відповідальність за те, що відбувається у світі, рефлексують над питаннями, чим вони могли у минулому провинитися. Життя стало абсурдним калейдоскопом подій, їхні моральні цінності втратили цінність, стали ілюзіями, а самі люди перестали одне одного розуміти. Моментами стикаємось досить тісно із виявом «потoku свідомості», але у дещо видозміненому вигляді, хоч зі збереженням властивої йому фрагментарності.

Композиційно роману «Любов до ближнього» побудований із двадцяти розділів із порушеним порядком розкриття сюжетних ліній чи взагалі без логічного завершення. «Михайло Небиляк <...> вміє творити навколо своїх героїв атмосферу загадковості, будувати для них складну життєву траєкторію з неминучими болісними випробами» (Небиляк, 2018, с. 5). Події розгортаються хаотично, із використанням прийому обрамлення між першим та останнім розділами. Основним персонажем, на перший погляд, є Остап Підгірний, проте про основного його противника – Андрія Лянчука автор говорить набагато більше, жодного разу не виправдавши чи осудивши його. Якщо всі інші дійові особи зображені в певному розвитку, то Остапа ми бачимо у статичі, постійно зануреним у рефлексивні та морально-психологічні проблеми, що призвели до серйозних психічних порушень та роздвоєння особистості. Основоположні категорії моралі ним не сприймалися закономірно, адже затуманений мріями про помсту він лише посилив свої страждання, не зумівши собі пояснити, що він мав право на вбивство, і не отримавши від скоєного жодного полегшення. Остап настільки заглибився в екзистенційні питання, що зчитував всі ситуації лише з точки зору крайнощів та категорій «межовості» у підході до

їх вирішення. Ця «межовість» затуманила його розуміння, де є його де його власна аксіологія разом із категоріями моральності, а де «ворожий» світ, який відбирає у нього будь-яке право на свободу, нав'язує свою воєнну мораль. Геройство тепер для нього лише пусте слово, яким маніпулює влада у своїх цілях. Втрачене право на власну волю Остап реставрував, спостерігаючи за вільнолюбством коней, які одним лише своїм видом демонстрували первинну силу. З розвитком подій у романі ми бачимо, ще вони виступають ще однією формою вираження екзистенційності: ці могутні тварини щоразу втрачають міць, а їхню непокірність легко приглушити шумом куль. Коли Остап знаходиться у стані марення та психічного «роздвоєння», поведінка цих тварин все більше нагадує йому людей, адже, щоб вижити, вони починають убивати одне одного. Сильна натуралістичність опису таких картин корелює зі сприйняттям Остапа всієї суті війни і виживання на ній.

Жінок у романі не так багато, а ті, що є, – зображені простими селянками, які страждають за дітей і чоловіків. Такою ж була й Анна, яка втілює любовну лінію твору. Як зазначав її односелець, під час війни може собі дозволити святкувати весілля лише той, хто не вірить у бога. Права на щастя справді війна не передбачає: чоловіка Анни убиває підступний Андрій Лянчук у день весілля, залишивши її вдовою. З того часу героїня зникає на тривалий час, а зрештою з'явившись, вносить у життя інших персонажів питання: в що ж перетворився світ, в що вони вірять, на що мають право. Саме її голос є одним із тих, що постійно звучать у голові душевнохворого Остапа: «– *Маріє, повертаються вершники, Маріє! Вставай, повертаються вершники! Відкривай ворота, Маріє!*» (Небиляк, 1978, с. 12). Композиційно ця фраза повторюється в кожному розділі, й щоразу ми бачимо Остапа, який хоче втекти від цих жахливих слів. Вершники давно повішані несправедливою владою, й Анна цією фразою щоразу наголошує, що прийде нарешті правда і покарання на голови всіх, хто відмовився від правил гуманізму. Саме ця героїня дає підказку, в чому криється ідейність назви роману. Вона стала своєрідним пророком, який бродить селами і попереджає, що правда прийде і покарання за неповинні душі не заблудиться по дорозі до мучителів. Її образ вже не схожий на людський, так М. Небиляк зобразив, як війна із чогось «прекрасного» перетворює людину у щось бридке, без людської подобі. Зовнішні страшні риси цієї жінки сильно нагадували її душевний стан, а слова, що в людських очах тепер лише кров, розкриває умонастрій людей із драмою втраченого щастя та свободи. Анна, втративши людську подобу, не розгубила душу: «*Бог великий, і бачить все... на цій землі найвеличніше діло – любити ближнього!*» (Небиляк, 1978, с. 252). А тим часом згаданої любові між людьми вже не було давно, всі справи вирішувала тепер холодна зброя, а всі моралітики давно лежали у холодних домовинах.

Андрій Лянчук – персонаж, якому автор приділив особливу увагу як персонажу, і як людині, яка обрала не протистояти новому порядку й утискам, а самому його створювати. Отримавши теологічну освіту, душа його лежала не до того, а шукала визнання, сили й переваги над іншими. Михайло Небиляк акцентував на кожному етапі зміни його особистості: з самого дитинства він не виправдовував надії свого батька, на його долю припало гірке кохання (на війні щастя не буває), і вбивство чоловіка своєї коханої було його першим кроком до образу «себе нового». В певний момент ми бачимо Андрія в психологічних муках, коли привид убитого ним чоловіка його скрізь переслідував, і змушував убивцю почуватись між світами живих та мертвих. В умовах війни «<...> кожному доводилось пройти через екзистенціальний вибір – відмежуватися від своєї національності і здобути абсурдне облегшення, чи залишитися в ній і зазнати фізичного та психологічного нищення» (Бондаренко, 2003, с. 64). Цей персонаж був непростим: «*знає як із чортом через воду перебратись*» (Небиляк, 1978, с. 191), ставши

поліцаєм ворожого табору, він став «людиною війни», прийнявши всі її антиморальні закони: *«Я не можу програти, бо я вмію жити! Я пережив історію»* (Небиляк, 1978, с. 178). Як тільки він одягнув уніформу, відразу відчув себе господарем світу *«... ступав сильно, щоб довести асфальту, що він сильний, і його можна боятися»* (Небиляк, 1978, с. 145). Через роки, перед тим, як Остап крізь муки совісті оголосив Лянчука винним і зважився його убити, Андрій Лянчук все ж з усміхом стверджуватиме, що мертвих не викопують через стільки років, і це було не вбивство, він просто вмів жити.

Відчуження названих героїв відчувається дуже гостро, заглиблені у власну драму, страхи, не розуміючи, для чого їм таке життя, вони оголошують себе іншими людьми, й кожен із них сам давав собі відповідь на питання: ким він тепер є. Автор чітко зобразив наслідки війни не тільки зовнішньої, а й «війни моралей» в головах людей, які приречені на страждання через абсурдність буття.

«Література завжди мала філософський підтекст, проте в епоху небувалих історичних і суспільних катаклізмів і краху світових філософських систем філософування стало її домінантою. В українському випадку автори, крім того, просто тікали від дійсності у філософські питання» (Павличко, 1997, с. 231). Михайло Небиляк образи Остапа Підгірного та Подорожнього, який живе у нього в голові, розкриває за допомогою прийому «офілософлення» подій у тісному зв'язку із екзистенційною складовою. Подорожній – це страшне ЩОСЬ, яке оселилось в голові персонажа і зруйнувало там звичний порядок діалектичними питаннями про те, чим насправді є життя, що таке смерть, хто живий, хто вже мертвий, що є справедливість, чи справедливо повісили його батька: *«... час захований у його величезних грудях, мовчить, переживує все»* (Небиляк, 1978, с. 6). Остап чекав, щоб те ЩОСЬ дало згоду на його плани дуже довго, для того, щоб звершити правосуддя над Андрієм. Зрештою, він і не дочекався, адже Подорожнього в голові тепер замінила Анна, і Остап від такої перенапруги дав слабину і дозволив собі засудити до смертної кари Лянчука. Остап помилково думав, що подолав Подорожнього, коли останній намагався придушити останні вогники свідомості персонажа у шахті. Як і властиво екзистенційному роману, не всі події є до кінця розкритими, і тому так і не зрозуміло, чи був цей сюжет насправді, чи цей філософський діалог із моментами самовиживання знову виникнув у голові Остапа сам по собі. Після таких подій у голові персонаж розмірковував думав про сенс свого життя, про нещасливу долю батьків, сестри й всіх довкола, і зрештою, переосмислив себе зовсім іншою людиною, риси якої він часто в собі помічав, але в силу моральних категорій не міг їх собі дозволити. Тепер від для себе був новою людиною, якій можна вершити правосуддя. Щодо сприйняття ним об'єктивної дійсності, то наприкінці роману, коли Остап стверджує, що убив сам Лянчука у лісі пострілом у ліве плече, перед нами постає абсурдна ситуація, адже насправді Лянчук із компанією загинули в автомобільній аварії. Це може означати, що всі події останньої зустрічі Остапа із Лянчуком можуть бути лише результатом психічної травми героя, самосуд відбувався лише у його підсвідомості.

Андрій Лянчук попри те, що так сильно бажав показати свою міць людям й довести це самому собі, також не зміг втекти від докорів сумління. З настанням війни він зразу зрозумів, ким він насправді є, і що те життя, яке йому готував батько, абсолютно не відповідає його здібностям. Через багато років він зумів забути всі страшні події, став вести світське життя, не пам'ятав вже і чоловіка Анни Горими, якого так підступно убив на його ж весіллі, забув Миколу – чоловіка своєї коханки, який тривалий час привиджався йому в темноті, не згадував й про свою причетність до смерті старшого Остапа – батька Остапа Підгірного. Та всі докори сумління в голові Лянчука

й переоцінку власного сприйняття минулого і себе у ньому розбурхав Остап, коли знайшов його: «*Нещастя приходить з того, що ненавидіти легше, ніж любити, народити важче, ніж убити*» (Небиляк, 1978, с. 255). Остап дав зрозуміти Андрію, що найстрашніше на світі те, коли людина ненавидить людину. В цей момент автор детально показав, наскільки сильно ці слова стали мучити Лянчука, котрий, замість того, щоб визнати свою провину, пояснив собі цю нову дійсність інакше: мучителя треба терміново убити. Андрій пояснив собі, що він сильніший від них усіх, мусить завжди перемагати, а загрозу в образі Остапа можна було очистити лише смертю: «*Для мене встид померти від рук слабших*» (Небиляк, 1978, с. 252). На прикладі цих персонажів чітко простежується, як людина, яка залишилась сам на сам зі своїми травмами й страхами, вже не здатна правильно оцінювати себе відносно зовнішнього світу, не бачить вже інших, крім нав'язаних минулими нещастями, виходів із ситуації. Війна настільки їх поміняла, що більше за все у світі вони хочуть не її завершення, а смерті тих, хто колись були побратимами.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що проблематика твору є надзвичайно складною, адже екзистенціалізм завжди виводить назовні страшне людське безсилля, жахливі картини смерті із натуралістичним відтінком і аморальність «людини війни». Також він вимагає дотримання певної стилістики, розуміння механізмів роботи людської психіки, розкриття глибокої ідейності та введення цілого комплексу абсурдних ситуацій. Варто підкреслити, наскільки професійно підійшов до цього завдання Михайло Небиляк, зумівши так яскраво і багатогранно передати ядро внутрішнього «я» душевно хворих людей. Кожну ситуацію зробити «межовою», щоб читач спостерігав за моделями поведінки персонажів, які занедбали себе та інших, відмовились від усього святого, оголосили бога мертвим і взяли світ у свої руки. Автор подав гостру критику такої дійсності під прикриттям своєрідних пророків – Анни, яка збожеволіла, та Василя Шкутильги, який оголосив свій світ божевільним.

Основними авторськими прийомами екзистенційності є страх перед смертю, бунтарство, деморалізація, приреченість (або війна уб'є, або голод після війни, або колективізація забере останнє). Діалектичне самопізнання персонажів в основному відбувається через відчуженість і муки совісті. Найтипівшим для автора є зображення альтер его персонажа, який виступає певним розщепленням особистості у свідомості персонажів, і, що цікаво, перемогти ці вияви основні діячі так і не змогли. Роман Михайла Небиляка «Любов до ближнього» однозначно є дуже хорошим зразком того, як себе проявив екзистенціалізм в українській літературі Румунії, і на якому фундаменті він розвивався далі.

Перспектива подальших досліджень полягає у розкритті інших аспектів роману «Любов до ближнього» Михайла Небиляка, що доповнить наявну художню вартісність творчого набутку автора. Наприклад, доцільним буде дослідження питань впливу екзистенційних моделей на художній синтаксис, повноти розкриття жанрової специфіки, проблематики твору, та ін.

Бібліографічний список

- Бойчук, Б., упоряд. 1993. Поза традиції – Антологія української модерної поезії в діаспорі. Київ, Торонто, Едмонтон, Оттава : Видавництво Канадського інституту українських студій, с. 364–375.
- Бондаренко, Ю., 2003. Національна парадигма українського екзистенціалізму. *Слово і час*, 6, с. 64–69.
- Небиляк, М., 1978. *Любов до ближнього*. Бухарест : Критеріон.
- Небиляк, М., 2018. *Лорана. Любов до ближнього*. Бухарест : Критеріон.

- Павличко, С., 1997. *Дискурс модернізму в українській літературі*. Київ : Либідь.
Просалова, В. А., упоряд. 2012. *Українська діаспора : літературні постаті, твори, бібліографічні відомості*. Донецьк : Східний видавничий дім.
Семенюк, І., 2011. Перші українські письменники Румунії. *Studia Linguistica*, 5, с. 265–274.

References

- Bondarenko, Yu., 2003. Natsionalna paradyhma ukrainskoho ekzystentsializmu [National paradigm of Ukrainian existentialism]. *Slovo i Chas*, 6, pp. 64–69.
Boychuk, B., compiler. 1993. *Poza tradytsii – Antolohiia ukrainskoi modernoi poezii v diiaspori* [Beyond tradition – An Anthology of Ukrainian modern poetry in the diaspora]. Kyiv, Toronto, Edmonton, Ottawa : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, с. 364–375.
Nebyliak, M., 1978. *Liubov do blyzhnoho* [Love of neighbor]. Bucharest : Criterion.
Nebylyak, M., 2018. *Lorana. Liubov do blyzhnoho* [Lorana. Love of neighbor]. Bucharest : Criterion.
Pavlychko, S., 1997. *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi* [The discourse of modernism in Ukrainian literature]. Kyiv : Lybid.
Prosalova, V. A., compiler. 2012. *Ukrainska diaspora : literaturni postati, tvory, bibliohrafichni vidomosti* [Ukrainian diaspora : literary figures, works, bibliographic information]. Donetsk : Skhidnyi vydavnychiy dim.
Semeniuk, I., 2011. Pershi ukrainski pysmennyky Rumunii [The first Ukrainian writers of Romania]. *Studia Linguistica*, 5, pp. 265–274.
Стаття надійшла до редакції 31.10.2021.

O. Nimizhan-Bodnariuk

EXISTENTIAL DIALECTICS IN THE NOVEL “LOVE OF NEIGHBOR”

BY MIKHAIL NEBYLYAK

Mykhailo Nebyliak's work played a major role in the development of Ukrainian literature, namely, in the development of the Ukrainian novel in Romania. The novel “Love of Neighbour” is a highly artistic work, which reveals the categories of existentialism, and the issue focuses on the theme of human impotence before the destructive force of war. The research interest in the chosen problem is explained by the fact that the initial period of Ukrainian novels is represented by Mykhailo Nebylyak, who in his works covers the life of the Maramures region during the Second World War and the postwar period. It is Mykhailo Nebyliak, as a diaspora representative, who has the palm of supremacy in writing a Ukrainian novel, and it should be noted that this is done in pure literary language, and the style is marked by a highly artistic manner. In fact, it is a unique experience of starting Ukrainian literature at a high level, which later found its continuation in the work of subsequent generations of writers. Therefore, a deep and full study of the general context and specifics of the Ukrainian novel requires a careful study of the development of this genre in the diaspora. This will give an opportunity to fully assess the artistic value and scale of the contribution of the novice artist, who set the tone and creative direction of the development of the Ukrainian novel in Romania.

The novel «Love of Neighbor» is a work about working peasants who suffered the Second World War, the change of power, as well as the indirectly mentioned period of postwar famine and the beginnings of collectivization. Subsequently, the work extends the boundaries of the description to the city where some of the characters moved. The whole work is imbued with motives of experience, anxiety, which is characteristic of existentialism. The characters

are depicted in a constant struggle with themselves, death, conscience in “borderline” situations. The characters constantly want to take responsibility for what is happening in the world, reflexively ponder the question – what they have done wrong in the past. At times we encounter quite closely the “stream of consciousness”, but in a somewhat modified form, albeit with the preservation of its inherent fragmentation (existentialism).

The author’s main methods of existence are fear of death, rebellion, demoralization, doom (either the war will kill, or the post-war famine will take away life, or collectivization will take away the last chance of survival).

Dialectical self-knowledge of the characters is mainly due to alienation, and the pangs of conscience in it. The most typical author’s feature is the image of the alter ego of the character, which, acts as a kind of splitting of the personality in the minds of the characters, and interestingly, the main figures could not overcome these manifestations.

Key words: *diasporic novel, categories of existentialism, dialectical self-knowledge, World War II, “borderline” situations, human impotence.*

УДК 81'25 =111

O. Pavlenko

ORCID: 0000-0002-3747-4651

A GLIMPSE INTO LITERARY TRANSLATION THROUGH INTERPRETER'S CRITICAL REFLECTION

The article aims to analyze general insights and main trends increasingly related to literary translation studies focusing on translator's critical reflection and peer-evaluation of a literary text (based on the gothic novel "Beyond the Abyss") as well as reveals a clear sense of directions to build up key components of translator's individual style and language policy.

Key words: *literary translation, critical reflection, gothic novel, translator's creative lens, interpretation.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-69-78

Introduction. Over the past few decades, there have been certain changes in developing general criteria for evaluating literary translation related in particular to the issues on how to maintain the author's original style in terms of interpreter's critical reflection, methods and techniques aimed to create the maximum effect on the target audience. This is specially the case when pieces of writing have for long remained undiscovered by an ordinary reader thus lying ahead new artistic findings in translating and interpreting. In this regard, the dominance covers the problems on how to appraise the interpreter's individual style taking into consideration existing peculiarities (both linguistic and non-linguistic) in English-Ukrainian translation versions.

The latter comes to apply for analytical research in literary translation as well as challenges in the field mostly connected with cultural gaps that often occur beyond the instinctive understanding of the common reader. Thus, the translator's awareness of the socio-cultural context of the original text as well as adequate representation of various literary terms and devices, including allusion, humour, irony, hyperbole, pun, satire, intertextuality etc. in the target text comes to be recognized as the key strategy in the practical implementation of this cultural transfer.

The article **aims** to outline current research and findings in literary translation through interpreter's creative lens and critical evaluation as well as analyze L. Kachurowska's translation strategies represented and exemplified in the target text.

Results and findings. Researchers and scholars assume translations as "original works" (S. Bassnett; M. Morini; F. Schurink), "separate discourse communities" (J. Catford; N. Garbovsky; F. Matthiessen), "fidelity and style" (O. Pavlenko; Eaglestone R. Levinas; M. Tymoczko). These criteria sound problematic and debatable, even self-contradicting especially in case of text analysis when they happen to be in opposite correlation to one another. Personal correspondence and archive materials come to be beneficial to highlight L. Kachurowska's translation style as well as through translator's creative lens and critical reflection study specific tools and techniques she uses to maintain fidelity and style of the original text.

Background. The first attempt to translate I. Kachurovsky's "Gothic novel" under the title "On the other side of the abyss" was made by Natalia Shekhay, but according to the author, the translation itself was not successful enough to be sent to the publishing house

(Качуровський, 2004) for further meeting up with the potential reader. This was the reason why the author's wife L. Kachurowska, who was a professional interpreter, was keen on presenting the English version of the novel herself. Surely, to compare two translations performed by Natalia Shekhay and Lydia Kachurowska in case they were available would be beneficial within the framework of Translation Studies. However, we are unable to draw any parallels between the two options, as Natalia Shekhay's version is no longer found even in the archives. Considering this, we give our preference to the English version made by Lydia Kachurowska under the title "Beyond the Abyss". Still, the circulation of the literary work appeared to be so limited (journal "Urania", issue 1) that it was almost impossible for the English-speaking readers to get a clear picture of I. Kachurowsky's piece of prose.

The question of why the author started up with the literary genre mentioned comes to be uncovered in the author's personal reminiscences. According to I. Kachurowsky, he tried to find Gothic short stories in Ukrainian prose together with Yu. Stefanyk. Nevertheless, <...> "the knowledge of our leading literary critics, such as I. Koshelivets and Y. Boyko, was zero in this field and the genre is poorly presented in Ukrainian literature", thus, <...> "the case has vanished as it is", <...> so my wife said to me, "You must write it" and "I did" (Качуровський, 2004). Varma's book on the English Gothic novel "The Gothic Flame. Being a History of the Gothic Novel in England: Its Origins, Efflorescence, Disintegration and Residuary Influences" published by Russel and Russel in New-York Publishing House appeared to be a starting point for introducing gothic prose in Ukrainian literature.

While presenting textual analysis of the translation "On the other side of the abyss" performed by Lydia Kachurowska, we attempt to trace the genre and plot-compositional particulars of the literary work in question. According to the author, "On the other side of the abyss" is a Gothic novel which is fully confirmed by the definition given in dictionary of literary-reference terms: "Gothic novel (English Gothic novel) is 'horror' novel, or 'black novel', inherent in pre-romanticism, <...> in which rationalist aesthetics of the Enlightenment was re-evaluated" (Гром'як, Ковалів та Теремко, 2006). As it is known, Gothic novel tends to irrationalism and restoring medieval worldview, as well as comes to be full of images of ancient castles, ghosts, chases and abductions, etc. The plot of the Gothic novel usually unfolds in the context of hints, disturbing suggestions, etc. All these features appeared to be clearly outlined in I. Kachurowsky novel "On the other side of the abyss", particularly those related to mysticism, mystery, gloom of the events depicted: suspense and narrative tension, limited number of main characters, unexpected turn of narrative events.

The title of the novel proves to be poly-semantic, because the author adds additional context. He emphasizes that not only the home place of one of the characters in the novel – the forest girl Lada – was <...> "on the other side of the abyss", but also of the protagonist who existed in the unreal world, as if "on that side of the abyss".

The novel dwells on the journey of a graduate student of Kyiv University Arsen Rogovenko, who was working on a dissertation dealing with remnants of Proto-Slavic beliefs in the life of the Ukrainian people. He headed for the village of Perepluty, where a mysterious student advised him to go. Another mysterious creature Lada was keen on accompanying him from the village to the forest, forcing him to wander through the thickets and swamps. It really frightened Arsen and he suddenly realized that he saw neither the one walking next to him, nor the one, who was at the 'student's party', that this Lada is the real embodiment of "mythologism". Nevertheless, the protagonist could not escape, because 'someone's hand grabbed his leg, and his heart could not stand it' (Kachurowsky, 2006).

On working carefully on the translation, Lydia Kachurowska completely preserved compositional structure and the plot of the original. In this article, we attempt to reflect her

translation techniques through the prism of D. Robinson's classification that identifies dialogical nature of translation. In particular, Robinson recognizes translation process as a polylogue of the translator with the author of the original and potential target reader. On the other hand, the advocate of interpretive translation, B. Raffel claims, that the latter is mostly designed for a wider audience. These enable us to assume that both classifications can be acceptable as they do not exclude but on the contrary, complement one another. Furthermore, L. Kachurovskaya's approach to the analysis of the translation process is similar to D. Robinson's approach to the problem mentioned: the scholar focuses on two equilibrium aspects: the *tropics* of translation and the *ethics* of translation, in other words – he approves of the dialogic relationship of the translator with the author and the target reader.

L. Kachurovska's statement that 'literal' translation cannot convey <...> "the spirit of the original" <...>, brings her translation techniques closer to the translation style of neoclassicists, which comes to be a model of "logical and transparent narration, often accomplished with moderate interspersed generalizing paraphrasing" (Павленко, 2009, p. 311). Advocating the interpretive translation as the one to convey the spirit of the original, she refers the latter to the 'contextual meaning' of the source text claiming that <...> its transfer more important than the exact and detailed reproduction of lexico-grammatical forms and semantic structure of the original. According to Ukrainian neoclassicists, and I. Kachurovsky as one of their representatives, the 'spirit' of the original (more primary and more important than the 'sign / letter') comes to be its integral textual content, which is inevitably embodied in a refined form.

The translator focuses on the communicative function of translation: intelligibility, readability, organic sound in accordance with the norms of the target language. Nevertheless, the translator is not restricted by purely communicative task of most adequately conveying the idea of the original work "with clear substantial issues of modern language" (Павленко, 2008, p. 298). Her utmost goal is to strive for the aesthetic perfection of her translation as a perfect work of art.

As for the conformity to the original, L. Kachurovska's views seem to likely coincide with those of the neoclassicists that come to be characterized by a pure anti-literalism. As it is known, for literalists the form of the original is not of paramount importance, because their attention is focused on transferring linguistic and stylistic features of the original text but not deeply absorbing to the context or pragmatics while representing its linguistic forms and meanings.

For the neoclassicists, on the other hand, the form of the original is always urgent, as they do not concentrate on formally linguistic level of the text as a sign system, but focus on contextual semantic level of the text and its pragmatics. Following these, they find it necessary to agree over more or less significant deviations in the translation of lexical and grammatical structure of the original. Advocating the neoclassical belief that only an interpretive translation – the transfer of the general mood or the spirit of the original (as opposed to a literal translation) which can also be recognized as 'accurate' translation (Павленко, 2007, p. 137). L. Kachurovska fully adheres to its principles: 1) unity of literary style; 2) dominance of the communicative and educational function of translation over the heuristic one in the reproduction of stylistic figures and tropes; 3) the essential presence of genuineness, sincerity and simplicity of the language in translation.

L. Kachurovska's translation version of Gothic novel "Beyond the Abyss" proves to be a vivid evidence of how she steadily embodies these principles. Firstly, she applies to wide-ranging sentence paraphrasing however, preserving its the semantic invariant: "What the hell!" – "What a story!" (literal translation: "What the hell!"); "May I call you by your Christian name?" – "Can you be called" 'you'?" (literal translation: "Can you only be called by name?");

“country houses owned by communist magnates” – “party dachas” (literal translation: *“dachas owned by communist magnates”*); *“he had committed a fatal mistake beyond repair” – “he made a fatal mistake beyond repair”*; *“What a nasty thing!” – “What an abomination!”* (literal translation: *“What a terrible thing!”*); *“he was still jiggling around on the same spot” – “And he was still stomping on the spot”* (literal translation: *“and he was still standing on the same spot”*); *“Arsen felt a strange faintness of the heart” – “Arsen felt sick to his heart again”* (literal translation: *“Arsen felt a strange pain in his heart”*) (Kachurovsky, 2006).

Thus, interpretative translation proves to be not only inevitable here, but also extremely essential, and without it, the adequate translation will not be possible. Therefore, we agree to G. Belger’s who asserts that “interpretative translation begins where the true translation ends. Interpretation existing close to translation is alarming” (Зубрицька, 2004, p. 127). Translation Studies consider the term “interpretation” as one of the two existing methods of translation. In one, the translator identifies the received message with the situation, which he then reproduces in the target language, in another he goes directly from the signs of the original language to the characters of the target text.

As for the artistic organization of the novel “Beyond the abyss” one can distinguish historical names relating to the era of Kievan Rus and pre-Christian beliefs of Ukrainians: “Indeed: in Helmold, Titmar, Adam of Bremen, in Dlugosz’s history of the Battle of Grunwald, Perun – he is Perkunas – Bjorn – Fiorgun – Parjania – and Svarog ...”, or “Here in “The Word, how the wicked worshiped idols” as it was ... The same god must put and create Slovenian language: Vidam and Mokoshi, Divi, Perun, Horus, Roda and Rozhanitsy, Ghouls and Berehyny, and Pereplut, and whirling drink him in the corner....” – “Indeed – The Lay of Ihor’s Campaign, the annals of the medieval Kyiv State, the chronicle of Helmold, Thietmar of Merseburg, Adam of Bremen and Jan Plugosz, Perun or Perkunsün, Parjanya and Svaroh ...”. “There was the Homily on how the pagans worshipped their idols. To those very gods: the Vilas and Mokosh, Dyv, Perun, Khors, Rod and Rojanytsi, to the Upyrs and Berehyni and to Pereplut the people of the Slavs also make sacrifices and perform rites, they drink to him out of horns, to worship him. Moreover, they pray to the fire-god Svarojych and to the Nowas they rise their orisons” (Kachurovsky, 2006).

These are the examples when the translation of the Old Slavonic language is reproduced in Modern English, but at the same time, L. Kachurovsky offers the issues of conditional stylization, in other words, the symbolic transfer of the original to contemporaneity. Therefore, the language of translation is marked by independent historical correlation, occupying an intermediate position between the source and the target language. The translator seems to project the original on the conditional equivalent of the translation of the Kievan Rus period, pre-Christian beliefs in Ukrainian history, combining the language of different time layers with her own word formations, based on Chaucer’s Old English rather than Modern English.

Such adequacy, according to V. Koptilov, contains a “two-layered nature” (Коптілов, 2002, p. 59) with its dynamic structure. It claims that readers’ consciousness (especially when they are distant in time) is diverse and open to any transferences and shifts, and “literature exists only in the form of linguistic consciousness of the environment” (Мірошніченко, 2004, p. 65). Thus, the modification of one of the factors that create this environment (geographical, chronological, cultural, etc.) comes to reduce the adequacy of the period mentioned as well as provides certain initial settings for the readers’ perception. In other words, two notions like “adequacy of the object” (i.e. the adequacy of the content) and “adequacy of the subject” (i.e. adequacy of the forms of expression projected on the potential audience) (Коптілов, 2002, p. 78).

Lydia Kachurowska's aspiration to adequately reproduce the original is confirmed by her own vision she brings in her translation. Thus, for instance, she very accurately reproduces the pun on the question about Lada: "*Are you looking for Lada? We do not have any system, just chaos. – You better get out of here until you're set up ...*" – "*Looking for Lada, eh? No ladies here, only lads. – Go back where you came from before it's too late...*" (Kachurowsky, 2006). (In translation: ladies – women, lads – guys, late – late). In order to give proper completeness to the language of translation, Lydia Kachurowska reproduces a new pun – "ladies – lads – late", (instead of the lexical equivalent) which emphasizes the perception of the author's idea.

Lydia Kachurowska's translation tends to diversify all possible means of reproduction lexical units of the original with the same connotation: *joke* – jest, joke; *abyss* – abyss, precipice; *swamp* – marsh, bog; *trail* – path, track; *shout* – howl, yell; *mushrooms* – fungi, etc. Furthermore, the adequacy of the English version "Beyond the abyss" is evidenced by translator's skillful reproduction of the expressive means of the original (Kachurowsky, 2006).

It is vividly seen when the author draws a parallel between Arsen and the firefly, Lada and the spider. At the end of the novel, when the warn Arsen of being "the third" victim, the children notice another dead firefly, from which "she-spider sucked the life". One can view that the firefly, entangled in a web, struggling to find the way out and get rid of the thick spider legs proves to be a metaphorical image of Arsen. This here when the reader senses the inevitability of the youngster's death, because he, like the firefly, cannot get out of the web: "*Spider! – Firefly sucked again.*" – "*The she-spider!*" – "*Sucked out another glow-worm*". The original, as well as the translation, is full of metaphors: "*Fireflies drew instantaneous bands in the air*" – "*Glow-worms were sporadically tracing stripes in the air*" "*A firefly sat on a leaf or an epic and extinguished the world with a flashlight*"; – "*The glow-worm rested on a leaf or blade of grass and put out its little lantern*"; *Her distinguished "daddy" could easily satisfy his lust for somebody's young wife* – "*a sky full of stars ought to open up before him in all its greatness and immensurability*"; "*as soon as the bushes parted*" – "*at last the bushes separated*"; "*beer, ready to swallow both him and the trail with his nocturnal black mouth*" – "*On both sides of the woods were closing upon him, ready to swallow both him and the path with their black, nocturnal jaws*" (Kachurowsky, 2006).

As it is, the individual-author metaphor is a semantic combination of "logical information about the subject and its emotional perception" (Павленко, 2015, p. 312). Since the semantic structure of the literary text is characterized by two types of semantic relations: *pragmatic*, representing the author's communicative intention, and *semantic*, which realizes this intention "through the description of objective situations of reality", L. Kachurowska assumes the presence of similar components at all semantic sublevels in the translated text.

The language of the novel contains numerous epithets and comparisons, which aim to concretize the reader's perception of the main characters as well as to deeply feel their inner world and enhance the expressiveness of the depicted events: "all those years of hard work"; "to disengage from the spider's robust grip": "there is a huge lonesome oak" – "there is a huge lonesome oak"; "the clear sunny day was replaced by a gloomy starless evening"; "hop-braided hazel" – "impassable wall of hawthorn", the path ... melted, disappeared as rivers disappear in the sands of Kara-Kum" – "the path vanished, disappeared, like the rivers disappear in the sands of Kara-Kum"; "grew like from under the earth" – "appeared before him as if from under the earth"; "moon as a sunny bunny" – "an echo with something light and playful like a sun-ray on the wall" (Kachurowsky, 2006).

Calling the main character Lada, the author uses antonomasia, since Lada is a pre-Christian goddess, and, therefore, the reader instantly understands that this girl has supernatural

abilities. The mystery, enigma, myth, whimsy of the depicted events are indicated by the names of the place where the narration takes place (“The landmark of Blut” – “the landmark of Blood”, the names of objects (“blud tree – “Blood tree”), location of forest mushrooms (“witches circle” – “a witches’ circle”), which are reproduced either by the English equivalent or transliteration. These artistic means have a hidden indication at the tragic outcome of the novel (Kachurovsky, 2006).

The use of rhetorical questions, gradation, silence, and other means of expression is quite common in the novel. Arsene’s fear and growing tension is accentuated by the precipice: *“Maybe the thirty sisters she mentioned ... and she herself... but no, it can’t be ... She’s more like a spoiled daughter ...”* – *“Perhaps those thirty sisters she had mentioned... and even herself... But no, it couldn’t be... She reminded him rather of a spoiled child who allows herself everything”*. – *“And is it really his suitcase. Somehow, it is too black. Maybe it has spiders ... vipers ... Maybe it’s not a suitcase, but a gravel pit, which was taken out of the ground, reduced by four and put to wait for him ...”* – *“Was that actually his suitcase at all, but a recently dug grave pit which had been removed from the ground, reduced to a quarter of its size and put there to wait for him...”*. *“So in the village of Perepluty everyone knows about Lada, ask the first best ...”* – *“In Perepluty everybody knows Lada; just ask anyone...”*. *“And it was all just a bizarre dream that his he took it for reality”* – *“That everything had been just a fanciful dream which he had taken for real”*. *“Arsen blindly, at random, not knowing what and where, rushed away. But he did not run far and someone’s hand reached out from under the oak and grabbed his leg ...”* – *“Haphazardly, as though blindfolded, without realizing why or where to, Arsen tumbled away. However, he did not run far: somebody’s hand stretched out from under the oak, grasping his foot...”* (Kachurovsky, 2006).

To reflect Arsen’s hesitation as well as the insecurity of his reflections mixed with excitement, the author uses rhetorical questions and exclamations: *“And they must have known each other, otherwise, how would she get into their company?”* – *“He was unable to explain to any of their common acquaintances – and such must obviously have existed?”*. *“Stop! Don’t come! Don’t take that suitcase! Your death is in it!”* – *shouted something deep in Arsen’s heart; Run away! Don’t touch!”* – *“Stop! Don’t go near it! Don’t touch that thing! Your death is inside!”* – *Something was shouting inside Arsen”* (Kachurovsky, 2006).

The gradual growing of Arsen’s fear that he would get lost in the dense forest among thickets and swamps is emphasized in the novel by the use of gradation: *“Suddenly he noticed that somewhere the path was lost: rivers in the sands of Kara-Kum”*. – *“Presently he realized that he had lost the path: it either headed into the thickets or it had just ended somewhere, vanished, disappeared, like the rivers disappear in the sands of Kara-Kum”*. *“A few more steps began the steep, abyss, the road to the abyss that Lada had told him about”*. – *“A few steps ahead there would be canyon or precipice, the road to the abyss, of which Lada had spoken to him”*. *“But in front it was gray, clear, almost clear”*. – *“Presently a greyish light, almost as if it were the approach of dawn, become visible at a short distance”* (Kachurovsky, 2006).

The mystery of Lada’s image is enhanced by the use of silence: *“Everyone knows, but do not admit ...”* – *And added: – Because of my father ... Angry at my father”* – *“Well, everybody knows me but they don’t admit it...”* – *“And she added: It is because of my father. They are angry with my father...”* *“Cow? – she asked. – Did I tell you “cow”? It could be deer or elk. They are somewhere there ... – and pointed to the thicket – near the house”*. – *“My cow?”* she repeated the question. *“Did I say cow? It might as well be a doe or an elk... They are somewhere over there”, she pointed to the thickets, “near the house...”* *“No,*

not a forester ... A little more but it doesn't matter". – "No, he is not a forester; – it is something more than that; it is not important really".

The author practices accurate and precise folk expressions in the original text, that are successfully reproduced in the translation: *"he who walks straight, does not spend the night at home" – "Whoever goes straight ahead, does not sleep in his bed"*; words of classics: *"And here is that curly oak, She, dear God ... –Arsen reciting lines of Shevchenko". – "Here it is, that curly oak, She, it is, oh dear Lord... – these lines from Shevchenko's poems struck Arsen's mind"* (Kachurovsky, 2006). *"And then to lure into this swamp – to drive it to hell – as Kotlyarewsky said". – "Then and then to wile him onto that swamp, "to drive him to the devil in the swamp" as Kotlyarewsky had said"* (Kachurovsky, 2006).

I. Kachurovsky's skill is that he does not report on the feelings and experiences of the protagonist during long wanderings, but builds up an artistic text to evoke in the reader's sole by viewing him as co-creator with similar feelings and experiences. They develop in the novel as an independent sensory reality, separated from a particular individual. According to L. Kachurowska, every reader, immersed in the artistic world of the author, can experience these feelings. Their spectrum is reflected in the novel and successfully reproduced in the English equivalent. While analyzing the translation one can split them into the following groups:

Visual – "black vault", "complete darkness", "invisible in the dark", "impenetrable darkness", "a branch invisible in the dark".

Olfactory – "disgusting stinking mushrooms", "disguising, fetid fungi", "heavy suffocating puff of something damp, rotten, disgusting", "the air was filled with a stench still more repellent and putrid" "the smell of mushrooms familiar since childhood" (Kachurovsky, 2006).

Touching – "wet cave", "Hoga slipped on something sticky" – "He stumbled, his foot slipped over something sticky" "held on to a dry twig" – "his right hand grasping dry twigs" (Kachurovsky, 2006).

Auditory – "wild laughter and echo in dozens of voices – hi-hi-hi ha-ha-ha ho-ho-ho repeated that laugh", "a wild outburst of laughter when a ten – voiced echo repeated: "He-he-he ha-ha-ha ho-ho-ho"; "echo "to return, squirm, comfort..." – "and the echo repeated: tomorrow – orrow – sorrow..."; "All this flashed in his fading consciousness, to erupt into a mad beastly cry: – Ah!" – "It all darted across his fading consciousness before it poured out in a mad, savage howl: "Ah – ahah!" (Kachurovsky, 2006).

The author skillfully weaves sensory properties into the artistic outline of the original text, often concretizing and diversifying its micro images and on the whole, creating a positive disposition of the target reader. L. Kachurowska adequately reproduces the sensory structure of each micro image – she does not designate but inspires these experiences by picking out the most appropriate resources of the English language in her translation. Thus, the English version of the novel provokes feelings and emotional experiences that prove to be analogous with the original.

Conclusion. L. Kachurowska's translation proves its adequacy to the original as well as translatability without undergoing radical change of the source text. Reproducing mysterious, enigmatic spirit of the original, using certain methods and techniques as well as preserving the imagery and specific features of the writer's individual style lies at the core of her translation strategy. The fact that L. Kachurowska already had the experience in translation industry counts for her capacity to transfer the meanings of one language into another with no difficulty. All these seem to have heuristic value especially for the theorists but as it known the translator of a literary prose has no right to go beyond the borders of lexical, semantic and stylistic peculiarities outlined by the author of the original. No matter how abstract

the issue of translatability is viewed L. Kachurovska's translation can be considered as adequate, productive and close to the original.

Бібліографічний список

- Гром'як, Р., Ковалів, Ю. та Теремко, В., ред. 2006. *Літературознавчий словник-довідник*. Київ : Академія.
- Зубрицька, М., 2004. *Ното legens : читання як соціокультурний феномен*. Львів : Літопис.
- Качуровський, І., 2004. *Листи до О. Павленко*. Особистий архів О. Павленко.
- Коптілов, В. В., 2002. *Теорія і практика перекладу*. Київ : Юніверс.
- Мірошніченко, В. В., 2004. Про перекладацький недомисел та курйози. *Вісник Сумського державного університету. Серія : Філологічні науки*, 4, с. 63–69.
- Павленко, О. Г., 2007. *Рецепція прози Ігоря Качуровського в англomовному світі (на матеріалі англomовних перекладів романів «Шлях невідомого», «По той бік безодні»)*. Кандидат наук. Дисертація. Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка.
- Павленко, О. Г., 2008. Конгеніальний переклад: межі адекватності. В : К. В. Балабанов, ред. *Актуальні проблеми науки та освіти : зб. матеріалів X підсумкової наук.-практ. конф. викладачів, м. Маріуполь, 1 лют. 2008 р.* Маріуполь : МДГУ, с. 297–299.
- Павленко, О. Г., 2009. Англomовні версії новели Ігоря Качуровського «По той бік безодні»: адекватність і деформації. *Літературознавчі студії*, 20, с. 310–315.
- Павленко, О., 2015. *Авторські концепції перекладацтва другої половини ХХ століття : компаративний аспект*. Київ : Логос.
- Kachurovsky, I., 2006. Beyond the Abyss. *Urania*, 1, pp. 75–88.

References

- Hromiak, R., Kovaliv, Yu. and Teremok, V. eds., 2006. *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk [Literary Dictionary Reference Book]*. Kyiv : Akademiia.
- Kachurovsky, I., 2004. *Lysty do O. Pavlenko [Letters to O. Pavlenko]*. Osobystyi arkhiv O. Pavlenko.
- Kachurovsky, I., 2006. Beyond the Abyss. *Urania*, 1, pp. 75–88.
- Koptilov, V. V., 2002. *Teoriia i praktyka perekladu [Theory and Practice of Translation]*. Kyiv : Univers.
- Miroshnychenko, V. V., 2004. Pro perekladatskyi nedomyysel ta kuriozy [About translation misconceptions and curiosities]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia : Filolohichni nauky*, 4, pp. 63–69.
- Pavlenko, O. H., 2007. *Retseptsiiia prozy Ihoria Kachurovskoho v anhlo movnomu sviti (na materialy anhlo movnykh perekladiv romaniv «Shliakh nevidomoho», «Po toi bik bezodni»)* [Reception of Igor Kachurovsky's prose in the English-speaking world (based on English-language translations of the novels "The Way of the Unknown", "Beyond the Abyss")]. Ph.D. Dissertation. Taras Shevchenko National University of Kyiv.
- Pavlenko, O. H., 2008. Konhenialnyi pereklad : mezhi adekvatnosti [Congenial Translation : Limits of Adequacy]. In : K. V. Balabanov, ed. *Current issues of science and education : Proceedings of the X final scientific-practical. conf. of teachers, Mariupol, February 1, 2008.* Mariupol : MSGU, pp. 297–299.

- Pavlenko, O. H., 2009. Anhlomovni versii novely Ihoria Kachurovskoho «Po toi bik bezodni»: adekvatnist i deformatsii [English versions of Igor Kachurovsky's short story "Beyond the Abyss": adequacy and deformations]. *Literaturoznavchi studii : zb. nauk. pr.* Kyiv : Vyd.-polihraf. tsentr "Kyiv. un-t", Vyp. 20. S. 310–315.
- Pavlenko, O., 2015. *Avtorski kontseptsii perekladatstva druhoi polovyny XX stolittia : komparatyvnyi aspekt:[monohrafiia]* [Author's concepts of translation of the second half of the XXth century: a comparative aspect]. Kyiv : Lohos. (in Ukrainian).
- Zubrytska, M., 2004. *Homo legens : chytannia yak sotsiokulturnyi fenomen.* [Homo legens : reading as a socio-cultural phenomenon]. Lviv : Litopys. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 01.11.2021.

О. Г. Павленко

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД КРИЗЬ КРИТИЧНУ РЕФЛЕКСІЮ ПЕРЕКЛАДАЧА

У статті окреслено підходи Лідії Качуровської до перекладу готичного роману І. Качуровського «По той бік безодні», розкрито особливості сюжетно-композиційної структури твору, висвітлено особливості відтворення образності й експресивності іншою мовою.

Перша спроба перекладу готичного роману І. Качуровського «По той бік безодні» англійською була здійснена Наталею Шехай, але англійська версія твору у її виконанні була невдалою, що й спричинило необхідність створення якісного перекладу, за який береться Лідія Качуровська, дружина письменника. Вперше переклад цього роману англійською побачив світ на сторінках індійського журналу «Уранія» 1987 р.

Відтворення у перекладі жанрової та сюжетно-композиційної специфіки твору задекларувало повноцінність і адекватність на всіх його рівнях. Сюжет роману розгортається у досить таємничій ситуації, у контексті тривожного навіювання, містичності, таємничості, похмурості зображуваних подій.

В основі внутрішньої організації сюжету є зовнішній конфлікт між людиною та природою. Сюжет твору є класичним й знаходить свій вияв через словесне, художньо-мовленнєве оформлення твору, що повністю збережено у перекладі Л. Качуровської. Її перекладацька концепція заснована на принципах інтерпретативного перекладу (класифікації Д. Робінсона), в основі якого уявлення про процес перекладу як полілог перекладача з автором першотвору і читачем перекладу. При цьому перекладачка враховує два рівноважливі аспекти: тропіку перекладу й етику перекладу, іншими словами – діалогічні взаємини перекладача з автором оригіналу і цільовим читачем.

Л. Качуровська протиставляє інтерпретативний переклад спробам дослівної передачі оригіналу іншою мовою, оскільки вважає, що лише інтерпретативний переклад спроможний передати дух першотвору. При цьому «дух» в уявленні Л. Качуровської асоціюється зі «значенням» вихідного тексту, передача якого вважається важливішою за точне відтворення лексико-граматичних форм та семантичної структури оригіналу. Згідно з переконанням українських неокласиків, до яких належить І. Качуровський, «духом» першотвору (первиннішим і важливішим за «букву») є його цілісний текстовий зміст, неодмінно втілений у вишукану форму.

Отже, прагнучи естетичної досконалості свого перекладу як довершеного мистецького твору, перекладачка надає перевагу комунікативній функції перекладу, визначаючи основні його характеристики: зрозумілість, читабельність, органічність звучання відповідно до норм цільової літературної мови. Проте суто комунікативним завданням для Л. Качуровської є найадекватніше передати ідею першотвору зрозумілим

для читача «матеріалом» сучасної мови, але не дослівно-буквалістично, а художньо, не виходячи за межі оригіналу і не вдаючись до перекладацького свавілля.

Як виразний антибукваліст, Л. Качуровська, працюючи над перекладом, обов'язково залучає контекст і прагматику при передачі мовних форм і значень оригіналу. Стверджуючи, що лише інтерпретативний переклад – переклад загального настрою – чи духу оригіналу (на протизвагу до перекладу дослівного) – гідний називатися «точним» перекладом, Л. Качуровська повністю дотримується його принципів: 1) єдність літературного стилю; 2) домінування комунікативно-виховної функції перекладу над евристичною у відтворенні стилістичних фігур і тропів; 3) природність і невимушеність мови перекладу.

Послідовне втілення перекладачкою цих принципів підтверджується чисельними прикладами з перекладу готичного роману І. Качуровського «По той бік безодні» англійською: смілива версійна парафраза деяких речень зі збереженням смислового інваріанта, переклад старослов'янської мови сучасною англійською з умовною стилізацією, відтворення каламбурів, урізноманітнення засобів відтворення однакових лексичних одиниць оригіналу, індивідуально-авторські метафори, епітети, порівняння, риторичні запитання, градації, умовчання та ін. Перекладачка вдало відтворює чуттєву структуру кожного мікрообразу тексту оригіналу, засвідчуючи таким чином адекватність оригіналові на всіх рівнях. Отже, відчуття та емоційні переживання головних персонажів роману функціонують в англійському відповіднику паралельно з оригіналом.

Ключові слова: літературний переклад, критична рефлексія, готичний роман, творча лінза перекладача, інтерпретація.

УДК 821.111(73).09Щешка

Л. В. Пікун

ORCID: 0000-0002-3072-2173

ТВОРИ ДЖОНА ЩЕШКИ ПРО ФРАНКА ЕЙНШТЕЙНА ЯК ВАРІАНТ ЛІТЕРАТУРНОЇ ГРИ КУЛЬТУРНИМ СПАДКОМ

У статті досліджується шестикнижжя «Франк Ейнштейн» американського письменника Дж. Щешки як варіант дзеркально-ігрової модифікації культурного набуtku у межах сучасної дитячої літератури з позицій автора, як творця гри та читача, як адресата й опонента у грі. Повісті Дж. Щешки про Франка Ейнштейна вперше досліджуються у вітчизняному літературознавстві в контексті літературної дзеркальної гри надбаннями культури. У статті виявлено, що твори Дж. Щешки будуються на впізнаваних архетипових сюжетах і знакових персонажах, які представляються читачу не у законсервованому вигляді, а зорієнтовані на сучасний етап розвитку культури та науки.

Ключові слова: літературна гра, культурний спадок, автор, читач, адресат.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-79-86

Постановка проблеми. У 2018 році через 200 років після виходу роману Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» побачила світ остання книга Джона Щешки про юного генія Франка Ейнштейна. Дж. Щешка – сучасний американський дитячий письменник, твори якого спрямовані на розважальний та освітній потенціали читання.

Дж. Щешка у своїй творчості постійно вдається до дзеркально-ігрового перегравання відомих широкому читацькому загалу персонажів і сюжетів, наприклад: «The True Story of the 3 Little Pigs» (1989 р.) і збірка «Twisting Fairy Tales and Fables», твори якої переспівують сюжети відомих казок і віршів («The Frog Prince Continued», «The stinky Cheese Man and Other Fairly Stupid Tales», «The Book that Jack Wrote», «Walt Disney's Alice in Wonderland»). Дж. Щешка пише твори, які подобаються дітям у вигляді коміксів, графічних романів, науково-популярних статей. У інтерв'ю «On my latest tour a woman asked me to sign her baby» письменник зазначив, що комбінує дитячі уподобання зі своїм захопленням такими письменниками як Сервантес, Кафка, Борхес, Пінчон, Стерн, Барт, Хеллер тощо (Scieszka, 2014d).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Подана стаття є першою спробою критичного ознайомлення з творчістю Дж. Щешки й аналізу серії творів у контексті літературної дзеркальної гри набутками культури. Інструментар дзеркальної гри культурним спадком спирається на комплекс герменевтичних, структуралістських, рецептивних і постструктуралістських методів, який був обґрунтований і випробуваний у дисертаційному дослідженні авторки поданого дослідження «Дзеркальна гра набутками культури: романтична та постмодерністська модель (на матеріалі романів М. Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» і П. Зюскідна «Парфуми. Історія одного вбивці»)».

Мета статті полягає у літературознавчому аналізі дзеркальної гри культурними набутками на прикладі творів Дж. Щешки «Frank Einstein and the Antimatter Motor» (2014 р.), «Frank Einstein and the Electro-Finger» (2015 р.), «Frank Einstein and the Brain Turbo» (2015 р.), «Frank Einstein and the EvoBlaster Belt» (2016 р.), «Frank Einstein

and the Bio-Action Gizmo» (2017 р.), «Frank Einstein and the Space-Time Zipper» (2018 р.). Така гра є очевидною, зважаючи на те, що ім'я головного героя актуалізує згадку про двох геніальних науковців-винахідників: персонажа Франкенштейна та фізика Альберта Ейнштейна. **Завдання** статті – з'ясування особливості реалізації моделей дзеркальної гри набутками культури в діалозі автора та його читача та дослідження такої гри на рівні твір – інші автори. Книги Дж. Щешки у 2019 році прийшли на український книжковий ринок.

Актуальність дослідження. У межах креативного простору ХХ–ХХІ ст. роман М. Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» має досить сучасне звучання. Цей твір став об'єктом чисельних наслідувань і дзеркально-ігрових модифікацій. Літературознавчий аналіз серії творів про Франка Ейнштейна Дж. Щешки з позиції дослідження моделей дзеркальної гри набутками культури дозволяє розкрити характер інтелектуальної діяльності учасників дзеркальної гри та розширить простір для тлумачення образної системи твору та його змісту. Запропонований підхід надає додаткові можливості для дослідження результатів динамічної діяльності учасників гри.

Виклад основного матеріалу. Біографія сучасного американського письменника окреслює особистість як організатора дзеркальної гри, котру письменник пропонує своєму читачу. Дж. Щешка народився в 1954 р. у м. Флінт, штат Мічиган, США. На сторінці авторського сайту «About Jon Scieszka» вказано, що майбутній письменник отримав різносторонню освіту та навчався у військовій академії, потім мріяв стати лікарем і вчився у коледжі Альбїон, а в 1980 році здобув ступінь магістра художньої літератури у Колумбійському університеті Нью-Йорка. Дж. Щешка пішов працювати у початкову школу. Саме працюючи в школі, Дж. Щешка визначився зі своєю читацькою аудиторією – діти взагалі та хлопці зокрема – найкращий й найрозумніший читацький загал, який би читав книги, навчався та веселився водночас. Письменник бере натхнення від дитячої аудиторії – «моїх дітей, дітей, яких я навчав, дітей у яких я навчався», від інших книг, переглянутих фільмів, від того, як забавок із котом, розмов із дружиною (Scieszka, 2013) аби писати дітям про серйозні питання науки та техніки й заставити їх читати, у тій формі, яку вони легко сприймають, а не в тій, яку їм пропонують вчителі чи бібліотекарі (Scieszka, 2007). На переконання літератора, аби писати для дитячої аудиторії, потрібно самому себе усвідомити школярем середньої школи, з його динамічним, сповненим пригод, гумору, образливих висловлювань життям (Scieszka, 2007).

Гра визначається серед ефективних прийомів навчання молодших школярів. Гра – один з об'єктивно-функціональних факторів навчання, творчості та літератури, один із модусів накопичення, трансформації та передачі культурного спадку. Дж. Щешка активно використовує літературну гру як спосіб семантичного збагачення культурного здобутку у художньому творі. Автор зазначав, що його мета не заставити дітей читати, адже, на його погляд, «читання не завжди гарна ідея», оскільки є дуже багато дивовижних і не таких самотніх видів діяльності. Але читання пропонує унікальний спосіб глибоко зрозуміти та досягнути світ (Scieszka, 1998). Автор підкріпив серію повістей про Франка Ейнштейна сайтом, де дітям пропонується додатковий веселий матеріал за мотивами двох перших повістей «Fun Stuff»: провести вдома науковий експеримент, створити свого робота з домашніх побутових приладів, допомогти роботам, знайти приховані слова, розшифрувати закодовану назву другої повісті (Scieszka, 2014c).

До такої гри Дж. Щешка залучає вчителів і батьків, які зможуть використовувати повісті про Франка Ейнштейна для передачі знань з літератури та науки дітям віком

від 8 до 12 років. Дві перші книжки мають посібник для вчителя For Teachers, який складається зі словникової роботи, завдання з літератури та науки, що узгоджується із загальнодержавними стандартами підготовки американських школярів до навчання у вищих навчальних закладах та кар'єрного зростання (Scieszka, 2014b).

Розглянемо серію повістей про Франка Ейнштейна як ігрове поле. Дж. Щешка за допомогою своїх персонажів зумовлює спосіб сприйняття твору, що певним чином суголосне ситуації гри, яка ґрунтується на центральній позиції героя твору – юного геніального вченого-винахідника, на ім'я Франк Ейнштейн. У повісті «Франк Ейнштейн і двигун на антиматерії» юний герой ставить перед собою амбітну задачу освоїти науку: «Ми хочемо навчатися всього, усе вивчати» (Щешка, 2019а). Він виділив у науці шість сфер для подальшого вивчення: матерію, енергію, людину, життя, землю й усесвіт. У такий спосіб ігровий простір, створений Дж. Щешкою, – це продукт накопиченого культурного змісту, який активізує людську схильність до наслідування, уподібнення й повторення і виявляється формою свідомого засвоєння й опрацювання універсуму ідеальних і матеріальних артефактів, об'єктивованих дій і відносин, створених людством у процесі освоєння природи, тобто культурних набутоків попередніх епох (Пікун, 2008, с. 40). Це суголосно думці М. Шеллі: «Творці, і це доцільно відзначити, не створюють свої твори з нічого, а всього лише з хаосу; насамперед їм потрібен матеріал; вони можуть надати форму тому, де вона відсутня, але не можуть народжувати саму сутність. Усі винаходи й відкриття, не виключаючи винаходів у царині поезії, постійно нагадують нам про Колумба та його яйце. Творчість складається зі здатності відчутти можливість теми й уміння сформулювати викликані нею думки» (Shelley, 1985, с. 58).

Гра, яку пропонує Дж. Щешка своїм читачам, відбувається у царині стандартів і цінностей сучасної культури ХХІ століття. На початку першої повісті про двигун на антиматерії Франк Ейнштейн у темряві під спалахи блискавки у своїй майстерні намагається оживити за допомогою енергії блискавиць свого «суперкласного смартбота» (Щешка, 2019а, с. 9), який «буде здатний мислити, вчитися і ставати дедалі розумнішим» (Щешка, 2019а, с. 11). Ця сцена цитує тиражовані епізоди ефектного оживлення людини в ранніх екранізаціях різних версій роману М. Шеллі «Франкенштейн» 1931 року, «Наречена Франкенштейна» 1935 року та «Юний Франкенштейн» 1974 року. Однак Дж. Щешка обманує очікування читача. На відміну від знайомого широкому загалу епізоду про вченого Франкенштейна експеримент Франка Ейнштейна по оживленню робота провалився. У помешканні пропало світло.

У наступній главі Дж. Щешка продовжує в іронічному плані наслідувати ще один з найяскравіших епізодів роману М. Шеллі та його екранізацій, де згадуються фрагменти тіл, котрі науковець збирав у склепах, бойнях і в анатомічному театрі, з яких був створений монстр Франкенштейна. У Франка Ейнштейна це фрагменти побутової техніки: тостер, ігровий контролер, годинник, електроклавіатура, гриль для гамбургерів тощо. Через збіг обставин, коли легкий нічний вітерець ворухнув зім'яту паперову кульку, вона прокотилася на півтора оберти й вдарилася у моток мідного дротика, дротик розгорнувся і його вістря торкнулося металевого листа, той упав на шматок кременя й утворилася іскра. Іскра влучила у самісіньку середину мозку смартбота. «Вона подвоювалася, потроювалася, розділялася на чотири й утворювала мережу взаємопов'язаних клітин людського головного мозку. Павутиння взаємопов'язаних іскор стало ... думкою. Взаємопов'язане павутиння стало ... планом. Око веб-камери розплющилося. (...) потім відправило бездротову команду безголовому тілу робота» (Щешка, 2019а, с. 17–19). Мозок робота ожив і став керувати механічними руками, які створили «дещо здатне мислити», «дещо здатне вчитися, «дещо ... живе» (Щешка, 2019а, с. 20). Франк Ейнштейн створив робота, мозок якого може працювати

як людський, користуючись біофізичною моделлю із нейронауки. Цей штучний мозок сам зумів зібрати своє тіло, назвав себе Дзвюком, а також створив іншого робота з мозком мавпи-ляльки та пам'яттю дешевого цифрового годинника – Бряка.

Існують ще декілька алюзій до роману М. Шеллі. Це спілкування Віктора Франкенштейна з Робертом Волтоном, який подорожував до Північного полюса. Франк Ейнштейн Дж. Щешки ділиться своїми думками та напрацюваннями з батьком Бобом, який подорожує по Південному, а потім по Північному полюсам. У другій повісті «Франк Ейнштейн і електропалець» Франка звинуватили у створенні монстрів. У третій повісті «Франк Ейнштейн і турбомозок» дзеркально переграється епізод, коли істота, створена Франкенштейном, починає відчувати світ органами відчуття та рушає пізнавати навколишнє оточення. Це саме сталося з роботом Бряком, який захотів стати розумнішим, застосував винахід турбомозку. Якщо першою жертвою істоти Франкенштейна стала дитина – молодший брат Віктора Франкенштейна, то «жертвою» Бряка у повісті «Франк Ейнштейн і турбомозок» став манекен дівчинки, який стояв у вітрині магазину, жінка, яка це побачила, назвала Бряка монстром (Щешка, 2019b, с. 119–120). Наведені вище епізоди твору Дж. Щешка засвідчують той факт, що епізоди твору М. Шеллі про Франкенштейна внаслідок культурної комунікації та копіювання перетворився на впізнаванні моделі та знаки, які виявляються актуальними для сучасного читача.

Літературна ономастика повістей Дж. Щешки про Франка Ейнштейна також має дзеркально-ігровий підтекст. Так ім'я головного героя викликає в пам'яті два образи – персонажа з роману ХІХ ст. М. Шеллі Франкенштейна, талановитого науковця, який створив людину-монстра, та геніального вченого й винахідника ХХ століття Альберта Ейнштейна.

Головний герой повістей Дж. Щешки мешкає разом зі своїм дідусем, якого звать дідусь Ал. Він також науковець, який у молоді роки виборов кубок на Мідвільському науковому ярмарку за допомогою свого супермагніту. Таким чином письменник знову грається з іменем Альберта Ейнштейна – всесвітньо відомого фізика. Коли Дзвук звернувся до дідуся як до автора формули $E=mc^2$, він пояснив: «Я трохи не той Ейнштейн, але за роки свого життя мені таки довелося познайомитися із фізикою» (Щешка, 2019a, с. 44). Дідусь Ал Ейнштейн виконує роль мудрого порадирика для свого онука. Він говорить про те, що «є люди, які використовують науку, щоб дізнатися більше про навколишній світ, а є люди, які користуються наукою заради грошей і влади. (...) Існують люди, які зможуть зажадати використати твою науку, твоїх роботів для казна чого» (Щешка, 2019a, с. 46–48). Формула Альберта Ейнштейна згадується, коли юні науковці Франк і Вотсон та їхні роботи-помічники обговорюють проєкт створення антиматерії та розмірковують над тим, скільки енергії їм знадобиться для його втілення (Щешка, 2019a, с. 92).

Усі свої експерименти та винаходи Франк Ейнштейн робить у гаражі дідуся Ала, який дозволяє йому використовувати все, що йому буде потрібно. На стінах оселі дідуся намальовані графіки, які зображують фази місяця та положення сузір'я, тектонічні плити та геологічні періоди, опорно-рухову систему людини, систему кровообігу, подвійну спіраль ДНК, рослинну клітину та тваринну клітину. Оселя Ейнштейнів наповнена різними жартівливими винаходами: будильник, який відкриває штори, годинник із зозулею, який виконує функцію детектора руху, ніс, який виконує роль слухавки та вухо, яке виконує роль телефону.

Франк Ейнштейн у повістях протиставляється Т. Едісону – однокласнику, талановитому науковцю, який на відміну від Франка дуже егоїстичний, амбітний, пихатий і меркантильний. Він хоче використати наукові відкриття Франка Ейнштейна

для контролю над людьми та збагачення. Він ненавидить Франка Ейнштейна та заздрить його успіхам. Прізвисьце антагоніста відсилає читача до науковця і винахідника Томаса Едісона. У першій книзі Т. Едісон хоче привласнити собі ремонтну майстерню дідуся Ала, яку він може втратити за борги. Франк Ейнштейн хотів цьому зарадити, отримавши грошову винагороду за свій винахід. Т. Едісон насмішкувато ставиться до Франка Ейнштейна та його товариша, придумує їм глузливі прізвиська (інспектор Гаджет, мозкоманіякі, Білка та Стрілка тощо), іронізує над тим, які винаходи вони можуть виставити на науковому ярмарку (вулкан із харчової соди, автомобільний двигун, що працює на коров'ячих газах).

Система персонажів повістей будуються як енантіоморфічні пари, що також властиво роману М. Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей». Окрім пари науковців-антагоністів Франка Ейнштейна та Т. Едісона, є пара вірних друзів-помічників – Франк Ейнштейн та Вотсон. Вони обидва допитливі хлопчачки, захоплюються наукою, але Франк представлений як серйозний дослідник, котрий дещо глузливо ставиться до свого товариша. Він цікавиться дослідженнями Арістотеля та Ньютона й намагається здійснити винаходи глобального масштабу, щось, що перевершить адронний колайдер CERN. Вотсон цікавиться винаходами у сфері гастрономії. Вотсон також робить винаходи у сфері смаколиків. Аби перевершити винахід кукурудзяних пластівців братів Келлоги, гуми Гуд'єра, жуйки Волтера Димера, він створив жувальну гумку всесвітньої міцності зі смаком арахісового масла.

Герої також протиставляються один одному за їх читацькими смаками. Франк читає Айзека Азімова. Коли друг-помічник Вотсон застерігає Франка про можливість того, що роботи зможуть застосувати свої сили проти людини, адже так постійно трапляється у фільмах про роботів (Щешка, 2019b, с. 55), Франк Ейнштейн знайомить своїх роботів з книгою А. Азімова «Я, робот» і трьома законами робототехніки. Юний винахідник просить роботів присягнути виконувати ці закони та випробовує свої творіння на дотримання цих законів.

Слід зазначити, що в повістях про Франка Ейнштейна всі позитивні персонажі постійно читають популярні серед американської дитячої аудиторії книжки (твори П. Д. Істмена та Дж. Кіні). Вотсон і Бряк із захопленням читають серію книг Дейва Пілкі про пригоди капітана Підштанька та професора Обдристайка. Пара роботів Дзвук і Бряк дзеркально тотожні Франку та Вотсону (Scieszka, 2014a).

У Т. Едісона також є помічник – пан Шимпан. Між цими персонажами немає дружби. Пан Шимпан прислужує Т. Едісону та працює на нього. Перебуваючи у клітці у лабораторії з тестування продуктів, він вивчив мову жестів за книгою, яка валялася поруч. Т. Едісон його відпустив. Пан Шимпан став головним фінансистом свого господаря, але завдяки своєму розуму неодноразово пробував скористатися винаходами Т. Едісона та Франка Ейнштейна на власну користь.

У повісті «Франк Ейнштейн і електропалець» з'являється ще один персонаж – подруга Франка та Вотсона Джейнгудол (Janegoodall). Вона засуджує використання шимпанзе для кінофільмів. Ім'я цього персонажа походить від імені відомої британської приматологині Jane Goodall, яка зробила науковий прорив у розумінні того, як живуть і поведуться шимпанзе. У змалюванні поведінки пана Шимпана Дж. Щешка спирався на дослідження цієї вченої.

Дзеркальним протиставленням пану Шимпану є кумедний робот Бряк, мозок якого – мозок іграшкової мавпи-обіймашки. Але на відміну від Бряка, пан Шимпан небагатослівний та не схильний жартувати.

Коли відбувається таємниче зникнення роботів і ще одного винаходу Франка у день наукового ярмарку, Франк і Вотсон починають грати ролі тотожні пари детективів –

Шерлоку Голмсу та доктору Вотсону. Франк, у ролі детектива, шукає і віднаходить сліди, які б могли стати ключем до вирішення загадки зникнення.

Художня реальність творів про Франка Ейнштейна передбачає певну емоційну реакцію читача. Письменник наповнює твір хлопчачими жартами, наприклад Франк завжди дивувався, яку кількість їжі міг з'їсти Вотсон і при цьому бути худим неначе скелет (Щешка, 2019а, с. 86). Тому він хотів провести експеримент над товаришем для вивчення системи людського організму.

Висновки. Проведений аналіз повістей Дж. Щешки засвідчує, що ця серія книг є велелюбовним проявом дзеркальної гри набутками культури, яка пов'язує розважальні й освітні аспекти читання. Дзеркально ігровий простір створюється автором для сучасного читача-підлітка та відтворює впізнавані образи, наративні патерни, культурні та наукові напрацювання, разом із властивими дитячій літературі зрозумілим логічним сюжетом, яскравими, знаними персонажами, перевіреними часом морально-етичними цінностями. Позитивні емоції від прочитання повістей про Франка Ейнштейна тотожні емоціям будь-якої інтелектуальної або спортивної гри, які виникають насамперед у результаті успішного подолання різного роду труднощів, адже Дж. Щешка наповнює свій твір несподіваними жанровими ходами, сюжетними пастками, натяками. Дж. Щешка у творі оперує репертуаром відомих наукових і літературних імен, як то іменем вченого Франкенштейна, фізика теоретика Альберта Ейнштейна, винахідника та бізнесмена Томаса Едісона, доктора Вотсон, дослідниці приматів Джейн Гудолл. У системі персонажів повістей діє механізм дзеркального подвоєння Франкенштейн та Франк Ейнштейн, Альберт Ейнштейн та Ал. Ейнштейн, Томас Едісон та Т. Едісон, Джейн Гудолл та Джейн Гудолл, негативна дзеркальна симетрія енантіоморфічних відбитків Дзвук і Бряк, Франк Ейнштейн та Т. Едісон, пан Шимпан та Бряк та складне дзеркальне заломлення Франк Ейнштейн і Вотсон як Шерлок Голмс і доктор Вотсон, Франк Ейнштейн і Т. Едісон як Шерлок Голмс і професор Моріарті. Процес літературної гри у художньому творі виходить за межі виявлення такої гри лише у взаємозв'язках між Дж. Щешкою та його читачем. Існування гри культурними набутками помітна у стосунках «твір – інші твори», тобто творів, які належать до культурної спадщини людства. У кожній книзі герой працює над проектом, який би допоміг йому та його друзям тріумфувати на змаганні, або здолати іншого юного злого генія, який хоче використати науку для збагачення та привласнення. Атмосфера постійного інтелектуального пошуку й імпровізація як дух суперництва у повістях призводить до того, що читач-інтерпретатор втягується в гру-пошук ідей, концепцій, тем і проблем властивих сучасній культурі. Дзеркальна система призводить до гри інтерпретацій. Читач твору прочитує твір, залучаючи свій культурно-історичний досвід і дзеркально його деформує у творі.

Бібліографічний список

- Пікун, Л. В., 2008. Проблема дослідження механізмів ігрового феномену в літературному творі. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Філологія. Літературознавство*, 80 (67), с. 40–44.
- Щешка, Дж., 2019а. *Франк Ейнштейн і двигун на антиматерії*. Кн. 1. Київ : КМ-БУКС.
- Щешка, Дж., 2019б. *Франк Ейнштейн і Турбомозок*. Кн. 3 Київ: КМ-БУКС.
- Scieszka, J., 1998. Author Chat with Jon Scieszka. *Wayback Machine*. [online] Available at : <<https://web.archive.org/web/20120202065305/http://kids.nypl.org/reading/ScieszkaChat.cfm>> [Accessed 30 October 2021].

- Scieszka, J., 2007. Jon Scieszka interview: Seven Impossible Interviews Before Breakfast #53 (Winter Blog Blast Tour Edition): Jon Scieszka. Interviewed by Eisha and Jules. *Seven Impossible Interviews Before Breakfast*, [online] November 6. Available at : <<http://blaine.org/sevenimpossiblethings/?p=954>> [Accessed 30 October 2021].
- Scieszka, J., 2013. About Jon Scieszka. *Jon Scieszka*. [online] Available at : <<https://jonscieszka.com/author>> [Accessed 30 October 2021].
- Scieszka, J., 2014a. Guys Read. *Frank Einstein*. [online] Available at : <<https://jonscieszka.com/guys-read>> [Accessed 30 October 2021].
- Scieszka, J., 2014b. For Teachers. *Frank Einstein*. [online] Available at : <<https://frankeinsteinbooks.com/for-teachers/>> [Accessed 30 October 2021].
- Scieszka, J., 2014c. Fun Stuff. *Frank Einstein*. [online] Available at : <<https://frankeinsteinbooks.com/fun-stuff/>> [Accessed 30 October 2021].
- Scieszka, J., 2014d. On my latest tour a woman asked me to sign her baby. Interviewed by Stinky Cheeseman. *The Guardian*, [online] September 17. Available at : <<https://www.theguardian.com/childrens-books-site/2014/sep/17/jon-scieszka-interview-frank-einstein>> [Accessed 30 October 2021].
- Shelley, M., 1985. *Frankenstein or The modern Prometheus*. Harmondsworth : Penguin.

References

- Pikun, L. ., 2008. Problema doslidzhennia mekhanizmiv ihrovoho fenomenu v literaturnomu tvoriv [The problem of the mechanisms of the game phenomenon in a literary work studying]. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"]*. Serii : Filolohiia. *Literaturoznavstvo*, 80 (67), c. 40–44. (in Ukrainian).
- Scieszka, J., 1998. Author Chat with Jon Scieszka. *Wayback Machine*. [online] Available at : <<https://web.archive.org/web/20120202065305/http://kids.nypl.org/reading/SczieszkaChat.cfm>> [Accessed 30 October 2021].
- Scieszka, J., 2007. Jon Scieszka interview: Seven Impossible Interviews Before Breakfast #53 (Winter Blog Blast Tour Edition): Jon Scieszka. Interviewed by Eisha and Jules. *Seven Impossible Interviews Before Breakfast*, [online] November 6. Available at : <<http://blaine.org/sevenimpossiblethings/?p=954>> [Accessed 30 October 2021].
- Scieszka, J., 2013. About Jon Scieszka. *Jon Scieszka*. [online] Available at : <<https://jonscieszka.com/author>> [Accessed 30 October 2021].
- Scieszka, J., 2014a. Guys Read. *Frank Einstein*. [online] Available at : <<https://jonscieszka.com/guys-read>> [Accessed 30 October 2021].
- Scieszka, J., 2014b. For Teachers. *Frank Einstein*. [online] Available at : <<https://frankeinsteinbooks.com/for-teachers/>> [Accessed 30 October 2021].
- Scieszka, J., 2014c. Fun Stuff. *Frank Einstein*. [online] Available at : <<https://frankeinsteinbooks.com/fun-stuff/>> [Accessed 30 October 2021].
- Scieszka, J., 2014d. On my latest tour a woman asked me to sign her baby. Interviewed by Stinky Cheeseman. *The Guardian*, [online] September 17. Available at : <<https://www.theguardian.com/childrens-books-site/2014/sep/17/jon-scieszka-interview-frank-einstein>> [Accessed 30 October 2021].
- Shcheshka, Dzh., 2019. *Frank Einshtein i dvyhun na antymaterii [Frank Einstein and the Antimatter Motor]*. Book 1. Kyiv : KM-BUKS. (in Ukrainian).
- Shcheshka, Dzh., 2019. *Frank Einshtein i Turbomozok [Frank Einstein and the BrainTurbo]*. Book 3. Kyiv : KM-BUKS. (in Ukrainian).

Shelley, M., 1985. *Frankenstein or The modern Prometheus*. Harmondsworth : Penguin.
Стаття надійшла до редакції 31.10.2021.

L. Pikun

**THE FRANK EINSTEIN BOOKS BY JON SCIESZKA
AS A VARIANT OF THE LITERARY GAME WITH CULTURAL HERITAGE**

The article is dedicated to the study of the literary mirror game with the cultural heritage in the Frank Einstein books by Jon Scieszka.

The Frank Einstein books were first translated and published in Ukraine in 2019. This article is the first investigation of the Frank Einstein series by J. Scieszka as a literary game. Six Frank Einstein books (“Frank Einstein and the Antimatter Motor” (2014), “Frank Einstein and the Electro-Finger” (2015), “Frank Einstein and the BrainTurbo” (2015), “Frank Einstein and the EvoBlaster Belt” (2016), “Frank Einstein and the Bio-Action Gizmo” (2017) and “Frank Einstein and the Space-Time Zipper” (2019)) demonstrate vivid examples of the literary game in the contemporary children’s literature from the positions of the author as a game creator and the reader as a game opponent.

J. Scieszka was born in 1954 in Flint, Michigan, USA. The future writer received a varied education. He attended the military academy, then studied English and pre-med at Albion College for his B.A., and in 1980 received a master's degree of Fine Arts in fiction writing at Columbia University. After graduation J. Scieszka worked as a teacher at an elementary school. Teaching schoolchildren, Jon re-discovered how smart they are. School children turned to be the best audience for the weird and funny stories he had always liked to read and write.

The books by Jon Scieszka are based on recognizable archetypal plots and iconic characters, which are not presented to the reader in a conserved form, but focused on the current stage of culture and science development. The writer cheerfully and humorously manipulates well-known plots, rewrites established ideas, and interprets familiar literary themes, motives, characters, etc., presented in world-famous science fiction, well-known to the modern young reader. J. Scieszka says that he got his ideas from other books, his kids, kids he had taught, kids he had learned from, watching movies, playing with his cat, talking to his wife. He also includes allusions to his favourite writers – Cervantes, Kafka, Borges, Pynchon, Sterne, Barth, Heller (Scieszka, 2014).

J. Scieszka uses a repertoire of prominent scientific and literary samples in his work, such as the character of the scientist Frankenstein by M. Shelley and the theoretical physicist Albert Einstein, the inventor and businessman Thomas Edison, a fictional character Dr. Watson in the Sherlock Holmes stories by Sir Arthur Conan Doyle, the primatologist Jane Goodall. There is a mechanism of mirror doubling in the system of characters: Frankenstein and Frank Einstein, Albert Einstein and Al. Einstein, Klink and Klank, and the complex mirror refraction of Frank Einstein and Watson as Sherlock Holmes and Dr. Watson, Frank Einstein and T. Edison as Sherlock Holmes and Professor Moriarty.

The article analyses the well-known literary and scientific achievements that acquire a mirror replay in the books about Frank Einstein. The researcher concludes that the books by J. Scieszka are a source of vivid emotional experiences and motivation for serious readers’ reflection. The author of the article draws attention to the fact that the play field created by J. Scieszka is a product of accumulated cultural content, which activates the human tendency to imitate, assimilate and repeat. This game is a form of conscious assimilation and processing of the universe of intangible and material artifacts, objectified actions and relations created by mankind in the process of mastering nature.

Key words: literary game, cultural heritage, author, reader, recipient.

УДК 821.112.2-31.09Бьолль

А. В. Саламатіна

ORCID: 0000-0002-0687-2163

КОНЦЕПТ «ВІЙНА» У РОМАНІ Г. БЬОЛЛЯ «БУДИНОК БЕЗ ГОСПОДАРЯ»

Стаття присвячена творчості відомого німецького письменника Генріха Бьолля (1917–1985), який утілює моральну концепцію у літературі. У статті розглядаються параметри, які визначають своєрідність його романної творчості, на базі роману «Будинок без господаря», насиченого проблемами, актуальними як для Німеччини після Другої світової війни, так і для сучасного світу. Бо людство і зараз постійно стикається з проблемами війни, расової нетерпимості та скалічених душ людей, які через це пройшли.

Ключові слова: Бьолль, жіночий образ, інтелігенція, літературний персонаж, післявоєнна література, моральність, реалізм, Ремарк, гуманізм, фашизм.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-87-92

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження концепту «війна» в літературі другої половини ХХ століття є одним із найактуальніших завдань сучасного літературознавства. Говорячи про німецьку літературу післявоєнного періоду ім'я письменника Генріха Бьолля спадає на думку одним з перших. Німецький критик Герт Калових у своїй роботі пише: «У всьому, що до цього написано Бьоллем, присутня війна, навіть тоді, коли він звертається до невійськової теми. Створюється враження, що саме війна зробила Генріха Бьолля поетом» (Kalow, 1964, S. 42).

Аналіз досліджень з теми статті. Звісно аспекти творчості такого митця, як Г. Бьолля досліджували й досліджують як вітчизняні, так і закордонні критики. Серед них широковідомі літературознавці Д. Затонський, А. Карельський, Т. Мотилева, М. Рудницький (Затонский, 1988.) та сучасні молоді науковці (Виріна, 2004; Постолова, 2008.)

Масштабні роботи можна знайти у закордонних науковців: М. Райх-Раніцького, Х. Бернгарда, Г. Вірта, Д. Рейда, Й. Фогта, Г. Формвега та ін. (Райх-Раніцький, 1986). Проте більшість досліджень мають загальний характер, хоча кожен з його романів вартий того, щоб потрапити у центр наукового дискурсу.

Г. Бьолль – лауреат Нобелівської премії, письменник зі світовим ім'ям, його твір «Будинок без господаря» був визнаний у 1955 році французькими видавництвами найкращим іноземним романом. Це історія про погляд на війну звичайних мирних жителів, дітей Німеччини, представників різних соціальних класів, про те, як війна не жаліє нікого, для неї нема переможців... Метою даної статті є дослідження концепту «війна» та його еволюції у творчості Бьолля, зокрема на прикладі роману «Будинок без господаря».

Виклад основного матеріалу. Роман «Будинок без господаря» був написаний між романом «І не сказав ні єдиного слова» та повістю «Хліб ранніх років», він вийшов у 1954 році. Цікаво, що критики часто споріднюють творчість Бьолля з Ремарком. Причини для такого ототожнення дійсно можна знайти, це й заперечення війни та фашизму, глибокий та послідовний демократизм, інтерес до внутрішнього світу людини. Проте між обома письменниками є суттєва різниця. Ремарк любить своїх героїв

і часом зливається з ними. Завжди намагається пробудити у читача любов до них, він наділяє їх великими, сильними, іноді вийнятковими почуттями та надзвичайною інтелектуальністю.

Бьолль ближче до повсякденності й є, на перший погляд, прозаїчним. «Вигадка, – писав Бьолль, – може стати реальністю..., але моє поле – це дійсність» (Рудницький, 1980, с. 115).

У своїх роботах письменник намагається заглянути в сутність того, що трапилося після війни, оцінити минуле і зрозуміти теперішнє. У його романі сконцентрована вся та проблематика, яка цікавила письменника у минулі роки, але тут він намагається встановити зв'язок між окремими її частинами. Вперше у Г. Бьолля у цьому творі суспільство представлено, як певні класи, та герої стають не просто хорошими чи поганими людьми, а справжніми представниками свого реального класу. Г. Бьолль вибирає дуже цікавий хоча й не новий композиційний прийом: він констатує ідеальний та реальний світи, показуючи тим самим, як далека дійсність від ідеалу. У романі досягається нібито «стереоскопічний» ефект, бо одна й та ж дійсність спостерігається немов би з двох, далеких одна від одної сторін: з точки зору буденності й з точки зору дитячого погляду, який проходить через призму ідеалів.

Бьолль не поетизує своїх героїв. Він тільки прагне найбільш точно зобразити їхнє духовне обличчя. Почуття у них найзвичайніші, але у цій буденності є своя складність та велика поезія справжнього відкриття людської душі.

Понад усе автора цікавить моральна реакція людей на війну та її наслідки. З тонкою психологічною майстерністю письменник показує каліцтва, що нанесені людським душам.

Дорослі герої його роману спустошені та стомлені. У них нема цілі, вони не знають сенсу життя. Діти не в міру розумні та серйозні. Життя потребує від них розв'язання таких проблем, що взагалі то не мають поставати перед дітьми.

Як вдумливий митець, Генріх Бьолль показує духовний світ своїх героїв, створений подіями німецької дійсності. Явища зовнішнього життя проступають крізь роздуми та спогади персонажів роману. Тому «Будинок без господаря» перетворюється з повісті про долі окремих людей у розповідь про долю країни. Роман характеризується багатостороннім розкриттям теми війни та її наслідків і заглибленням у життя західнонімецького народу середини 50-х років.

Будинок без хазяїна – це Будинок Неллі Бах, дочки власника мармеладної фабрики, де на стінах розміщені портрети усміхненого молодика Раймунда Баха, талановитого ліричного поета, тонкого поціновувача мистецтва, який не бажав нічого робити для фашистів та загинув в українському селі Калинівка, виконуючи безглуздий з воєнної точки зору наказ свого керівника – пихатого вихватня Гезелера. Від Раймунда Баха залишилось 37 віршів, син Мартін, який ніколи не бачив свого батька, та молода вдова, яка ні в роки війни, ні після неї не відчувала бідноти, яка спіткала більшість її земляків. Вона могла дозволити собі наряди та заміські прогулянки, і навіть створила нову родину. Проте Гелла дуже нещасна. Вона хоче повернути своє минуле, знайти винуватого у загибелі свого чоловіка та батька свого сина. Вона знає його ім'я. Це Гезелер. Усе зло, жорстокість та злочини втілені для неї у цій людині.

Іншу героїню – Вільму Брілах не мучать подібні рефлексії. У працівниці кондитерської нема для цього часу. Очільник її дому – веселий ефрейтор Брілах обвуглився у танку десь між Запоріжжям та Дніпропетровськом. Від танкіста Брілаха залишились лише фотографії, керівництво для автослюсаря та син Генріх, що народився, як і Мартін, у бомбосховищі, та не бачив свого батька. Це також будинок без господаря. Замість батька тут часто гостюють, надовго не затримуючись численні «дядьки» –

нацист Еріх, що не залишив по собі нічого окрім запальнички, лицювальник Герт, що подарував ручний годинник, держслужбовець Карл, який приносив у алюмінієвому солдатському казанку дешевий суп та вимагав називати його «татко», завжди злий кондуктор Лео, який «подарував» Генріху маленьку сестричку.

Генріх Бьолль спеціально вводить два жіночі образи, які втілюють різні класи, показуючи, що війна принесла страждання не тільки біднякам, а й тим, хто завжди жив у достатку. Дві жінки, два різних суспільних прошарки, проте їх життя до та після війни не змінилося в соціальному плані.

Сама логіка образів показує, наскільки важче та безвихідніше горе тих, кому на долю випали, окрім моральних страждань, ще й матеріальні труднощі.

Існування соціальної нерівності – це характерна риса для капіталізму, що змусила письменника виступити з переоцінкою кодексу суспільної моралі. З точки зору цього кодексу поведінка Вільми аморальна. Але Бьолль розкриває обставини життя героїні, що здається очевидним, що іншого шляху в неї не було. Читач приходиться до висновку, що аморальною є не поведінка жінки, що залишилася без чоловіка та знедоленою, а дії тих людей, що залишили будинки Німеччини без господарів.

Окрім дорослих героїв, Генріх Бьолль вводить також й образ дітей. Діти намагаються зрозуміти світ дорослих, навчитися жити у ньому, і знайомство це починається з «чорного ринку», крадіжки вугілля та численних дядьків. Вони все бачать, чують та болісно розмірковують між собою, моральні чи розпутні їх матері. Вони занадто рано дізналися, що таке життя. Бьолль зображує світ, що простягається перед очима дітей, безсоромно відкрито, змушуючи читача побачити все, навіть найогидніші сцени та ситуації. Але війну прикрашати не можна, не можна приховувати того, що вона залишила після себе. Син відомого поета Мартін та син слюсаря Генріх не тільки однолітки та друзі по нещастю. Вони вчаться в одній школі та дійсно дружать між собою. Ця дружба безкорислива та зворушлива, відверта та по-дитячи нещасна, і тому вона дає хлопцям перші уроки того, як влаштовано світ дорослих і яку роль у ньому відіграють гроші.

Мартін розуміє, що його мати відрізняється від «аморальної» матері друга взагалі лише тим, що в неї є гроші. Більше він, той хто не знає, що таке справжні злидні, зрозуміти не може. Але він бачить і розмірковує про те, що його бабуся під час своїх звичайних візитів до ресторану платить кельнеру майже стільки ж, скільки сім'я Брилахів витрачає за тиждень. Він починає відчувати, що тут схована причина тих нещасть та кривд, які спіткають його товариша, та єдине, що він може зробити, це молитися, щоб Генріху та його сім'ї довелось жити краще.

Генріх, як і його друг, дуже багато розмірковують про слово «морально», про те, як його розтлумачують у школі та те, що він сам спостерігає у житті, і врешті решт розуміє, що все навколо розколюється на два всесвіти. *«Перший світ – це школа, все, чому навчають там, та що говорить священник на уроці. Все це суперечило тому, що він бачив у світі, в якому жив»* (Белль, 1987, с. 242).

Роздумуючи про ці суперечності, Генріх робить висновок не на користь офіційної моралі. Він починає думати не про те, що його мати «аморальна», а про «надію, яка на мить з'явилась на обличчі матері», про те, що «одна мить може все змінити».

Багато місця у своїй творчості Генріх Бьолль відводить образам інтелігенції.

У романі також виведені образи двох товаришів: поета Раймунда Баха та художника Альберта Мухова.

Вони обидва були супротивниками гітлерівського режиму і не хотіли служити йому. Але вони не стали борцями. Цураючись політики, Раймунд Бах надавав своїм

віршам навмисно туманну форму, а Альберт просто малював етикетки для кондитерських виробів. Фашисти ж використали й те, й інше. Розмитий зміст поезії Баха давав простір для її вільного трактування у нацистському дусі; з етикетками на мармеладних коробках друзям довелося зустрітися на дорогах війни. Розуміючи, що фашизм приречений, Бах та Мухов дуже прагнули залишитися живими, дочекатися кінця війни, поразки гітлерівського вермахту. Але фашистський офіцер Гезелер бездумно відправив Баха на вірну загибель. Поет загинув, залишилися його вірші. А той, хто був винуватий у його загибелі, займається, у новій Німеччині, що скинула офіцерські мундири, дослідженням лірики Баха, прагнучи пристосувати його творчість до своїх людиноненависницьких цілей.

Ця історія має глибокі корені у реальному світі, а літературний персонаж Раймунд Бах має реальні прообрази. Наприклад, трагічна доля Вольфганга Борхера, якого довгі роки «препарували» ті, на совісті котрих його передчасна смерть.

Усвідомлення своєї провини – провини інтелігенції за ганьбу та падіння Німеччини – не полишає Альберта.

Саме про це говорить один з найсильніших з художнього погляду епізодів роману, коли Альберт веде сина Баха до підземелля, де раніше розташовувалась фашистська катівня. *«Запам'ятай це назавжди, – говорить Альберт хлопцю. – Та лише спробуй забути!»* (Белль, 1987, с. 423).

Трактування проблем провини та відповідальності у цьому романі Бьолля пов'язано з авторським розумінням ролі інтелігенції у суспільному житті країни. Письменник розглядає інтелігенцію, як духовних пасторів народу, його вихователів. Та тих діячів розумової праці, які забули про цей високий обов'язок, які дали можливість одержати верх ідеям, що суперечать людяності та моралі, Бьолль вважає винуватими у національній трагедії.

Звинувачувальний вирок Бьолля для німецької інтелігенції, який прозвучав на сторінках роману, слід розглядати, як позитивний підсумок творчої еволюції письменника. Бьолль з усією гіркотою та щирістю звинувачує близьких його серцю героїв у злочинній пасивності.

Цікаво, що саме такі поняття, як мораль, колективна провинна, образ загубленого митця-художника, війна дитячими очима є провідними важелями творчості ще одного мораліста, співучасника Бьолля за Групою 47 – З. Ленца (Шаронова, 2013).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Творчості Бьолля, як і творчості багатьох художників-реалістів 40-50-х років властиві серйозні суперечності. Але читачі, на сам перед цінують письменників післявоєнного періоду за їх маніфест людяності.

Таким чином, на нашу думку, наявність соціальної проблематики, проблеми свободи особистості та свободи вибору, таких субконцептів як «смерть», «провина» та «відповідальність» роблять творчість письменника актуальною, а дослідження бьоллівського воєнного дискурсу – невичерпним матеріалом для аналізу. Надалі планується аналіз концептів «війна» та «пам'ять», як провідних для творчості багатьох письменників – представників Літератури Руїн (Trümmerliteratur).

Бібліографічний список

- Белль, Г., 1987. *Дом без хозяина*. Москва : Правда.
- Вирина, Г. Л., 2004. *Типы персонажей и система образов в романах Генриха Белля «Дом без хозяина» и «Биллиард в половине десятого»*. Кандидат наук. Автореферат. Российский государственный университет им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург.

- Затонский, Д., 1988. *Художественные ориентиры XX века*. Москва : Советский писатель.
- Постолова, І. В., 2008. *Романи Генріха Бюлля про війну : структура і концептосфер*. Кандидат наук. Дисертація. Таврійський національного університет імені В. І. Вернадського.
- Kalow, G., 1964. *Sind wir noch das Volk der Dichter und Denker ? : 14 Antworten*. Reinbek bei. Hamburg : Rowohlt.
- Рудницкий, М. Л., 1980. Творчество Генриха Белля. В : И. М. Фрадкин, ред. *История литературы ФРГ*. Москва : Наука, С. 115.
- Шаронова, А. В., 2013. Зигфрид Ленц и самоидентификация в контексте Группы 47. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Сер. : Педагогічні науки, 111, с. 376–379.
- Reich-Ranicki, M., 1986. *Mehr als ein Dichter*. Köln : Kiepenheuer & Witsch.

References

- Bell, G., 1987. *Dom bez khozyaina [House without Guardians]*. Moskva : Pravda.
- Kalow, G., 1964. *Sind wir noch das Volk der Dichter und Denker ? : 14 Antworten*. Reinbek bei. Hamburg : Rowohlt.
- Postolova, I. V., 2008. *Romany Henrikha Bollia pro viinu : struktura i kontseptosfera [Novels about the War by Heinrich Boll : Structure and Conceptual Sphere]*. Ph.D. Dissertations. Tavrida National V. I. Vernadsky University. (in Russian).
- Reich-Ranicki, M., 1986. *Mehr als ein Dichter [More than a novelist]*. Köln : Kiepenheuer & Witsch.
- Rudnitskiy, M. L., 1980. Tvorchestvo Genrikha Bellya [Work of Heinrich Boell]. In : I. M. Fradkin, ed. *History of the German literature*. Moskva : Nauka, p. 115.
- Sharonova, A. V., 2013. Zifrid Lents i samoidentifikatsiya v kontekste Gruppy 47 [Siegfried Lenz and self-identification in the context of Group 47]. *Vіsник Černìgìvs'kogo nacional'nogo pedagogìčnogo unìversitetu*. Serii : Pedagogìchni nauky, 111, pp. 376–379.
- Virina, G. L., 2004. *Tipy personazhey i sistema obrazov v romanakh Genrikha Bellya «Dom bez khozyaina» i «Billiard v polovine desyatogo» [Types of characters and the system of images in the novels of Heinrich Boell “House without Guardians” and “Billiards at Half past Nine”]*. Ph.D. Abstract. Herzen University. St Petersburg.
- Zatonskiy D., 1988. *Khudozhestvennye orientiry XX veka [Artistic landmarks of the twentieth century]*. Moskva: Sovetskiy pisatel. (in Russian).
- Стаття надійшла до редакції 23.09.2021.

A. Salamatina

THE CONCEPT «WAR» AT THE H. BOELL'S NOVEL “HOUSE WITHOUT GUARDIANS”

This article deals with the cultural heritage of the famous German writer Heinrich Böll (Boell) (1917–1985), who represents a moral conception in literature. This article examines some specific issues of his creative work, based on the novel “House without Guardians”, which are related with the problems of the German people after the Second World War and of the modern world. It is so because human society is still suffering from wars, racial intolerance and the broken souls of people who have faced such conflicts.

The postwar German literature was the starting point of a new era – a new turn, when the past couldn't exist anymore, and something new should be created. The first step for literary

inspiration was the newspaper “Der Ruf”, it was a magnet for the new generation of authors – pioneers, for example W. Borchert was published here, he spoke out as the new against-war-generation. Therefore, it was not a surprise that Heinrich Boell joined the magazine too, so he wished to be a part of that new Literature of the Ruins (Trümmerliteratur).

The next landmark union was the Group 47, which gave a rise to many young, unknown authors, who supported the democratization of society and the creation of a literature free from the ideological influence of Nazism. The interest toward such an issue like the individual fault for the war was shown many writers (I. Bachmann, H. Grass, Z. Lenz, H. Richter, M. Walzer, etc.). Heinrich Boell was among them. His creative life was closely connected with the activity of the Group 47. The short story “Black Sheep” (Die schwarzen Schafe, 1951) “went public” during one of such meetings. The talented writer was rewarded and asked to join the organization without delay. In the 1950s, he wrote the novels “Der Zug war pünktlich” («The Train Was on Time»), “Wanderer, kommst du nach Spa...” (1950), “Wo warst du Adam?” (“And Where Were You, Adam?” 1951), “Und sagte kein einziges Wort”, (“And Never Said a Word” 1953), “Billard um halbzehn” (“Billiards at Half past Nine” 1959), in each of them one can find the author's concept of “futility”. According to him, the meaninglessness of war is measured by its destructive power and mass murder. The war can't be a “noble mission” using the idea to «clean» the society from the evil ideologies. The war has no patriotism and faith. Boell had a strong interest to the psychology of the young people who were in the center of tragedy. They had a very unpleasant choice – to be cannon fodder or defectors. The writer brought up the wrong ideals situation. He spoke categorically about glorifying heroic deaths, calling them a fiction or a bargaining coin of the politicians. The writer's works were in opposition to the official optimistic ideology. Boell wanted to emphasize not only physical, but first of all the psychological scars of the survivors. His characters had no place in stable life of the present reality, all their thoughts were about the past. A bitter taste of their past was the guarantor of their humanity.

Key words: Böll, fascism, female character, humanity, intelligentsia, literary figure, morality, postwar literary, realism, Remarque.

УДК 821.112.2-1Рільке.03

К. Л. Сізова

ORCID: 0000-0002-3269-6343

СОНЕТИ Р. М. РІЛЬКЕ У РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ

У статті досліджуються рецепції та перекладацькі інтерпретації поетичного доробку Р. М. Рільке відомими українськими поетами (М. Бажаном, М. Лукашем та В. Стусом), що дозволяє зрозуміти оригінальність і унікальність художніх універсумів австрійського та українських митців. До важливих наукових завдань належить компаративний аналіз перекладів, який створює підвалини для теорії перекладу. Метою статті є дослідження ідейно-тематичної своєрідності сонету Р. М. Рільке «Ось дерево звелось» та компаративний аналіз його перекладів українською мовою. Дослідження є актуальним у світлі розвитку порівняльного літературознавства, теорії та практики художнього перекладу. Аналіз перекладів сонету Рільке, зроблених трьома відомими поетами й перекладачами, дозволяє зробити висновок про те, що адекватність і виразність перекладу тримається та трьох принципах: розумінні інтенції автора, усвідомленні стильових особливостей оригіналу і бездоганному володінні художньою мовою.

Ключові слова: художній переклад, рецепція, перекладацькі інтерпретації, сонети Р. М. Рільке.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-93-100

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження рецепції та перекладацьких інтерпретацій поетичного доробку Р. М. Рільке відомими українськими поетами дозволяє зрозуміти оригінальність і унікальність художніх універсумів австрійського та українських митців. До важливих наукових завдань належить компаративний аналіз перекладів, який закладає підвалини для теорії перекладу. Серед практичних завдань варто виокремити блок дидактичних, а саме – можливість використання результатів дослідження в освітньому процесі.

Мета, завдання, актуальність. Метою статті є дослідження ідейно-тематичної своєрідності сонету Р. М. Рільке «Ось дерево звелось» та компаративний аналіз його перекладів українською мовою. Мета реалізується у таких **завданнях**: дослідити художню парадигму твору, виявити ключові концепти, здійснити порівняльний аналіз художніх перекладів М. Бажана, М. Лукаша та В. Стуса. Дослідження є **актуальним** у світлі розвитку порівняльного літературознавства, теорії та практики художнього перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми художнього перекладу знаходяться у фокусі сучасної української філологічної науки. Так, граматичним аспектам перекладу присвячена ґрунтовна колективна монографія (Ревуцька, Жужгіна-Аллахвердян, Введенська, Остапенко та Удовіченко, 2018). Художній переклад як об'єкт теоретичної рефлексії осмислюється О. Павленко (Павленко, 2012), його значення для розвитку національної літератури вивчається О. Тетеріною (Тетеріна, 2018). Продуктивним різновидом наукового аналізу вважаються багатоаспектні дослідження одного твору (Содомора, 2006). Актуальними в ракурсі цього дослідження є розвідки, об'єктом яких є творчість Р. М. Рільке: її онтологічні засади (Іванішин, 2002), художня

модальність (Кравченко, 2010), тематична своєрідність, зокрема, зв'язки з Україною (Слоневська, 2016). Переклади творів Рільке українською досліджують І. Васишин (Васишин, 2019), В. Волощук (Волощук, 2019), Л. Кравченко (Кравченко, 2005), К. Сізова (Сізова, 2012).

Виклад основного матеріалу. Сонет Р. М. Рільке «Ось дерево звелось» належить до поетичного циклу «Сонети до Орфея», саме цей сонет розпочинає збірку. З огляду на це, не випадковою є увага до сонета, адже перший твір задає ідейну спрямованість і стильову тональність, вводить стрижневі для розуміння усього циклу образи.

Орфічний цикл складається з двох частин, що вказує на амбівалентність образу Орфея та на багатоаспектність рецепції Рільке цього міфологічного персонажа. Перша частина більшою мірою є літературною, гностичною рецепцією міфу і повторює логіку розвитку міфологічного сюжету після остаточного розставання з Еврідікою. Орфей покидає підземний світ, присвячує себе прославлянню коханої та земного Буття, а після своєї смерті (у заключному сонеті) продовжує незриме життя в природі й творчості кожного поета, чому присвячена друга частина циклу. Наскрізний мотив, що поєднує першу і другу частини, – зовнішнє і внутрішнє слухання та спів, втілюється в константах «мовчання» і «спів».

Змістова спільність сонетного циклу «Сонети до Орфея» полягає в тому, що головним і переважним лейтмотивом є мотив Орфея або Божества. Також часто зустрічаються мотиви Древа, Співу, Слухання і Квітів. Не випадково і перша, й друга частина починаються з сонета, що містить в собі образ дерева і лейтмотив співу / слухання. Спільними є також деякі поодинокі, другорядні мотиви, зокрема мотив природи, машини, смерті. Але в першій частині об'єктом спостережень і поетичних роздумів стає Божество, Орфей і вічні, й, головне, абстрактні, філософські поняття (Вічне, Мертві – одні з найголовніших лейтмотивів першої частини, а також категорії Життя і Смерті, лейтмотиви Плачу, Польоту, Пізнання світу). Поет прагне до розуміння суті Божества, не випадково перша частина закінчується сонетом, що роз'яснює міф про Орфея і малює картину загибелі Орфея.

Темою першого сонета з циклу «Сонетів до Орфея» є слухання божественного співу звірями. У сонеті йдеться про перші звуки співу Орфея після виходу з царства тіней. У цю мить все навколишнє мовчить, всюди тиша, в якій відбувається перетворення Буття, народження нового творчого світу.

Ідеєю є всепереможна сила мистецтва, передусім – музики (яка для Рільке була майже синонімом поезії), що підкорює навіть природу. Поет услід за європейськими романтиками визнавав музику головним видом мистецтва, що найбільш повно викриває душу людини, пов'язує її зі світовою душею. У його творах спостерігається взаємопроникнення та взаємодія поезії й музики. Світ звуків, на думку Рільке, здатен відтворити внутрішній світ особистості в усій повноті та багатоманітності. Згідно з уявленнями романтиків, які вважали, що музика не відбиває, а втілює суть речей, субстанція будь-якого піднесеного почуття, і, зокрема субстанція кохання виражається музикою і тільки у музиці відкриває своє справжнє обличчя.

Невипадково більшість ключових слів сонету, слів-концептів, так чи інакше пов'язані з музикою (співом). Спробуємо виділити ключові слова, що створюють семантичне поле сонету (Rilke, 1923):

Der Baum (дерево) – символ природи, природної гармонії. Міфологічне світове дерево, що з'єднує світи. Біблійне дерево пізнання.

Orpheus singt! (Орфей співає) – пісня, яка підкорює темну, дику природу. Навіть хижі тварини виповзають з барліг і слухають чарівний спів Орфея.

Alles schwieg (усі мовчать) – світ природи не володіє даром мовлення, він мовчазний. Але природа готова слухати ту музику, яку почула в природі людина.

Das Ohr (вухо), **Das Gehör** (слухання) – і орган слуху, і водночас процес сприймання співу Орфея.

Tempel im Gehör (храм у слуханні) – природа перетворюється на храм. Дерево завдяки музиці стає справжнім храмом божества, ім'я якому є мистецтво.

Д. Володіна вказує на те, що художня парадигма орфічного дискурсу Рільке складається з антитетичних і водночас таких, що доповнюють одна одну, семантичних констант, пов'язаних єдиними лексичними компонентами. Для констант «мовчання», «спів», «ліра» такими сполучними смисловими ядрами є іменники «Das Ohr» і «Das Gehör», які можуть бути перекладені як вухо / слух / вуха звірів відповідно. Така подвійність породжує різні перекладацькі інтерпретації, які виявляються істотними при перекладі ліричного циклу «Сонети до Орфея» (Володіна, 2011, с. 13).

Для компаративного аналізу було обрано три україномовні переклади відомих вітчизняних поетів – Миколи Бажана, Миколи Лукаша та Василя Стуса (Рільке).

Вже з перших рядків можна побачити індивідуальність стилю кожного з інтерпретаторів.

Микола Бажан	Микола Лукаш	Василь Стус
Ось дерево звелось. О виростання! О спів Орфея! Співу повен слух	Устало древо. О гінке зростання! Орфей співа. О вгору вольний гон!	О дерево звелось! О надвисання! О крон нагірній гук — Орфеїв спів!

Найбільш близьким до оригіналу виявляється варіант М. Бажана. У М. Лукаша не виправданим є вибір архаїчної лексики «древина», у В. Стуса запитання викликають незрозуміле «надвисання», а також порівняння співу з гуком крон дерев, якого не було у Рільке. Використання тропу (порівняння) уповільнює темп, змушуючи повернутися подумки до першої частини порівняння.

Розглянемо наступні рядки:

Микола Бажан	Микола Лукаш	Василь Стус
І змовкло все, та плине крізь мовчання новий початок, знак новий і рух.	І вмовкло все. І з того от мовчання Постав новий зачин, новий закон.	І змовкло все. Та вже й в самім мовчанні новий початок, знак і порух зрив.

Базовий для Рільке концепт «мовчання» збережено у всіх трьох перекладацьких версіях. Проте решта текстових деталей різняться: у М. Лукаша «рух» перетворено на «закон», що не зовсім виправдане. Привертає також увагу накопичення у перекладах М. Лукаша і В. Стуса службових слів *І з того от* і *Та вже й в самім*. «Металевий» вірш Рільке, музичний і співочий перетворюється на щось важке для вимовляння. Натомість версія М. Бажана ясна й прозора.

Багатозначність і багатоплановість лексичних компонентів, що входять до семантичних констант приховування («мовчання») і пісні («наспів»), породжують множинність перекладів понять, при цьому максимальне наближення до оригіналу у перекладі М. Бажана стає можливим не стільки завдяки дотриманню стилістичних принципів автора, скільки завдяки відтворенню загального звучання, тональності,

семантичної парадигми та звернення до «художнього досвіду» всього орфічного дискурсу.

Далі йде картина того, як слухають тварини:

Микола Бажан	Микола Лукаш	Василь Стус
Виходять звірі з лісової тиші, покинувши кубельця чи барліг; вони, либонь, зробилися тихіші не з остраху, не з хитрощів своїх, а з прислухання.	Із лісу, що у лагоді світлішав, Ринули звірі з леж своїх і гнізд; Не лють їх гнала і не хижий хист, Не ляк їх упокорив і утишив, А слухання, вчування.	Із кубл і лігов звірі вирушали в прояснений і виріджений ліс, і видалось: не страх їм горла стис і не від хитрощів вони змовкали, а з наслухань.

І знов переклад М. Бажана вражає чіткістю побудови й мелодійністю, хоча римування (кільцеве), яке він не зберіг. Натомість у перекладах М. Лукаша і В. Стуса дотримане не лише римування, а й навіть фонетична рима: у Рільке *Genist – List*, у Лукаша *гнізд – хист*, у Стуса *ліс – стис*. При цьому стосовно рим варто зазначити творчу знахідку Бажана – римування *тиші – тихіші*, завдяки якому підкреслюється головний концепт другого катрена – мовчання, слухання земними істотами божественної музики.

Проаналізуємо переклади терцетів:

Микола Бажан	Микола Лукаш	Василь Стус
Рев, скавчання, гам змаліли в їх серцях. Їм за пристанок недавно ще була маленька хижка, де крилася жадливість їхня хижка і де при вході аж хитався ганок, — там ти воздвиг їх прислухання храм.	Рев і рик Змалів їм у серцях. І де допіру Хіба яка хибарочка у хащах Хилялася до первісних слухащих, Де темна хіть чайлась потай миру,— Їм храм воздвиг співливий чарівник.	Пошухли їм в серцях трубіж, і рев, і крики. Де не скоро з'явилася б і хижка наслухання, в яскині найтьмянішого бажання із брамою, де аж двигтять підпори, собори спорудив ти їм в ушах!

У версії М. Бажана привертає увагу дуже вдала гра з римуванням омонімів: *хижа* (іменник) – *хижа* (прикметник). Взагалі, перекладач бездоганно володіє сонетною технікою, добре розуміє, що хотів сказати Рільке, а головне, має неперевершене чуття рідної мови.

Вдалим у перекладах М. Лукаша і В. Стуса можна визнати звуконаслідування реву тварин: *рев і рик, трубіж, і рев, і крики*. У варіанті М. Лукаша взагалі багато алітерацій і асонансів, як-от:

*Хіба яка хибарочка у хащах
 Хилялася до первісних слухащих,
 Де темна хіть чайлась потай миру,—
 Їм храм воздвиг*

Однак невдалими (порівняно з варіантом М. Бажана) виявляються їх спроби передати ключове поняття – храм слухання.

Микола Бажан	Микола Лукаш	Василь Стус
прислухання храм	храм	собори спорудив ти їм в ушах!

Храм М. Лукаша втратив свою базову ознаку – те, що він є храмом прислухання. Варіант В. Стуса надмірно фізіологічний – собори у вухах викликають небажані асоціації.

Висновок і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз перекладів сонету Рільке, зроблених трьома видатними постатями української літератури, відомими поетами та перекладачами, дозволяє зробити висновок про те, що адекватність і виразність перекладу базується на трьох принципах: розумінні інтенції автора, усвідомленні стилевих особливостей оригіналу і, головне, бездоганному володінні поетичною мовою. На наш погляд, перекладацька версія М. Бажана свідчить про те, що цей непересічний український поет у своєму перекладацькому арсеналі мав усі ці складові. Версія М. Лукаша є менш адекватною, адже перекладач не завжди відчуває, що саме хотів донести Рільке. Варіант В. Стуса часом тяжіє скоріше до стилістики самого Василя Стуса, ніж передає стиль оригіналу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі перекладів поезій Рільке, створених українським поетом і перекладачем Мойсеєм Фішбейном.

Бібліографічний список

- Василишин, І., 2019. Світ Райнера-Марії Рільке у творчості українських поетів-емігрантів (екзистенціальний дискурс). В : Новикова, Е. та Швейер, У., ред. 2020. *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ* : матеріали X Міжнародної наукової Інтернет-конференції з україністики, м. Мюнхен, 24–27 жовтня 2019 р. München : Universitätsbibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität, с. 279–290. Доступно : <<https://epub.ub.uni-muenchen.de/73412/1/73412.pdf>> [Дата звернення 23 серпня 2021]. DOI : <https://doi.org/10.5282/ubm/epub.73412>
- Володина, Д. Н., 2011. Переводческие интерпретации семантических констант «молчание» и «напев» «Сонетов к Орфею» Р. М. Рильке. *Молодой ученый*, 6–2, с. 12–15.
- Волощук, В. І., 2019. Особливості синтаксичної побудови поетичних творів Р. М. Рільке та її збереження в українських перекладах. *Філологічні трактати*, 11 (2), с. 7–20. DOI : <https://orcid.org/0000-0001-5101-0354>
- Іванішин, П., 2002. Поет і буття : специфіка онтологічного дискурсу Р. М. Рільке. В : Л. Кравченко, ред. *Райнер Марія Рільке й Україна. Наукові студії та переклади з Р. М. Рільке*. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Т. 1, с. 88–104.
- Кравченко, Л., 2010. *Художня модальність поетичного універсуму Р. М. Рільке*. Дрогобич : Коло.
- Кравченко, Л., 2005. Художньо-естетична рецепція «Сонетів до Орфея» Р. М. Рільке його перекладачем В. Стусом. *Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови*, 12, с. 273–288.

- Павленко, О. Г., 2012. Художній переклад як предмет теоретичної рефлексії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія*, 7, с. 68–80.
- Ревуцька, С., Жужгіна-Аллахвердян, Т., Введенська, В., Остапенко, С. та Удовіченко, Г., 2018. *Особливості художнього перекладу : граматичний аспект*. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов.
- Рільке, Р. М., 1922. *Sonette an Orpheus*. Райнер Марія Рільке : Вірші, українські переклади, [онлайн]. Доступно : <<http://rilke.org.ua>> [Дата звернення 02 вересня 2021].
- Сізова, К., 2012. Перекладацькі інтерпретації елегії Р. М. Рільке («Marina-Elegie») : адекватність передачі особливостей змісту і форми. *Діалог*, 15, с. 199–210. DOI : <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2012.15.170649>
- Слоневська, І., 2016. Рецепція України в поетичній творчості Р. М. Рільке : філософський аспект. *Філологічний дискурс*, 4, с. 147–155.
- Содомора, А. О., 2006. *Студії одного вірша*. Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка.
- Тетеріна, О. Б., 2018. Ю. Бойко-Блохин : художній переклад у розвитку національної літератури. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія*, 19, с. 153–162.
- Rilke, R. M., 1923. *Die Sonette an Orpheus*. Leipzig : Im Insel-Verlag. Available at : <<http://gutenberg.net.au/ebooks10/1000531h.html>> [Accessed 15 July 2021].

References

- Ivanishyn, P., 2002. Poet i buttia : spetsyfika ontolohichnoho dyskursu R. M. Rilke [Poet and Being: Specific features of R.-M. Rilke's ontological discourse]. In : L. Kravchenko, ed. *Rainer Mariia Rilke Rilke and Ukraine. Scientific studies and translations from R. M. Rilke*. Drohobych : Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko, Vol. 1, pp. 88–104. (in Ukrainian).
- Kravchenko, L., 2005. Khudozhno-estetychna retseptsiia «Sonetiv do Orfeia» R. M. Rilke yoho perekladachem V. Stusom [The artistic-ethical entity of “Sonnets to Orpheus” by R. M. Rilke in V. Stus' translation]. *Visnyk of the Lviv University. Foreign Languages Series*, 12, pp. 273–288. (in Ukrainian).
- Kravchenko, L., 2010. *Khudozhnia modalnist poetychnoho universumu R. M. Rilke [Artistic modality of the poetic universe R. M. Rilke]*. Drohobych : Kolo. (in Ukrainian).
- Pavlenko, O. H., 2012. Khudozhnii pereklad yak predmet teoretichnoi refleksii [Artistic translation as a subject of theoretical reflection]. *Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo universitetu. Seria : Filologiâ*, 7, pp. 68–80. (in Ukrainian).
- Revutska, S., Zhuzhhina-Allakhverdian, T., Vvedenska, V., Ostapenko, S. and Udovichenko, H., 2018. *Osoblyvosti khudozhnogo perekladu : hramatychnyi aspekt [Features of artistic translation: grammatical aspect : monograph]*. Kryvyi Rih : Vyd. R. A. Kozlov. (in Ukrainian).
- Rilke, R. M., 1922. *Sonette an Orpheus* [Sonnets to Orpheus]. Rainer Maria Rilke : Poems, *Ukrainian translations* [online] Available at : <<http://rilke.org.ua>> [Accessed 02September 2021].
- Rilke, R. M., 1923. *Die Sonette an Orpheus* [The sonnets to Orpheus]. Leipzig : Im Insel-Verlag. Available at : <<http://gutenberg.net.au/ebooks10/1000531h.html>> [Accessed 15 July 2021].
- Sizova, K., 2012. Perekladatski interpretatsii elehii R. M. Rilke («Marina-Elegie») : adekvatnist peredachi osoblyvostei zmistu i formy [Translation interpretations of Rilke's

- elegy (“Marina-Elegie”) : the adequacy of the transfer of features of content and form]. *Dialog*, 15, pp. 199–210. DOI : <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2012.15.170649> (in Ukrainian).
- Slonevska, I., 2016. Retseptsiia Ukrainy v poetychnii tvorchosti R. M. Rilke : filosofskyi aspekt [Reception of Ukraine in the poetic work of R. M. Rilke : philosophical aspect]. *Philological discourse*, 4, pp. 147–155. (in Ukrainian).
- Sodomora, A. O., 2006. *Studii odnogo virsha* [Studies of one poem]. Lviv : VTs LNU im. Ivana Franka. (in Ukrainian).
- Teterina, O. B., 2018. Yu. Boiko-Blokhyn : khudozhnii pereklad u rozvytku natsionalnoi literatury [Y. Boyko-Blokhin: translation of literary works in development of national literature]. *Bulletin of Mariupol State University. Series : Philology*, 19, pp. 153–162. (in Ukrainian).
- Vasylyshyn, I., 2019. Svit Rainera-Marii Rilke u tvorchosti ukrainskykh poetiv-emigrantiv (ekzystentsiialnyi dyskurs) [Rainer-Maria Rilke's world in the work of Ukrainian poetic emigrants (existential discourse)]. In : Novikova, O. and Schweier, U., eds. 2020. *Dialogue of languages – dialogue of cultures. Ukraine and the World* : Proceedings of the X International Scientific Internet Conference on Ukrainian Studies, Munich, October 24–27, 2019. Munich, University library of the Ludwig Maximilians University, pp. 279–290. Available at : <<https://epub.ub.uni-muenchen.de/73412/1/73412.pdf>> [Accessed 23 August 2021]. DOI : <https://doi.org/10.5282/ubm/epub.73412> (in Ukrainian).
- Volodina, D. N., 2011. Perevodcheskie interpretatsii semanticheskikh konstant «molchanie» i «napev» «Sonetov k Orfeyu» R. M. Rilke [Translation interpretations of the semantic constants “silence” and “melody” of R. M. Rilke's “Sonnets to Orpheus”]. *Young scientist*, 6–2, pp. 12–15. (in Russian).
- Voloshchuk, V. I., 2019. Osoblyvosti syntaksochnoi pobudovy poetychnykh tvoriv R. M. Rilke ta yii zberezhenia v ukrainskykh perekladakh [The Peculiarities of Syntactic Structure in R. M. Rilke's Poetic Works and Their Preservation in Ukrainian Translations]. *Philological treatises*, 11 (2), pp. 7–20. DOI: <https://orcid.org/0000-0001-5101-0354> (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 12.09.2021.

K. Sizova

R. M. RILKE SONNETS IN UKRAINIAN POETS RECEPTION

The article deals with the receptions and translation interpretations of R. M. Rilke's poetry by famous Ukrainian poets (M. Bazhan, M. Lukash and V. Stus), which allow us to understand the originality and uniqueness of the art universes of Austrian and Ukrainian artists. Important scientific tasks include comparative analysis of translations, which creates the foundations for translation theory.

The purpose of the article is to study the ideological and thematic originality of R. M. Rilke's sonnet “A tree climbed there” and a comparative analysis of its translations into Ukrainian. The purpose is realized in the following tasks: to investigate the artistic paradigm of the work, to identify key concepts, to carry out a comparative analysis of literary translations by M. Bazhan, M. Lukash and V. Stus. The study is relevant in light of the development of comparative literature, theory and practice of literary translation.

The analysis of the translations of Rilke's sonnet by three famous poets and translators leads to the conclusion that the adequacy and expressiveness of the translation adheres to three principles: understanding the author's intention, understanding the stylistic features

of the original text and impeccable mastery of artistic language. Rilke's basic concept of "silence" is preserved in all three translation versions. However, the rest of the textual details are different. The accumulation of functional words in the translations of M. Lukash and V. Stus transforms Rilke's "metal" poem, musical and singing, into something difficult to pronounce. Instead, M. Bazhan's version is clear and transparent. The ambiguity and versatility of lexical components included in the semantic constants of concealment ("silence") and songs ("melody") give rise to a plurality of translations of one concept, while the maximum approximation to the original text in M. Bazhan's translation becomes possible not so much due to the author's stylistic principles, as much as due to the reproduction of the general sound, tonality, semantic paradigm and appeal to the "artistic experience" of the entire Orphic discourse. In M. Bazhan's version, a very successful game with rhyming homonyms attracts attention. In general, the translator has an impeccable sonnet technique, understands well what Rilke wanted to say and has an unsurpassed sense of the native language.

Key words: *literary translation, reception, translation interpretations, sonnets by R. M. Rilke.*

УДК 821.161.2–311.6.09Куліш

І. О. Терехова

ORCID: 0000-0002-5630-5175

ЛЕГЕНДИ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША «ЧЕРНАЯ РАДА. ХРОНИКА 1663 ГОДА»

У статті розглянуто особливості функціонування легенд у маловідомому російськомовному романі П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года». Доведено, що народні легенди увиразнюють художню дію твору, надають йому відтінку міфологічності. З'ясовано, що легенди в російськомовному романі П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года» постають у вигляді художніх вкраплень, які своєю чергою доповнюють історичний зміст. У запропонованому дослідженні розглянуто міфологічні, апокрифічні та історико-героїчні легенди, вплетені в текст російськомовного історичного роману П. Куліша. Наголошено, що народні легенди є не лише пізнавальним матеріалом для вивчення минувшини, а й світоглядних переконань автора, сприяють більш колоритному відтворенню особливостей життя українців другої половини XVII століття.

Ключові слова: легенда, історичний роман, романтизм, Куліш, фольклоризм.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-101-110

Постановка проблеми. Функціонування легенд в історичному творі зумовлено передусім літературно-естетичною доктриною романтизму. За слушним зауваженням Є. Нахліка, «використання казково-фантастичної умовності давало змогу відкрити й виражати незнані досі красному письменству сфер історичного минулого та сучасності, внутрішнього світу людини», а «опрацювання казково-фольклорних сюжетів, мотивів та образів <...> сприяло вираженню в романтичному мистецтві поетичного “духу народу”, формуванню самобутніх національних літератур» (Нахлік, 1988, с. 154). Закономірно, що задля відтворення історичного процесу романтики використовували народні казки, легенди, перекази – у цьому можна переконатися на матеріалі творчої спадщини В. Ірвінга, А. Міцкевича, Ф. Новаліса, В. Скотта, Л. Тіка та інших митців.

Народними легендами щедро інкрустував свою романтичну прозу Пантелеймон Куліш – це передусім твори «воронізького циклу», ідилія «Орися», історичні романи «Михайло Чарнышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад», «Алексей Однорог». Чимало легенд чи їх слідів знаходимо і в його російськомовному романі «Черная рада. Хроника 1663 года». Досі ця версія головного твору Куліша залишалася практично не дослідженою, хоча україномовна «Чорна рада» мала загальне визнання. У той же час попри сюжетно-композиційну подібність, україномовний та російськомовний тексти суттєво різняться між собою, що значною мірою показав сучасний кулішезнавець О. Федорук.

Синтетична єдність легенди та історичної оповіді увиразнює зміст роману, надає йому ознак метатекстуальності. Легенди у вигляді художніх вкраплень у романі репрезентують авторське бачення історії.

Мета дослідження – вивчення особливостей функціонування народних легенд в історичному романі П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года».

Завдання дослідження:

- визначити жанрову специфіку народної легенди;
- з'ясувати художню функцію легенди в історичному творі;
- здійснити тематичний розподіл легенд, відтворених в російськомовному романі П. Куліша;
- дослідити причини використання міфологічних легенд у творі українського романтика;
- простежити художню доцільність використання апокрифічних та історико-героїчних легенд в романі «Черная рада. Хроника 1663 года».

Актуальність дослідження. В останній час творчість П. Куліша стає об'єктом зацікавлення не тільки літературознавців, а й фольклористів, що значною мірою зумовлено великою увагою самого письменника до збору, систематизації та оцінки народної словесності. Важливе місце у цьому процесі Куліш надавав фольклорній прозі, зокрема легендам і переказам – результатом цієї зацікавленості стали його відомі видання «Украинские народные предания» (1847; збірка, однак, тривалий час була заборонена) та «Записки о Южной Руси» (1856–1857; т. 1–2). Закономірно, що такий інтерес до фольклору позначився і на художній творчості романтика.

Історичний роман П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года» відзначається передусім поліжанровістю та полістилістикою, а текст органічно поєднує в собі історичну оповідь та доречні вкраплення з народних дум, пісень, легенд, що становить значний дослідницький інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному літературознавстві вже порушувалося питання функціонування народних легенд у романі П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года». Однак предмет вивчення переважно становила рання редакція твору, розділи якої опубліковано в журналах «Современник» та «Москвитянин» у 1845 році. Особливості використання матеріалу народних легенд в історичному романі Куліша у своїй монографії «Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша» (2009) розглянув В. Івашків. Дослідник слушно відзначив, що письменник у «Чорній раді» «спершу планував досить щедро використовувати народні легенди, причому не лише про них просто згадуючи, а й інколи наводячи їх тексти цілком, пояснюючи через певні реалії народного життя» (Івашків, 2009, с. 169). Літературознавець звернув увагу на те, що в романі переважно використано ті легенди, які П. Куліш записав під час своїх фольклористичних мандрів Київщиною 1843–1844 роками (Івашків, 2009, с. 169). В. Івашків зокрема виокремив легенди про могили, народ «плясовиці», людодів, вогонь, зміїв вал, змія, якого перемогли Борис і Гліб, Кожум'яку, окремі з яких досі маловідомі сучасному читачеві (Івашків, 2009, с. 169). Зазначимо, що з перерахованих вище легенд в остаточній версії російськомовного тексту «Черной рады. Хроники 1663 года» збереглося відомості лише про одну з них, проте в україномовній версії вони відсутні.

Сучасний літературознавець О. Федорук у своїй статті «Полемічна примітка в первісному тексті роману Пантелеймона Куліша «Чорна рада» (Проблема адресата)» з'ясував джерела легенди про розмову двох вогнів, яка була вміщена до ранньої редакції «Черной рады» (Федорук, 2020).

Підсумовуючи, зазначу, що проблема авторської інтерпретації народних легенд у російськомовному варіанті роману «Черная рада», у дослідженнях майже не порушувалася. Отже, запропонована стаття відкриває нові аспекти вивчення обраної теми.

Виклад основного матеріалу. Фольклор і література перебувають у постійній комунікації, яка проявляється в їх обопільній взаємодії, взаємопроникненні

та взаємовпливі. За слушним спостереженням У. Далгат «системне, високохудожнє, функціональне використання фольклорних елементів у літературі не руйнує її канони, а збагачує літературу ідейно-художнім синтезом» (Далгат, 1981, с. 21).

Історичний розвиток літератури зумовлений впливом тієї чи іншої фольклорної складової. Цінним є дослідження Д. Медриша «Література і фольклорна традиція: питання поетики», побудоване на зіставленні двох словесно-художніх систем – фольклору і літератури в межах метасистеми словесного мистецтва. Д. Медриш слушно зазначає, що «фольклорна традиція отримує в усній народній творчості одні імпульси, в літературі – інші» (Медриш, 1980, с. 11). Також дослідник виділяє основні аспекти взаємодії літератури та фольклору: 1) взаємодія на рівні події (взаємодія сюжетів, точніше – фабул); 2) взаємодія на рівні стилю (взаємодія засобів вираження); 3) безпосередні словесні вкраплення (взаємопроникнення текстів) (Медриш, 1980, с. 16).

Спільність жанрово-стильової системи, образність художньо-естетичного відбиття реальності, її метафоричність є складовими синтезу усної та писемної творчості. Зауважимо, що взаємодія фольклору та літератури відбувається двопланово: генетично та типологічно, внаслідок чого відбувається художня трансформація сюжетів, мотивів, образів, жанрово-стилістичних засобів.

На різних етапах становлення літературного процесу фольклор органічно входив у художню тканину твору. Зокрема період давньої літератури характеризується епізодичним використанням фольклорної складової. Натомість у добу романтизму відбувається тісний взаємовплив і взаємозв'язок усної та писемної творчості.

У романтичній літературі провідними стають принципи історизму та національного самоствердження. Відбувається переосмислення фольклору, який своєю чергою стає потужним джерелом письменницької творчості. Р. Марків відзначає, що саме романтики збагнули естетичну та ідейну вартість фольклору, його визначальну роль у становленні національної літератури (Марків, 2008). Також дослідник виділяє найосновніші типи фольклоризму, притаманні першій половині ХІХ ст.: «1) пряма інкрустація фольклорних елементів; 2) часткове переосмислення уснословесної поетики» (Марків, 2008).

У художній структурі романтичних творів здобули функціонування основні фольклорні жанри, взаємодія яких, на думку У. Далгат, «має свою стадіальну специфіку, розвиваючись від простішої (моножанрової) залежності до складнішої (поліжанрового синкретизму)» (Марків, 2008; Далгат, 1981, с. 22). Особливого поширення в таких творах набули жанрові різновиди народних пісень, дум, переказів, легенд та ін. Зазначимо, що роман П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года» є яскравим тому прикладом. У своєму змісті цей твір органічно поєднує історично-документальну та художньо-белетристичну складові, причому важливу функцію відіграють інтертекстуальні вкраплення уривків національного фольклору. З цього приводу В. Івашків зазначив: «Аналіз усіх відомих ранніх редакцій «Чорної ради» свідчить, що і в середині 1840-х років Куліш практикував безпосередні запозичення окремих елементів сюжету та навіть цілих уривків з фольклорних джерел, зокрема легенд, переказів, дум та пісень» (Івашків, 2019, с. 11). Слушними є й зауваження Ж. Янковської, яка вела мову про те, що П. Куліш прагнув досягнути категоріальні засади народного світогляду, збагнути його ідейно-естетичний ідеал і наблизитися до нього своєю власною творчістю (Янковська, 1998, с. 12); для того письменник «використовував оригінальні форми трансформації фольклорної свідомості у прозових художніх творах, керуючись особливостями теми, творчого методу і специфікою власного таланту» (Янковська, 1998, с. 13).

На використанні легенд у творі позначилося Кулішеве захоплення фольклором, зразки якого увиразнюють художній дію роману, надають йому відтінку міфологічності. Звісно, роль фольклорних елементів тут не така значна, як у ранній повісті «Огненный змей», у тексті якої молодий письменник вводить не уривки, а цілі тексти, чим зумовлено жанрову специфіку твору – «повесть из народных преданий».

У романі Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года» наявні міфологічні, апокрифічні та історико-героїчні легенди, що, як художні вкраплення у текст, увиразнюють історичний зміст твору. Міфологічні легенди репрезентовані оповіддю Василя Невольника про таємничий народ «плясовиць». Йдеться про те, що незанимає нікому Плясовицям були відомі бджоли, а при сході сонця, місяця та зірок вони танцювали на степових могилах. Пасічником у плясовиць був святий Зосима, який згодом навчив людство розведенню бджіл. Зазначена легенда введена Кулішем до експозиції роману, коли Шрам, приїхавши до садиби Череваня, розпочав свій молитовний ритуал перед іконою святого Зосими. Василь Невольник переповів йому давню легенду про святого, в якого сам щиро вірував. Художнє вкраплення про давній народ «плясовиць» надає авторській оповіді певної ліричності, створює ефект загадковості. Ця легенда вплетена в структуру роману не випадково, оскільки розкриває тогочасні народні вірування, про що йдеться в авторському посиланні до тексту: *«Старосветские Малороссияне под конец жизни большею частью пристращались к пасеке. Так славный кошевой отаман Сирко окончил дни свои в уединенном зимовнике среди степей запорожских, занимаясь пчеловодством»* (Кулиш, 1857).

Ознаки міфологічної легенди містить сон Череванихи, який розкриває казково-фантастичний образ судженого Лесі. Наречений наділений рисами, притаманними суто міфологічному герою: *«Суженый будет ясен красою между всем панами и гетманами: вместо глаз звезды, на лбу солнце, на затылке месяц»* (Кулиш, 1857). У той час, коли почали до Києва з'їжджатися пани та гетьмани, незнайомиць неймовірної вроди подарував Лесі коштовне кам'яне намисто (зауважимо, в україномовному варіанті «Чорної ради» П. Куліша такої згадки про подарунок нема). Його дарунок був дорожчим за усі, а сам гетьман був кращим за всіх претендентів. Міфологічне відтворення уявного образу нареченого увиразнює постать Сомка, підкреслює його вагу і значущість у тогочасному суспільстві. Зазначимо, це поодинокий випадок подібного портретування. У російськомовній «Черной рады. Хроники 1663 года» зовнішність гетьмана Сомка відтворена цілком реалістично. Проте в україномовній версії свого твору Куліш продовжує дотримуватися міфологічних принципів зображення героя, вводячи в текст літописні портретні характеристики.

Зауважимо, що цю сюжетну ситуацію міфологічного уподібнення зовнішності героя варто зіставити з іншим твором доби українського романтизму – оповіданням Є. Гребінки «Месяц и солнце», в якому також подано образ красеня, наділеного неймовірною зовнішністю: *«Статен, красив он; густые каштановые волосы оттеняют лицо его, такое светлое, открытое, что соседи прозвали его: Иван во лбу месяц»* (Гребінка, 1980, с. 245).

У тексті роману П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года» варто відзначити восьмий розділ, який ілюструє поєдинок Кирила Тура з Петром Шраменком. У його композиційну будову органічно вплетено значну кількість народних легенд, що постають у вигляді художніх вкраплень. Розпочинається розділ змалюванням типово романтичного нічного пейзажу. У художній тканині твору Куліша це єдиний епізод, коли дія відтворена вночі, на відміну від ранньої редакції роману, де майже всі події відбуваються після заходу сонця. Задля увиразнення романтичного пейзажу Куліш вводить у текст апокрифічну легенду про Каїна та Авеля. Автор відтворює фольклорний

нартив про походження «козацького сонця». Образ місяця сприймається ним крізь призму відомої легенди про ворожнечу двох братів Каїна та Авеля, яка закінчується смертю другого з них: *«Чтоб предостерегать на веки веков род человеческий от подобного злодеяния, Бог начертал своею рукою на этом светиле небесном образ Каина, несущего на плечах своего брата, в знамение того, что никогда память о содеянном убийстве не оставит совести преступника»* (Кулиш, 1857). Образ місяця у творі, відбиваючи гріх братовбивства, постає передвісником смертоносних подій. Згодом «козацьке сонце» буде єдиним німим свідком поєдинку Кирила Тура та Петра, що має закінчитися смертю одного з них.

Трактування місяця як носія згадки про братовбивство співзвучно із вже згаданим оповіданням Є. Гребінки «Місяц и солнце» (1837). Тут місяць втілений в образі Івана, якого намагалася вбити рідна сестра. Ставши жертвою рідної людини, Місяць-Іван, проливаючи ясне сяйво, постійно із сумом дивиться на землю, пригадуючи своїх батьків і злodianня сестри.

Художнього увиразнення романтичного нічного пейзажу в історичному романі «Черная рада. Хроника 1663 года» надає міфологізація образу зірок. В авторському трактуванні вони уособлюють людські душі, котрі *«вознеслись к своему Творцу, чистые и блистательные»* (Кулиш, 1857). Також у тексті подано міфологічне трактування таких зірок: якщо ж покотиться по небосхилу якась зірка, це означає, що згасло чиєсь життя; деякі зірки та сузір'я постають священними позначками творчої руки Божої, тому стають благочинними для людей. (Так, сузір'я Велика Ведмедиця (Віз) є зіркою чумаків, інші зірки сприяють скотарству, жнивам та ін.). Отже, міфологізація образів місяця та зірок надає романтичному пейзажу Куліша художньої довершеності, сюжетної таємничості, відтворює тло, на якому буде розгортатися вирішальний двобій.

Значну увагу в цьому розділі роману приділено розповіді про козацьке характерництво. Щодо такого феномену Куліш подає свій коментар-тлумачення у вигляді посилання до тексту: *«Атаманы запорожские почти всегда считались характерниками, т. е. чародеями. Удаливость их не могло быть иначе достигнуто умом людей обыкновенных. Характерника не брала пуля; он умел сделаться невидимым для неприятеля, и т.п.»* (Кулиш, 1857). Зазначимо, що в українському фольклорі існує значна кількість міфологічних легенд на тему козацького характерництва, про що зокрема йдеться в збірнику легенд і переказів «Савур-могила», зібраних Д. Яворницьким, Я. Новицьким, І. Манжурую, І. Срезневським, О. Стороженком та О. Афансьєвим-Чужбинським: *«із води могли сухими виходити. Коли треба, вмiли на людей і сон насилати, і туман напускати, вмiли й у річки переливатися»* (легенда «Богатирі») (Савур-могила, 1980, с. 59) або ж: *«Запорожці були лицарі і великі галдовники. Куля їх не брала. На Дніпрі, було, простелять повсть і йдуть»* (легенда «Куля їх не брала») (Чабаненко, упоряд. 1990, с. 60). Про козацьке характерництво говорить також дослідник і збирач фольклору Д. Яворницький у своїй роботі «Історія запорозьких козаків»: *«Такі «характерники» могли відмикати без ключів замки, плавати на човнах по підлозі, як по морських хвилях..., брати голіруч розпечені ядра..., жити на дні річок, влазити та вилазити з міцно зав'язаних і навіть зашитих мішків, перекидатися» в котів, перетворювати людей на куці, вершників у птахів..»* (Яворницький, 1990, с. 236). Окреслюючи явище козацького характерництва, Д. Яворницький зауважує: *«Для того, щоб налякати або настрашити ворога, запорожці нерідко самі поширювали про свою силу та непереможність неймовірні розповіді та примушували вірити в це інших»* (Яворницький, 1990, с. 236).

У восьмому розділі роману П. Куліша також значна увага приділена роздумам про козацьке характерництво, про що переповідає ціла низка легенд. Розказує їх

переважно Петро, думаючи про свого конкурента Кирила Тура. Шраменко згадує легенди про те, як запорожці, сидячи в комишах, мали таємний зв'язок з нечистим, які з турецьких фортець викрадали не тільки своїх побратимів, а й турчанок. Такий козак-характерник був наділений надзвичайною силою: *«Уходит от татар, раскинет на воде бурку, сядет и плавает, как на плоту, да еще сидя на бурке, и от татар отстреливается.... Но украсть у доброго человека что-нибудь им так же легко как достать тютюну из собственного кармана. Они напускают туман на человека...»* (Кулиш, 1857). Розповідається також, як під вартою у Хмельницького сидів бурлака. Він навів на всіх туман, вийшовши з полону дивним чином. Коли ж його зав'язали в мішок та підвісили до перекладани, бурлака несподівано для всіх опинився на волі (див. Кулиш, 2015, с. 67–68).

Зазначимо, що в козацьке характерництво вірили і їхні вороги – поляки, котрі були глибоко переконані, що в запорожця дев'ять душ у тілі, тому і жив він дев'ятьма життями. Згадується у тексті твору також легенда про запорожця-отамана, який викрав коня на очах у поляків: ті своєю чергою з переляку втекли від козака-характерника (Кулиш, 1857).

Виразними ознаками характерництва в романі Кулиша наділений образ Кирила Тура. Пізніше герой сам про себе скаже: *«Разве ты не слышал о наших характерниках, что намалюет на стене лодку, сядет да и пошел как будто по Днепру? А Кирило Тур неужели глупее всех, чтоб и себе не смастерить чего-нибудь подобного?»* (Кулиш, 1857). Образ Кирила Тура досить багатогранний. Його не варто тлумачити однозначно. Ознаки характерництва надають йому певної типізації в зображенні національного героя – запорізького козака. З цього приводу слушною є думка Є. Нахліка: *«Письменник подав курінного отамана як символічне втілення українського національного характеру. Справді, образ Кирила Тура виріс із народних образів козаків-характерників, зокрема його яскравим фольклорним прототипом є козак Мамай... Водночас образ отамана Тура, виростаючи з барокового світу, в якому химерно й вигадливо переплітаються суперечності, змінюють одна одну протилежності, виражає насамперед романтичне світовідчуження першої половини XIX ст.: прагнення до ідеалу – добра й правди – усвідомлення неможливості осягти його»* (Нахлік, 2007, с. 114). Застосування легенд на означення характерництва Кирила Тура надають зображеним подіям таємниче забарвлення, що відповідає ознакам суто романтичного твору.

Варто зауважити, що в іншому романтичному творі так само є згадка про козака-характерника. Ним постає запорізький козак Пацюк з повісті «Ніч перед Різдом» М. Гоголя. За народними чутками, він знався з нечистою силою, тому володів даром цілительства. Цей образ зображено досить колоритно, прикладом тому є сцена поїдання козаком-характерником галушок.

З постаттю Кирила Тура пов'язана й апокрифічна легенда про архієпископа Іоанна та чорта. У тексті роману про неї говорить батько Пугач після сцени покарання винуватця-викрадача: *«Я думаю, плечи теперь болят, как у того черта, что возил монаха в Иерусалим»* (Кулиш, 1857). Відзначимо, що тут згадано легенду «Поїздка до Єрусалима», записану в Пермській губернії Шадринського округу, в заштатному місті Долматові державним селянином Олександром Зирянним, вміщену до збірника «Народныя русскія легенды, собранныя Афанасьевим» (Афанасьев, 1859, с. 75). У тексті відтвореної легенди говориться, як одного разу до архімандрита з'явився чорт. Священнослужитель почув плескіт води та одразу здогадався, що нечистий хоче його налякати та огородився хрестом. Чорт злякався та захотів вийти на волю. Архімандрит погодився, однак попросив довести його до Єрусалиму. Нечистий дав згоду та виконав обіцянку. Згодом священнослужитель розказав про своє мандрівку іншим (Афанасьев,

1859, с. 75–76). О. Афанасьєв у своєму збірнику дає авторський коментар до записаної легенди про те, що її джерелом стало відоме сказання «О великом святителі, о Иванне, архиепископе Великаго Новограда, како был единой ноци из Новограда в Иерусалиме-граде и паки възвратися», занесене в Четві – Мінеї та в більшості збірників житій (Афанасьєв, 1859, с. 75–76). Щоправда, фабула сказання дещо відрізняється від записаної легенди. Відмінність полягає в тому, чорт дав згоду Іоаннові щодо поїздки, однак за умови: нікому не розповідати про побачене. Нечистий відвіз на своїх плечах священнослужителя до Храму Гроба Господнього. Іоанн не стримався та розказав друзям про витівку з чортом. Той розсердився та жорстоко помстився. Проте Бог вберіг його від витівок Диявола.

Отже, очевидно тут можна провести паралель із фабулою «Ночі перед Різдом» М. Гоголя про те, як коваль Вакула вирушає до Петербурга, аби дістати царські черевички для коханої. Задля здійснення свого задуму коваль наказує чортові везти його на собі. Бачимо, що художня основа твору Гоголя та алюзія з історії про монаха й чорта в «Черной раде. Хронике 1663 года» співзвучна з легендою про архієпископа Іоанна та чорта. Перегук з цією народною оповіддю в романі Куліша є не випадковою. Передусім вона стосується Кирила Тура, який здійснив тяжкий гріх – переступив через давні усталені козацтвом традиції. Провина його була настільки глибокою та образливою для козацьких старійшин, що батько Пугач прирівняв Кирила Тура з образом бісівської сили.

У тексті «Черной рады. Хроники 1663 года» П. Куліша наявне також використання народної історико-героїчної легенди «Хмельницький і Барабаш». Значимо, що в українському фольклорі вона набуває свого поширення, починаючи з середини XVII століття. Згодом знаходить своє відбиття в текстах «Історії Русів», козацьких літописів Самійла Величка та Григорія Грабянки. Інтерпретації про те, як Б. Хмельницький обманом забрав у Барабаша привілеї на козацькі вольності є різними. Однак легенда, вміщена до літопису Григорія Грабянки, найбільше відповідає народній оповіді, відтвореній у «Черной раде. Хронике 1663 года».

Сюжет легенди «Хмельницький і Барабаш» збігається із фабулою однойменної народної думи. Однак Грабянка ускладнює текст художніми деталями шапки, перстня, поясу. Зокрема у «Розповіді про те, чому Хмельницький повстав на поляків» літописець говорить: «коли вже й Барабаш під хмелем був і Хмельницького за друга собі мав, отоді він і сказав Хмельницькому про писаніє королівське та де воно заховане... коли Барабаш на хрестинах вже зовсім упився й заснув міцно. Хмельницький зняв його шапку, пояс і перстень, покликав вірного слугу і послав його з усим цим до жінки Барабаша. Не відаючи про хитрість, вона віддала посланцеві лист королівський» (Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки, 1992, с. 31). В інтерпретації легенди Кулішем акцент робиться також на художній деталі – персні Барабаша. Її переповідає Брюховецький, наголошуючи на тому, що саме він відвіз перстень в Черкаси до дружини Барабаша. Згодом Хмельницький подарує йому коштовність на знак подяки за хорошу службу. На відміну від тексту Грабянки, у Куліша подано опис цього кільця: на печатці вирізаний лук зі стрілою (Кулиш, 1857).

Перстень Барабаша є важливою художньою деталлю в романі. З його допомогою Брюховецький захоче знищити Сомка, позбувшись головного конкурента на шляху до влади. Брюховецький щиро вірить у всевладність цього кільця: «*Этот перстень всякого превратит в такую крысу, что проберется, куда ей нужно, хоть чрез двенадцать дверей. Возьми, надень на палец, и нигде тебя не останоят*» (Кулиш, 1857).

Однак Кирило Тур, обманувши Брюховецького, бере собі перстень Барабаша, сподіваючись врятувати гетьмана. Показуючи коштовність Сомкові, він наділяє її магічною силою: «Только надень эту зашептанную видлогу, то пройдешь сквозь огонь и воду, не то сквозь стражу!» (Кулиш, 1857). Зазначимо, що тут можна провести паралель із ранньою повістю П. Куліша «Огненный змей», де також присутня художня деталь чарівного кільця, однак воно характеризується руйнівними демонічними властивостями.

Висновки. Отже, підвалини фольклорної естетики знайшли своє широке відбиття у творчості українських романтиків. Незаперечним є той факт, що народна творчість стала основоположною в становленні та розвитку художньої прози першої половини XIX століття.

Питання єдності фольклору та літератури є вкрай важливими задля досягнення епічних жанрів художньої системи доби романтизму. Історичний роман П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года» репрезентує тісний взаємозв'язок між ними. Інтертекстуальні вкраплення уривків національного фольклору, зокрема з міфологічних, апокрифічних та історико-героїчних легенд, увиразнюють художню дію роману, надають йому відтінку міфологічності, доповнюють історичний зміст твору. Народні легенди, відтворені в романі Куліша, є не лише пізнавальним матеріалом для вивчення минувшини, а й світоглядних переконань автора, сприяють більш колоритному відтворенню особливостей життя українців другої половини XVII століття.

Бібліографічний список

- Афанасьев, А. Н., 1859. *Народныя русскія легенды, собранныя Афанасьевим*. Москва : Н. Щепкин и К. Солдатенков.
- Гребінка, Є. П., 1980. *Твори у трьох томах. Том 1 : Байки. Поезії. Оповідання. Повісті*. Київ : Наукова думка.
- Далгат, У. Б., 1981. *Литература и фольклор*. Москва : Наука.
- Івашків, В. М., 2009. *Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша*. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Івашків, В. М., 2019. Фольклор у науковому та письменницькому дискурсі Пантелеймона Куліша (1840–1850-ті роки). *Бюлетень. Наукове товариство ім. Шевченка в Америці. До 200-річчя Пантелеймона Куліша*, 48 (64), с. 10–15.
- Кулиш, П. А., 1857. *Черная рада: Хроника 1663 года*. РИДЛІ, [онлайн] Доступно : <<http://readli.net/chyornaya-rada>> [Дата звернення 10 вересня 2021].
- Куліш, П. О., 2015. *Повне зібрання творів. Т. 3. Наукові праці. Публіцистика. Кн. 1*. Київ : Критика.
- Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки*, 1992. Київ : Знання України.
- Марків, Р. В., 2008. *Міфологічний фольклоризм в українській літературі початку XX століття*. Кандидат наук. Автореферат. Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Медриш, Д., 1980. *Литература и фольклорная традиция : вопросы поэтики*. Саратов : Издательство Саратовского университета.
- Нахлік, Є. К., 1988. *Українська романтична проза 20–60-х років XIX ст.* Київ : Наукова думка.
- Нахлік, Є. К., 2007. *Пантелеймон Куліш : Особистість, письменник, мислитель*. Київ : Український письменник, Т. 2.
- Федорук, О. О., 2020. Полемічна примітка в первісному тексті роману Пантелеймона Куліша «Чорна рада» (Проблема адресата). *Вісник Харківського національного*

університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філологія», 86, с. 15–19. DOI :
<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2020-86-02>

- Чабаненко, В. А., упоряд. 1990. *Савур-могила. Легенди і перекази Нижньої Наддніпряниці*. Київ : Дніпро.
- Яворницький, Д. І., 1990. *Історія запорозьких козаків. У трьох томах*. Київ : Наукова думка, Т. 1.
- Янковська, Ж. О., 1998. *Фольклористична діяльність Пантелеймона Куліша*. Кандидат наук. Автореферат. Київський університет імені Тараса Шевченка.

References

- Afanasev, A. N., 1859. *Narodnyya russkiya legendy, sobrannyya Afanasevim* [Russian folk legends collected by Afanasyev]. Moskva : N. Shchepkin i K. Soldatenkov. (in Russian).
- Chabanenko, V. A., compiler. 1990. *Savur-mohyla. Lehendy i perekazy Nyzhnoi Naddniprianshchyny* [Savur's grave. Legends and legends of the Lower Dnieper]. Kyiv : Dnipro. (in Ukrainian).
- Dalgat, U. B., 1981. *Lyteratura y folklor* [Literature and folklore]. Moskva : Nauka. (in Russian).
- Fedoruk, O. O., 2020. Polemichna prymitka v pervisnomu teksti romanu Panteleimona Kulisha «Chorna rada» (Problema adresata) [Polemic note in the original text of Panteleimon Kulish's novel "The Black Council" (The problem of the recipient)]. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Philology"*, 86, pp. 15–19. DOI : <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2020-86-02> (in Ukrainian).
- Hrebinka, Ye. P., 1980. *Tvory u trokh vol. Vol. 1 : Baiky. Poezii. Opovidannia. Povisti* [Works in three vols. Vol. 1 : Fables. Poetry. Story. Stories]. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian, in Russian].
- Ivashkiv, V. M., 2009. *Khudozhnia, literaturoznavcha i folklorystychna paradyhma rannoi tvorchosty Panteleimona Kulisha* [Artistic, literary and folklore paradigm of the early work of Panteleimon Kulish]. Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka. (in Ukrainian).
- Ivashkiv, V. M., 2019. Folklor u naukovomu ta pysmennytskomu dyskursi Panteleimona Kulisha (1840–1850-ti roky) [Folklore in the scientific and literary discourse of Panteleimon Kulish (1840–1850s)]. *Biuletyn. Naukove tovarystvo im. Shevchenka v Amerytsi. Do 200-richchia Panteleimona Kulisha*, 48 (64), pp. 10–15. (in Ukrainian).
- Kulish, P. A., 1857. *Chernaya rada: Khronika 1663 goda* [Black Rada: Chronicle of 1663]. RYDLY, [online]. Available at : <<http://readli.net/chyornaya-rada>> [Accessed 10 September 2021]. (in Russian).
- Kulish, P. O., 2015. *Povne zibrannia tvoriv. T. 3. Naukovi pratsi. Publitsystyka. Kn. 1* [Complete collection of works. Vol. 3. Naukovi pratsi. Publitsystyka. Part I]. Kyiv : Krytyka. (in Ukrainian).
- Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky* [Chronicle of Colonel Hryhoriy Hrabianka of Hadiach], 1992. Kyiv : Znannia Ukrainy. (in Ukrainian).
- Markiv, R. V., 2008. *Mifolohichniy folklorizm v ukrainskii literaturi pochatku XX stolittia* [Mythological folklorism in Ukrainian literature at the beginning of the 20th century]. Ph.D. Abstract. Ivan Franko National University of Lviv. (in Ukrainian).
- Medrish, D., 1980. *Literatura i folklor naya traditsiya : voprosy poetiki* [Literature and folklore tradition : questions of poetics]. Saratov : Izdatelstvo Saratovskogo universiteta. (in Russian).

- Nakhlik, Ye. K., 1988. *Ukrainska romantychna proza 20–60-kh rokiv XIX st.* [Ukrainian romantic prose of the 20s–60s of the XIX century]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).
- Nakhlik, Ye. K., 2007. *Panteleimon Kulish : Osobystist, pysmennyk, myslytel* [Panteleimon Kulish : Specialist, written, thinker]. Kyiv : Ukrainskyi pysmennyk, Vol. 2. (in Ukrainian).
- Yankowska, Zh. O., 1998. *Folklorystychna diialnist Panteleimona Kulisha* [Panteleimon Kulish's folk-lore activity]. Ph.D. Abstract. Kyiv University named by Taras Shevchenko. (in Ukrainian).
- Yavornytskyi, D. I., 1990. *Istoriia zaporozkykh kozakiv. U 3 t.* [History of the Zaporozhian Cossacks. In 3 vols]. Kyiv : Naukova dumka, Vol. 1. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 12.09.2021.

I. Terekhova

LEGENDS IN P. KULISH'S HISTORICAL NOVEL “BLACK COUNCIL. CHRONICLE OF 1663”

The article examines legends are functioning in the Russian-language novel by P. Kulish “Black Council. Chronicle of 1663”. The features of the genre have been determined. It is proved that folk legends emphasize the artistic action of the text in question, give it a touch of mythology.

It was found that the legends in the Russian-language novel by P. Kulish “Black Council. Chronicle of 1663” appear in the form of artistic inclusions, which in turn emphasize the historical meaning of the work.

The synthetic unity of legend and historical narrative emphasizes the content of the novel, gives it signs of metatextuality. Artistic inclusions of legends in the “Black Council. Chronicle of 1663” presents the author's vision of history.

The proposed study examines mythological, apocryphal and historical-heroic legends using the example of a little-known historical work of the author.

Mythological legends arose earlier than other types of legends. They were based mainly on pagan traditions, which eventually got lost and left the remnants of ancient ideological thinking. Mythological legends are represented in the Russian-language novel “Black Council” by the stories about the mysterious people of the “dancer”, the legend about the fabulous betrothed Lesya and the legend about the Cossack character.

The novel by P. Kulish also represents apocryphal legends, the content of which is marked by the reproduction of characters and events from the sacred history, devoid of signs of canonicity. Apocryphal legends in the work under consideration is the legends about Archbishop John and the devil. It also contains a legend that combines the features of both apocryphal and mythological legends – a narrative about the origin of the “Cossack sun”.

In the text “Black Council. Chronicles of 1663” by P. Kulish, there is also a historical and heroic legend, which is characterized by a more realistic reproduction of events. An example of a historical and heroic legend in the novel is the legend “Khmelnitsky and Barabash”. Its plot is well known. It coincides with the plot of the folklore Duma of the same name. However, in the interpretation of Kulish, the emphasis is mainly put on such artistic details as Barabash's ring.

The proposed article proves that folk legends are informative material for studying of the past, P. Kulish's worldview beliefs, and his reproduction of the historical process.

Key words: legend, historical novel, romanticism, Kulish, folklore.

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 398.87

А. К. Павлова

ORCID: 0000-0001-6214-8738

ЕТИЧНЕ ТА ІРРАЦІОНАЛЬНЕ В ЛІРО-ЕПІЧНІЙ ПІСНІ (НА ПРИКЛАДІ НАРОДНИХ БАЛАД)

У статті простежено особливості структурування аксіологічної моделі фольклору на прикладі балад про кохання та дошлюбні взаємини, родинне життя. Образи ліро-епічного твору постають в аспекті сюжетотворення та людинотворення. Концепція любові вияскравлюється на гносеологічному рівні: пізнаючи «Іншого», людина пізнає себе, світ у всіх таємницях та суперечностях. Саме в коханні розкривається діалектика етичного та ірраціонального, коли особистість, потрапляючи в помежову ситуацію, оприявнює власну приховану сутність. У баладному творі категорія «любов» виокремлюється на рівні категорії «сенси життя». У творах цього жанру реалізуються виховна, психологічна, естетична та пізнавальна функції.

Ключові слова: фольклорна свідомість, етичне, ірраціональне, народна балада, любов, сенси життя, український етнос, наратив, фрейм, слот.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-111-116

Постановка проблеми. У ліро-епічній пісенності представлена особлива комунікативна модель, де на рівні транслятор – реципієнт відбувається активна взаємодія, перехід в енергетичне поле один одного, де важливим є модус осмислення різнопланових соціальних ситуацій. Завдяки цьому осмисленню розкривається когнітивний та етико-імперативний рівні фольклорного твору: суще – належне, раціональне – ірраціональне, іманентне – трансцендентне. Аксіологічна модель ліро-епічної пісні вирізняється специфічними конструктами, спроектована на формування еталону ціннісних взаємовідносин, із урахуванням норм, ідеалів, установок. Образи-символи, споріднені зі складними міфологемами, вербалізовані концепти «любов», «краса», «благо» також залучені у структуруванні цієї складної моделі. Наприклад, концепт «любов», оприявнюючи опозиційну сутність буття, асоціюється з колом життєвих сенсів суб'єкта.

Любов в українській народній баладі постає центром аксіологічної системи, асоціюється з поняттями «турбота», «ніжність», «тепло», «радість» тощо. Водночас це почуття часто постає в антиноміях, оскільки воно може стати могутньою руйнівною силою, розбиваючи долі та цілі світи.

Метою роботи є з'ясування діалектики етичного та ірраціонального в українських баладах про кохання та дошлюбні взаємини, родинне життя.

З-посеред завдань: простежити аксіологічну структуру концепту «любов»; з'ясувати діалектику етичного та ірраціонального в народній баладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вербалізація концепту «кохання», яка зумовлена низкою різних чинників: соціокультурних, гендерних, історичних, психологічних, уможливує виділити його в окремий дискурс. Під час аналізу варто

враховувати вербальний та невербальний рівні. Українська дослідниця С. В. Форманова детермінує концепт «любов» як магістральну складову поетичної картини світу, яка виокремлюється власною специфікою та формується на основі світобачення українського етносу, культурних традицій, художньо-образного мислення. В українській лінгвоментальності цей концепт постає в естетичному аспекті як певна модель споріднених лексем, що відображують модус осягнення світу (Форманова та Форманова, 2011, с. 216–217).

Учена В. Калько, аналізуючи концепт «кохання» в українських пареміях, зауважує, «що в ньому тісно переплетено антиномії біологічного й духовного, особистісного й соціального, інтимного й загальнонашого» (Калько, 2013, с. 47).

Відповідно до особливостей наративу баладної пісні процес виникнення почуттів залишається поза контекстом, але вияскравлюється саме в помежовій, кризовій, ситуації (Павлова, 2015, с. 44–45).

Виклад основного матеріалу. Життєвий сенс суб'єкта вирізняється певними концептуальними ознаками: прагнення досягти любові, володіти коханою людиною, дарувати щастя, померти заради кохання, воювати з усім світом за свої почуття, пізнавати сутність любові, викривати байдужість та нерозсудливість. Необачність як людська вада, що стає причиною трагедії, вирізняється у кількох реальностях пісні «За горами гори чорніють»: розлука з милим; лист про одруження чоловіка; смерть дружини; лист про спростування зради; відчай чоловіка; спогади про минуле (Дей та Ясенчук, упоряд. 1987, с. 126). Поряд із тим, екзистенція кохання в баладі представлена не на етапі зародження й розвитку, а на етапі глибини його осягнення. Любов у драматизованих обр'ях твору стає не лише світом, а й Усесвітом. З помиранням коханої людини не настає помирання любові, адже стресова ситуація загострює ці почуття, а почасти оприявнює їх у свідомості людини. У баладі «Ой умру ж бо я, мати» відбувається зміна світовідчуття та світорозуміння героїні фольклорного твору, яку не зміг вразити безнадійно закоханий ні збудованою церковкою, ні зведеним шинком, а лише змайстрованою труною. Вдовина дочка усвідомила сенс любові саме в час смертельної загрози (Дей та Ясенчук, упоряд. 1987, с. 126).

Текстуальний аналіз балад виявляє те, що часто в житті любов пов'язана зі зміною уявлень, життєвих сенсів суб'єкта, станом духовного сум'яття. Любов виокремлюється амбівалентністю: через страждання або безвихідь переходить у ненависть. Наприклад, у пісні «Жона мужа виряджала» через прокльони дружини відбувається магічне перетворення чоловіка на «яворонька». Вербалізація слотів структурно обумовлена особливою психологічною функцією ліро-епічного твору: «батенько» – «яворонько зелененький», «діти» – «сиротеньки», «кінь» – «гора», «шабелька» – «дорога», «шапочка» – «купина», «сині сукні» – «чисте поле» (Дей та Ясенчук, упоряд. 1987, с. 133–134). Певним чином відбувається вербалізація не самого поняття «ненависть», а здебільшого понять «відчай», «безвихідь»: балада репрезентує метафізику слова, його магічної руйнівної сили знову ж таки не на рівні окремого світу, а на рівні Всесвіту.

Антиномія індивідуального й соціального у студійованих ліро-пісних піснях оприявнюється у площині особливої людської реальності. Зокрема, у баладі «Ой чого, чого той терен похилився», ця специфіка виявляється

– через спогади:

В вишневім саду за рученьку водила,
Ягідки рвала та тебе годувала;

– через зраду:

Як з ума зводив, то й коника приводив,
А як з ума звів. То й на коника сів;

– через відчай:

Сів на коня та й на коровай просе,
За ним дівчина любого сина носе.;

– через прокльони:

Щоб ти женився, як той вітер на полі,

Щоб ти не мав не щастя, ані долі (Дей та Ясенчук, упоряд. 1987, с. 100).

Важливі концепти «благо», «добро», «турбота», «милосердя» виводяться за межі позитивного емоційного сприйняття: сила любові стає іншою силою. На прикладі таких балад можна простежити реалізацію виховної та психологічної функцій: спонукати до переосмислення вчинку, навчити людину любити світ та інших людей справжньою любов'ю, допомагати в духовному зростанні.

Амбівалентність любові виявляється навіть на рівні поетичного структурування тексту. Наприклад, у баладі «Ой чого, чого той терен похилився» третину тексту займають речення з прийменником «щоб» на означення побажань – прокльонів коханому – відступникові, з-посеред усіх кульмінаційним стає побажання смерті:

Не проси мене, та проси своєї мами,

Щоб ти женився й копали тобі яму (Дей та Ясенчук, упоряд. 1987, с. 100).

На прикладі народної балади можна простежити діалектику етичного та ірраціонального. Неможливість зберегти об'єкт кохання у власному життєвому колі вирізняє морально-етичний сенс цього почуття. Навколо концепту «любов» виникає імплікативно умотивований спектр семантичних ознак: втрачена, забута, проклята, знищена тощо.

Навіть ця опозиційна структура концепту «любов», репрезентована в баладі, підтверджує непряму дискурсивну зорієнтованість фольклору на взірць антропологічної моделі, яка структурована відповідно до системи цінностей українського етносу. Сутнісна оцінка події чи героя фольклорного твору, подана на рівні визнання – заперечення, сприяє утвердженню аксіологічних констант: любов у злагоді, духовній єдності, взаємодопомозі, ніжності й турботі як синтез етичного та раціонального, добра і краси може вивести це почуття на обрії величного та вічного. Отже, у народній баладі фольклорний образ коханої чи коханого розкривається на рівні пізнавальної діяльності відповідного соціуму та усього етносу.

Через наративи баладного твору можна розглядати любов в аспекті архітектоніки Всесвіту. В архетипних уявленнях Космос – це одвічний порядок, гармонія, а любов – це будівнича енергія неосяжного світу, яка єднає усі множинні світи. На думку вітчизняної фольклористки І. Кімакович, феномен «фольклорної свідомості» певним чином пов'язаний із колективною комунікативною практикою, яка забезпечує усю життєдіяльність відповідного соціуму в сучасних умовах завдяки передачі життєвих сенсів та інтелектуального досвіду прийдешнім поколінням (Кімакович, 2013, с. 10).

Драматизм кохання показано також у баладах про родинне життя. На прикладі ліро-епічної пісні «Займив Яким воли пасти в зелену діброву» події подано більш розгорнуто, ніж у інших баладах, хоча відсутні детальні портретні характеристики. Вдало структурована модель мовленнєвої дії сприяє розкриттю психологічних та емотивних характеристик фольклорного образу. У центрі твору – одвічний любовний трикутник, трагічна подія: чоловік убиває молоду дружину заради коханки, яка зрештою відмовляється від нього, та й сам гине.

Усвідомлення вбивцею скоєного передано через картину спустошеного обійстя, страченого життя. Ця частина твору вирізняється надзвичайно високим рівнем чуттєвого

пізнання світу: детально передано життєву драму, де семантичним центром стає фрейм «Марисуня мила»:

Пішов Яким до города, капуста се звила.

– Ой то її насадила Марисунє мила.

Пішов Яким до города, ленок процвітає.

Та най то він процвітає, Мариська не встає.

Пішов Яким до комори, подививсе в скрині.

Стоять сукна, стоять гроші, лиш нема газдині (Сокол, 2021, с. 202).

Драматизм дії підсилюється завдяки використанню традиційного образу зозулі, поданого персоніфіковано, у динамічному діалозі. Це переводить реципієнта у містичний контекст, розкриває трансцендентну сутність самого кохання, яке не зникає, не гине, а зливається з космічним континуумом.

У багатьох баладних творах передано мотив єдності у коханні наперекір обставинам, однак часто сама парадигма «любов» відсутня, сила почуття розкривається завдяки іншим текстуальним конструктам. Наприклад, у баладі «Таке дівча маю, само жито в'яже» лексичні засоби структуруються навколо парадигми «вірні» (любити): вірне любить – вірненько – вірненько), а сама подія отруєння невістки, яка поділилася варивом із милим, подана через елементи парадигм-антиномій: моя дитина – чужа – чужина; мед солодкий – полин гіркий; чарувати – поховати; оконцями – воротойками; явір зелененький – береза біленька. Концепція вірної любові як турботи, тепла, ніжності розкривається в баладному творі на метафоричному рівні:

Росте явір, росте та й ся розростає,

Та й свою миленьку гілем надкриває (Сокол, 2021, с. 141–142).

Висновки. Аналіз баладних текстів виявляє, що любовний дискурс переходить із площини розкриття події самого кохання, рецепції героя фольклорного твору до осмислення важливих питань сутності людини та людського, сутності Всесвіту.

Розмаїття сюжетів ліро-епічних пісень про кохання оприявнює особливий тип взаємодії транслятора та реципієнта в аспекті структурування важливих констатацій. Очевидно, що виходячи за межі факту життя конкретної людини, як це буває у співанці-хроніці, типізація також сприяє формуванню певного рівня фольклорної свідомості.

Бібліографічний список

Дей, О. І. та Ясенчук, А. Ю., упоряд. 1987. *Балади*. Київ : Дніпро.

Калько, В., 2013. Лінгвокультурний аналіз концепту кохання (на матеріалі українських паремій). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*, 1, с.44–48.

Кімакович, І., 2013. Фольклорна свідомість : методологічні аспекти вивчення. *Міфологія і фольклор*, 4, с. 5–13. DOI : [http://dx.doi.org/10.30970/myf.2013.4%20\(15\).739](http://dx.doi.org/10.30970/myf.2013.4%20(15).739)

Павлова, А. К., 2015. Екзистенційно-естетичний імператив в українській народній культурі: специфіка помежової ситуації. *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія*, 18–20, с. 42–49.

Сокол, В., 2021. *Бойківські народні пісні*. Львів, Т. 2.

Форманова, С. В. та Форманова, О. С., 2011. Концепти «любов» та «кохання» в українській лінгвоментальності. В: Одеський національний морський університет. *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний*

виміри: зб. наук. праць III Міжнар. наук. конф., м. Одеса, 15–16 квіт. 2011 р.
Одеса : ВМВ, с. 212–218.

References

- Dei, O. I. and Yasenchuk, A. Iu., compilers. 1987. *Balady [Ballads]*. Kyiv : Dnipro.
- Formanova, S. V. and Formanova, O. S., 2011. Kontsepty «liubov» ta «kokhannia» v ukrainskii lnhvomentálnosti [Concepts of “love” and “love” in Ukrainian linguistics]. In : Odessa National Maritime University. *The South of Ukraine : Ethno-Historical, Language, Cultural and Religious Aspects : Research Collection of the 3rd International Workshop*, Odesa, April 15–16, 2011. Odesa : VMV, pp. 212–218.
- Kalko, V., 2013. Lnhvokulturnyi analiz kontseptu kokhannia (na materiali ukrainskykh paremii) [Linguistic and cultural analysis of the concept of love (based on Ukrainian proverbs)]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, 1, pp. 44–48.
- Kimakovych, I., 2013. Folklorna svidomist : metodolohichni aspekty vyvchennia [Folklore consciousness : methodological aspects of learning]. *Mythology and Folklore*, 4, pp. 5–13. DOI : [http://dx.doi.org/10.30970/myf.2013.4%20\(15\).739](http://dx.doi.org/10.30970/myf.2013.4%20(15).739)
- Pavlova, A. K., 2015. Ekzystentsiino-estetychnyi imperatyv v ukrainskii narodnii kulturi : spetsyfika pomezhovoi sytuatsii [Existential-aesthetic imperative in Ukrainian popular culture : specific boundary situation]. *Literaturoznavstvo. Folklorystyka. Kulturolohiia*, 18–20, pp. 42–49.
- Sokol, V., 2021. *Boikivski narodni pisni [Boyko folk songs]*. Lviv, Vol. 2.
Стаття надійшла до редакції 06.11.2021.

A. Pavlova

AXIOLOGICAL PARADIGM OF LYRO-EPIC SONG: ETHICAL AND IRRATIONAL

The love in the Ukrainian folk ballad is the center of the axiological model, associated with the concepts of “care”, “tenderness”, “warmth”, “joy” and so on. At the same time, this feeling often appears in antinomies, as it can become a powerful destructive force, shattering destinies and entire worlds.

The aim of the work is to clarify the dialectic of ethical and irrational in Ukrainian ballads about love and premarital relationships, family life.

Among the tasks: to trace the opposition structure of the concept of “love”; to find out the dialectic of the ethical and the irrational in the folk ballad.

The vital meaning of the subject is characterized by certain conceptual features: the desire to achieve love, to have a loved one, to give happiness, to die for love, to fight with the world for their feelings, to know the essence of love, to expose indifference to recklessness. Carelessness as a human defect that causes tragedy appears in several realities of the song.

Love in the dramatic boundaries of the work becomes not only the world but also the universe. With the death of a loved one does not come the death of love, because a stressful situation exacerbates these feelings, and partially manifests them in the human mind.

Textual analysis of ballads reveals that often in life love is associated with a change of ideas, life meanings of the subject, a state of spiritual confusion. Love is distinguished by ambivalence: through suffering or hopelessness it turns into hatred.

You can draw the same parallels by exploring the existence of love in folk ballads. The antinomy of the individual and the social in the studied lyrical songs is manifested at the level of a special human reality.

Important concepts of “boon”, “care”, “mercy” are taken beyond positive emotional perception: the power of love becomes another force. On the example of such ballads we can trace the realization of educational and psychological functions: to encourage rethinking of the act, to teach a person to love the world and other people with true love, to help in spiritual growth.

The ambivalence of love is manifested even at the level of poetic structuring of the text.

Even this oppositional structure of the concept of «love», represented in the ballad, confirms the indirect discursive orientation of folklore on the model of the anthropological model, which is structured according to the system of values of the Ukrainian ethnic group. The essential assessment of an event or character of a folklore work, presented at the level of recognition – denial, contributes to the assertion of axiological constants: love in harmony, spiritual unity, mutual aid, tenderness and care as a synthesis of ethical and rational, goodness and beauty can bring this feeling to the horizon of majesty and eternity. Thus, in a folk ballad, the folklore image of a loved one is revealed at the level of cognitive activity of the society and the whole ethnic group.

Key words: *folklore consciousness, ethical, irrational, folk ballad, love, meaning of life, Ukrainian ethnos, narrative, frame, slot.*

ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.2'367.633

Н. М. Алексеєнко
ORCID: 0000-0002-3574-4777

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В АСПЕКТІ ПРИЙМЕННИКОВОЇ СИСТЕМИ

У статті досліджуються прийменники, використані у творах українських поетів 20-60-х років XIX століття. Метою дослідження є виявлення особливостей вживання прийменників у мові поезії даного періоду. Складено вибірку прикладів вживання прийменників із творів українських поетів, яка дозволяє простежити динаміку використання прийменників, з'ясувати найбільш вживані й на прикладі окремих одиниць, простежити особливості граматичних зв'язків та семантичних значень, виявити подібності та відмінності вживання прийменників у тогочасній та сучасній мові. Зафіксовано вживання архаїчних стосовно сучасної літературної мови прийменників. Простежено використання паралельних конструкцій, фонетичних варіантів, прийменників, що є стилістичними синонімами. Виявлення специфіки вживання прийменників у мові поетів 20–60-х років XIX століття є актуальним, оскільки розширює наукові уявлення про становлення прийменникової системи української мови.

Ключові слова: прийменник, прийменникова система, граматичне значення, фонетичні варіанти, просторові та об'єктні відношення, стилістичні синоніми.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-117-124

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження особливостей вживання прийменників у поетичній мові митців 20-60-х років XIX століття дозволяє розширити уявлення про динаміку використання прийменників в художньому стилі, доповнити відомості про функціонування тогочасної прийменникової системи української мови.

У науковий обіг вводиться новий фактичний матеріал про вживання паралельних конструкцій для вираження однакових відношень чи в поєднанні з тим самим словом, фонетичних варіантів, що дозволяє більш глибоко зрозуміти процеси становлення української прийменникової системи.

До практичних завдань належить блок дидактичних, а саме – можливість використання результатів дослідження в освітньому процесі, зокрема при вивченні службових частин мови.

Мета, завдання, актуальність. Метою статті є дослідження особливостей використання прийменників у творах поетів 20-60-х років XIX століття. Мета реалізується у таких завданнях: простежити динаміку використання прийменників у мові поезії 20-60-х років XIX століття, скласти вибірку прикладів вживання прийменників із творів українських поетів вказаного періоду, простежити функції та особливості граматичних зв'язків, виявити подібності та відмінності вживання прийменників у мові поетів 20-60-х років XIX століття та сучасній мові. **Актуальність**

дослідження визначається його спрямуванням на виявлення специфіки вживання прийменників у поетичній мові 20-60-х років XIX століття, що надає можливість розширити наукові уявлення про становлення прийменникової системи української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прийменник постійно знаходиться в центрі уваги мовознавців. Ґрунтовно досліджували прийменники І. Вихованець (Вихованець, 1980; 1988; Вихованець та Городенська, 2004), А. Загнітко (Загнітко, 2018; 2019). Науковці приділяють багато уваги всебічному дослідженню цієї частини мови, зокрема, прийменниковим еквівалентам та питанням маркування прийменників присвячені роботи Н. Куш (Куш, 2015; 2019), лінгвістичний статус прийменника аналізує А. Адаменко (Адаменко, 2014) прийменники словацької та української мови порівнює Л. Буднікова (Буднікова, 2014), англійської й української Т. Поміркована, У. Кецик-Зінченко (Поміркована та Кецик-Зінченко, 2020). У ракурсі цього дослідження актуальними є розвідки, об'єктом яких є прийменники у текстах XVI–XVII століття (Гайда, 2017; 2019).

Виклад основного матеріалу. Мова художніх творів різних періодів має свої відмінності, які об'єктивно зумовлені різними факторами, серед яких можна виділити історичні події, вплив іноземної культури, стан літературного процесу в країні, літературні традиції тощо. Художні тексти надають можливість простежити, як функціонували прийменники у літературному поетичному мовленні XIX століття та порівняти з сучасними тенденціями, виявити подібності та відмінності граматичних значень. Матеріалом для дослідження було обрано 215 текстів поетів 20-60-х років XIX століття, зокрема Левка Боровиковського, Опанаса Шпиговського, Амвросія Метлинського, Миколи Костомарова, Олександра Афанасьєва-Чужбинського, Віктора Забіли, Михайла Петренка, Олександра Корсуна.

Простежимо особливості функціонування прийменників на прикладі окремих одиниць. В аналізованих текстах досить часто вживається прийменник *к(ік)*. М. Железняк зазначає, що конструкція давального відмінка іменника з прийменником *к* широко вживалася в українських народних говірках (Железняк, 1985, с. 49). Конструкції з цим прийменником зустрічаються у народних піснях, у творчості українських письменників різних періодів, зокрема І. Котляревського (*к Енею руки простягає*), П. Тичини (*к серцю ік свому*), у фразеологізмах (*к бісовій матері, ні к селу ні к городу*). Л. Буднікова зазначає, що даний прийменник єдиний, який пов'язується з давальним відмінком, трапляється тільки в кількох виразах: *к лихий години, к бісу* і має архаїчне значення (Буднікова, 2014, с. 19).

У сучасній мові нормативним є вживання конструкції прийменника *до* з іменником (займенником) у формі родового відмінка (*до берега, прийшла до нас*). Приклади словосполучень з прийменником *к* наведені у Таблиці 1.

Таблиця 1.

Левко Боровиковський	<i>ворон к ворону летить</i> (Два ворони), <i>к печі підбігає</i> ; <i>к хутору примчали</i> ; <i>страшно підійти к столу</i> ; <i>к мертвому на стіл порхнув</i> (Маруся), <i>к берегу примчала</i> (Рибалка), <i>к землі не зсяде</i> (Фарис)
Опанас Шпиговський	<i>і к груди груди льне</i> (Знаєш, Саню-серденько)
Амвросій Метлинський	<i>воно к землі, мов к рідній, прилягало</i> (Дитина-сиротина)
Микола Костомаров	<i>прийшла к нам</i> ; <i>вони мене, мій милий, к тобі не приваблюють</i> (Поцілунок), <i>недолю і неволю к нам принесли татарській орди</i> (Дід-

	пасічник), <i>к чорту загубити</i> (Отрут), <i>веду до водиці, к холодній криниці</i> (Кінь), <i>к іменитим панам, к неїмуцим старцям, к козакам-молодцям, к чорнобровим дівкам</i> (Пісня моя), <i>вийди до гаю або к бур'яну</i> (Нічна розмова) <i>тулить к серденьку; явір вершечок к тополі схиляє</i> (Явір, тополя й береза), <i>стара мати з жалю мліє, к землі припадає; у той час вдова старенька к війську виходжала</i> (Ластівка), <i>притулив к руці голову</i> (Хлопець)
Віктор Забіла	<i>к берегу звертає</i> (Човник), <i>пливуть вони дуже тихо, і к берегу ближче, й то сливе вже ік півдню к берегу пристали</i> (Сидів раз я над річкою), <i>неначе він один в світі, ні к кому озваться</i> (Сирота)
Олександр Афанасьєв-Чужбинський	<i>ані к селу, ні к городу чоловіку серце</i> (Осінь)

Слід зазначити, що в аналізованих текстах прийменник *к* передає просторові та об'єктні відношення і вживається паралельно з прийменником *до*, наприклад: у творах М. Костомарова: *веду до водиці, к холодній криниці* (Кінь), *вийди до гаю або к бур'яну* (Нічна розмова), *прилетіли до дверей, ідуть до воріт* (Маруся), *наче хто в горі признавсь до їх* (Дідівщина), А. Метлинського: *та йшли до нього із усього миру* (Глек), В. Забіли: *як на милу подивиться, що до милої сказать* (Кохання).

Прийменник *об* поєднується зі знахідним відмінком і виражає об'єктні відношення. Кострукції з цим прийменником передають мисленнєві процеси: *ти ж не забудеш об своїй дівчині* (Розставання, Л. Боровиковський), *вдень і в ніч об ній гадаю* (Явір, тополя й береза, М. Костомаров), *почуття: то об дітках вона все боліє* (Явір, тополя й береза, М. Костомаров), *жалкую об тобі* (Панतिकопея, О. Афанасьєв-Чужбинський), *радісно думать і об тій дівчині* (Співака, О. Афанасьєв-Чужбинський). У сучасній мові у подібних випадках вживається прийменник *про* зі знахідним відмінком: *не забудеш про дівчину, про неї гадаю, думаю про дівчину* або прийменник *за* з орудним відмінком: *жалкую за тобою* чи знахідним: *за дітей переживає*. Властиві прийменнику відношення на позначення зіткнення, зближення збереглися: *все стукався об його* (Човник, В. Забіла) – *стукнувся об двері*. Не зафіксовано вживання даного прийменника для позначення часових відношень, які властиві йому у сучасній мові.

У досліджуваних текстах активно вживається прийменник *од*, наприклад у творах А. Метлинського: *він од бога долі не знатиме; тільки од бога кари він ждатиме; зрадник од людей ласки не знатиме; сам він од себе в пуці тікатиме* (Зрадник), *щоб од помсти не втік той лихий чоловік* (Покотиполе), М. Костомарова: *що терпіли ми од тебе* (Пан Шупльпіка), *од їх занастились* (Клятьба), *мої руки чисті од вашої худоби*, (Панतिकопея), *колись вона із вами, як зіронька вечірньою добою відорветься од подруг* (Дівчина), *горе вченим, що од простих світло заховали* (На добраніч), *од молодця нема листочка, і дівча од горя з личка спало; чорніший він од ночі; од радості* (Наталя), *од недолі* (Місяць), В. Забіли: *усе одно, як одірвать од милого милу; виборний із головою од нас ухопили* (Маруся), *сердешний одбився од берега* (Човник), *бо нудьга його од серця на час не одходить* (Сирота), М. Петренка: *подальше од світу; і в хмарах навіки од світу втонув* (Небо), *од чого ж біда моя; од сліз би стало, може, легше* (Тебе не стане в сих місцях), О. Афанасьєва-Чужбинського: *геть од землі просить; усе в світі створено од господа бога* (Місяць), *більш, братця, поміж нами, в кого сльози ллються, коли сохнеш од печалі* (Жаль).

Конструкцій з прийменником *від* не зафіксовано. У сучасній мові конструкції з прийменником *од* є застарілими, нормативними є конструкції з прийменником *від*: *від бога, від людей, від помсти, від тебе*.

Простежимо вживання прийменника з та його фонетичних варіантів. Прийменник *з(із)* виражає просторові відношення: *із тієї криниченьки* (Пісня, О. Афанасьєв-Чужбинський), *озветься як із Січі* (Рідна мова), *із покуття злетів* (Маруся) *зняла перстень із рученьки; із трьох країв хмари* (Чарівниця, Л. Боровиковський); означальні відношення: *обізвались колодники з гіркими сльозами* (Ластівка), причинові: *добра з душі, з серця жалослива* (Рожа), обставинні: *кінь з місця, кінь з воріт* (Наталя, М. Костомаров), *шаблюкою із старістю махну ще й на славу* (Палій, В. Забіла), об'єктні: *тільки Гриця із парубків Маруся любила* (Чарівниця, Л. Боровиковський), *бо не стерпів він із нами довгої розлуки* (Розмова з покійним, А. Метлинський).

У досліджуваних текстах спостерігаємо фонетичні варіанти цього прийменника: *зо-ізо*. Наприклад: *сього не буде вже зо мною* (Сон, А. Метлинський), *а зо мною через тебе ненька розмовляла* (Розмова з покійним, А. Метлинський), *буває зо мною* (Коханка, О. Корсун), *щось таке чудне, таємне діється зо мною* (Метіль, О. Афанасьєв-Чужбинський), *сажнів зо три* (Хлопець), *як лицар добував зо дна морську царицю* (Пантикопея) *колись дівовала, тоді много ізо мною дівочок гуляло* (Великодня ніч, М. Костомаров), *сердешний одбиває й мене хвиля ізо всієї мочі* (Човник, В. Забіла).

Разом з прийменниками *коло, біля, побіля*, що вживаються в аналізованому контексті, наприклад у творах А. Метлинського: *став коло хлопців* (Сон), М. Костомарова: *біля церкви старенької* (Сон), О. Афанасьєва-Чужбинського: *зачепилось побіля могили* (Товаришеві), *коло неї шлях-дорога* (Могила), зустрічаємо прийменник *у*, що паралельно використовується для вираження просторових відношень (див. Таблицю 2).

Таблиця 2

Левко Боровиковський	<i>коло чарів перстень положила</i> (Чарівниця)	<i>заіржали кониченьки у ясел стоя</i> (Бандурист) <i>певно моя мила у чужого ліжка</i> (Віщба), <i>у воріт стоя</i> (Розставання), <i>в головах у тіла</i> (Маруся)
Микола Костомаров	<i>сідай біля мене, не хочу біля тебе сідати</i> (Поцілунок); <i>один біля могили</i> (Соловейко)	<i>у панського огорода</i> (Посланець); <i>там кінь стоїть у рундука</i> (Наталя); <i>лицар у огня не спить</i> (Могила) <i>стоїть стовпчиком у порога</i> (Отрут); <i>сіла в порога</i> (Рожа)

У творах М. Костомарова часто використовується прийменник *край*, який вказує на знаходження предмета поблизу іншого. Наприклад: *край тину, край коляки* (Березка), *край криниці* (Вулиця), *край старої церкви ти стрінеш мене* (Поцілунок), *а край нього на осіці сорока скрегоче, а на березі край його лозовий кущочок* (Полтавська могила) *квільять дітки маленькі край його* (Отрут). Разом з тим у творах інших авторів простежується паралельне вживання прийменників *край – під – у*. Наприклад у творах О. Афанасьєва-Чужбинського: *і дівчина гарна стоїть край віконця* (Прощання), *тай нахилив край віконця високу тополю* (Метіль), Л. Боровиковського: *під віконечком кого, відкіль виглядаєш* (Маруся), М. Костомарова: *сидить небога у вікна* (Наталя).

Приклади використання паралельних форм *край війна – під вікном – у вікна* наведені у Таблиці 3.

Таблиця 3

Амвросій Метлинський	<i>і хлопець край вікна сидить (Чорний кіт)</i>	<i>прокинулася матуся, сидить у віконця (Сон)</i>
Левко Боровиковський	<i>тричі під вікном півень кукурікнув; під вікном рюмсала Маруся; сидить під вікном небога; під віконечком постій (Маруся), сіла бідна у вікна, на лаві у вікна (Маруся)</i>	<i>виглядаючи вас у віконце (Материна стріча)</i>

Однчасне використання форм прийменника *поміж-помеж* спостерігаємо у О. Афанасьєва-Чужбинського: *підє шукать поміж людьми (Товаришеві), гірко їм жити, братця, помеж вами, як помеж вами ні з ким поділяться (Співака)*.

У текстах виявляємо прийменники *повз, поуз, проз*, що є стилістичними синонімами (Степаненко, 2012, с. 93). Наприклад: *повз могили (Полтавська могила, М. Костомаров), повз двір, де мила живе, я проїхав двічі (Повз двір, В. Забіла), лужком поуз хату (Гайдамаки), вітер війнув проз віконце (Віщба, Л. Боровиковський)*. У сучасній мові прийменник *повз*, як і в наведених прикладах, передає просторові відношення руху відносно когось чи чогось, поєднується з іменником у знахідному та родовому відмінках, зберігаючи граматичне значення та семантичні відношення.

Прийменник *круг (округ)* поєднується з іменником чи займенником у родовому відмінку: *круг серця дзюрить чорна кров (Малоросійська балада, О. Шпиговський), круг його ліси та широкі луки (Прощання), округ неї на роздоллі, (Могила), круг тебе чужа сторона (Над гробом Т. Г. Шевченка, О. Афанасьєв-Чужбинський), округ хреста обвилася зелененькая березонька (Сон, М. Костомаров)*. Для сучасної мови більш звичним є вживання *кругом, навколо, навкруги*. Виникають сумніви, які саме відношення репрезентує прийменник вколо: *під яблунню зеленою хлоп'ята сидять, а вколо їх меж листями та бджоли гудять, і дід посередині (Дід-пасічник, М. Костомаров)*, із контекста не зрозуміло: *бжолі гудуть біля хлоп'ят чи навколо хлоп'ят?*

Прийменники *з-за, із-за, з-під, із-під, з-поза* виражають просторові відношення: *місяць із-за хмар блищить, з-під кінських ніг (Маруся), та вийняла з-за пазухи циганчині чари (Чарівниця, Левко Боровиковський), світив з-поза хмари (Пішли навіткачі), вже і мріє із-зі гаю (Сон), і як сонце із-під хмари (Рідна мова) та об'єктні: мов народ, учулось, бідний застогнав із-під ляхів (Рідна мова, Амвросій Метлинський)*.

Цікавим, на наш погляд, є вживання прийменника *з-задля* у поезії «Рідна мова» Амвросія Метлинського: *Дніпро спесивий спину гне з-задля човнів*, який досі не зустрічався нам. У загальному списку прийменників сучасної української мови, який представлений 256 одиницями (Мейзерська, 2010, с.61-62), прийменник *з-задля* відсутній. Не вказані також *ізо, вколо*, згадувані вище, та *підо (скачи підо мною, Кінь, Микола Костомаров)*.

Висновок і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У творах українських поетів 20-60-х років XIX століття активно вживаються прийменники, які в сучасній українській мові вважаються застарілими. У мові відбулися трансформаційні процеси, які витіснили застарілі прийменникові конструкції й залучили інші. Простежуються відмінності вживання прийменникових конструкцій, їхніх граматичних значень у мові досліджуваних творів і сучасній мові. Зміна прийменниково-відмінкових

відносин є одним з індикаторів динаміки мовних змін. Виявлено паралельне вживання прийменників. На позначення однакових семантичних відношень вживаються конструкції з тим самим словом, але з різними прийменниками. Зафіксовано рідковживані фонетичні варіанти прийменників. Встановлено, що у сучасній мові змістові відношення деяких прийменників змінилися. Виявлені зміни граматичних та семантичних відносин прийменників, витіснення архаїчних конструкцій засвідчують процеси трансформації мови, її постійного розвитку. Вважаємо **перспективним** подальше дослідження прийменників української мови ХХ століття, їх граматичних значень та семантики у художньому дискурсі.

Бібліографічний список

- Адаменко, А., 2014. Лінгвістичний статус прийменника у сучасній науковій думці. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика*, 21, с. 7–10.
- Буднікова, Л. Т., 2014. Прийменникові конструкції у словацькій та українській мовах. В : С. М. Пахомова, ред. *Studia Slavistica*. Ужгород : Вид-во О. Гаркуші, 14 : Словакістика в часовій рефлексії і контактах, с. 14–20.
- Вихованець, І. Р., 1980. *Прийменникова система української мови*. Київ : Наукова думка.
- Вихованець, І. Р., 1988. *Частини мови в семантико-граматичному аспекті*. Київ : Наукова думка.
- Вихованець, І. Р. та Городенська, К. Г., 2004. *Теоретична морфологія української мови*. Київ : Пульсари.
- Гайда, О. М., 2017. Функціонування прийменника на в українській мові XVI–XVII століть. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 2017, с. 23–30. DOI : <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2017.109246>
- Гайда, О. М., 2019. Прийменник ДБЛЄ в українській мові XVI–XVII століть : особливості граматики та семантики. *Лінгвістичні дослідження*, 50, с. 269–275. DOI : <https://doi.org/10.34142/23127546.2019.50.32>
- Железняк, М. Г., 1985. Прийменники в говорі і в поезії. *Мовознавство*, 3, с. 49–50.
- Загнітко, А. П., 2018. Мовносоціумний простір прийменника : дискурсивні практики. *Лінгвістичні студії*, 35, с. 14–39. DOI : <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2018.35.2>
- Загнітко, А. П., 2019. Сучасна об'єктивна граматики : прийменники та їх аналоги. *Лінгвістичні студії*, 38, с. 113–116.
- Куш, Н. В., 2015. Порівняльні прийменникові еквіваленти української мови : семантичний аспект. *Теоретичні і прикладні проблеми сучасної філології*, 1, с. 141–145.
- Куш, Н. В., 2019. Стилiстичне маркування вторинних обставинних прийменників способу дії. *Закарпатські філологічні студії*, 11 (1), с. 21–27. DOI : <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.4>
- Мейзерська, І. В., 2010. Словник прийменників сучасної української мови : принципи створення. *Лексикографічний бюлетень*, 19, с. 59–64.
- Поміркована, Т. та Кецик-Зінченко, У., 2020. Моделювання смислових відносин, виражених прийменниками в українській та англійській мовах. *Актуальні питання гуманітарних наук : Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету*, 28 (3), с. 45–49. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/28.208737>

Степаненко, Н., 2012. Функціональні й семантико-синтаксичні параметри прийменників мимом і повз (українсько-російські граматичні зв'язки). *Філологічні науки*, 11, с. 90–94.

References

- Adamenko, A., 2014. Lihvistychnyi status pryimennyka u suchasni naukovi dumtsi [Linguistic status of the preposition in modern scientific thought] *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series : Linguistics*, 21, pp. 7–10. (in Ukrainian).
- Budnikova, L. T., 2014. Pryimennykovi konstruksii u slovatskii ta ukrainskii movakh [Prepositional constructions in the slovak and ukrainian languages]. In : S. M. Pakhomova, ed. *Studia Slavistica*. Uzhhorod : Published by O. Harkushi, 14 : Slovak studies in temporal reflection and contacts, pp. 14–20. (in Ukrainian).
- Haida, O. M., 2017. Funktsionuvannia pryimennyka na v ukrainskii movi XVI–XVII stolit [Functioning of the preposition in the Ukrainian language of the XVI–XVII centuries]. *Native word in the ethnocultural dimension*, 2017, pp. 23–30. DOI : <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2017.109246> (in Ukrainian).
- Haida, O. M., 2019. Pryimennyk ДБЛÆ v ukrainskii movi XVI–XVII stolit : osoblyvosti hramatyky ta semantyky [Preposition ДБЛÆ in the Ukrainian Language of the XVI–XVII centuries : Grammatical and Semantical Features]. *Lingvistichni doslidzhennja*, 50, pp. 269–275. DOI : <https://doi.org/10.34142/23127546.2019.50.32> (in Ukrainian).
- Kushch, N. V., 2015. Porivnialni pryimennykovi ekvivalenty ukrainskoi movy : semantychnyi aspekt [Comparative prepositional equivalents in Ukrainian language : semantic aspect]. *Teoretychni i prykladni problemy suchasnoi filolohii*, 1, pp. 141–145. (in Ukrainian).
- Kushch, N. V., 2019. Stylistychnne markuvannia vtorynnykh obstavynnykh pryimennykiv sposobu di [Stylistic marking of secondary adverbial prepositions of manner]. *Transcarpathian Philological Studies*, 11 (1), pp. 21–27. DOI : <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.4> (in Ukrainian).
- Meyzerska, I. V., 2010. Clovnyk pryimennykiv suchasnoi ukrainskoi movy : pryntsyipy stvorennia [Dictionary of prepositions of modern Ukrainian : principles of creation]. *Leksykohrafichnyi biuletyn*, 19, pp. 59–64. (in Ukrainian).
- Pomirkovana, T. and Ketsyk, U., 2020. Modeliuvannia smyslovykh vidnosyn, vyrazhenykh pryimennykamy v ukrainskii ta anhliiskii movakh [Modeling semantic relations expressed by prepositions]. *Topical issues of the humanities : an intercollegiate collection of researchers working with young people with Drohobych workers at Ivan Franko University*, 28 (3), pp. 45–49. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/28.208737> (in Ukrainian).
- Stepanenko, N., 2012. Funktsionalni y semantyko-syntaksychni parametry pryimennykiv mymo i povz (ukrainsko-rosiiski hramatychni zviazky) [Functional and semanticall syntactical parameters of the prepositions by and past (Ukrainian and Russian grammatical correlations)]. *Filolohichni nauky*, 11, pp. 90–94. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I. R., 1980. *Pryimennykova systema ukrainskoi movy* [Prepositional system of the Ukrainian language]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I. R., 1988. *Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti* [Parts of speech in the semantic-grammatical aspect]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I. R. and Horodenska, K. H., 2004. *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy* [Theoretical morphology of the Ukrainian language]. Kyiv : Pulsary. (in Ukrainian).

- Zahnitko, A. P., 2018. Movnosotsiumnyi prostir pryimennyka : dyskursyvni praktyky [Linguage-social context of preposition : discourse practices]. *Linguistic studies*, 35, pp. 14–39. DOI : <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2018.35.2> (in Ukrainian).
- Zahnitko, A. P., 2019. Suchasna obiektyvna hramatyka : pryimennyky ta yikh analohy [Modern objective grammar : prepositions and their analogues]. *Linguistic studies*, 38, pp. 113–116. DOI : <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2018.35.2> (in Ukrainian).
- Zheleznyak, M. H., 1985. Pryimennyky v hovori i v poezii [Prepositions in speech and poetry]. *Movoznavstvo*, 3, pp. 49–50. (in Ukrainian).
Стаття надійшла до редакції 25.09.2021.

N. Alekseienko

TRANSFORMATION OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE IN THE ASPECT OF THE PREPOSITION SYSTEM

The article investigates the peculiarities of the prepositions use in the works of Ukrainian poets in the 20-60s of the XIX century. The language of works of different periods has its peculiarities, which are objectively due to various factors, including historical events, the influence of foreign culture, the state of the literary process in the country, literature traditions and so on. Literature texts provide an opportunity to trace how prepositions functioned in the poetry of the XIX century and compare with modern trends, to identify similarities and differences of grammatical and semantic meanings. The texts by Levko Borovikovsky, Opanas Shpyhovsky, Ambrose Metlynsky, Mykola Kostomarov, Oleksandr Afanasyev-Chuzhbynsky, Viktor Zabala, Mykhailo Petrenko, and Oleksandr Korsun were selected for analysis.

The purpose of the research is to identify the peculiarities of the use of prepositions in the poetic language of this period. A selection of examples of the prepositions use from the works of Ukrainian poets allows us to trace the dynamics of their use. The study identified the most commonly used prepositions and traced the functions and features of grammatical connections on the example of individual units.

The use of archaic prepositions (к, об, од) is recorded. The construction of the dative case of a noun with the preposition “к” was widely used in ancient Ukrainian dialects. In modern literary language, this preposition is preserved in phraseology. Instead, the construction with the preposition “до” and the noun in the genitive case is actively used.

Differences in the use of prepositions in the analyzed texts and modern language are revealed. The preposition “об” is now more actively used to denote temporal relations rather than object relations, although in the past it represented object relations quite widely.

The use of parallel constructions (к – до, край – під – у, поміж – поміж), phonetic variants of prepositions (з – із – зо – ізо), prepositions that are stylistic synonyms (новз, нойз, проз) is traced.

The revealed changes of grammatical and semantic meanings of prepositions, displacement of archaic constructions testify to the processes of language transformation and its constant development.

Key words: preposition, prepositional system, grammatical meaning, phonetic variants, spatial and object relations, stylistic synonyms.

УДК 811.161.2'367

М. О. Вінтонів

ORCID: 0000-0002-3258-8633

Т. М. Вінтонів

ORCID: 0000-0002-2210-3970

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЇ В ЛІНГВОУКРАЇНІСТИЦІ: СТАТУС, ДИНАМІКА

На сьогодні в лінгвістиці виконано низку наукових досліджень, які репрезентують різні підходи до вивчення новітніх напрямів у мові, що пов'язано з глобалізаційними процесами в суспільстві. Оновлення синтаксичного ладу сучасної української мови відбувалося на тлі проникнення зразків усного мовлення в художню літературу, а пізніше – і в інші стилі мови (публіцистичний, офіційно-діловий, науковий тощо). Результати дослідження підтверджують, що засоби експресивного синтаксису загалом оновлюють синтаксичну систему мови.

***Ключові слова:** синтаксис; речення, експресивізація, елімінація, компресія, редуція, еліпсис.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-125-133

Постановка проблеми. Поняттям «демократизація» вживають на позначення одного з провідних чинників в історії розвитку мови, що вплинув на її стабільність і спричинив різноманітні видозміни в мові, які часто збігаються з соціально-історичними процесами в державі. Демократизація мови зумовила спрощення й вирівнювання різних форм у мові, розмивання меж між функційними стилями мови та норм між літературною й розмовною мовами, розхитування усталених традицій. Проте ці процеси притаманні не тільки сучасному стану мови, оскільки й у ХІХ ст. усно-розмовна стихія суттєво впливала на становлення та розвиток сучасної української літературної мови.

Мета, завдання, актуальність статті. Мета статті – комплексно проаналізувати синтаксичні засоби експресивізації, визначити диференційні ознаки експресивів.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) поглибити типологію засобів експресивного синтаксису в сучасній українській мові; 2) схарактеризувати основні чинники впливу на процеси демократизації синтаксичної норми в лінгвоукраїністиці.

Актуальність дослідження зумовлена потребою багатопланового вивчення процесів динаміки граматичних норм, що зумовили розхитування усталених традицій. Створення максимально повної парадигми експресивів, класифікація та кваліфікація категорій експресивного синтаксису з послідовним установленням їхньої взаємодії та взаємоперетину, визначенням статусу в граматичній системі сприятиме подоланню суперечливих підходів, що побутують у сучасній лінгвістиці, оскільки засоби експресивного синтаксису позбавлені в сучасному мовознавстві одновимірності тлумачень, окремі дефініції мають невмотивоване синонімічне використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в лінгвістиці виконано низку наукових досліджень, що репрезентують різні підходи до вивчення новітніх процесів у мові, пов'язаних із глобалізаційними напрямками в суспільстві (роботи Г. М. Акимової (Акимова, 1990), С. Я. Єрмоленко (Єрмоленко, 2015), Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловської, Л. П. Кислюк (Клименко, 2008), О. П. Сковородникова

(Сковородников, 1981), К. В. Харитонові (Харитонova, 2014), Н. Ю. Шведові (Шведова, 1970) та ін.).

Виклад основного матеріалу. Мовознавці наголошують на взаємозв'язку активного темпу росту змін у мові з процесами лібералізації та демократизації. Демократизацію мови потрактовують як вплив розмовної стихії не лише на усну, а й письмову комунікацію. В. В. Німчук наголошує: «маємо всі підстави твердити, що ніхто з українських письменників, у тому числі й класиків, не використав у своїй творчості так повно елементи староукраїнські та українсько-церковнослов'янські для створення урочистого звучання (часом – іронічного) слова, як Т. Шевченко, тому поета можна назвати засновником урочистого стилю новоукраїнської літературної мови. Імовірно, поет інтуїтивно відчував, що треба творити мовою, зрозумілою для більшості українців, оминаючи вузьколокальні елементи. Т. Шевченко не міг опиратися на вироблену норму нової української літературної мови, яка в період його життя перебувала в процесі формування. З огляду на це ми говоримо про діалектизми в його творах із погляду нашого часу, отже, умовно» (Німчук 2015, с. 14).

С. Єрмоленко зауважує, що лінгвісти, обґрунтовуючи тезу про визначальну роль Кобзаря в становленні нової української літературної мови, наголошують на глибокій народності мовотворчості поета (Єрмоленко 2015, с. 27). Демократизація за Т. Шевченком виражається в створенні єдиної української літературної мови, побудованої на руйнуванні кордонів між трьома стилями та синтезі церковнослов'янської мови з простонародним мовленням (побутова мова) з використанням рис інших мов. При цьому основою для побудови єдиної мовної системи слугувало саме національно-розмовне мовлення. Становлення сучасної української національної літературної мови безпосередньо пов'язано з явищем її демократизації.

Оновлення синтаксичного ладу сучасної української мови відбувалося на тлі проникнення зразків усного мовлення в художню літературу, а пізніше і в інші стилі мови (публіцистичний, офіційно-діловий, науковий тощо). Граматичні форми живої розмовної мови, потрапляючи в письмову мову, впливають на її структуру, семантику, системні відношення. Результати дослідження підтверджують, що засоби експресивного синтаксису загалом оновлюють синтаксичну систему мови, є виразниками ідіостиллю того чи того автора.

Саме в епоху модернізму фіксуємо проникнення експресивних структур у письмове мовлення, вони стають виразниками ідіостиллю письменника, напр.: *Ти бичуєш святу тишу землі скреготом фабрик, громом коліс, брудниш повітря пилом та димом, реवेश від болю, з радості, злості. Як звірина* (М. Коцюбинський); *Я не можу розминутись з тобою... я не можу бути самотнім...* (М. Коцюбинський); *Знаєте, я раз читав, як вас повішали цілих дванадцять... Цілих дванадцять... і позіхнув* (М. Коцюбинський); *Хочеться кричати, кричати, кричати... На весь рот, на ціле горло, повними грудьми* (Б.-І. Антонича); *Стократ краща – годі й рівняти. Ніжна, майлива, тендітна, струнка, гнучка* (Б.-І. Антонича); *На небі сонце – серед нив я. Більше нікого. Йду* (М. Коцюбинський); *Я утомився. Бо життя безупинно і невблаганно іде на мене, як хвиля на берег* (М. Коцюбинський).

Проте вже в середині ХХ ст. експресивні структури фіксуємо в художніх текстах різних стилів і напрямів, вони стають одним зі стилістичних засобів художнього мовлення, напр.: *А я тобі сорочки вишиватиму. Гарні-прегарні, краці, ніж у лавці!* (Г. Тютюнник); *В шклянці вона швидко виросте. Такі біленькі ніжки повикидає* (Г. Тютюнник); *А як же інакше, коли таке робиться... Коли вже стільки не вернеться з війни, і коли завдовіли села* (М. Стельмах); *Мені просто хотілося знищити танк. Щоб одним було менше. Щоб хоч на крок чи півкроку ближче до кінця війни* (О. Гончар).

Кінець ХХ ст. і початок ХХІ ст. позначені пануванням постмодернізму як художнього стилю, орієнтованого на стихію, принципову неструктурованість світу. Основою постмодерністського тексту є іронія та гра. Ігрова свобода спонукає до пошуків нової стилістичної поведінки, нового ідіостилію митця, відхід від усталеного синтаксису, від узвичаєних способів письма. Мовна гра постає не тільки головною прикметою українського постмодернізму, а й основою художнього тексту постмодернізму, напр.: *У нас голим ніззя. Тим болії на вулиці* (Ю. Іздрик); *Лише лампа з розбитим абажуром. Якись подушки, перини, коци* (Т. Прохасько). Вже на початку ХХІ ст. засоби експресивного синтаксису вживані не тільки в художньому, а й у публіцистичному стилях. Під впливом лібералізації та демократизації норм фіксуємо стилістичний зсув і навіть часткову нейтралізацію засобів експресивного синтаксису, напр.: *Надто неправдоподібно й безглуздо. Гинули люди, багато людей, моторошно. Було боляче до сліз. Люди навколо почали ненавидіти Україну, я стала боятися цих людей. Було відчуття, що вони відключали себе і вмикали телевізор, коли обговорювали це: «Фашисти... Давно треба провчити... Захід вплинув...»* (Голос країни. – 04.03.2020); *Ця проблема була влітку. Всі втручалися. Чесно кажу: це не нормально, але я теж втрутився. Проблема виникла знову. Я знову втрутився* (Українська правда. – 04.03.2020).

Фіксуємо контамінацію мовних засобів, які належать до різних стилів спілкування. До кодифікованої письмової мови включають розмовні вигуки, стилістично знижену лексику (жаргонізми, просторіччя тощо), напр.: *У моєму розумінні – це **заказуха, показуха** і повний абсурд* (Сьогодні. – 01.08.2017); *Чи не найбільшими гнояками є так звані **тітушки, тушки і галайки*** (Дзеркало тижня. – 12.03.2017); *Чи хотіла влада **відмазати** бодай частину «беркутів» від відповідальності, щоби здобути прихильність решти представників системи, яка слугує силовим захистом будь-якому режиму?* (Дзеркало тижня. – 03.04. 2018). Як наслідок текст набуває експресивності й оцінності, індивідуального стилю, починає висловлювати авторську позицію журналіста, є засобом залучення уваги до певної, частіше гостро соціальної проблеми, напр.: *Обіцянка команди Володимира Зеленського «прийде весна – почнуть садити» виглядатиме реалістичною для виконання ближче до наступної весни* (zik. – 07.08.2019); *Від такої мови в серіалах українці хіба у «штанці напудять»* (Високий замок. – 02.02.2010).

Загальна тенденція до демократизації мови (орієнтації письмової нормованої мови на усне мовлення) і до її спрощення виявлювана не тільки в стилістичному плані, але і в структурному, тобто в зміні синтаксичної будови речення (порушення порядку слів, що імітує «обірваний» синтаксис усного побутового висловлення). У з'яві нових конструкцій, які раніше функціювали тільки в усному мовленні, напр.: *Гончарук все? Що відбувається між Зеленським і Кабміном* (Українська правда. – 02.03.2020); *Гончарук: іти чи не йти* (Українська правда. – 02.03.2020); *Навіщо Зеленському Аваков: придушувати мирні протести* (Українська правда. – 04.03.2020). Розмовні конструкції вживані для створення емоційно-експресивного забарвлення, образності та дієвості тексту. При цьому використовують звертання, напр.: *Чорнорота відьмо! Це ж ви бігали під тими судами. Ви про те розкажіть!* (О. Ляшко); *повтори слів, напр.: Жодних заперечень, жодних дискусій, жодних обговорень – нічого!* (Високий замок. – 10.12.2010); *розрив речень вставними одиницями, напр.: *От я йому довіряю. До речі, про радикалізм. Навіть Тимошенко не є радикальною, вона говорить дуже різко, але дуже гарно** (Україна молода. – 01.12.2014); *приєднувальні структури, напр.: *Бо питання готовності лікарень – це перший етап, щось на кшталт отримання доступу до системи. І тут ми готові** (Гордон. – 20.03.2020); *парцельовані конструкції, напр.: *Гончарук подав заяву про відставку. В обхід президента** (Експрес. – 12.02.2020); *форми реплік діалогу тощо, напр.: *Схоже, ті, кого представляють нам сьогодні як гравців**

за шахівницею регіональної економічної політики, насправді – фігури. Пішаки. Засвічені, передбачувані у вчинках. Але – абсолютно несамотійні (Дзеркало тижня. – 31.03.2007).

Демократизація синтаксису висловлень у сучасній українській мові спрямована як на економію мовних зусиль вираження змісту, так і на досягнення додаткового стилістичного ефекту живого мовлення, емоційності, доступності, безпосередності.

Одним із визначальних законів динаміки синтаксичного розвитку структур є закон мовної економії. Тенденція до економії вираження змісту репрезентована на різних рівнях мовної системи – у лексиці, словотворенні, морфології, синтаксисі. У лінгвістичних студіях 50–70-х років (Ломтев, 1958, с. 131; Розенталь, 1971, с. 476–477 та ін.) вчені звертають увагу на динаміку таких синтаксичних особливостей тексту, як структурна неповнота (контекстуально неповні, ситуативно неповні, еліптичні, обірвані, парцельовані, приєднувальні) та діалогійність висловлення. Сьогодні ці явища описують як одну з провідних тенденцій сучасного синтаксису – економія синтаксичних засобів. Найуживанішими синтаксичними засобами економії вираження значення в сучасному українському синтаксисі є опущення й заміщення, елімінація поширювачів речення, компресія та редукція, неоднорідна сурядність, синтаксичне злиття, активізація фразеологічних речень, інтертекстуальність, зростання аналітичних одиниць синтаксису.

Заміщення – це заміна громіздкого висловлення структурно простим реченням, де інформативно значуща частина висловлення зазвичай винесена на початок речення в позицію топіка, який корелює із займеником-актуалізатором у наступному реченні: *Нові реформи. Як швидко вони дадуть результати?* (Телеграф. – 23.09.2015). Експансія називного відмінка полягає в можливості широкого вживання його і в позиції непрямих відмінків, напр.: *Бюджет 2015 – складна справа* (Телеграф. – 12.12.2014) мається на увазі *Ухвалити / укласти / створити бюджет на 2015 рік – це складна справа*. Як заміник у текстах активно використовується лексема *це*, що відсилає до змісту попереднього висловлення: *Е-резидентство – електронне громадянство країни. І це – один з проєктів Мінцифри, над якими ми продовжуємо системну роботу* (<https://uteka.ua>); *Президент України Володимир Зеленський закликав міжнародну спільноту до єдності у розслідуванні авіакатастрофи українського літака поблизу Тегерану (Іран). Про це він розповів під час відеозвернення до українського народу, яке відбулося після телефонної розмови з іранським лідером* (ЗІК. – 11. 01. 2020). Останні десятиліття фіксуємо тенденцію до використання вказівного займенника *це* з абзацу, у якому продовжена думка попереднього речення, напр.: *У 2021 році адаптивний поріг з української мови для випускників шкіл, де викладають мовами нацменшин, що не належать до слов'янських мов, буде скасований, натомість запровадять дворівневий іспит з української мови. Про це під час години запитань до уряду під час засідання Верховної Ради України, яке транслює телеканал ЗІК, повідомила міністр освіти на науки України Лілія Гриневич* (ЗІК.ua. – 26.04.2019). Внаслідок перенесення висловлення, яке є продовженням думки, започаткованої в першому абзаці, увага читача сфокусована саме на другому реченні.

Опущення в сучасній українській мові реалізовано формами спрощення, включення чи поєднання, напр.: *Отож, будьмо впевненими! У нашому майбутньому!* (Телеграф. – 21.12.2014); *Українці сплатять за комунальні послуги... Більше грошей!* (День. – 25.10.2015).

Формою вияву економії мовних засобів є елімінація синтаксичних поширювачів. Елімінація – це видалення, виключення, усунення чого-небудь (Толковий 2006), тобто імплікація структурно і семантично важливого складника речення, напр.: *А коли президент втрутився, ситуація покращилася – він звернувся до народу, пояснив свою думку* (agravery.com. 21.03.2020). Периферійним виявом елімінації є еліптичні

структури, напр.: *Вибухи відбулися у штаті Нью-Мексико (США). Перший – у місті Лас-Крусес у баптистській церкві. Другий – у католицькій церкві Святого Хреста за 3 км від першого* (Сьогодні. – 03.08.2015). У наведеному реченні атмосфера напруженості створена шляхом перерозподілу й перенесення значеннєвого навантаження з імпліцитних компонентів на експліцитно виражену частину еліптичного речення. У наведених еліптичних реченнях відсутні обидва головні члени (*вибух відбувся*), проте ці синтаксичні позиції можуть бути легко відновлені читачем із контексту попереднього речення *Вибухи відбулися у штаті Нью-Мексико (США)*. Еліпсис надає мовленню підкреслено розмовного характеру для встановлення тісного контакту з читачем, створення довірливої атмосфери розповіді. Еліпсис використовують і як засіб реалістичного відтворення розмовного мовлення, якому притаманна емоційність, і як засіб економії мовних засобів задля надання мовленню особливої лаконічності та ритмічності, імітації природного діалогу, напр.: *Хто буквально минулого місяця закупив чергові сотні автомобілів по завищених цінах для Міністерства внутрішніх справ? Хто закупив «Кадиллак», пишається цим і розказує: «Тепер я буду їздити на “Кадиллаці”!»* **Міністр внутрішніх справ**. І тільки завдяки журналістам і відкритій громадськості він змушений це був зупинити («ТРК Україна». – «Шустер-LIVE». – 15.10.2010. – 20:20).

Мові публіцистики притаманні й власне-неповні речення як форма економії мовних засобів. Пропущений член контекстуально неповного речення можна відновити, спираючись на попереднє речення, у якому він ужитий: *Саме цього ви маєте боятися. Не того, що ви є надто сильними, а того, щоб бути не надто слабкими* (День. – 08.02.2011); *До Мукачевого їде військова техніка, до Лавок – інкасаторські машини* (Українська правда. – 12.07.2015). Причиною пропуску компонента є те, що слово вже було вжите, а тому немає потреби в його дублюванні. Нерідко пропущений підмет: *Ще одна болюча проблема – це розмінування. Підтримувані Росією терористи діють поза всіма правилами гри. Лишають по собі заміновані території* (Європейська правда. – 18.09.2015) – передбачений контекстом у третьому реченні підмет *терористи* легко відновлюваний із контексту попереднього речення, напр.: *Нова влада не зрозуміла якості моменту. Не скористалася порадами європейських колег та досвідом східноєвропейських постсоціалістичних реформ: реформи потрібно проводити швидко, не відволікаючись, не очікуючи на музу і манну небесну, на допомогу Заходу і милість Сходу* (Телеграф. – 23.11.2015).

Часто пропущеним у реченні є присудок. На його відсутність указують контекст, обставина чи додаток: *Перша зустріч із представниками комітету ISDA відбулася 22 вересня. Друга зустріч – 25 вересня. Раніше повідомлялося, що Україна 27 серпня заявила про досягнення домовленості про реструктуризацію зовнішнього комерційного боргу на суму близько 19,3 млрд доларів з комітетом кредиторів, що представляє тримачів цих українських зобов'язань приблизно на 9 млрд доларів* (Правда. – 23.09.2015) – у другому реченні присудок *відбулася / відбудеться* не вжито, проте його можна легко відновити з попереднього речення.

У Мінську відбулися переговори з мирного врегулювання конфлікту в Україні. На першому засіданні учасники зустрічі контактної групи щодо України в Мінську мали обговорити питання подальшої долі громадян РФ Олександра Александрова і Євгена Єрофєєва, затриманих українськими військовими біля Луганська. Під час другого засідання – механізми подальшої роботи (Телеграф. – 22.05.2015). У третьому реченні матеріально не виражений присудок *мали обговорити*, наявний у другому реченні. Такі структури загалом економлять мовлення, створюють динаміку розповіді.

Формою вияву економії мовних засобів є неоднорідна сурядність, напр.: *Тобто вони вже є в Україні, і вони вже попросили про притулок, нікого нізвідки не привозять*

(Радіо Свобода. – 16.03.2016); *Завжди і скрізь був із книгою* (День. – 30.05.2018). Синтаксичне злиття є теж наслідком дії тенденції до економії, тобто взаємодія синонімічних типів різних структур, у результаті чого виникають нові синтаксичні конструкції (гібриди слова і словосполучення), напр.: *Янукович та демократія – речі несумісні!* (<https://www.dw.com/>).

Фразеологізовані речення, на позначення яких у науковому обізі є такі терміни, як синтаксичні фразеологізми (Чистоногова, 1971, с. 14), фразеосхеми (Солганик, 1973, с. 73), комунікеми (Меликян, 1999), теж є одним із синтаксичних виразників економії мовних засобів, напр.: *Нема – щоб поспівчувати* (pro.te.ua); *На те й вибори: так змінюються політичні й партійні еліти* (Україна молода. – 21.03.2006); *Київ – європейське місто* (Українська правда. – 19.04.15) *Чим вони не слуги народу? Де є ті, що завжди кричали, що Яценюк за народ! Чому сьогодні затихли?!* (Українська правда. – 16.02.16) *На те й Москва!* (Українська правда. – 22.05.16).

Інтертекстуальність як наявність у тексті маркерів інших текстів, реалізованих у формі цитат, алюзій тощо теж зараховують до засобів економії мовних засобів. Розмежовують зовнішню (наявність у тексті елементів, що не належать автору) та внутрішню (наявність елементів, створених самим автором у більш ранніх текстах) інтертекстуальність (Грицанов и Можейко, ред., 2001, с. 333). Термін «інтертекстуальність» уведений Ю. Кристевою (Кристева, 2004, с. 492) у зв'язку з аналізом концепції «поліфонічного роману» М. Бахтіна, яка проаналізувала своєрідність діалогу тексту з текстами, тобто своєрідність використання прецедентного тексту як складника синтаксичної структури. Як наголошує Р. Барт: «Кожний текст є інтертекстом; інші тексти наявні в ньому на різних рівнях у більш чи менш знайомих формах... Кожен текст є новою тканиною, зітканою зі старих цитат» (Барт, 2002, с. 491–496). Прецедентний текст – це своєрідне кліше, що однозначно сприйняте й дишифроване будь-яким адресатом. Структурно прецедентні тексти можуть входити до тексту повністю або фрагментарно, представляти прецедентний текст як текст хрестоматійний, напр.: *Україна не Росія* (Українська правда. – 09.02.2009); *Розвели як кошенят: Чому провалилося придбання 112 каналу* (Українська правда. – 04.10.2016); *«Помаранчевий Майдан» багато чого собі наміряв, але по-серйозному мало що втілює* (НВ. – 21.11.2014).

Аналізований матеріал дозволяє заявити не тільки про випадки спрощення конструкцій, поділу їх на коротші, стислі (що є проявом тенденції до структурної економії), але й достатньою поширеністю ускладнених і багатоярусних структур. Тобто можна говорити, що тенденція до економії експлікована у двох напрямках: один полягає в спрощенні структури шляхом ускладнення семантики, що має на увазі скорочення речення, використання контамінації, інтертекстуальних смислів тощо. Інший – імплікація семантики шляхом ускладнення будови, збільшення обсягу речення, використання декількох підрядних, включення вставних конструкцій, узятих у дужки тощо, напр.: *До них зараховують будь-які соціальні групи, для яких частка здобувачів вищої освіти істотно менша від середніх показників відповідних вікових груп, у тому числі: родини з низькими доходами; родини, де батьки мають низький соціальний статус; родини, що проживають у важкодоступних і віддалених регіонах та в сільській місцевості; біженців і мігрантів; сиріт; осіб із захворюваннями; мовних, етнічних та релігійних меншин; студентів, що мають доглядати за хворими членами родини чи особами похилого віку тощо* (Дзеркало тижня. – 24.02.2020); *Зараз ми не знаємо, чи вона працює. За програмами ліків останньої надії (використання ліків, які не згадуються в інструкціях по застосуванню – УНІАН) ми використовуємо Remdesivir і Tocilizumab* (Високий замок. – 22.03.2020).

Висновки. Динаміці синтаксичних засобів експресивізації, крім культурно-політичних й економічних умов, сприяє лібералізація граматичної норми. Сучасна глобальна мовна ситуація (збільшення швидкості потоку інформації, обмежений розмір інформаційної площі, роль візуалізації в подачі інформації сприяли появі сучасних креолізованих текстів, наприклад, у рекламі) є потужним чинником економії в мові, тому тенденція до економії мовних зусиль у найближчому майбутньому буде тільки посилюватися. Зокрема, на матеріалі публіцистичних текстів можна простежити основні шляхи реалізації цієї тенденції: спрощення синтаксичних конструкцій, переведення семантики в галузь імпліцитного, синтаксична контамінація мовних і мовленнєвих одиниць, зростання інтертекстуальності як свого роду контамінації продуктів мовленнєвої діяльності.

Основними чинниками, що спричинили зміни синтаксичного ладу сучасної української мови, є, з одного боку, демократизація й економія мовних засобів, а з іншого – тенденція до семантичної ускладненості синтаксичного знака. **Перспективи** подальшого дослідження вбачаємо в панорамному аналізі синтаксичних засобів експресивізації в різносистемних мовах.

Бібліографічний список

- Акимова, Г. Н., 1990. *Новое в синтаксисе современного русского языка*. Москва : Высшая школа.
- Барт, Р., 2002. Від твору до тексту. В : М. Зубрицької, ред. *Слово. Знак. Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* 2-ге вид. Львів : Літопис, с. 491–496.
- Грицанов, А. А. и Можейко, М. А., ред. 2001. *Постмодернизм*. Минск : Интерпрессервис : Книжный Дом.
- Єрмоленко, С. Я., 2015. Народнорозмовна основа мовно-естетичного канону поезії Тараса Шевченка. *Українська мова*, 4, с. 26–35.
- Клименко, Н. Ф., 2008. *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ : Видавничий Дім Д. Бураго.
- Кристева, Ю., 2004. *Избранные труды. Разрушение поэтики*. Перевод с фр. Г. К. Косикова. Москва : РОССПЭН.
- Ломтев, Т. П., 1958. *Основы синтаксиса современного русского языка*. Москва : Учпедгиз.
- Меликян, В. Ю., 1999. *Проблема статуса и функционирования коммуникем: язык и речь*. Ростов-на-Дону : Ростовское книжное издательство.
- Німчук, В. В., 2015. До проблеми про старокнижні елементи й «діалектизми» в шевченковій поезії. *Українська мова*, 4, с. 3–25.
- Ожегов, С. И. и Шведова, Н. Ю., 2006. *Толковый словарь русского языка*. 4-е изд. Москва : А ТЕМП.
- Розенталь, Д. Э., ред. 1971. *Современный русский язык*. Москва : Издательство Московского университета.
- Сковородников, А. П., 1981. *Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка : Опыт системного исследования*. Томск : Издательство Томского университета.
- Солганик, Г. Я., 1973. *Синтаксическая стилистика : (Сложное синтаксическое целое)*. Москва : Высшая школа.
- Харитоновна, Е. В., 2014. *Динамика структуры синтаксиса современного русского языка: тенденции к экономичности и дистинктности (на материале*

- современной прозы). Кандидат наук. Диссертация. Волгоградский государственный социально-педагогического университет.
- Чистоногова, Л. К., 1971. *Синтаксические фразеологизмы со значением отрицания в современной английской разговорной речи*. Кандидат наук. Автореферат. Ленинград.
- Шведова, Н. Ю., ред. 1970. *Грамматика современного русского литературного языка*. Москва : Наука.

References

- Akimova, G. N., 1990. *Novoe v sintaksise sovremennogo russkogo yazyka [New in the syntax of the modern Russian language]*. Moskva : Vysshaya shkola. (in Russian).
- Bart, R., 2002. Vid tvoriv do tekstu [From work to text]. In : M. Zubrytskoi, ed. *Word. Sign. Discourse : Anthology of world literary and critical thought of the twentieth century*. 2nd ed. Lviv : Litopys, pp. 491–496. (in Ukrainian).
- Chistonogova, L. K., 1971. *Sintaksicheskie frazeologizmy so znacheniem otritsaniya v sovremennoy angliyskoy razgovornoj rechi [Syntactic phraseological units with the meaning of negation in modern English colloquial speech]*. PhD. Abstract. Leningrad. (in Russian).
- Gritsanov, A. A. and Mozheyko, M. A., ed. 2001. *Postmodernizm [Postmodernism]*. Minsk : Interpresservis : Knizhnyy Dom. (in Russian).
- Kharitonova, Ye. V., 2014. *Dinamika struktury sintaksisa sovremennogo russkogo yazyka : tendentsii k ekonomichnosti i distinktnosti (na materiale sovremennoy prozy) [Dynamics of the structure of the syntax of the modern Russian language : tendencies towards economy and distinction (based on the material of modern prose)]*. PhD. Dissertation. Volgograd State Social and Pedagogical University. (in Russian).
- Klymenko, N. F., 2008. *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykonu [Dynamical processes in the current Ukrainian vocabulary]*. Kyiv : Vydavnychiy Dim D. Buraho. (in Ukrainian).
- Kristeva, Yu., 2004. *Selected Works. Destruction of poetics*. Transl. from French by G. K. Kosikova. Moskva : ROSSPEN. (in Russian).
- Lomtev, T. P., 1958. *Osnovy sintaksisa sovremennogo russkogo yazyka [Basics of modern Russian syntax]*. Moskva : Uchpedgiz. (in Russian).
- Melikyan, V. Yu., 1999. *Problema statusa i funktsionirovaniya kommunikem : yazyk i rech [The problem of the status and functioning of the communicem : language and speech]*. Rostov-na-Donu : Rostovskoe knizhnoe izdatelstvo. (in Russian).
- Nimchuk, V. V., 2015. Do problemy pro staroknyzhni elementy y «dialektizmy» v shevchenkovii poezii [The problem of oldbook elements and dialect in poetry of Shevchenko]. *Ukrainian Language*, 4, pp. 3–25. (in Ukrainian).
- Ozhegov, S. I. and Shvedova, N. Yu., 2006. *Tolkovyy slovar russkogo yazyka [Explanatory Dictionary of the Russian Language]*. 4th ed. Moskva : A TYeMP. (in Russian).
- Rozental, D. E., 1971. *Sovremennyy russkiy yazyk [Modern Russian language]*. Moskva : Izdatelstvo Moskovskogo universiteta. (in Russian).
- Shvedova, N. Yu., ed. 1970. *Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka [Grammar of the modern Russian literary language]*. Moskva : Nauka. (in Russian).
- Skovorodnikov, A. P., 1981. *Ekspressivnye sintaksicheskie konstruksii sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka : Opyt sistemnogo issledovaniya [Expressive syntactic constructions of the modern Russian literary language : Experience in systems research]*. Tomsk : Izdatelstvo Tomskogo universiteta. (in Russian).

Solganik, G. Ya., 1973. *Sintaksicheskaya stilistika: (Slozhnoe sintaksicheskoe tseloe)* [Syntactic stylistics : (Complex syntactic whole)]. Moskva : Vysshaya shkola. (in Russian).

Yermolenko, S. Ya., 2015. Narodnorozmovna osnova movno-estetychnoho kanonu poezii Tarasa Shevchenka [Folk and spoken basis of the linguistic and aesthetic canon of Taras Shevchenko's poetry]. *Ukrainian Language*, 4, pp. 26–35. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 03.11.2021.

M. Vintoniv

T. Vintoniv

SYNTACTIC TOOLS OF EXPRESSIVIZATION IN THE UKRAINIAN STUDIES: STATUS, DYNAMICS

A number of scientific studies, representing different approaches to the study of the latest trends in language, which are associated with processes of globalization in society, have been performed in linguistics today. The term “democratization” is used to denote one of the leading factors in the history of language development, which influenced on its stability and caused various changes in it, which often coincide with the social and historical processes in the state. The democratization of the language has led to the simplification and alignment of various forms in the language, the blurring of literary language norms and the boundaries between its functional styles, the shattering of established traditions. However, these processes are appropriate not only to the current state of the Ukrainian language, as the spoken part of the language influenced the formation and dynamics of the modern Ukrainian literary language during its long development. The renewal of the syntactic system of the modern Ukrainian language took place against the background of the penetration of spoken language samples into the belles-lettres style, and later – into other styles of language (publicistic, official style, scientific, etc.).

The results of the study confirm that the means of expressive syntax generally update the syntactic system of the language. The tendency to language democratization (orientation of written standardized language to oral speech) and to its simplification is manifested not only in stylistic way, but also in structural one, i.e. in changing of the syntactic structure of the sentence. Conversational constructions are used to create emotionally expressive patterns, imagery and the text efficiency.

The end of the 20th century and the beginning of the 21st century marked by the dominance of postmodernism as an artistic style focused on the environment, the mainly unstructured world. The basis of the postmodern text is irony and play. The freedom one has with the latter, encourages the search of a new stylistic behavior, a new idiosyncrasy of the author, a deviation from the established syntax and usual ways of writing. The language play is not only the main feature of Ukrainian postmodernism, but also the basis of the literary text of postmodernism. Furthermore, at the beginning of the 21st century means of expressive syntax are used not only in artistic but also in publicistic styles.

The most common syntactic means of saving the meaning in modern Ukrainian syntax are omission and substitution, elimination of sentence extenders, compression and reduction, heterogenous coordination, syntactic merging, activation of phraseological sentences, intertextuality, increase in analytical units of syntax.

Key words: *syntax, sentence, expressivization, elimination, compression, reduction, ellipsis.*

УДК 811.112.22'373

A. Gutnikowa

ORCID: 0000-0002-5222-1791

EXOGENE LEXIK ALS BESTANDTEIL DER KLEIDERNAMEN

Der Artikel untersucht die semantischen Bedeutungsveränderungen von Lehnwörtern als Bestandteil der Kleidernamen in zwei modernen Sprachsystemen: im Ukrainischen und Deutschen, deren Sprachträger über langjährige historische und kulturelle Erfahrung in der interethnischen Kommunikation verfügen. Die Analyse dieser lexikalischen Schicht erfolgt mit der Definition des Prototyps der Entlehnungen und ihrer ursprünglichen Bedeutung.

Schlüsselwörter: Entlehnung, Prototyp, Bedeutungsumfang, direkt, figurativ, Ausgangsbedeutung, semantische Einengung.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-134-139

Einleitung. Die lexikalisch-semantische Ebene ist das dynamischste Subsystem in der Sprache, da hier die Veränderungen der realen Welt direkt reflektiert werden. Durch die Offenheit des Vokabulars ist jede Sprache stets auf das Aufkommen von Innovationen abgestimmt; insbesondere durch die Aufnahme der Lexik gibt es reale Möglichkeiten für eine ständige Entwicklung des Wortschatzes. Die Analyse von Entlehnungen, Gründen und Formen der Entlehnung ist reich in den Werken von O. Gorbach, M. P. Kochergan, L. P. Krysin beschrieben (Горбач, 1995; Кочерган, 1997; Крысин, 2002).

Eine vergleichende Untersuchung von lexikalischen Einheiten, die Kleidung im Deutschen und Ukrainischen bezeichnen, war jedoch noch kein Gegenstand einer gesonderten Untersuchung, was die **Relevanz** dieser Arbeit bestimmt.

Ziel dieser Studie ist eine umfassende Analyse der genetischen Eigenschaften von Substantiven, die semantisch mit dem Konzept «Kleidung» verbunden sind, auf dem Material des deutschen und ukrainischen Wortschatzes.

Entsprechend der Zielsetzung werden folgende **Aufgaben** unterschieden:

- Festlegen des Korpus von lexikalischen Einheiten;
- Angabe der genetischen Einkommensquellen;
- Untersuchung der Wege für die Übernahme des fremdsprachlichen Vokabulars unter dem Einfluss extra- und intralinguistischer Faktoren;
- Beschreibung der Veränderungen in der semantischen Struktur der fremden lexikalischen Einheiten.

Untersuchungsgegenstand dieser Arbeit sind 275 Nomen (zur Bezeichnung von Kleidernamen), die dem von K. Lein herausgegebenen Großen Deutsch-Russischen Wörterbuch entnommen wurden (Лейн и др., 2004) und 94 Nomen aus dem Neuen Bedeutungswörterbuch der ukrainischen Sprache, herausgegeben von V. V. Yaremenko und O. M. Slipuschko (Яременко та Сліпушко, 2004), z. B: *dt. das Hemd, der Anzug, die Badehosen, der Anorak; ukr. запаска, плахта, намітка, дерга.*

1. Kleidernamen im Deutschen. Die Kleidernamen sind einer der wichtigsten Bestandteile des grundlegenden lexikalischen Fonds jeder Sprache. Die Untersuchung dieser lexikalischen Gruppe ermöglicht die komplexen typischen Prozesse und Transformationen des gesamten Vokabulars im strukturell-semantischen Aspekt zu widerspiegeln.

Ein wichtiges Element der semantischen Analyse ist die Bestimmung des Prototyps der Entlehnung. Polyseme Wörter werden meist in einer ihrer Bedeutungen entlehnt, deren

Bedeutungsumfang meist eingeengt wird (Горпинич, 1977, S. 74). In den meisten Fällen gehen die Entlehnungen in die Sprache ein, um Neues zu bezeichnen und bisher unbekannte Begriffe auszudrücken.

Als Ergebnis der etymologischen Analyse von Entlehnungen in der deutschen Sprache wurden 50 fremde Einheiten identifiziert (fast ein Viertel des Gesamtfonds von 275 Einheiten).

Französische Sprache ist die wichtigste Quelle der fremden Mode-Lexik im Deutschen seit dem Mittelalter, nämlich 40 %, zum Beispiel: *Plissee, Robe, Gippe, Dessous, Cul de Paris Jabot, Capuchon, Manschette*.

So geht beispielsweise der Name des Damenbekleidungsstücks die Bluse von der französischen Einheit *Bluse* ab. Der Ursprung dieses lexikalischen Elements im Französischen ist unbekannt. *Die Bluse* wurde erstmals während der Französischen Revolution als *der Fuhrmannskittel, das Arbeiterkleid* erwähnt, das noch heute verwendet wird (Duden, 2014). Das Wort *die Bluse* hat heute folgende Bedeutungen – *Bluse, Tunika*.

Die französische Entlehnung *die Gamasche* basiert auf dem spanischen Wort *guadameci*, «Leder aus der Stadt Gadames», das im 16. und 17. Jahrhundert nach Frankreich geliefert wurde.

Anglizismen wurden Ende des 18. und Anfang des 20. Jahrhunderts ins Deutsche entlehnt, diese machen ein Drittel des Korpus aus, zum Beispiel: *der Sweater, die Jeans, die Leggins, der Redingote, der Peachcoat*.

Das Fremdwort *die Shorts* bezieht sich auf die zahlreichen Entlehnungen von Bekleidungsnamen im 20. Jh. Die englischen Shorts bedeuten wörtlich «kurz» und sind eine Substantivierung des Plurals eines Adjektivs, das dem althochdeutschen Wort *scurz* «kurz», «abgeschnitten» entspricht. Das Substantiv *der Schurz* (mhd. *Schurz*, ahd. *Scurz*) «kurzes Kleidungsstück», «Schürze» hat eine enge Korrelation mit dem Adjektiv *scurz*. Das althochdeutsche Wort *scurz* kommt von der indoeuropäischen Wurzel *sker-* (*schneiden, scheren*).

Die Entlehnung des Deutschen aus dem Lateinischen ist das Ergebnis kultureller und wirtschaftlicher Kontakte zwischen den Völkern in den ersten Jahrhunderten n. Chr. Diese Ausleihungen machen 14 % des Gesamtvolumens des Forschungsmaterials aus, zum Beispiel: *der Pelz, die Mütze, die Kappe*.

Der Name des Kleidungsstücks *der Mantel* (mhd. *mantel*; ahd. *mantal*) stammt von dem lateinischen Wort *mantullum*. Im modernen Vokabular wird *der Mantel* in verschiedenen Bereichen im wörtlichen und übertragenen Sinne verwendet, zum Beispiel: 1) *Mantel*; 2) *Abdeckung; Maske*; 3) *technische Bedeutung: Schale; Gehäuse; Reifen*; 4) *Geologie: Mantel (Erde)*.

Entlehnungen im Deutschen aus anderen Sprachen sind nicht zahlreich, aus dem Spanischen (4 % des gesamten gelernten Wortschatzes): *die Gala, das Poncho*; aus dem Griechischen (4 %): *der Chiton, die Socke*; aus dem Italienischen (2 %): *die Joppe, die Pelerine*; aus dem Türkischen (2 %): *der Turban*.

2. Entlehnungen im Ukrainischen. Viele Wörter ausländischer Herkunft funktionieren in der modernen ukrainischen Sprache. Diese Wörter kamen in verschiedenen Zeiten und auf unterschiedliche Weise.

Einige von ihnen traten in die altrussische Sprache ein und wurden vom Ukrainischen geerbt; einige Fremdwörter wurden direkt in die ukrainische Sprache im Zuge der direkten Beziehungen des ukrainischen Volkes mit dem einen oder anderen Volk entlehnt, aber es gibt viele solche Fremdwörter, die durch andere Sprachen entlehnt wurden. Der größte Quellenvermittler, aus dem fremdsprachlicher Wortschatz in das ukrainische Vokabular aufgenommen wurde, war die russische Literatursprache (Жовтобрюх та Кулик, 1965, S. 48).

Geliehene Substantive in der ukrainischen Sprache machen fast die Hälfte des Gesamtkörpers aus.

Die Analyse der Spracheinheiten ergab, dass Englisch die produktivste Quelle für Entlehnungen in die ukrainische Sprache ist. Anglizismen machen 16,2 % des Gesamtkörpers aus, zum Beispiel: *стрінги, джінси, пуловер*.

Джемпер «Name eines Strickpullovers ohne Kragen und Verschlüsse, der über dem Kopf getragen wird» ist eine Entlehnung und bedeutet im Englischen «Pullover, Bluse, Matrosenjacke» (Duden, 2014). Das englische Wort wiederum wurde aus dem französischen Wort *jupe* «Rock» oder «Jacke» gebildet, das aus der arabischen Sprache *dzubba* «lange Wollkleidung» stammt, vgl. auch ukrainisch *шуба* «Pelzbekleidung mit langen Böden» (Мельничук, та ін., ред., 1982).

Die Entlehnungen aus dem Französischen sind die zweite Gruppe in Bezug auf die Anzahl der Entlehnungen – 14 %. Ein interessantes Beispiel aus der ukrainischen Sprache ist die Entlehnung des Substantivs *шанка*. In der modernen ukrainischen Sprache hat dieses Substantiv folgende Bedeutungen: 1) *Kopfschmuck*; 2) *ein kuppelförmiges Objekt*; *Bedecken von etwas mit dieser oder einer ähnlichen Form*; 3) *der obere Teil des Pilzes*; 4) *Sonnenblumenblütenstände*; 5) *eine Garbe, die die Oberseite des Polizisten, des Weges usw. bedeckt*; 6) *der Titel in großer Schrift, der mehreren Artikeln in einer Zeitung, Zeitschrift usw. thematisch gemeinsam ist*; 7) *die Menge von etwas, das in einen solchen Hut passt*.

Das Substantiv könnte in den Tagen der Kiewer Rus im Zusammenhang mit bekannten Ereignissen (die Hochzeit der Tochter Jaroslaws des Weisen mit dem König Henry I. von Frankreich), was eine gewisse Wiederbelebung im Bereich der kulturellen Beziehungen des alten Russlands und Frankreichs auslöste (Черных, 1999, S. 402). Das altfranzösische Nomen *chape* «Cloak; Kapuzenmantel» ist dem lateinischen *capra* entlehnt. Das aus der französischen Form (*chape*) entlehnte Wort wurde in der ukrainischen Sprache auf *-ьк-а* nach dem Typus der slawischen Wörter umgewandelt (Цыганенко, 1989, S. 167). Das anfängliche *ch* wurde als *tš* im Französischen des XI–XII Jahrhunderts ausgesprochen, aber die Aussprache von *š* könnte im altfranzösischen Dialekt existieren.

Die drittgrößte Gruppe ist Italienisch – etwa 11 %, zum Beispiel *костюм* hat im modernen Ukrainischen folgenden Bedeutungen: 1) *eine Oberbekleidung bestehend aus einer Jacke, einer Hose und manchmal einer Weste (für Herren) oder Jacke und Rock (für Damen)*; 2) *Bekleidung (Theater- oder Maskenkleidung), verschiedene Spezialkleidung: Skianzug, Badeanzug*.

Das Lexem wurde in die ukrainische Sprache mittels des Französischen entlehnt, wobei sich das französische *costume* «das Kostüm» vom italienischen *costume* «Bräuche, Gewohnheit» unterscheidet. Das italienische Äquivalent kommt aus dem Lateinischen *consuetudo* «Gewohnheit» ab. Aber in diesem Fall ist Latein nicht die genetische Quelle des symbolischen Kostüms, weil die Bedeutung «Kleidung» im Lateinischen fehlte. Diese Bedeutung erlangte nur im Italienischen, obwohl die morphologische Struktur der genetischen Quelle die lateinische Sprache ist.

Der Anteil deutscher lexikalischer Elemente unter den Entlehnungen beträgt 7 %, zum Beispiel: das Substantiv *панчоха* «ein von der Maschine oder handgestricktes Produkt von den Beinen bis zum Knie getragen» wurde durch Polnisch oder Slowakisch aus dem Deutschen in der Form *der Bundschuh* «ein gestrickter Schuh; leichte, knielange Bauernschuhe» entlehnt. Dieses Lexem kommt vom Substantiv *der Bund* «Knäuel» ab und ist mit *binden* und *der Schuh* verbunden (Мельничук, та ін., ред., 1982).

Die Entlehnungen aus anderen Sprachen ins Ukrainische sind weniger zahlreich: aus dem Polnischen – 7 %, zum Beispiel: *кожух; нас*; die russischen, arabischen, niederländischen, persischen, türkischen u. a. Einheiten betragen 6,9 %: russ. *майка* «Strickhemd ohne Ärmel und

Kragen»; *туфлі* «*leichte Heim- oder Sportschuhe*»; *arab. халат* «*Bademantel; Ehrenkleidung*»; *ndld. ліф* «*Korsett*»; *pers. шаль* «*Schal*»; *türk. nanaxa* «*großer Hut*»; *sp. пальто* «*Karuzinermantel*»; *hindi піжама* «*Pyjama*».

Zusammenfassung. Zusammenfassend lässt sich argumentieren, dass die ukrainische Sprache eine solche Wortschatzquelle wie Entlehnung aus anderen Sprachen aktiver als Deutsch verwendet.

In ihrem Arsenal verfügt die ukrainische Sprache über 14 Entlehnungsquellen für Kleidungsarten und die deutsche Sprache über 8 Quellen für fremdsprachigen Wortschatz. Die größte Quelle für Entlehnungen in die deutsche Sprache ist Französisch, während in der ukrainischen Sprache Englisch die wichtigste Quelle ist.

Literatur

- Горбач, О., 1995. *Німецькі позичені слова в українській мові*. Київ, с. 27–35.
- Горпинич, В. О., 1977. *Будова слова і словотвір*. Київ : Радянська школа.
- Жовтобрюх, М. А. та Кулик, Б. М., 1965. *Курс сучасної української літературної мови*. Київ : Радянська школа.
- Кочерган, М. П., 1997. Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови. *Мовознавство*, 1, с. 19–24.
- Крысин, Л. П., 2002. Лексическое заимствование и калькирование в русском языке последних десятилетий. *Вопросы языкознания*, 6, с. 27–34.
- Лейн, К. и др., 2004. *Большой немецко-русский словарь*. 11-е изд. Москва : Русский язык.
- Мельничук, О. С. та ін., ред. 1982. *Етимологічний словник української мови*: в 7 т. Київ : Наукова думка, Т. 1 : А–Г.
- Цыганенко, Г. П., 1989. *Этимологический словарь русского языка*. 2-е изд. Киев : Радянська школа.
- Черных, П. Я., 1999. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*: в 2-х т. Москва : Русский язык, т. 1.
- Яременко, В. В. та Сліпущко, О. М., 2004. *Новий тлумачний словник сучасної української мови* : в 3-х т. Київ : Аконті.
- Duden, K., 2014. *Das Herkunftswörterbuch*. 5. Auflage. Mannheim : Dudenverlag.

References

- Chernykh, P. Ya., 1999. *Istoriko-etimologicheskii slovar sovremennogo russkogo yazyka [Historical and etymological dictionary of the modern Russian language]* : in 2 vols. Moskva : Russkiy yazyk, Vol. 1 (in Russian).
- Duden, K., 2014. *Das Herkunftswörterbuch*. 5. Auflage. Mannheim : Dudenverlag.
- Horbach, O., 1995. *Nimetski pozycheni slova v ukrainskii movi [German borrowed words in the Ukrainian language]*. Kyiv, pp. 27–35. (in Ukrainian).
- Horpynych, V. O., 1977. *Budova slova i slovotvir [Word structure and word formation]*. Kyiv : Radianska shkola. (in Ukrainian).
- Kocherhan, M. P., 1997. *Nimetski leksychni zapozychennia v pivdenno-zakhidnykh hovorakh ukrainskoi movy [German lexical borrowings in the south-western dialects of the Ukrainian language]*. *Movoznavstvo*, 1, pp. 19–24. (in Ukrainian).
- Krysin, L. P., 2002. *Leksicheskoe zaimstvovanie i kalkirovanie v russkom yazyke poslednykh desyatiletii [Lexical borrowings and calques in the Russian language of the last decades]*. *Voprosy Jazykoznanija*, 6, pp. 27–34. (in Russian).
- Leyn, K. at al., 2004. *Bolshoy nemetsko-russkiy slovar [Comprehensive German-Russian Dictionary]*. 11th ed. Moskva : Russkiy yazyk. (in Russian).

- Melnychuk, O. S. at al., eds., 1982. *Etymologichnyi slovnyk ukraïnskoi movy* [Etymological dictionary of the Ukrainian language] : in 7 vols. Kyiv : Naukova dumka, Vol. 1 : A–H. (in Ukrainian).
- Tsyganenko, G. P., 1989. *Etimologicheskii slovar russkogo yazyka* [Etymological dictionary of the Russian language]. 2nd ed. Kiev : Radyanska shkola. (in Russian).
- Yaremenko, V. V. and Slipushko, O. M., 2004. *Novyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoi movy* [A new explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] : in 3 vols. Kyiv : Akonit. (in Ukrainian).
- Zhovtobriukh, M. A. and Kulyk, B. M., 1965. *Kurs suchasnoi ukraïnskoi literaturnoi movy* [Course of modern Ukrainian literary language]. Kyiv : Radianska shkola. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 24.10.2021.

A. Gutnikova

EXOGENOUS LEXIC AS A COMPONENT OF CLOTHING NAMES

The study is focused on peculiarities of formation in the spheres of German and Ukrainian clothes. The article comprises etymological analyses and also the analysis of dictionary definitions which allow to single out the ways of term-formation.

The material of the research was Ukrainian and German explanatory and etymological dictionaries.

The study of the concept and means of its linguistic representation is one of the important problems of modern linguistics. The paper considers the concept of CLOTHES in Ukrainian and German linguistic cultures to find out how these linguistic cultures relate to each other and to identify differences and similarities based on the studied concept.

The lexical-semantic level is the most dynamic subsystem in the structure of language, because it is here that the changes taking place in the real world are directly reflected, due to the openness of the vocabulary of each language is always tuned to the emergence of innovation; there are real opportunities for constant replenishment, in particular, through borrowing.

However, a comparative study of lexical items that denote clothing in German and Ukrainian has not yet been the subject of separate studies.

The concept under analysis is a constituent of macroconcept PERSONS APPEARANCE and comprises some micro concepts the investigation of which provides a detailed analysis of words verbalising CLOTHES concept. The ways of replenishment of the lexical-semantic Micro-field “Clothes” in the languages compared are highlighted in the work. Elements of this lexical-semantic microfield are analysed from the point of view of the comparative aspect.

The article tackles the semantics of borrowed nouns defining clothes in modern German and Ukrainian whose native speakers have a long-lasting historical and cultural experience of cross cultural communication. The article presents the analysis of this lexical layer to determine the borrowing prototype as well as the primary meaning.

Special attention is paid to the combination of intra and extra linguistic features of the analyzed units functioning.

This article reviews the relationship between native and foreign words of the semantic group “Clothes”, provides the grounds for the semantic transformations in this group, and gives comments to some vocabulary represented in the modern German and Ukrainian.

Key words: *borrowed nouns, prototype, values of meanings, direct, figurative, primary meaning, semantic narrowing.*

А. В. Гутнікова

ЕКЗОГЕННА ЛЕКСИКА ЯК КОМПОНЕНТ НАЗВ ОДЯГУ

Стаття присвячена особливостям формування сучасних німецьких та українських назв одягу. У статті проводиться етимологічний аналіз, а також аналіз словникових дефініцій, на підставі якого виділяються способи термінотворення.

Дослідження концепту та засобів його мовної репрезентації є однією з важливих проблем сучасного мовознавства. У роботі розглядається концепт «одяг» в українській та німецькій лінгвокультурах, щоб з'ясувати, як відносяться названі лінгвокультури одна до одної та визначити відмінності та схожості на основі досліджуваного концепту.

Даний концепт входить в структуру макроконцепту «зовнішність людини», і, своєю чергою, підрозділяється на мікроконцепти, які дають можливість детально проаналізувати одиниці, що позначають одяг. У роботі виділені способи поповнення лексико-семантичного мікрополя в зіставлюваних мовах.

Лексико-семантичний рівень – найбільш динамічна підсистема в структурі мови, оскільки саме тут безпосередньо віддзеркалюються зміни, що відбуваються в реальному світі. завдяки відкритості лексика кожної мови завжди налаштована на появу інновацій; у ній існують реальні можливості до постійного поповнення, зокрема, шляхом запозичень.

Однак порівняльне вивчення лексичних одиниць, які позначають одяг у німецькій та українській мовах, ще не було предметом окремих досліджень.

В статті проводиться дослідження семантичної структури запозичених іменників для позначення одягу у двох сучасних лінгвістичних системах: українській та німецькій мовах, носії яких мають багаторічний історико-культурний досвід міжнаціонального спілкування. Проводиться аналіз даного пласта лексики з визначенням прототипу запозичень і початкового значення.

Особливу увагу в цьому дослідженні приділяється поєднанню інтралінгвістичних і екстралінгвістичних особливостей функціонування аналізованих одиниць.

У статті наводиться загальний огляд співвідношення споконвічної та запозиченої лексики в тематичній групі «Назви предметів одягу», розкриваються деякі причини істотних змін в цій групі, коментується ряд найменувань, представлених в сучасній німецькій та українській мові.

Ключові слова: запозичення, прототип, обсяг значень, пряме, переносне, первісне значення, семантичне звуження.

УДК 811.161.2'373:159.942.4

О. І. Далєбіга

ORCID: 0000-0002-2057-5894

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ПЕРЕЛІКУ СЛІВ

У статті простежено, які дослідження, пов'язані з емоціями, проводять українські науковці в галузі філології, проаналізовано способи створення переліку слів на позначення емоцій та критерії їх добору в іноземних джерелах, запропоновано способи та критерії, що можна застосовувати для виокремлення слів на позначення емоцій в українській мові.

Ключові слова: перелік емоцій, диференціація емоцій, розрізнення емоцій, емоції, почуття, емоційний стан, афект, визначення емоцій, слова на позначення емоцій, лексика на позначення емоцій, емоційні назви, словник емоцій.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-140-150

Постановка проблеми. Дослідження емоцій нині актуальні не тільки серед представників соціальних наук, а й серед лінгвістів. В Україні є низка досліджень фразеосемантичних полів різних емоцій. Науковці вже вивчали поля і мікрополя тривоги / хвилювання (Охріменко, 2018), закоханості (Охріменко, 2011), страху (Юрчишин, 2012) та загальні поля «емоції людини» (Краснобаєва-Чорна та Лобасова, 2010). Матеріалом для таких досліджень є переважно українська мова, але є й зіставні розвідки.

Також науковці активно вивчають лексико-семантичні поля різних емоцій. Подібно до досліджень фразеосемантичних полів, матеріалом для таких розвідок українські вчені обирають як власне українську мову, так і інші мови – англійську (Бялик, 2017), іспанську (Колмакова, 2016), давньоверхньонімецьку (Романова, 2011), польську (Лозинська, 2010) тощо.

Якщо матеріалом наукових пошуків є українська мова, то вони переважно базуються на аналізі текстів художньої літератури. Наприклад, Л. Савченко досліджує семантичне поле «радість» на поезіях О. Олеся (Савченко, 2015), О. Книш досліджує лексико-семантичне поле «страждання» у творчому доробку В. Стуса (Книш, 2008).

Концептуалізацію емоцій вивчають: О. Лозинська (на матеріалі польської мови) (Лозинська, 2010), О. Тищенко (на матеріалі української мови) (Тищенко, 2019). П. Селігей досліджує внутрішню форму слів на позначення емоцій (Селігей, 2001).

У згаданих статтях науковці переважно вивчають емоції на матеріалі літературних творів або збирають дані польовими методами. Попри те, що в Україні чимало науковців цікавляться емоціями й досліджують їх, у нас поки немає словника емоцій чи бодай переліку слів на позначення афективних станів.

Актуальність та практичне застосування дослідження. Відсутність методу підбору таких слів, об'єктивних критеріїв, які б допомогли у виокремленні лексики на позначення емоцій, обмежує дослідницький потенціал у сфері дослідження емоцій.

Перелік слів на позначення емоцій міг би прислужитися практичним психологам, медіаторам та представникам інших професій, що працюють з емоціями. Бракує такого переліку й пересічним людям, щоб вчитися розрізняти емоції.

Уміння розрізняти емоції корисне з низки причин. Дослідження показують, що такі навички допомагають зменшити кількість агресивних тенденцій у періоди гніву (Pond *et al.*, 2012) і навіть можуть корелювати з фізичним здоров'ям у довгостроковій перспективі (Oh and Tong, 2020).

Низький же рівень диференціації негативних емоцій сприяє імпульсивній поведінці, коли негативні емоції наростають (Emery *et al.*, 2014). Низький рівень розрізнення позитивних емоцій пов'язаний із переїданням (Mikhail *et al.*, 2020).

Як бачимо, вміння диференціювати емоції пов'язане з низкою показників фізичного й психічного благополуччя. Втім, щоб добре розрізняти емоції, треба щонайменше знати, які вони взагалі бувають.

З огляду на зазначене вище, **мета дослідження** – запропонувати методику створення списку слів на позначення емоцій.

Завдання дослідження:

- проаналізувати наявні дослідження з теми, виявити в них ті аспекти, що є найбільш придатними для наукових розвідок на матеріалі української мови;
- на матеріалі проаналізованих джерел запропонувати способи створення переліку слів української мови, що позначають емоції, та критерії їх відбору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення емоцій, укладання відповідних списків є актуальним завданням для сучасної лінгвістики. Зокрема, дослідження, що фокусуються на підборі лексики, пов'язаної зі сферою емоцій, відбувалися на матеріалі естонської, корейської, китайської мов. Розглянемо, як саме дослідники підходили до розв'язання цієї проблеми.

Науковиця Е. Vainik досліджує естонський емоційний словник: його структуру, різноманітність та семантику. Щоб зібрати список слів на позначення емоцій, що входять до активного слововжитку в естонській мові, дослідниця використовує метод U. Sutrop. Це польовий метод. Його суть у тому, щоб просити людей перелічувати які-небудь поняття у форматі «Назвіть всі X, які ви знаєте» (Vainik, 2004).

Отже, Е. Vainik, використовуючи метод U. Sutrop, пропонує 100 учасникам перелічити слова, що асоціюються у них із поняттями «емоція / почуття», і отримує перелік із 844 слів. З цих слів 58 називалися щонайменше 3 рази. Оскільки учасників просили назвати не тільки емоції, а взагалі слова, що асоціюються з поняттям емоцій, у фінальному списку слів були зокрема такі слова, як «крик», «сміх» тощо, які не є власне назвами емоцій, але стосуються емоційної сфери (Vainik, 2004).

Корейські дослідники також вирішили створити словник емоцій, але підійшли до реалізації цієї цілі інакше. Основною базою став частотний словник корейської мови, що містить 64666 слів. Слова до словника дібрані з різножанрової літератури (Sohn *et al.*, 2012).

У проєкті взяло участь 11 науковців, які залучилися на різних етапах. У результаті за певними критеріями дослідники відібрали 504 слова, зважаючи на те, наскільки релевантне кожне слово для вираження емоції та наскільки часто воно застосовується (Sohn *et al.*, 2012).

Оскільки корейські вчені вписували всі слова, що стосуються емоційної сфери, окрім назв емоцій / почуттів, до переліку потрапили слова з інших частин мов (прикметники, прислівники, вигук тощо).

Науковці L. Xu, H. Lin та інші, які досліджують емоційну лексику в китайській мові, пишуть про те, як побудувати повний опис афективного лексикону. Щоб досягти цієї мети, першим кроком учені бачать автоматизований та ручний відбір слів з низки словників, у яких можуть зустрічатися слова на позначення емоцій (Xu *et al.*, 2008). При відборі відповідної лексики учені пропонують спиратися на семи у визначеннях, які підказують дослідникам, що слово належить до емоційних станів.

Складність методу для застосування на матеріалі іншої мови полягає в тому, що словники та словникові визначення можуть бути побудовані за іншими принципами, а ключові семи виявляються зовсім іншими. Втім, підхід, запропонований L. Xu, H. Lin та ін. на наш погляд є найоб'єктивнішим серед уже розглянутих.

У деяких дослідженнях складання переліків емоційних станів не є головним завданням, але є необхідною умовою для того, щоб зробити основне дослідження. Як це відбувається, розглянемо на прикладі англійської, німецької та польської мови.

Канадські дослідники C. Storm, T. Storm досліджують семантичні зв'язки між англійськими термінами, пов'язаними з емоційними станами. Для свого проєкту вони відібрали 72 слова із літератури, яку аналізували в теоретичній частині статті. Проте вчені не зазначили, як саме було відібрано ці слова (Storm and Storm, 1987).

Німецькі науковці вирішили створити список афективних німецьких слів з маркуваннями, чи ці слова позитивні, чи негативні, чи нейтральні. Дослідники дібрали перелік афективних слів для подальшого маркування із бази CELEX database. Стаття фокусується власне на маркуванні слів, але як саме було дібрано слова з бази даних, у статті не описано (Vö, Jacobs and Conrad, 2006).

Польські дослідники створили перелік афективних слів польською мовою, адаптувавши дослідження німецьких вчених. Перелік слів було сформовано на основі перекладу німецького переліку (Riegel *et al.*, 2015).

Праці про відбір слів на позначення емоцій є і в українському мовознавстві. Наприклад, О. Ковалюк досліджує емоції в діахронічному зрізі. Фокус досліджень емоцій науковицею переважно лежить у часовому вимірі XIV–XVI ст. Для визначення у текстах пам'яток лексики на позначення емоційних станів та для подальшого аналізу такої лексики, дослідниця пропонує спиратися на класифікації емоцій К. Ізарда, Б. Додонова та Л. Бабенко (Ковалюк, 2015).

Хоча метод може бути застосовним, щоб визначити, чи належить певне слово з тексту до емоційних станів, на наш погляд, метод не дає відповіді на питання про те, як можна було б створити перелік слів на позначення емоцій. А саме це є метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на зазначене вище, найвідповіднішими, з нашого погляду, є варіанти щодо пошуку слів на позначення емоцій, які спираються на словникові дані. Адже це найбільш об'єктивні джерела для опрацювання. Зі словниками вважаємо за найдоречніше працювати у два способи.

Перший спосіб – шукати визначення слів на позначення емоцій через тлумачні словники, що містять у визначеннях характерні слова. Другий спосіб – обрати кілька слів, що точно належать до емоцій та шукати нові слова через синоніми до цих ключових слів. Нижче докладніше розглянемо обидва підходи, їхні переваги та недоліки.

I. Пошук слів через визначення.

Перший підхід – відбирати слова через тлумачний словник із визначеннями слів. Цей спосіб схожий на той, який застосовували L. Xu, H. Lin та ін. на матеріалі китайської мови. Особливості – для кожної мови частково буде свій шлях через те, як побудована структура словників і словникові визначення, через вихідну сему.

Вважаємо, що послідовність дій дослідника має бути такою: для початку знаходимо сему, через яку найчастіше трактуються емоції. Для цього потрібно взяти за основу словникове значення слів, які більшість дослідників традиційно зараховують до базових емоцій. Більшість дослідників сходяться на тому, що до базових емоцій можна зарахувати такі слова: *anger, fear, disgust, sadness, happiness* (Ekman, 2016). Оскільки кожне зі слів може мати різні переклади українською, оберемо одне джерело для перекладу і випишемо з нього всі переклади для кожного з цих слів: *anger* – гнів, *fear* – страх, *острах*, *побоювання*, *disgust* – відраза, *огида*, *sadness* – сум, *смуток*, *журба* і *happiness* – щастя, *задоволення* (Ніновський, уклад., 1993).

Далі подивимося, через які слова визначається кожне з цих слів у тлумачному словнику. Ми обрали для цього СУМ-11. Маємо такі визначення:

Сум – «невеселий, важкий **настрій**, спричинений горем, невдачею і т. ін.; *смуток, журба; протилежне радість*»; *смуток* – «невеселий, важкий **настрій**, викликаний горем, невдачею і т. ін.; *сум, журба*»; *журба* – «невеселий **настрій**, важкі почуття; *печаль, смуток*»; *гнів* – «**почуття** сильного обурення; *стан нервового збудження, роздратування*»; *страх* – «**стан** хвилювання, тривоги, *неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного*»; *острах* – «*тривожне почуття* **небезпеки, стан тривоги перед можливою небезпекою; страх**»; *побоювання* – «**почуття** *тривоги, хвилювання, викликане чеканням чого-небудь неприємного, небажаного*»; *огида* – «**почуття** *відрази в поєднанні з гидливістю*»; *відраза* – «**почуття** *огиди, ворожнечі до кого-, чого-небудь*»; *щастя* – «**стан** *цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь*»; *задоволення* – «**почуття і стан** *вдоволення чим-небудь; задоволеність*» (Білодід, ред., 1970–1980).

Як бачимо, *сум, смуток, журба* трактуються через слово «**настрій**», *страх, щастя* – через слово «**стан**», *гнів, острах, побоювання, огида, відраза* – через слово «**почуття**», *задоволення* – через слова «**почуття**» і «**стан**». Жодне з цих понять не трактується через слово «емоція».

Дослідивши, наскільки часто зустрічаються слова «стан», «почуття», «настрій» у визначеннях, розуміємо, що «почуття» – найуживаніший термін, через який трактують у СУМ різні емоційні стани. «Настрій» – найрідший, але якщо зустрічається у визначеннях, то дійсно стосується саме емоційних станів, а не чогось іншого. «Стан» – хоч і є поширеним терміном для опису емоційних станів, описує не тільки їх.

Як же підійти до виокремлення зі словника саме тих слів, які стосуються позначення емоційних станів? На основі проаналізованих даних, можемо розглянути такий алгоритм:

1. Виписати зі словника слова, які трактуються через «почуття чогось». Чому саме через почуття чогось, а не просто через почуття? Бо інакше у перелік можуть потрапити слова, що є синонімами до почуття у ролі гіпероніму, а не до гіпонімів на позначення емоцій, які нас цікавлять. (Наприклад, одне зі значень слова «враження» – *почуття, відчуття*. Втім, це не означає, що слово «враження» належить до емоцій).

2. Після першого етапу отримаємо перелік із понад 80 слів.

3. Якщо визначення першого переліку слів, яке ми отримали, трактується через «почуття чогось», доречно зараховувати до почуттів те, що було на місці «чогось». Наприклад, якщо «утіха» – *почуття радості, задоволення, викликане ким-, чим-небудь*, значить *радість і задоволення* – теж можуть бути почуттями.

4. Ми також можемо долучити до списку ті емоційні стани, що трактуються через термін «настрій».

5. Доречно також долучити до переліку слова, що трактуються через слово «стан», але тільки у сполученні зі словами з уже наявного списку в родовому відмінку. Наприклад, *замішання (стан збентеження, зніяковілості)* можна внести до переліку, оскільки *збентеження – стан душевного неспокою, хвилювання, збудження, занепокоєння*, а *неспокій – почуття занепокоєння, тривоги; відсутність спокою*. Також можна долучати до переліку слова, які трактуються через словосполучення «душевний стан». Наприклад, *рівновага – //перен. Спокійний душевний стан людини*. Оскільки на наступних етапах можуть додаватися нові слова, опрацювавши ці етапи, доречно ще раз просканувати слова, що трактуються через «стан».

6. На наступному етапі шукаємо такі поєднання слів:

- те саме, що + одне з уже отриманого переліку (наприклад, відрадість – *«те саме, що відрадість»*);
- протилежне + одне з уже отриманого переліку (наприклад, горе – *«душевні переживання, печаль, смуток; протилежне радість»*);
- див. + одне з уже отриманого переліку (втіха – *«див. утіха»*);
- визначення через синоніми (наприклад, пиха – *«надмірно висока думка про себе, погорда, зарозумілість, зазнайство»*).

Деякі етапи можна повторити кілька разів. Утім, такий підхід має свої проблеми:

1. Аналіз ускладнюється на етапі, коли дослідникові потрібно дописати слова, що трактуються через синоніми, уже наявні в переліку. Це пов'язано з тим, що через омоніми та багатозначні слова можна дійти до слів, які не використовуються для називання емоційних станів.

Наприклад, слово *«торжество»* потрапляє до переліку емоційних назв ще на найпершому етапі, оскільки трактується через слово *«почуття»* (одне зі значень слова *«торжество» – «почуття радості з приводу успіху, удачі в чому-небудь»*). Втім, якщо добиратимемо слова, що трактуються через слово *торжество* (на етапі визначення нових слів через синоніми), то до списку може потрапити і *«свято»*. Адже одне із значень *свята – «торжество, влаштоване з якої-небудь нагоди»*. І хоча ми дійсно можемо сказати, що маємо відчуття свята, саме слово *«свято»* не може позначати назву емоційного стану.

2. Друга проблема полягає в тому, що в словнику досить часто слова трактуються через інші частини мови. Наприклад, нудність – *«абстрактний ім. від слова нудний»*, а нудний – це, зокрема, *набридливий, докучливий*. Чи потрібно тоді залучати до переліку слів на позначення емоцій слова *«набридливість» (абстр. ім. від набридливий)* і *«докучливість» (властивість за значенням докучливий)*. Якщо долучати такі слова, потрібно прописати низку додаткових критеріїв для різних частин мови.

II. Пошук слів через синоніми.

Другий підхід до створення переліку слів на позначення емоцій – працювати через синоніми.

Пропонований алгоритм такої роботи:

1. Обрати словник (наприклад, ми обрали словник Караванського через зручну для аналізу структуру словникової статті та через наявність слів, що побутували в українській мові до примусового зросійщення) (Караванський, 2014).

2. Обрати перелік слів, які точно належать до емоцій, і до яких надалі потрібно буде шукати синоніми. Наприклад, основою можуть стати емоції, які найчастіше зараховують до базових (*щастя, гнів, сум, страх, відраза*) або перелік слів, що формується після першого етапу опрацювання в попередньому підході (слова, що трактуються в тлумачному словнику через словосполучення *«почуття чогось»*).

3. Обрати критерії, за якими далі будемо відфільтровувати зайві слова з синонімічних рядів. Наприклад, це можуть бути слова з додатковими позначеннями, що вони *образні, фамільярні, лайливі* тощо.

4. Взяти перше слово і подивитися за словником, які слова є синонімами до стрижневого слова. Наприклад, візьмімо для початку слово «*радість*». Синонімами до нього за словником Караванського є *задоволення, приємність, втіха, радощі*.

5. Якщо у словника є електронна версія, можна також звертати увагу на слова, у синонімах до яких з'являється стрижнєве слово. Наприклад, слово «*радість*» зустрічається у синонімічних рядах до слів *радощі, втіха, утіха*.

6. Далі повторюємо попередні два етапи для отриманого переліку слів і доповнюємо перелік новими словами. В ідеальному світі повторювати потрібно доти, доки не почнуть з'являтися нові слова. В реальному світі ми знову стикаємося з проблемою омонімів та багатозначних слів, через синоніми до яких з'являються зовсім невідповідні слова. Наприклад, до переліку може потрапити слово «*багатство*» через синонімічний ланцюжок «*насолота – розкошування – розкіш – багатство*» або слово «*хапання*» через ланцюжок «*запал – збудження – гарячка – поспіх – хапання*».

Перевагою наведеного вище підходу є усунення проблеми з дрейфуванням між різними частинами мови. Окрім цього, чіткіше простежуються семантичні зв'язки між словами.

Втім, оскільки обидва підходи мають свої переваги та свої недоліки, може бути доречно застосовувати ці підходи у комплексі.

Висновки. Отже, ми розглянули підходи до виокремлення слів на позначення емоційних станів за допомогою тлумачного словника через визначення та за допомогою словника синонімів через синонімічні ряди. Кожен із методів має свої переваги та недоліки. Щоб звести недоліки до мінімуму, вважаємо, що доцільним було б використовувати комплексний підхід, що є синтезом двох описаних підходів.

Можна додавати нові слова через синонімічний словник, але на етапі відбору фільтрувати зайві слова не тільки через формальні показники в межах словника синонімів, а й залучати семантичний критерій – перевіряти значення слів за тлумачним словником і долучати тільки ті, які відповідають певним семантичним критеріям. Серед семантичних критеріїв можуть бути зокрема ті, що прописані у першому підході.

Перспективи дослідження. Визначення критеріїв для відбору слів на позначення емоцій спростить проведення досліджень, пов'язаних з емоціями. Наявність чітких об'єктивних критеріїв відбору слів на позначення емоцій може допомогти сформуванню обґрунтованого стимульним матеріалом для психологічних та психолінгвістичних досліджень, відкриває ширші можливості для комп'ютерного опрацювання тексту, що містить слова на позначення емоцій.

Чіткі критерії відбору слів на позначення емоцій також допоможуть більш обґрунтовано добирати матеріал до лінгвістичних розвідок, у яких досліджується лексика на позначення афективних станів.

Створення переліку слів на позначення емоцій, що уможливується наявністю критеріїв для відбору таких слів, буде корисним у практичній роботі психологів та медіаторів. Такий перелік також був би корисним для зіставних досліджень емотивної лексики та для перекладачів; стане поштовхом для дослідження психолінгвістичних показників для слів на позначення емоцій в українській мові.

Бібліографічний список

- Білодід, І. К., ред., 1970–1980. Словник української мови, *Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України*. [онлайн] Доступно : <<http://www.inmo.org.ua/sum.html>> [Дата звернення 01 листопада 2020].
- Бялик, О. Є., 2017. Лексико-семантичне поле слова «emotion» у сучасній англійській мові. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 36 (136), с. 7–9.
- Караванський, С., 2014. *Практичний словник синонімів української мови*. 5-те вид. Львів : БаК.
- Книш, О. І., 2008. Лексико-семантичне поле «страждання» в творчому доробку Василя Стуса. В : В. В. Герман, ред. *Філологічні науки. Суми : Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка*, с. 58–63.
- Ковалюк, О., 2015. Пошук критеріїв формування лексико-семантичного поля позначення емоційного стану. *Мова і культура*, 18 (2), с. 114–119.
- Колмакова, В. Б., 2016. Етимологія та лексико-семантичне поле концепту «Гнів» в іспанській мові. *Молодий вчений*, 8, с. 285–288.
- Краснобаєва-Чорна, Ж. та Лобасова, В., 2010. Фразеосемантичне поле емоції людини в сучасній українській мові : база даних. *Мовознавчий вісник*, 10, с. 39–43.
- Лозинська, О., 2010. Концептуалізація емоції радості в польській кінематичній фразеології. *Проблеми слов'язознавства*, 59, с. 252–258.
- Ніновський, В., уклад., 1993. *Українсько-англійський і англо-український словник*. 2-ге вид. Київ : Пам'ятки України.
- Охріменко, М. А., 2011. Фразеосемантичне мікрополе Закоханість (на матеріалі сучасних перської і української мов). *Мова і культура*, 14 (1), с. 187–192.
- Охріменко, М. А., 2018. Структурні й ідіотетичні особливості одиниць фразеосемантичного мікрополя «тривога / хвилювання» у сучасних перській і українській мовах. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*, 18, с. 257–264.
- Романова, Н. В., 2011. Семантичне поле щастя в давньоверхньонімецькій мові. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Філологія*, 5, с. 63–68.
- Савченко, Л. Г., 2015. Семантичне поле радості у поетичному світі Олександра Олеся. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*, 1151 (72), с. 98–102.
- Селігей, П. О., 2001. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові. *Мовознавство*, 1, с. 24–32.
- Тищенко, О., 2019. Концептуалізація емоцій та ціннісних концептів у слов'янських пареміях та фраземах : від совісті до заздрості. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*, 29, с. 248–271. DOI : <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29-18>
- Юрчишин, Н. Д., 2012. Фраземно-семантичне поле страх в українській та німецькій мовах. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна*, 24, с. 301–302.
- Ekman, P., 2016. What scientists who study emotion agree about. *Perspectives on Psychological Science*, 11 (1), pp. 31–34. DOI : 10.1177/1745691615596992
- Emery, N. N., Simons, J. S., Clarke, C. J. and Gaher, R. M., 2014. Emotion differentiation and alcohol-related problems : the mediating role of urgency. *Addictive behaviors*, 39 (10), pp. 1459–1463. DOI : 10.1016/j.addbeh.2014.05.004

- Mikhail, M. E., Keel, P. K., Burt, S. A., Neale, M., Boker, S. and Klump, K. L., 2020. Low emotion differentiation: An affective correlate of binge eating? *The international journal of eating disorders*, 53, pp. 412–421. DOI : <https://doi.org/10.1002/eat.23207>
- Oh, V. Y. S. and Tong, E. M. W., 2020. Negative emotion differentiation and long-term physical health — The moderating role of neuroticism. *Health psychology*, 39 (2), pp. 127–136. DOI : <https://doi.org/10.1037/hea0000809>
- Pond Jr, R. S., Kashdan, T. B., DeWall, C. N., Savostyanova, A., Lambert, N. M. and Fincham, F. D., 2012. Emotion differentiation moderates aggressive tendencies in angry people: A daily diary analysis. *Emotion*, 12 (2), pp. 326–337. DOI : <https://doi.org/10.1037/a0025762>
- Riegel, M., Wierzba, M., Wypych, M., Żurawski, Ł., Jednoróg, K., Grabowska, A. and Marchewka, A., 2015. Nencki affective word list (NAWL) : The cultural adaptation of the Berlin affective word list–reloaded (BAWL-R) for Polish. *Behavior research methods*, 47 (4), pp. 1222–1236. DOI : 10.3758/s13428-014-0552-1
- Sohn, S. J., Park, M. S., Park, J. E. and Sohn, J. H., 2012. Korean emotion vocabulary : extraction and categorization of feeling words. *Korean Journal of the Science of Emotion and Sensibility*, 15 (1), pp. 105–120.
- Storm, C. and Storm, T., 1987. A taxonomic study of the vocabulary of emotions. *Journal of personality and social psychology*, 53 (4), pp. 805–816. DOI : <https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.4.805>
- Vainik, E., 2004. *Lexical Knowledge of Emotions : The Structure, Variability and Semantics of the Estonian Emotion Vocabulary*. PhD. Dissertation. University of Tartu.
- Võ, M. L. H., Jacobs, A. M. and Conrad, M., 2006. Cross-validating the Berlin Affective Word List. *Behavior research methods*, 38 (4), pp. 606–609. DOI : 10.3758/bf03193892
- Xu, L., Lin, H., Pan, Y., Ren, H. and Chen, J., 2008. Constructing the affective lexicon ontology. *Journal of the China society for scientific and technical information*, 27 (2), pp. 180–185.

References

- Bialyk, O. Ye., 2017. Leksyko-semantychne pole slova «emotion» u suchasni anhliskii movi [The Lexical-semantic field of the word “emotion” in contemporary English]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 36 (136), pp. 7–9. (in Ukrainian).
- Bilodid, I. K., ed., 1970–1980. *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. *Potebnia Institute of Linguistics of National Academy of Sciences of Ukraine*. [online] Available at : <<http://www.inmo.org.ua/sum.html>> [Accessed 01 November 2020]. (in Ukrainian).
- Ekman, P., 2016. What scientists who study emotion agree about. *Perspectives on Psychological Science*, 11 (1), pp. 31–34. DOI : 10.1177/1745691615596992
- Emery, N. N., Simons, J. S., Clarke, C. J. and Gaher, R. M., 2014. Emotion differentiation and alcohol-related problems : the mediating role of urgency. *Addictive behaviors*, 39 (10), pp. 1459–1463. DOI : 10.1016/j.addbeh.2014.05.004
- Karavanskyi, S., 2014. *Praktychnyi slovnyk sinonimiv ukrainskoi movy* [Practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. 5th ed. Lviv : БаК. (in Ukrainian).
- Knysh, O. I., 2008. Leksyko-semantychne pole «strazhdannia» v tvorchoму dorobku Vasylia Stusa [Lexical-semantic field of “suffering” in the creative work of Vasyl Stus]. In :

- V. V. Herman, ed. *Philological sciences. Sumy : Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko*, pp. 58–63. (in Ukrainian).
- Kolmakova, V. B., 2016. Etymolohiia ta leksyko-semantychnne pole kontseptu Hniv v ispanskii movi [Etymology and lexical-semantic field of the “Anger” concept in the spanish language]. *Molodyi vchenyi*, 8, pp. 285–288. (in Ukrainian).
- Kovaliuk, O., 2015. Poshuk kryteriiv formuvannia leksyko-semantychnoho polia poznachennia emotsiinoho stanu [Search for criteria for the formation of the lexical and semantic field of emotional state indication]. *Language and culture*. 18 (2), pp. 114–119. (in Ukrainian).
- Krasnobaeva-Chorna, Zh. and Lobasova, V., 2010. Fraziosemantychnne pole emotsii liudyny v suchasni ukrainskii movi: baza danykh [Phraseosemantic field “human emotion” in the modern Ukrainian: data base]. *Linguistic Bulletin*, 10, pp. 39–43. (in Ukrainian).
- Lozynska, O., 2010. Kontseptualizatsiia emotsii radosti v polskii kinema-tychnii frazeolohii [Conceptualization of the “joy” emotion in the Polish kinematic phraseology]. *Problems of Slavonic Studies*. 59, pp. 252–258. (in Ukrainian).
- Mikhail, M. E., Keel, P. K., Burt, S. A., Neale, M., Boker, S. and Klump, K. L., 2020. Low emotion differentiation: An affective correlate of binge eating? *The international journal of eating disorders*, 53, pp. 412–421. DOI : <https://doi.org/10.1002/eat.23207>
- Ninovskiy, V., compiler, 1993. *Ukrainsko-anhliiskyi i anhlo-ukrainskyi slovnyk [Ukrainian-English and English-Ukrainian dictionary]*. 2nd ed. Kyiv : Pamiatky Ukrainy. (in Ukrainian).
- Oh, V. Y. S. and Tong, E. M. W., 2020. Negative emotion differentiation and long-term physical health — The moderating role of neuroticism. *Health psychology*, 39 (2), pp. 127–136. DOI : <https://doi.org/10.1037/hea0000809>
- Okhrimenko, M. A., 2011. Fraziosemantychnne mikropole Zakokhanist (na materialii suchasnykh perskoi i ukrainskoi mov) [Phraseosemantic microfield Love (based on modern Persian and Ukrainian languages)]. *Language and culture*, 14 (1), pp. 187–192. (in Ukrainian).
- Okhrimenko, M. A., 2018. Strukturni y idioetnichni osoblyvosti odynyt frazeosemantychnoho mikropolia «tryvoha / khvyliuvannia» u suchasnykh perskii i ukrainskii movakh [Structural and idioethnic features of phraseological and semantic microfields “anxiety / excitement” in modern persian and ukrainian languages]. *Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo univertsitetu. Seriâ : Filologiâ*, 18, pp. 257–264. (in Ukrainian).
- Pond Jr, R. S., Kashdan, T. B., DeWall, C. N., Savostyanova, A., Lambert, N. M. and Fincham, F. D., 2012. Emotion differentiation moderates aggressive tendencies in angry people : A daily diary analysis. *Emotion*, 12 (2), pp. 326–337. DOI : <https://doi.org/10.1037/a0025762>
- Riegel, M., Wierzba, M., Wypych, M., Żurawski, Ł., Jednoróg, K., Grabowska, A. and Marchewka, A., 2015. Nencki affective word list (NAWL) : The cultural adaptation of the Berlin affective word list–reloaded (BAWL-R) for Polish. *Behavior research methods*, 47 (4), pp. 1222–1236. DOI : 10.3758/s13428-014-0552-1
- Romanova, N. V., 2011. Semantychnne pole shchastia v davnoverkhnonimetskii movi. [Semantic field of happiness in Old German Language]. *Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo univertsitetu. Seriâ : Filologiâ*, 5, pp. 63–68. (in Ukrainian).
- Savchenko, L. H., 2015. Semantychnne pole radist u poetychnomu sviti Oleksandra Olesia [Semantic field of joy in the poetic world of Oleksandr Oles]. *The Journal of*

- V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Philology", 1151 (72), pp. 98–102. (in Ukrainian).
- Selihei, P. O., 2001. Vnutrishnia forma nazv emotsii v ukrainskii movi [Internal form of names of emotions in the Ukrainian language]. *Movoznavstvo*. 1, pp. 24–32. (in Ukrainian).
- Sohn, S. J., Park, M. S., Park, J. E. and Sohn, J. H., 2012. Korean emotion vocabulary : extraction and categorization of feeling words. *Korean Journal of the Science of Emotion and Sensibility*, 15 (1), pp. 105–120.
- Storm, C. and Storm, T., 1987. A taxonomic study of the vocabulary of emotions. *Journal of personality and social psychology*, 53 (4), pp. 805–816. DOI : <https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.4.805>
- Tyshchenko, O., 2019. Kontseptualizatsiia emotsii ta tsinnisnykh kontseptiv u slovianskykh paremiakh ta frazemakh : vid sovisti do zazdrosti [The conceptualization of emotions and axiological concepts in slavonic proverbs and idioms : from conscience to envy]. *Scientific Research Issues of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky : Linguistic Sciences*, 29, pp. 248–271. DOI : <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2019-29-18> (in Ukrainian).
- Vainik, E., 2004. *Lexical Knowledge of Emotions : The Structure, Variability and Semantics of the Estonian Emotion Vocabulary*. PhD. Dissertation. University of Tartu.
- Võ, M. L. H., Jacobs, A. M. and Conrad, M., 2006. Cross-validating the Berlin Affective Word List. *Behavior research methods*, 38 (4), pp. 606–609. DOI : [10.3758/bf03193892](https://doi.org/10.3758/bf03193892)
- Xu, L., Lin, H., Pan, Y., Ren, H. and Chen, J., 2008. Constructing the affective lexicon ontology. *Journal of the China society for scientific and technical information*, 27 (2), pp. 180–185.
- Yurchyshyn, N. D., 2012. Frazemno-semantychne pole strakh v ukrainskii ta nimetskii movakh (The idiomatic-semantic field "fear" of the Ukrainian and German languages). *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University : Philology Series*, 24, pp. 301–302. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції: 01.11.2021.

O. Dalebiha

LEXIS TO DENOTE EMOTIONS:

PROBLEMS AND PROSPECTS OF CREATING WORD LIST

The article discussed the researches about emotions which were done by Ukrainian scholars in the field of linguistics, analyzes ways to create a list of emotion-related words and criteria for their selection, suggests methods and criteria that can be used to distinguish words to denote emotions in the Ukrainian language.

According to the results of the research, most linguistics works in Ukraine about emotions study semantic fields and idiomatic-semantic fields of specific emotions.

Methods and criteria for selecting words to describe emotions in English, German, Polish, Korean, Estonian, Chinese, and Ukrainian were analyzed. The following most common methods were identified: field research, selection of words to denote emotions from individual texts and corpora, and selection of words from lexicographical sources.

The article analyzes how words to denote emotions can be selected in the Ukrainian language from lexicographic sources on the example of an explanatory dictionary and a dictionary of synonyms. The criteria that can be relied on in such a selection of words are proposed.

In particular, to distinguish words to denote emotions using an explanatory dictionary, we can generally suggest the following way:

1. Analyze through which word the words that exactly belong to emotions are most often interpreted. In our case, it is the word «почуття» (feeling).

2. From the dictionary, write out the words that are interpreted through “почуття + word in the genitive case”.

3. Write out the words that are interpreted through “те саме, що (the same as) + one of the words from the list obtained at the previous stage”, “протилежне (opposite) + one of the words from the list already obtained”, “див. (see) + one of the words from the already received list”.

4. Write out the words that are interpreted through synonyms for words from the already obtained list.

To separate words to denote emotions using a dictionary of synonyms, we suggest the following way:

1. Choose the source words that exactly are emotion labels.

2. Write out the synonyms for these words from the dictionary.

3. Write out the synonyms to the list of words obtained at the previous stage (to avoid the words that are not related to emotions, but have become a part of the synonymous series due to the homonymy and polysemanticism of words, the meaning of words could be checked in the explanatory dictionary according to the criteria described in the previous method).

Key words: *emotion list, emotion differentiation, emotion distinction, emotions, feelings, emotional state, affect, definition of emotions, emotion vocabulary, emotion labels, emotion dictionary.*

УДК 811.111'373.43'25

К. О. Журбенко

ORCID: 0000-0001-7387-951X

І. К. Кобякова

ORCID: 0000-0002-9505-2502

АНГЛОМОВНІ СОЦІАЛЬНІ НЕОЛОГІЗМИ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕДАЧІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглядаються поняття неологізму та його функціонування у медіапросторі. Висвітлюється поняття соціального неологізму, його суть, а також способи перекладу соціальних неологізмів українською мовою. Під час дослідження були розглянуті теоретичні матеріали про неологізми, і виходячи з них, були окреслені шляхи найдоцільнішого перекладу неологізмів. Було з'ясовано, що не існує єдиного надійного способу передачі повного змісту всіх розглянутих неологізмів, що у деяких випадках доцільніше використовувати описовий переклад.

Ключові слова: неологізми, соціальні неологізми, дискримінація, сексуальна орієнтація, слова-ізми, переклад, калькування, фемінітиви.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-151-158

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Кожного дня, кожної секунди наука рухається вперед. І людство рухається разом з нею. На початку 21 століття почали більш глибоко та стрімко вивчати психологію людини, і тому, зокрема в англомовних країнах, стали з'являтися нові терміни, слова та словосполучення соціального спрямування. Серед цих нових термінів можна виділити окрему групу. Вони позначають особливості людини як індивідуума, як, наприклад, види сексуальної орієнтації людини. І поки в англомовних суспільствах вирішується питання прийняття нових термінів, перед нами постає питання перекладу цих слів.

Актуальність теми статті визначається безперервним поповненням англійської мови термінами соціального спрямування, появою у ній соціальних неологізмів, які потребують тлумачення та перекладу на інші мови світу, для висвітлення питання та стимулювання досліджень подібної тематики у вітчизняному просторі. Недостатня кількість наукових праць, що порушують питання перекладу соціолінгвістичних понять, також зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням нових термінів та причинами їх виникнення, розробкою теоретичних і методичних знань питань неології займалися такі заркордонні вчені, як Дж. Алгео, Р. Бааен, А. Дармстетер, Г. Каннон, С. Катлер, М. Кохен, В. Лі, Дж. Сімпсон, Р. Фішер тощо. Вітчизняні мовознавці також вивчали це питання, зокрема І. В. Арнольд, І. Р. Гальперін, Т. Є. Захарченко, В. А. Хомяков та багато інших. Але саме вивченням неологізмів соціального спрямування як окремої групи займалися не так багато науковців. У статті за основу взято працю Р. Фішер (характеристика неологізмів та способи їх утворення) та дослідження інших науковців.

Метою даного дослідження є визначення поняття неологізм та соціальний неологізм, дослідження підстав появи неологізмів, аналіз основних типів неологізмів, розгляд соціальних неологізмів та шляхів їх перекладу. У роботі були використані

загальнонаукові методи дослідження, як аналіз та узагальнення теоретичного матеріалу. Метод суцільної вибірки був використаний для знаходження матеріалу аналізу. За допомогою описового методу було здійснено класифікацію та інтерпретацію досліджуваного матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На різних етапах нашого життя ми усвідомлюємо, що наші інтереси та звички змінюються, змінюється світ. В основі цих процесів і лежить наша комунікативна сила – мова. У 21 столітті ми все більше стикаємося з новими термінами, які іноді можуть бути зовсім не зрозумілими. Це відбувається через появу нових явищ. Збагачення словникового складу мови є необхідною умовою її існування. Стрімкий розвиток технологій у сучасному світі та поява нових можливостей забезпечує постійне поповнення мови новою лексикою, необхідність її вивчення й опису обумовило створення та розвиток окремої галузі лінгвістичної науки – неології. У 18–19 століттях такими явищами були здебільшого назви технічних пристроїв, у 20 столітті – пристрої та політичні терміни. 21 століття характеризується зосередженням уваги саме на людину та її індивідуальність, та її особливості. Особливо активний цей процес у США, оскільки ця країна вважається «центром» та лідером у різних сферах життя людини.

Мова представляє навколишню дійсність. Вона є безпосереднім результатом формування та укріплення мовної системи, де у референтів є своє специфічне відображення (Кобякова, 2006, с. 185). Зокрема, воно полягає у створенні нових понять, щоб якомога повніше описувати нові явища у світі. Так референти створюють неологізми. Ю. А. Зацний визначає неологізм як слово чи зворот, що створений для позначення нового предмету чи поняття, лінгвістичну інновацію, нове значення вже наявної лексичної одиниці, що ще не зафіксовано словниками й, таким чином, протягом певного часу сприймається як нове (Зацний, 2002, с. 25). Р. Фішер визначила неологізм як слово, що вже втратило свій статус щойно утвореного, але все ще вважається новим більшістю членів мовної спільноти (Fisher, 1998, с. 3). Відповідно виникає питання, за який час нове слово буде прийняте і перестане бути новим? Конкретної відповіді на це питання дати неможливо, оскільки період повного прийняття неологізму відрізняється від одиниці до одиниці через суб'єктивні фактори. Ідеальним для швидкого прийняття в суспільстві є той неологізм, у якому поєднується максимум інформації з максимумом простоти структури.

Неологізми – це нові слова, словосполучення, фразеологізми, що з'являються у мові. Варто зазначити, що вченими виділяються два основних види неологізмів: загальнономовні та індивідуальні. Останні ще називають авторськими або індивідуально-авторськими. Перші можна поділити на два підвиди: лексичні (новоутворення створені за моделями мови перекладу або запозичення з інших мов) та семантичні (нові значення вживаних раніше в мові слів). До авторських належать слова, які були створені самим автором у його художній роботі, і не наявні в інших місцях. Також О. Глазова та інші дослідники виділяють власне неологізми, які позначають нові речі (дефолт, іміджмейкер) (Глазова, 2013), новоутворення, утворені засобами власної мови (роздержавлення, націобудівництво), запозичення (мітинг, кейс, брифінг), трансформації (презентація замість представлення), перерозподіл значень (тінь, тіньова економіка), реактивація (гімназія, лицей).

Під соціальним неологізмом слід розуміти нові слова, терміни, які позначають певні особливості людини як індивідуальності або суспільства як групи людей, феномени, що характеризують явища та поняття, пов'язані зі суспільством. Варто також зазначити, що соціальні неологізми не є сленгом, оскільки стають через певний час нормативною лексичною одиницею мови та перестають бути «новим».

Основними способами перекладу неологізмів є лексичні трансформації, зокрема транскрипція, транслітерація, калькування (Клименко та Зоренко, 2012, с. 89), описовий переклад, переклад за допомогою прямого включення та приблизний переклад. Транскрипція – точне передавання на письмі звуків якоїсь мови за допомогою умовних літер або спеціальних графічних знаків незалежно від графічних і орфографічних норм, що історично склалися в даній мові. Транслітерація – вид перекладу, за якого літери одиниці мови оригіналу замінюються відповідними літерами мови перекладу мови. Універсальних словників з перекладу сучасних англійських неологізмів немає, найчастіше частина інформації подається в різних статтях, а також в соціальних мережах, в різних перекладацьких або мовних спільнотах. Для соціальних неологізмів, вибраних для цього дослідження за допомогою методу суцільної вибірки доцільніше використовувати такі методи як транскрипція, транслітерація та калькування. Також може застосовуватися описовий переклад. Єдиного слушного методу перекладу неологізмів не було встановлено, оскільки денотація одиниць може бути порушена або не повністю розкрита засобами української мови.

У роботі розглянуті соціальні неологізми, що позначають типи дискримінації людей, які об'єднані тією чи іншою ознакою, та що позначають назви видів, підвидів сексуальної орієнтації людини. До перших належать так звані «ізми». Слова-ізми – це терміни зі словотворчим суфіксом *-ізм*. Цей суфікс досить активно вживається для створення нових слів, особливо в американському дискурсі. Наприклад, вже давно прийнятий суспільством термін *feminism* також у свій час був неологізмом. В українській мові його переклали як *фемінізм* – застосували транслітерацію. Так сталося і зі словом *racism* – *расизм*.

Для слів-ізмів доцільними способами перекладу будуть транскрипція та транслітерація. Ці методи підпадають під критерії для оцінки якості перекладу, головним з яких є критерій «оборотності», згідно з яким текст повинен бути переданий так, щоб його результат дії на реципієнта був якомога наближеним до оригінального (Павленко, 2018, с. 109).

У цій роботі оглядається переклад таких одиниць як *lookism*, *ageism*, *chauvinism*, *ableism*, *sizeism*, *heightism*, *colorism*, *sexualism*, *sexism*, *casteism*, *fattism*, *speciesism*, *cissexism*.

Розглянемо терміни, які перекладаються на українську мову транскрипцією: *As any disabled person will tell you, ableism, ... absolutely exists* (Pulrang, 2020). – Як скаже вам будь-яка людина з інвалідністю, ейблізм ... точно існує. Як бачимо, термін *ableism* (вид дискримінації людей з інвалідністю, упереджене ставлення до них) був переданий словом *ейблізм*. Подібним чином перекладаються й інші поняття: *ageism* (несправедливе ставлення до людей через їх вік) – *ейджизм*, також цей термін можна передавати словом *вікізм*, від слова «вік», що більш відповідає українським лексичним одиницям, але такий термін не користується популярністю у суспільстві, *youngism* – *янгізм*, *oldism* – *олдизм*, *cissexism* – *циссексизм* (дискримінація осіб, які ідентифікують себе та/або представляють іншою статтю, замість призначеної при народженні), *colorism* – *колоризм* (неприятель та несправедливе ставлення до представників певної расової групи), *lookism* – *лукізм* (вид дискримінації через зовнішній вигляд), *heightism* – *хайтизм* (дискримінація через ріст), *sizeism* – *сайсизм* (дискримінація через розміри людини, ріст, параметри, розмір ноги та інше), *sexualism* – *сексуалізм* (упереджене ставлення або дискримінація людей через їхню сексуальну орієнтацію), *speciesism* (дискримінація по виду істоти, зокрема до тварин) – *спешісизм* (або можливі інші варіанти: *спешісизм*, *спецієсизм*, *видовізм*) тощо.

Тепер розглянемо соціальні неологізми, які передаються на українську мову шляхом транслітерації. Їх порівняно менше, ніж попередніх: Now is the right time to examine the complicated casteism ... dating back to the beginning of South Asian spirituality (Thevarajah, 2021). – Зараз найбільш слушний момент оглянути складу систему кастеїзму ..., що сягає початку духовності Південної Азії. Термін *casteism* (дискримінація людей через їх належність до певних каст, прошарків суспільства) перекладений словом *кастеїзм*. Сам неологізм можна передати й транскрипцією – «кеїстизм» – але тоді для української людини ускладнюється розуміння терміну та губиться зміст. Це слово доцільніше передавати саме транслітерацією, оскільки в українській мові присутнє слово «каста», яке зрозуміло українському суспільству.

Термін *фаттизм* (упереджене ставлення до товстих людей) доцільніше передавати саме транслітерацією, оскільки інший варіант може спантеличити людей, наприклад *феттизм*, та загубити первісний сенс.

Перейдемо до перекладу іншої групи соціальних неологізмів. Боротьба за права людей порушила питання не тільки рівності як такої, а і гендеру. У той час як майже у всіх країнах світу існують лише 2 статі, жіночий та чоловічий, у США та інших англomовних країнах висвітлюють ще гендер, окремо від статі, та його види: чоловік, жінка, трансгендер та нон-байнарі. Це призвело до створення так званих «ярликів». Під неологізмами-ярликами слід розуміти терміни, які описують чи характеризують певні риси людини. Такими людськими особливостями в останній час стали назви сексуальних орієнтацій. У останнє десятиріччя з'явилася велика кількість різних видів та підвидів орієнтацій та гендеру людини, і всі вони потребують висвітлення в інших мовах. В американському дискурсі виділяють 4 основні види орієнтацій: гетеросексуальність, гомосексуальність, бісексуальність та асексуальність. Інші вчені та діячі виділяють близько 15 основних видів, а треті вказують близько 46 термінів всього (Abrams, 2019).

Оскільки ця тема та ці терміни досить активно вживаються в американському суспільстві, як в позитивному, так і в негативному світлі, вважаємо за потрібне висвітлити їх в інших мовах. Незважаючи на те, що в Україні ця тема майже завжди порушується з негативної сторони, або ж і зовсім не порушується, а терміни мають негативну конотацію та вживаються як образи, варто підняти цю тему, хоча б для того, щоб бути освіченим у подібних питаннях та знати про особливості інших людей, а також зменшити стигматизації цієї теми в українському суспільстві.

Неологізми-ярлики доцільніше перекладати калькуванням. Калькування – вид мовного запозичення, за якого слово перекладається буквально та переходить до категорії відповідної частини мови. Allosexual? Biromantic? There are a lot of sexual orientations, and people who identify with one or more may find that their sexuality changes over time. This is perfectly normal – a person's orientation can be fluid (Zambon, 2020). – Аloseксуал? Біромантик? Існує багато сексуальних орієнтацій, і люди, які ідентифікують себе з одним або кількома, можуть виявити, що їхня сексуальність з часом змінюється. Це цілком нормально – орієнтація людини може бути гнучкою (Zambon, 2020). Розглянемо деякі з них: *alloromantic* / *allosexual* – аромантик / аloseксуал, *asexual* / *aromantic* – асексуал / аромантик, *androsexual* – андросексуал, *bisexual* – бізацікавлений (може також бути транслітерований як *бік'юріос* або перекладатися описово як *людина, зацікавлена обидвома статями*), *cisgender*, *cismale* / *cisfemale* – цисгендер, цисчоловік та цисжінка, *cupiosexual* – купіосексуал, *demisexual* / *demiromantic* – демісексуал / деміромантик, *graysexual* / *grayromantic* – грейсексуал / грейромантик, *gynesexual* – гінесексуал, *monosexual* – моносексуал,

omnisexual – омнісексуал, *pansexual / panromantic* – пансексуал / панромантик, *polysexual* – полісексуал, *romosexual* – ромосексуал, *queer* – квір / квір-особа тощо.

Всі ці неологізми-ярлики також мають відповідати правилам української граматики, а тому при позначенні жіночої статі необхідно використовувати фемінітиви, зокрема суфікс *-ка*. Фемінітиви – слова, утворені від чоловічого / середнього роду засобами жіночого для позначення жінок. Наприклад, сапіосексуалка, деміромантичка, гінесексуалька тощо. Але варто зазначити, що не до всіх термінів треба підбирати фемінітиви. Термін квір / квір-особа позначає людину, яка не відносить себе ні до жіночої, ні до чоловічої статі, а тому використання фемінітиву в такому випадку скасовує всю суть поняття і не буде вірним з етичної сторони.

Висновки. Отже, дослідивши теоретичний матеріал питання неологізмів, можна підбити такий підсумок, що вони є достатньо вивченим лінгвістичним феноменом та досить активно порушуваним питанням у суспільстві. Під поняттям соціального неологізму розуміються слова, терміни, які позначають певну приналежність людини до тієї чи іншої групи за певною її рисою, феномени, що характеризують явища та поняття, що виникають у суспільстві. Найпоширеніша класифікація неологізмів поділяє їх на власне неологізми та авторські неологізми, остання існують лише у творах письменників. Підставою для утворення соціальних неологізмів є розвиток суспільства як одного цілого та розвиток знань про людину. Отримані результати свідчать про те, що в залежності від видів неологізмів, треба вміти вживати певні способи перекладу, а саме транслітерацію, транскрипцію та калькування. За неможливості використання цих методів використовується описовий переклад. Також було зазначено, що при позначенні жіночої статі при передачі назв діяльності людей необхідно використовувати фемінітиви. Через недостатню розкритість питання соціальних неологізмів у наукових колах питання їхньої передачі в інших мовах залишається відкритим. **Перспективним** вважаємо подальше більш детальне вивчення соціальних неологізмів у медіапросторі, оскільки сам феномен розвивається та оновлюється майже кожного дня, і постійно потребує нових досліджень, які розкриватимуть теоретичні та практичні аспекти перекладу цих одиниць на інші мови, а також освітлюватимуть цю тему іншим народам.

Бібліографічний список

- Глазова, О. П., 2013. Вивчення в школі неологізмів. *Інституційний репозиторій Київського університету імені Бориса Грінченка*, [онлайн] Доступно : <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2653/1/O_Glazova_MD_10_IPPO.pdf> [Дата звернення 06 травня 2021].
- Зацний, Ю. А., 2006. «Внутрішні» запозичення сучасної англійської мови. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки*, [онлайн] 1 (11(95)), с. 23–29. Доступно : <<https://tractatus.sumdu.edu.ua/Arhiv/2006-11/4.pdf>> [Дата звернення 03 травня 2021].
- Клименко, І. М. та Зоренко, І. С., 2012. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 8, с. 84–90. DOI : <https://doi.org/10.31812/filstd.v8i0.620>
- Кобякова, І. К., 2006. Соціолінгвістичні витоки мовотворчої функції. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки*, 3 (87), [онлайн] с. 183–188. Доступно : <<https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/1436/1/66A4B938d01.pdf>> [Дата звернення 03 травня 2021].

- Павленко, О., 2018. Оцінка якості художнього перекладу: Критерій «оборотності». *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*, [онлайн] 1(21), с. 106–111. Доступно : <<http://library.mdu.edu.ua/Documents/Науковий%20вісник/Філологічні%20науки.%20Літературознавство/Науковий%20вісник.%20Філологія.%201-2018.pdf#page=106>> [Дата звернення 20 травня 2021].
- Abrams, M., 2019. 46 Terms That Describe Sexual Attraction, Behavior, and Orientation. *Healthline Media* [online] December 10. Available at : <<https://healthline.com/health/different-types-of-sexuality#why-it-matters>> [Accessed 15 May 2021].
- Fisher, R., 1998. *Lexical Change in Present-day English : A Corpus-based Study of the Motivation, Institutionalization, and Productivity of Creative Neologisms*. Tübingen : Narr.
- Pulrang, A., 2020. Words Matter, And It's Time To Explore The Meaning Of "Ableism". *Forbes*, [online] 25 October. Available at : <<https://forbes.com/sites/andrewpulrang/2020/10/25/words-matter-and-its-time-to-explore-the-meaning-of-ableism/?sh=5e35047d7162>> [Accessed 17 May 2021].
- Thevarajah, P., 2021. How Casteism Manifests in Yoga and Why It's a Problem. *BYRDIE*, [online] 9 September. Available at : <<https://byrdie.com/casteism-in-yoga-5119378>> [Accessed 17 September 2021].
- Zambon, V., 2020. What are different types of sexualities ? *Medical News Today* [online] 19 October. Available at : <<https://www.medicalnewstoday.com/articles/types-of-sexuality?c=1396757408109>> [Accessed 17 May 2021].

References

- Abrams, M., 2019. 46 Terms That Describe Sexual Attraction, Behavior, and Orientation. *Healthline Media* [online] December 10. Available at : <<https://healthline.com/health/different-types-of-sexuality#why-it-matters>> [Accessed 15 May 2021].
- Fisher, R., 1998. *Lexical Change in Present-day English : A Corpus-based Study of the Motivation, Institutionalization, and Productivity of Creative Neologisms*. Tübingen : Narr.
- Hlazova, O. P., 2013. Vyvchennia v shkoli neolohizmiv [Learning new words at school]. *Borys Grinchenko Kyiv University Institutional repository*, [online] Available at : <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2653/1/O_Glazova_MD_10_IPPO.pdf> [Accessed 06 May 2021]. (in Ukrainian).
- Klymenko, I. M. and Zorenko, I. S., 2012. Leksychni transformatsii pry peredachi anhliiskoi politychnoi terminolohii ukrainskoiu movoiu [Lexical transformations in the process of translation of English political terminology into Ukrainian]. *Philological Studies : The Scientific Publication of Kryvyi Rih State Pedagogical University*, 8, pp. 84–90. DOI : <https://doi.org/10.31812/filstd.v8i0.620> (in Ukrainian).
- Kobiakova, I. K., 2006. Sotsiolingvistychni vytoky movotvorchoi funktsii [Sociolinguistic origins of the language-forming function]. *Visnyk of Sumy State University. Philology Series*, [online] 3 (87), pp. 183–188. Available at : <<https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/1436/1/66A4B938d01.pdf>> [Accessed 03 May 2021]. (in Ukrainian).
- Pavlenko, O., 2018. Otsinka yakosti khudozhnoho perekladu : Kryterii «oborotnosti» [The quality of literary translation: criterion of cycle]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho*

- natsionaloho universytetu im. V. O. Sukhomlynskoho. Filolohichni nauky (literaturoznavstvo)*, 1 (21), pp. 106–111. Available at : <<http://library.mdu.edu.ua/Documents/Науковий%20вісник/Філологічні%20науки.%20Літературознавство/Науковий%20вісник.%20Філологія.%201-2018.pdf#page=106>> [Accessed 20 May 2021]. (in Ukrainian).
- Pulrang, A., 2020. Words Matter, And It's Time To Explore The Meaning Of "Ableism". Forbes, [online] 25 October. Available at : <<https://forbes.com/sites/andrewpulrang/2020/10/25/words-matter-and-its-time-to-explore-the-meaning-of-ableism/?sh=5e35047d7162>> [Accessed 17 May 2021].
- Thevarajah, P., 2021. How Casteism Manifests in Yoga and Why It's a Problem. *BYRDIE*, [online] 9 September. Available at : <<https://byrdie.com/casteism-in-yoga-5119378>> [Accessed 17 September 2021].
- Zambon, V., 2020. What are different types of sexualities ? *Medical News Today* [online] 19 October. Available at : <<https://www.medicalnewstoday.com/articles/types-of-sexuality?c=1396757408109>> [Accessed 17 May 2021].
- Zatsnyi, Yu. A., 2002. Vnutrishni zapozychennia suchasnoi anhliiskoi movy ["Internal" borrowings of modern English]. *Visnyk of Sumy State University. Philology Series*, [online] 1 (11(95)), pp. 23–29. Available at : <<https://tractatus.sumdu.edu.ua/Arhiv/2006-11/4.pdf>> [Accessed 03 May 2021]. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 27.10.2021.

K. Zhurbenko

I. Kobyakova

ENGLISH SOCIAL NEOLOGISMS AND THEIR WAYS OF TRANSLATION IN UKRAINIAN

The article deals with the concept of neologism and the functioning of neologisms in the media space. As at the beginning of the 21st century, human psychology began to be studied more deeply and rapidly, and therefore, especially in English-speaking countries, new terms, words and phrases of the social direction began to appear. Among these new terms a separate group can be distinguished. They denote the characteristics of people as an individual, such as the types of sexual orientation of a person. And while in English-speaking communities the question of acceptance of new terms is being solved, the question of translation of these words arises before us. The article introduces the concept of social neologism, its essence, which is a new word that defines human peculiarities, their affiliation with certain groups of people that are connected by one or more common characteristics. In the article the ways of translation of neologisms, covered ways of transferring social neologisms into the Ukrainian language are mentioned as well. During the research, theoretical materials about neologisms were considered, and based on them, the ways of the most expedient translation of neologisms were outlined. It has been found that there is no single correct way to convey the full meaning of all the neologisms taken into consideration, and in some cases it is advisable to use a descriptive one. The article performs only educational goal and does not have a purpose of offending people or propagating something. The material of the article concerns with ways of transmitting names of different, new appeared sexual and romantic orientations, or labels, in the Ukrainian language. The material also includes ways of translation of different types of discrimination. It was discovered that the best ways to translate notions of discriminations type are transcription and transliteration. The method of transcription can be used for most of the notions, while the method of transliteration

for fewer, which cannot be fully understood by the Ukrainian people. The method of calque, or loan translation, was discovered to be best suitable for the translation of notions that define sexual orientation. It was defined that calque consists in the borrowing from another language and transmitting words with the means of another. Such method implies the use of feminitives in the Ukrainian language, a feature that is absent in the English language, as the Ukrainian language has a category of gender (masculine, feminine and neuter). It was concluded that the subject of the scientific work is of great importance, as it deals with the human nature and their roles in society, and encourages other scientists to do further researches.

Key words: *neologisms, social neologisms, discrimination, sexual orientation, isms, translation, calque, feminitives.*

УДК 811.161.2'373.45

Н. В. Кавера

ORCID: 0000-0003-4029-3218

АДАПТАЦІЯ ЗАПОЗИЧЕНОГО КОМПОНЕНТА «АРТ» У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено особливості граматичного освоєння запозичення «арт» у сучасній українській мові, виявлено типові порушення чинних орфографічних норм у словах із цим складником, запропоновано правильні варіанти та з'ясовано доцільність його частого вживання в сучасному українському мовленні. Встановлено, що запозичений з англійської мови компонент «арт» добре адаптований в мові-реципієнтці, про що свідчить його самостійне функціонування як відмінюваного іменника чоловічого роду другої відміни твердої групи, висока словотвірна продуктивність і попит на нього мовців. З'ясовано, що в процесі деривації «арт» утворює складні лексеми, у яких виступає в препозиції до опорного іменника зі значенням «мистецький» та із семантикою «мистецтво» є другою частиною композита. Доведено, що новолексеми з опорним «арт» не є юкстапозитами в українській мові, а тому відповідно до чинних орфографічних норм їх потрібно писати разом.

Ключові слова: запозичення, іменник, юкстапозит, словотвір, новолексема, орфографічна норма, мова-реципієнтка.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-159-167

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна українська мова насичена іншомовними словами, що активно поповнюють її лексичну систему. Прискорюють входження запозичень постійні міграційні процеси, відкритість нашого суспільства до міжнародних контактів у різних сферах, готовність приймати й використовувати в повсякденні технологічні, інтелектуальні та інші новації. Помітне місце в сьогоденному українському лексиконі посідають слова, запозичені з англійської мови. Їх активно використовують як у побуті, так і в процесі виконання службових обов'язків.

Чужомовні лексичні елементи також мають у своїх назвах різні мистецькі реалії. Зокрема, часто вживаним є запозичений з англійської мови компонент *арт* із семантикою «мистецький» (*У своїх роботах створює антологію шахтарського життя та головним героєм його арт-інсталяцій і перформансів стає Донецьк, його рідне місто* (24 канал, 13.01.2020); *Більшість українців готові платити за арт-об'єкт у середньому 500 доларів* (Gazeta.ua, 30.03.2021); *Можливо, дорогі предмети менше продаються, але сам арт-ринок продовжує функціонувати* (Gazeta.ua, 17.08.2020); *Великі ж артярмарки намагаються тримати ціни* (Gazeta.ua, 17.08.2020); *Мистецький проєкт «Арт фабрика ім. проф. К. Малевича» 62-річного Анатолія Федірка з Чернівців складається із 40 творів* (Gazeta.ua, 04.02.2021); *За два місяці ми заново познайомилися на фестивалі «Арт Поле»* (Gazeta.ua, 09.12.2020) або «мистецтво» (*Зробити такий ефектний боді-арт* Трейсі попросила британська благодійна організація «Врятуйте китайських тигрів» (Gazeta.ua, 30.04.2010); *Створений візуальний ряд увійде в основу відео арту, яким буде ряснити концептуальне шоу артиста «Тумани» в столичному Палаці спорту* (Gazeta.ua, 15.06.2017); *На виставці представлені живопис, графіка,*

фотографії, інсталяції та **відео-арт** (Gazeta.ua, 04.03.2017); *Намалювали у стилі **полі-арт*** (Gazeta.ua, 03.09.2016); *Його (Миколи Маценка) роботи одночасно нагадують **поп-арт** і старовинний фольклорний орнамент* (Gazeta.ua, 23.01.2017). Проаналізувавши лексичний матеріал із запозиченим компонентом *арт*, дібраний із текстів засобів масової інформації, звертаємо увагу на численні порушення чинних орфографічних норм сучасної української літературної мови, зокрема: помилкове написання слів, які містять препозитивний компонент *арт*, із дефісом (*арт-інсталяції, арт-об'єкт, арт-ринок*) та окремо (*арт поле, арт фабрика*), а також неправильний правопис *арт* із префіксоїдами (*відео арт / відео-арт, полі-арт*).

Актуальність дослідження. За нашими спостереженнями, запозичений компонент *арт* добре пристосувався до фонетичної, лексичної, граматичної систем української мови. Зазнавши лексикалізації, він, як свідчать тексти засобів масової інформації, подекуди безпідставно заступає, іноді витісняє узвичаєні в мові-реципієнті слова з таким самим значенням, пор.: *Микола Джичка має свій погляд на сучасний **арт*** (Gazeta.ua, 17.10.2014); *Анна Кострицька, представниця нового покоління художників з Києва, працює у напрямі абстрактного та образного **арту*** (Gazeta.ua, 13.01.2020); *Ця мультикультурна подія об'єднає безліч міських активностей: кіно, музику, стендап, блогінг, **арт**, стрітспорт, дитячі розваги, вуличну їжу та інше. За кожним з напрямків закріплені свої хедлайнери. Наприклад, ... у **арту** – Катя Тейлор* (Gazeta.ua, 13.04.2018). Не виправдане нічим уживання чужомовного *арт* замість звичних *мистецький, мистецтво, образотворче мистецтво*, а також виявлена в текстах засобів масової інформації помилкова орфографічна варіативність слів, що містять цей компонент у своїй структурі, зумовлюють **актуальність** нашого дослідження.

Мета пропонованої статті – вивчити особливості граматичного освоєння запозичення *арт* у сучасній українській мові, виявити типові порушення чинних орфографічних норм у словах із цим складником, запропонувати правильні варіанти, з'ясувати доцільність його частого вживання в сучасному українському мовленні.

Щоб реалізувати поставлену мету, потрібно виконати такі **завдання**: з'ясувати морфологічну природу запозичення *арт* у сучасній українській мові, проаналізувати його словотвірний потенціал, визначити відповідність варіантів написання нових дериватів чинній орфографічній нормі. Вивчення запозиченого компонента *арт* сприятиме його орфоепічному, орфографічному й граматичному внормуванню в сучасній українській мові.

Морфологічна природа запозиченого компонента *арт* зумовила використання комплексу лінгвістичних **методів**, зокрема: описового – для інвентаризації, систематизації та інтерпретації цього англіцизму та іменників, до складу яких він уходить; класифікації – для розподілу нових складних іменників за двома словотвірними моделями; підрахунків – для визначення орієнтовної кількості лексичних одиниць зі складником *арт* та вивчення його дериваційної активності. Їх доповнено методиками словотвірного аналізу (для визначення дериваційних параметрів похідних одиниць, мотивованих запозиченням *арт*) і компонентного аналізу (для семантичної характеристики та з'ясування можливих зрушень у значеннєвій структурі досліджуваних лексем).

Аналіз досліджень із теми статті. Особливості адаптації нових лексичних запозичень у сучасній українській мові, їхня дериваційна активність і продуктивність у мові-реципієнті, стилістичний потенціал є об'єктом досліджень Л. Архипенко, К. Городенської, Д. Данильчука, С. Зайцевої, Є. Карпіловської, Л. Кислюк, Н. Клименко, І. Коробової, О. Лапінської, Т. Лелеки, С. Федорця та ін. Зокрема, етапи й ступені адаптації запозичень з англійської мови в пресі кінця ХХ – початку

XXI століття розкрито в працях Л. Архипенко (Архипенко, 2008). Специфіку функціонування англіцизмів у мовленні сучасної реклами вивчив С. Федорець (Федорець, 2005), а їхнє вживання в структурі українського художнього тексту кінця XX – початку XXI століття проаналізувала О. Лапінська (Лапінська, 2013). Семантичному та словотвірному освоєнню новітніх запозичень присвячено дисертацію І. Коробової (Коробова, 2017).

Виклад основного матеріалу. У «Великому сучасному англо-українському українсько-англійському словнику» іменник *art* перекладено як 1) мистецтво; 2) майстерність; 3) уміння, майстерність, мистецтво; 4) хитрість; 5) художній (якщо *art* ужито у функції означення до іншого іменника) (Загнітко та Данилюк, 2008, с. 31). У «Словнику іншомовних слів» запозичення *art* зафіксовано з такими значеннями: 1) перша частина складних слів, що відповідає слову «артилерійський»; 2) перша частина складних слів, що відповідає значенню слів «мистецтво», «мистецький» (Биби́к, Сютя та Єрмоленко, ред., 2012, с. 53).

В останній редакції «Українського правопису» 2019 року морфологічну природу запозичення *art* визначено як часто вживану іншомовну частину складного слова (Український правопис, 2019, с. 48). Так само диференційовано його лінгвістичний статус і в «Словнику іншомовних слів», тобто «перша частина складних слів» (Биби́к, Сютя та Єрмоленко, ред., 2012, с. 53). У колективній монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» запозичення *art* визначено як аброоснову на приголосний подібно до *non-* і *rok-* й наголошено на тому, що накопичення слів із зазначеними складниками сприяє чіткому виділенню цих основ та усвідомленню їх як знаків певних понять. Зокрема, *art-* відсилає носія мови до ідеї художньо-культурних цінностей (рідкісних книжок, ікон, картин, скульптур) (Клименко, Карпіловська, Кислюк, 2008, с. 189). У тлумачних словниках української мови та словниках іншомовного походження поки не зафіксовано іменника *art* із широким значенням «мистецтво» чи вужчим – «образотворче мистецтво». Проте в текстах засобів масової інформації та усному мовленні запозичення *art* із семантикою «мистецтво, образотворче мистецтво, художнє оформлення» функціонує як самостійне повнозначне слово з предметним значенням, тобто як іменник, пор.: *Найлегше знайти фінансування на літературу та art* (Gazeta.ua, 09.02.2017); *Енциклопедія має шість тематичних розділів: кіно, фотографія, музика, art, література, театр* (Gazeta.ua, 06.09.2016); *Брутальний інтер'єр та химерний art – стильна квартира в Афінах* (Gazeta.ua, 11.02.2014). Сучасна мовленнєва практика свідчить про те, що запозичення *art* також набуває граматичних ознак роду, числа, відмінка іменника: *Art бездоганий, різноманітні бої чудові, системи прогресування надихають* (Gazeta.ua, 23.11.2020); *Сайти, блоги, арти, тексти, вебдизайн – величезний простір для самовираження та професійного розвитку* (Gazeta.ua, 04.03.2021); *Гурт відображає нові вібрації artу і світогляду, яких не було в Dakh Daughters і Даха Браха* (Gazeta.ua, 18.08.2020); *Європейців будуть знайомити з національною кухнею, музикою та artом* (24 канал, 15.01.2020). Наведені приклади підтверджують, що в сучасному українському мовленні запозичення *art* функціонує як відмінюваний іменник чоловічого роду другої відміни твердої групи (*У рамках Гогольfesty, що закінчився цими вихідними, влаштували день технологічного artу – Intel Technological Art Day* (Gazeta.ua, 25.09.2013); *Деякі роботи представлені в галереях сучасного artу* (Gazeta.ua, 08.06.2007); *...класичну експозицію доповнили сучасним відео-artом* (Gazeta.ua, 19.02.2015).

Увійшовши в лексичну систему сучасної української мови, запозичення *art* виявило високу дериваційну продуктивність у процесі творення складних іменників. Нові слова з'явилися за двома моделями: 1) *art* зі значенням «мистецький» є першою

частиною складного слова і 2) *art* із семантикою «мистецтво» виступає другою частиною новолексеми. За нашими спостереженнями, іменників із першим компонентом *art* найбільше, тому, відповідно, перша модель найпродуктивніша. Перебуваючи в препозиції до другого опорного іменника, *art* виконує характерну для прикметника означальну функцію, але його не можна розгорнути в прикметник. Лише за своїм значенням іншомовна основа *art-* є синонімом до прикметників *мистецький, художній, артистичний* (Городенська, 2019, с.142). Це запозичення вільно поєднується з іменниками різного походження. З-поміж них виокремлюємо нові лексичні одиниці, які складаються з *art* та власне українського іменника (*артгурт, артполе, артпростір, артринок, артярмарок*): *Також Жанна є учасницею арт-гурту «РЕП» та перформанс-бенду...* (Gazeta.ua, 04.12.2012); *ART Games – засвідчення початку участі нашого мистецтва на міжнародному арт-полі* (Gazeta.ua, 28.10.2013); *Сьогодні о 19:00 в арт-просторі «Вагу» в Києві відкриють виставку «Жіночий арт»* (Gazeta.ua, 02.11.2016) *Загалом наша місія – розвиток артринку, цього року ми проводимо єдину таку масштабну подію в Україні* (Gazeta.ua, 17.08.2020); *Міжнародний артярмарок «Kyiv Art Fair» відбуватиметься в цифровому форматі з 20 серпня по 31 жовтня* (Gazeta.ua, 17.08.2020). Проте найбільше композитів утворено поєднанням *art* з іменником іншомовного походження (*артбук, артгалерея, артдилер, артдиректор, артінсталяція, арткаталог, артквілінг, артклуб, арткуратор, артмарафон, артоб'єкт, арторганізація, артресторан, артперформанс, артпроект, артсимпозіум, артсцена, артфестиваль, артфорум, артцентр, артишоу*): *Темою нового арт-буку є весільний костюм* (Gazeta.ua, 28.08.2017); *На другому поверсі розташувалася арт-галерея «Мануфактура»...* (Gazeta.ua, 11.10.2013); *...в 1986 році на замовлення арт-дилера Ханса Мейєра художник намалював полотно, що зображує знамените «крило чайки» – спортивне купе Mercedes 300SL* (Gazeta.ua, 16.10.2013); *Це частування від львівського музею-ресторану «Сало», артдиректором якого є Борис Бергер* (Gazeta.ua, 28.05.2013); *...буде багато цікавих картин, скульптур та арт-інсталяцій українських митців* (Gazeta.ua, 10.06.2015); *Під час виставки, окрім робіт найпопулярніших художників, також будуть представлені друковані видання та арт-каталоги...* (Gazeta.ua, 16.10.2013); *...показують картини, вишиті соломною і гладдю, роботи в техніці арт-квілінг та витинанки* (Gazeta.ua, 21.01.2014); *Окрім міських стін, вони... розмалювали одну з будівель арт-клубу «Closer»...* (24 канал, 13.01.2020); *Оцінювали роботи найавторитетніші представники вітчизняної та зарубіжної фотоіндустрії: фотограф Георгій Пінхасов, ... музикант та арт-куратор Павло Гудімов* (Gazeta.ua, 04.03.2014); *В Україні розпочався арт-марафон від проекту «Здійсни мрію» і благодійного фонду «Ти не один» (1+1, 06.09.2018); Станція столичного метро перетворилася на арт-об'єкт (1+1, 20.12.2018); Кеди, які вже є витвором сучасного мистецтва, покажуть з 7 по 14 вересня, а потім продадуть з інтернет-аукціону, який проводить арт-організація «Platform б»* (Gazeta.ua, 06.09.2013); *З 18.00 можна повечеряти в арт-ресторані* (Gazeta.ua, 15.06.2011); *...Руслана запланувала масштабний авторський арт-перформанс у зоні відчуження (1+1, 23.04.2019); ARTEFACT – соціально-культурний арт-проект з переосмислення Чорнобиля сучасними видами мистецтва* (Gazeta.ua, 25.10.2019); *В Україні відбудеться найбільший арт-симпозіум* (Gazeta.ua, 04.09.2015); *Арт-сцену цього року представляють Dakh Daughters, Illusions, Zapaska...* (Gazeta.ua, 07.09.2014); *«Ніч у Луцькому замку» – щорічний арт-фестиваль на території історико-культурного заповідника «Старий Луцьк», що проходить в останню неділю червня* (Gazeta.ua, 05.07.2016); *На артфорумі обговорили майбутнє української культури в контексті досвіду європейських країн* (bykvi.com, 28.08.2020); *...зазначає куратор арт-центру*

Марина Щербенко (Gazeta.ua, 24.09.2013); Українка Оксана Танасів створює унікальні картини, які демонструють на тижнях високої моди в Нью-Йорку, міжнародних арт-шоу (Gazeta.ua, 06.03.2017).

З наведених прикладів видно, що проблемним є питання правопису запозичення *арт* з іншими словами. К. Городенська наголошує, що *арт*- не є самостійним словом в українській мові й за формальною ознакою та позицією у структурі слова цей компонент подібний до скороченої прикметникової основи у складі мішаної аббревіатури (пор.: *драмстудія і артстудія, драмколектив і артколектив, худкерівник і арткерівник, художфільм і артфільм, худшкола і артшкола*), його потрібно писати разом і з наступним цілим словом, і з попередньою основою (Городенська, 2019, с. 142–143). На думку Д. Данильчука, у нашій мові кожна така одиниця сприймається як граматичне слово (а не словосполучення), водночас зберігається усвідомлення мовцями членованості її на ад'єктивний і субстантивний компоненти, і звідси – тенденція до написання таких слів із дефісом, а не разом (Данильчук, 2013, с. 155).

Нова редакція «Українського правопису» 2019 року ввела орфографію *арт*, що перебуває в препозиції до другого іменника, зокрема: разом пишемо «слова з першими часто вживаними іншомовними частинами на голосний і приголосний: *абро-, авіа-, авто-* («само», «автоматичний»), *агро-, аеро, аква-, алко-, арт-, астро-, аудіо-, біо-, боди-, боді-* (перед голосним), *веб-, геліо-, гео-, гідро-, дендро-, екзо-, еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, ізо-, кібер-, мета-, метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-, онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, смарт-, соціо-, теле-, фіто-, фолк- (фольк-), фоно-* та ін. (Український правопис, 2019, с. 48). Зважаючи на цю правописну норму, уживані в текстах українських засобів масової інформації слова з першою частиною *арт* потрібно писати разом, а не з дефісом: *артбук, артгалерея, артгурт, артдилер, артдиректор, артінсталяція, арткаталог, артквілінг, артклуб, арткуратор, артмарафон, артоб'єкт, арторганізація, артперфоманс, артполе, артпроект, артпростір, артресторан, артсимпозіум, артсцена, арттринок, артфестиваль, артфорум, артцентр, артшоу, артярмарок*.

У текстах засобів масової інформації простежуємо активне використання іменників, у яких запозичення *арт* є другою частиною (*аудіоарт, бодіарт, відеоарт, лате-арт, мейларт, наблікарт, попарт, стрітарт*), напр.: *Найбільший захват у публіки викликає показ боді-арту на голих тілах моделей* (Gazeta.ua, 11.10.2013); *Традиційну сталу класичну експозицію доповнили сучасним відео-артом, аудіо-артом, інсталяцією, скульптурою та живописом* (Gazeta.ua, 19.02.2015); *Така техніка має назву лате-арт, що в перекладі з італійської означає молочне мистецтво* (Gazeta.ua, 01.10.2013); *Мейл-арт – не стиль і не техніка мистецтва, був позначений і визнаний мистецтвом в кінці 50-х років ХХ століття* (Gazeta.ua, 13.02.2014); *Нагороджена премією Сергія Курьохіна в номінації «Мистецтво в громадському просторі (наблік-арт)» за роботу «Форма світла»...* (Gazeta.ua, 13.01.2020); *У музеї Метрополітен можна знайти практично все: від артефактів палеоліту до предметів поп-арту* (Gazeta.ua, 25.08.2016); *Стріт-арт розвивається найшвидшими темпами з усіх існуючих видів мистецтва* (Gazeta.ua, 27.02.2012). У цих іменниках постпозитивний компонент *арт* виступає опорним, а препозитивний до нього – має означальний характер. Наведені приклади свідчать про те, що в препозиції до *арт* ужито тільки іншомовні частини, які, крім *лате*, не функціонують у сучасній українській мові самостійно як повнозначні слова, що закріплені в словниках і мають лексичне та граматичне значення. На нашу думку, їх не утворено на українськомовному ґрунті, а запозичено готовими цілісними одиницями, які мовці намагаються пристосувати до граматичного ладу української мови. Тому немає підстав уважати їх юкстапозитами, тобто іменниками, що творяться способом

словоскладання і словотвірною базою яких є словосполучення прикладкового типу, а також писати їх із дефісом, оскільки це суперечить орфографічним нормам чинного «Українського правопису», а саме: «з дефісом пишемо складні іменники, утворені з двох самостійних іменників без сполучного голосного звука» (Український правопис, 2019, с. 53). Слова *аудіоарт*, *бодіарт*, *відеоарт*, *мейларт*, *паблікарт*, *попарт*, *стрітарт* потрібно писати разом.

У текстах засобів масової інформації та усному мовленні фіксуємо не звичні для української мовної традиції трикомпонентні лексичні новотвори з двома препозитивними щодо опорного іменника іншомовними означальними складниками (*поп-арт художник*, *стріт-арт художник*, *стріт-арт проєкт*, *стріт-арт фестиваль*): *Вчора в легендарному музеї мистецтв Лос-Анджелеса «ЛАСМА» пройшов щорічний гала-вечір «ЛАСМА Art + Film Gala» на честь... поп-арт художника Девіда Хокні* (Gazeta.ua, 03.11.2013); *Стріт арт художник розмалював історичну будівлю бантистської церкви у Вашингтоні* (Gazeta.ua, 30.08.2013); *«Sestry Feldman» – стріт-арт проєкт, заснований художницями з Дніпра, сестрами Мішель і Ніколь Фельдман* (24 канал 13.01.2020); *Учасник міжнародних арт-проєктів та експозицій, організатор стріт-арт фестивалів* (24 канал, 13.01.2020).

Іменник *попарт* зафіксовано в «Словнику іншомовних слів» на позначення художнього напрямку, що «виник у другій половині ХХ ст.; на протигагу абстрактному мистецтву має підкреслено «предметний» характер (Бибик, Сюта та Єрмоленко, ред., 2012, с. 438). Запозичення *стрітарт* не знаходимо в реєстрах українських друкованих лексикографічних праць, проте у «Вікіпедії» його пояснено як вуличне образотворче мистецтво, специфікою якого є яскраво виражений урбаністичний стиль. Можемо констатувати, що обидва запозичення самостійно вживані в сучасному українському мовленні як іменники з відповідними лексичними та граматичними значеннями, а тому вважаємо новолексеми *поп-арт художник*, *стріт-арт художник* і под. юкстапозитами з відмінюваною другою частиною, оскільки перша визначає прикмету, особливість особи, що названа другим іменником, і радимо писати подібні слова відповідно до норм чинного «Українського правопису» з дефісом, а саме: *попарт-художник* і *стрітарт-художник*.

Зауважимо, що в «Словнику іншомовних слів» представлені запозичення *стрітбол* (різновид баскетболу – гра, що її проводять на міських майданчиках для двох команд з 3–4 осіб, які кидають м'яч в один кошик) і *стрітстайл* (вуличний стиль ролерного спорту – катання на роликівих ковзанах по вулицях) (Бибик, Сюта та Єрмоленко, ред., 2012, с. 514). Першим компонентом цих слів також є частина *стріт* з атрибутивною функцією на позначення «вуличний». В її орфографії, на нашу думку, закономірно дотримано так званого правила «дев'ятки», згідно з яким «у загальних назвах після приголосних *д, т, з* (*дз*), *с, ц, ж* (*дж*), *ч, ш, р* перед наступним приголосним (крім *й*)» пишемо **и**, а не **і** (Український правопис, 2019, с. 160). Зважаючи на це, логічно дотримуватися зазначеної норми у вимові та правописі запозичення *стрітарт*.

У текстах засобів масової інформації трапляються найменування закладів, заходів, місць культурних подій тощо, компонентами яких є власні назви та аббревіатури, поєднані із запозиченням *арт-* в препозиції до опорного іменника (Арт ЦУМ простір, «Київ Арт Форт», «Пінчук арт центр»), напр.: *13 лютого у київському Арт ЦУМ просторі відкриється виставка робіт клубу ілюстраторів «Pictoric»* (Gazeta.ua, 12.02.2018); *Картину «Квіти війни» показали на фестивалі сучасного мистецтва «Київ Арт Форт», що триває на території Київської фортеці* (Gazeta.ua, 12.05.2017); *У 2009 році ініца персональна виставка Сергія Браткова у «Пінчук арт центрі» займала 2 поверхи* (Gazeta.ua, 29.09.2018). Уважаємо, що такі новолексеми повністю

скальковані з англійського словотвору, зовсім не органічні для української мови, штучно пристосовані до неї з порушенням чинних орфографічних норм. Природнішими для української мови, на наш погляд, є «*Артцентр Пінчука*» (або «*Мистецький центр Пінчука*»), «*Артпростір ЦУМу*» (або «*Мистецький простір ЦУМу*»). Найменування «*Київ Арт Форт*» являє собою складноскорочене слово, утворене від словосполучення «*Київська артфортеця*», і відповідно до чинного «Українського правопису» всі його складники правильно писати разом, тобто «*Київартфорт*».

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проаналізовані тексти вітчизняних ЗМІ дають підстави стверджувати, що запозичений з англійської мови компонент *арт* міцно закріпився в словниковому складі сучасної української мови у зв'язку з популярністю та попитом в суспільстві. Пройшовши процес лексикалізації, ця одиниця здатна функціонувати як відмінюваний іменник чоловічого роду другої відміни твердої групи зі значенням «мистецтво, образотворче мистецтво». На українськомовному ґрунті англіцизм *арт* виявляє високу дериваційну продуктивність, поєднуючись і з власне українськими, і з іншомовними іменниками та утворюючи складні лексеми за двома моделями, у яких *арт* зі значенням «мистецький» виступає в препозиції до опорного іменника і *арт* на позначення «мистецтво» є другою частиною композита. За чинним «Українським правописом» іменники з першою частиною *арт* потрібно писати разом. Лексеми з *арт* в ролі опорного слова не є за своєю граматичною природою українськими юкстапозитами, а тому їх також радимо писати разом.

Запропонований у статті аналіз особливостей освоєння англіцизму *арт* у сучасній українській мові сприятиме швидшому вивченню граматичної природи іншомовної лексики, її словотвірному потенціалу, правильній лінгвістичній кваліфікації нових дериватів та сприятиме подальшому їхньому унормуванню в мовленні.

Бібліографічний список

- Архипенко, Л. М., 2008. *Етапи і ступені адаптації іншомовних лексичних запозичень в українській мові (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.)*. Харків : ХНЕУ.
- Бибик, С. П., Сюта, Г. М. та Єрмоленко, С. Я., ред., 2012. *Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання*. Харків : Фоліо.
- Городенська, К., 2019. *Українське слово у вимірах сьогодення*. 2-ге вид., доп. Київ : Медіа Майстер.
- Данильчук, Д. В., 2013. *Український правопис : роздоріжжя і дороговкази*. Київ : Либідь.
- Загнітко, А. П. та Данилюк, І. Г., 2008. *Великий сучасний англо-український українсько-англійський словник*. Донецьк : БАО.
- Клименко, Н. Ф., Карпіловська, Є. А. та Кислюк, Л. П., 2008. *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго.
- Коробова, І. О., 2017. *Семантичне та словотвірне освоєння новітніх запозичень в українській мові*. Кандидат наук. Дисертація. Запорізький національний університет.
- Лапінська, О. М., 2013. *Англіцизми в структурі українського художнього тексту кінця ХХ – початку ХХІ ст.* Кандидат наук. Автореферат. Дніпропетровський національний університет ім. Олесь Гончара.
- Український правопис, 2019. Київ : Наукова думка.

Федорець, С. А., 2005. *Англійські запозичення в мові сучасної української реклами*. Кандидат наук. Автореферат. Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди.

References

- Arkhypenko, L. M., 2008. *Etapy i stupeni adaptatsii inshomovnykh leksychnykh zapozychen v ukrainskii movi (na materialii anhlitsyzmiv u presi kintsia XX – pochatku XXI st.)* [Stages and degrees of adaptation of foreign lexical borrowings in the Ukrainian language (on the material of Englishisms in the press of the late XX – early XXI centuries)]. Kharkiv : KhNEU. (In Ukrainian).
- Bybyk, S. P., Siuta, H. M. and Yermolenko, S. Ia., eds., 2012. *Slovnyk inshomovnykh sliv : tlumachennia, slovotvorennia ta slovovzhyvannia* [Dictionary of foreign words . interpretation, word formation and word use]. Kharkiv : Folio. (In Ukrainian).
- Danylchuk, D. V., 2013. *Ukrainskyi pravopys : rozdorizhzhia i dorohovkazym* [Ukrainian spelling : crossroads and signposts]. Kyiv : Lybid. (In Ukrainian).
- Fedorets, S. A., 2005. *Anhliiski zapozychennia v movi suchasnoi ukrainskoi reklamy* [English borrowings in the language of modern Ukrainian advertising]. Ph.D. Abstract. H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. (In Ukrainian).
- Horodenska, K., 2019. *Ukrainske slovo u vymirakh sohodennia* [Ukrainian word in the dimensions of today]. 2nd ed., suppl. Kyiv : Media Master. (In Ukrainian).
- Klymenko, N. F., Karpilovska, Ye. A. and Kysliuk, L. P., 2008. *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykoni* [Dynamic processes in the modern Ukrainian lexicon]. Kyiv : Vydavnychi Dim Dmytra Buraho. (In Ukrainian).
- Korobova, I. O., 2017. *Semantychne ta slovotvirne osvoiennia novitnykh zapozychen v ukrainskii movi* [New Loan words in Lexical Adaptation in Modern Ukrainian language]. Ph.D. Dissertation. Zaporizhzhia National University. (In Ukrainian).
- Lapinska, O. M., 2013. *Anhlitsyzmy v strukturii ukrainskoho khudozhnogo tekstu kintsia XX – pochatku XXI st.* [Anglicisms in the structure of the Ukrainian Fiction of the XX – in the beginning XXI centuries]. Ph.D. Abstract. Oles Honchar Dnipro National University. (In Ukrainian).
- Ukrainskyi pravopys* [Ukrainian spelling], 2019. Kyiv : Naukova dumka. (In Ukrainian).
- Zahnitko, A. P. and Danyliuk, I. H., 2008. *Velykyi suchasnyi anhlo-ukrainskyi ukrainsko-anhliiskyi slovnyk* [Large modern English-Ukrainian Ukrainian-English dictionary]. Donetsk : BAO. (In Ukrainian and English).
- Стаття надійшла до редакції 30.10.2021.

N. Kavera

ADAPTATION OF THE BORROWED COMPONENT “ART” IN THE MODERN UKRAINIAN

The article examines the features of grammatical adaptation of the borrowing “art” in the modern Ukrainian language, identifies typical violations of current spelling rules in words with this component, suggests the correct options and clarifies the feasibility of its frequent use in modern Ukrainian speech.

It has been found that the English borrowed component “art” is well adapted to the recipient language. This is evidenced by its active use in both oral and written speech, the ability to be used independently with a fixed meaning, high word-forming productivity. It is revealed in the texts of the mass media that English borrowing “art” functions in the modern Ukrainian as a inflective masculine noun of the second declension of the hard group with the semantics “art, fine arts”. It is observed that having entered the modern Ukrainian

lexical system, it takes an active part in word formation, showing high productivity in the process of forming compound nouns. Two models of forming new nouns with the component “art” are differentiated, in which “art” with the meaning “artistic” is the first part of a compound word and “art” with the semantics “art” is the second part of a new lexeme. It is established that the first model is the most productive because of the largest number of these nouns in Ukrainian. It is proved that according to their grammatical nature lexemes with “art” as a reference word are not Ukrainian juxtaposites, as they are not formed on the basis of the Ukrainian, but are borrowed in it like ready-to-use integral lexical units, which speakers adapted to the grammatical structure of modern Ukrainian. In accordance with the current spelling rules the nouns with borrowed component “art” have to be written together.

Found in the texts of mass media and oral speech the new lexemes with two prepositive foreign attributives are classified as juxtaposites with a declension of the second part; it is recommended to write them in accordance with the norms of the current “Ukrainian spelling” with a hyphen.

It was found that the names of establishments, events, places of cultural events, etc., which consist of proper names or abbreviations combined with borrowing “art”, completely copied from the English word formation, are not typical for Ukrainian and artificially adapted to it in violation of current spelling rules. The article offers their alternative names that meet the grammatical and spelling rules.

The analysis of the peculiarities of the adaptation of English borrowed component “art” in the modern Ukrainian will promote a faster study of the grammatical nature of borrowings, their word-forming potential, the correct linguistic qualification of new derivatives and their further normalization.

Key words: *borrowing, noun, juxtaposition, word formation, neolexeme, spelling norm, recipient language.*

УДК 81'1'373.48

I. Kovalchuk

ORCID: 0000-0001-6593-622X

O. Honcharova

ORCID: 0000-0002-4740-4139

STRUCTURE AND SEMANTICS OF SLOGANS (based on international song contest slogans)

Linguistic research of the of slogans structure and semantics is an increasing trend which helps to understand how a company can shape its image and achieve its communicative goals. The article clarifies the definition of the term “slogan” and presents the findings of the research done into the slogans used in international song contests, namely their syntactic structure, and lexical and semantic features.

Key words: *slogan, syntactic structure, seme, message, advertising campaign, branding.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-168-175

Introduction. In today’s world digital technologies, social networks and the media are developing so rapidly that a person is bombarded with an almost unlimited number of messages round-the-clock. High competition for the consumer's attention forces psychologists, linguists, and marketers to look for tools that could attract the attention of a potential addressee, stimulate them to actions, and convey the main idea of the sender's message in a bright, symbolic form. It seems that a slogan meets these requirements. O. S. Akhmanova defines a slogan as “a short independent advertising message that is easy to remember and that conveys the main message of the advertising campaign and explains the main offer to the consumer in a bright, vivid form” (Akhmanova, 1966, p. 234). In addition, we can assume that slogans reflect the cultural and communicative processes that are taking place in modern society.

Purpose and tasks of the article. The **purpose** of the research is to identify and characterize the syntactic structure, lexical and semantic features of the international song contest slogans. In accordance with the main purpose of the work the following **tasks** must be performed:

- 1) to identify socio-cultural features of modern English-language advertising discourse;
- 2) to clarify the definition of a “slogan” in modern linguistics;
- 3) to determine the syntactic structure of slogans;
- 4) to explore lexical and semantic content of slogans.

The **object** of the research is a modern English-language slogan which is considered to be a linguistic and socio-cultural phenomenon within the advertising discourse. The **subject** of the study is the syntactic structure and lexical-semantic features of international song contest slogans.

The hypothesis of the research was that international song contests use slogans in order to attract more viewers and to make a particular contest more popular and appealing to the audience. The longest-running TV song contest nowadays, and thus the most popular one, is Eurovision, which was founded to strengthen the relations and cultural cooperation between European countries after World War II. Other international song contests started appearing on the wave of Eurovision popularity, among which the ones with the most media

publicity like Sopot International Song Festival (Eastern Europe), ABU TV Song Festivals (Asia), AfriMusic Song Contest (Africa), All For One Caribbean (the Caribbean region), The Great American Song Contest (North America), Unisong International Song Contest (worldwide). However, while conducting the research into the brands of these popular song contests, it was discovered that only Eurovision Song Contest has formed its brand with its typical components: since 2002 – a slogan (except 2009), since 2004 – a logo, a color scheme, a text form and a font associated with the contest, as well as additional thematic visual images that accompany the contest in a particular country according to the theme of the year and reinforce the importance of the contest in each country. Thus, the material of the research comprises 18 English-language slogans of the Eurovision Song Contest which were used during the contest advertising campaigns from 2002 to 2021.

The novelty of the research is based on the contention that a slogan of a successful company reflects its image policy regarding current trends and timely responses to changes in a society, so the findings of the research will contribute to understanding trends in advertising and mass communication. In this regard, it is worth analysing a company that has proven its viability, is known around the world, is constantly increasing its multicultural audience, responds quickly to modern challenges and is an influential player in the media. The Eurovision Song Contest, often referred to as “Eurovision”, can be a good example of such a company. It was founded by the European Broadcasting Union in 1956, and has been held annually ever since, with an exception of 2020, when the event was cancelled due to the COVID-19 pandemic. In the 1950’s, only seven countries participated in the contest; today, musicians from 50 countries take part in Eurovision, and the event is watched by fans from all over the world. In 2015, when the Eurovision Song Contest celebrated its 60th anniversary, it was recognized as the longest annual television music contest by the Guinness Book of Records.

Review of recent research and publications. The advertising slogan has repeatedly been the subject of research conducted by various scholars, so the theoretical basis for this article is formed by the works of Ukrainian linguists such as G. Chulanova, I. Griliches, I. Moiseenko, S. Semetsky, A. Soloshenko, V. Zirka, and foreign scientists such as I. Arnold, Y. Karaulov, G. Leech, I. Morozova. Although linguistic papers present many definitions of the term “slogan”, most linguists consider it to be a special kind of a message and define it as an utterance, a unit of the syntactic level of a language. I. Morozova claims that “a slogan is a short independent advertising message that can exist in isolation from other advertising products and presents a summary of the advertising campaign. The main tasks of a slogan are to attract attention (as the slogan can cause a rational positive attitude to the advertised product), and to be memorable” (Morozova, 2004, p. 8).

The current research is aimed not only at studying the content and structure of the slogan, but also at investigating the functions of the slogan in an advertising text. These papers mainly focus on informative and persuasive functions, ways of influencing the addressee and the role of the slogan in the brand identity formation.

In his book *English in Advertising: A Linguistic Study of Advertising in the UK*, Geoffrey N. Leech argues that a slogan is a short phrase used by a company in its advertising to strengthen the brand identity (Leech, 1972, p. 137). From his point of view, the slogan is more powerful than the company logo because people easily remember and recite it. Moreover, the scientist argues that slogans should clearly state the basic idea of advertising, that is, they should be easy to understand. Kenneth Clow and Donald Baack (Clow and Baack, 2015, p. 78) note that the advertising slogan is an easy-to-remember fictional phrase that becomes a key point in forming a company’s image for the client. A. Radu emphasizes that expressiveness is necessary for a slogan, which is the main element of any advertising campaign. The main

features of the slogan are emotional saturation, conciseness, and the ability to present an advertising offer (Radu, 1999, p. 122).

Although there is no single definition that includes all the features and functions of an advertising slogan, all of the above mentioned definitions have a common idea, that is an advertising slogan is a phrase related to an advertised product or service of a particular brand or a company. Thus, a slogan is a short catch-phrase associated with a specific brand that defines, presents, and helps customers to remember key messages of the advertising campaign or the brand itself, and combines informative, expressive, suggestive and aesthetic functions.

Findings of the research. The main features of the Eurovision slogan include information compression, reduction of a verbal message, creolization of the text and unification of the message form. We see that the slogan establishes a direct or associative link between the contest and the country that hosts and conducts it. Moreover, Eurovision slogans are designed to stir the interest, indicate the desire to get acquainted with the country better, establish contact with the consumer, set them up for further acquaintance with the program, arouse curiosity and a sense of involvement.

The ability of the slogan to describe the essence of the contest in a particular country, distinguishing it from a number of other countries, in our opinion, is determined by its syntactic structure, the components of which have a particular meaning expressed in a single sentence in an advertising text that makes the brand of the contest recognizable.

Imperative sentences prevail in the analyzed language material (9 sentences, which is 50 % of the total number of slogans).

According to its structure, the most common slogan pattern is: verb in the imperative mood + object, for example: *Feel The Rhythm* (2006, Greece), *Share the Moment* (2010, Norway), *#JoinUs* (2014, Denmark), *Celebrate Diversity* (2017, Ukraine). However, we also encounter the following structures:

- verb in the imperative mood + complex object, for example: *Feel Your Heart Beat* (2011, Germany); *Light Your Fire* (2012, Azerbaijan);

- verb in the imperative mood + adverb, for example: *Come Together* (2016, Sweden), *Open Up* (2020/2021, the Netherlands);

- verb + to-infinitive, for example: *Dare to Dream* (2019, Israel).

Nominative sentences were used as a slogan 7 times, which constitutes 39 %. They are based on the scheme (article) + adjective + noun, for example: *A Modern Fairytale* (2002, Finland), *A Magical Rendez-vous* (2003, Latvia) and *True Fantasy* (2007, Finland) and were typical when slogans were first used as a component of the Eurovision brand.

Further analysis of the structure of nominative sentences singled out the following patterns:

- of-phrase with the meaning of possession, for example: *Confluence of Sound* (2008, Serbia);

- gerund, for example: *Awakening* (2005, Kyiv);

- prepositional phrase, for example: *Under The Same Sky* (2004, Turkey).

The participial construction (*Building Bridges* in 2015, Austria) and a **simple narrative sentence** (*We Are One* in 2013, Sweden) were used as slogans once (5,5 % each).

The language used in advertising is a powerful tool to influence the recipient: not only it clearly describes the advertised object, but also with the help of an utterance you can control the perception of this object by the recipient. The analysis of the lexical and semantic content of the Eurovision slogans allowed us to identify semantic cores which reflect the mission of the contest to support the idea of diversity but at the same time to promote the unity of peoples, and to praise music among the nations.

The seme “diversity” is verbalized in such lexical units as *fairytale, rendez-vous, awakening, fantasy, diversity, dream, to open up*.

The idea to create the Eurovision slogan first appeared during the preparations for the 2002 song contest in Tallinn, Estonia. The official broadcaster of the show chose the slogan “*A Modern Fairytale*”, which in their opinion described the modern history of Estonia very accurately, namely the independence of the country in 1991 and the intention to join the European Union (implemented 2 years later, in 2004). In such a way, the producers of the show wanted to draw attention to historical differences between the countries.

The following year, the song contest was held in the neighbouring country – Latvia, in Riga. The slogan of Eurovision 2003 was “*A Magical Rendezvous*”. There is a hint here that Latvia is holding a competition on its territory for the first time, and is extremely proud to welcome participants and share its diversity with everyone who joins in.

The winner of the 49th competition was a performer from Ukraine, Ruslana, and, therefore, the 2005 competition was to be held in Kyiv, Ukraine. The period from late 2004 to early 2005 was quite a difficult one for the country: the state experienced a series of protests and various acts of civil disobedience related to the results of the presidential election. Ukraine has properly survived the wave of political instability and entered the world arena with a new domestic and foreign policy course, which was reflected in the slogan of Eurovision that year – “*Awakening*”.

A group from Finland won the victory for the first time in the history of the country’s participation in the competition, and in 2007 Helsinki welcomed Eurovision. The slogan “*True Fantasy*” was chosen to inspire the designers of the competition to implement new unprecedented projects and impress all participants with the variety of ideas.

In 2017, for the second time in 15 years, Ukrainians shared their hospitality with Europeans during the competition in Kyiv, Ukraine. And again, the times were quite challenging for the country; “*Celebrate Diversity*” became the slogan of Eurovision that year, embracing both the pain of recent years, the consequences of the Revolution of Dignity, and the country’s new attitude to the geopolitical picture of the world. In addition to the slogan, the visual representation of the competition was also symbolic, since the logo was based on a traditional Ukrainian piece of jewellery – a necklace, a protective amulet and a symbol of beauty and health, each bead of which celebrates individuality and diversity.

The slogan of the 2019 contest, which took place in Tel Aviv, Israel, embodied the call to courage: the courage to dream, the courage to be brave, the courage to be confident. According to the organizers of the competition, the slogan “*Dare to Dream*” also contained all the values that formed the essence of the competition: diversity, inclusiveness, community.

The next competition among musicians was scheduled for May 2020 in Rotterdam, the Netherlands. The slogan of the competition was announced in the fall of 2019: “*Open Up*”. It was deliberately created unfinished: Open Up to others. Open Up to music. Open Up to... Any variation will do. However, the competition was cancelled in March 2020 due to the coronavirus pandemic. Only a year later, the competition was finally confirmed to take place in May 2021 if held in compliance with all the measures against the spread of the disease. The slogan remained the same – “*Open Up*”, but its context and perception have dramatically changed, and the most appropriate extension of the slogan has become “Open Up to the World”.

The seme “unity” is verbalized in such lexical units as *the same, to share, fire, one, to join, building bridges, to come together, all*.

Istanbul hosted the 2004 Eurovision Song Contest, the main theme and slogan of which was “*Under The Same Sky*”. The idea of this slogan was to show the unity of Turkey and Europe

despite the fact that only a small part of Turkey is geographically located on the European mainland.

In 2010, the city of Oslo, Norway, invited participants to “*Share the Moment*”. This slogan not only encouraged people to join in the celebration, but also physical flash mobs were organized all over Europe, which were broadcast live during the competition between the performances, thus giving the audience the opportunity to participate in the event regardless of their location.

In 2012, the competition was the most unusual one in terms of its location: for the first time in the history of Eurovision, all participants went on a long journey to the East, to the capital of Azerbaijan – Baku. Azerbaijan is often unofficially called the “land of fires” (in the Turkic languages, “azer” means “fire”), so the symbols of fire and hearths are widely used in the international positioning of the country. This was successfully reflected in the slogan of the competition – “*Light Your Fire*”. The organizers of the contest also explained the metaphorical idea of this slogan by the fact that from ancient times people gathered together by the fire for communication, singing and dancing, and the Eurovision Song Contest is also a place where performers and spectators meet to communicate, sing and dance.

The contest in 2013, held in Malmö, Sweden, was under the slogan “*We Are One*”. Its main idea was to draw attention to equality and unity among the contestants and the nations.

The following year, in 2014, the neighbouring country of Denmark set a course for a more modern slogan – “*#JoinUs*”. This slogan seems to be particularly interesting because it uses the symbol #, which is usually used on social networks to search for information on the topic, thus encouraging viewers to share their impressions and discuss the contest in online communities. This pattern also represents the reflection on the latest trends in the integration of broadcasting and social networks. The pragmatic load of this symbol is the call to join the contest community or to adjust to a common emotional state. Viewed from a pragmatic perspective, such slogans make communication more expressive, personal and effective, as they directly motivate listeners or viewers.

The organizers of Eurovision in Vienna, Austria, in 2015 also continued to incorporate television and social media through posts with the symbol #, but the slogan did not reflect this. The idea behind the slogan “*Building Bridges*” was to promote music as a force for unity, when political and other differences between the countries are left out for the period of the contest. It is also worth noting that “*Building Bridges*” is the name of the song performed at the opening ceremony of the contest by the winner of 2014 Conchita Wurst together with the hosts of the program.

Within a year, in 2016, the tradition of appeals for unity between the nations continued, and was implemented by the slogan “*Come Together*”. The show’s main producer in Stockholm, Sweden, stressed that the ideas of community and unanimity are as important in the 21st century as they were in the 1950s, when the contest was just founded; that Eurovision continues to work towards a noble goal and to extend beyond the boundaries that separate humanity from each other.

In Lisbon, Portugal, where Eurovision was held in 2018, the slogan was “*All Aboard!*”. It combined, on the one hand, a hint to the history of the country which is a maritime power, and on the other hand, a call for the international community to join the contest and unite for music and creativity.

The seme “music” is verbalized in such lexical units as *rhythm, sound, beat*.

In 2006, the song contest was held in Greece - just two years after the grand Summer Olympics in Athens. The mood of Greeks to celebrate, have fun and enjoy the music was reflected in the slogan of the event, “*Feel the Rhythm*”.

2008 was a significant year for Belgrade, Serbia: the country won the previous year's contest for the first time. The slogan "*Confluence of Sound*" became an allusion primarily to the geographical feature of the city's location: two rivers converge in Belgrade, the Sava and the Danube. However, the developers also noted the importance of another connotation of the slogan: the merging of sound and people together in order to praise the music and unite in creativity.

The 2011 Eurovision Song Contest was held in Düsseldorf, Germany, with the slogan "*Feel Your Heart Beat*". This slogan was successfully visualized during the contest: the presentation of all participants took place with a big heart on the screen in the background, and each heart had the colors of the national flag. Moreover, the actual announcement of voting results was accompanied by a heartbeat, which further alarmed the expectations and excitement of spectators and musicians.

Thus, having analyzed the slogans of the Eurovision Song Contest for the period from 2002 to 2021, we can conclude that the ideas of international cooperation, peace and unity, as well as praise to music, are expressed in all slogans, which, in fact, confirms the main purpose of the contest and its mission. In addition, the slogans establish a direct or associative link between the contest and the country that hosts and conducts it, has a socio-cultural background, is interesting and makes you want to get to know the country in more detail.

Conclusions and prospects for further research. After a thorough research into different international song contests, we found out that the Eurovision Song Contest is the only international music contest that uses slogans whose structures and messages are aimed to attract more viewers and to make the contest more popular and appealing to the audience. Slogans make the message of the advertising campaign about the contest more expressive, personal and effective, as they directly motivate the recipients (listeners, viewers, fans) to join the event. In addition, the slogan establishes a direct or associative link between the contest and the host country: it is designed to attract interest to the topic of the contest and to make it memorable, to arouse curiosity and inspire to get acquainted with the host country in more detail.

The syntactic structure of Eurovision slogans is represented by two sentence models, namely *the imperative sentence* (50 %) and *the nominative sentence* (39 %), leaving the remaining 11 % to other types of syntactic structures (specifically, *the participial construction* and *the simple narrative sentence*).

The lexical and semantic content of Eurovision slogans is limited to three semes: "*diversity*", "*unity*" and "*music*". These groups of lexical units broadcast the mission of the song contest, which is to ensure international cooperation, unity, diversity and to promote music. Although Eurovision slogans evoke numerous associations with the countries where the contest was held, all slogans retain the primary ability to broadcast the global mission of the Eurovision Song Contest briefly and accurately, and to influence the actions of the audience.

Further research of slogans can be done into the dependence of lexical and semantic content and pragmatics of the message on cultural features of the country that hosts and conducts the competition. We also find it interesting to study the stylistic techniques used in the slogans of the Eurovision Song Contest, as well as the creolization techniques of the slogan and logo.

Бібліографічний список

- Ахманова, О. С., 1966. *Словарь лингвистических терминов*. Москва : Наука.
Морозова, И., 2004. *Слагая слоганы*. Москва : РИП-холдинг.

- Раду, А. І., 1999. Структурно-семантичні та стилістичні особливості англомовного рекламного тексту (на матеріалі рекламної продукції фірми Кока-Кола). *Іноземна філологія*, 111, с. 120–126.
- Clow, K. and Baack, D., 2015. *Integrated Advertising, Promotion, and Marketing Communication*. Harlow : Pearson Education Limited.
- Leech, G. N., 1972. *English in Advertising : A Linguistic Study of Advertising in Great Britain*. London : Longman.

References

- Akhmanova, O. S., 1966. *Slovar lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]*. Moskva : Nauka. (in Russian).
- Clow, K. and Baack, D., 2015. *Integrated Advertising, Promotion, and Marketing Communication*. Harlow : Pearson Education Limited.
- Leech, G. N., 1972. *English in Advertising : A Linguistic Study of Advertising in Great Britain*. London : Longman.
- Morozova, I., 2004. *Slagaya slogany [Composing slogans]*. Moscow : RIP-kholding. (in Russian).
- Radu, A. I., 1999. Strukturno-semantichni ta stylistichni osoblyvosti anhlovnoho reklamnoho tekstu (na materialy reklamnoyi produktsiyi firmy Koka-Kola) [Structural-semantic and stylistic features of English-language advertising text (based on Coca-Cola advertising products)]. *Inozemna Philologia*, 111, pp.120–126. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 27.10.2021.

І. В. Ковальчук

О. О. Гончарова

СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА СЛОГАНІВ

(на матеріалі слоганів міжнародних пісенних конкурсів)

У сучасному світі цифрових технологій лінгвістичні дослідження структури та семантики слоганів набувають популярності завдяки тому, що вони допомагають компаніям ефективно втілювати рекламні комунікативні цілі, а також створювати імідж бренду.

Метою цієї статті є ідентифікувати та схарактеризувати синтаксичну структуру та лексико-семантичні характеристики слоганів міжнародних пісенних конкурсів. Реалізація поставленої мети передбачає виконання наступних завдань: ідентифікувати соціокультурні особливості новітнього англомовного рекламного дискурсу, уточнити поняття «слоган» у сучасній лінгвістиці, визначити синтаксичну структуру слоганів та дослідити лексико-семантичний зміст слоганів.

Об'єктом дослідження статті є сучасні англомовні слогани, які вважаються лінгвістичним та соціокультурним феноменом у рекламному дискурсі. Предметом дослідження статті виступають синтаксична структура та лексико-семантичні характеристики слоганів міжнародних пісенних конкурсів.

Матеріалом дослідження є 18 англомовних слоганів пісенного конкурсу Євробачення, що супроводжували рекламну кампанію конкурсу, а також широко використовувались під час проведення конкурсу у 2002–2021 роках.

Аналіз матеріалу дослідження показав, що слогани Євробачення реалізують мету викликати інтерес до конкурсу за допомогою синтаксичних структур, а саме використання імперативних речень (50 %), номінативних речень (39 %), а також

дієприслівникових зворотів та простих розповідних речень (відповідно по 5,5 % від загальної кількості слоганів).

Мова слоганів також є потужним інструментом впливу на аудиторію, й може викликати бажання у людей ближче познайомитись із країною, яка організовує захід, а також почуття зацікавленості та залученості до події, незважаючи на географічне положення глядачів. Семи «diversity», «unity» та «music» дуже влучно передають головну мету проведення пісенного конкурсу Євробачення, яка полягає в ідеях різноманіття, спільності та звеличання музики, яка об'єднує народи.

Подальші розвідки слоганів пісенних конкурсів можна проводити у таких напрямках, як аналіз стилістичних прийомів та засобів, що використовуються в слоганах, дослідження креолізації слоганів як текстів малої форми, а також аналіз культурного та прагматичного навантаження повідомлення слоганів.

Ключові слова: слоган, синтаксична структура, сема, повідомлення, рекламна кампанія, брендинг.

УДК: 811.111'25'276.6:004.9

А. В. Красуля

ORCID: 0000-0003-2048-1879

В. В. Кравченко

ORCID: 0000-0001-6440-0570

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ВІДЕОІГОР (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІЇ ІГОР «SUBNAUTICA»)

Стаття присвячена дослідженню перекладацьких аспектів локалізації відеоігор. Визначено поняття локалізації та її співвідношення з перекладом. Описано основні характеристики відеоігор та відеоігрового дискурсу. Сформульовано класифікацію текстів у відеоіграх, які найчастіше підлягають перекладу. Виділено основні перекладацькі труднощі під час процесу локалізації відеоігор, зокрема безеквівалентна лексика, прагматичні, стилістичні та технічно зумовлені труднощі. Надано загальні стратегії розв'язання цих труднощів.

Ключові слова: локалізація відеоігор, відеоігровий дискурс, труднощі перекладу, перекладацькі стратегії, переклад безеквівалентної лексики, прагматика перекладу, стилістика перекладу.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-176-182

Постановка проблеми. Щороку відеоігри набирають все більшої популярності, стаючи улюбленою формою розваг серед людей будь-якого віку. Разом із ними стрімко розвивається індустрія локалізації, яка займається адаптацією відеоігор для продажу в інших країнах. В Україні локалізація відеоігор також поступово набирає обертів. Не зважаючи на те, що локалізація є важливим фактором для міжнародного успіху гри, її перекладацькі аспекти все ще недостатньо висвітлені в роботах як вітчизняних, так і закордонних учених. Натепер ця галузь потребує глибшого лінгвістичного та перекладацького аналізу процесу локалізації.

Актуальність цієї наукової розвідки зумовлена недослідженістю феномена локалізації відеоігор, зокрема його перекладацького складника, а також відсутністю чітко сформованих практичних засад. Матеріалом обрано відеоігру *Subnautica* (Unknown Worlds Entertainment, 2018) та її офіційну українську локалізацію. **Мета дослідження** полягає в аналізі стратегій подолання основних перекладацьких труднощів, які виникають під час локалізації відеоігор з англійської мови українською. Відповідно до мети дослідження сформульовано низку завдань:

- 1) конкретизувати поняття локалізація та її співвідношення з явищем перекладу;
- 2) розглянути відеоігру як об'єкт локалізації та компоненти, які підлягають локалізації;
- 3) визначити основні перекладацькі труднощі локалізації відеоігор та проаналізувати способи їхнього подолання у гри *Subnautica*;

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Локалізація відеоігор почала викликати інтерес дослідників лише наприкінці ХХ століття. Дослідженням цієї проблеми займалися такі закордонні перекладознавці як М. Бернал-Меріно, Х. Максвелл-Чендлер, К. Манжирон і М. О'Хаган. Саме їхні наукові доробки стали теоретичними засадами для локалізації відеоігор, де було визначено основні поняття, типологію

та структуру процесу. Серед вітчизняних учених темою локалізації відеоігор займалися Т. Чередничок і Ю. Головацька, проте вона не користується особливою популярністю в українському науковому просторі.

Наразі вивчення процесу локалізації відеоігор дещо сповільнилось, але почало набирати більш практичного характеру. На цьому етапі дослідники все частіше розглядають локалізацію на прикладі окремих ігор або жанрів, а не сам процес у цілому.

Виклад основного матеріалу. Схарактеризуємо визначення поняття «локалізація». Одне з найперших і найрозповсюдженіших визначень локалізації надала некомерційна організація *Localization Industry Standards Association (LISA)*, яка розробила стандарти для перекладу програмного забезпечення. Згідно з *LISA*, «локалізація – це процес адаптації продуктів або послуг з урахуванням відмінностей різних ринків». Цей процес охоплює розв'язання трьох основних категорій завдань (Lommel and Ray, 2007, с. 13): 1) мовних завдань, тобто перекладу текстових складників користувацького інтерфейсу та документації; 2) змістових та культурних завдань, які полягають в адаптації інформації та функцій продукту для місцевої аудиторії; 3) технічних завдань, які потребують реструктуризації програмного коду з урахуванням особливостей іншої мови.

Попри те, що у визначенні від організації *LISA* не конкретизовано об'єкт локалізації, традиційно її розглядають саме як адаптацію цифрових продуктів. Саме такої думки дотримуються більшість практиків в індустрії. Наприклад, Р. Шелер розглядає локалізацію як «лінгвістичну й культурну адаптацію цифрового контенту відповідно до встановлених вимог та особливостей іноземного ринку, а також надання сервісів та запровадження технологій для менеджменту й мультилінгвізму серед глобального цифрового інформаційного потоку» (Schäler, 2007, с. 157).

Важливо розмежувати переклад і локалізацію, оскільки ці поняття часто плутають. Як зазначає Б. Есенлінк, переклад – це лише один із видів діяльності під час локалізації. Крім неї проєкт із локалізації також потребує виконання багатьох інших завдань, таких як управління проєктами, програмна інженерія, тестування та комп'ютерна верстка (Essenlink, 2000, с. 4). Таким чином, переклад відіграє важливу роль у процесі локалізації, проте вона не обмежується тільки ним (Ensslin, 2012, с. 31).

На сьогодні відеоігри найчастіше стають об'єктами локалізації. Відеоігри – це комп'ютерне програмне забезпечення розважального характеру, яке містить текст або графічні елементи та потребує використання будь-яких електронних платформ, таких як консолі або персональні комп'ютери, вимагає одного або більше гравця у фізичному чи віртуальному просторі (Ensslin, 2012 с. 31).

На нашу думку, головними особливостями відеоігрового дискурсу є інтерактивність та мультимодальність. Інтерактивність полягає у тому, що гравець безпосередньо взаємодіє з ігровим світом, виконуючи роль діяча, а не пасивного спостерігача як у художньому дискурсі. Модальність відеоігор проявляється у тому, що у них мовна система поєднується з піктографічною, візуальною або звуковою. Ці різні семіотичні системи взаємопов'язані креативним чином, щоб досягти реалістичної, пізнавальної або навіть розслаблювальної комунікації з гравцем» (Bernal-Merino, 2014, с. 46).

Для відеоігрового дискурсу також характерні мультимедійність, вигаданість зображеного у ньому світі, експресивність, інтертекстуальність і паратекстуальність.

Головна інтенція автора відеоігрового дискурсу – захопити увагу гравця. Локалізація відеоігор сприяє виконанню цього завдання, оскільки гравець краще сприйматиме ігрові події, описані рідною для нього мовою.

Х. Максвел-Чендлер надає доволі загальне визначення поняття локалізації відеоігор: «сам процес перекладу мовних компонентів відеоігри з однієї мови в іншу» (Chandler and Deming, 2012 с. 4). Здебільшого це стосується внутрішньоігрового тексту, який поділяють на користувацький інтерфейс, оповідальні та описові тексти, а також недубльовані діалоги, які з'являються тільки в письмовій формі (O'Hagan and Mangiron, 2013, с. 122). Користувацький інтерфейс більш близький до комп'ютерного дискурсу, описи та оповідальні тексти написані здебільшого в художньому стилі, а діалоги приближені до кінодискурсу. Таким чином локалізація відеоігор поєднує у собі елементи локалізації програмного забезпечення, художнього та аудіовізуального перекладу. Відповідно, під час цього процесу можуть виникати труднощі, характерні для цих видів перекладу.

Розгляньмо види перекладацьких труднощів у серії відеоігор *Subnautica*, яка послугувала ілюстративним матеріалом для нашого дослідження. Це пригодницькі ігри в жанрі Симулятор виживання, події якої відбуваються на іншій планеті, тобто сетинг доволі близький до наукової фантастики.

Переклад безеквівалентної лексики. Гра містить велику кількість власних назв та безеквівалентної лексики. Перші не становлять особливості складності й здебільшого перекладаються за допомогою транскрибування (*Marguerit Maida – Маргерит Мейда*) або залишаються у своїй вихідній формі (*planet 4546B – планета 4546B*). Безеквівалентна лексика представлена квазіреаліями на позначення вигаданих рослин, тварин і техніки. Квазіреалії – «це лексичні одиниці на позначення об'єктів, створених авторською уявою для характеристики вигаданого (казкового або фантастичного) світу, в якому відбуваються змальовані в художньому творі події» (Ребрій, 2012, с. 182). Такі лексичні утворення також характерні для художнього дискурсу, проте особливо важливу функцію вони виконують у відеоіграх, оскільки описують предмети та поняття, які використовують безпосередньо під час ігрового процесу.

Наприклад, розглянемо рибу *boomerang*. Локалізатор не обрав прямий відповідник, а застосував смисловий розвиток – *кривуля*. Також в грі є близький родич цієї риби *tagmarang*, назву якого було складено за допомогою контамінації (*magma + boomerang*). В українській локалізації її було експлікативно перекладено як лавова кривуля.

Ще одним цікавим прикладом є абревіація спорядження «*Prawn Suit*», яка насправді розшифровується як «*Pressure Reactive Armored Waterproof Nano Suit*». Щоб передати гру слів, локалізатор використав «*Рачок*», оскільки прямий відповідник «*Креветка*» був би занадто довгим для абревіації. У перекладі нова повна назва звучить як «*Реактивно-човниковий океанічний костюм*», тобто пріоритетом локалізатора було збереження стилістичного засобу, а не дослівний переклад квазіреалії.

У процесі перекладу важливо пам'ятати, що більшість квазіреалій базується на асоціації з предметом або явищем з реального світу. Саме тому для перекладу потрібно встановити цю і підібрати відповідник, який би звучав природно у мові перекладу. Важливим фактором виступає відповідність перекладу до візуального відбиття предмета в грі (Красуля та Кравченко, 2021; Кравченко, 2021).

Прагматичні труднощі. Оскільки відеоігри базуються на взаємодії гравця з віртуальним світом, у внутрішньоігрових текстах, зокрема описах, часто пояснюють принцип функціонування предметів та ігрових механік. До прикладу, порівняймо:

«*Seamoth depth module MK1. Enhances safe diving depth. Does not stack*».

«*Глибинний модуль тип 1 «Метелика». Збільшує безпечну глибину занурення. Спільна дія кількох модулів неможлива*».

У цьому прикладі перекладач вдало використовує смисловий розвиток для пояснення особливості функціонування предмету. Найпріоритетнішим

для перекладу таких текстів зберегти комунікативний ефект оригіналу, інакше гравець може збитися з пантелику. Для уникнення такої проблеми перекладач має бути ознайомлений з ігровим процесом.

Стилістичні труднощі. У відеоіграх можна знайти різноманіття оповідальних текстів, які слугують для ознайомлення гравця зі світом відеогри, але не грають дуже важливої ролі в ігровому процесі. Це так звані внутрішньоігрові записки, які можуть мати будь-яку форму: легенда, вірш, документація. У *Subnautica* найчастіше зустрічаються тексти епістолярного стилю. Для прикладу проаналізуємо фрагмент електронного листа:

«Focus, Eloise. The flares! I knocked out the headlight of my Snowfox (sorryyyyy) and I strapped a flare over the dash. I was chilling and it flickered out. I heard snow stalker growls like five minutes later! It scared me and I spilled my tasty beverage :(».

«Зосередься, Елойзе. Світляки! Я розбив фару на своєму «Песці» (ви-и-убач) і примотав замість неї світляка. Відпочиваю я, значить, ну світляк і догоряє. Буквально через п'ять хвилин чую рик сніжного переслідника. До чортиків налякав мене, я аж розлив чай :(».

Цей лист написано у неформальному стилі, що вдало було перенесено у переклад. По-перше, подовження літер у *«sorryyyyy»* було перекладено за допомогою дефісації *«ви-и-убач»*, що, на нашу думку, добре відбиває особливості неформального мовлення українською мовою. По-друге, простежується компенсація. Дієслово *«chilling»* належить до сленгового рівня мови. В українській мові його переклали нейтрально як *«відпочиваю»*, проте додали розмовне вставне слово *«значить»*. Також *«it scared me»* переклали більш емоційно забарвленим виразом *«до чортиків налякав мене»*, що можна пояснити бажанням компенсувати неформальний підтекст фразових дієслів *«knock out»* і *«flicker out»*, які отримали нейтральні відповідники в українській локалізації.

Окрім проблем відтворення різних рівнів словникового складу мови у грі також зустрічаються стилістичні засоби. Наприклад, порівняння, яке було перекладено заміною образу на більш характерний для української мови:

«She's like a bouncy ball, just all over the place.»

«Вона немов той скакунець, просто повсюди.»

Технічно зумовлені труднощі. Вони спричинені тим, що відеоігри мають певні обмеження через програмний код. Можна виділити два основних типи таких труднощів. Перший – це обмежена кількість символів у перекладі, яку можна подолати за допомогою вимушеного скорочення слів (*«Vsync»* – *«Вертик. Синхронізація»* замість повного відповідника *«Вертикальна Синхронізація»*) або вимушеної компресії та вилучення (*«You have received new developer reply»* – *«Нова відповідь від розробників»*). Також в останньому прикладі відбувається граматична трансформація заміни дієслівної фрази на іменну.

Другий тип технічних складнощів – це локалізація сегментів тексту зі змінними. Змінна – це елемент коду, який в тексті самої гри зміниться на певне значення (Bernal-Merino, 2007). Їх особливо складно перекласти українською через наявність у ній граматичних категорій роду та відмінка. Наприклад:

«WARNING: Approaching crush depth of {0} meters.»

«УВАГА: ви досягли загрозової глибини {0} м)»

Під час ігрового процесу змінна *{0}* зміниться на певне число. Основна складність полягає в тому, щоб отриманий текст звучав правильно для всіх можливих варіантів змінної (наприклад, у результаті некоректної локалізації може виникнути неузгодження *«1 метра»*, *«3 метр»* і т.д.). У цьому прикладі локалізатор взагалі уникає цієї проблеми, використавши скорочення і поставивши всю змінну у дужки. Тобто змінні інколи

вимагають доволі радикальних змін структури речення, однак важливо не вилучити самі змінні, оскільки вони несуть важливу інформацію. Загальне правило – зробити так, щоб змінна і залежні від неї слова стояли у називному відмінку.

Висновки. Локалізація відеоігор – це комплексний процес, який має спільні риси з локалізацією програмного забезпечення, художнім та аудіовізуальним перекладом. Його можуть ускладнювати лексичні, стилістичні, прагматичні та технічно зумовлені особливості. Локалізаторам дається більша свобода під час адаптації ігрового контенту, оскільки інколи ці труднощі можна розв’язати лише творчим підходом. Відеоігри також відрізняються значною кількістю текстів різного типу. Важливо усвідомлювати функцію кожного з них, щоб їхня трансформація у перекладі була доречною і не збивала гравця з пантелику.

Перспективою подальшого дослідження може стати поглиблений аналіз перекладацьких трансформацій, спричинених технічними обмеженнями відеоігор.

Бібліографічний список

- Кравченко, В. В., 2021. Перекладацькі особливості локалізації відеоігор. В : С. О. Швачко, І. К. Кобякова та О. О. Жулавська та ін., ред. *Перекладацькі інновації: матеріали XI Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*, м. Суми, 19–20 березня 2021 р. Суми : Сумський державний університет, с. 131–133.
- Красуля, А. В. та Кравченко, В. В., 2021. Специфіка перекладу квазіреалій у локалізації відеоігор. В : М. М. Набок. уклад. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: Матеріали IX Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників*, м. Суми, 15–16 квітня 2021 р. Суми : Сумський державний університет, с. 74–78.
- Ребрій, О. В., 2012. *Сучасні концепції творчості у перекладі*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна.
- Bernal-Merino, M., 2007. Challenges in the translation of video game. *Revista Tradumatica*, [online] 5. Available at : <<https://raco.cat/index.php/Tradumatica/article/view/75761/96191>> [Accessed 24 October 2021].
- Bernal-Merino, M., 2014. *The Localisation of Video Games : Making Entertainment Software Global*. New York : Routledge.
- Chandler, H. M. and Deming, S. O., 2012. *The game localization handbook*. 2nd ed. Sudbury : Jones & Bartlett Learning.
- Ensslin, A., 2012. *The Language of Gaming*. Basingstoke, Hampshire : Palgrave Macmillan.
- Esselink, B., 2000. *A Practical Guide to Localization*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. DOI : <https://doi.org/10.1075/liwd.4>
- Lommel, A. and Ray, R., 2007. *The Globalization Industry Primer*. Switzerland : LISA.
- O’Hagan, M. and Mangiron, C., 2013. *Game Localization*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. DOI : <https://doi.org/10.1075/btl.106>
- Schäler, R., 2007. Localization. In : Baker, M. and Saldanha, G., eds. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd ed. London : New York : Routledge, pp. 157–161.
- Unknown Worlds Entertainment, 2018. *Subnautica*. [website] [online] Available at : <<http://subnauticagame.com>> [Accessed 24 October 2021].

References

- Bernal-Merino, M., 2007. Challenges in the translation of video game. *Revista Tradumatica*, [online] 5. Available at : <<https://raco.cat/index.php/Tradumatica/article/view/75761/96191>> [Accessed 24 October 2021].
- Bernal-Merino, M., 2014. *The Localisation of Video Games : Making Entertainment Software Global*. New York : Routledge.
- Chandler, H. M. and Deming, S. O., 2012. *The game localization handbook*. 2nd ed. Sudbury : Jones & Bartlett Learning.
- Ensslin, A., 2012. *The Language of Gaming*. Basingstoke, Hampshire : Palgrave Macmillan.
- Esselink, B., 2000. *A Practical Guide to Localization*. Amsterdam / Philadelphia : Jon Benjamins Publishing Company. DOI : <https://doi.org/10.1075/liwd.4>
- Krasulia, A. V. and Kravchenko, V. V., 2021. Spetsyfika perekladu kvazirealii u lokalizatsii videoih [The specifics of the translation of quasi-realities in the localization of video games]. In : M. M. Nabok, compiler. *Socio-humanitarian aspects of the development of modern society* : Materials of the IX All-Ukrainian scientific conference of students, aspirants, lecturers and lecturers, Sumy, April 15–16, 2021. Sumy : Sumy State University, pp. 74–78. (in Ukrainian).
- Kravchenko, V. V., 2021. Perekladatski osoblyvosti lokalizatsii videoihor [Translation features of video game localization]. In : S. O. Shvachko, I. K. Kobiakova and O. O. Zhulavska at al., eds. *Perekladatski innovatsii*: Proceedings of the XI All-Ukrainian Student Scientific and Practical Conference, Sumy, March 19–20, 2021. Sumy: Sumy State University, pp. 131–133. (in Ukrainian).
- Lommel, A. and Ray, R., 2007. *The Globalization Industry Primer*. Switzerland : LISA.
- O'Hagan, M. and Mangiron, C., 2013. *Game Localization*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. DOI : <https://doi.org/10.1075/btl.106>
- Rebrii, O. V., 2012, Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi [Modern conceptions of creativity in translation]. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University. (in Ukrainian).
- Schäler, R., 2007. Localization. In : Baker, M. and Saldanha, G., eds. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd ed. London : New York : Routledge, pp. 157–161.
- Unknown Worlds Entertainment, 2018. *Subnautica*. [website] [online] Available at : <<http://subnauticagame.com>> [Accessed 24 October 2021].
Стаття надійшла до редакції 30.10.2021.

A. Krasulia

V. Kravchenko

TRANSLATION AND LOCALIZATION FEATURES OF ENGLISH VIDEO GAMES (BASED ON THE SUBNAUTICA FRANCHISE)

Video games are continuously growing in popularity with every year. As the video game market is growing, more games get localized into other languages including Ukrainian. There is still not enough research on translation aspects of video game localization although translation scholars and localization experts have created a solid theoretical framework for such studies.

The article deals with the translation and localization features of English video games. It is important to differentiate between translation and localization. The former refers to the entire process of adapting digital products for new markets including technical, business

and cultural issues. The latter is an inherent part of localization but it only involves linguistic issues.

It was revealed that the main features of video game discourse are interactivity and multimodality, i.e. the application of multiple semiotic systems within one medium. They both influence the types of text in video games, thus being important aspects for localization. It is established that the main purpose of video game discourse is to engage the player.

It was pointed out that in-game texts are the main assets for localization. They are divided into a user interface, narrative and descriptive passages and dialogues. Each of them serves a different communicative function.

Based on the survival action-adventure video game series Subnautica, the most common translation difficulties were established. One of them is the translation of non-equivalent lexical units that are mostly presented by names of fictional animals, plants and technology. The analysis of chosen translation strategies showed that the most efficient way of dealing is realizing the motivation behind their naming and creating an equivalent that would not contradict their depiction in the game.

It was stated that pragmatic translation difficulties concern creating the same communicative effect as in the original. To deal with them, the translation should have a deep understanding of video game mechanics. Stylistic translation difficulties in video games are similar to those in fiction. They concern the rendition of different registers and stylistic devices in the target language.

Technical translation difficulties were described as a special type inherent to video game localization. They might be caused by character limits and variables. To solve them, the translator often resorts to compression, omission and the complete restructuring of a sentence.

Thus, video game localization is a complex type of translation that shares similar features with software localization, literary and audiovisual translation. Video game localizers often employ creative transformation to deal with technological limitations. Translators in this field should be aware of all types of in-game texts and their function to correctly render them in the target language.

Key words: *video game localization, videogame discourse, translation difficulties, translation strategies, translation of non-equivalent lexical units, pragmatics in translation, stylistics in translation.*

УДК 811.161.2'373:821.161.2-31Гнатко

Л. А. Кулішенко

ORCID: 0000-0002-1059-9569

Л. В. Біденко

ORCID: 0000-0002-0385-3215

СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ ДЕМІНУТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У РОМАНІ Д. ГНАТКО «ДУША ОКАЯННА»

У статті досліджено демінутивну лексику сучасного жіночого роману «Душа окаянна» Д. Гнатко. Розглянуто стилістичну роль демінутивів, визначено їх лексико-семантичні групи, морфологічну приналежність, а також найбільш продуктивні способи творення. З'ясовано, що демінутиви додають оповіді ліризму, налаштовують читача на щирість, підсилюють емоційність оповіді.

Ключові слова: демінутив, зменшено-пестлива лексика, жіночий роман, стилістична роль, емоційність, суфіксація.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-183-190

Постановка проблеми. Увагу сучасного українського мовознавства часто привертають ті мовні засоби і явища, які є виразниками ментальної сутності нашого народу. Це зумовлено процесами самоідентифікації українців у сучасному світі. Для того, щоб нація набула своєї власної історії, вона повинна пройти етап усвідомлення себе як національно-своєрідного через ціннісне розрізнення, відмежування від інших культурних, національних смислів.

Актуальність цієї теми обумовлюється тим, що Україна нині відроджується духовно, і тому загострюється питання національної свідомості, що є основоположним поняттям для кожної нації, оскільки є чинником об'єднання її в єдине ціле на основі низки ознак. Такими об'єднувальними ознаками є мова, етнічне походження, спільна історія, культура тощо. Сучасні лінгвісти намагаються виявити глибинний зв'язок когнітивних структур людської свідомості з мовними формами, реконструювати мовну етнічну свідомість, виявити культурно-мовні національні стереотипи, визначити взаємовплив мови та духовної культури.

Нині говоримо про розвиток жіночої прози в сучасній українській літературі, яку представляють Г. Гордасевич, Н. Гурницька, О. Забужко, Т. Зарівна, С. Йовенко, С. Майданська, М. Матіос, Н. Тубальцева тощо. Чималий інтерес до аналізу особливостей української жіночої прози виявили такі науковці: В. Агеева, Т. Гундорова, Н. Зборовська, О. Карабьова, Т. Тебешевська-Качак, С. Філоненко тощо.

Серед плеяди сучасних письменниць є ті, які зображують долю жінки на тлі історичних подій, зокрема Дарина Гнатко – дипломантка Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова», авторка романів «Катерина», «Проклята краса» тощо.

Роман «Душа окаянна» (Гнатко, 2017) є історичним, оскільки у ньому відтворені події минулого. Дії у романі Д. Гнатко «Душа окаянна» відбуваються на початку XVIII століття на Лівобережній Україні – на Полтавщині, у місті Батурині, у Києві. У творі зображені події Батуринової трагедії та Полтавської битви. У романі є такі історичні особи, як гетьман Іван Степанович Мазепа, Пилип Орлик, московський цар Петро I, полковник Мирон Ковальський, його син Андрій, генерал Михаїл Зосимович Шувалов, князь Меншиков тощо.

На тлі цих драматичних для України подій показано складне життя головної героїні роману – Марти. Автор із симпатією ставиться до головної героїні, виправдовуючи її поведінку впливом зовнішніх чинників. Ставлення автора передається системою лексико-стилістичних засобів, у тому числі і демінутивами. Їх використання є відтворенням однієї з рис характеру українців – емоційності. На визначальну роль емоційності в українському національному характері вказував В. Липинський. Емоційно-почуттєвий характер української душі визначав також О. Кульчицький.

Демінутиви – це похідні іменники, що виражають значення зменшеності, яке здебільшого супроводжує ще й значення суб'єктивної оцінки: позитивної (пестливість – коник) або рідше негативної (зневажливість – ідейка, гімназистик, дільце). Розрізняють демінутиви 1-го, 2-го і 3-го ступенів, що утворюються від іменників, позбавлених значення зменшеності: хата > хатина > хатинка > хатиночка; хліб > хлібець > хлібчик; верба > вербиця > вербичка > вербиченька. Зменшувальні утворення вживаються переважно в розмовній мові. Спочатку вони виражали значення об'єктивної зменшеності предметів, істот та явищ, а з часом почали передавати ще й значення суб'єктивної оцінки (Клименко, 2007, с. 214).

Аналіз досліджень з теми статті. Проблема демінутивності розкрита у працях таких вчених, як Л. Бойко, І. Денисовець, Л. Дерев'яно, Н. Клименко, М. Кравченко, Л. Руда, Г. Сагач тощо (Бойко, 2010; Денисовець та Дерев'яно, 2019; Клименко, 2007; Кравченко, 1977; Руда, 2013; Сагач, 1976).

Попри наявність багатьох досліджень цього мовознавчого напрямку цікавою для наукової розвідки є явище демінутивності у сучасній прозі.

Мета статті – ґрунтовний аналіз та з'ясування значення демінутивної лексики в романі «Душа окаянна» Д. Гнатко. Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**: дати характеристику демінутивної лексики за значенням, визначити найбільш продуктивний спосіб творення демінутивів, їхню морфологічну приналежність та з'ясувати стилістичну роль демінутивів.

Виклад основного матеріалу. Ставлення до певних героїв знайшло відбиток у мовленні саме завдяки вживанню демінутивної лексики – похідних іменників, прикметників, прислівників. Суфікси демінутивності надають новоутвореному слову різних експресивних значень, що пов'язані з категорією суб'єктивної оцінки предмета і його ознак (Денисовець та Дерев'яно, 2019, с. 20).

Мовознавці по-різному класифікують демінутивні лексеми. У нашому дослідженні використано класифікацію Г. М. Сагач (Сагач, 1976), згідно з якою виокремлено:

1. Зменшену лексику. До цієї групи належать слова, пов'язані з уявленнями про кількісні відношення, тобто вони передають розмір, міру вияву ознаки (*кут – куточок, джерело – джерельце*). Наприклад: *Мов джерельце з-під землі пробилися в неї ті сльози, сльози дрібної полегші* (Гнатко, 2017, с. 96). До цієї групи відносять також лексичні синоніми, якими виступають прикметники, що вказують на розмір, міру, ступінь вияву певної ознаки тощо. У творі знаходимо такі з них, як *невеличка, старенька, худенький, бідненька* тощо, напр.: *Безрідний сирота, якого виховала старенька бабуся, примандрував він до Диканьки слідкома за отцем дяконом з невеличкового села* (Гнатко, 2017, с. 22).

2. Пестливу лексику. До цієї групи входять слова, що виражають ніжне та ласкаве ставлення автора: *личко, голубонька, словечко*. Наприклад: *Васса Карпівна, вродлива ще, тендітна попадає, спокійними рухами вишиває рушник і час від часу скидає світлими блакитними очима на насуплене личко молодшої донечки* (Гнатко, 2017, с. 5). До групи пестливої лексики зараховуємо і демінутивні форми прислівників: *мовчечки, скраєчку, частенько* тощо, напр.: *Поступово забувала Васса ті страшні дні, коли частенько*

лютував чоловік, закривавленими слізьми змилося минуле й поволі пробачалось (Гнатко, 2017, с. 7).

3. Зменшено-пестлива лексика. До такої групи належать слова, які, з одного боку, викликають уявлення про розмір предмета чи явища, а з іншого, – вказують на ставлення автора до них (*кровиночка, ягничка*). Наприклад: *І похопилася до чоловіка, затуляючи тілом свою кровиночку* (Гнатко, 2017, с. 17).

В аналізованому творі найбільше іменників зі словотвірними суфіксами – виразниками демінутивності та пестливості. Демінутивні іменники належать до таких лексико-семантичних груп:

1. Особові імена персонажів твору зі значенням пестливості. Марта є позитивним героєм, отож обрані форми найменування її є такими: *Мартусю, Мартуню*. Так до неї зверталися коханій, сестра та ненька, виражаючи свою любов і вболіваючи за нещасливу долю доньки. З дитинства Марта виявляла свій непокірний характер: *Дві старші дочки успадкували її вдачу покривати голову хусткою покори, а ось Марта, Мартуся...* (Гнатко, 2017, с. 7).

Дарина Гнатко широко використовує демінутивну лексику для вираження свого ставлення до інших героїв твору. Сироту Микиту – перше кохання Марти, людину побожну, яка служить у церкві, письменниця вустами Марти називає Микитко: – *Микитко... – Прилинула до нього й хотіла обійняти, та не дозволив Микита, відтрунив від себе* (Гнатко, 2017, с. 30).

Глибину почуття кохання, ніжність передають демінутиви-звертання *Андрійку (Андрійчику)*. Так Марта зверталася до коханого чоловіка у творі: *А не хочеться ж як, Андрійчику. Чи повіриш, довіку залишилася б отут, із тобою* (Гнатко, 2017, с. 157).

Серед інших пестливих найменувань людей є такі: *Ганночко, Мотренько, Степанчику, Василько*. Наприклад: – *Ти врятуєш мого Василька, Степане? – запитала з відчайною надією, бо вже не тямляла того, що тулить до грудей мертво дитя своє, і жаль впік Степана в серце, мов жало осине. – Степанчику, я ж вік тобі буду вдячна* (Гнатко, 2017, с. 207).

2. Загальні назви осіб, пов'язаних родинними зв'язками. Описуючи життя матері головної героїні Васси Карпівни, автор зазначає: *Та дороги назад вже не було, й життя її перетворилось на безкінечне терпіння, терпіння недоброго норову чоловікового, яке тільки слабшало під час виношування діточок, що їх народила вона аж дев'ятеро, а живими лишилося п'ятеро, два сини та три донечки* (Гнатко, 2017, с. 6).

Жорстокість панотця Сави Красногляда виявляємо й у ставленні до дітей. Наприклад: *Хоч би як рвалася до сестрички Марта, батько не пустив, навіть маму* (Гнатко, 2017, с. 23). Як бачимо, демінутиви надають оповіді доброзичливості та лагідності, що проявляється у ставленні матері до дітей та сестер. Вживання демінутивів підкреслює драматичність стосунків у родині, оскільки безжалісність батька контрастує з душевністю матері. А надалі тільки прощення несправедливих вчинків батька відкриє Марті шлях до особистого щастя.

3. Назви соціальних статусів та характерів людей. Родина панотця Сави Красногляда жила досить заможну, тому їх доньок називали панночками: – *Не хочуть панночка, – трохи не плаче прислужниця у відповідь на мовчазне запитання господареве* (Гнатко, 2017, с. 45). Досить поширеним різновидом духовної спорідненості в українців є кумівство – традиція обрання для немовляти «других батьків», тому у тексті твору знаходимо також лексему «кумонька»: – *Ото ж бо й є, бо про таке, кумонько, не гутарять на кожному кутку, таке від людей хоронять так, що й не знаю* (Гнатко, 2017, с. 58). Соціальний статус жінки, чоловік якої помер, прийнято називати вдовою: *А коли баба Терентівна, удовиця кошового козака, який поцупив у католиків*

єрусалимського хреста, що його вся Диканька вважала за велику святиню, наблизилась до панни з отим хрестом, щоб і поважна гостя приклала до святощі, та від неї гайнула так, що й нечистий такечки не втік (Гнатко, 2017, с. 59).

Важливо зауважити, що у творі є іменники зі значенням негативної оцінки. Не бажаючи виходити заміж за старшого за себе чоловіка, Марта називає його стариганом: *Ні, вона боротиметься, яро та відчайдушно боротиметься, але дружиною якомусь стариганові не буде* (Гнатко, 2017, с. 21). А коли з примусу батька вона опиняється у ролі дружини Мозолевича, то намагається встановити свої порядки, що дуже не сподобалося пані Марії – сестрі полковника: – *Як... як ви смієте се казати, невиховане дівчисько?* (Гнатко, 2017, с. 114).

4. Назви частин тіла людини. Позитивне ставлення до персонажів твору автор виражає навіть вживанням іменників на означення частин тіла людини: *личко, вічка, реберця, рученята, серденько* тощо. Наприклад: *Купала дитя, обмивала те худеньке тільце, а сама давилася гіркими слізьми, перераховуючи реберця, що проступали під тонкою шкурочкою* (Гнатко, 2017, с. 248). Такі іменники створюють атмосферу надзвичайної емоційності та жалю. Такими є роздуми Марти про ненароджену дитину: *Часточка Микитина, вона б простягала до неї рученята, зорила б зірочками очей та квітла б янгольською усмішкою* (Гнатко, 2017, с. 43).

5. Назви тварин, птахів та їх частин. Номінативна система мови відбиває світосприйняття навколишнього світу українця. У цій картині мовного світу важливою видається зоологічна лексика. В аналізованому романі наявна така зоологічна демінутивна лексика: *лебідонька, ягничка, голубонька, кішечка*. Розмірковуючи над власною долею, Марта запевняла себе: *Але ж вона не Маруся, й не Ганна, вона не вродилася на світ такою ж покірливою ягничкою й задарма не віддасть на поталу батькові свого життя* (Гнатко, 2017, с. 26). Щемливою видалася розмова Микити з Мартою: – *Марто, голубонько, чи віриш ти в те, що не бажаю я завдати тобі кривди, але мушу* (Гнатко, 2017, с. 29). У тексті містяться не тільки назви тварин, а їхні частини, наприклад: *А вже темно, зимовий день куценький, мов заячий хвостик, а на серці непокійливо, тривожно* (Гнатко, 2017, с. 102).

6. Назви рослин. Лексичні номінації рослин є у романі, оскільки навколишнє середовище є важливим чинником світобудови наших пращурів. Це такі іменники, як *травичка, квіточки, вербиця* тощо. Автор вдається до метафоризації для підсилення ефекту впливу на читача. Наприклад: – *А ти, дівко, чому стоїш і дрижиш, мов вербиця на вітру?* (Гнатко, 2017, с. 81). Описуючи жахи Батурицької трагедії, письменниця метафорично називає дітей квіточками: *Хапали за штанці, за кожушки та з реготом кидали у вогонь, мов біси грішників, засмажували невинні душі на диявольським вогні, під п'яний регіт ловили й мацали гарних, від мам і тат викоханих квіточок, рвали цвіт їхній, нещадно гвалтуючи на залитій кров'ю батуринській землі...* (Гнатко, 2017, с. 109).

7. Назви страв та напоїв. Неодмінним елементом побуту є їжа. Вона є найстійкішим компонентом матеріальної культури, оскільки готується систематично. Її наявність, різноманітність може бути показником заможності людей. Найбільш популярною стравою був борщ. У творі знаходимо: – *Зараз вже Улька борщику внесе, – доповіла вона, жалкуючи, що втратив Сава той добродушний настрій, з яким приїхав із Полтави...* (Гнатко, 2017, с. 12). Молочні продукти також часто були на столах в українських господарях: *Векла, господиня була вправна, то борщику їй свіженького піднесе, то молочка чи сметанки в глечуку, а Марта тільки хитає головою...* (Гнатко, 2017, с. 219). Назву традиційного міцного алкогольного напою зустрічаємо у романі: – *Смачненька у вас, батюшко, горілочка!* (Гнатко, 2017, с. 61). Народ не схвалював надмірне захоплення горілкою, однак дорогого гостя прийнято було вітати саме так.

8. Назви предметів побуту. Повсякденне життя, ведення господарства неможливе без побутових речей – посуду, меблів, знарядь праці тощо. Вони якнайкраще відбивають життя українців початку XVIII ст., хоча залежать від матеріальних статків господарів. В аналізованому творі є такі демінутиви назв речей побуту:

- скляночка: – *Тільки обернулася, позирнувши на Красногляда, й послушливо налила ще зілля в скляночку* (Гнатко, 2017, с. 38);

- стільчик: *Вівдя спокійно всілася на стільчик* (Гнатко, 2017, с. 38);

- мішечок: *Зраділа, мов дитина подарункові, зазорила у вічі сяючим поглядом, не тямлячи, як сильно вразила серце його, і хутко кинулася спорожняти той мішечок у жадібно простягнуті брудні долоні...* (Гнатко, 2017, с. 142).

9. Назви абстрактних понять. Вони є складовою аксіологічного поля українців. Такою важливою категорією є воля, що асоціюється у творі зі свободою: – *...і одного дня дістане вона (Марта) воленьку від мужа-полковника й зможе стати щасливою в цій житті* (Гнатко, 2017, с. 157). Наступною лексемою є «доля», що визначає перебіг життєвих подій, по-іншому – талан. Батьки бажали своїм дітям щасливої долі, саме тому Васса у творі так звертається до Марти: – *І не клясти, а тільки молитися я можу, аби Господь змилювався над доленькою твоєю* (Гнатко, 2017, с. 67). Протилежним поняттям є горе, лихо. Ці синоніми знаходимо у творі: *То за що ж лишенько отаке родину спіткало, за які гріхи та беззаконня не вгледіла вона доньки своєї виплеканої?* (Гнатко, 2017, с. 18); – *Ой горенько, ой лишенько ж! – забідкалася вона, і слова так і лилися з неї, розливались по будинку, мов річки плесо* (Гнатко, 2017, с. 257).

Отож, у творі наявні 9 лексико-семантичних груп іменників зі значенням демінутивності. Вони є різними за значеннями, однак виконують одну роль – показують позитивне ставлення автора до героїв та наближують стиль оповіді до народної творчості.

Аналіз мовного матеріалу зазначеного твору дозволив виокремити суб'єктивно марковані прикметники таких тематичних груп:

1) на означення кольору, наприклад: *І пам'ятаю, як пані Варвара вперше увійшла до сього дому, наче той янгол, така білявенька, тоненька, княжого роду, тільки геть несмілива, супроти мужа і слова не скаже, москалівська натура* (Гнатко, 2017, с. 176);

2) на означення розміру: *Кинула останній, тоскний погляд на невеличкий валок землі, густо засипаний снігом, під яким навіки впокоївсь її коханий син...* (Гнатко, 2017, с. 244);

3) на означення зовнішніх та внутрішніх рис: *Марта не відповіла, підхопила його такого маленького та легенького на руки, притулила до себе, радіючи з того, що відчуває тепло живого, хоча й змерзлого тільця...* (Гнатко, 2017, с. 241); *Та з приїздом рідні Ганна мов посвіжішала, неначе сил додалось її худенькій постаті* (Гнатко, 2017, с. 108); – *Дурненький ти, Андрійку* (Гнатко, 2017, с. 71).

Найбільш численною є остання група прикметників. Уживання прикметників актуалізує увагу читача на особливостях форми, розмірів об'єкта; кольорових характеристиках об'єкта, що дозволяє досягти точності, яскравості у відтворенні художніх деталей. У цілому ж прикметники-демінутиви виконують роль своєрідних епітетів, які вживаються із простими іменниками. Використання таких прикметників надає оповіді емоційності, доброзичливості, позитивності. За допомогою них автор виражає симпатію та співчуття до героїв твору.

Дослідження дозволило виявити також використання у романі емоційно забарвлених прислівників, що надають змальованій ситуації додаткового значення ласкавості, пестливості, радості чи незадоволення, наприклад: *Поступово забувала Васса ті страшні дні, коли частенько лютував чоловік...* (Гнатко, 2017, с. 7); – *Ми,*

козаки, добру горілку завше поважали, бо воно, знаєте, війна є війна. Тут тобі й смерть близенько, а жахи які надивишся.... (Гнатко, 2017, с. 62); ...а оце ж бо крила розпустила, мов та квочка, що обороняє своїх курчат, такечки обороняє Марту (Гнатко, 2017, с. 39). Серед наявних прислівників виявлені не дуже поширені їхні форми, наприклад: – Як це – не їли весьденечки й не зголодніли? (Гнатко, 2017, с. 53); – А я вас із ласки пані Мозолевич уседенечки не бачив! (Гнатко, 2017, с. 113); – Не гоже це, ниньки ж таке свято, треба ж і смачними наїдками Христа народженого славити опісля довгого постування (Гнатко, 2017, с. 61).

Важливим видається виявлення найбільш продуктивного способу творення демінутивів. Як свідчать приклади, таким способом є суфіксація. Оцінні суфікси, яким властиве позитивне емоційне забарвлення, поєднуються з основами слів як із конкретним, так і з абстрактним значенням (Григораш, 2014).

Найбільш уживаним у творі є суфікс **-оньк-/-еньк-**, наприклад: іменники – голубонька, кумонька, дружинонька, доленька, душенька; прикметники – здоровенькі, старенька, рідненька; прислівники – частенько, близенько, дрібненько. Як бачимо, цей суфікс в основному приєднується до основи іменників жіночого роду, а також функціонує в основах якісних прикметників та обставинних прислівників.

Також у романі наявні демінутиви із таким суфіксами:

- к-: личко, сирітка, голівка, лебідка;
- очк-: скляночка, зірочка, горілочка;
- ечк-: донечка, дядечко, літечко, мовчечки, такечки;
- ик-: борщик;
- ичк/инк-: ягничка, кровинка;
- ісіньк-: цілісінький;
- оньк-: тітонька, правдонька, дружинонька;
- інк-: матінка;
- ц/иц-: тільце, реберця, вербиця;
- ус-: Мартуся.

Отож, у творі спостерігається різноманіття суфіксів демінутивної лексики. У романі демінутивній суфіксації підлягають іменники, прикметники, прислівники, проте субстантиви є найбільш продуктивними.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, аналіз демінутивної лексики історичного роману «Душа окаянна» Д. Гнатко дозволяє зробити такі висновки:

- письменниця досить часто використовує демінутиви, оскільки вони допомагають виразити її позитивне ставлення, симпатію та співчуття до героїв твору та зображуваних об'єктів;
- використання демінутивів сприяє емоційності твору, оскільки головною сюжетною лінією є зображення нелегкої жіночої долі;
- демінутиви додають оповіді ліризму, налаштовують читача на щирість підсилюють емоційність висловлювання;
- наявна демінутивна лексика наближує текст роману до розмовного стилю та народного мовлення;
- у творі вживаються різні за значенням демінутиви (позначення малості, пестивості, зменшено-пестливі);
- найбільш продуктивними демінутивами виявилися іменники – виділено 9 лексико-семантичних груп;
- найпоширенішим способом творення демінутивів є суфіксація, а найчастіше використовуваним автором суфікс **-оньк-/-еньк-**.

Дослідження мовного матеріалу тільки відкриває завісу творчих задумів автора, тому наступні розвідки можуть бути присвячені особливостям інших мовних одиниць сучасної жіночої прози як явища української літератури.

Бібліографічний список

- Бойко, Л. П., 2010. Стилістичні можливості суфіксів суб'єктивної оцінки в поезії Д. Павличка. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство*, 23 (3), с. 382–388.
- Гнатко, Д., 2017. *Душа окаянна*. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля».
- Григораш, С. М., 2014. Здрібніло-пестлива лексика як ознака інтимної лірики (на матеріалі народних пісень про кохання). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, 37, с. 96–100.
- Денисовець, І. В. та Дерев'янка, Л. І., 2019. Емоційно-оцінний потенціал словотворчих суфіксів демінутивності та пестливості в сучасній українській дитячій прозі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія*, 22 (1), с. 18–26. DOI : <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2019.170020>
- Клименко, Н. Ф., 2007. Зменшувальні утворення. В : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та М. П. Зяблюк, ред. *Українська мова. Енциклопедія*. 3-тє вид. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, с. 214.
- Кравченко, М. В., 1977. Іменники-демінутиви на позначення об'єктивної зменшеності предметів та істот. *Українська мова і література в школі*, 6, с. 50–54.
- Руда, Н. В., 2013. Категорія демінутивності: аспекти та перспективи досліджень. *Studia linguistica*, 7, с. 384–388.
- Сагач, Г. М., 1976. Морфолого-стилістичні особливості емоційних суфіксів іменників чоловічого роду -ок, -ик, -чик, -ець, -очок, -ечок, -ичок. *Мовознавчі студії*, 3, с. 7–11.

References

- Boiko, L. P., 2010. Stylistychni mozhlyvosti sufiksiv subiektyvnoi otsinky v poezii D. Pavlychka [Stylistic possibilities of suffixes of subjective evaluation in D. Pavlychko's poetry]. *Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seriiia : Linhvistyka i literaturoznavstvo*, 23 (3), pp. 382–388.
- Denysovets, I. V. and Derevianko, L. I., 2019. Emotsiino-otsinnyi potentsial slovotvorchykh sufiksiv deminutyvnosti ta pestlyvosti v suchasni ukrainiskii dytiachii prozi [Emotional and evaluation potential of diminutive word-formation suffixes in modern ukrainian children's prose]. *Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series : Philology*, 22 (1), pp. 18–26. DOI : <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2019.170020> (in Ukrainian).
- Hnatko, D., 2017. *Dusha okaianna [The impious soul]*. Kharkiv : Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia». (in Ukrainian).
- Hryhorash, S. M., 2014. Zdrubnilo-pestlyva leksyka yak oznaka intymnoi liryky (na materialy narodnykh pisen pro kokhannia) [Crushed-loving vocabulary as a sign of intimate lyrics (on the material of folk songs about love)]. *Scientific papers of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University : Philological Sciences*, 37, pp. 96–100. (in Ukrainian).
- Klymenko, N. F., 2007. Zmenshuvalni utvorennia [Reducing formations]. In : V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko and M.P. Ziabliuk, eds. *Ukrainian language: Encyclopedia*. 3rd ed. Kyiv : Ukrainka entsyklopediia im. M. P. Bazhana, p. 214. (in Ukrainian).

- Kravchenko, M. V., 1977. Imennyky-deminytyvy na poznachennia obiektyvnoi zmenshenosti predmetiv ta istot [Diminutive nouns to denote the objective reduction of objects and beings]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 6, pp. 50–54. (in Ukrainian).
- Ruda, N., 2013. Katehoriia deminytyvnosti : aspekty ta perspektyvy doslidzhen [Category of diminutiveness : aspects and prospects of research]. *Studia linguistica*, 7, pp. 384–388.
- Sahach, H. M., 1976. Morfoloho-stylistychni osoblyvosti emotsiinykh sufiksiv imennykiv cholovichoho rodu -ok, -yk, -chyk, -ets, -ochok, -echok, -ychok [Morphological and stylistic features of emotional suffixes of masculine nouns -ok, -yk, -chyk, -ets, -ochok, -echok, -ychok]. *Movoznavchi studii*, 3, pp. 7–11. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 07.10.2021.

L. Kulishenko

L. Bidenko

STYLISTIC ROLE OF DEMINUTIVE VOCABULARY IN THE WORK OF D. HNATKO “THE IMPIOUS SOUL”

The article examines the diminutive vocabulary of the modern women’s novel “The Impious Soul” by D. Hnatko. The stylistic role of diminutives is considered, their lexical and semantic groups, morphological affiliation, as well as the most productive ways of creation are determined. It has been found that diminutives add lyricism to the narrative, set the reader up for sincerity, and enhance the emotionality of the narrative.

Among the units of linguistics that reveal the mental characteristics of Ukrainians, diminutives are also mentioned, because their use is a reproduction of one of the character traits of Ukrainians – emotionality.

The author’s positive attitude to certain characters is reflected in speech by the use of diminutive vocabulary – derived nouns, adjectives, adverbs which express the meaning of diminutiveness and affection. There are 9 lexical-semantic groups of nouns with the meaning of diminutiveness in the work. They are different in meaning, but play one role – show the author’s positive attitude towards the characters and bring the style of the story closer to folk creation. The use of adjectives actualizes the reader’s attention to the peculiarities of the shape and size of the object; colour characteristics of the object, which allow to achieve accuracy, rich in the reproduction of artistic details. In general, adjective-diminutives play the role of epithets, which are used with nouns. The use of such adjectives gives the story emotionality, friendliness, positivity. With their help the author expresses sympathy and condolence to the characters of the story.

The research allowed to reveal the use of emotionally coloured adverbs in the novel, which give the depicted situation additional meaning of kindness, affection, joy or dissatisfaction.

It seems important to identify the most productive way of creating diminutives. As the examples show, this method is a suffixation. The most used suffix in the text is -onk- / -enk-. As we can see, this suffix mainly joins the basis of feminine nouns, and also functions in stems of qualitative adjectives and circumstantial adverbs.

The analysis of the diminutives in the historical novel “The Impious Soul” by D. Hnatko has led to the following conclusions:

- the writer often uses diminutives because they help to express her positive attitude, sympathy for the characters of the story and depicted objects;*
- the use of diminutives contributes to the emotionality of the work, as the main storyline is the image of a difficult female fate.*

Key words: *diminutive, diminutive vocabulary, women’s novel, stylistic role, emotionality, suffixation.*

УДК 811.111'25'373.7

І. О. Лазарева

ORCID: 0000-0001-5944-1212

Г. В. Чуланова

ORCID: 0000-0001-9961-0308

ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЗВОРОТІВ У КОРОНАВІРУСНИХ СТАТТЯХ НА ОСНОВІ АНГЛОМОВНОЇ ПРЕСИ

Стаття висвітлює функціонування фразеологічних зворотів в мові преси на основі статей про коронавірус, а також специфіку перекладу фразеологізмів на українську мову. Мова, яка вельми чутлива до процесів, що відбуваються в навколишньому світі, моментально й тонко реагує на зміни в житті суспільства і, як лакмусовий папірець, відбиває актуальні події, фіксуючи їх на лінгвістичному (вербальному), в першу чергу – лексичному, в тому числі й фразеологічному, рівні. Під час роботи були розглянуті теоретичні довідки про фразеологічні одиниці, які окреслили особливості словосполучень і, виходячи з цього, способи перекладу даних одиниць з найменшою ймовірністю втрати найхарактерніших ознак фразеологізмів. Публіцистичний текст як платформа для фразеологізмів досить незвідана, і саме незначна кількість наукових робіт свідчить про це. Той факт, що фразеологізми, які використовуються у публіцистичних текстах, мають повні, або навіть часткові, відповідники, підкреслює відмінності лексичних, граматичних та інших особливостей між англійською та українською мовами. Було з'ясовано, що застосований тип перекладу впливає на отриманий експресивний ефект та метафоричність фразеологізму у мові перекладу.

Ключові слова: фразеологія, фразеологізм, коронавірус, фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, описовий переклад.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-191-200

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

За останні два роки пандемія коронавірусу змінила наш світ повністю. На сьогодні, COVID-19 і досі існує на порядку денному, як у повсякденному житті, так і в суспільному, тим самим охоплюючи усі сфери нашого життя. Засоби масової інформації активно розповсюджують і повідомляють суспільству актуальні проблеми, зміни, погіршення або покращення ситуації стосовно COVID-19.

При написанні статті журналісти використовують різноманітні методи для привернення уваги своїх читачів. Найцікавіше, що навіть у статтях, які повинні містити лише «сухі» факти та термінологію, можуть бути фразеологічні одиниці, які мають досить емоційне забарвлення та певну конотацію, в залежності від мотивів автора статті. Фразеологізми додають цікавинку та особливість кожній історії у новинних статтях, тим самим адаптуючи її для читачів, що сприяє полегшенню сприйняття нової, складної, а також, можливо, і жахаючої інформації. Саме тому, фразеологічні одиниці доволі часто явище у пресі, оскільки становлять велику частку мови та культури кожної країни. На жаль, фразеологізми в більшості випадків важкі для розуміння читачами та стають викликом для перекладача при перекладі іноземних видань.

Актуальність теми статті визначається тим фактом, що застосування фразеологізмів у сфері засобів масової інформації являють собою деяку пастку для перекладачів, оскільки їхнє використання у мові преси виправдано для носіїв мови, але ускладнює сприйняття та розуміння іноземним читачам. Невелика кількість наукових праць, присвячених цій проблемі, обумовлюють **актуальність** наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пандемія коронавірусу дала поштовх у розвитку нових досліджень, пов'язаних з цією темою. На сьогодні, коронавірус розглядається та досліджується у різних сферах науки (економічній, медичній, туристичній, гуманітарній, історичній та інших). Через пандемію, наша мова також зазнала змін і дала ґрунт таким дискусіям, як, наприклад, розгляд способів творення коронавірусних неологізмів (О. Бабелюк, Л. Дідух), дослідження лінгвістичного аспекту у засобах масової інформації під час COVID-19 (Т. Весна, І. Піллер), та іншим філологічним напрямкам, але кількість наукових робіт філологічного спрямування, які розглядають саме фразеологію, досить мала. У статті ми будемо брати за основу наукові роботи таких лінгвістів, як Л. Ф. Устенко (особливості функціонування фразеологізмів), М. Нагорна (основні шляхи перекладу фразеологічних одиниць), М. В. Гамзюк (емотивний компонент фразеологізмів) та С. П. Коновець (фразеологізми у пресі) та інших науковців.

Метою даного дослідження є розкриття теми коронавірусу у публіцистиці та як COVID-тематика обговорюється в рамках англomовного науково-популярного контенту, і проаналізувати особливості використання фразеологічних одиниць в англomовній пресі; теоретично обґрунтувати та проаналізувати складність перекладу фразеологізмів на прикладах коронавірусних статей. Для досягнення мети були використані загальнонаукові та лінгвістичні **методи**. Завдяки інформаційно-пошуковому методу, вдалося сформувати матеріальну основу дослідження, яка сприяла вдалому аналізу теоретичного матеріалу, шляхом методу дедукції були сформовані висновки з приводу використання, сприймання та інтерпретування фразеологізмів в медіа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Англomовний дискурс COVID-19 варто розглядати як новий продукт комунікативної діяльності індивідів, що утворився на фоні пандемії коронавірусу. Специфіка англomовного коронавірусного простору пояснюється прагматичними вимогами комунікативної ситуації. Головною метою адресантів повідомлень коронавірусної тематики можемо вважати ефективну «інформаційну та психологічну вакцинацію» населення (Чуланова, 2021, с. 518).

Статті про коронавірус заповнили кожне періодичне видання за останні два роки, тому авторам необхідно докладати більше зусиль, щоб саме його або її стаття запам'яталась читачам краще та вирізнялась з-поміж інших, через це автори починають використовувати фразеологічні звороти, що являють собою стійкі мовні одиниці з певним ступенем метафоричності значень, для стилістичної забарвленості (Girunyan, 2009, p. 44).

Фразеологія – це джерело мовної експресії, засіб яскравої художньої виразності. Фразеологізм вводиться в текст, як правило, тому, що автор бажає посилити експресивне забарвлення мови. Фразеологія, маючи яскраву образність, стилістичне забарвлення і експресивність, широко застосовується в статтях, які освітлюють тему COVID-19. Фразеологізми збагачують мову, а тому роблять текст статті образним і цікавим.

Варта уваги класифікація фразеологічних одиниць, які з'являються у періодичних виданнях, від кандидатки філологічних наук С. Коновець, яка поділила фразеологізми

на такі групи як: функціональні та образні фразеологічні одиниці. Їхнє використання в текстах залежало лише від їхніх прагматичних функцій у публіцистичних текстах. Відповідно до їхньої ідіоматичності, С. Коновець класифікувала фразеологізми на функціональні (усталені вирази неідіоматичного характеру та стійкі словосполучення) та образні (вирази, які семантично містять якийсь образ та мають високий ступінь ідіоматичності) (Коновець, 2002, с. 11). Образні, які виокремлюються своєю метафоричністю, є досить частими «гостями» у статтях. Розглянемо деяких з них: *to take the bull by the horns* (Sivanandam, 2020) – *ухопити, як вола за роги*, *a storm in a teacup* (Harvey, 2021) – *буря в склянці води*, *out of the frying pan into the fire* (Stone, 2020) – *із вогню та в полум'я*, *put cat among the pigeons* (Steerpike, 2021) – *пущити цапа в капуста*, *to open Pandora's box* (Jayasuriya, 2020) – *відкрити скриньку Пандори*. Образні фразеологізми звісно будуються на певних образах, зазвичай це тварини та їхня характерна поведінка, явища природи, міфи та фольклор. Функціональні одиниці також досить поширені у вжитку журналістів, які використовують їх для емоційного забарвлення. Можна розглянути декілька прикладів: *drastic times call for drastic measures* (Davis, 2020) – *важкі часи вимагають відчайдушних заходів*, *look on the bright side* (Hershberg, 2020) – *завжди дивись на світлу сторону життя*, *the benefit of the doubt* (Kuriloff, 2021) – *повірити на слово*, *pipe dream* (Westfall, 2021) – *нездійсненна мрія*. Порівняно з образними фразеологізмами, функціональні майже не мають ідіоматичну складову, і більше базуються на переносному значенні та синтаксичній неподільності компонентів. С. Коновець таким чином намагалася пояснити мету використання фразеологічних одиниць на основі стиля мови, в яких вживалися або функціональні, або образні фразеологізми.

Вживання фразеологізмів у мові преси це не є помилкою або випадковістю. Сучасна періодика використовує фразеологічні одиниці не без причини. Часте використання фразеологізмів можна пояснити низкою переваг: 1) завдяки зрозумілій формі виразів текст сприймається простіше, оскільки дозволяє розповідати про складні теми просто; 2) схильність до переосмислення та трансформації; 3) стислість та узагальнення думки; 4) експресивний відтінок повідомлення завдяки виразності фразеологізмів; 5) суб'єктивізм передається через «народну мудрість»; 6) безособовість одиниць, яка створює ефект звернення як до великої аудиторії, так і до окремого індивідуума (Устенко, 2011, с. 43). Журналісти, при використанні фразеологізмів, мають на меті саме привернути увагу аудиторії та виокремитись з-поміж інших видань та авторів.

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу прикладів, розглянемо загальні ознаки фразеологічних одиниць за класифікацією Г. М. Коваленко Першою ознакою можна виділити семантичну транспозицію, тобто, значення складових частин не збігаються зі значенням усталених виразів і відбувається переосмислення повідомлення за допомогою асоціацій. Наступною ознакою можна виокремити транспонування лексико-граматичного складу, яке проявляє себе у граматичних та семантичних зв'язках між складовими частинами вільного або навіть сталого виразу, які відрізняються від тих аналогічних зв'язків між складовими компонентами фразеологізму, побудованого за тією ж моделлю. Останньою ознакою можна підкреслити повторюваність фразеологічних одиниць, оскільки структура фразеологізму не змінюється навіть незалежно від кількості вживаності (Коваленко, 2011, с. 161). Базуючись на цих ознаках, переплутати фразеологічні одиниці з простими, не сталими, словосполученнями досить важко, саме це і виокремлює їх з-поміж інших виразів.

Відомо, що фразеологічна одиниця – умовний вираз, стале поєднання слів або речень з повним чи частковим переосмисленим значенням (Гамзюк, 2000, с. 43). Фразеологія наповнена оригінальністю, образністю та яскравістю, саме тому фразеологічні одиниці особливо цінні для публіцистичної мови.

При перекладі фразеологізмів, перекладачу необхідно враховувати, що найважливіше теперішнє завдання полягає в тому, щоб передати сенс і образ мови оригіналу. По можливості, перекладачу необхідно передати всі компоненти фразеологічної одиниці: наочний, образний, емоційний, стилістичний, і національно-етнічний (Нагорна, 2016, с. 47). Під час перекладацького процесу, використовуються декілька видів перекладу фразеологічних одиниць. Розглянемо на прикладах.

Coronavirus lockdown will not be lifted in one go: PM lets cat out of the bag to Opposition leaders (Coronavirus lockdown..., 2020). – Коронавірусний локдаун не зникне за день: прем'єр-міністр *розкрив таємницю* лідерам опозиції. Взагалі, фразеологізм *let cat out of the bag* має повний еквівалент в українській мові – *випустити kota з мішка*, але, враховуючи те, що це публіцистичний текст, і фразеологічна одиниця була використана у заголовку статті, то контекст вимагав більшої лаконічності й довелося знайти частковий еквівалент «*розкрити таємницю*». Згідно з кембридзьким словником, буквально значення фразеологізму можна пояснити як «таємниця, про яку дізналися випадково» або «таємниця, яку не збиралися розповідати» (Let the cat out of the bag, 2021). Тобто, можна зробити висновок, що автор статті використав саме цей образний фразеологізм, який базується на образі тварини, щоб емоційно забарвити повідомлення і привернути увагу до статті, щоб погляд читача «зачепився» за знайоме висловлювання у такій непростій, але актуальній темі.

The small biotech firm Novavax, once considered a *dark horse* in the COVID-19 vaccine race, announced today its candidate delivered high efficacy – 89.3 % – in a pivotal trial in the United Kingdom where a new, highly transmissible variant of the pandemic coronavirus accounted for more than half of the cases in people in the trial (Wadman and Cohen, 2021). – Невелика біотехнологічна компанія Novavax, яка ще досить недавно вважалася *темною конячкою* у гонитві серед інших вакцин від COVID-19, оголосила сьогодні, що їхня вакцина продемонструвала високу ефективність – 89,3 % – у ключовому дослідженні у Сполученому Королівстві, де було зареєстровано новий, більш заразний штам пандемії коронавірусу, що нараховує більш ніж половину випадків заражень у дослідженні. На відміну від попереднього прикладу, в реченні був також використаний образний фразеологізм на основі тваринного «портрету», але який має повний еквівалент, тобто дослівний переклад, в українській мові. Згідно зі словником, цей фразеологізм має значення «той, від кого не очікуєш успіху». Тим самим, автор намагався передати й підкреслити несподіваність та подив як дослідників, так і читачів у майбутньому, від результатів дослідження та успіху компанії.

If that's the case, a major disruption like the Chinese quarantine would seem foolish and *cost a fortune* in terms of public health efforts, interrupted commerce, public dissonance, trust, good will and panic (Markel, 2020). – В цьому випадку, масштабний безлад, подібний карантину в Китаї, може здатися дурістю і *влетіти в копійчину* – за рахунок витрат на галузь охорони здоров'я, припинення торгівлі, громадського дисонансу, довіри, доброї волі та паніки. При перекладі був використаний фразеологічний аналог, але стилістичне та емоційне значення функціонального фразеологізму вдалося зберегти. Цікаво, що такий переклад пасує в даному контексті більше, ніж інший аналог перекладу «*коштувати цілий статок*», хоча є розмовною версією, але тим самим зближує читача з повідомленням і більш сприймається фразеологізмом, що зберігає комунікативний ефект оригіналу.

The Covid pandemic *put the brakes* on traditional funerals (Duncan, 2021). – Пандемія ковіду *поклала край* традиційним похоронам. У цьому випадку був використаний описовий переклад, до якого не дуже часто звертаються перекладачі, тому що можливість втрати відтінків значень, експресивності, конотації або образності, іноді може спотворити метафоричність та образність фразеологізму в оригіналі. Але, за браком еквівалентів або аналогів, це єдине правильне рішення, і тому функціональний фразеологізм був переданий в мові перекладу з меншою експресивністю.

But the government will not be *under a cloud* of COVID-19 forever and once it lifts, any measures overlooked to address the cost of living pressures, such as improving housing affordability, could become a significant weakness for the Coalition (Smith, 2021). – Проте, уряд не завжди перебуватиме *під підозрою* у зв'язку з COVID-19, і як тільки ця підозра пройде, всі заходи, спрямовані на розв'язання проблеми прожиткового мінімуму, такі як підвищення доступності житла, можуть перетворитися в істотний недолік коаліції. В мові оригіналу образний фразеологізм був використаний для передачі туманності намірів уряду в очах громадян, але через відсутність еквівалентів та аналогів, як у попередньому прикладі, доводиться застосовувати описовий переклад, тобто використовувати вільні словосполучення. На жаль, такий метод знову знищує метафоричність, яка була закладена в мові оригіналу.

Висновки. Отже, завдяки теоретичній довідці, були проаналізовані класифікації і особливості фразеологічних одиниць. Завдяки виокремленню переваг використання фразеологізмів у публіцистичних текстах, можна зрозуміти мету застосування фразеологічних одиниць як елементу привернення уваги та емоційної забарвленості, особливо в текстах інформативного характеру. Фразеологізм є сталою одиницею, значення якої, зокрема в засобах масової інформації, проявляється в тому, що стаття отримує певне емоційне забарвлення та задається настрої на подальше сприйняття новини. На прикладах коронавірусних статей стало очевидно, що для перекладача важливо усвідомлювати, який вид фразеологізмів необхідно адаптувати в мову перекладу. Завдяки аналізу десятків статей, можна зробити висновок, що в мові оригіналу образні фразеологізми кількісно переважають над функціональними. Даний факт можна пояснити тим, що більшість сьгоднішніх фразеологізмів прийшли до нас з минулого, і створювались під час активного розвитку фольклору, домінування міфів та Біблії, які подарували мові сталі вирази з певним фігуративним образом. Слід врахувати лексичні, граматичні й культурологічні особливості фразеологічних одиниць. Навіть якщо фразеологізм має низьку ідіоматичність, то адаптація одиниці також може стати викликом. Інакше кажучи, перекладач, базуючись на складності фразеологізму, має побачити, в яких випадках можна знайти еквівалент, де необхідно інтерпретувати, а де слід пожертвувати метафоричністю, образністю та стилістичною особливістю заради передачі істинного повідомлення читачу. Головним завданням кожного перекладача залишається переклад фразеологізмів таким чином, щоб емоційна забарвленість, експресивність, прихована конотація і відповідність загального змісту залишилася у мові перекладу, передаючи задум мови оригіналу. Звісно, існують ситуації, коли при перекладі неможливо передати всі відтінки фразеологічної одиниці. Недослідженість теми з використання фразеологізмів, зокрема в публіцистичних текстах, залишає велику прірву у розумінні як мови оригіналу для знавців мови, так і для новачків, створюючи ще більший мовний бар'єр. Перспективним вважаємо не тільки потребу докладнішого опрацювання особливостей використання фразеологічних одиниць в коронавірусних текстах і їхніх інтерпретувань на іншу мову, але і звернути увагу на феномен, який розвивається серед лінгвістів на фоні панівної COVID-19

пандемії, фразеологічний каламбур, тобто перетворень, які змінюють свою змістову структуру, не порушуючи структуру безпосередньо фразеологічного звороту.

Бібліографічний список

- Гамзюк, М. В., 2000. *Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць : (на матеріалі німецької мови)*. Київ : Видавничий центр КДЛУ.
- Коновець, С. П., 2002. *Комунікативно-прагматично особливості актуалізації фразеологізмів у дискурсі сучасної преси (за матеріалами іспанських періодичних видань)*. Кандидат наук. Автореферат. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка.
- Нагорна, М., 2016, Основні шляхи перекладу фразеологізмів українською мовою. *Наука. Освіта. Молодь*, [онлайн] 2, с. 47–48. Доступно : <https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2016_2/16.pdf> [Дата звернення 18 жовтня 2021].
- Устенко, Л. Ф., 2011. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у різних стилях української мови. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія : Філологічні науки*, 1, с. 40–44.
- Чуланова, Г. В., 2021. Англомовний дискурс COVID-19 як новий продукт комунікативної діяльності індивідів. В : М. L. Komarytskyu, ed. *Topical issues of modern science, society and education : Proceedings of II International Scientific and Practical Conference*, Kharkiv, Ukraine, 5–7 September 2021. Kharkiv, pp. 517–523.
- Coronavirus lockdown will not be lifted in one go : PM lets cat out of the bag to Opposition leaders, 2020. *The Free Press Journal*, [online] April 08. Available at : <<https://www.freepressjournal.in/india/coronavirus-lockdown-will-not-be-lifted-in-one-go-pm-lets-cat-out-of-the-bag-to-opposition-leaders>> [Accessed 15 October 2021].
- Davis, G., 2020. Peterborough city, county declare state of emergency amid coronavirus pandemic. *Global News*, [online] March 23. Available at : <<https://globalnews.ca/news/6719637/peterborough-city-county-state-of-emergency-coronavirus-pandemic/>> [Accessed 15 October 2021].
- Duncan, R. D., 2021. Why Planning Your (Earthy) Farewell Makes A World Of Sense. *Forbes*, [online] June 15. Available at : <<https://www.forbes.com/sites/rodgerdeanduncan/2021/06/15/why-planning-your-earthy-farewell-makes-a-world-of-sense/>> [Accessed 15 October 2021].
- Girunyan, G., 2009. *English Lexicology (Theoretical Course)*. Yerevan : [n.d.].
- Harvey, F., 2021. Alok Sharma is trying to save the world. Should he be able to fly to do it ? *The Guardian*, [online] August 6. Available at : <<https://www.theguardian.com/environment/2021/aug/06/close-to-point-of-no-return-climate-scientists-to-stress-urgent-need-to-act>> [Accessed 15 October 2021].
- Hershberg, M., 2020. Theaters Could Become Acquisition Targets During Pandemic. *Forbes*, [online] September 28. Available at : <<https://www.forbes.com/sites/marchershberg/2020/09/28/theaters-could-become-acquisition-targets-during-pandemic/>> [Accessed 15 October 2021].
- Jayasuriya, R., 2020. One Country, One Law – Two Laws. *Daily Mirror Online*, [online] June 2. Available at : <<https://www.dailymirror.lk/opinion/One-Country-One-Law-Two-Laws-A-state-patronised-funeral-of-late-Minister-Thondaman-risks-opening/172-189297>> [Accessed 15 October 2021].

- Kovalenko, H. M., 2011. *Lexicology of the English Language*. Київ : ВПЦ «Київський університет».
- Kuriloff, P., 2021. A Covid school lesson : Teachers don't have the power they think they do. *NBC News*, [online] July 5. Available at : <<https://www.nbcnews.com/think/opinion/covid-school-lesson-teachers-don-t-have-power-they-think-ncna1271693>> [Accessed 15 October 2021].
- Let the cat out of the bag, 2021. *Cambridge Dictionary*, [online] Available at : <<https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/let-the-cat-out-of-the-bag>> [Accessed 15 October 2021].
- Markel, H., 2020. Be wary of China's coronavirus quarantine. *Newsday*, [online] January 27. Available at : <<https://www.newsday.com/opinion/commentary/china-coronavirus-quarantine-1.41099933>> [Accessed 15 October 2021].
- Sivanandam, H., 2020. After cancelling fair, MATTA now urges Cabinet to declare Covid-19 lockdown. *The Star*, [online] March 16. Available at : <<https://www.thestar.com.my/news/nation/2020/03/16/after-cancelling-fair-matta-now-urges-cabinet-to-declare-covid-19-lockdown>> [Accessed 15 October 2021].
- Smith, A., 2021. Once COVID is over, there is one overlooked budget measure that could hurt the Coalition. *The Sydney Morning Herald*, [online] June 23. Available at : <<https://www.smh.com.au/politics/nsw/once-covid-is-over-there-is-one-overlooked-budget-measure-that-could-hurt-the-coalition-20210622-p58396.html>> [Accessed 15 October 2021].
- Steerpike, 2021. Labour MP's vaccine fake news backfires. *The Spectator*, [online] January 3. Available at : <<https://www.spectator.co.uk/article/labour-mp-s-vaccine-fake-news-backfires/amp>> [Accessed 15 October 2021].
- Stone, J., 2020. Fears of no-deal in Brexit trade talks rise as another round of negotiations ends in acrimony. *Independent*, [online] June 5. Available at : <<https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/brexit-no-deal-trade-eu-talks-barnier-boris-johnson-a9551701.html>> [Accessed 15 October 2021].
- Wadman, M. and Cohen, J., 2021. Novavax vaccine delivers 89 % efficacy against COVID-19 in U.K. – but is less potent in South Africa. *Science*, [online] January 28. Available at : <<https://www.science.org/content/article/novavax-vaccine-delivers-89-efficacy-against-covid-19-uk-less-potent-south-africa>> [Accessed 15 October 2021].
- Westfall, C., 2021. Write and grow rich? From internship to impact in 5 simple steps. *Forbes*, [online] August 7. Available at : <<https://www.forbes.com/sites/chriswestfall/2021/08/07/write-and-grow-rich-from-internship-to-impact-in-5-simple-steps/?sh=7452e1592337>> [Accessed 15 October 2021].

References

- Chulanova, H. V., 2021. Anhlomovnyi dyskurs COVID-19 yak novyi produkt komunikatyvnoi diialnosti indivydiv [English discourse COVID-19 as a new product of communicative activity of individuals]. In : M. L. Komarytsky, ed. *Topical issues of modern science, society and education* : Proceedings of II International Scientific and Practical Conference, Kharkiv, Ukraine, 5–7 September 2021. Kharkiv, pp. 517–523. (in Ukrainian).
- Coronavirus lockdown will not be lifted in one go : PM lets cat out of the bag to Opposition leaders, 2020. *The Free Press Journal*, [online] April 08. Available at :

- <<https://www.freepressjournal.in/india/coronavirus-lockdown-will-not-be-lifted-in-one-go-pm-lets-cat-out-of-the-bag-to-opposition-leaders>> [Accessed 15 October 2021].
- Davis, G., 2020. Peterborough city, county declare state of emergency amid coronavirus pandemic. *Global News*, [online] March 23. Available at : <<https://globalnews.ca/news/6719637/peterborough-city-county-state-of-emergency-coronavirus-pandemic/>> [Accessed 15 October 2021].
- Duncan, R. D., 2021. Why Planning Your (Earthy) Farewell Makes A World Of Sense. *Forbes*, [online] June 15. Available at : <<https://www.forbes.com/sites/rodgerdeanduncan/2021/06/15/why-planning-your-earthy-farewell-makes-a-world-of-sense/>> [Accessed 15 October 2021].
- Girunyan, G., 2009. *English Lexicology (Theoretical Course)*. Yerevan: [A.h.].
- Hamziuk, M. V., 2000. *Emotyvnyi komponent znachennia u protsesi stvorennia frazeolohichnykh odyntys (na materialy nimetskoi movy) [The emotional component of meaning in the process of creating phraseological units: (on the material of the German language)]*. Kyiv : Vydavnychiy tsentr KDLU. (in Ukrainian).
- Harvey, F., 2021. Alok Sharma is trying to save the world. Should he be able to fly to do it ? *The Guardian*, [online] August 6. Available at : <<https://www.theguardian.com/environment/2021/aug/06/close-to-point-of-no-return-climate-scientists-to-stress-urgent-need-to-act>> [Accessed 15 October 2021].
- Hershberg, M., 2020. Theaters Could Become Acquisition Targets During Pandemic. *Forbes*, [online] September 28. Available at : <<https://www.forbes.com/sites/marchershberg/2020/09/28/theaters-could-become-acquisition-targets-during-pandemic/>> [Accessed 15 October 2021].
- Jayasuriya, R., 2020. One Country, One Law – Two Laws. *Daily Mirror Online*, [online] June 2. Available at : <<https://www.dailymirror.lk/opinion/One-Country-One-Law-Two-Laws-A-state-patronised-funeral-of-late-Minister-Thondaman-risks-opening/172-189297>> [Accessed 15 October 2021].
- Konovets, S. P., 2002, *Komunikatyvno-prahmatychno osoblyvosti aktualizatsii frazeolohizmiv u dyskursi suchasnoi presy (za materialamy ispanskykh periodychnykh vydan) [Communicative and pragmatic peculiarities of actualization of phraseological units in modern newspaper discourse (on the material of the Spanish periodical editions)]*. Ph.D. Abstract. Taras Shevchenko National University of Kyiv. (in Ukrainian).
- Kovalenko, H. M., 2011. *Lexicology of the English Language*. Kyiv : VPTs “Kyivskiy universytet”.
- Kuriloff, P., 2021. A Covid school lesson: Teachers don't have the power they think they do. *NBC News*, [online] July 5. Available at : <<https://www.nbcnews.com/think/opinion/covid-school-lesson-teachers-don-t-have-power-they-think-ncna1271693>> [Accessed 15 October 2021].
- Let the cat out of the bag, 2021. *Cambridge Dictionary*, [online] Available at : <<https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/let-the-cat-out-of-the-bag>> [Accessed 15 October 2021].
- Markel, H., 2020. Be wary of China's coronavirus quarantine. *Newsday*, [online] January 27. Available at : <<https://www.newsday.com/opinion/commentary/china-coronavirus-quarantine-1.41099933>> [Accessed 15 October 2021].
- Nahorna, M., 2016, Osnovni shliakhy perekladu frazeolohizmiv ukrainskoiu movoiu [The main ways of translating phraseology into Ukrainian]. *Nauka. Osvita. Molod*, [online] 2, pp. 47–48. Available at :

- <https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2016_2/16.pdf> [Accessed 18 October 2021]. (in Ukrainian).
- Sivanandam, H., 2020. After cancelling fair, MATTA now urges Cabinet to declare Covid-19 lockdown. *The Star*, [online] March 16. Available at : <<https://www.thestar.com.my/news/nation/2020/03/16/after-cancelling-fair-matta-now-urges-cabinet-to-declare-covid-19-lockdown>> [Accessed 15 October 2021].
- Smith, A., 2021. Once COVID is over, there is one overlooked budget measure that could hurt the Coalition. *The Sydney Morning Herald*, [online] June 23. Available at : <<https://www.smh.com.au/politics/nsw/once-covid-is-over-there-is-one-overlooked-budget-measure-that-could-hurt-the-coalition-20210622-p58396.html>> [Accessed 15 October 2021].
- Steerpike, 2021. Labour MP's vaccine fake news backfires. *The Spectator*, [online] January 3. Available at : <<https://www.spectator.co.uk/article/labour-mp-s-vaccine-fake-news-backfires/amp>> [Accessed 15 October 2021].
- Stone, J., 2020. Fears of no-deal in Brexit trade talks rise as another round of negotiations ends in acrimony. *Independent*, [online] June 5. Available at : <<https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/brexit-no-deal-trade-eu-talks-barnier-boris-johnson-a9551701.html>> [Accessed 15 October 2021].
- Ustenko, L. F., 2011. Osoblyvosti funktsionuvannia frazeolohichnykh odynyts u riznykh styliakh ukrainskoi movy [Peculiarities of phraseological units functioning in various styles of Ukrainian language]. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia]. Seriya : Filolohichni nauky*, 1, pp. 40–44. (in Ukrainian).
- Wadman, M. and Cohen, J., 2021. Novavax vaccine delivers 89% efficacy against COVID-19 in U.K. – but is less potent in South Africa. *Science*, [online] January 28. Available at : <<https://www.science.org/content/article/novavax-vaccine-delivers-89-eficacy-against-covid-19-uk-less-potent-south-africa>> [Accessed 15 October 2021].
- Westfall, C., 2021. Write and grow rich ? From internship to impact in 5 simple steps. *Forbes*, [online] August 7. Available at : <<https://www.forbes.com/sites/chriswestfall/2021/08/07/write-and-grow-rich-from-internship-to-impact-in-5-simple-steps/?sh=7452e1592337>> [Accessed 15 October 2021].

Стаття надійшла до редакції 21.10.2021.

I. Lazarieva

H. Chulanova

USE OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN CORONAVIRUS ARTICLES ON THE BASIS OF ENGLISH MASS MEDIA

The article deals with functioning of phraseological units in the mass media observing articles about coronavirus, as well as the peculiarities of the translation of the phraseological units into Ukrainian. It is well-known that mass media is a center of spreading and informing the news all over the world about urgent issues, changes, deterioration or improvement of the situation regarding COVID-19. Language, which is very susceptible to the world changes, immediately responds to changes in the society, and reflects current events, fixing them at the lexical level. Particular attention should be paid to the phraseological level. This is due to the fact that phraseological units accumulate specific information about everyday life and imaginable situations, objects, and relationships, and therefore become an excellent tool

for conceptualizing reality. This performs the function of symbolic replacement not only of the object of the figurative nomination itself, but also of the speaker's attitude to it. The Coronavirus discourse determines this choice by pragma-linguistic task facing the subject of the speech – the need to adapt to pandemic, which means to simulate typical situations and to form a corresponding linguistic paremic space. In journalism there are a lot of methods that attract the attention of their readers. Phraseological units add interest and uniqueness to each story in news articles, thereby adapting it for readers. Phraseological units make it easier to perceive new, complex, and possibly terrifying information in articles that cover the topic of COVID-19. That's the reason why phraseological units are quite common in the mass media.

In this research, the classification for periodicals was analyzed. According to Konovets, classification was based on their pragmatic functions in journalistic texts and their degree of idiomatic sense and divided into functional and figurative phraseological units. A number of advantages of using phraseology explains their frequent use in the modern periodicals. But journalistic text as a platform for phraseology is quite an unexplored domain and few scientific works testify this fact. In the course of translating phraseological units, the translator must take into consideration that the most significant existing task is to convey the meaning and idea of the source language. On the basis of coronavirus articles, it became obvious how important it is for the translator to understand what kind of phraseological units need to be interpreted in the target language. If possible, the interpreter conveys all the important components of the phraseological unit. A skilled interpreter, throughout the translation process, uses several types of translation. The type of translation affects the meaning and emphasizes the differences between two languages.

Key words: *phraseology, phraseological units, coronavirus, phraseological equivalent, phraseological analogue, descriptive translation.*

УДК 811.111'27'42:070

Л. Л. Макарук

ORCID: 0000-0002-8988-2753

ФУНКЦІОНУВАННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ МАСМЕДІЙНОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ

Статтю присвячено дослідженню лінгвальної гри у сучасних масмедіа. Установлено, що англомовному масмедійному комунікативному простору притаманні нестандартні техніки представлення матеріалу, які завдяки закресленням та кольорам сприяють тому, що один і той самий фрагмент можна читати кількома способами. Корпус ілюстративного матеріалу дає підстави стверджувати, що трапляються лінійні та перехресні закреслення, які знаходять свою реалізацію на рівні графем, лексем, словосполук та речень. Завдяки цьому з'являється можливість кількаваріантного прочитання інформації. Встановлено, що саме закреслення слугують модусом, який розширює або звужує первинне значення текстового фрагмента. На підставі аналізу виокремлено низку стратегій та тактик, притаманних сучасному англомовному масмедійному комунікативному простору.

Ключові слова: засоби мультимодальної стилістики, вербальні, невербальні, стратегії, тактики.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-201-210

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Лінгвістичні пошуки ХХІ століття помітно вирізняються на тлі попередніх тим, що у фокусі уваги сучасних вітчизняних та закордонних учених перебувають не лише мовні, а й немовні засоби. Завдяки останнім, філологічні розвідки набули радикально інших бачень та осмислень; з'явилися нові наукові осередки, пріоритетним завданням яких є ґрунтовне дослідження невербальних та паравербальних складників, які є невіддільною частиною сучасного англомовного мультимодального комунікативного простору. Прихильники таких тенденцій поруч із зазначеними вище компонентами спілкування враховують також й специфіку вербальних одиниць, усвідомлюючи те, що станом на сьогодні усі модуси, незалежно від їхньої природи, є вагомими та відіграють не останню роль під час ідентифікації істинної семантики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку сучасного англомовного комунікативного простору з урахуванням різних парадигм обґрунтовано у працях Дж. Беземера (Bezemer, 2014), О. В. Білецької (Білецька, 2014), Н. Я. Град (Град, 2014), К. Джевїт (Jewitt, 2008), В. А. Єфименко (Єфименко, 2013), М. А. Карп (Карп, 2016), Г. Кресса (Kress, 2003), Т. ван Лівена (Van Leeuwen, 2004), Л. Л. Макарук (Макарук 2010; 2014; 2018; 2019), О. С. Маріної (Маріна, 2015), С. Норріс (Norris, 2009), К. О'Халлоран (O'Halloran and Smith, 2014) та ін. Виявлені засоби та механізми, які характерні сучасному англомовному масмедійному комунікативному простору, у наших попередніх розвідках поділено на кілька груп: сегментація тексту та графічні процеси; шрифт і колір; непіктографічні та нефотографічні елементи; іконічні елементи (зображення); інфографіка. Більшість із них були докладно обґрунтовані та проаналізовані. Однак і досі є низка таких, які з певних причин підлягали побіжному висвітленню, що й зумовлює **актуальність** обраної проблематики.

Мета роботи полягає у виявленні та аналізі механізмів, що створюють ефект гри та маніпулюють свідомістю реципієнтів.

Ключовими завданнями розвідки є:

- здійснення добору ілюстративного матеріалу;
- виявлення ігрових технік, які притаманні масмедіа;
- встановлення причин, які зумовили появу ігрових ефектів;
- ідентифікація та виокремлення ключових стратегій й тактик репрезентації інформації завдяки закресленням.

Виклад основного матеріалу дослідження. В англomовних масмедіа нині усе частіше натрапляємо на випадки свідомого виправлення, підкреслення, вставлення, закреслення, виділення, зумисного злиття компонентів без необхідної проміжної відстані. Як результат, корпус ілюстративного матеріалу дає підстави стверджувати, що сучасне комунікативне середовище уже не просто є віддзеркаленням графем, які поступово перетворюються на лексеми – словосполуки – речення – тексти. Це симбіоз різноманітних, часто цілком різних графічних одиниць, узятих із відмінних знакових систем, що, у переважній більшості, утворюють логічну єдність, під якою закодовано певний смисл. Сукупність цих засобів та процесів (прийомів) імпліцитно чи експліцитно здійснює певний вплив на потенційних реципієнтів.

Ураховуючи це, маємо підстави стверджувати, що такі нетрадиційні техніки сприяють розширенню спектра прийомів, які можемо зарахувати до лінгвальної гри. В англійській мові серед найпоширеніших її прийомів слід назвати гру зі шрифтами, дефіксацію; квотацію; паренсесис; злиття; виправлення; вставки; закреслення тощо. У цій розвідці вважаємо доцільним зосередити увагу на закресленнях, які є досить популярними та часто використовуваними у сучасному англomовному масмедійному комунікативному просторі. Відповідно до виокремлених у нашій роботі груп вони належать до тієї, яку ми номінуємо «*Сегментація тексту та графічні процеси*». Загалом до неї зараховуємо розміщення тексту на сторінці, міжрядковий інтервал та інтервал між графемами й лексемами, загальну орієнтацію сторінки, форматування тексту (вертикальне, горизонтальне, діагональне, ситуативне (довільне)), виправлення, підкреслення, вставки, виділення, зумисне злиття компонентів без необхідної проміжної відстані й, вочевидь, закреслення.

Обґрунтуємо докладніше роль та специфіку останнього процесу. Зауважимо, що в англomовному масмедійному комунікативному просторі натрапляємо на горизонтальні закреслення, які бувають прямими та хвилястими; перехресними, довільними. У корпусі ілюстративного матеріалу спостерігаємо різні види закреслень частин лексем (кількох графем), цілих лексем, частин речення (рис. 1–6). На рисунку 1 бачимо *стратегію часткового закреслення горизонтальною прямою частини лексеми*. У цьому випадку йдеться про *doubt*. Закресливши три графема *ibt* горизонтальною прямою, дві інших *do*, які залишилися незакресленими формують самостійну лексему та спонукають діяти, залишивши позаду сумніви. Така стратегія сприяє уникненню небажаного, позбавляє невпевненості й закликає не вагатися, а робити впевнені кроки (*doubt – do*). Отже, відбувається реалізація *тактики подвійного прочитання інформації з антонімічним змістом*.

Як бачимо, внаслідок закреслення частини лексеми, виникає можливість прочитати її двома способами. Попри часткове її лінійне маркування можливість двоваріантного прочитання, а відтак і розуміння не виключена. Зважаючи на це, можемо говорити про один із нових прийомів мультимодальної стилістики, що має ефект гри, яка реалізується завдяки закресленням. Зауважимо, що товщина лінії не заважає прочитати першу лексему *doubt*. У цьому випадку можемо говорити про те, що завдяки

обраним продуцентом тактиці та стратегії одна лексема розпадається на дві, які мають антонімічні значення.

На рисунку 2 спостерігаємо стратегію *зумисного закреслення-виправлення та вставок*. Звернемо увагу на те, що на відміну від попереднього випадку, спостерігаємо залучення друкованих та прописних лексем, представлених двома різними кольорами. Закреслення має на меті заперечити частину тексту, нанесену на папір у першу чергу і показати, що правильний варіант саме той, що «нашарований» на попередній. Перша опція *I HAVE TO*, яку трактуємо як змушений / повинен, змінено на *I get to do this*, яку перекладаємо: я зможу це зробити. Завдяки закресленню *HAVE* відбулося дробове нашарування та зміна значення: ‘змушений’ змінено на ‘можу’ і додано лексеми (*do this*). Проаналізований приклад свідчить про реалізацію *тактики подвійного прочитання інформації з додатковим змістом*. Зауважимо, що такі випадки виконують функцію акцентуації уваги, підсилюючи значення.

На рисунку 3 закреслено частину речення. Аналогічно, як і у двох попередніх випадках, товщина закреслення не впливає на прочитання. Чітко бачимо речення: *NOW OR NEVER*. Ігнорування лексеми *NEVER* призводить до того, що у складі речення залишається два компоненти: *NOW OR*. З одного боку, закреслення привертає увагу до лексеми *NEVER*. З іншого, незакреслена частина *NOW OR* спонукає домислити найбільш слушне продовження для реципієнта і за своєю структурою є протиставленням двох процесів, двох ситуацій, станів тощо. У цьому випадку спостерігаємо реалізацію *стратегії часткового закреслення речення горизонтальною прямою і, відповідно, тактики подвійного прочитання інформації з можливістю власного доповнення значення*.

Рис. 1. (Pinterest, 2018)

Рис. 2. (Pinterest, 2018)

Рис 3. (Instagram, 2017)

На рисунку 4, не зважаючи на закреслення, це речення має двоваріантне прочитання: *WE ARE NOT YOUR AVERAGE AGENCY. / WE ARE YOUR AVERAGE AGENCY*. Хоча закреслення є досить жирним і відносно контрастним іншоколірним на фоні білого шрифту, крізь нього можна побачити лексеми *NOT AVERAGE*. Автори не випадково таким шляхом наголосили на тому, якою власне є рекламована компанія. Закресленню підлягає словосполучення *NOT AVERAGE*, яка має заперечну форму. Обраний спосіб представлення компанії свідчить про те, що на ринку послуг вона належить до числа тих, які займають передові позиції. На цьому двічі наголошено вербальним та паравербальним чином. Отже, можемо говорити про *стратегію часткового закреслення речення горизонтальною прямою з акцентуацією на найважливішій частині й, відповідно, тактику подвійного прочитання інформації, яка уможливорює дублювання змісту*.

Речення на рисунку 5 також можна прочитати наступним чином: *It's science fiction.* / *It's science.* Другий варіант можливий, якщо ігнорувати лексему *fiction*, яка закреслена червоною горизонтальною лінією. Слід зазначити, що такий приклад свідчить про гру, оскільки наукову фантастику протиставляють науці, заперечуючи вигадки. Цікаво, що *science fiction* можна перекладати як одну одиницю разом, так і її складові окремо. При цьому йдеться про кілька значень. Таким прикладам характерна стратегія часткового закреслення речення горизонтальною прямою із зумисною зміною семантики її, відповідно, тактика подвійного прочитання інформації з запереченням негативних конотацій.

Не менш цікава й неординарна реклама, що стосується працевлаштування графічних дизайнерів (рис. 6). Техніка зумисного закреслення, яка не властива рукописному тексту й сигналізує про помилку, цілком прийнятна в рекламі. Звернемо увагу на найважливішу складову реклами, яка представлена іншим яскравішим кольором на основному тлі. Це закономірно, адже яскравий колір привертає увагу краще, ніж пастельна палітра. Не можна залишити поза увагою й насиченість ліній-закреслень й обраний кегль. Така стратегія покликана привернути увагу кваліфікованого дизайнера, адже гра слів та застосованих технік говорить про те, що дизайнер має бути не просто хорошим (*good*), а чудовим (*great*). В аналізованому прикладі спостерігаємо стратегію зумисного перехресного закреслення-виправлення та вставок та тактику подвійного прочитання інформації зі зміною семантики закресленої лексики.

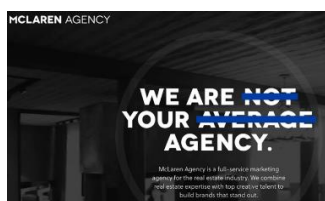

Рис. 4 (Newsweek, 2002, с. 24)

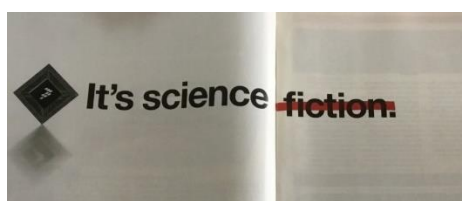

Рис 5 (Time, 2007, с. 23)

Рис. 6 (Anaakame Blog, 2017)

Закреслення на рисунках 7 та 8 відрізняються від попередніх тим, що вони виконані не одним лінійним, а кількома лініями, які нашаровані одна на одну. Рис. 7 представляє антонімічну пару (опозицію) (*ordinary* – *extraordinary*), негативний компонент якої закреслено, позитивний – не закреслений. Рекламуючи бар, рекламодавці наголошують на тому, що цей заклад не є звичайним. Така семантика стає очевидною завдяки неохайному закресленню. У схожій манері, але ще більш неохайними лініями та відмінним кольором злегка замарковано *NO*. Завдяки чому читаємо: *ALL OR SOMETHING*. Попри маркування, можна прочитати й первинний варіант: *ALL OR SOME* – *NOTHING*. Як бачимо, саме на компоненті *NO* сфокусовано увагу, хоча цих дві графеми входять до складу лексики, але вони й самі по собі можуть бути повноцінною лексемою. Обом випадкам притаманна стратегія нашарування низки довільних закреслень й тактика подвійного прочитання з антонімічним змістом завдяки закресленню однієї лексики або її частини.

Рис. 7. (Instagram, 2017)

Рис. 8. (Instagram, 2017)

Звернемо увагу на великі текстові фрагменти, у яких фігурує чимало закреслень. На рис. 9 усі речення, окрім двох, горизонтально закреслені, хоча лінії не є цілком прямими. Незважаючи на це, текст залишається усе ж читабельним. Вчитуючись у нього, розуміємо, що продуцент перелічує дії за допомогою речень, які, на його думку, значно «затягують» процес і досягнення кінцевої мети, змушують чекати, рухаючись крок за кроком. Семантика техніки закреслення свідчить про те, що компанія пішла на шлях максимального спрощення усіх процедур, відтак працювати легше і самим працівникам компанії, і її клієнтам. Достатньо лише два кроки (які, як бачимо, не закреслені) «*Send shipment. Get paid*», і діалог між двома сторонами буде успішним, а згадані операції принесуть прибуток.

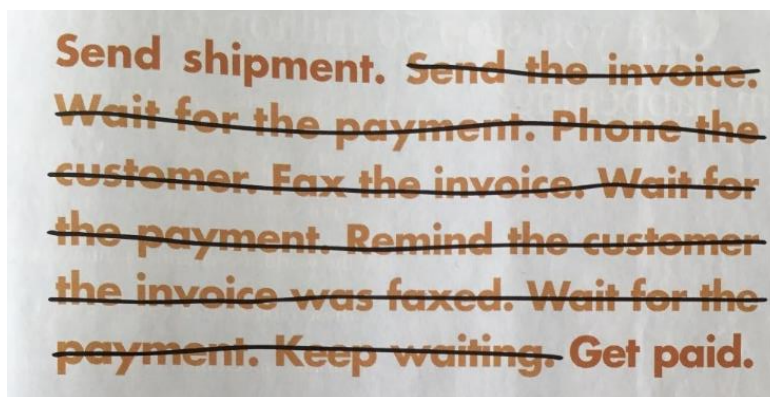

Рис. 9. (Time, 2012, с. 37)

Техніку закреслення вважаємо однією із прийомів гри, на яку покладена роль спростування складнощів. Якщо реципієнт вважає або схиляється до думки, що щось зробити складно, то таке бачення виявляється хибним завдяки закресленням. І шлях до досягнення кінцевої мети постає в очах реципієнта в позитивному світлі. Охарактеризовану нами техніку представлено і на рис. 10. Компанія «FedEx» переконує потенційних клієнтів, що у них не виникне жодних проблем із доставлянням товару. І все значно простіше, ніж вони припускають. Представники компанії зможуть задовольнити клієнтів, заявляючи про це у досить переконливий спосіб – двома реченнями, які не закреслені (*My pants are reversible. That's all the convenience I need.*), на відміну від тих, що угорі, які закреслені, а, відтак, свідчать, що це зовсім не так, як хтось гадає. На рисунку 9 закреслення нерівні, як і на рис. 10. Хоча на останньому – вони виглядають охайніше, ніж на попередньому. Цим двом прикладам притаманна

стратегія часткового покровокового закреслення нерівними лініями та тактика подвійного прочитання інформації з акцентом на позитивних аспектах.

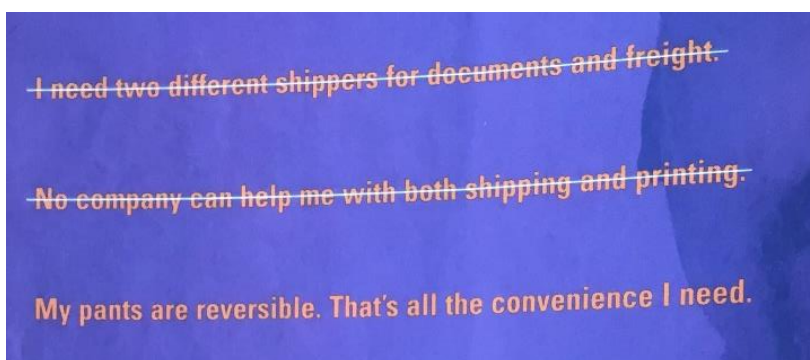

Рис. 10 (Newsweek, 2002, с. 46)

Цікавим для аналізу видається й наступний приклад, у якому «переплетено» запропоновану графіку з вербально-невербальним еквівалентом. Особливою на фоні інших компонентів є лексема *stop*, яка містить піктограму, що сигналізує заборону. Графічний компонент, як-от закреслення, представлений на рис. 11, дублює семантику лексеми *stop*. Це своєрідна гра, дубльована графічно й словесно одночасно. Крім того, це повідомлення представлено різними шрифтами. Завдяки цьому його можна читати двояко: *stop our life* (паління призводить до передчасної смерті – перешкоджає життю). *Burning*, хоча й виступає складником речення, може трактуватися й окремо, оскільки надруковано іншим кеглем.

Разом з тим «вербальне речення» проілюстровано цигарками, які горять, забруднюючи навколишнє середовище. Таку техніку можна вважати двополюсним маркером впливу на аудиторію. Продюцент намагається донести до читачів інформацію двома способами (вербальним і візуальним), які тематично споріднені й логічно сумісні. Важливість теми реалізують зображення й вербально-невербальні компоненти речення, які засвідчують мультимодальний характер цього тексту. У цьому випадку спостерігаємо *стратегію закреслення графемами перехресними лініями, які дублюють семантику лексеми або речення та тактику подвійного прочитання інформації з акцентом на забороні.*

Рис. 11. (Linked In, 2018)

Рис. 12. (Linked In, 2018)

Інший приклад теж включає прийом перехресного закреслення лексеми *МАУВЕ*, який повністю виключає припущення автора щодо можливості, ймовірності того, що банківська корпорація може прийняти помилкове рішення. У цьому випадку спостерігаємо *стратегію закреслення лексеми, перехресними лініями, які виключають припущення та тактику подвійного прочитання інформації з акцентом на уникненні сумнівів*.

Висновки та перспективи досліджень. Комплексна взаємодія вербальних, невербальних і паравербальних компонентів сприяє функціонуванню широкого спектра нестандартних прийомів, які забарвлюють монотонні тексти, надаючи їм різного ступеня емоційності. До найбільш поширених графічних процесів відносимо закреслення та виправлення, вставки, призначення яких полягає в приверненні уваги реципієнтів, виокремленні найважливішої частини представленого матеріалу, і які уможливають кілька варіантне прочитання представленої інформації, стилістично забарвлюючи текст.

На фоні усього тексту закреслення потрапляє у вічі реципієнту одним із перших, якщо весь інформаційний блок більш-менш є однорідним, виконаний одним шрифтом, однією палітрою кольорів. На відміну від закреслення графем, лексем, словосполук, речень інший текст може залишатися на задньому фоні й взагалі не мати попит у читача, хоча іноді має й не менш вагоме значення. Однак семантичне навантаження закреслень й виділень може виявитися вагомим, виконуючи роль ключової «зачіпки», залишивши поза увагою інші компоненти.

В англомовному масмедійному комунікативному просторі також натрапляємо на закреслення та вставки за посередництвом додаткових графічних ресурсів, які також відносимо до одного з прийомів гри. Така техніка покликана приховати ту частину інформації, яка не вигідна компанії, яка рекламує товар чи послуги або інформує громадськість з приводу чогось, привернути увагу до того, що потенційному продуценту видається найвагомим.

Перспективними вважаємо розвідки, спрямовані на дослідження виправлень, підкреслень, вставлень, закреслень, виділень, шрифтових та кольорових варіацій, якими послуговуються у сучасному англомовному масмедійному комунікативному просторі.

Бібліографічний список

- Білецька, О. В., 2014. Графічна форма постмодерністського художнього тексту крізь призму графічної лінгвістики. *Нова філологія*, 60, с. 17–22.
- Град, Н. Я., 2014. Сучасні мультимодальні студії: модальна лінгвістика та мультимодальна стилістика. *Одеський лінгвістичний вісник*, 4, с. 49–51. DOI: <https://doi.org/10.32837/olj.v0i4.108>
- Єфименко, В. А., 2013. Інтертекстуальні зв'язки між текстовими світами казкових творів. *Studia linguistica*, 7, с. 322–326.
- Карп, М. А., 2016. Взаємодія засобів контамінованої лексичної когезії в тексті англійських мультимодальних літературних казок Філіпа Арда. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологія*, 62, с. 136–139.
- Макарук, Л. Л., 2010. Типологія невербальних графічних засобів у газетному дискурсі. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*, 7, с. 334–340.
- Макарук, Л. Л., 2014. Засоби та прийоми лінгвальної гри у сучасній англійській мові. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер.: Філологічні науки*, 1, с. 142–147.

- Макарук, Л. Л., 2018. *Мультимодальність сучасної англомовної масмедійної писемної комунікації*. Луцьк : Вежа-Друк. 424 с.
- Макарук, Л. Л., 2019. *Мультимодальність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору*. Доктор наук. Дисертація. Запорізький національний університет.
- Маріна, О. С., 2015. *Семіотика парадоксальності у когнітивнокомунікативному висвітленні (на матеріалі сучасного англомовного поетичного дискурсу)*. Херсон : Айлант.
- Bezemer, J., 2014. Multimodal Transcription : a Case Study. In : S. Norris and C. D. Maier, eds. *Interactions, Images and Texts : a Reader in Multimodality*. Berlin : De Gruyter Mouton, pp. 155–170. DOI : <https://doi.org/10.1515/9781614511175.155>
- Jewitt, C., 2008. Multimodality and Literacy in School Classrooms. *Review of Research in Education*, 32 (1), pp. 241–267. DOI : <https://doi.org/10.3102/0091732X07310586>
- Kress, G., 2003. *Literacy in the New Media Age*. London ; New York : Routledge.
- Norris, S., 2009. Modal Density and Modal Configurations : Multimodal Actions. In : C. Jewitt, ed. *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*. London ; New York : Routledge, pp. 78–91.
- O'Halloran, K. L. and. Smith, B. A., 2014. *Multimodal Studies : Exploring Issues and Domains*. London ; New York : Routledge.
- Van Leeuwen, T., 2004. *Introducing Social Semiotics*. London : Routledge.

Джерела ілюстративного матеріалу

- Anaakame Blog*, 2015. [online] Available at : http://anakamee.blogspot.com/2015_05_03_archive.html [Accessed 19 March 2017].
- Business Chicks*, 2017. Instagram. [online] Available at : <https://www.instagram.com/businesschicks/> [Accessed 24 June 2021].
- Linked In*, 2018. [online] Available at : <https://www.linkedin.com/in/jennatynes> [Accessed 04 November 2018].
- Newsweek*, 2002. 10. September, 68 p.
- Newsweek*, 2006. 18. May, 60 p.
- Pinterest*, 2018. [online] Available at : <https://www.pinterest.co.uk/pin/328340629075795785/?lp=true> [Accessed 15 December 2018].
- Time*, 2012. 3. September. 70 p.

References

- Bezemer, J., 2014. Multimodal Transcription : a Case Study. In : S. Norris and C. D. Maier, eds. *Interactions, Images and Texts : a Reader in Multimodality*. Berlin : De Gruyter Mouton, pp. 155–170. DOI : <https://doi.org/10.1515/9781614511175.155>
- Biletska, O. V., 2014. Hrafichna forma postmodernistskoho khudozhnoho tekstu kriz pryzmu hrafichnoi linhvistyky [Graphic Form of Postmodern Text through the Prism of Graphic Linguistics]. *New Philology*, 60, pp. 17–22. (in Ukrainian).
- Hrad, N. Ia., 2014. Suchasni multymodalni studii : modalna linhvistyka ta multymodalna stylistyka [Modern multimodal studio : modal linguistics and multimodal stylistics]. *Odessa Linguistic Journal*, 4, pp. 49–51. DOI : <https://doi.org/10.32837/olj.v0i4.108> (in Ukrainian).
- Jewitt, C., 2008. Multimodality and Literacy in School Classrooms. *Review of Research in Education*, 32 (1), pp. 241–267. DOI : <https://doi.org/10.3102/0091732X07310586>

- Karp, M. A., 2016. Vzaiemodiia zasobiv kontaminovanoi leksychnoi kohezii v teksti anhliiskykh multimodalnykh literaturnykh kazok Filipa Arda [Interaction of modes of contaminated lexical cohesion in the text of english mul-timo-dal literary fairy tales written by Philip Ardagh]. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University : Philology Series*, 62, pp. 136–139. (in Ukrainian).
- Kress, G., 2003. *Literacy in the New Media Age*. London ; New York : Routledge.
- Makaruk, L., 2010. Typolohiia neverbalnykh hrafichnykh zasobiv u hazetnomu dyskursi [Typology of Non-verbal Graphic Means in Newspaper Discourse]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvono*, 7, pp. 334–340. (in Ukrainian).
- Makaruk, L. L., 2014. Zasoby ta pryomy linhvalnoi hry u suchasni anhliiskii movi [Means and Types of Lingual Play in Modern English]. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia]*. Ser. : *Filolohichni nauky*, 1, pp. 142–147. (in Ukrainian).
- Makaruk, L. L., 2018. *Multymodalnist suchasnoi anhlovnoyi masmediinoi pysemnoi komunikatsii [Multimodality of modern English-language mass media written communication]*. Lutsk : Vezha-druk. (in Ukrainian).
- Makaruk, L. L., 2019. *Multymodalnist suchasnoho anhlovnoho masmediinoho komunikatyvnoho prostoru [Multimodality in the Modern English-Language Mass-Media Communicative Space]*. PhD. Dissertation. Zaporizkyi natsionalnyi universytet. (in Ukrainian).
- Marina, O. S., 2015. *Semiotyka paradoksalnosti u kohnityvnokomunikatyvnomu vysvitlenni (na materialy suchasnoho anhlovnoho poetychnoho dyskursu) [Semiotics of paradoxicality : cognitive and communicative aspects (on the material of modern English poetic discourse)]*. Kherson : Ailant. (in Ukrainian).
- Norris, S., 2009. Modal Density and Modal Configurations : Multimodal Actions. In : C. Jewitt, ed. *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*. London ; New York : Routledge, pp. 78–91.
- O'Halloran, K. L. and. Smith, B. A., 2014. *Multimodal Studies : Exploring Issues and Domains*. London ; New York : Routledge.
- Van Leeuwen, T., 2004. *Introducing Social Semiotics*. London : Routledge.
- Yefymenko, V. A., 2013. Intertekstualni zviazky mizh tekstovymy svitamy kazkovykh tvoriv [Intertextual relations between the texts of fairy tales.]. *Studia linguistica*, 7, pp. 322–326. (in Ukrainian).

Sources of Exemplifying Material

- Anaakame Blog*, 2015. [online] Available at : <http://anakamee.blogspot.com/2015_05_03_archive.html> [Accessed 19 March 2017].
- Business Chicks*, 2017. Instagram. [online] Available at : <<https://www.instagram.com/businesschicks/>> [Accessed 24 June 2021].
- Linked In*, 2018. [online] Available at : <<https://www.linkedin.com/in/jennatynes>> [Accessed 04 November 2018].
- Newsweek*, 2002. 10. September, 68 p.
- Newsweek*, 2006. 18. May, 60 p.
- Pinterest*, 2018. [online] Available at : <<https://www.pinterest.co.uk/pin/328340629075795785/?lp=true>> [Accessed 15 December 2018].
- Time*, 2012. 3. September. 70 p.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2021.

L. Makaruk

**FUNCTIONING OF MULTIMODAL STYLISTIC MEANS
IN THE MODERN ENGLISH-LANGUAGE
MASS MEDIA COMMUNICATIVE SPACE**

This article is devoted to the study of one class of word play in the modern English-language mass media. Non-standard techniques of material presentation are common for the English-language media communication space. Thanks to the strikethroughs and colors manipulations one fragment can be read in several ways. The material gives grounds to claim that there are linear and non-linear strikethroughs, which are realized at the level of graphemes, lexemes, word combinations and sentences. It has been established that the strikethroughs serve as a mode that expands or narrows the original meaning of the text fragment. In the process of analysis a number of strategies and tactics common for modern English-language mass media communicative space have been identified: the strategy of partial crossing out of the horizontal straight part of the lexeme (tactics of double reading information with antonymous content); strategy of intentional strikeout-correction and insertions (tactics of double reading of information with additional content); strategy of partial crossing out of a sentence by a horizontal line (tactics of double reading of the information with a possibility of personal deciphering); the strategy of partial strikethrough of the sentence with a horizontal line with emphasis on the most important part (tactics of double reading of information with duplication of content); the strategy of partial crossing out of a sentence by a horizontal line with a deliberate change of semantics (tactics of double reading of information with denial of negative connotations); strategy of intentional cross-crossing corrections and insertions (tactics of double reading of information with change of semantics of the crossed out lexeme); strategy of layering a number of arbitrary strikeouts (tactics of double reading with antonymous meaning due to a strikeout of one lexeme or its part); the strategy of partial step-by-step crossing with uneven lines (tactics of double reading of information with an emphasis on positive aspects); the strategy of crossing out graphemes, crossing lines that duplicate the semantics of a lexeme or a sentence (tactics of double reading information with an emphasis on prohibition); strategy of crossing out a lexeme, crossed lines that exclude assumptions (tactics of double reading of information with an emphasis on doubts avoidance).

Key words: *multimodal stylistic means, verbal, non-verbal, strategies, tactics.*

УДК 811.111'276.6:34

Я. Ю. Манжос

ORCID: 0000-0001-7689-8855

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

У ході дослідження терміни-регіоналізми, що позначають різні види порушення громадського порядку, були розподілені на дві групи – кримінально-специфічні та вербально-специфічні. Серед кримінально-специфічних виокремлені ті, які вживаються на території більш ніж одного штату. Серед вербально-специфічних виокремлена підгрупа термінів, що мають відповідники серед загальних термінів, та підгрупа термінів, що мають відповідники серед інших термінів-регіоналізмів. Встановлена кількісна перевага кримінально-специфічних термінів у цій лексико-семантичній групі, що обумовлено специфікою права США та зміною обсягу правового знання про різні види порушення громадського порядку в окремих штатах.

Ключові слова: вербально-специфічний, кримінально-специфічний, лексико-семантична група, соціолінгвістичний, юридичний термін.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-211-219

Актуальність дослідження. Соціолінгвістичний аналіз залишається актуальним у наш час, оскільки значна частина змін у мові взагалі та, зокрема, лексичному складі пов'язана зі змінами у суспільстві.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Особливості мови права та правової терміносистеми як його частини визначаються концептосферою права або типом лінгвоправової картини світу, що склалися у певній лінгвоправовій спільноті, розвиток юридичної термінології у багатьох аспектах обумовлений конкретними історичними факторами, звичаями та традиціями, що існують на певній території, а також груповими інтересами, що впливають на самосвідомість етносу (Косоногова, 2016, с. 22). Одним з базових понять соціолінгвістики є визнання неоднорідності мови в межах однієї мовної спільноти та здатності варіювання мовних одиниць (Wolfram, 2021). **Метою** цієї статті є аналіз одного з видів варіювання – регіонального варіювання в межах США (на територіях різних штатів) – англомовних юридичних термінів, що позначають різні види порушення громадського порядку.

Лексико-семантична група загальних термінів, що позначають різні види порушення громадського порядку, була виокремлена у попередніх дослідженнях (Манжос, 2016, с. 116–121) та охоплює дев'ять термінів (*breach of the peace, disturbance of the peace, unlawful assembly, rout, riot, hooliganism, police riot, prison riot, student riot*).

Аналіз досліджень з теми статті. Аналіз юридичних текстів свідчить про наявність у США значної кількості термінів-регіоналізмів цієї групи. Їхня поява у лексичному складі мови спричинена відмінностями у системах права окремих штатів, що обумовлені двома чинниками. Перший – це можливість окремих штатів створювати власні закони (закони США поділяються на федеральні та закони окремих штатів) та систему прецедентів. Якщо у Великобританії кількість прецедентів сягає 500 тисяч,

то у США їх налічують мільйони (Скакун, 2000, с. 594). Другий чинник – це історичні відмінності у становленні правових систем різних штатів. У низці штатів ще до проголошення незалежності США були прийняті карні та карно-процесуальні кодекси, що забороняли посилання на англійські судові рішення, що значно стимулювало самостійний розвиток правових систем цих штатів. У штатах, які створювалися як французькі та іспанські колонії (Луїзіана, Каліфорнія), були прийняті кодекси романського типу, що суттєво відрізнялися від загального права Англії (Скакун, 2000, с. 594).

Виклад основного матеріалу. З метою дослідження їхнього варіювання у соціокультурному правовому просторі, терміни-регіоналізми були розподілені на дві групи. До першої групи віднесені кримінально-специфічні терміни. Ці терміни не мають термінів з відповідним значенням серед загальних або інших регіональних термінів та утворилися виключно через специфіку права США, країни, у якій відмінними рисами правової традиції є значне поширення судової правотворчості, наявність прецедентного права в окремих штатах, та менша поширеність загальнонаціональних кодифікованих актів (Косоногова, 2016). Серед кримінально-специфічних термінів регіоналізмів, що позначають різні види порушення громадського порядку, є дві підгрупи. Перша підгрупа – це терміни, які вживаються на території лише одного штату, наприклад, *riding with naked scythe*, що використовується на території штату Мен, та *disturbance of libraries*, що використовується на території штату Массачусетс:

Section 41. Disturbance of libraries – Whoever willfully disturbs persons assembled in a public library, or a reading room connected therewith, by making a noise or in any other manner during the time when such library or reading room is open to the public shall be punished by imprisonment for not more than 1 month or by a fine of not more than \$ 50.

(General Laws, 2020)

Кількість таких термінів становить 142 одиниці.

Друга підгрупа кримінально-специфічних термінів-регіоналізмів, що позначають різні види порушення громадського порядку, охоплює одиниці, які вживаються одразу на території двох або більше штатів. Наприклад, термін-регіоналізм *interference with commercial athletic event* водночас вживається на території штатів Меріленд та Нью-Мексико та зафіксований у нормативно-правових актах цих штатів:

Interference with commercial athletic event - a person may not disrupt or interfere with a commercial athletic contest by throwing or projecting an object on the playing field or seating area. A person who violates this section is guilty of interference with commercial athletic event.

(Maryland code, 2013)

Кількість таких термінів становить 5 одиниць.

Друга група термінів-регіоналізмів охоплює вербально-специфічні одиниці, які мають різне мовне оформлення в різних місцевостях, але об'єктивують те саме знання про злочин, що й наявні загальні або регіональні терміни, представляючи собою інший варіант мовного оформлення загального або регіонального терміна (Манжос, 2012, с. 113–117). Терміни, що є іншим варіантом мовного оформлення загального терміну, відносимо до першої підгрупи вербально-специфічних термінів на позначення різних видів порушення громадського порядку. До цієї підгрупи відносимо, наприклад, термін *unlawful assemblage*, що використовується у штатах Огайо, Західна Вірджинія та Оклахома, та є регіональним варіантом загального терміну *unlawful assembly* (термін використовується на всій території США, зокрема у штаті Іллінойс). Пояснення обох термінів були отримані з текстів юридичних постанов:

Unlawful assembly – collecting for unlawful purposes, or for any purpose to the annoyance or disturbance of other persons; assembling for the purpose of using force or violence to disturb the public peace; failing to obey a lawful order of dispersal by a person known to be a peace officer where three or more persons are committing acts of disorderly conduct in the immediate vicinity, which acts are likely to cause substantial harm or serious inconvenience, annoyance or alarm to other persons.

(Codified ordinances, Illinois, 2021)

Unlawful assemblage is being a part of any assemblage of three or more persons to be boisterous, disorderly, rude, noisy or indecent so as to disturb the peace and good order, destroy property or threaten or attempt to destroy property; fail to obey the lawful instructions of a police officer given in the execution of the duties of his office; commit or threaten to commit an act of force, violence or physical harm upon the person of another.

(Codified ordinances of stow, Ohio, 2021)

Ще одним прикладом вербально-специфічних термінів, що мають відповідники серед загальних термінів, є термін *public disturbance*, який використовується у штатах Північна Кароліна та Вайомінг, та є регіональним варіантом загальних синонімічних термінів *breach of the peace / disturbance of the peace*:

breach of the peace / disturbance of the peace – a breach of the peace is synonymous with a disturbance of the peace. A comprehensive term encompassing acts or conduct that seriously endanger or disturb public peace and order. Examples include using abusive or obscene language in a public place, and trespassing or damaging property when accompanied by violence. It can include almost any criminal act causing fear or attempting intimidation.

(West's Encyclopedia of American Law, 2008)

Пояснення загальних термінів *breach of the peace / disturbance of the peace* зафіксовані у юридичному словнику, пояснення терміну-регіоналізму *public disturbance* наявне лише у законодавчих актах штатів, де використовується термін, та на сайтах юридичних компаній, які надають адвокатські послуги населенню та поширюють правові знання в суспільстві:

Public disturbance – some of the activities which may constitute a public disturbance include offensive language addressed in a face-to-face manner to a specific individual or threatening to commit a felonious act against any person or property under circumstances which are likely to cause a reasonable person to fear that such threat may be carried out; or being in a public place or on private property of another without consent (trespassing).

(Public Disturbance Law and Legal Definition, 2021)

Public disturbance is intentionally caused by people who engage in violent conduct, or in conduct creating the threat of imminent violence, make any utterance, action, gesture, etc. intended to invoke violence or damage property.

(Law Office of Dewey P. Brinkley, 2017)

У першій підгрупі вербально-специфічних термінів-регіоналізмів на позначення різних видів порушення громадського порядку було зафіксовано 14 одиниць.

До другої підгрупи вербально-специфічних термінів-регіоналізмів відносяться такі, що не мають відповідників серед загальних термінів, але мають відповідники серед інших термінів-регіоналізмів. З одного боку, їхня поява обумовлена специфікою права в різних місцевостях, внаслідок чого виникає кримінально-специфічний термін-регіоналізм, а з іншого – тим, що злочини, позначені цими термінами, отримують різне мовне оформлення у різних місцевостях (Манжос, 2012, с. 113–117). Так, наприклад, різне мовне оформлення у різних штатах мають терміни, що позначають створення

перешкод руху (*obstructing a highway or other public thoroughfare, obstructing a highway or other public passage, obstructing public passages, obstructing public streets, obstructing highway or other passageway*).

У штаті Аризона використовується термін *obstructing a highway or other public thoroughfare*:

A person commits obstructing a highway or other public thoroughfare if the person, alone or with other persons, having no legal privilege to do so, recklessly interferes with the passage of any highway or public thoroughfare by creating an unreasonable inconvenience or hazard.

(Arizona Revised Statutes, 2020)

У штатах Кентуккі та Пенсильванія функціонує термін *obstructing a highway or other public passage*:

A person is guilty of obstructing a highway or other public passage when having no legal privilege to do so he, alone or with other persons, intentionally or wantonly renders any highway or public passage impassable without unreasonable inconvenience or hazard.

(Kentucky Statutes, 1975)

У штатах Делавер та Луїзіана функціонує термін *obstructing public passages*:

Obstructing public passages – no person shall willfully obstruct the free, convenient, and normal use of any public sidewalk, street, highway, bridge, alley, road, or other passageway, or the entrance, corridor, or passage of any public building, structure, by impeding, hindering, stifling, retarding, or restraining traffic or passage thereon or therein.

(Louisiana Laws Revised Statutes, 2017)

У штаті Міссісіпі функціонує термін *obstructing public streets*:

Obstructing public streets is intentional obstruction of, or interference with, vehicle or pedestrian. It shall be unlawful for any person or persons to intentionally obstruct, or interfere with the normal or ordinary free use and passage of vehicles of or on, any public street or highway provided for use by vehicular traffic, or for any person or persons to intentionally obstruct, or interfere with the normal or ordinary free use and passage of pedestrians of or on any public sidewalk provided for foot travel by pedestrians.

(Mississippi Code, 2013)

У штатах Теннессі та Техас функціонує термін *obstructing highway or other passageway*:

A person commits obstructing highway or other passageway if, without legal privilege or authority, he intentionally, knowingly, or recklessly obstructs a highway, street, sidewalk, railway, waterway, elevator, aisle, hallway, entrance, or exit to which the public or a substantial group of the public has access, or any other place used for the passage of persons, vehicles, or conveyances, regardless of the means of creating the obstruction and whether the obstruction arises from his acts alone or from his acts and the acts of others.

(Penal Code, 2020)

Вербально-специфічними термінами другої підгрупи є також терміни *disturbing meeting, disrupting meetings and processions, disturbing a public assembly, disturbance of public assemblies*, що позначають створення будь-яких перешкод під час проведення зібрань.

У штатах Кентуккі, Пенсильванія, Теннессі, Техас, Юта використовується термін *disrupting meetings and processions*:

A person commits disrupting meetings and processions if, with intent to prevent or disrupt a lawful meeting, procession or gathering, he disturbs or interrupts it.

(Pennsylvania Consolidated Statutes, 2014)

У штаті Невада використовується термін *disturbing meeting*:

Every person who, without authority of law, shall willfully disturb any assembly or meeting not unlawful in its character, shall be guilty of a disturbing meeting.

(Nevada Code, 2010)

У штаті Північна Дакота використовується термін *disturbing a public assembly*:

Disturbing a public assembly is for any person to willfully disturb or disrupt a lawful public meeting through conduct which is violent or offensive, or through utterances or gestures which are patently offensive, or which tends to incite panic on the part of those in attendance at the meeting.

(North Dakota legislative council minutes, 2021)

У штаті Род-Айленд використовується термін *disturbance of public assemblies*:

Every person who shall willfully interrupt or disturb any town or ward meeting, meeting lawfully and peaceably held for purposes of moral, literary or scientific improvement, or any other lawful meeting, exhibition or entertainment, shall be guilty of disturbance of public assemblies.

(Rhode Island General Laws, 2014)

У другій підгрупі вербально-специфічних термінів-регіоналізмів на позначення різних видів порушення громадського порядку було зафіксовано 58 одиниць.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження свідчить, що соціокультурні чинники обумовлюють, з одного боку, наявність значної кількості термінів-регіоналізмів серед англomовних юридичних термінів, що позначають різні види порушення громадського порядку, а з іншого – обумовлюють значну перевагу за кількісними показниками кримінально-специфічних термінів над вербально-специфічними.

Перспективою дослідження є аналіз функціонування загальних та регіональних англomовних юридичних термінів, що позначають види порушення громадського порядку, у різних підтипах юридичного дискурсу та вивчення регіонального варіювання інших термінів, що позначають злочини проти суспільства.

Бібліографічний список

- Косоногова, О. В., 2016. *Статус онимического термина в лингвистике*. Одесса : Куприенко С. В.
- Манжос, Я. Ю., 2012. Аналіз функціональних особливостей юридичних термінів групи *trespass*. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов*, 1002 (69), с. 113–117.
- Манжос, Я. Ю., 2016. Семантична організація термінів, що позначають злочини проти суспільства. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 83, с. 116–121.
- Скакун, О. Ф., 2000. *Теория государства и права*. Харьков : Консум; Университет внутренних дел.
- Arizona Revised Statutes, 2020. Title 13 – Criminal Code § 13-2906 Obstructing a highway or other public thoroughfare; classification; definition. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/arizona/2020/title-13/section-13-2906/>> [Accessed 04 August 2021].

- Codified ordinances, Illinois, 2021. Chapter 130: Offenses against the peace. *American Legal Publishin*, [online] Available at : <https://codelibrary.amlegal.com/codes/mazon/latest/mazon_il/0-0-0-2606> [Accessed 05 November 2021].
- Codified ordinances of stow, Ohio, 2021. 509.11 Unlawful assemblage. *American Legal Publishin*, [online] Available at : <https://codelibrary.amlegal.com/codes/stow/latest/stow_oh/0-0-0-7316> [Accessed 19 October 2021].
- General Laws, 2020. Section 40 : Disturbance of assemblies ; conduct of students on school grounds or in the course of school-related events. *The General Court of the Commonwealth of Massachusetts*, [online] Available at : <<https://malegislature.gov/Laws/GeneralLaws/PartIV/TitleI/Chapter272/Section40>> [Accessed 19 October 2021].
- Kentucky Statutes, 1975. Obstructing a highway or other public passage. *Kentucky General Assembly*, [online] Available at : <[https://apps.legislature.ky.gov/law/statutes/statute.aspx?id=19938#:~:text=other%20public%20passage,-,\(1\)%20A%20person%20is%20guilty%20of%20obstructing%20a%20highway%20or,without%20unreasonable%20inconvenience%20or%20hazard](https://apps.legislature.ky.gov/law/statutes/statute.aspx?id=19938#:~:text=other%20public%20passage,-,(1)%20A%20person%20is%20guilty%20of%20obstructing%20a%20highway%20or,without%20unreasonable%20inconvenience%20or%20hazard)> [Accessed 04 August 2021].
- Law Office of Dewey P. Brinkley, 2017. Disorderly conduct and public disturbance. *Dewey Brinkley Law*, [online] Available at: <<https://www.deweybrinkleylaw.com/raleigh-nc-criminal-charges/misdemeanor-lawyer/disorderly-conduct-raleigh-nc-attorney/>> [Accessed 04 August 2021].
- Louisiana Laws Revised Statutes, 2017. TITLE 14 – Criminal Law RS 14:100.1 – Obstructing public passages. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/louisiana/2017/code-revisedstatutes/title-14/rs-14-100.1/>> [Accessed 04 August 2021].
- Maryland code, 2013. Criminal Law § 10-203 – Interference with commercial athletic event. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/maryland/2013/article-gcr/section-10-203/>> [Accessed 04 August 2021].
- Mississippi Code, 2013. Title 97 – Crimes. Chapter 35 – crimes against public peace and safety. § 97-35-23 - Obstructing public streets, etc.; intentional obstruction of, or interference with, vehicle or pedestrian. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/mississippi/2013/title-97/chapter-35/section-97-35-23>> [Accessed 04 August 2021].
- Nevada Code, 2010. Title 15 Crimes and punishments. Chapter 203 Crimes Against the Public Peace, NRS 203.090 Disturbing meeting. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/nevada/2010/title15/chapter203/nrs203-090.html>> [Accessed 04 August 2021].
- North Dakota legislative council minutes, 2021. Legislative history guide to North Dakota Criminal Code revision (NDCC title 12.1). *State of North Dakota Court*, [online] Available at : <<https://www.ndcourts.gov/Media/Default/Legal%20Resources/legal-research/criminal-code/JudiciaryB1971-72.pdf>> [Accessed 04 August 2021].
- Penal Code, 2020. Disorderly conduct and related offenses. *Texas Constitution and Statutes*, [online] Available at : <<https://statutes.capitol.texas.gov/SOTWDocs/PE/htm/PE.42.htm>> [Accessed 07 December 2020].

- Pennsylvania Consolidated Statutes, 2014. Title 18 – crimes and offenses. Chapter 55 – Riot, Disorderly Conduct and Related Offenses Section 5508 – Disrupting meetings and processions. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/pennsylvania/2014/title-18/chapter-55/section-5508>> [Accessed 04 August 2021].
- Public Disturbance Law and Legal Definition, 2021. *Slate Legal Forms*, [online] Available at : <<https://definitions.uslegal.com/p/public-disturbance/>> [Accessed 19 October 2021].
- Rhode Island General Laws, 2014. Title 11 – Criminal Offenses Chapter 11-11 – Disorderly Conduct Section 11-11-1 – Disturbance of public assemblies generally. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/rhode-island/2014/title-11/chapter-11-11/section-11-11-1/>> [Accessed 04 August 2021].
- West's Encyclopedia of American Law, 2008. Breach of the Peace. *The Free Dictionary*, [online] Available at : <<https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/breach+of+the+peace>> [Accessed 04 August 2021].
- Wolfram, W., 2021. Sociolinguistics. *Linguistic Society of America*, [online] Available at : <<https://www.linguisticsociety.org/resource/sociolinguistics>> [Accessed 05 November 2021].

References

- Arizona Revised Statutes, 2020. Title 13 – Criminal Code § 13-2906 Obstructing a highway or other public thoroughfare; classification; definition. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/arizona/2020/title-13/section-13-2906/>> [Accessed 04 August 2021].
- Codified ordinances, Illinois, 2021. Chapter 130 : Offenses against the peace. *American Legal Publishin*, [online] Available at : <https://codelibrary.amlegal.com/codes/mazon/latest/mazon_il/0-0-0-2606> [Accessed 05 November 2021].
- Codified ordinances of stow, Ohio, 2021. 509.11 Unlawful assemblage. *American Legal Publishin*, [online] Available at : <https://codelibrary.amlegal.com/codes/stow/latest/stow_oh/0-0-0-7316> [Accessed 19 October 2021].
- General Laws, 2020. Section 40 : Disturbance of assemblies ; conduct of students on school grounds or in the course of school-related events. *The General Court of the Commonwealth of Massachusetts*, [online] Available at : <<https://malegislature.gov/Laws/GeneralLaws/PartIV/TitleI/Chapter272/Section40>> [Accessed 19 October 2021].
- Kentucky Statutes, 1975. Obstructing a highway or other public passage. *Kentucky General Assembly*, [online] Available at : <[https://apps.legislature.ky.gov/law/statutes/statute.aspx?id=19938#:~:text=other%20public%20passage,-\(1\)%20A%20person%20is%20guilty%20of%20obstructing%20a%20highway%20or,without%20unreasonable%20inconvenience%20or%20hazard](https://apps.legislature.ky.gov/law/statutes/statute.aspx?id=19938#:~:text=other%20public%20passage,-(1)%20A%20person%20is%20guilty%20of%20obstructing%20a%20highway%20or,without%20unreasonable%20inconvenience%20or%20hazard)> [Accessed 04 August 2021].
- Kosonogova, O. V., 2016. *Status onimicheskogo termina v lingvistike [The status of an onymic term in linguistics]*. Odessa : Kupriyenko S. V. (in Russian).
- Law Office of Dewey P. Brinkley, 2017. Disorderly conduct and public disturbance. *Dewey Brinkley Law*, [online] Available at : <<https://www.deweybrinkleylaw.com/raleigh-nc>>

- criminal-charges/misdemeanor-lawyer/disorderly-conduct-raleigh-nc-attorney/>
[Accessed 04 August 2021].
- Louisiana Laws Revised Statutes, 2017. TITLE 14 – Criminal Law RS 14:100.1 – Obstructing public passages. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/louisiana/2017/code-revisedstatutes/title-14/rs-14-100.1/>> [Accessed 04 August 2021].
- Manzhos, Y. Y., 2012. Analiz funktsionalnykh osoblyvostei yurydychnykh terminiv hrypy trespass [The analysis of functional characteristics of terms denoting trespass]. *V. N. Karazin Kharkiv University Messenger. Series «Romano-Germanic Philology. Methods of Teaching Foreign Languages»*, 1002 (69), pp. 113–117. (in Ukrainian).
- Manzhos, Y. Y., 2016. Semantychna orhanizatsiia terminiv, shcho poznachaiut zlochyny proty suspilstva [The semantic organization of legal terms denoting crimes against community]. *Visnyk. Series “Foreign philology. Methods of teaching foreign languages” – philological, pedagogical studies*, 83, pp. 116–121. (in Ukrainian).
- Maryland code, 2013. Criminal Law § 10–203 – Interference with commercial athletic event. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/maryland/2013/article-gcr/section-10-203/>> [Accessed 04 August 2021].
- Mississippi Code, 2013. Title 97 – Crimes. Chapter 35 – crimes against public peace and safety. § 97-35-23 - Obstructing public streets, etc.; intentional obstruction of, or interference with, vehicle or pedestrian. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/mississippi/2013/title-97/chapter-35/section-97-35-23>> [Accessed 04 August 2021].
- Nevada Code, 2010. Title 15 Crimes and punishments. Chapter 203 Crimes Against the Public Peace, NRS 203.090 Disturbing meeting. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/nevada/2010/title15/chapter203/nrs203-090.html>> [Accessed 04 August 2021].
- North Dakota legislative council minutes, 2021. Legislative history guide to North Dakota Criminal Code revision (NDCC title 12.1). *State of North Dakota Court*, [online] Available at : <<https://www.ndcourts.gov/Media/Default/Legal%20Resources/legal-research/criminal-code/JudiciaryB1971-72.pdf>> [Accessed 04 August 2021].
- Penal Code, 2020. Disorderly conduct and related offenses. *Texas Constitution and Statutes*, [online] Available at : <<https://statutes.capitol.texas.gov/SOTWDocs/PE/htm/PE.42.htm>> [Accessed 07 December 2020].
- Pennsylvania Consolidated Statutes, 2014. Title 18 – crimes and offenses. Chapter 55 – Riot, Disorderly Conduct and Related Offenses Section 5508 – Disrupting meetings and processions. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/pennsylvania/2014/title-18/chapter-55/section-5508>> [Accessed 04 August 2021].
- Public Disturbance Law and Legal Definition, 2021. *Slate Legal Forms*, [online] Available at : <<https://definitions.uslegal.com/p/public-disturbance/>> [Accessed 19 October 2021].
- Rhode Island General Laws, 2014. Title 11 – Criminal Offenses Chapter 11-11 – Disorderly Conduct Section 11-11-1 – Disturbance of public assemblies generally. *Justia*, [online] Available at : <<https://law.justia.com/codes/rhode-island/2014/title-11/chapter-11-11/section-11-11-1/>> [Accessed 04 August 2021].
- Skakun, O. F., 2000. *Teoriya gosudarstva i prava [The theory of state and law]*. Kharkov: Konsum; Universitet vnutrennikh del. (in Russian).

Wolfram, W., 2021. Sociolinguistics. *Linguistic Society of America*, [online] Available at : <<https://www.linguisticsociety.org/resource/sociolinguistics>> [Accessed 05 November 2021]

West's Encyclopedia of American Law, 2008. Breach of the Peace. *The Free Dictionary*, [online] Available at : <<https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/breach+of+the+peace>> [Accessed 04 August 2021].

Стаття надійшла до редакції 18.10.2021.

Y. Manzhos

SOCIOLINGUISTIC VARIATION OF ENGLISH LEGAL TERMS DENOTING DISTURBANCE OF THE PEACE

The article focuses on the use of English legal terms denoting disturbance of the peace. The lexico-semantic group of these terms includes 228 elements. Nine of them are used on the whole territory of the United States (breach of the peace, disturbance of the peace, unlawful assembly, rout, riot, hooliganism, police riot, prison riot, student riot) and are defined as general terms. The rest of the terms (219) are used only on the territory of one state or on the territory of several states at the same time. These terms make up the majority of English legal terms denoting disturbance of the peace, and are referred to as regional terms. They appeared due to the ability of different states to create their own laws and due to the American common law system, which relies on court precedents as a source of law. One more reason for their appearance was the difference in the historical development of legal systems on the territories of different states. Regional terms denoting disturbance of the peace are divided into criminally specific and verbally specific. The group of criminally specific regional terms includes those that have no counterparts with the same meaning among general or other regional terms. These criminally specific regional terms are subdivided into those used only on the territory of one state and those used on the territory of several states. There are 142 criminally specific terms used only on the territory of one state and 5 criminally specific terms used on the territory of several states.

The second group of regional terms includes verbally specific terms which have the same meaning as other general or regional terms denoting disturbance of the peace. Verbally specific terms are subdivided into those that have counterparts among terms used on the whole territory of the USA and those that have counterparts among other regional terms. There are 14 verbally specific terms that have counterparts among those used on the whole territory of the USA and 58 ones that have counterparts among other regional terms. Criminally specific terms used on the territory of only one state make up the majority of the terms in the lexico-semantic group of English legal terms denoting disturbance of the peace due to extra linguistic factors, which include the specific nature of the US law and the change in the knowledge about different kinds of disturbance of the peace in different US states.

Key words: *criminally specific, legal term, lexico-semantic group, sociolinguistic, verbally specific.*

УДК 81'27

M. Marchenko

ORCID: 0000-0002-5178-5419

INDIVIDUELLE REDE ALS LINGUISTISCHES PHÄNOMEN

In diesem Artikel wird Phänomen «individuelle Rede» der sprachlichen Persönlichkeit erforscht und wird einen Versuch unternommen dieses Phänomen begrifflich zu definieren. Auch sind die Faktoren untersucht, die individuelle Rede beeinflussen und Weltbild der sprachlichen Persönlichkeit beschrieben. In dieser Untersuchung sind die Zusammenhänge zwischen Nationalsprache, Soziolekt, Genderlekt und Idiolekt bezeichnet.

Schlüsselwörter: sprachliches Weltbild, sprachliche Persönlichkeit, Idiolekt, Idiostil.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-220-228

Einleitung. Das Studium der individuellen Rede hat seine Ursprünge in der Antike, wo sie im Rahmen der Rhetorik untersucht wurde, die die Regeln der Redekunst bildete. Der Begründer der Stilistik, der französische Wissenschaftler Ch. Balli, stellte fest, dass die Beschreibung der Sprachhandlungen einer einzelnen Person das Gleiche wäre, wenn ein Psychologe ein individuelles Merkmal dieser Person bestimmen würde (Балли, 1962, S. 35). In diesem Sinne ist anzumerken, dass Sprache und Mensch ein ewiges sowohl altes als auch neues Thema der Sprachwissenschaft bleibt, denn der Zusammenhang zwischen Sprache und Mensch ist schon lange begriffen. Aber auch gleichzeitig ist dieses Thema sehr jung, weil jede Epoche eine Reihe von eigenen Lösungen für die Wechselbeziehungen zwischen Sprache und Menschen bietet (Брандес, 1983, S. 3).

Bei der Entwicklung der philologischen Theorie verändern sich die Ansätze zur Untersuchung der individuellen Rede und werden immer verbessert und vervollkommen. **Relevanz** der in diesem Artikel dargelegten Untersuchungen lässt sich durch einen allgemeinen Trend in der modernen Linguistik zwischen den beiden Epochen des 20. und 21. Jahrhunderts zu erklären, der die Sprache und Rede als eine Vision der Menschen betrachtet, die ihre Mentalität, ihre Erfahrungen mit praktischen und beruflichen Aktivitäten widerspiegelt (Цаприка, 2009, S. 308). Ein solches Interesse an der individuellen Rede wird in erster Linie durch den anthropozentrischen Trend der philologischen Forschung des 20. und 21. Jahrhunderts verursacht (Мізін, 2008, S. 67). Die sprachliche Kreativität zeigt nicht nur eine individuelle Art und Weise oder gibt ein sprachliches Weltbild eines Einzelnen wieder, sondern spiegelt auch den allgemeinen sprachlichen Reichtum einer bestimmten Nationalsprache wider.

Diese Studie **erzielt** individuelle Rede terminologisch zu identifizieren.

Laut dem gesetzten Ziel werden folgende **Aufgaben** gelöst:

- Individuelle Rede und ihre Besonderheiten werden auf Grund der Kunstrede und zwar künstlerischen Werken der Schriftsteller untersucht.
- Zusammenhänge werden zwischen Idiolekt und sprachlichem Weltbild der sprachlichen Persönlichkeit beschrieben.
- Unterschiedliche Begriffe zur Deutung der individuellen werden analysiert.

Es ist zu betonen, dass sich die Untersuchung der individuellen Rede hauptsächlich auf die künstlerische Rede stützt. Dies erklärt sich aus der Tatsache, dass die Kunstrede die höchste Errungenschaft der Sprache sei, die die Nationalsprache in ihrer vollsten und reinsten Entfaltung repräsentiert (Солганик, 2003, S. 196).

Im Allgemeinen ist der Stil der künstlerischen Literatur eine Verschmelzung, wo der ganze Reichtum der Nationalsprache enthalten ist (Пономарів, 1993, S. 15). Der Schriftsteller

nutzt die gesamte Palette der Ausdrucksmittel der Nationalsprache, der Phraseologie, der Syntax, die sich während der Entwicklung der Literatursprache herausgebildet haben (Філінюк, 2007, S. 86). Daher wird die künstlerische Rede als ein mehrdimensionales Phänomen wahrgenommen, das ein Weltbild nicht nur eines ganzen Volkes, sondern auch der Sprache einer einzelnen Person verbirgt. So lässt sich die Individualität der sprachlichen Persönlichkeit in Bezug auf die Nationalsprache definieren (Леденёва, 2001, S. 38).

Obwohl dem Weltbild einer sprechenden Person eine bestimmte nationale Invariante zugrunde liegt (Марціяш, 2009, S. 171), weist die sprachliche Kreativität auf eine individuelle Art und Weise hin und bestimmt das sprachliche Weltbild eines Individuums. Dies ist darauf zurückzuführen, dass jeder Schriftsteller abhängig von der Idee des Kunstwerks, seiner sprachlichen und stilistischen Vorlieben, seine eigenen individuellen Sprachmittel die Nationalsprache anwendend entwickelt. Der Schriftsteller als Individuum verwendet vorgefertigtes Material, wendet den Reichtum der gemeinsamen Nationalsprache an, interpretiert ihn aber auch entsprechend seiner eigenen Erfahrung mit dem sprachlichen Weltbild (Карпова, 1988, S. 135–136). So gibt es trotz der Tatsache, dass die Sprache jedes Schriftstellers eine gemeinsame Nationalsprache enthält, sind auch eine individuelle Sprechweise, eine bestimmte Inhaltsdarlegung, eine gewisse Subjektivierung des nationalen Weltbildes zu beobachten, und all dies zeigt sich im individuellen Sprachverhalten.

Denn die künstlerische Rede wird als eine abgeschlossene Botschaft verstanden – ein ganzer Text oder ein abgeschlossenes Werk (Кухаренко, 1988, S. 4), und die individuelle Rede ist auch ein sprachliches Schaffen, d.h. ein Text, der als ein einziges empirisches Material gilt (Арнольд, 1990, S. 247), sei festzustellen, dass die Individualität der sprachlichen Persönlichkeit am deutlichsten in der künstlerischen Rede zum Ausdruck kommen könnte. Deswegen ist zu schlussfolgern, die künstlerische Rede sei am individuellsten, weil sie einen weiten Raum für den Selbstaussdruck einer Person bietet und ihre Hauptgesetze Individualität und Eigenartigkeit sind (Солганик, 2003, S. 176).

Der Begriff «individuelle Rede» ist also weiter gefasst als seine Interpretation in der Philologie, denn die Eigenheiten der Schriftstellersrede sind sein Charakter, d.h. die Psychologie des Autors (Буслаев, 1941, S. 161). Wenn man die Sprache eines Schriftstellers oder sein bestimmtes Werk untersucht, um zu verstehen, was diese Sprache in Bezug auf das herrschende Sprachideal ist, kommt man auf den Weg, der von der Sprache zu etwas Äußerem, Allgemeinem und Überindividuellem der Persönlichkeit des Schriftstellers selbst führt (Винокур, 1991, S. 42). Ein gewisser Grad an Individualität der Sprache ist für jeden Schriftsteller charakteristisch, aber die Individualität macht sich nur dann bemerkbar, wenn sie durch einen gründlichen, hellen und reichen Klang, durch eigenartigen Gebrauch der Mittel einer allgemeinen Nationalsprache zum Vorschein kommt (Мацько, Сидоренко та Мацько, 2003, S. 164). In diesem Sinne ist zu unterstreichen, dass nicht nur allgemeine Tendenzen in der Entwicklung der Nationalsprache in der Einzelsprache vollständiger und deutlicher zutage treten (Виноградов, 1991, S. 339), sondern auch die Individualität der sprachlichen Persönlichkeit, die durch bewusstseinsmäßige, poetische, religiöse, ethische Zeichen bestimmt ist, die durch spezifische stilistische Epochenzüge in der künstlerischen Literatur verursacht sind (Брандес, 1983, S. 252). Außerdem ist auch der Einfluss auf die individuelle Rede eines Schriftstellers, nicht nur einer bestimmten Epoche, sondern auch Gattungen und Genres zu beobachten (Виноградов, 1980, S. 5–6). Da es sich bei der individuellen Rede um ein mehrdimensionales Phänomen handelt, sollten nicht nur sprachliche, sondern auch außersprachliche Phänomene bei ihrer Untersuchung berücksichtigt werden.

In der modernen Philologie werden verschiedene Begriffe verwendet, um individuelle Eigenschaften der Rede zu beschreiben: «Idiostil», «Idiolekt», «Individueller Stil», «Individuelles Redesystem» (Шевченко, 2006, S. 67), «Individuelle Redeweise» (Буслаев,

1941, S. 168), «Individuelle Sprachweise» (Винокур, 1991, S. 44) und andere, die eine terminologische Definition erfordern. Linguisten greifen oft auf Worte, Sätze und Formulierungen zurück, die altmodisch, allgemein bekannt und selbstverständlich erscheinen, aber in Wirklichkeit in ihrem Wesen oft umgedeutet oder sogar missverstanden werden (Будагов, 1976, S. 31).

Noch der deutsche Schriftsteller W. Goethe wies darauf hin, obwohl die Begriffe «Manier» und «Stil» in der Literatur schon seit langem eingeprägt sind, aber doch jeder verwendete und deutet sie auf eigene Weise, je nachdem, wie stark er das auszudrückende Konzept wahrnimmt (Гёте, 1937, S. 26). Selbst in der modernen Philologie überschneiden sich widersprüchlich die individuelle Rede definierenden Begriffe. Sogar ist eine gewisse Synonymie dieser Erscheinungen zu beobachten, die sogar durch die Lexika bestätigt wird (Северская, 1991, S. 146).

Also bei der Deutung «Individualität der sprachlichen Persönlichkeit» werden solche Begriffe wie «Individueller Stil», «Idiostil» und «Idiolekt» gleichgestellt und werden als Triplets betrachtet (Мацько, 2003, S. 164). «Idiostil» und «Idiolekt» haben die gleiche Bedeutung und werden als Dubletts wahrgenommen (Григорьев, 1983, S. 5). Auch werden «Idiolekt» und «Individueller Stil» ebenfalls als Dubletts betrachtet (Брандес, 1983, S. 135–136).

Um individuelle Besonderheiten der Schriftstellersrede zu deuten, wird der Begriff «Idiostil» heutzutage auch aktiv verwendet, der «auf dem Korpus der gemeinsamen Nationalsprache die individuelle Weltwahrnehmung und Weltanschauung des Schriftstellers durch seine individuellen und eigenartigen Sprachmittel oder seinen originellen Sprachgebrauch zur Schau stellt» (Мацько, Сидоренко та Мацько, 2003, S. 164). Die Verflechtung des Idiostils mit dem allgemeinen nationalen sprachlichen Weltbild ist nicht zufällig, da nur in Bezug auf die Norm eine gewisse Individualität oder Besonderheit festgestellt wird (Буслаев, 1941, S. 38). Es wird angenommen, dass der Idiostil nicht nur ein Sprachstil, sondern auch ein Redestil ist, der auf der Grundlage paradigmatischer oder syntagmatischer Oppositionen und Gegenüberstellungen zwischen einzelnen Verbalsystemen charakterisiert wird (Северская, 1991, S. 147).

Obwohl der Idiostil in spezifischen Darstellungen der Sprache der künstlerischen Literatur auftaucht, wirkt er mit anderen stilistischen Systemen und beeinflusst Veränderungen der Gattungen und Techniken der künstlerischen Rede (Буслаев, 1941, S. 38). Dies ist nicht umsonst, denn der Idiostil spiegelt sich vor allem in der Integration der wichtigsten Themen, Gattungen, Techniken und Methoden wider, die notwendig sind, um einen Text zu produzieren und zu übermitteln nicht nur Informationen, sondern auch seine emotionalen und expressiven Komponenten (Буслаев, 1941, S. 38–39).

Auf die Besonderheiten des Idiostils achtend ist zu unterstreichen, dass sich die Besonderheiten im Text während seiner Erzeugung und der kreativen Tätigkeit der sprachlichen Persönlichkeit offenbaren und in der Einsetzung der besonderen Elemente zum Ausdruck kommen (Буслаев, 1941, S. 38–39). Deswegen zeichnet sich der Idiostil daher durch spezifische Einheiten, durch das literarische Vokabular sowie die pragmatische Funktion der Wörter aus, die Besonderheiten des Sprachverhaltens eines Sprechenden enthüllen (Буслаев, 1941, S. 39). Wie es zu beobachten ist, sind die wichtigsten Merkmale des Idiostils die Worte, die verwendet werden, um die Position und die Bewertung des Autors auszudrücken (Буслаев, 1941, S. 39). Als Merkmal des Idiostils gelten auch «traditionelle Syntagmatik oder Syntagmatik, die die Valenzverbindungen von Wörtern erweitert, Vorzug der bestimmten Gliederungen, Neigungen zu bestimmten Verbindungen, Rektionen, d.h. Wortverbindungstechniken, dominante Verwendung der Bildlichkeit (Tropen und Figuren) und

spezielle Mittel der Textgestaltung. Die Besonderheit des Idiosstils beruht auf den Eigenschaften der Pragmatik des Autors als Sprachperson» (Буслаев, 1941, S. 40).

Aber wird jedoch die Auffassung vertreten, dass der Idiosstil mit dem Idiolekt Zusammenhänge und der Idiosstil den Idiolekt in sich enthalte (Буслаев, 1941, S. 36). Es ist dadurch zu erklären, dass der künstlerische Text, die Autorsprache ohne die Bezugnahme auf die miteinander verbundenen Begriffe «Idiolekt» und «Idiosstil» nicht zu untersuchen sind (Буслаев, 1941, S. 36), weil es bereits durch die Besonderheit des Phänomens «Sprache der künstlerischen Literatur» motiviert ist, die als ein linguistisches System synthetischer Natur anerkannt ist, und ihre eigenen Gesetze des Funktionierens und der Schaffung von Einheiten hat, die darauf abzielen, Emotionalität, Ausdruckskraft, Bildhaftigkeit als Merkmale eines künstlerischen Textes zu schaffen (Буслаев, 1941, S. 36). In diesem Sinne ist festzuhalten, dass das Individuelle in der Sprache der künstlerischen Literatur eine historische Kategorie ist, die sich auf der Autorsprache beruht und in der Vielfalt der einzelnen Idiolekte und Idiosstile verwirklicht wird (Буслаев, 1941, S. 37). Der Idiosstil spiegelt die «pragmatische Natur» der sprachlichen Persönlichkeit, den Sinn der künstlerischen Sprache und des «Weltbildes des Dichters», die tiefen Zielvorstellungen des Idiolektsträgers wieder, die als «Reflexion über die Sprache» (Григорьев, 1990, S. 57–58) gelten. Der Idiosstil wird verstanden als «ein System von Einstellungen zu verschiedenen Mitteln der Selbstdarstellung durch den Idiolekt, das individuell von einer sprachlichen Persönlichkeit festgelegt wird» (Буслаев, 1941, S. 40).

Setzt man also «Idiosstil» und «Idiolekt» zusammen, so ist festzustellen, dass «Idiosstil» umfassender ist als «Idiolekt», da er als die Gesamtheit der sprachlichen Ausdrucksmittel des Autors interpretiert wird, und die Komponenten des Idiolektivs die wichtigsten Züge des Idiosstils sind (Григорьев, 1990, S. 56). Die Korrelation Idiolekt / Idiosstil wäre besser nicht als Verhältnis von Sprache / Stil zu bewerten, sondern als eine eigenständige Erscheinungsform von Rede(Texte) / Stil der Rede (Sprache der künstlerischen Literatur)» (Буслаев, 1941, S. 38).

Einerseits wird angenommen, dass der Idiolekt keine Unterschiede zum Idiosstil aufweist. Dies ist darauf zurückzuführen, dass «der Vorteil bestimmter kodifizierter Sprachmittel, der sich nach ihrer Häufigkeit richtet, ein Merkmal sowohl des Idiolektivs als auch des Idiosstils ist» (Буслаев, 1941, S. 38), dass «jeder Idiosstil als Tatsache der gegenwärtigen Literatur auch gleichzeitig ein Idiolekt ist» (Григорьев, 1983, S. 5). Andererseits ist der Idiosstil breiter als der Idiolekt (Северская, 1991, S. 147).

Bei der Untersuchung der Poetik eines Schriftstellers, d.h. seines Idiosstils, sollte man auf den Idiolekt achten, da er nicht nur ein Teil des Idiosstils ist, sondern diesen auch «rekonstruiert» (Северская, 1991, S. 147).

Unabhängig davon ist zu beachten, dass der Idiolekt als allgemeiner linguistischer Begriff seit langem in der Sprache verankert ist, seine Bedeutung ist mehr oder weniger stabil (Григорьев, 1983, S. 4). Er wird als:

- Stil einer konkreten Person bezeichnet und ist eine untere Ebene des Sprachsystems nach dem funktionalen Stil (Науменко, 2003, S. 203),
- Sprechfertigkeiten einer einzelnen Person (Белл, 1980, S. 40),
- individuelle Rede (Götze, 1999, S. 526),
- Gesamtheit der Merkmale eines Individuums, die ihn von anderen Individuen unterscheiden (Белл, 1980, S. 45),
- eine eigenartige und besondere Redeform eines Individuums (eine charakteristische Redeweise) (Юсселер, 1987, S. 186),
- Besonderheiten der Sprache und Redeweise eines Individuums, die ihn von anderen Menschen unterscheiden (Linke, 2004, S. 349). Der Idiolekt sind sprachliche Besonderheiten eines Sprechenden (Althaus, Henne und Wiegend, 1980, S. 230).

Der Idiolekt ist nicht die unterscheidenden Besonderheiten er individuellen Rede, sondern die ganze Gesamtheit der sprachlichen Mittel eines bestimmten Individuums (Щукин, 1984, S. 79), (Григорьев, 1990, S. 56). Der Idiolekt wird einfach als Redemittel und nicht als Sprachmittel wahrgenommen, da er die außersprachlichen Merkmale widerspiegelt, die unmittelbar zu der mündlichen Rede gehören - Gestik, Mimik, pantomimische Gesten usw. (Щукин, 1984, S. 79). Der Idiolekt wird als eine der möglichen Stufen in der Entwicklung des Systems der poetischen Sprache angesehen, die sich als Ergebnis der Beherrschung ihrer Struktur bildet (Щукин, 1984, S. 147). Es wird auch bestätigt, dass der Idiolekt veränderlich ist, und es wird festgestellt, dass die innere Systementwicklung des Idiolekts in Form von sukzessiven Veränderungen der Paradigmen des Sprachwissens dargestellt werden kann, nach denen die Struktur des Sprachraums gebildet wird (Северская, 1991, S. 148). Der Idiolekt bildet sich auf der Grundlage der Sprache, die für eine bestimmte Gruppe gleich ist, deren Mitglied die sprechende Persönlichkeit ist, und die Veränderungen des Idiolekts, die im Laufe der Zeit auftreten, zeigen seine Entwicklung als System an (Щукин, 1984, S. 81–83). Daher wird diese Erscheinung «als ein System von Sprachmittel eines Individuums interpretiert, das durch Spracherwerb gebildet wird und sich während des Lebens dieses Individuums entwickelt» (Щукин, 1984, S. 83–84).

Ein Idiolekt ist ein rein individuelles Phänomen, das durch die psychophysiologische Organisation und die Besonderheiten des Lebens einer bestimmten sprechenden Person verursacht wird (Щукин, 1984, S. 79). Die Idiolektsbildung eines Individuums wird, trotz der Ähnlichkeit dieses Prozesses bei allen Sprachträgern, durch die Besonderheiten der individuellen Innenwelt, spezifisches Bewusstsein und spezifische Lebenserfahrung einer sprechenden Person bestimmt (Щукин, 1984, S. 79). Der Idiolekt wird nicht nur von der Nationalsprache und dem Soziolekt beeinflusst (Althaus, Henne und Wiegand, 1980, S. 431), sondern auch von dem Genderlekt (Науменко, 2003, S. 204). Der Idiolekt einer sprechenden Person besteht aus drei Elementen: allgemein für die gesamte Sprachgemeinschaft, charakteristisch für eine bestimmte Gruppe der sprechenden Personen, die durch soziale, berufliche, altersbedingte oder andere Merkmale vereint sind, und streng individuell (Кухаренко, 1988, S. 158).

Zusammenfassend ist zu betonen, dass die Untersuchung der individuellen Eigenschaften der Rede außerhalb der Philologie durchgeführt werden soll. Der Begriff «Idiolekt» weist auf die interdimensionale Verbindung hin, früher wurde dieser Begriff nur in der Soziolinguistik verwendet, aber heute ist er zu einem bestimmenden Merkmal der kognitiven Linguistik und Poetik. Der Idiolekt hilft dabei, ein bestimmtes sprachliches Weltbild des Volks im Allgemeinen und einer einzelnen sprachlichen Persönlichkeit im Besonderen zu erkennen. Auch ist zu beachten, dass außersprachliche Faktoren die Bildung des Idiolekts beeinflussen.

Literatur

- Арнольд, И. В., 1990. *Стилистика современного английского языка : (Стилистика декодирования)*. 3-е изд. Москва : Просвещение.
- Балли, Ш., 1961. *Французская стилистика*. Москва : Издательство Иностранной литературы.
- Белл, Т. Р., 1980. *Социоллингвистика : Цели, методы и проблемы*. Москва : Международные отношения.
- Брандес, М. П., 1983. *Стилистика немецкого языка*. Москва : Высшая школа.
- Будагов, Р. А., 1976. *Человек и его язык*. Москва : Издательство Московского университета.
- Буслаев, Ф. И., 1941. *О преподавании отечественного языка*. Ленинград : Учпедгиз.
- Виноградов, В. В., 1980. *О языке художественной прозы*. Москва : Наука.

- Винокур, Г. О., 1991. *О языке художественной литературы*. Москва : Высшая школа.
- Гёте, И. В., 1937. Простое подражание природе, манера, стиль. В : И. В. Гёте. *Собрание сочинений* : в 13 т. Москва : Государственное издательство художественной литературы, Т. 10.
- Григорьев, В. П., ред. 1990. *Очерки истории языка русской поэзии XX века : поэтический язык и идиостиль : общие вопросы. Звуковая организация текста*. Москва : Наука.
- Григорьев, В. П., 1983. *Грамматика идиостиля : В. Хлебников*. Москва : Наука.
- Карпова, О. М., 1988. Отбор стилистических средств в писательские словари. *Вопросы стилистики*, 22, с. 134–142.
- Кухаренко, В. А., 1988. *Интерпретация текста*. 2-е изд. Москва : Просвещение.
- Леденёва, В. В., 2001. Идиостиль (к уточнению понятия). *Филологические науки*, 5, с. 36–41.
- Марціяш, М. З., 2009. Мовна особистість в світлі білінгвізму. В : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. *Актуальні проблеми менталінгвістики: Збірник статей за матеріалами VI Міжнародної наукової конференції*. Черкаси : АНТ, с. 171–172.
- Мацько, Л. І., Сидоренко, О. М. та Мацько, О. М., 2003. *Стилістика української мови*. Київ : Вища школа.
- Мізінь, К. І., 2008. Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг ? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології. *Мовознавство*, 1, с. 67–79.
- Науменко, А. М., 2003. Блуканина сучасного перекладу : від глухого кута семіотики до глухого кута когнітивної лінгвістики. *Нова філологія*, 3, с. 105–349.
- Пономарів, О. Д., 1993. *Стилістика сучасної української мови*. Київ : Либідь.
- Северская, О. И. и Преображенский, С. Ю., 1991. Функционально доминантная модель эволюции индивидуальных худ систем : от идиолекта к идиостилю. В : В. П. Григорьев, ред. *Поэтика и стилистика*. 1988–1990. Москва : Наука, с.146–156.
- Солганик, Г. Я., 2003. *Стилістика текста*. 5-е изд. Москва : Флинта : Наука.
- Філінюк, В. А., 2007. Авторська пунктуація як стилістична ознака ідіостилю Емми Андіївської. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : Філологічні науки*, 14 (2), с. 248–254.
- Цаприка, В., 2009. До структури мовної особистості. В : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. *Актуальні проблеми менталінгвістики: Збірник статей за матеріалами VI Міжнародної наукової конференції*. Черкаси : АНТ, с. 308–309.
- Шевченко, Л. І., 2006. Лінгвістичні інтерпретації. Постлаканивська перспектива. *Мовознавство*, 5, с. 66–72.
- Щукин, В. Г., 1984. О лингвистическом содержании понятия «идиолект». В : Л. В. Бондарко, ред. *Лингвистика и модели речевого поведения*. Ленинград : Издательство Ленинградского университета, с. 76–85.
- Юсселер, М., 1987. *Социолингвистика*. Киев : Вища школа.
- Althaus, P. H., Henne, H. und Wiegand, H. E., 1980. *Lexicon der Germanistischen Linguistik : Studienausgabe II*. Tübingen : Niemeyer.
- Götze, L., 1999. *Grammatik der deutschen Sprache*. München : Bertelsmann Lexikon Verlag.
- Linke, A., Nussbaumer, M. und Portmann, P. R., 2004. *Studienbuch Linguistik*. Tübingen : Max Niemeyer Verlag.

References

- Althaus, P. H., Henne, H. and Wiegand, H.E., 1980. *Lexicon der Germanistischen Linguistik : Studienausgabe II* [Lexicon of German Linguistics : Study Edition II]. Tübingen : Niemeyer. (in German).
- Arnold, I. V., 1990. *Stilistika sovremennogo angliyskogo yazyka: (Stilistika dekodirovaniya)* [The stylistics of modern English: (Decode stylistics)]. 3rd ed. Moskva : Prosveshchenie. (in Russian).
- Balli, Sh., 1961. *Frantsuzskaya stilistika* [French stylistics]. Moskva : Izdatelstvo Inostrannoy literatury. (in Russian).
- Bell, T. R., 1980. *Sotsiolingvistika : Tseli, metody i problem* [Sociolinguistics : Aims, Methods, and Problems]. Moskva : Mezhdunarodnye otnosheniya. (in Russian).
- Brandes, M. P., 1983. *Stilistika nemetskogo yazyka* [The stylistics of the German language]. Moskva : Vysshaya shkola. (in Russian).
- Budagov, R. A., 1976. *Chelovek i ego yazyk* [Man and his language]. Moskva : Izdatelstvo Moskovskogo universiteta. (in Russian).
- Buslaev, F. I., 1941. *O prepodavanii otechestvennogo yazyka* [On the teaching of the Russian language]. Leningrad : Uchpedgiz. (in Russian).
- Filiniuk, V. A., 2007. Avtorska punktuatsiia yak stylistychna oznaka idiostyliu Emmy Andievskei [Author's punctuation as a stylistic feature of Emma Andievska's idiostyle]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho derzhavnoho universytetu: Filolohichni nauky*, 14 (2), pp. 248–254. (in Ukrainian).
- Gete, I. V., 1937. Prostoe podrazhanie prirode, manera, stil [A simple imitation of nature, manner, style]. In : I. V. Gete. *Collected works* : in 13 vols. Moskva : Gosudarstvennoe izdatelstvo khudozhestvennoy literatury, Vol. 10. (in Russian).
- Götze, L., 1999. *Grammatik der deutschen Sprache* [Grammar of the German language]. München : Bertelsmann Lexikon Verlag. (in German).
- Grigorev, V. P., 1983. *Grammatika idiostilya : V. Khlebnikov* [Grammar of idiostyle : V. Khlebnikov]. Moskva : Nauka. (in Russian).
- Grigorev, V. P., ed. 1990. *Ocherki istorii yazyka russkoy poezii XX veka : poeticheskiy yazyk i idiostil: obshchie voprosy. Zvukovaya organizatsiya teksta* [Essays on the history of the language of Russian poetry of the XX century : poetic language and idiostyle : general issues. Sound organization of the text]. Moskva : Nauka. (in Russian).
- Karpova, O. M., 1988. Otbor stilisticheskikh sredstv v pisatelskie slovari [Selection of stylistic means in literary dictionaries]. *Voprosy stilistiki*, 22, pp. 134–142. (in Russian).
- Kukharev, V. A., 1988. *Interpretatsiya teksta* [Interpretation of the text]. 2nd ed. Moskva : Prosveshchenie. (in Russian).
- Ledeneva, V. V., 2001. Idiostil (k utocnieniu ponyatiya) [Idiostyle (to clarify the concept)]. *Filologicheskie nauki*, 5, pp. 36–41. (in Russian).
- Linke, A., Nussbaumer, M. and Portmann, P. R., 2004. *Studienbuch Linguistik* [Study book linguistics]. Tübingen : Max Niemeyer Verlag. (in German).
- Martsiash, M. Z., 2009. Movna osobystist v svitli bilinhvizmu [Linguistic personality in the light of bilingualism]. In : Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy. *Current issues of mental linguistics* : Collection of articles on the materials of the VI International Scientific Conference. Cherkasy : ANT, Cherkasy : ANT, pp. 171–172. (in Ukrainian).
- Matsko, L. I., Sydorenko, O. M. and Matsko, O. M., 2003. *Stylistyka ukrainskoi movy* [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv : Vyscha shkola. (in Ukrainian).
- Mizin, K. I., 2008. Psikholingvistichniy eksperiment chi sotsiolingvistichniy monitoring ? Yepistemologichni poshuki aksiologichnoi frazeologii [Psycholinguistic experiment or

- sociolinguistic monitoring ? Epistemological search for axiological phraseology]. *Movoznavstvo*, 1, pp. 67–79. (in Ukrainian).
- Naumenko, A. M., 2003. Blukanyna suchasnoho perekladu: vid hlukhoho kuta semiotyky do hlukhoho kuta kohnityvnoi linhvistyky [The blunder of modern translation: from the impasse of semiotics to the impasse of cognitive linguistics]. *New Philology*, 3, pp. 105–349. (in Ukrainian).
- Ponomariv, O. D., 1993. *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy* [Stylistics of the modern Ukrainian language]. Kyiv : Lybid. (in Ukrainian).
- Severskaya, O. I. i Preobrazhenskiy, S. Yu., 1991. Funktsionalno dominantnaya model evolyutsii individualnykh khud sistem : ot idiolekta k idiostilyu [Functionally dominant model of the evolution of individual thin systems : from idiolect to idiostyle]. In : V. P. Grigorev, ed. *Poetics and stylistics*. 1988–1990. Moskva : Nauka, pp. 146–156. (in Russian).
- Shchukin, V. G., 1984. O lingvisticheskom sodержanii ponyatiya «idiolekt» [On the linguistic content of the concept “idiolect”]. In : L. V. Bondarko, ed. *Linguistics and models of speech behavior*. Leningrad : Izdatelstvo Leningradskogo universiteta, pp. 76–85.
- Shevchenko, L. I., 2006. Linhvistychni interpretatsii. Postlakanivska perspektyva [Linguistic interpretations. Postlakanian perspective]. *Movoznavstvo*, 5, pp. 66–72.
- Solganik, G. Ya., 2003. *Stilistika teksta* [Stylistics of the text]. 5th ed. Moskva : Flinta : Nauka. (in Russian).
- Tsapryka, V., 2009. Do struktury movnoi osobystosti [To the structure of language personality]. In : Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy. *Current issues of mental linguistics* : Collection of articles on the materials of the VI International Scientific Conference. Cherkasy : ANT, Cherkasy : ANT, pp. 308–309.
- Vinogradov, V. V., 1980. *O yazyke khudozhestvennoy prozy* [About the language of fiction]. Moskva : Nauka. (in Russian).
- Vinokur, G. O., 1991. *O yazyke khudozhestvennoy literatury* [About the language of fiction]. Moskva : Vysshaya shkola. (in Russian).
- Yusseler, M., 1987. *Sotsiolingvistika* [Sociolinguistics]. Kiev : Vishcha shkola.
- Стаття надійшла до редакції 30.10.2021.

M. Marchenko

INDIVIDUAL SPEECH AS A LINGUISTIC PHENOMENON

The study of individual speech has its origins in antiquity, where it was studied in the context of rhetoric, which formed the rules of public speaking.

In the process of the development of philological theory the approaches to the study of individual speech are changing and improving. Philological research of the twentieth and twenty-first centuries is characterized by an anthropocentric approach. That is why it is reasonable to study and describe personalized speech on the basis of literary speech. The creative work not only points to the individual's manner or creates the linguistic worldview of the individual, but also reflects the general language features of a particular national dialect.

This is due to the fact that each writer, using their national language, develops language means of their own depending on the intention of the work of fiction, their linguistic and stylistic preferences. The uniqueness of a person's speech is most clearly manifested in the poetic speech.

Thus, considering individuality as a multidimensional phenomenon, this study should consider not only the linguistic phenomena, but also extralinguistic ones.

In modern philology, there are different terms for identifying the uniqueness of a person's speech: “personal style”, “idiostyle” and “idiolect”. It should be noted that these concepts do

not have a clear terminological definition, which, in turn, makes it difficult to define the language personality. In our work we come to the conclusion that the idiolect is the one that describes the peculiarities of the idiosyncratic language most accurately.

Formation of idiolect in an individual idiom, despite the similar nature of this process in all noses of the language, is determined by the peculiarities of the individual's inner world, individual intelligence and individual life practice of a person.

The study of idiosyncratic peculiarities of language goes beyond the borders of philology, and the term "idiolect" indicates the interdimensional connection between them: earlier this term was attributed only to sociolinguistics, but today it has become a defining feature of cognitive linguistics and linguopoetics.

The idiolect helps to identify a certain language picture of the world of the people in general and of an individual language person in particular.

Key words: *language personality, linguistic worldview, idiolect, idiostyle.*

М. О. Марченко

ІНДИВІДУАЛЬНЕ МОВЛЕННЯ ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Дослідження індивідуального мовлення бере початок ще з античності, де його вивчення було пов'язане з риторикою, яка формувала правила ораторського мистецтва.

В процесі розвитку філологічної теорії змінюються та удосконалюються підходи щодо дослідження індивідуального мовлення. Філологічні дослідження XX та XXI століть характеризуються антропоцентричним підходом. Тому є доречним досліджувати та описати індивідуальне мовлення на основі художнього мовлення. Мовленнєва творчість вказує не тільки на індивідуальну манеру або відтворює мовну картину світу індивіда, але й відбиває загальні мовні риси окремого націолекту.

Це зумовлено тим, що кожний письменник, використовуючи національну мову, здійснює добір індивідуальних мовних засобів залежно від задуму художнього твору, своїх лінгвістичних та стилістичних уподобань. Індивідуальність мовної особистості найяскравіше проявляється саме у художньому мовленні.

Таким чином, сприймаючи індивідуальне мовлення як багатоаспектне явище, під час його дослідження слід враховувати не тільки лінгвістичні явища, а й екстралінгвістичні.

У сучасній філології для визначення індивідуальності мовної особистості існують різні терміни: «індивідуальний стиль», «ідіостиль» та «ідіолект». Слід зазначити, що ці поняття не мають чіткої термінологічної визначеності, що, своєю чергою, ускладнюють ідентифікацію індивідуальності мовної особистості. У нашій роботі ми доходимо висновку, що саме ідіолект найточніше описує особливості індивідуального мовлення.

Формування ідіолекту у окремого індивідуума, незважаючи на однаковий характер цього процесу в усіх носіїв мови, визначається особливостями внутрішнього індивідуального світу, особистої свідомості й особистої життєвої практики мовця.

Дослідження індивідуальних особливостей мовлення сягає за межі філології, а термін «ідіолект» вказує на міжаспектний зв'язок: раніше цей термін був притаманний лише соціолінгвістиці, а на сьогодні він стає вже дефініцією когнітивної лінгвістики та лінгвопоетики.

Ідіолект допомагає ідентифікувати певну мовну картину світу народу взагалі та окремої мовної особистості зокрема.

Ключові слова: *мовна особистість, мовна картина світу, ідіолект, ідіостиль.*

УДК 811.111'276.5:796

І. М. Медведська

ORCID: 0000-0002-9090-8754

Є. В. Венєвцева

ORCID: 0000-0003-1863-9649

ЗАСОБИ МОВНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНТРОЛЮЮЧОЇ СТРАТЕГІЇ ДИСКУРСУ ФІТНЕС-ЗАНЯТЬ

Статтю присвячено вивченню мовних засобів реалізації контролюючої стратегії англійськомовного дискурсу фітнес-занять. На основі дослідження контекстуальної семантики набору типових лексичних одиниць, характерних для тієї чи іншої комунікативної тактики у межах дискурсу фітнес-занять, із використанням системно-функціонального, стилістичного методів та семантико-синтаксичного аналізу встановлено текстові імплікації та стійкі конотації конкретних вербальних одиниць, що мають потенціал впливу на адресата дискурсу фітнес-занять. У результаті дослідження відеофрагментів занять фітнесом виокремлено такі комунікативні тактики контролюючої стратегії англійськомовного фітнес-дискурсу: тактика перевірки, перепитування, нагадування, схвалення / несхвалення, головної комунікативною інтенцією яких є контроль за правильною технікою виконання вправ, усунення наявних помилок та забезпечення оптимальності й результативності занять фітнесом.

Ключові слова: інституційний дискурс, фітнес-дискурс, комунікативна інтенція, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мовленнєвий акт.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-229-236

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Враховуючи той факт, що соціальне життя становить певну сітку взаємопов'язаних соціальних практик різного плану, під якими розуміють відносно усталені форми суспільної діяльності (Fairclough, 2009), англійськомовний фітнес-дискурс (далі – АФД) є самостійним різновидом соціальної практики, що відбиває певні мисленнєво-мовленнєві особливості мовців та реалізує комунікативні наміри індивідів, спрямовані на задоволення різнопланових нижчих та вищих потреб (Маслоу, 1999, с. 52). Інакше кажучи, фізіологічний бік людської природи, її біологічні потреби (тілесні чи духовні) мотивують індивіда до необхідності їх реалізації. Форми, в яких об'єктивуються потреби, можуть бути різними.

Аналіз досліджень з теми статті. Однією з таких форм є комунікація, у процесі якої виникає новий інститут (фітнес-клуб) і, як наслідок, різновид спортивного дискурсу – фітнес-дискурс (Білоус, 2011; Дубчак, 2009; Зільберт и Зильберт, 2001; Казеннова, 2009; Кудрин, 2011; Малышева, 2011; Панкратова, 2005; Снятков, 2009). Результатом соціальних практик індивіда є новоутворені тексти – усні чи письмові, які є елементами соціальних подій (Fairclough, 2009; Kress, 1989, с. 12; Sacks, 1972, с. 32). В основі таких текстів лежать комунікативні інтенції учасників дискурсу, що реалізуються низкою мовленнєвих стратегій і тактик (Вежбицка, 1997; Шмелева, 1990).

Будь-який інституційний дискурс передбачає використання стандартного, ритуалізованого набору стратегічно спрямованих висловлювань, що базуються на основних комунікативних завданнях та цілях, базових потребах і цінностях того чи іншого інституту. АФД не є виключенням.

Актуальність дослідження. Згідно з методикою нашого дослідження (Білоус, 2015), в основу якої для виокремлення стратегій АФД покладаємо теорію мовленнєвих актів та теорію мовленнєвих жанрів (Austin, 1962, с. 108; Searle, 1979, с. 12–16), ми виокремили такі стратегії АФД: інформативно-навчальну, фатичну, директивну, мотиваційно-заохочувальну, організаційну, оцінну, контролюючу та сугестивну.

Комунікативна інтенція, що реалізується під час занять фітнесом, спрямована на досягнення позитивних змін у фізичній формі клієнта та стані його здоров'я; на підвищення його самооцінки, та розвиток упевненості у собі, у своєму зовнішньому вигляді; на покращення настрою, на фізичну та духовну рекреацію після напруженого робочого дня, на закріплення мотивації у подальшій необхідності заняття фітнесом шляхом інформування та навчання. Запорукою результативності занять фітнесом є контроль над виконанням фізичних вправ, а, відтак, контролююча стратегія посідає важливе місце у комунікативному арсеналі фітнес-інструктора і є **метою** нашого дослідження, у межах якого плануємо вирішити наступні **завдання** – виокремити тактики контролюючої стратегії АФД та здійснити оцінку їхньої ефективності.

Виклад основного матеріалу. Контролююча стратегія АФД орієнтована на моніторинг за правильною технікою виконання вправ, усунення наявних помилок та забезпечення оптимальності й результативності занять фітнесом. На ментальному рівні використання контролюючої стратегії передбачає поповнення й корегування знань чи уявлень клієнта, які були неточними або неповними / недостатніми. У межах АФД контролююча стратегія реалізує низку тактик.

Тактика перевірки може втілюватись у дискурсі фітнес-інструктора по-різному: від безпосереднього повідомлення про те, що він збирається перевірити якість виконання вправи (*Let's see what you got. Let's have a look. How are you doing over there, Lea?*), до звичайного коментування фізичної діяльності клієнта. При цьому інструктор підходить до клієнта, вказує йому на його недоліки, демонструючи при цьому правильну тактику виконання вправи, або підтверджує її правильність. Вербальні засоби імплементації тактики перевірки свідчать як про індивідуальний підхід інструктора до кожного клієнта, так і про спільну справу, яку вони виконують на занятті разом, долаючи труднощі та уникаючи помилки. Розглянемо приклад:

(1) *Let's see what you got. Let's get a little bit crazy with Kristen over here (approaches her). She's already crazy up here. Up, give it to me, up, up, up (shows the height level with her hand). Good* (Майклс, 2021).

(2) *So again with this motion (approaches the client, touches her shoulders, demonstrating the techniques) you're squeezing that bicep and extending it. Beautiful. Long lean muscles. Staying really nice and tall. Your legs are just a little bit shoulder widths apart. Just keep it right there. Again squeeze in and down. Keep going with this* (Harper, 2013).

Вербальні засоби, на зразок, лексичної одиниці *feel*, а також прислівників *ready*, *okay* та *right* у складі розділових, загальних чи спеціальних питань, сприяють вербалізації **тактики перепитання**, перлокутивний ефект якої покликаний забезпечити перевірку правильного перебігу занять, розуміння техніки виконання вправи, а також контроль позитивного впливу тренувань на організм клієнта та його самопочуття. У такий спосіб фітнес-інструктор прогнозує вербальну чи невербальну реакцію клієнта на питання та подальшу діяльність на занятті. Так, усі подані нижче приклади демонструють прогнозування інструктором позитивної відповіді, підтвердження інформації, втіленої у питальних висловленнях, для розуміння поточної ситуації та планування переходу до наступної вправи. Прогнозування також передбачає гнучкість комунікативної

поведінки інструктора надалі. Тактика перепитування набуває більшої сили у супроводі невербального компонента (далі – НВК), а саме: візуального контакту, торкання клієнта, висхідної інтонації вербального висловлення тощо (Солощук, 2009). Іншими словами, ефективність вербальних засобів імплементації тактики перепитування підсилюється різними НВК, а разом вони виступають необхідними зв'язувальними елементами, що дозволяють інструктору перейти від одного виду вправ до іншого.

(3) *Instructor: How are you doing, guys? (Turns her head halfway to the clients.)*

Clients: Fine!

Instructor: Come on talk to me. I want to make sure you're really talking. Come on, talk to me, "Hi, Jane, my day is fine" (Fonda, 2021).

(4) *Instructor: Elbows up, shoulders high, and twist, feel it in a waist. Can you feel it?*

Clients: Yeah!

Instructor: All right (Fonda, 2014).

(5) *Think about your biceps, squeeze your muscles as hard as you can. Only the biceps, right Stephanie? – Yes. – Nothing and anything else rather than biceps (Harper, 2013).*

Час від часу фітнес-інструктор використовує **тактику нагадування**, аби запобігти травмам, забезпечити ефект від правильності виконання вправи або просто заручитись впевненістю про розуміння клієнтом необхідності виконання вправи. Реалізацію такої цілі забезпечують наступні мовні засоби: часте повторення слова *remember*, таких фраз як: *like I said, keep that in mind, again, as you know* тощо. Невербально інструктор підсилює своє повідомлення за допомогою інтонації (виділення необхідної інформації голосом, паузи) та жестів – плескання у долоні, вказування пальцем в бік аудиторії, розведення долонь у боки, жест рукою, що виражає категоричність та заперечення тощо. У такий спосіб фітнес-інструктор здійснює референцію на:

а) сказане ним раніше: (6) *Again, why am I doing this? (Claps her hands.) Like I said, upper body, lower body combination (index finger pointed towards the audience)* (Майклс, 2021).

б) наявні у клієнта знання: (7) *As you know, if you are familiar with me at all (wide hand gesture), I'd like to begin with the warm-up to help to prevent the injury (categorical downward hand gesture)* (Майклс, 2021).

в) Раніше здобутого досвіду:

(8) *Keep them (arms) low and below the heart. Why? You remember correctly from my warm up – because the higher are the arms (lifts the arms up), the harder it is for the heart to work* (Майклс, 2021).

Тактика схвалення / несхвалення виконання вправи охоплює вирази, на зразок, *that's it, that's right, there you go* тощо. Зауважимо також, що на відміну від оцінної стратегії, де тактика схвалення / несхвалення включає емоційний компонент та спрямована скоріше на мотивацію і похвалу, апелює до почуттів та позитивного настрою, у межах контролюючої стратегії ця тактика позбавлена емоційності, а головним завданням інструктора є просто контроль діяльності клієнта. Різниця у вживанні однієї тактики в межах різних стратегій особливо помітна на невербальному рівні: посмішка, емоційність мовлення, висхідна інтонація на противагу нейтральному, часто сконцентрованому або суворому виразу обличчя, низхідній інтонації, автоматичному проговорюванню типових фраз.

Аналіз текстових фрагментів занять фітнесом виявив, що, як правило, пряме вказування на неправильність виконання вправи, тобто вираження несхвалення, не властиве АФД. Інструктор може виражати несхвалення виконання фізичної вправи не відкрито, а шляхом натякання через перепитування, повторення, коментування;

невербально – хитання головою, інтонацією тощо. Зміст НВК може не відповідати ВК (вербальному компоненту) – контрадикторний тип взаємодії ВК та НВК (Солощук, 2009). Розглянемо приклади тактики схвалення / несхвалення у межах контролюючої стратегії:

(9) *Instructor (says it standing between the client without looking at the addressee, first looking strict then smiling): Where are your abs, pulled in, right Francisco?*

Client: Sure (smiling).

Instructor (to everybody): Shoulders are back, and come up. Let's do that one more time (Harper, 2013).

(10) *Now, put your hands a little farther off you. Uh-h-h, other way, other way, baby. There you go!* (Майклс, 2021)

(11) *Extend. (Walks among the clients checking them out.) That's right. Everyone looks good* (Harper, 2013).

(12) *That's it – nice and easy start right now, guys* (Harper, 2013).

Помічено, що інструктор може вказувати на неправильність техніки виконання вправи того чи іншого клієнта, звертаючись не до нього безпосередньо, а до всіх одразу, аби не образити його при всіх. При цьому він може вказувати на інших, коментувати їх діяльність, спонукати їх до перевірки техніки виконання. Вирази, які вказують на його несхвалення наступні: *last thing I want to see is; I don't want to see*. До невербальних засобів вираження несхвалення відносимо демонстрування неправильної та правильної техніки, заперечні рухи руками, підняття вказівного пальця вгору у знак застереження, вдавання до заперечної інтонації тощо – координаційний та ідентифікаційний тип взаємодії ВК та НВК (Солощук, 2009). Розглянемо приклад:

(13) *(Pointing at the angle of Francisco's bent knee) I don't want to see your knee go past your toe. (The instructor addresses other clients.) Perfect form! That's what I want you to do. Look down at your leg right now, look down (index finger up, moves his hand, controlling intonation, addresses everyone). Make sure that you see that straight line* (Harper, 2013).

(14) *Last thing I want to see you do is round it all out (rounds his back out). I want you to pull back (pulls back)* (Harper, 2013).

Несхвалення техніки виконання вправи виражається також через наказ або заборону, тобто тактики директивної стратегії, та супроводжується застережним тоном інструктора і рухами, що демонструють правильність чи неправильність фізичної діяльності клієнта.

(15) *Don't try to add movement by swinging the legs up (she imitates swinging with her hands), because that's not using the stomach muscles. What you want to do is just concentrate on those lower abdominal, just contracting them, pulling them in and as they pull in, you're gonna lift the hips off the floor* (Fat Burning Classics T2, 2017).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, контролююча стратегія (і засоби її реалізації) є однією із домінуючих стратегій дискурсу фітнес-занять, вона орієнтована на забезпечення результативності діяльності інструктора та клієнтів під час занять фітнесом. Як виявило дослідження описаних тактик у межах контролюючої стратегії АФД, їх ефективність забезпечується не лише використанням інструктором вербального компонента комунікації, але й невербального; останній здебільшого підсилює та конкретизує перлокутивний ефект попереднього. Без вдавання інструктором до НВК на заняттях фітнесом, де комунікація обмежена специфікою інституційного дискурсу та часом, могли б мати місце непорозуміння та конфлікти.

У **перспективі** результати проведеного дослідження можуть бути використані для вивчення та виокремлення комунікативних стратегій і тактик інших видів дискурсу.

Бібліографічний список

- Білоус, І. М., 2015. Методика дослідження англійськомовного фітнес-дискурсу. В : В. В. Жуковська та О. А. Черниш, ред. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації*. Електронна бібліотека Житомирського державного університету, [онлайн] Доступно : <<http://eprints.zu.edu.ua/18917/>> [Дата звернення 26 жовтня 2021].
- Білоус, І. М., 2011. Визначення дискурсу фітнес-класу як одного із видів спортивного дискурсу. В : Н. С. Лиса, ред. *Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів* : Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 7–8 квітня 2011. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, с. 17–19.
- Вежбицка, А., 1997. Речевые жанры. *Жанры речи*, 1, с. 99–111.
- Дубчак, І. Є., 2009. *Спортивний дискурс в російському масмедійному комунікативному просторі*. Кандидат наук. Автореферат. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Зильберт, Б. А. и Зильберт, А. Б., 2001. Спортивный дискурс : базовые понятия и категории ; исследовательские задачи. *Язык. Сознание. Коммуникация*, 17, с. 45–55.
- Казеннова, О. А., 2009. *Функционирование фразеологизмов в устном дискурсе (на материале спортивных репортажей)*. Кандидат наук. Автореферат. Институт русского языка имени В. В. Виноградова РАН.
- Кудрин, С. А., 2011. *Базовые метафоры спортивного дискурса как текстопорождающие модели*. Кандидат наук. Автореферат. Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова.
- Майклс, Дж., 2021. *Революция тела Фаза 1, Тренировка 1*. [відео онлайн]. Доступно : <<https://www.youtube.com/watch?v=t9ekSUxE7ow>> [Дата обращения 24 октября 2021].
- Мальшева, Е. Г., 2011. *Русский спортивный дискурс : теория и методология лингвокогнитивного исследования*. Доктор наук. Автореферат. Омский государственный университет имени Ф. М. Достоевского.
- Маслоу, А., 1999. *Мотивация и личность*. Пер. с английского А. М. Татлыбаевой. Санкт-Петербург : Евразия.
- Панкратова, О. А., 2005. *Лингвосемиотические характеристики спортивного дискурса*. Кандидат наук. Диссертация. Волгоградский государственный университет.
- Снятков, К. В., 2009. *Коммуникативно-прагматические характеристики телевизионного спортивного дискурса*. Кандидат наук. Диссертация. Вологодский государственный университет.
- Солощук, Л. В., 2009. *Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному дискурсі*. Доктор наук. Автореферат. Київський державний університет імені Тараса Шевченка.
- Шмелева, Т. В., 1990. Речевой жанр. Возможности описания и использования в преподавании языка. *Russistik. Русистика. Научный журнал актуальных проблем преподавания русского языка*. 2, с. 20–23.
- Austin, J. L., 1962. *How to do things with words*. Oxford : Clarendon Press.

- Фэрклоу, Н., 2009. Диалектика дискурса. Перевод Е. Кожемякина. *Современный дискурс-анализ*, [онлайн] 1(1). Доступно: <<http://www.discourseanalysis.org/ada1/st9.shtml>> [Дата обращения 26 октября 2021].
- Fat Burning Classics T2*, 2017, [video online] Available at : <<https://www.youtube.com/watch?v=grSf1ocSUIU>> [Accessed 26 October 2021].
- Fonda, J., 2014. *Light Aerobics & Stress Reduction Program*. [video online]. Available at : <<https://www.youtube.com/watch?v=ff9hff5NpOM&list=PLAGJE-LKMj8yNx9egISe7S9LLwA9F6xsS>> [Accessed 21 October 2021].
- Fonda, J., 2021. *Workout Beginners*, [video online] Available at : <<https://www.youtube.com/watch?v=HVrTxJcotFQ>> [Accessed 26 October 2021].
- Harper, B., 2013. *Bob Harper Beginner short workout*. [video online]. Available at : <<https://www.youtube.com/watch?v=naJtNxEuBqw&t=124s>> [Accessed 20 October 2021].
- Kress, G., 1989. *Linguistic Process in Sociocultural Practice*. Oxford : Oxford University Press.
- Sacks, H., 1972. An initial investigation of the usability of conversational data for doing sociology. In : D. Sudnow, ed. *Studies in social interaction*. New York : Free Press, pp. 31–74.
- Searle, J. R., 1979. *Expression and meanin : studies in the theory of speech acts*. Cambridge : Cambridge University Press.

References

- Austin, J. L., 1962. *How to do things with words*. Oxford : Clarendon Press.
- Bilous, I. M., 2015. Metodyka doslidzhennia anhliiskomovnoho fitnes-dyskursu [The methodology of researching the English fitness discourse]. In : V. V. Zhukovska and O. A. Chernysh, eds. *Suchasni filolohichni doslidzhennia ta navchannia inozemnoi movy v konteksti mizhkulturnoi komunikatsii [Modern philological research and teaching foreign languages in the context of intercultural communication]*. Zhytomyr State University Library, [online] Available at : <<http://eprints.zu.edu.ua/18917/>> [Accessed 26 October]. (in Ukrainian).
- Bilous, I. M., 2011. Vyznachennia dyskursu fitnes-klasu yak odnoho iz vydiv sportyvnoho dyskursu [Defining fitness discourse as one of the types of sports discourse]. In : N. S. Lysa, ed. *Problems and perspectives of linguistic research in the conditions of globalized processes : Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference, Ternopil, 7–8 April 2011*. Ternopil : Ekonomichna dumka TNEU, pp. 17–19. (in Ukrainian).
- Dubchak, I. Ye., 2009. *Sportyvnyi dyskurs v rosiiskomu masmediinomomu komunikatyvnomu prostori [Sports discourse in Russian mass media communicative space]*. Ph.D. Abstract. Kiev National Taras Shevchenko University. (in Ukrainian).
- Fairclough, N., 2009. Dialektika diskursa [The Dialectics of Discourse]. Translated by E. Kozhemyakin. *Sovremennyj diskurs-analiz*, [online] 1(1). Available at : <<http://www.discourseanalysis.org/ada1/st9.shtml>> [Accessed 26 October]. (in Russian).
- Fat Burning Classics T2*, 1988, [video online]. Available at : <<https://www.youtube.com/watch?v=grSf1ocSUIU>> [Accessed 26 October 2021].
- Fonda, J., 2014. *Light Aerobics & Stress Reduction Program*. [video online]. Available at : <<https://www.youtube.com/watch?v=ff9hff5NpOM&list=PLAGJE-LKMj8yNx9egISe7S9LLwA9F6xsS>> [Accessed 21 October 2021].

- Fonda, J., 2021. *Workout Beginners*, [video online]. Available at : <<https://www.youtube.com/watch?v=HVrTxJcotFQ>> [Accessed 26 October 2021].
- Harper, B., 2013. *Bob Harper Beginner short workout*. [video online]. Available at : <<https://www.youtube.com/watch?v=naJtNxEuBqw&t=124s>> [Accessed 20 October 2021].
- Kazenova, O. A., 2009. *Funkcionirovanie frazeologizmov v ustnom diskurse (na materiale sportivnykh reportazhei)* [Functioning of phraseological units in oral discourse (based on the materials of sports reports)]. Ph.D. Abstract. V. V. Vinogradov Russian Language Institute of the Russian Academy of Sciences. (in Russian).
- Kress, G., 1989. *Linguistic Process in Sociocultural Practice*. Oxford : Oxford University Press.
- Kudrin, S. A., 2011. *Bazovye metafory sportivnogo diskursa kak tekstoporozhdaiushchie modeli* [Basic metaphors of sports discourse as text generating models]. Ph.D. Abstract. Lomonosov Moscow State University. (in Russian).
- Malysheva, E. G., 2011. *Russkii sportivnyi diskurs: teoriia i metodologiya lingvokognitivnogo issledovaniia* [Russian sports discourse: theory and methodology of linguocognitive research]. Ph.D. Abstract. Omsk F. M. Dostoevsky State University. (in Russian).
- Maslou, A., 1999. *Motivatciia i lichnost* [Motivation and personality]. Translated from English A. M. Tatlybaeva. Sankt-Peterburg : Evraziia. (in Russian).
- Michaels, J., 2021. *Banish Fat Boost Metabolism Complete Workout*. [video online]. Available at : <<https://www.youtube.com/watch?v=t9ekSUXE7ow>> [Accessed 24 October 2021].
- Pankratova, O. A., 2005. *Lingvosemioticheskie kharakteristiki sportivnogo diskursa* [Linguosemiotic characteristics of sports discourse]. Ph.D. Dissertation. Volgograd State University. (in Russian).
- Sacks, H., 1972. An initial investigation of the usability of conversational data for doing sociology. In : D. Sudnow, ed. *Studies in social interaction*. New York : Free Press, pp. 31–74.
- Searle, J. R., 1979. *Expression and meanin: studies in the theory of speech acts*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Shmeleva, T. V., 1990. Rechevoi zhanr. Vozmozhnosti opisaniia i ispolzovaniia v prepodavanii iazyka [The speech genre. The options of description usage]. *Russistik. Russian studies. Scientific journal of topical problems of teaching the Russian language*, 2, pp. 20–23. (in Russian).
- Sniatkov, K. V., 2009. *Kommunikativno-pragmaticheskie kharakteristiki televizionnogo sportivnogo diskursa* [Communicative-pragmatic characteristics of television sports discourse]. Ph.D. Dissertation. Vologda State University. (in Russian).
- Soloshchuk, L. V., 2009. *Vzaiemodiia verbalnykh i neverbalnykh komponentiv komunikatsii u suchasnomu anhlomovnomu dyskursi* [Interaction of Verbal and Non-Verbal Components of Communication in Modern English Discourse]. Ph.D. Dissertation. Kiev National Taras Shevchenko University. (in Ukrainian).
- Vezhbitcka, A., 1997. Rechevye zhanry [Speech genres]. *Speech genres*, 1, pp. 99–111. (in Russian).
- Zilbert, B. A. and Zilbert, A. B., 2001. Sportivnyi diskurs : bazove poniatii i kategorii; issledovatel'skie zadachi [Sport discourse: basic notions and categories; esearch tasks]. *Language. Mind. Communication*. 17, pp. 45–55. (in Russian).

Стаття надійшла до редакції 01.11.2021.

I. Medvedska
Ye. Vienievtseva

THE MEANS OF LANGUAGE OBJECTIVATION OF THE CONTROLLING STRATEGY OF ENGLISH FITNESS DISCOURSE

The intensification of globalization inevitably leads to the change of people's values, the emerging of new social institutions, and, as a consequence, new institutional discourses. Thus, the dominating values of the XXth and XXIst centuries are strong health and good looks, which are embodied in the notion "healthism" – the high level of medical (physiological and nutritional) awareness. The popularization of healthy lifestyle and a beautiful body, as well as the promotion of fitness clubs resulted in the appearance of such a type of a discourse as fitness discourse, which we define as a variety of sports discourse that comes as a unique independent cognitive-communicative phenomenon, a relatively soft and flexible type of institutional communication which at the same time possesses the features of individual-oriented communication.

It is a generally acknowledged fact that any discourse has its communicative tasks and aims, realizes basic needs and values of its participants, hence, it is based on a standard set of strategically oriented utterances. Discourse of fitness classes is not an exception.

The article deals with the language means which realize the informative-teaching strategy within the framework of English fitness discourse that can be defined as an independent social practice that reflects certain mental and verbal characteristics of speakers and realises the communicative intentions of individuals aimed at satisfying diverse lower and higher needs. Basing on the research of the contextual semantics of the typical language units set, characteristic of a specific communicative tactics of English fitness discourse, as well as using the systemic-functional and stylistic methods along with semantic-syntactical analysis, we identified the textual implications and connotations of certain verbal units, that possess the potential to influence the addressee of English fitness discourse.

The research resulted in singling out the following communicative tactics of the controlling strategy: the tactics of monitoring, check-back, reminding, approval / disapproval, which realize the main communicative intention that is to control the correctness of performing the workout techniques, as well as eliminating the available mistakes during fitness lessons and to ensure the result of workouts. The control strategy alongside with the means of its implementation is considered to be one of the dominant ones in the discourse of physical activities and is aimed at ensuring the effectiveness of the instructor and the clients during the physical activities. The results of the research can be used to study and strengthen the communicative strategies and tactics of other discourses.

Key words: *institutional discourse, fitness discourse, communicative intention, communicative strategy, communicative tactics, speech act.*

УДК 81'27

М. В. Музыка

ORCID: 0000-0002-9421-3140

МОВНА СТІЙКІСТЬ ЯК ВИЯВ СТАВЛЕННЯ ДО МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ОПИТУВАННЯ)

У статті проаналізовано взаємозв'язок категорій «мовна стійкість» та «ставлення до мови», простежено вплив на мовну стійкість соціолінгвістичних параметрів, пов'язаних із термінологічним полем «ставлення до мови». Мовна стійкість показує ставлення до мови через параметри мовної поведінки в дво-чи багатомовних ситуаціях (вибір мови, мовна стабільність, мовна лояльність тощо). Якщо ставлення до мови є позитивним, то мова активно функціонує у суспільстві, якщо ж негативним, то бажання мовців використовувати мову у щоденному житті відсутнє, бажання зберігати мову немає. У статті здійснено короткий аналіз мовної стійкості молоді на основі проведеного опитування та сформульовано тенденції, які побутують при виборі мовного коду, а також визначено, яку роль відіграє ставлення до мови в суспільстві у формуванні мовної поведінки індивіда.

Ключові слова: ставлення до мови, мовна стійкість, мовна поведінка, мовна ситуація, мовний код.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-237-244

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. XXI століття характеризується процесами глобалізації, стиранням кордонів, прагненням незалежних держав зміцнити свої позиції на світовій арені. Такі зміни мають наслідки й в мовній організації світу: мови з високим рівнем поширення та використання зміцнюють свої позиції не тільки у межах однієї держави, але й отримують значний вплив та поширення на території інших країн, набуваючи нових функцій та престижу, тоді як менш популярні мови стають менш поширеними та опиняються в зоні ризику й потребують інституційної підтримки.

У контексті збереження власної мовної ідентичності важливу роль відіграє мовна стійкість, яку дослідниця Т. Симоненко визначає як «якість, намір, психологічний орієнтир індивіда непохитно користуватися у щоденному спілкуванні певною мовою, мовними засобами, які є для людини природовідповідними та близькими з погляду її виховання та освіти» (Симоненко, 2004, с. 46). Головні джерела, які живлять мовну стійкість, визначив у своїх працях О. Ткаченко: національна традиція, національна свідомість та національна культура (Ткаченко, 1990; Ткаченко, 1991).

Мовна стійкість у широкому розумінні визначається вибором мови. Якщо мовець має позитивне ставлення до мови, він використовує мову для реалізації власних комунікативних потреб, у такому випадку мова вітальність мови зростає, якщо ж ставлення до мови є негативним, то бажання мовців користуватись мовою та ідентифікувати себе з цією мовою немає, з часом мова звужує свої функції, виходить із вжитку та занепадає.

Мета нашого дослідження – дослідити мовну стійкість як вияв ставлення до мови в Україні.

Аналіз досліджень з теми статті. Ставлення до мови як соціолінгвістична категорія в українському мовознавстві вивчалася спорадично. У публіцистичній та лінгвістичній літературі спостерігаємо сплутування категорії «ставлення до мови»

як поняття соціолінгвістичного термінологічного поля, що перетинається з категоріями мовна поведінка, мовна політика, мовна свідомість, мовна ідентичність тощо, і ставлення (відношення) до мови, що фактично є емоційним висловлюванням щодо мовних фактів. Часто дослідники співвідносять його з поняттям установки – і це призводить до сплутування ставлення до мови в соціолінгвістиці та ставленням до мови у соціальній психології. Спираючись на соціолінгвістичні дослідження західних науковців, під ставленням до мови розуміємо не тільки позитивне чи негативне ставлення щодо будь-якого об'єкта, але насамперед мовну орієнтацію й сукупність мовних знань і навичок, які – зокрема – дозволяють простежити особливості мовної стійкості як однієї із соціолінгвістичних характеристик ставлення до мови, що розкривається через мовну поведінку та мовленнєву діяльність.

У цьому дослідженні ми апелюємо до зв'язку між ставленням до мови та мовною стійкістю, оскільки дослідження науковців доводять, що знання про ставлення до мови дозволяє оцінити не тільки лояльність щодо певної мови, але і її функціональну значущість. За таких умов ставлення до мови дозволяє визначити символічну роль мови як цінності, а саме: мова як символ національної ідентичності, символ автентифікації й місток до славного минулого (Fasold, 1984, с. 60), засіб досягнення цілі й самореалізації, а також простежити мотивацію вибору певного мовного коду (Vaker, 1992).

Мовна стійкість є важливим маркером для розуміння ставлення до мови, що побутує серед мовців, оскільки ставлення до мови – це внутрішні установки щодо вибору мовного коду, які, зокрема, вказують на зв'язок між мовною ідентичністю та прагматичним вибором мови та проявляються у мовній поведінці індивіда під час вибору мовного коду, а мовна стійкість – це індивідуальна чи групова мовна поведінка, спрямована на закономірне використання рідної мови залежно від обставин комунікації (Руда, 2000, с. 51–53). Л. Масенко акцентує на тому, що існує відмінність між тим, як люди використовують свою мову, і тим, що вони думають про свою мовну поведінку та мовну поведінку інших (Масенко, 2010, с. 107). О. Ткаченко, зокрема, наголошує, що відсутність мовної стійкості може спричинити втрату навіть найстабільнішої й найвпливовішої, найпоширенішої у світі мови (Ткаченко, 1990, с. 3).

Небайдуже, ціннісне ставлення до мови як із боку окремої людини, так і всього суспільства, на думку П. Селігея, найкраще позначати терміном «мовна свідомість» (далі – МС). Це поняття охоплює погляди, уявлення, почуття, оцінки, а також настанови щодо мови та мовленнєвої діяльності, характеризує мовну поведінку. МС є важливим стратегічним чинником мовної стійкості. Адже доля мови чи не в першу чергу залежить від ставлення до неї: якщо мову поважають і цінують, вона краще зберігається і швидше вдосконалюється, якщо ж такої уваги й опіки немає – ризикує стати жертвою масового відступництва, після чого її неминуче спіткають скорочення функцій, занепад і смерть (Селігей, 2010, с. 177).

Актуальність дослідження ставлення до мови серед молоді зумовлена тим, що інформація про ставлення до мови молоді дозволяє не тільки окреслити мовну ситуацію станом на сьогодні, але й робити прогностичну оцінку щодо перспектив її розвитку.

Виклад основного матеріалу. На думку багатьох дослідників на мовну стійкість саме молодого покоління впливає престиж мови, її авторитет в міжнародному та міжнародному спілкуванні. Престиж мови залежить від багатьох чинників, головними серед яких є авторитет України у світовому просторі, державний статус мови, її інформативність.

Для проведення аналізу мовної стійкості як вияву ставлення до мови молоді було проведено опитування в соціальній мережі «Instagram» з використанням «Googleforms», обрано саме цю соціальну мережу не випадково, оскільки вона особливо популярна

серед молоді та дозволяє швидко отримувати зворотний зв'язок. Цільова аудиторія – це молодь віком від 14-35 років, критерій виділення соціально-демографічної групи «молодь» – нормативно-правовий. Дослідники визначають проміжок віку від 14-35 років як етап формування соціальної зрілості у більшості членів суспільства. Оскільки ставлення до мови не можна дослідити через прямі питання, для уникнення наперед продуманих відповідей було проведено опитування щодо мовної стійкості респондентів в різних мовленнєвих ситуаціях, та через аналіз отриманих даних здійснено спробу сформулювати ставлення до української мови в цільовій групі, яка взяла участь в опитуванні.

Учасники опитування за національністю українці, окрім 2 осіб, що ідентифікували себе як вірменка та таджик. За гендерним принципом в опитуванні взяло участь 40,2 % (52) чоловіків та 59,8 % (79) жінок. У 81,1 % (107) опитуваних – вища освіта, 15,2 % (20) – середня освіта, 2,7 % (4) – здобувають освіту.

У ході дослідження було зіставлено показники щодо місця проживання, місця народження та відповіді на питання «яка ваша мова рідна». На діаграмах представлені дані за наступними принципами:

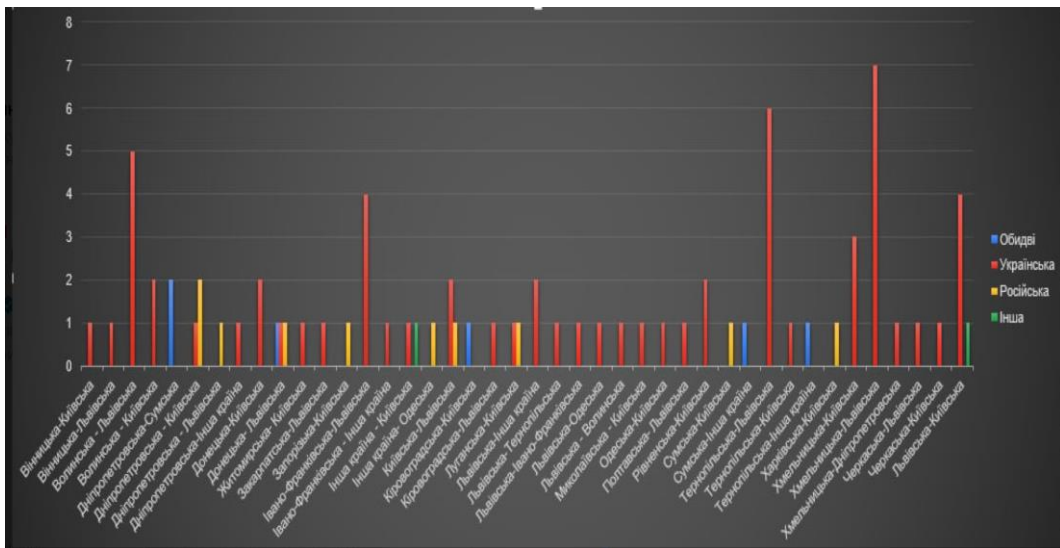

Рисунок 1. Народились в одній області та змінили місце проживання.

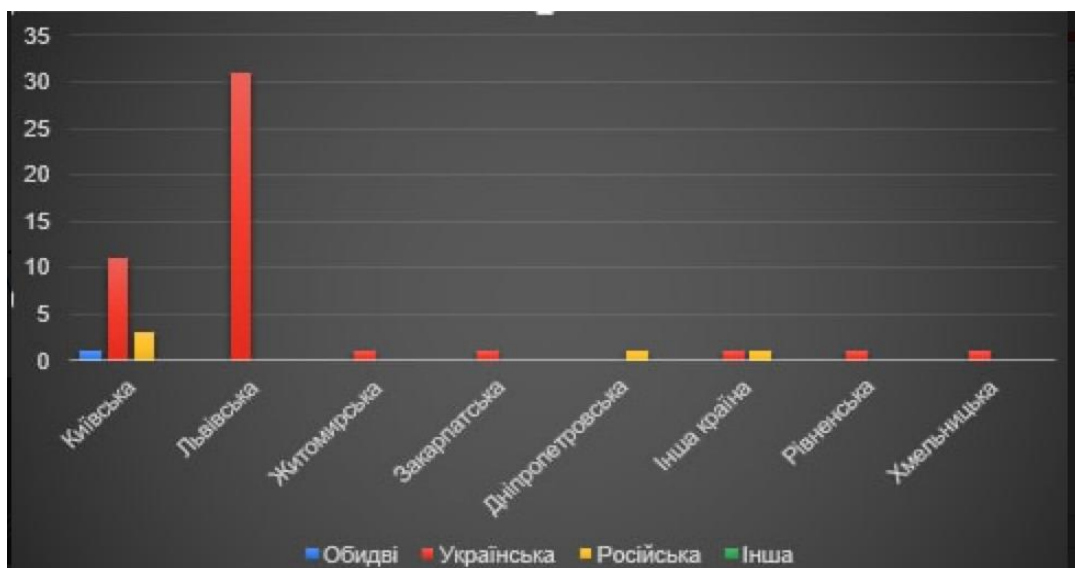

Рисунок 2. Народились та проживають в одній області.

Варто зазначити, що вихідці зі Східних регіонів України, попри зміну місця проживання, визначають рідною мову – російську. Загалом за критерієм «ваша рідна мова» – 82,6 % (109) визначили як рідну мову – українську, 11,4 % (15) – російська, 4 учасники зазначили – «обидві», один учасник – вірменську та один учасник – «суржик ☺».

За критерієм «Якою мовою ви спілкуєтесь з батьками» – 68,9 % (91) визначили – українською, 24,2 % (32) – російською, 4 учасників – двома, оскільки один із батьків – росіянин», 1 учасник – двома, але серед них немає української, 1 учасник – вірменською, 2 учасники – суржиком.

За критерієм «Чи переходите ви на мову співрозмовника?» 39,4 % (52) – так, рідко, 25 % (33) – ні, не переходжу, 22 % (29) – так, завжди, серед власних відповідей: 5 учасників – тільки на англійську, 1 учасник – переходжу, коли комунікація іде з клієнтом, 3 учасники – так, часто, 2 учасники – тільки на роботі, 2 учасники – на російську ні, на інші так, 4 учасники – тільки з іноземцями, 1 учасник – вмикається суржик, 1 учасник – «Залежить від ситуації. Якщо російсько-українським суржиком розмовляють українці (так, це не справжня російська, а досить невдалий гібрид), вони прекрасно розуміють українську, тому сенсу переходити на російсько-український суржик не бачу».

Носії російської мови, що також визначають її як рідну мову, переходять на українську рідко, зазвичай цей перехід зумовлює ситуація. Схожу тенденцію спостерігаємо серед носіїв української мови, які також переходять на мову спілкування співрозмовника, якщо цього вимагає ситуація – співрозмовник – іноземець, робота, щоб уникнути непорозумінь. Як бачимо, відсоток тих, хто не переходить на мову співрозмовника досить невисокий – 25 % (33) зі всіх учасників опитування. Такий перехід учасники експерименту аргументують прагненням уникнути непорозумінь або ситуацією, тобто таке явище можна трактувати двозначно – або ж як мовну толерантність українськомовної молоді, або ж як відсутність мовної стійкості, проте обидва явища не мають позитивного наслідку та не свідчать про високу мовну свідомість респондентів.

Також ми проаналізували відповіді на питання «Якою мовою ви спілкувались у дитинстві (до школи)?» та «Якою мовою ви спілкуєтесь на роботі / в університеті / з друзями?». За критерієм «Якою мовою ви спілкувались у дитинстві (до школи)?» 68,9 % (91) – українською, 29,5 % (39) – російською, 1 учасник – суржик, 1 учасник – іншою.

За критерієм «Якою мовою ви спілкуєтесь на роботі/в університеті/ з друзями?» – 65,2 % – українською, 18,9 % російською, 3 учасників – якщо офіційна розмова (у закладах навчання, на роботі) – українською, 8 учасників – і російською, і українською, залежно від того, якою мовою звертаються до мене, 4 респонденти зазначили українську та англійську, один учасник – польську. Як бачимо, можна припустити, що серед молоді існує тенденція до потрактування української мови як мови офіційного спілкування.

Ми порівняли відповіді на ці два запитання та отримали наступні результати:

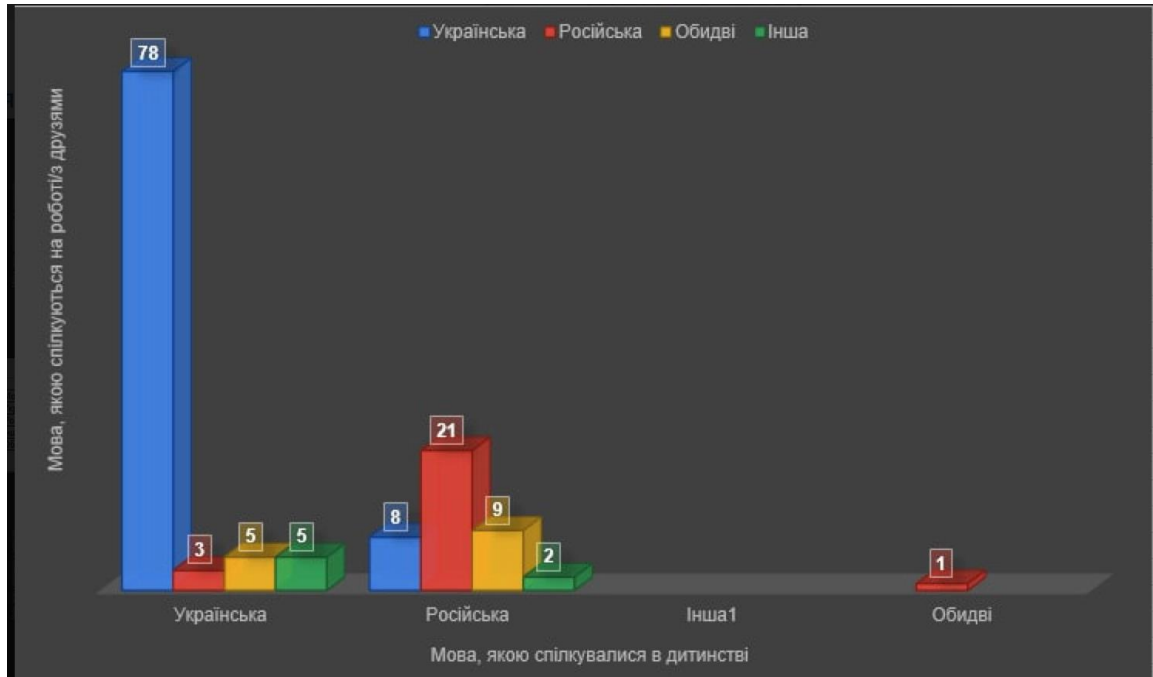

Рисунок 3. Мова спілкування

Учасники опитування, які зазначили мову спілкування у дитинстві українською: 78 учасників – українською спілкуються на роботі / в університеті / з друзями, 8 учасників – спілкуються російською на роботі. Учасники опитування, які зазначили мову спілкування у дитинстві російську, – тільки 3 спілкуються на роботі / в університеті / з друзями українською, 21 учасник не змінює мову спілкування та використовує ту, якою він спілкувався в дитинстві. Обидві мови використовували та використовують 14 учасників експерименту, 5 учасників, які спілкувались українською у дитинстві – спілкуються іншою мовою, ніж російська та українська, 2 учасники, що в дитинстві спілкувались російською, використовують іншу мову, ніж українська і російська.

За критерієм «Якою мовою ви звертаєтесь до продавця в магазині?» 75 % (99) – українською, 12,9 % (17) – російською, в блоці «інше» зазначено, обома, залежить від ситуації (2), частіше російською (3), залежно в якій частині України (3), польською (2), коли як (2), В Україні лише українською, У мережевих супермаркетах – українською. У місцевих маленьких магазинах – російською, коли знаю, що людина відповідає російською (1), від магазину, настрою і т.д., частіше російською (1), іншою (1).

За критерієм «Якою мовою ви звертаєтесь до людей у громадському транспорті, якщо раптом вам потрібна їхня допомога?» 75 % (99) – українською, 15,9 % (21) – російською, 2 – обома, залежить від ситуації – 5 учасників, мовою регіону – 3 учасники, 1 учасник – Звертаюсь українською зазвичай, але якщо я в цей момент з кимось розмовляю російською, то можу несвідомо розмовляти російською і з усіма навколо, 1 учасник – польською.

Така тенденція свідчить, що носії російської мови є стійкіші при виборі мови спілкування, тоді як носії української мови все ще готові переходити на російську мову, виправдовуючи такий перехід – «для уникнення непорозумінь».

За критерієм «Як ви ставитесь до Закону, що передбачає перехід сфери обслуговування на українську мову?» 78 % (103) – позитивно, 15,2 % (20) – нейтрально, 5,3 % (7) – негативно, інше – «Позитивно, але це породить багато конфліктів».

Невпевнений, що воно цього варте», «Вважаю це є більш незручним для продавців, ніж корисним».

Варто зауважити, що «негативно» відповіли вихідці з Донецької, Луганської, а також Одеської області, «нейтрально» ж відповіли вихідці з Хмельницької, Київської, Харківської та Дніпропетровської, також ці учасники опитування зазначили російську мову як рідну, вони не переходять на мову спілкування співрозмовника, або переходять рідко.

За критерієм «Чи впливає мова, якою звертається до вас мовець, на ваше ставлення до нього?» 68,2 % (90) – так, 21,2 % (28) – ні, 8,3 % (11) – не знаю, інше – «Напевно, впливає, бо це спосіб, за допомогою якого розумієш, що це за людина», «трішки», «якщо буде російська, то впливає». З отриманих відповідей бачимо, що мова, яку носій використовує при комунікації, впливає на враження/ ставлення, яке сформує про нього учасник діалогу.

За критерієм «Для вас мова – це» – питання відкритого характеру, на це питання відповіло 100 учасників опитування. З отриманих відповідей бачимо, що ставлення до мови серед молоді, яка взяла участь в опитуванні, має як інтегративне, так й інструментальне значення, що ще раз підтверджує, що мова є важливим засобом не тільки реалізації мовленнєвої діяльності, але й цінністю, засобом самовираження та ідентифікації.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проаналізувавши результати опитування, можна зробити висновок, що мовна стійкість серед українськомовної молоді, котра взяла участь в опитуванні, не сильно виражена, оскільки серед відповідей бачимо бажання іти на компроміс, змінювати власну мовну поведінку відповідно до мовленнєвої ситуації, бути толерантними до носіїв іншої мови, тоді як носії російської мови, які визначають російську мову як рідну, є більш стійкими під час комунікації.

Для українськомовної молоді мова – це найперше національна цінність, засіб ідентифікації, що свідчить про переважання інтегративного ставлення до мови, де мова – цінність, а не тільки спосіб вираження власної думки та почуттів чи інструмент для професійного та суспільного зростання, відповідно для українськомовної молоді важливо зберігати престиж мови та утверджувати її державний статус, тоді як російськомовна молодь використовує мову як інструмент, засіб спілкування, що свідчить про переважання інструментального ставлення до мови, де мова є засобом досягнення комунікативної мети та професійного зростання.

Наше дослідження є спробою окреслити тенденції, що побутують серед молоді в Україні та дослідити, як мовна стійкість мовця може виявляти його ставлення до мови та як ставлення до мови впливає на мовну поведінку учасника комунікативного процесу. **Перспективою** подальших досліджень є аналіз мовної ситуації в Україні та комплексне дослідження ставлення до мови в українському молодіжному середовищі.

Бібліографічний список

- Масенко, Л. Т., 2010. *Нариси з соціолінгвістики*. Київ: Видавничий дім Києво-Могилянська академія.
- Руда, О. Г., 2000. До питання настанов щодо мови спілкування в українському соціумі. *Мовні і концептуальні картини світу*, 26 (3), с. 51–55.
- Селігей, П. О., 2010. Про виховання мовної свідомості. *Мовознавство*, 2–3, с. 176–193.
- Симоненко, Т., 2004. Стимулювання студентів до українськомовної стійкості. *Українська мова і література в школі*, 1, с. 46–47.

- Ткаченко, О. Б., 1991. До проблеми мовної стійкості (питання внутрішніх перешкод). *Мовознавство*, 2, с. 14–18.
- Ткаченко, О. Б., 1990. Проблема мовної стійкості та її джерела. *Мовознавство*, 4, с. 3–10.
- Baker, C., 1992. *Attitudes and language*. Clevedon : Multilingual Matters.
- Fasold, R., 1984. *The Sociolinguistics of Society*. Oxford : Blackwell.

References

- Baker, C., 1992. *Attitudes and language*. Clevedon : Multilingual Matters.
- Fasold, R., 1984. *The Sociolinguistics of Society*. Oxford : Blackwell.
- Masenko, L. T., 2010. *Narysy z sotsiolinhvistyky [Essays on sociolinguistics]*. Kyiv : Vydavnychiy dim Kyievo-Mohylianska akademiia.
- Ruda, O. H., 2000. Do pytannia nastanov shchodo movy spilkuvannya v ukrainskomu sotsiumi [On the issue of guidelines on the language of communication in Ukrainian society]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, 26 (3), pp. 51–55.
- Selihey, P. O., 2010. Pro vykhovannya movnoi svidomosti [On cultivation of linguistic consciousness]. *Movoznavstvo*, 2–3, pp. 176–193.
- Symonenko, T., 2004. Stymuliuvannya studentiv do ukrainskomovnoi stiikosti [Encouraging students to Ukrainian-speaking stability]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 1, pp. 46–47.
- Tkachenko, O. B., 1991. Do problemy movnoi stiikosti (pytannia vnutrishnikh pereshkod) [To the problem of stability (the issue of internal language barriers)]. *Movoznavstvo*, 2, pp. 14–18.
- Tkachenko, O. B., 1990. Problema movnoi stiikosti ta yii dzherela [The problem of language stability and its sources]. *Movoznavstvo*, 4, pp. 3–10.
- Стаття надійшла до редакції 31.10.2021.

M. Muzyka

LANGUAGE STABILITY AS THE IDENTIFICATION OF THE LANGUAGE ATTITUDE (ON THE SURVEY DATA)

This article deals with the problem of language attitude investigation. For this purpose, we tried to analyze the relation between language stability and language attitude how these phenomena interreact and how the knowledge of language stability can reflect the language attitudes.

The scientific researches prove that the knowledge of the language attitude allows to evaluate not only loyal attitude (favor) to the language but also its functional value. In such conditions, language attitude shows the symbol role of language as a value of national identity, symbol of authentication, bridge to the past history of the nation, as well as, the means of the goal achievement and self-development.

Considering the investigations of scientists from west countries, we understand language attitude as both positive or negative evaluation to any object and as an accumulated knowledge which in general helps to estimate the language stability, which is one of the characteristics of the language behavior and is reflected during the language activity processes.

The motives of usage one language instead of the other in the bilingual's situation is one of the subjects of the language attitude investigation in Ukrainian sociolinguistics. We conducted the survey which helped to describe the Ukrainian youth's language attitude now and build the perspective of the language situation development in the future.

For Ukrainian-speaking young people, language is the highest national value, a guide for identification, which demonstrates the promotion of the integrative language attitude.

In this case language is a value, and not just to express their own thoughts, but a tool for professional and social growth. According to opinions of the Ukrainian-speaking youth it is essential to keep the prestige of the language and the assertion of its state status. Whilst Russian-speaking youth use the language as a tool that helps to communicate, which shows the benefits of instrumental language attitude, where language is a means to achieve communicative goals and professional growth.

The results of our investigation show that language attitude among Ukrainian youth, who participated in the survey has instrumental and integrative meaning, which confirms that the language is not only the means of language activities but also a value, a tool for self-expression and identification.

Our study is an attempt to outline the trends prevailing among young people in Ukraine and to explore how the language stability of the speaker can reveal their language attitude and how the latter affects the language behavior of the participant in the communicative process.

The prospect of further research is the analysis of the language situation in Ukraine and a comprehensive study of the language attitude in the Ukrainian youth environment.

Key words: *Language attitude, language stability, language behavior, language situation, language code.*

УДК 81-11'04

М. Я. Оленяк

ORCID 0000-0002-5888-326X

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ОБРАЗНОГО ПОРІВНЯННЯ: ДОБА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Стаття присвячена дослідженню середньовічних концепцій образного порівняння як західної, так і східної традицій. В ній актуалізується перехід від класичних фундаментальних напрацювань до середньовічного їх переосмислення в європейській спеціалізованій літературі, а також незалежне від них потрактування розглядуваної категорії за межами Європи. Встановлюється кореляція термінології різних епох та окреслюється залежність наукової думки від історичного етапу розвитку суспільства.

Ключові слова: образне порівняння, метафора, компаративність, середньовіччя, риторика, троп, фігура мовлення.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-245-253

Постановка проблеми. Сучасні теорії метафори, а, відтак, і образного порівняння, яке практично завжди розглядається у світлі теорії метафори, переважно позиціюються як такі, що стоять в опозиції до класичних традицій, пов'язаних, перш за все з Аристотелем, котрий розглядав метафору виключно з позиції її функціонування в літературі та ораторських промовах (Black, 1993, с. 22; Lakoff and Johnson, 1980, с. 190–193; Lakoff, 1993; Ortony, 1993, с. 3). Однак, з відносною долею впевненості можна стверджувати, що не тільки дослідження образності сягають епохи античності, але й ключові аспекти сучасних концепцій і теорій метафори кореняться в давньогрецьких та давньоримських розвідках; позатим сучасна термінологія й окремі аспекти потрактування фігуративного мовлення несуть в собі відбитки становлення наукової думки протягом усіх історичних епох, які певною мірою визначали стан розвитку лінгвістики, котра згодом розвинулася з риторики. Прихильниками такого бачення проблеми можна вважати цілу низку дослідників (Filonik, 2021; Kirby, 1997; Mahon, 1999; Novokhatko, 2017; Ricoeur, 1978, 1996; Swiggers, 1984; Wierzbicka, 1986;), які знаходять ремінісценції Аристотелівських вчень в сучасних когнітивних теоріях метафори.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавленість образним мовленням, а, відповідно, й історією його дослідження не припиняється протягом багатьох століть. На сучасному етапі дослідники більшою мірою концентруються на розвитку метамови, не завжди віддаючи належне фундаментальним основоположним працям класиків. Водночас констатацію прямого зв'язку сьогоднішніх розвідок з напрацюваннями тисячолітньої давності можемо спостерігати в низці праць. Зокрема Swiggers (Swiggers, 1984) вбачає «дивовижно сучасні» тенденції в потрактуванні метафоричних процесів Аристотелем, в яких він прослідковує лінгвістичні, когнітивні та культурні параметри аналізу. Kirby (Kirby, 1997, с. 518) вважає, що дещо поблажливе, а інколи й агресивне, ставлення до теорій Стагирита є питанням моди та користанням з того, що подальша полемізація з ним неможлива. Про некоректне тлумачення і перебільшення різниці в поглядах на метафору давньогрецькими та сучасними дослідниками пише Filonik (Filonik, 2021), який стверджує, що когнітивні аспекти метафори були достатньо чітко

сформульовані в давньогрецьких теоретичних працях, і що Аристотель розглядав метафору не тільки як риторичний прийом, але і як концептуальний процес, що згодом частково було втрачено в давньоримській риторичі, яка слугувала основою пізніших європейських студій. Novokhatko, вивчаючи лінгвістичне потрактування метафори Квінтіліаном, доходить висновку, що «не зважаючи на те, що Квінтіліан термінологічно залишається в царині риторики, він достатньо прогресивно висвітлює деякі аспекти когнітивного, семантичного та прагматичного потрактування метафори, що наближається до того, що Лакофф назвав би «головним механізмом, за допомогою якого ми розуміємо абстрактні поняття та виконуємо абстрактні міркування» (Novokhatko, 2017, с. 317). Таким чином, є достатньо прихильників тієї позиції, що коріння сучасних потрактувань образного мовлення сягають глибокої давнини, однак, у переважній більшості випадків, якщо мовознавці й звертаються до історичної спадщини лінгвістики в цьому аспекті, то, як правило, обмежуються констатацією початку відповідних досліджень в епоху античності, з подальшим викладом сучасних концепцій, повністю залишаючи поза увагою епохи середньовіччя і відродження, що й зумовлює **актуальність даної статті**. Авторська позиція полягає в тому, що розвідки античних філософів, логіків, ораторів і літераторів визначили вектори подальших досліджень, в котрих первісні ідеї частково зазнали переосмислення в епоху середньовіччя, тому становлення наукових міркувань стосовно образного мовлення загалом і образного порівняння зокрема доцільно розглядати з позицій діахронії, хронології поповнення місткого світового «репозитарію» публікацій. Мовознавство в даному дослідженні трактується як динамічна система, що зазнає значних або незначних змін, які провокуються взаємодією різних факторів: історичних, соціальних, культурних тощо.

Мета даної публікації полягає в з'ясуванні становлення наукової думки стосовно образного порівняння в епоху середньовіччя як розвитку класичних концепцій давніх греків і римлян в умовах наступального розповсюдження Християнства в Європі. Її реалізація передбачає виконання низки **завдань**, які зокрема охоплюють: стисле окреслення досягнень в епоху античності, що передує середньовіччю; розвиток термінології, дотичної до сучасного потрактування образного порівняння; огляд напрацювань мислителів розглядуваної епохи; актуалізацію ідеї залежності мовознавчих теорій від особливостей тогочасного розвитку суспільства; географічну диференціацію концепцій образного порівняння.

Виклад основного матеріалу. Перехід від однієї епохи до іншої Kennedy (Kennedy, 1999) описує в контексті еволюції риторики від первинної до вторинної, стверджуючи зміну акцентів у риторичних промовах: спочатку для конкретних суспільно зумовлених цілей, коли риторика була по суті мистецтвом усного переконання, а потім їх адаптацію у вторинному середовищі, такому як література, де вони призначені створювати певний художній образ. Це явище він описує як «тенденцію риторики зміщувати фокус з переконання на розповідь, з суспільного контексту на особистий, з промови на літературу, включаючи поезію» (Kennedy and Chiappe, 1999, с. 3). Для образного порівняння, як і для метафори, перехід риторики на черговий виток своєї еволюції промовисто закарбувався в подальшій їх інтерпретації, особливо на тлі інтенсивного розповсюдження християнства в Європі.

До початку нашої ери Стоїки вже виокремили тропи та фігури мовлення, перший перелік яких був укладений в *ad Herennium*, і подальша доля метафори та образного порівняння пов'язується власне з цими двома категоріями, визначення та складові елементи котрих варіювалися від автора до автора. В період раннього Середньовіччя практично всі європейські розвідки фіксуються латиною, а різновиди образного

порівняння номінуються транслітерованими Аристотелівськими термінами *icon* та *parabola*, до них додається *paradigma* (черговий транслітерований термін Аристотеля *παράδειγμα*, який він ніколи не поєднував з першими двома), і ці три гіпоніми формують гіперонімне поняття *homoeosis*, яке й відповідає власне образному порівнянню. Елій Донат (320–380) визначає тропи як вирази, чиє первісне значення змінюється заради окраси мовлення. *Homoeosis* є останнім, тринадцятим тропом Доната, який не входив до переліку тропів у *ad Herennium* (Murphy, 1970). Тлумачення виокремлених Донатом різновидів образного порівняння зафіксовано в *Etymologia sive origines* Ісидора Севільського (між 560–570 – 636) як тридцять перший троп. І хоча робота називається *Етимологія*, автор відносить образне порівняння не до етимології, а до форми аналогії (Elfassi, 2019, с. 256). Він фактично оперує тими самими транслітерованими термінами, встановлюючи кореляцію з античними давньогрецькими й латинськими відповідниками, проте в дефініціях спостерігається часткове переосмислення понять. Зазначається, що термін *homoeosis* перекладається на латину як *similitudo* і загалом позначає ситуацію, коли опис менш відомого явища пояснюється більш відомим, уподібненим до нього явищем (що повністю збігається з баченням Квінтіліана). Своєю чергою *icon* Ісидор співвідносить з *imago*, дублюючи автора *ad Herennium*, однак, на відміну від останнього, який в першу чергу робив акцент на меті висловлення (*imago* передбачався для осуду або цензури), Ісидор виводить на перший план не функційний аспект, а родо-видові відношення зіставляваних об'єктів, які й слугують критерієм розмежування перших двох типів *homoeosis*. Так, за словами автора, *icon* використовується тоді, коли ми намагаємося пояснити форму об'єкта подібного виду (Barney et al., 2006, с. 64). Як приклад наводиться рядок з Вергілія *Подібний до Меркурія в усіх відношеннях: голосом, кольором шкіри, світлим волоссям і витонченими молодими руками*. Приклад не містить предмета порівняння, яким, враховуючи визначення, очевидно є певна особа; однак факт відсутності предмета порівняння може бути не випадковим і може свідчити про те, що *icon* позначав як образ, з яким порівнювався об'єкт, так і образне порівняння загалом (щось на кшталт *similitudo* у Квінтіліана). *Parabola* визначається в Ісидора як порівняння неподібних об'єктів, прикладом якого виступає порівняння Цезаря з левом: *Як лев, якого важко помітити в пустелях спекотної Лівії, він атакував ворога*. Не дивлячись на те, що логіка розмежування *icon* і *parabola* цілком зрозуміла, очевидно є зміна смислового наповнення Аристотелівських термінів *εἰκόν* і *παράβολή*, які Ісидор подає як повні еквіваленти, адже порівняння Ахіллеса з левом у Аристотеля слугувало прикладом не *παράβολή*, а *εἰκόν*. Жодних коментарів стосовно зміни трактування первісних давньогрецьких термінів не надається, тому можна припустити, що або Ісидор не вважав за потрібне вдаватися до пояснення власного переосмислення класичних термінів у праці енциклопедичного характеру, або він не був знайомий з давньогрецьким текстом Аристотеля, а у своїй роботі прийняв за основу класифікацію Доната, не вникаючи в суть використовуваних термінів, як би парадоксально це не звучало з огляду на назву праці. Останній тип *homoeosis*, йменований *paradigma*, експлікує аналогію, позначаючи модель поведінки, яку можна зіставити з описуваним об'єктом, на основі їх (не)подібності, наприклад: *Сципій загинув під Гіпноном так само героїчно, як це зробив Катон в Ютиці*. Безпосередньо після статті, присвяченої образному порівнянню, Ісидор окремим пунктом описує ще один вид *similitudo*, прикладами якого слугують необразні порівняльні вирази, тому можна припустити, що поділ Квінтіліаном порівняльних конструкцій на образні й необразні залишається актуальним для Ісидора також.

Праці Беди Преподобного (673–735) є яскравим свідченням того, що в середньовічний період неможливо чітко розмежувати образне мовлення

і християнські повчальні історії, абстрактні ідеї яких ставали доступними для широких мас саме завдяки використанню знайомих для середньостатистичного обивателя образів. У передмові до своєї праці, оригінал якої цитує Ruczek (Ruczek, 2018, с. 575–576), Беда осудливо згадує Греків, які начебто вважають себе авторами тропів і фігур, в той час як насправді Святе Письмо є джерелом фігуративного мовлення, і жоден світський учитель не в стані створити троп, який не був би раніше вжитим у Святому Письмі. І навіть якщо Греки й опанували теорію красномовства, то усі засоби останнього так чи інакше були зафіксовані, стверджує він, у Старому Завіті, або в словах пророків. Відбиток симбіозу образного порівняння і християнських притч промовисто закарбувався на етимології англійської лексеми *parable* ‘притча’, яка в сучасній англійській мові вживається на позначення короткої історії, що «повчає, або пояснює ідею, особливо моральну чи релігійну ідею», розвинувшись з латинізованого запозиченого слова *parabola*, котре було нічим іншим, ніж транслітерацією Аристотелівського образного порівняння, номінованого терміном *παραβολή* (Parable, 2021). Таким чином, образне порівняння отримує сакральне походження в середньовіччі, принаймні в англосаксів, і стає одним із провідних методів християнського просвітництва. Іншими словами, воно, фактично, сприймається як один з основних способів спілкування Бога з людьми. Окрім визнання божественної природи тропів і фігур мовлення, Беда нічого концептуально нового не додає до тогочасної полеміки щодо останніх. Він, наслідуючи Доната, також виділяє тринадцять тропів, перелік котрих завершує образне порівняння; використовує ідентичну термінологію, ілюструючи її власними прикладами. Прикладом *icon*, який, відповідно до Беди, призваний порівнювати людей чи пов’язані з ними поняття, виступає зіставлення праведної людини після смерті та ангела в Посланні від Матвія (...не будуть ні женитися, ні заміж виходити, тому що не будуть помирати, а будуть прирівнюватися до ангелів); а прикладом *parabola* – порівняння різнорідних речей – стає уподібнення царства небесного до зернини гірчиці (*Царство небесне є подібним до зернини гірчиці...*). Ruczek має рацію, зазначаючи, що особливістю образного мовлення в християнських притчах і промовах пророків є факт перетворення неподібності в приховану подібність (Ruczek, 2018, с. 591). Дійсно, різнорідність понять, зіставляваних в образних порівняннях канонізованих текстів, може бути настільки різною, що без додаткових пояснень, які, як правило, слідували за ними в промовах Христа чи пророків, легше збагнути неподібність, ніж подібність предмета та еталона порівняння. Третій, останній тип *homoeosis* – *paradigma* – актуалізує епізод, який міг би слугувати (анти)мотивацією для чогось. Одним з прикладів, які наводить Беда Преподобний, є заохочування до молитви, взяте з Послання від Якова: *Ілля був подібним до нас, терплячим, і дуже сильно молився, щоб не падав дощ, і дощ не падав на землю три роки і шість місяців*. З наведених Ісидором і Бедою прикладів третього типу *homoeosis* – *paradigma* – стає очевидним, що такі порівняння мають повчально-дорадчий характер; вони призвані сформулювати певний еталон у свідомості реципієнта. Інакше кажучи, якщо *icon* і *parabola* імплікують зображення станів чи дій такими як вони є, то *paradigma* імплікує те, якими вони повинні бути; в таких порівняннях – зразках поведінки – відбувається становлення еталона, свідоме формування прототипу. Саме через несформованість образу як прототипного, еталонного носія ознаки у свідомості реципієнта, *paradigma*, маючи пряме відношення до *homoeosis*, може мати лише опосередковане відношення до образного порівняння, а тому повна еквівалентність термінів *homoeosis* і образне порівняння є дискусійною. Більш того, об’єднання трьох транслітерованих Аристотелівських термінів в один кластер – *homoeosis* – є продуктом

діяльності середньовічних дослідників, а не самого Аристотеля, який ніколи не встановлював зв'язку образних утворень з *παράδειγμα*.

Таким чином, середньовічні спроби впорядкування фігур мовлення і тропів, пов'язаних з образністю, їх організація в ієрархізовану парадигму, були певною мірою успішними й результативними в західній Європі, адже на цьому етапі визнається спільність сутності *icon* і *parabola*; однак, не зважаючи на активні процеси формування теорій мови (переважно на матеріалі латини) в контексті вивчення граматики, логіки і теології, риторика – царица стилю, а, відтак, і образного порівняння, залишаючись окремою дисципліною, значно поступалася в плані розвитку та отримала набагато менше уваги, ніж в добу античності. А ті нечисленні праці, які спорадично з'являлися, були швидше адаптацією давньогрецьких надбань з мінімальною долею новизни.

У середньовічний період також з'являються перші рукописи з риторики на теренах України. Йдеться про Ізборники 1073 і 1076 років, перекладені для князя Святослава Ярославича зі староболгарської мови, а в пізнішій версії – включно з перекладами певних уривків з першоджерела – скороченого видання візантійського трактату Георгія Хіровоска, написаного середньогрецькою мовою – *Περὶ τρῶπων* 'Про тропи' – який увійшов до староукраїнської версії. В переліку з 27 тропів знаходимо *πρὶν τῆς*, яка відповідає давньогрецькому *παραβολή* з традиційним середньовічно-християнським потрактуванням (Максимович, 1991), однак помітною є відсутність у списку тропів власне образного порівняння, іменованого греками *εἰκόν*. В якості причини такої відсутності можна лише припустити, що автор оригіналу категоризував явище *εἰκόν* поза парадигмою тропів, внаслідок чого воно не знайшло свого відбиття у староруському тексті. Щоправда, переклад назви трактату *Περὶ τρῶπων* церковнослов'янською мовою звучить «О образѣх», водночас термін *образъ* є узагальненим поняттям для усіх, включених в перелік тропів, ймовірно в значенні 'спосіб творення (творчості)' (Дворцова, 1985), тому не може позначати ані еталон образного порівняння, ані самé образне порівняння загалом.

Беззаперечно, поза межами Європи також відбувалося становлення наукового потрактування образного порівняння та метафоричного мовлення, хоча вплив таких напрацювань на сучасні теорії практично невідчутний. Найбільш відомим осередком наукової думки є середньовічна Індія, де образне мовлення в санскриті вивчається крізь призму відновлення логічних відношень між компонентами висловлення і констатацію «несумісності» зіставляваних понять, що, в принципі, корелює з європейським тлумаченням метафори, і формує основний принцип теорії непрямого висловлювання. Основна концепція санскритської теорії поезики концентрується довкола авторського задуму, який не може бути прямо вираженим і вимагає особливих технічних засобів – аланкар «прикрас» – які уможливають реалізацію творчого замислу поета (Цветкова, 2003). Розвиваючи ідеї поезики Бхамахи, в 12 столітті індійський філософ і драматург Руйяка робить спробу інвентаризації близько 12-ти варіацій формулювань образного порівняння, яке вважається одним із «поетичних прикрас» (аланкар) тексту. Аналізовані ним структури санскриту вважаються фігурами смислів, що базуються на порівнянні (*аупаміа*) (Keith, 1941) та актуалізують ідею схожості обличчя коханої з місяцем; вони систематизуються у певну парадигму з окремим терміном для кожного структурного типу, який визначається позиціонуванням обов'язкових елементів порівняння, а також тих, які можуть синтаксично й семантично поширювати зіставлення. Так, наприклад, базовою конструкцією вважає він препозицію предмета порівняння щодо еталона (*Твоє обличчя, як місяць*), називаючи структуру «аупама», дзеркальне її відображення (*Місяць, як твоє обличчя*) йменується «пратипа», далі виокремлюються моделі зі змінними на кшталт наявності додаткової ідеї контрасту, особливостей експлікації еталона, його

уточнення, присутності інтенсифікатора, повтору і т.д. Кожна виокремлена модель має свою назву, що, претендуючи на вичерпність категоризації аналізованих структур, термінологічно перенасичує класифікацію, однак сам факт спроби впорядкування наявних структурних моделей образного порівняння в санскриті свідчить про відчуття необхідності (на той час) наукового потрактування фігури мовлення, основна функція якої вбачалась у прикрашанні поезії.

Висновок. Через те, що образне порівняння розглядалося власне як риторична фігура, зацікавленість ним була обмеженою конкретними практичними завданнями, пов'язаними з мистецтвом красномовства і, меншою мірою, художнім стилем. Зміст, обсяг та ієрархія термінів на його позначення різняться в залежності від авторів риторик, відображаючи нюанси перекладу давньогрецьких і латинських текстів, розвиток лінгвістичної думки та поглиблення аналізу закладених давніми греками й римлянами європейських напрямків дослідження. Саме в добу середньовіччя вперше постає питання про генезис образного порівняння як прийому і про його первинне авторство, яке, в дусі епохи, виходить за межі людських можливостей і дарується мирянам в готовому вигляді для можливості подальшого використання. Втім, мотивація цього має суто політичний характер, адже метою є не стільки поглиблення знань про образне порівняння *per se*, скільки зміна пріоритетів, – зниження авторитетності класиків-язичників і посилення значущості та ваги середньовічного потрактування християнства, згідно з яким будь-які знання є заздалегідь визначені Богом.

Вже на такому ранньому етапі прослідковується різниця в підходах до вивчення образного порівняння: європейська (західна) традиція більшою мірою концентрується на функційно-змістовому наповненню розглядуваного явища як для поетичних, так і для суто практичних, навіть релігійних цілей, тоді як східна традиція зосереджується на структурному розмаїтті способів декорування поезії. Зосередженість на функційному потенціалі образних порівнянь в контексті суспільно-історичної домінанти християнської доктрини в Європі призводить до певного переформатування функцій античного *παράδειγμα* 'приклад, взірць' і введення його в домен образного порівняння як інструмента дидактичного впливу, призначеного формувати «правильні» еталони у свідомості мирян. Західний і східний напрямки досліджень розвинулися незалежно один від одного, і лише один (перший) став фундаментом для активного вивчення образного порівняння в епоху відродження.

Бібліографічний список

- Дворцова, Н. П., 1985. Художественный образ и тропы (к истории взаимоотношений). В : С. И. Кормилов, ред. *Литературные произведения XVIII–XX веков в историческом и культурном контексте*. Москва: Издательство Московского университета, с. 14–22.
- Максимович, К. А., 1991. О тропах, или об оборотах речи. Трактат Георгия Хировоска в Изборнике Святослава 1073 г. *Библиотека Annales*, [онлайн] Доступно : <<http://annales.info/byzant/small/hirovosk.htm>> [Дата обращения 27 сентября 2021].
- Цветкова, С. О., 2003. *Поэтическое украшение-аланкара в индийской поэтике «рити» XVII в.* Кандидат наук. Автореферат. Санкт-Петербургский государственный университет.
- Barney, S. A., Lewis, W. J., Beach, J. A. and Berghof, O., 2006. *The Etymologies of Isidore of Seville*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Black, M., 1993. More about metaphor. In : A. Ortony, ed. *Metaphor and thought*. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, pp. 19–41. DOI : <https://doi.org/10.1017/SVO9781139173865.004>

- Elfassi, J., 2019. Isidore of Seville and the Etymologies. In : A. Fear and J. Wood, eds. *A Companion to Isidore of Seville*. Leiden : BRILL, pp. 245–278. DOI : https://doi.org/10.1163/9789004415454_010
- Filonik, J., 2021. Metaphors in Rhetoric : From Ancient Greek to 21st-Century Politics. In : S. Papaioannou, A. Serafim and M. Edwards, eds. *Brill's Companion to the Reception of Ancient Rhetoric*. Available at : <<https://silesian.academia.edu/JakubFilonik>> [Accessed 27 September 2021].
- Keith, A. B., 1941. *A History of Sanskrit Literature*. London : Oxford University Press.
- Kennedy, G. A., 1999. *Classical Rhetoric & Its Christian & Secular Tradition From Ancient To Modern Times*. Chapel Hill : The University of North Carolina Press.
- Kennedy, J. M. and Chiappe, D. L., 1999. What makes a metaphor stronger than a simile? *Metaphor and Symbol*, 14 (1), pp. 63–69. DOI : https://doi.org/10.1207/s15327868ms1401_7
- Kirby, J. T., 1997. Aristotle on metaphor. *American Journal of Philology*, 118 (4), pp. 517–554. DOI : 10.1353/ajp.1997.0056
- Lakoff, G. and Johnson, M., 1980. *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press.
- Lakoff, G., 1993. The contemporary theory of metaphor. In : A. Ortony, ed. *Metaphor and thought*. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, pp. 202–251. DOI : <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173865.013>
- Mahon, J. E., 1999. Getting your sources right : what Aristotle didn't say. In : L. Cameron and G. Low, eds. *Researching and applying metaphor*. Cambridge : Cambridge University Press, pp. 69–80. DOI : <https://doi.org/10.1017/CBO9781139524704.007>
- Murphy, J. J., 1970. The rhetorical lore of the boceras in Byhrterfth's manual. In : J. L. Rosier, ed. *Philological essays. Studies in Old and Middle English Language and Literature in honour of Herbert Dean Meritt*. The Hague : Mouton, pp. 111–124.
- Novokhatko, A., 2017. The linguistic treatment of metaphor in Quintilian. *Pallas*, 103, pp. 311–318. DOI : <https://doi.org/10.4000/pallas.4420>
- Ortony, A., 1993. Metaphor, language and thought. In : A. Ortony, ed. *Metaphor and thought*. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, pp. 1–16. DOI : <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173865.003>
- Parable, 2021. Online Etymology Dictionary, [online] Available at : <<https://www.etymonline.com/search?q=parable>> [Accessed 03 September 2021].
- Ricoeur, P., 1996. Between Rhetoric and Poetics. In : A. Rorty, ed. *Essays on Aristotle's Rhetoric*. Berkeley, Los Angeles, London : University of California Press, pp. 324–384.
- Ricoeur, P., 1978. The Metaphorical Process as Cognition, Imagination, and Feeling. *Critical Inquiry*, 5 (1), pp. 143–159. DOI : <https://doi.org/10.1086/447977>
- Ryczek, W., 2018. Ut figura sit. Bada Czcigodny o tropach pisma. *Vox Patrum*, 69, pp. 573–594. DOI : <https://doi.org/10.31743/vp.3276>
- Swiggers, P., 1984. Cognitive aspects of Aristotle's theory of metaphor. *Glotta*, 62 (1/2), pp. 40–45.
- Wierzbicka, A., 1986. Metaphors linguists live by : Lakoff & Johnson contra Aristotle. *Research on Language and Social Interaction*, 19 (2), pp. 287–313. DOI : <https://doi.org/10.1080/08351818609389260>

References

- Barney, S. A., Lewis, W. J., Beach, J. A. and Berghof, O., 2006. *The Etymologies of Isidore of Seville*. Cambridge : Cambridge University Press.

- Black, M., 1993. More about metaphor. In : A. Ortony, ed. *Metaphor and thought*. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, pp. 19–41. DOI : <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173865.004>
- Dvortsova, N. P., 1985. Khudozhestvennyy obraz i tropy (k istorii vzaimootnosheniy) [Artistic image and paths (to the history of relationships)]. In : S. I. Kormilov, ed. *Literary works of the 18th – 20th centuries in a historical and cultural context*. Moskva : Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, pp. 14–22. (in Russian).
- Elfassi, J., 2019. Isidore of Seville and the Etymologies. In : A. Fear and J. Wood, eds. *A Companion to Isidore of Seville*. Leiden : BRILL, pp. 245–278. DOI : https://doi.org/10.1163/9789004415454_010
- Filonik, J., 2021. Metaphors in Rhetoric : From Ancient Greek to 21st-Century Politics. In : S. Papaioannou, A. Serafim and M. Edwards, eds. *Brill's Companion to the Reception of Ancient Rhetoric*. Available at : <<https://silesian.academia.edu/JakubFilonik>> [Accessed 27 September 2021].
- Keith, A. B., 1941. *A History of Sanskrit Literature*. London : Oxford University Press.
- Kennedy, G. A., 1999. *Classical Rhetoric & Its Christian & Secular Tradition From Ancient To Modern Times*. Chapel Hill : The University of North Carolina Press.
- Kennedy, J. M. and Chiappe, D. L., 1999. What makes a metaphor stronger than a simile? *Metaphor and Symbol*, 14 (1), pp. 63–69. DOI : https://doi.org/10.1207/s15327868ms1401_7
- Kirby, J. T., 1997. Aristotle on metaphor. *American Journal of Philology*, 118 (4), pp. 517–554. DOI : 10.1353/ajp.1997.0056
- Lakoff, G. and Johnson, M., 1980. *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press.
- Lakoff, G., 1993. The contemporary theory of metaphor. In : A. Ortony, ed. *Metaphor and thought*. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, pp. 202–251. DOI : <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173865.013>
- Mahon, J. E., 1999. Getting your sources right : what Aristotle didn't say. In : L. Cameron and G. Low, eds. *Researching and applying metaphor*. Cambridge : Cambridge University Press, pp. 69–80. DOI : <https://doi.org/10.1017/CBO9781139524704.007>
- Maksimovich, K. A., 1991. O tropakh, ili ob oborotakh rechi. Traktat Georgiya Khirovoska v Izbornike Svyatoslava 1073 g. [About paths, or about turns of speech. Treatise of George Khirovosk in the Izbornik Svyatoslav 1073]. *Biblioteka Annales*, [online] Available at : <<http://Annales.info/byzant/small/hirovosk.htm>> [Accessed 27 September 2021]. (in Russian).
- Murphy, J. J., 1970. The rhetorical lore of the boceras in Byhrterth's manual. In : J. L. Rosier, ed. *Philological essays. Studies in Old and Middle English Language and Literature in honour of Herbert Dean Meritt*. The Hague : Mouton, pp. 111–124.
- Novokhatko, A., 2017. The linguistic treatment of metaphor in Quintilian. *Pallas*, 103, pp. 311–318. DOI : <https://doi.org/10.4000/pallas.4420>
- Parable, 2021. Online Etymology Dictionary, [online] Available at : <<https://www.etymonline.com/search?q=parable>> [Accessed 03 September 2021].
- Ricoeur, P., 1996. Between Rhetoric and Poetics. In : A. Rorty, ed. *Essays on Aristotle's Rhetoric*. Berkeley, Los Angeles, London : University of California Press, pp. 324–384.
- Ricoeur, P., 1978. The Metaphorical Process as Cognition, Imagination, and Feeling. *Critical Inquiry*, 5 (1), pp. 143–159. DOI : <https://doi.org/10.1086/447977>
- Ryczek, W., 2018. Ut figura sit. Bada Czeigodny o tropach pisma. *Vox Patrum*, 69, pp. 573–594. DOI : <https://doi.org/10.31743/vp.3276>

- Swiggers, P., 1984. Cognitive aspects of Aristotle's theory of metaphor. *Glotta*, 62 (1/2), pp. 40–45.
- Tsvetkova, S. O., 2003. *Poeticheskoe ukrashenie-alankara v indijskoy poetike «riti» XVII v.* [Poetic decoration-alankara in the Indian poetics of «rity» of the 17th century]. Ph.D. Abstract. St Petersburg University. (in Russian).
- Wierzbicka, A., 1986. Metaphors linguists live by : Lakoff & Johnson contra Aristotle. *Research on Language and Social Interaction*, 19 (2), pp. 287–313. DOI : <https://doi.org/10.1080/08351818609389260>
Стаття надійшла до редакції 08.09.2021.

M. Oleniak

HISTORIOGRAPHY OF SIMILE RESEARCH: THE MIDDLE AGES

The article deals with the study of medieval concepts of simile in both Western and Eastern traditions. It highlights the transition from the classical fundamentals to their medieval interpretation in the European specialized literature, as well as rather independent research of this category outside Europe. The correlation of terminology of different epochs is established and the dependence of scientific thought on the historical stage of society development is outlined. The paper demonstrates that the explorations of ancient philosophers, logicians, orators, and writers determined the vectors of further research in which initial ideas were partially reconsidered in the Middle Ages.

It is shown that in the early Middle Ages, almost all European research is conducted in Latin, and different types of simile are named by the transliterated Aristotelian terms “icon”, “parabola” and “paradigm”, the latter of which he himself never connected with the first two. All of them were thought to form the newly introduced concept of “homoeosis”, which actually corresponds to simile. In Western European works (at least in the Anglo-Saxon ones) simile acquires a sacred origin in the Middle Ages and becomes one of the profound methods of Christian enlightenment. It is perceived as one of the main ways in which God communicates with people.

Medieval attempts to organize the figures of speech and tropes associated with figurativeness into a hierarchical paradigm, which were made in Western Europe and Kyiv Rus', are generally characterized as quite successful and effective because at this stage the commonality of the essence of “icon” and “parabola” is recognized.

The paper proves that since simile was seen as a rhetorical figure, the interest in it was limited to specific practical tasks related to the art of eloquence and, to a lesser extent, artistic style. The content, scope and hierarchy of terms for its designation vary depending on the authors of the books on rhetoric, reflecting the nuances of translation of ancient Greek and Latin texts, the development of linguistic thought, as well as deepening the analysis of ancient Greek and Roman studies. The difference in approaches to the study of simile is clearly noticeable at such an early stage: European (Western) tradition is more focused on the functional and semantic content of the phenomenon for both poetic and purely practical, as well as religious purposes, while the Eastern tradition focuses on structural variety of ways of poetry decoration. These two directions developed independently, and only one of them (the first one) became the foundation for the active study of simile in the Renaissance period.

Key words: simile, metaphor, Middle Ages, rhetoric, trope, figure of speech.

УДК 811.512.161'373.45

К. А. Передерій

ORCID: 0000-0001-9893-0000

І. Л. Покровська

ORCID: 0000-0002-7826-3148

МІСЦЕ ПЕРСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються перські лексичні запозичення в сучасній турецькій мові. Шляхом відбору найчастотніших 250 слів зі списку, укладеного Турецьким мовним товариством, на основі Турецького національного корпусу була створена класифікація персизмів за такими категоріями, як частотність, приналежність до певної частини мови та їхньої семантики. У результаті дослідження було визначено які частини мови мають найбільше персизмів, а також сфери, у яких давні тюрки найбільше зверталися до перської мови для денотації явищ.

Ключові слова: частотність, персизм, запозичення, перська мова, турецька мова, частина мови, сфера запозичення.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-254-260

Постановка проблеми. Запозичена лексика складає велику частину словникового складу будь-якої мови світу. Запозичення – це лексичні «сліди» в мові, які залишають по собі етномовні контакти. Завдяки їм можливо не тільки визначити етноси, з якими утворювалися зв'язки носіїв певної мови, а ще й простежити історію утворення цих зв'язків.

Турецька мова не є виключенням з правил, і, як і інші мови світу, має у своєму лексичному просторі велику кількість лексем, які були запозичені зі словникових запасів інших мов. Сучасна турецька мова містить запозичення і з таких європейських мов, як англійська, французька, італійська, грецька, німецька, і з таких мов країн Близького Сходу, як арабська, перська, курдська.

Актуальність теми. У період Османської імперії в турецьку мову було запозичено багато лексем з перської мови. Проте, на початку 20-го століття, перший президент Турецької Республіки – Мустафа Кемаль Ататюрк, заснував Турецьке мовне товариство, метою якого було дослідження турецької мови та звільнення її від більшості іноземних запозичень. У результаті довгої та активної роботи товариства в сучасному зразку турецької мови відсутня велика частка колишніх наявних як перських запозичень, так і запозичень з інших мов (Корнієць, 2018). Для того, щоб дослідити стан запозичень у словнику сучасної турецької мови, а саме персизмів, необхідно визначити використання перських запозичень в сучасній турецькій мові та сфери, у яких вони функціонують найбільше.

Об'єктом дослідження є перські запозичення в турецькій мові. **Предметом** є 250 найчастотніших запозичених лексем з перської мови в сучасній турецькій мові.

Метою дослідження є аналіз персизмів в турецькій мові за частотою їхньої появи в письмових текстах та розмовній мові, виділених на основі Турецького Національного Корпусу, а також класифікація 250 найчастотніших запозичень за частинами мови та за тематикою відповідно до їхнього семантичного значення. Для досягнення зазначеної мети були виконані такі **завдання**: 1) розглянути причини появи перських

запозичень в турецькій мові; 2) створити частотний список персизмів у турецькій мові; 3) класифікувати персизми за частинами мови; 4) класифікувати персизми за тематикою.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Багато сучасних українських та закордонних вчених займалися питанням дослідження запозичень. Звертаючись до системи, яку подає С. В. Сорокін та Н. М. Ксьондзик у своєму підручнику «Історія турецької мови» (Сорокін та Ксьондзик, 2016, с. 103), причини запозичення лексики діляться на зовнішньомовні (екстралінгвальні) та внутрішньомовні (інтралінгвальні). Серед зовнішньомовних можна виділити такі:

- історична взаємодія народів, через культуру, політику тощо;
- розвиненість нації, новаторство та, як результат, авторитетність мови-джерела в певній сфері (інтернаціоналізми);
- тенденція (мода) до використання певної іноземної мови;
- спрощення комунікації (економія мовних одиниць).

Основні внутрішньомовні причини такі:

- необхідність денотації нових об'єктів і понять та відсутність відповідних мовних одиниць для позначення: *bar-kot* (штрих-код), *kamyon* (вантажівка) тощо;
- намагання носіями уникнути полісемії, закріпити за своїм або раніше запозиченим, себто майже «своїм», і чужим словом різні відтінки семантичного значення. Так, для позначення великого магазину в турецькій мові вживається запозичене з англійської слово *supermarket*, невеличкої крамниці ж запозичене з арабської слово *dükkan*, а звичайного за розміром магазину запозичене з французької *mağaza*;
- прагнення замінити багатослівне найменування в мові однослівним. Так, італійське запозичення *al dente* (збереження продуктом відчутної під час укусу внутрішньої пружності після термічної обробки) замінило турецьке описове словосполучення *az pişmiş*;
- тенденція поповнювати експресивні засоби мови, що спричиняє появу іншомовних стилістичних синонімів: *hizmet* (служба, обслуговування) – *servis*, *yapı* (будова, система) – *system* (Покровська, 2007-2008).

Безумовно, лише одна причина не вирішує запозичення певної лексичної одиниці, зазвичай це декілька чинників, які впливають на процес.

У проведеному дослідженні саме причини запозичення були важливим теоретичним підґрунтям. Саме завдяки їхньому розумінню, було можливо провести аналіз перських запозичень та зробити висновки з матеріалів дослідження. Однак ще одним аспектом, без якого не можливо було б адекватно оцінювати зібрані запозичені лексеми, є історична складова запозичення турецькою перських слів.

Розселення тюрків на території персомовної Середньої Азії у VI ст. н. е. спричинило культурно-мовний обмін між народами. Подальші переселення огузів під тиском уйгурів на територію Ірану в XI ст. та створення Держави Сельджуків в Анатолії лише сприяли етномовним контактам між майбутніми турками та персами (Корнієць, 2017).

Тюрки від початку свого існування, об'єднавшись у державі Небесних тюрків (*Göktürk* (Гьоктюрк)), були кочовим народом. Осілий спосіб життя, який, зрештою, приводить народ до цивілізованого життя, був зовсім невідомий тюркам. Лише з плином історії, взаємодіючи з персами, як представниками цивілізованого народу, та під вагою власного природного потягу до створення сучасної держави, вони почали змінювати спосіб життя. Разом з цим виникали і нові реалії життя (*Sinanoğlu*, 1999). Такі концепції цивілізованого світу, як *zindan* (темниця, тюрма), *bahçe* (сад), *pencere* (вікно), *şehir* (місто), *hafta* (тиждень) та інші були відсутні у минулому досвіді носіїв тюркської мови

і саме тому під впливом персів тюрки запозичили денотати з фарсі, оскільки запозичити іноземне слово набагато легше ніж створити нове, своє (Логвиненко, Юсупова та Демченко, 2004).

Однак іноді тюрки запозичувати слова для об'єктів, які давно вже існували в їхній культурі, як, наприклад, застаріле власно тюркське слово *ot* було замінено на більш сучасне перське *ateş*.

Зовсім швидко перська мова в Османській імперії стала мовою політики – нею створювалися договори (перший відомий османський документ – персомовна грамота 1324 р. на утворення вакфу від імені Орхана, сина Османа) (Галенко, 2010, с. 653); мовою літератури – такі перські види ліричного жанру літератури, як газель, касида, масневі, бейт, кита, стали дуже популярні серед османських літературних діячів (Фузулі, Набі, Нефі, Мевляна Джелаледдін Румі, Баки, Ашик Паша, та багато інших), а також велика частка османських поетів періоду палацової літератури писали деякі свої твори виключно перською (Кшановський, 2016).

Виклад основного матеріалу. Частотність займає важливе місце серед характеристик лексеми. Вона показує уживаність певної лексеми мовцями. Якщо вона низька, то значить слово передає доволі специфічний зміст, або просто було замінено мовцями на якесь інше слово. Частотний показник є потужним інструментом у руках дослідника для дослідження мови.

Для створення частотного списку перських запозичень та їхнього аналізу було обрано список, укладений Турецьким мовним товариством» (далі ТМТ) (*Türk Dil Kurumu*).

Як інструмент дослідження був обраний Турецький національний корпус (далі ТНК) (*Türkçe Ulusal Derlemi*, 2017) – це цифровий корпус, створений науковцями ентузіастами з університетів Мерсіну та Чукурова. Ця база даних була створена, базуючись на дотриманні особливого відсоткового відношення походження текстів та їхнього змісту, саме тому корпус охоплює максимально велику кількість сфер використання мови. За походженням: 98 % текстів є першочергово письмово-створеними (*textual data*), а залишок (2 %) запис розмов носіїв (*transcribed spoken data*). За змістом письмових текстів: 19 % художніх текстів (*imaginary texts*), таких як, новели, романи, поеми, п'єси; 81 % наукових текстів (*informative texts*), з таких наукових сфер, як гуманітарні науки, мистецтво, економіка, філософія, теологія, історія, політика, математичні науки, комп'ютерні науки. Окрім того, даний корпус має високу актуальність, оскільки для створення використовувалися тексти, написані не раніше 1989 року, а останнє оновлення корпусу було 2013 року (Aksan et al., 2012).

1082 слова зі списку ТМТ були оцінені за показником частотності за допомогою ТНК, у результаті чого був створений Частотний список перських запозичень у турецькій мові (далі ЧСПЗуТ). З цього списку видно, що слова з частотністю ≥ 1000 закінчуються на 144 слові (13 % від всього списку), ≥ 100 на 426-ому (39 %), а слова № 690–№ 1082 взагалі мають частотність менше ніж 10, і це 36 % всього списку.

Під час створення списку постало дві проблеми: омоніми, які походять з іншої мови, та слова, які стали власними іменами. Дані частотності, які давав корпус за одним словом, могли бути викривлені, через часте використання в літературі певного імені. Наприклад: *Ateş*, *Neva*, *Derya*, *Pazar*, *Nevzat*, *Çınar*. З омонімами відбувалася така ж проблема, наприклад: *dar*, *put*, *pota* (наприклад: *dar* (I) (тюрк.) – *вузький*, (II) (перс.) – *стовб для повішення*, (III) (араб.) – *країна...*). Омоніми, «маскуючись» під слово тюркського (або іншого) походження, та власні імена отримували помилкові високі частотні показники, тому потрібно було перевіряти контекст використання аби точно визначити показник без помилок. Для визначення значень слова та омонімічних

дуплетів, за їхньої наявності, використовувався «Misalli Büyük Türkçe Sözlük» («Великий турецький словник з прикладами» ВТСЗП) (Ayverdi, 2010) та «Türk Dil Kurumu Sözlüğü» (Словник Турецького мовного товариства – СТМТ) (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2019).

Для подальшого дослідження, зі списку у 1082 слова, були вибрані 250 найчастотніших слів – список «ТОП – 250». Після чого був проведений розподіл слів за частинами мови, орієнтуючись за першим значенням слова у словнику ВТСЗП та СТМТ. Розподіл показав, що список «ТОП – 250» складається з: 189 іменників (isim), 37 прикметників (sıfat), 10 прислівників (zarf), 8 сполучників (bağlaç), 4 вигуки (ünlem), 1 займенник (zamir), 1 дієслово (fiil). Вирахувавши середню частоту слів кожної частини мови складається зовсім інша картина: сполучники – 38174, прислівники – 16771, прикметники – 8191, іменники – 3119, вигуки – 1257. Не враховуються займенник (30960) та дієслово (915), оскільки маючи лише одне слово від кожної з цих частин мови, порівнювати їх з іншими буде статистично помилковим.

Розподіл частотних персизмів у сучасній турецькій мові за тематичними категоріями є основним джерелом вивчення історичної взаємодії між мовами, оскільки тільки знаючи сферу, у якій застосовується лексема, тобто, знаючи значення слова, можна адекватно досліджувати контакти двох етномовних груп через призму лінгвістики.

На основі перекладеного списку «ТОП – 250» слова було розподілено на 40 категорій, які потім було згруповано у 14 кластерів. Нижче наведені кластери у порядку зниження кількості слів у кожному з них. У дужках наведена кількість слів у кластері та середня частотність слів з кожного кластеру.

1. Будівельна справа, будівлі, винаходи, фурнітура (35 слів, сер. част. – 2719).
2. Зоологія, ботаніка (29 слів, сер. част. – 1624).
3. Почуття, характер (23 слова, сер. част. – 3333).
4. Економіка, держава, політика, сільське господарство, історія (21 слово, сер. част. – 5931).
5. Математика, фізика, хімія, медицина, метеорологія, астрономія (20 слів, сер. част. – 3002).
6. Колір, швацька справа, ткацька справа (13 слів, сер. част. – 3092).
7. Кулінарія (13 слів, сер. част. – 1328).
8. Професії, родина, друзі (12 слів, сер. част. – 2692).
9. Військова справа, морська справа (10 слів, сер. част. – 2590).
10. Релігія (9 слів, сер. част. – 5836).
11. Спорт, ігри (9 слів, сер. част. – 3112).
12. Література, філософія, фантастика (8 слів, сер. част. – 178).
13. Час, міри (7 слів, сер. част. – 5734).
14. Музика, мистецтво, театр (6 слів, сер. част. – 6736).

Отже, за результатами дослідження найбільшим кластером персизмів виявився кластер «Будівельна справа, будівлі, винаходи, фурнітура», який налічує 35 слів, разом з тим найчастотнішими кластерами стали «Музика, мистецтво, театр», «Релігія» та «Час, міри», середня частотність слів в цих кластерах складає число близько 6000. Результат кластеру «Час, міри» та «Релігія» є доволі передбачуваним, оскільки, у повсякденному мовленні, турки часто звертаються до релігійних тем, а також використовують слова для орієнтації в часі. Однак, очевидно, що слова кластеру «Музика, мистецтво, театр», такі як 17882 *parça* (1. частина... 6. композиція), 13937 *çerçeve* (1. рамка (картини)... 3. рамка (якоїсь теми)), 4672 *perde* (1. завеса ... 9. катаракта), маючи велику кількість значень, викривили результат через неможливість відмежувати частотність одного

використання від іншого. Саме тому аномально висока середня частотність цього кластеру не враховувалася під час виведення остаточного висновку.

Висновки. У сучасній турецькій мові відстежується глибоке вкорінення перських запозичених лексем у систему словника турецької мови. Ні чинник часу, ні мовні реформи пуристів на чолі з Ататюрком на початку ХХ століття не змогли позбавити носіїв турецької пласту персизмів.

Причиною цього феномену є висока частотність використання запозичених перських лексем. Серед запозичень простежуються і сполучники, і займенники, а, як відомо, службові частини мови мають найвищий показник частотності, та й звичайні іменники, маючи важливі для сучасного носія значення, не маючи еквіваленту або надаючи свою кореневу основу, стаючи джерелом створення прикметників, дієслів та прислівників, отримують безумовне укорінення в мові.

З дослідження також можна прослідкувати сфери запозичень, які були найновішими для тюрків: інженерні технології, наука, економіка та державоустрій. Водночас серед сфер, на які вплинула перська, слова з яких є найуживанішими є такі, як політика, економіка, релігія, час.

Перспективи подальшого дослідження полягають в розширенні переліку частотних перських запозичень в сучасній турецькій мові, зіставленні частотних показників досліджених запозичень з частотними показниками власне тюркських лексем, аналізі перських запозичень та їхніх власне тюркських еквівалентів.

Бібліографічний список

- Галенко, О. І., 2010. Османська імперія. В : В. А. Смолій, ред. *Енциклопедія історії України*. Київ : Наукова думка, Т. 7 : Мл–О, с. 652–664.
- Корнієць, К. А., 2017, Іншомовні запозичення в лексичній системі сучасної турецької мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна, 67, с. 152–154. DOI : 10.25264/2519-2558-2017-67-152-154
- Корнієць, К. А., 2018. Мовний пуризм як суспільне явище в сучасній Туреччині. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 149 (VI (42)), с. 30–33. DOI : 10.31174/SEND-PH2018-149VI42-07
- Кшановський, О. Ч., 2016. *Періоди, стилі та жанри перської літератури*. Київ : Київський національний лінгвістичний університет.
- Логвиненко, І. А., Юсупова, Х. М. та Демченко, Я. М., 2004. Лексичні запозичення в турецькій мові. В : І. А. Бикова, ред. *Проблеми викладання східних мов*. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, с. 12–16.
- Покровська, І. Л., 2007–2008. Джерела виникнення прикметникових синонімів у сучасній турецькій мові. *Українська орієнталістика*, 2–3, с. 16–19.
- Сорокін, С. В. та Ксьондзик, Н. М., 2016. *Історія турецької мови*. Київ : Видавничий центр КНЛУ.
- Aksan, Y. et al., 2012. Construction of the Turkish National Corpus (TNC). In : N. Calzolari, ed. *Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012) : Proceedings of the International Conference, Istanbul (Turkey) on May 21–27, 2012*. Istanbul: European Language Resources Association (ELRA), pp. 3223–3227, [online] Available at : <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/pdf/991_Paper.pdf> [Accessed 20 May 2021].
- Ayverdi, İ., 2010. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

- Sinanoğlu, B., 1999. Farsça ve Arapça Türkçe'ye Nasıl Hakim Oldu ? *Düşün ve Ötesi. Dil Sorunu*, [online] 3. Available at : <<http://www.dusunuyorumdergisi.com/farsca-ve-arapca-turkceye-nasil-hakim-oldu/>> [Accessed 20 May 2021].
- Turkish National Corpus (TNC) – Türkçe Ulusal Derlemi (TUD)*, 2017, [online] Available at : <<https://www.tnc.org.tr/>> [Accessed 20 May 2021].
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, 2019, [online] Available at : <<https://sozluk.gov.tr/>> [Accessed 03 February 2021].

References

- Aksan, Y. et al., 2012. Construction of the Turkish National Corpus (TNC). In : N. Calzolari, ed. *Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)* : Proceedings of the International Conference, Istanbul (Turkey) on May 21–27, 2012. Istanbul : European Language Resources Association (ELRA), pp. 3223–3227, [online] Available at : <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/pdf/991_Paper.pdf> [Accessed 20 May 2021].
- Ayverdi, İ., 2010. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük [Great Turkish Dictionary]*. Istanbul : Kubbealti Publications.
- Halenko, O. I., 2010. Osmanska imperiia [Ottoman Empire]. In : V. A. Smolii, ed. *Encyclopedia of the History of Ukraine*. Kyiv : Naukova dumka, Vol. 7 : Ml–O, pp. 652–664. (in Ukrainian).
- Korniets, K. A., 2017. Inshomovni zapozychennia v leksychnii systemi suchasnoi turetskoi movy [Loanwords in the Lexical System of Modern Turkish Language]. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University : Philology Series*, 67, pp. 152–154. DOI : 10.25264/2519-2558-2017-67-152-154 (in Ukrainian).
- Korniyets, K. A., 2018. Movnyi puryzm yak suspilne yavyshche v suchasni [Language purism as a social phenomenon in modern Turkey]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 149 (VI (42)), pp. 30–33. DOI : 10.31174/SEND-PH2018-149VI42-07 (in Ukrainian).
- Kshanovskyi, O. Ch., 2016. *Periody, styli ta zhanry perskoi literatury [Periods, Styles and Genres of The Persian Literature]*. Kyiv : Kyivskiy natsionalnyi linhvistychnyi universytet. (in Ukrainian).
- Lohvynenko, I. A., Yusupova, Kh. M. and Demchenko, Ya. M., 2004. Leksychni zapozychennia v turetskii movi [Lexical Borrowings in The Turkish Language, Problemy vykladannia skhidnykh mov]. In : I. A. Bykova, ed. *Problems of teaching oriental languages*. Kharkiv : H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, pp. 12–16. (in Ukrainian).
- Pokrovska, I. L., 2007–2008. Dzherela vynyknennia prykmetnykovykh sinonimiv u suchasni turetskii movi [Sources of Appearance of The Adjectival Synonyms in Modern Turkish Language]. *Ukrainska orientalistyka*, 2–3, pp. 16–19. (in Ukrainian).
- Sinanoğlu, B., 1999. Farsça ve Arapça Türkçe'ye Nasıl Hakim Oldu? *Düşün ve Ötesi. Dil Sorunu*, [online] 3. Available at : <<http://www.dusunuyorumdergisi.com/farsca-ve-arapca-turkceye-nasil-hakim-oldu/>> [Accessed 20 May 2021].
- Sorokin, S. V. and Ksondzyk, N. M., 2016. *Istoriia turetskoi movy [The History of The Turkish Language]*. Kyiv : Vydavnychiy tsentr KNLU.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, 2019, [online] Available at : <<https://sozluk.gov.tr/>> [Accessed 03 February 2021].
- Turkish National Corpus (TNC) – Türkçe Ulusal Derlemi (TUD)*, 2017, [online] Available at : <<https://www.tnc.org.tr/>> [Accessed 20 May 2021].

Стаття надійшла до редакції 15.10.2021.

K. Perederii

I. Pokrovska

THE PLACE THAT LOANWORDS FROM THE PERSIAN LANGUAGE TAKE IN THE CONTEMPORARY TURKISH LANGUAGE

This article is dedicated to the problem of loanwords from Persian in the contemporary Turkish language. The list of Persian loanwords in Turkish that was created by Turkish Language Association was closely examined. In order to make valid conclusions 250 most frequent loanwords had been analyzed by their frequency, part of speech that they represent and semantic meaning of those words.

To begin with, loanwords are important evidences of historic communication between nations. Turkish language, like any other language in the world, has a noticeable amount of borrowings in its vocabulary. Such European languages as English, French, Italian, Greek, German and such Middle Eastern languages as Arabic, Persian and Kurdish languages influenced Turkish in terms of borrowed lexemes.

Furthermore, loanwords of world languages conceive a system and allocate into two categories according to the reason of their borrowing. Those are interlingual (the necessity of naming new objects; the will to avoid polysemy; etc.) and extralingual (historical interactions between peoples; superiority of one nation in a specific field; etc.) reasons.

Besides pure linguistic systems, during the period of the Ottoman Empire the Turkish language borrowed massive amount of lexemes, and not only them, grammatical forms too, from Persian. Nomadic lifestyle that was natural for Turks from the beginning of their existence in the Göktürk Empire couldn't bring their gathered tribes to the level of civilization. Thus, Turks when changing their lifestyle to a settled one with the goal of building strong and civilized country borrowed many words from the advanced Persian people. Persian became a leading language in government, literature and art for many centuries and appearance of hundreds of loanwords in Turkish vocabulary was unavoidable.

Moreover, massive practical research also took place. The list of the Persian loanwords in the Turkish language that was constructed by the Turkish Language Association was taken as the main material of the research. The Turkish National Corpus which was chosen according to its relevance (the corpus was updated in 2013; the texts it uses were written between 1990 and 2013; 2 % of its texts are transcribed conversations) was the main instrument of the held research. Using corpus, 1082 words from the list were evaluated in terms of the frequency variable.

Next step was choosing 250 most used words to run a deeper study over them. Each word was translated and separated to categories according to the part of the speech and its semantic meaning. After calculating the data, it turned out that in terms of the number of words "noun" was at the first place, yet according to the average frequency "conjunctions" had highest numbers. In terms of meaning such categories as "Government, economics", "Religion" and "Time, measures" were influenced the most by the Persian loanwords.

To sum up, taking Persian people as an example of creating a civilized settled country, Turks borrowed many words from them. Nevertheless, Atatürk's reforms against Persian and Arabic words that were implemented at the beginning of the 20th century influenced language a lot, loanwords still remain there until now. Such parts of speech as "conjunctions" and "adverbs" lead in terms of frequency. However, when talking about fields of usage such categories as "Government, economics", "Religion" and "Time, measures" were the ones Turks learned about or improved at the most with the help of Persian people and that are still used today actively.

Key words: *frequency, Persian loanwords, loanwords, the Persian language, the Turkish language, part of speech, fields of usage.*

УДК 811.161.2'282.2

Н. П. Русаченко

ORCID: 0000-0002-0354-2900

Т. В. Соколовська

ORCID: 0000-0001-8386-109X

ТЕРЕХІВСЬКА ГОВІРКА В КОНТЕКСТІ ДІАЛЕКТНОГО КОНТИНУУМУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті на основі лінгвістичного аналізу схарактеризовано діалектні особливості терехівської говірки поліського наріччя української мови, що зумовлено актуалізацією вивчення окремих мікроареалів діалектного простору. Джерельну базу дослідження становить фактичний матеріал, зібраний польовим методом у 4 населених пунктах Чернігівської області: Терехівці, Малинівці, Товстолісі, Стасах. Установлено основні геоісторичні дані сіл, підпорядкованих Терехівській сільській громаді, що пояснюють особливості формування вокалічної та консонантної систем говірки, словозмінних парадигм. Виявлено, що терехівська говірка має багато діалектних ознак, властивих для перехідних говорів поліського наріччя української мови. Відчутно вираженим є вплив білоруської й російської мов. Крім того, говірки цієї зони, як і більшість говірок поліського ареалу, зберігають цілу низку архаїчних рис.

Ключові слова: діалектне середовище, поліське наріччя, говірка, вокалізм, консонантизм, словозмінна парадигма.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-261-268

Постановка проблеми. Українська діалектологія стрімко збагачується значною кількістю нових ґрунтовних досліджень як в описовому, так і в історичному аспектах. Змінюються принципи вивчення діалектного матеріалу. Якщо раніше досліджувалися діалектні явища на різних мовних рівнях і у протиставленні з літературною мовою, то останнім часом вектор спрямовано на вивчення мовної практики реальних діалектоносіїв у часі й просторі. Це зумовлено, значною мірою, усвідомленням того, що найбільше національного й самобутнього сховано саме в діалектному мовленні.

Актуальність дослідження. Незважаючи на достатню кількість опрацьованого діалектологами матеріалу, ґрунтовне осмислення й систематизацію його, актуальним залишається дослідження мікроареалів українського говіркового масиву. До сьогодні немає цілісного аналізу особливостей терехівської говірки як складової частини поліського наріччя української мови. Ця область відрізняється строкатістю національного складу, що зумовлює інтенсивні етнічні контакти та створює передумови для вивчення міжмовних та міждіалектних взаємовпливів. Актуальність теми обумовлена не лише посиленою увагою до мікроареалів діалектного континууму, але й необхідністю збирання, систематизації та детального опису нового діалектного матеріалу.

Метою роботи є дослідження фонетичних та морфологічних ознак терехівської говірки східнополіського говору української мови. Для реалізації мети поставлено такі завдання: дослідити основні геоісторичні дані сіл, підпорядкованих Терехівській сільській громаді; виявити й схарактеризувати специфіку звукової системи говірки, особливості іменної та дієслівної парадигм; визначити регулярність, системність

і стійкість характерних ознак; з'ясувати ступінь збереження діалектних особливостей у мовленні різних вікових груп.

Джерельну базу дослідження становить фактичний матеріал, зібраний польовим методом у 4 населених пунктах Чернігівської області, підпорядкованих Терехівській сільській громаді: Терехівці, Малинівці, Товстолісі, Стасах. Усі інформанти – корінні мешканці, які розмовляють місцевою говіркою, народились або здавна живуть у досліджуваних населених пунктах і які довго не перебували поза своїм говірковим оточенням. З метою відбиття динаміки мовних змін у системі говірки нашими респондентами були представники різних вікових груп.

Аналіз досліджень із теми статті. Північноукраїнські говори, розміщені на межі трьох східнослов'янських етносів, досліджували як у плані лінгвогеографічного поділу (В. Ганцов, Н. Дейниченко, М. Дурново, І. Зілінський, Ю. Карський, В. Куриленко, К. Михальчук, Ю. Шевельов та ін.), так і з точки зору синхронічного й діахронічного аналізу мовних підсистем (Г. Аркушин, П. Бузук, Г. Гримашевич, П. Гриценко, Л. Дорошенко, Ю. Карський, В. Курашкевич, І. Матвіяс, В. Мойсієнко, Т. Назарова, В. Німчук, Г. Півторак, Є. Тимченко та ін.).

Діалектологічний опис окремих говірок поліського наріччя теж має свою історію, а також значний доробок, репрезентований лексикографічними виданнями, типологічними описами, розвідками окремого мовного рівня говірки, які Т. Громко кваліфікує як моноговіркові дескрипції (Громко, 2020, с. 73). Відмінності в середині окремих груп поліських говорів досліджували Г. Воронич, Л. Дика, М. Никончук, Л. Рябець, Ю. Бідношия та ін. Авторами моноговіркових описів Чернігівщини в різні часи стали Ю. Виноградський, Т. Крейтор, П. Лисенко, Т. Малишко. Прикладом моноговіркової дескрипції, без сумніву, є праця О. Курило «Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки с. Хоробричі», видана 1924 року, у якій подано унікальну за своєю повнотою та точністю характеристику говірки села крайньої півночі України – села Хоробричі Чернігівської області (Курило, 1924).

Виклад основного матеріалу. Село Терехівка, мовлення діалектоносіїв якого стало об'єктом нашого аналізу, було засновано в першій половині XVII ст. Легенди говорять, що першими поселенцями в цій місцевості були козаки Терехи, яким вдалося втекти з полону, але вони залишилися в кайданах (звідси й найпопулярніше прізвище в селі – Койдан). До першопоселенців пізніше приєдналися козельчани (жителі Козельця), що надалі вплинуло на формування місцевої говірки. До цього часу належить і заснування Малинівки, жителі якої також були нашими респондентами. На чотири роки раніше, 1634 року, було засноване село Товстолісі. У другій половині того ж століття з'явилося й найпівнічніше село, що підпорядковується Терехівській сільській громаді, – Стаси.

Поліський мовний масив складався поступово на ґрунті протослов'янських та слов'янських культур із домішками західних середньоевропейських і північних балтських впливів (Мойсієнко, 2006, с. 22). «Основою майбутніх поліських говірок став діалект деревлян та дреговичів, можливо, сіверян та дулібів (волинян)». Участь полян у формуванні північноукраїнського наріччя В. Мойсієнко вважає дискусійним (Мойсієнко, 2016, с. 260).

Відчутні зміни в економічному та культурному розвитку досліджуваного регіону відбувалася в часи Монголо-татарської навали в XIII–XIV ст. Якщо після руйнувань, які приніс на ці землі хан Батий, залишилися вцілілими поселення, які знаходились неподалік від територій, які є центром нашого дослідження, то цілком вірогідно, що переселенці з більш ранніх поселень могли не тільки зберегти, але й передати найістотніші мовні особливості цього ареалу.

За часів панування Великого Литовського князівства в XIV–XVI ст. Полісся зберігало своєрідну мовну ідентичність. «Поліський різновид літературно-писемної мови проявився найвиразніше в непростій тогочасній мовній ситуації, коли вироблявся стандарт мови двору Великого князівства Литовського. Через це власне поліські розмовні елементи почали час від часу з'являтися на сторінках стародруків галичан з подолянами, і полочан з вітебчанами» (Мойсієнко, 2016, с. 30).

Після Деулинського перемир'я 1618 року Чернігівщина на 36 років відійшла до Польщі. Активна асимілятивна політика Речі Посполитої зазнала сильного спротиву місцевого населення, і хоча лексичні запозичення з польської мови фіксуються в діалектній системі поліського наріччя, проте значного впливу на фонетичну та граматичну системи польська мова не залишила.

У XVII–XVIII ст. при козацькому адміністративно-територіальному устрої села Терехівка, Малинівка, Товстоліс, Стаси входили до складу Білоусівської сотні Чернігівського полку, про що знаходимо запис у Ревізії Чернігівського полку 1732 року:

- ТЕРЕХОВКА, деревня – 14+1 (козацьких дворів)

- ТОВСТОЛґСґ, деревня – 15 + 5 (козацьких дворів) та 1 (посполітий двір)
(Ситий та Горобець, упоряд. 2014, с. 54).

1782 р. старий поділ Гетьманщини на полки й сотні було скасовано, цього ж року села опинилися у складі Халявинської волості Чернігівського повіту. Із середини XVIII ст. після переселення росіян на територію Чернігівщини посилюється вплив російської мови на формування говірки.

До складу національної меншості Чернігівського повіту входили євреї, поляки, німці та роми за даними Перепису населення 1897 року (Мовний склад повітів, 1897). Така національна і мовна різноманітність, безумовно, вплинула на формування діалектних особливостей населених пунктів, які ми досліджуємо.

За часів СРСР унаслідок асимілятивної політики влади був розпочатий процес міжетнічної інтеграції, особливо помітної між Українською, Білоруською республіками та Російською федерацією, наслідком чого стала поява значної кількості міжнаціональних шлюбів. Діти, які народилися в таких шлюбах, мали перервати етнічну лінію одного з батьків і обрати свою національність і мову.

Діалектні відмінності терехівської говірки виявляються на всіх структурних рівнях. Вони багатопланові як за своїм значенням, так і за функціональним навантаженням та зумовлені різноманітними мовними й позамовними чинниками, серед яких стійкість і стабільність східнополіської діалектної системи, слабкий вплив літературної мови в різні історичні етапи формування діалектних особливостей, близькі міжмовні та міжкультурні контакти з білоруськими й російськими говірками.

Діалектні відмінності, що стосуються самої системи місцевого діалекту, самих його основ простежуються насамперед у фонетиці, оскільки відбивають не тільки сучасні міжкультурні та міжмовні зв'язки, а й архаїчні мовноісторичні процеси, реліктові мовні ознаки.

На рівні вокалізму найбільш помітним явищем у досліджуваній говірці є «акання» недисимілятивного типу – один із проявів білоруських впливів на східнополіський говір. Характер цього фонетичного явища в східнополіському говорі вагомо відрізняється від білоруського «акання». Насамперед тим, що не кожний ненаголошений звук [o] підлягає заміні. Зазвичай, звук зберігається після наголошених складів: *нашого, садбчок*. Голосний не підлягає заміні, якщо він стоїть у відкритому кінці слова, наприклад: *бат'ко, т'їело, стало*. У решті випадків у мовленні терехівських діалектоносців

послідовно відбувається повна заміна о на а в ненаголошених складах: *каромісло, салавэйка, вада́, каха́н'е, ма́йя, а́д'ін, пал'іва́ла, малада́я* та ін.

Помітною фонетичною особливістю східнополіського говору, у цілому, і терехівської говірки, зокрема, є дифтонги. У говірковому мовленні переважно трапляється дифтонг [іе], що є генетичним рефлексом давньої фонемі /*ē/ у новозакритих наголошених складах та давньої фонемі /*ě/ у позиції під наголосом. У терехівській говірці, як і у лівобережнополіському говорі, дифтонг [іе] виступає під наголосом: *гар'іелачка, хл'ієб, п'ієсня, д'ієвчина, в'ієчер, п'ієч, хм'ієл'у, с'ієно, д'ієд, д'ієло, б'ієл'єн'к'іі, с'ієрий, св'ієт'іт, с'ієм* та ін.

Ще один характерний для східнополіського діалекту дифтонг [уо], що з'являється на місці наголошеного монофтонга [о] (етимологічного /*ō/) у нових закритих складах, трапляється в мовленні не так часто, як згаданий раніше: *ставуб́очку, галавубо́й, паду́брана, буо́л'ш*. Подібна вимова збереглася переважно в людей старшого покоління. Це також зумовлено і тим, що кількість позицій, у яких може виступати [уо], обмежена на відміну від можливих позицій для вживання [іе].

Свого часу відомий мовознавець В. Ганцов говорив про те, що [уо] та [іе] – «прості голосні фонемі, котрі відрізняються від інших голосних фонем тим, що не мають сталого незмінного артикуляційного укладу, що б міг характеризувати однаково всі моменти в артикуляції цих звуків, а характеризуються рядом фізіологічно неоднакових моментів, що викликають і відповідне мінливе акустичне вражіння, ніби-то від звуків, що починаються з [у] або [і], а кінчаються [о] або [е]» (Ганцов, 1923, с. 121).

Однією з найтиповіших рис діалектоносіїв різних вікових груп є перехрещення звукових полів /і/ та /и/, що є типологічною особливістю поліського наріччя і може бути наслідком спорадичного змішування дієзного *і та недієзного *у під час формування новоутвореного [и]: *зуб'і, мат'і, карз'ін'і, рушн'ічок, з'імá, найм'іч'ка, на кал'ін'і, хвал'іл'іс'а, л'уб'іл'і, купл'ал'і, в'ійду, ішл'і, в'і, м'і, туд'і* та ін.

Засвідчується в говірці перехрещення звукових полів /і/ та /е/: *сп'єва́ла, при́б'єжу́, ад'єну́ца, йє́зд'іл'і, забол'єва́йє*.

Континуантом давнього /*ę/ у ненаголошених складах у терехівській говірці виступає [є] з наближенням до [і] з пом'якшеним попереднім приголосним: *д'єс'єт, ход'єт, нос'єт*.

Голосні [о], [є] в нових закритих складах зберігаються: *ко́н', но́ч, во́з*.

У мовленні людей похилого віку трапляється зрідка «якання» – ще одна характерна ознака, сформована під впливом білоруської мови: *з'амл'á, в'асна́, на с'н'агу́*.

У системі консонантизму найпослідовніше в говірці представлена диспалаталізація [ц'], яка в історії мови припадає на XVI ст. Процес проходив майже синхронно в українській та білоруських мовах, тому стверджувати, що диспалаталізація [ц'] у лівобережнополіському говорі відбулася під впливом білоруської мови не можна (Мойсієнко, 2016, с. 48–49). Проаналізований нами матеріал дає можливість стверджувати, що ствердіння [ц'] властиве всім жителям від наймолодших мешканців до найстарших: *в каро́бци, хло́тци, хло́п'єц, маладе́ц, м'ієс'ац, ма́мци, нап'і́ца, па́д'іє'і́ца, гне́ца, жу́рица, на́б'іва́йєца, по́збира́йюца, ка́йєца, запеча́л'і́ца* та ін.

Ствердіння [р'] до сьогодні є однією з головних ознак поліського наріччя. Під час аналізу матеріалу з'ясовано, що для говірки сіл, підпорядкованих Терехівській сільській громаді, така особливість збереглася переважно в мовленні старшого покоління: *снара́д, гаспо́дара, за́стра́ло, гаревáл'і, встра́ет'іт*. Найвірогідніше, диспалаталізація р' (як, зрештою, шиплячих та ц') у поліських говірках відбулася під балтським впливом (Мойсієнко, 2016, с. 42).

Помітною ознакою говірки виявилось збереження релікта давньої м'якості [ч'] у мовленні респондентів: *плáч', жiноч'ки, хаз'áйеч'ка, ч'и, хоч', адч'ен'ic'a*. Засвідчена також паралельна вимова твердого [ч], що є діалектною особливістю східнополіського говору: *ставóчок, садóчок, хлопчуки, рушнички, вчiвс'а, плáче*.

Із шиплячими приголосними також пов'язана ще одна особливість говірки – «шокання». У мовленні старшого покоління ще можна помітити чітку вимову [шч]: *шче, шчезáйет, нáшчо, папрашчáвс'а*. Молоде покоління послідовно вживає консонант [ш]: *шо, шоб, шос'*.

У терехівській говірці є палаталізована, нетипова для української мови, реалізація фонем /г, к, х/ перед голосним переднього ряду: *кн'ig'и, намаг'и, нóгi, рушник'и, у рук'и, у кожух'и, в'iлк'и*. Рефлекси [гі, кі, хі], відповідають давнім сполукам [гы, кы, хы] і є типовими також для білоруської та російської мов.

Українські діалектологи відзначали «дзекання» на місці [д], яке з'являється в поліському наріччі під впливом білоруської мови. Така особливість непослідовно виявляється і в терехівській говірці: *дз'áкувала, дз'it'á*.

Під час дослідження виявлено випадки вживання діалектоносіями похилого віку протетичних приголосних [й] і [в]: *йон, з вач'іей, варóл*.

На рівні морфології найбільшу кількість діалектних особливостей засвідчує іменна словозміна.

Серед найхарактерніших особливостей говірки засвідчені такі:

– в іменниках першої відміни в Дав. і Місц. відм. однини, а також в іменниках другої відміни в Місц. відм. зберігається флексія **-іє**: *на кан'іє, на памóст'іє, у сел'іє, у хáт'іє, на вод'іє, в нóл'іє*. Дифтонги представлені й в займенникових формах: *таб'іє, мн'іє, сабіє*;

– в іменниках першої відміни одн. та займенниках в Ор. відм. послідовно представлена флексія **-ой**: *в'ербóй, галавуóй, душóй, касóй, за мнóй, табóй* та ін.;

– в іменниках першої відміни множини жіночого роду в Наз. відм. мн. зафіксована флексія **-е** з м'яким приголосним перед ним: *св'ín'е, зéмл'е*;

– в іменниках другої відміни середнього роду в Н. відм. одн. представлене давнє закінчення **-е** з м'яким приголосним перед ним без подовження: *káхан'е, плáкан'е, заклáдан'е, шчáст'е, знат'é*;

– в іменниках другої відміни однини в Дав. відм. одн. фіксується флексія **-у** (форми з **-ові** відсутні): *брáту, сáду, злод'éйу, ставуóчку, з'емл'еку, т'іелу*;

– поодиноким прикладом в Род. відм. одн. іменника I відміни представлена давня флексія **-і**: *в'ерб'і*;

– в іменниках другої відміни в Род. відм. мн. виступає флексія **-іей**: *кóн'іей, вач'іей*;

– наявність нестягнених форм прикметників жін та сер. роду одн. та Наз. відм. мн.: *кам'яан'істáйа, лóвкайа, н'енав'існа́я, салдáтско́йе, коза́цко́йе; ба́гáтти́е, скупováтти́е, крáшч'і́е, величéзнийе, стáрийе*.

– короткі форми прикметників чоловічого роду: *сл'ín, смут'ón, вес'ól*.

Виявляються діалектні особливості й в дієслівних формах. Зокрема:

– переважають інфінітивні форми **-т'**: *наб'ít', н'ерейéхат' брат', пак'ідáт', паслу́шат', спевáт', кас'ít', пак'ідáт', плигáт'* та ін.

– дієслова першої та другої дієвідміни в 3 особі одн. та мн. теперішнього часу мають паралельні форми на **-т'** та **-т**: *стáйет', бубан'ít' кажут'; шчезáйет, свéт'ít, встрéт'ít, отступáйут*.

– у 1 особі мн. у дієсловах майбутнього та теперішнього часів виступає особова флексія **-м**: *да́йед'ем, рóб'ím, знáйем, нес'ém, наступáймо*;

– зворотна частка -с'а в дієсловах стоїть у постпозиції (форми із с' не трапляються навіть після голосних): *разнуст'ілас'а, уп'іралас'а, бівс'а, м'ірівс'а, с'м'ійівс'а, перехавівс'а, називівс'а, вернус'а*;

– спорадично вживається [ж] відповідно до *dj у формах 1 особи одн. дієслів теперішнього часу: *дахóжу, важу́, хажу́*;

– засвідчені форми давноминулого часу: *була з вам'і с'іедала, зраб'ілі бул'і, йа була й дала, але не змагла*.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати дослідження свідчать про те, що терехівська говірка має багато діалектних ознак, властивих для перехідних говірок поліського наріччя української мови, та містить чимало спільних рис із білоруською, меншою мірою – з російською мовами. Крім того, говірки цієї зони, як і більшість говірок поліського ареалу, зберігають цілу низку архаїчних рис. Уплив літературної мови відчутний у значній кількості варіативних форм, представлених в іменній та дієслівній парадигмах. Мова різновікових груп респондентів щодо використання діалектизмів відрізняється. Активними носіями місцевої говірки є старше покоління терехівчан.

Перспективу подальших розвідок убачаємо в дослідженні східнополіської ендемічної лексики, фразеологічних одиниць, словотвірної та синтаксичної систем терехівської говірки.

Бібліографічний список

- Ганцов, В. М., 1923. Характеристика поліських дифтонгів і шляхи їх фонетичного розвитку. *Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук*, [онлайн] II–III, с. 116–144. Доступно : <https://chtyvo.org.ua/authors/Hantsov_Vsevolod/Kharakterystyka_poliskykh_dyftonhiv_i_shliakhy_ikh_fonetychnoho_rozvytku/> [Дата звернення 28 жовтня 2021].
- Громко, Т. В., 2020. Розвиток та внормування моноговіркових дескрипцій в українському мовознавстві (друга половина XX ст.). *Мовознавчий вісник*, 28, с. 73–83. DOI : 10.31651/2226-4388-2020-28-73-83
- Курило, О. Б., 1924. *Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки села Хоробричів: давніше Городнянського повіту, тепер Сосновської округи на Чернігівщині*. [онлайн] Київ : Друкарня ВУАН. Доступно за : <<https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=11080>> [Дата звернення 30 жовтня 2021].
- Мовний склад повітів, 1897. *Datatowel.in.ua : демографія, економіка, електоральна географія України*. [онлайн] Доступно за : <<https://datatowel.in.ua/pop-composition/language-counties-1897>> [Дата звернення 30 жовтня 2021].
- Мойсієнко, В. М., 2006. *Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст.* Житомир : Видництво ЖДУ ім. І. Франка.
- Мойсієнко, В. М., 2016. *Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя*. Київ : Академія.
- Ситий, І. та Горобець, С., 2014. *Ревізія Чернігівського полку 1732 року*. Чернігів : Видавець Лозовий В. М.

References

- Hantsov, V. M., 1923. *Kharakterystyka poliskykh dyftonhiv i shliakhy yikh fonetychnoho rozvytku* [Characteristics of Polissya diphthongs and ways of their phonetic development]. *Notes of the Historical and Philological Department of the Ukrainian*

- Academy of Sciences*, [online] II–III, pp. 116–144. Available at : <https://chtyvo.org.ua/authors/Hantsov_Vsevolod/Kharakterystyka_poliskykh_dyfton_hiv_i_shliakhy_ikh_fonetychnoho_rozvytku/> [Accessed 28 October 2021]. (in Ukrainian).
- Hromko, T. V., 2020. Rozvytok ta vnormuvannia monohovirkovykh deskryptsii v ukrainskomu movoznavstvi (druha polovyna XX st.). [Development and normalization of monophonic descriptions in Ukrainian linguistics (second half of the twentieth century)]. *Linguistic Bulletin*, 28, pp. 73–83. DOI : 10.31651/2226-4388-2020-28-73-83 (in Ukrainian).
- Kurylo, O. B., 1924. *Fonetychni ta deiaki morfolohichni osoblyvosti hovirky sela Khorobrychiv : davnishe Horodnianskoho povitu, teper Sosnovskoi okruhy na Chernihivshchyni* [Phonetic and some morphological features of the Khorobrychiv village subdialect : earlier Horodnia district, now Sosnowiec district in Chernihiv region]. [online] Kyiv: Print. BUNA. Available at : <<https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=11080>> [Accessed 30 October 2021]. (in Ukrainian).
- Moisiienko, V. M., 2006. *Fonetychna systema ukrainskykh poliskykh hovoriv u XVI–XVII st.* [Phonetic system of Ukrainian Polissya subdialects in the XVI–XVII centuries]. Zhytomyr : Edition I. Franko ZhNU. (in Ukrainian).
- Moisiienko, V. M., 2016. *Istorychna dialektolohiia ukrainskoi movy. Pivnichne (poliske) narichchia* [Historical dialectology of the Ukrainian language. Northern (Polissya) dialect]. Kyiv : Academy. (in Ukrainian).
- Movnyi sklad povitiv [The language composition of the districts], 1897. *Datatowel.in.ua : demohrafiia, ekonomika, elektoralna heohrafiia Ukrainy*. [online] Available at : <<https://datatowel.in.ua/pop-composition/language-counties-1897>> [Accessed 30 October 2021]. (in Ukrainian).
- Sytyi, I. and Horobets, S., 2014. *Reviziia Chernihivskoho polku 1732 roku* [Revision of the Chernihiv Regiment in 1732], 2014. Chernihiv : Publisher Lozovy V. M. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 31.10.2021.

N. Rusachenko

T. Sokolovska

TEREKHIV SUB-DIALECT IN THE CONTEXT OF THE DIALECT CONTINUUM OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

In the article, on the basis of linguistic analysis, the dialect features of the Terekhiv sub-dialect of the Polissya dialect of the Ukrainian language are investigated, which is due to the actualization of the study of separate microareals of the dialect space. Today, dialectical discourse is perceived not as a deviation from the literary norm, but as another, equal form of the national language with significant linguistic and communicative potential.

Polissya is characterized by a diverse ethnic composition, which makes this region, an area of multilateral intensive ethnic contacts, and creates the preconditions for the study of interlingual and interdialectal interactions. The source of the study is the actual material collected in 4 localities: Terekhivtsi, Malynivtsi, Tovstolis, Stasy.

The main geohistorical data of the villages subordinated to the Terekhiv rural community are established, which explain the peculiarities of the formation of vocal and consonant systems of speech, word-changing paradigms. It was found that the speech of dialect speakers was formed under the influence of the languages of countries that played a significant role in the history of Chernihiv: the Grand Duchy of Lithuania, Russia, Belarus.

Phonetic and morphological features of speech as a separate microareal of dialect space are revealed and characterized. Dialectal differences proved to be multifaceted, both in their meaning and in their functional yield. At the level of vocalism and consonantism, the most notable phenomena are “akanya” (karomyslo, ad'in, stayat); “dzekannya” (dz'akuvalá, dzadz'ko) the presence of the diphthong ie (d'evchini, b'iel'en'k'iy, hm'iel'u); crossing of sound fields / i / and / y / (vkral'i, sakol'ik, z'imu); preservation of the relic of ancient softness [h'] (chi, khoch', vódoch'k'i); getting harder [ts'] (khlóptsy, vyétsa, zhýrytsa). Among the morphological features the most characteristic are the ancient ending -e and the absence of elongation in the nouns of the second declension of the middle gender (káhane, plákan'e), short forms of masculine adjectives in N. v. (sl'ip, smut'ón, ves'ól), unstressed forms of adjectives of the middle gender (saldatskóye, bahátóye), forms of the past tense (býla z vám'i s'edalá).

It has been established that the Terekhiv sub-dialect has many dialectal features that are common of the transitional dialects of the Ukrainian language Polissya dialect. Significantly expressed is the influence of the Belarusian and Russian languages. In addition, the sub-dialects of this region, like most sub-dialects of the Polissya area, retain a number of archaic features.

Key words: *dialect environment, Polissya dialect, sub-dialect, vocalism, consonantism, word-changing paradigm.*

УДК 811.161.2'276.6'373.612.2

С. В. Сабліна

ORCID: 0000-0001-7040-6258

АНТРОПОМЕТАФОРА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті типологізовано й проаналізовано антропоморфну метафору як модель термінотворення в лінгвістичній термінології початку ХХ століття на матеріалі граматик, які урівноважували різні підходи до унауковлення лінгвістичної термінології (праці І. С. Нечуя-Левицького, Є. Тимченка, Івана Огієнка). Встановлено групи лінгвістичних термінів-атропометафор на основі різних аналогій з життєдіяльністю людини. З'ясовано, що необхідність і доцільність значної кількості антропометафор у лінгвістичній термінології граматик початку ХХ століття цілком пояснені прозорістю такого типу утворень, яка відповідала тогочасній настанові на зрозумілість і доступність термінів та їхню народність. А модель антропометафоризації цілком відповідала цим настановам.

Ключові слова: атропометафора, типологія, українські граматики поч. ХХ століття, лінгвістична термінологія

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-269-276

Постановка проблеми. Українська лінгвістична термінологія, представлена у давніших і сьогочасних граматиках, неодноразово була об'єктом дослідження (Кочан та Захлюпана, 2009; Медведь, 2003), однак увага до тих чи тих аспектів її функціонування час від часу виникає, що дозволяє предметно говорити про ті проблеми лінгвістики, які пов'язані з її метамовою. Особливо це стосується періоду становлення української лінгвістичної термінології, який припав на II пол. ХІХ – поч. ХХ століття, адже саме тоді й склалися засадничі моделі творення мовознавчих термінів, що унауковлювали українську граматичну думку від початку минулого століття й дотепер. Іван Огієнко в огляді «Історичний словник української граматичної термінології» від 1907 року визнав: «Українська граматична термінологія знаходить ся тепер в останньому періоді свого витвору. І поки вона не стала скамянілою, ми повинні подбати, щоб вона витворилась як можна найкраще, щоб вона придбала собі форми як мога більше народні, як мога більше зрозумілі» (Огієнко, 1908, с. 129).

До того ж проблеми й хвороби будь-якої сучасної української термінології, а лінгвістичної й поготів, убачаємо в чужомовному, здебільшого англо-американському впливі, на чому неодноразово наголошували мовознавці (Селегій, 2008; Вакуленко, 2015). Тому, гадаємо, не зайвим буде розглянути ті фрагменти «науково-мовної картину світу <...> які породжуються оригінальною творчістю в галузі термінології. У недалекому майбутньому це поняття, слід гадати, стане перспективним напрямом лінгвістичних досліджень» (Селегій, 2008, с. 60). У зв'язку з цим можемо припустити, що лінгвістичні терміни, питомі з походження й утворені на основі метафоризації, склали й можуть скласти альтернативу іншомовним термінологічним впливам.

З огляду на викладене, **актуальність** дослідження пов'язана з давньою, але актуальною в усі періоди розвитку української наукової мови моделлю

термінотворення на основі метафоризації, що співвідноситься з сучасною тенденцією дослідження мовних фактів із позицій антропоцентризму (Кравченко, 2020).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема метафоричної моделі термінотворення в різних терміносистемах була й залишається актуальною в лінгвістичних дослідженнях на матеріалі різних мов (Вакуленко, 2015; Єщенко 2010; Колеснікова, 2019; Селіванова, 2013). Навіть побіжний огляд цих та інших наукових джерел засвідчує, що вже маємо прийнятні пояснення аналізованої моделі термінотворення й докладний опис семантико-стилістичних типів метафор загалом: «У науковому вивченні метафори акцентовано увагу на семантико-стилістичних типах метафор та запропоновано таку типологію: за морфологічним виявом головного компонента метафори (іменникові, прикметникові, дієслівні); за структурою (прості, складні); за функцією (порівняння, протиставлення, загадка, номінація, базисна метафора, приписування властивостей, відкриття); за належністю до систем мови і мовлення (узуальні, авторські); за семантикою (антропометафори, зоометафори, ботанометафори, метафори-опредметнення ознак, метафори-синестезії); за належністю головного компонента метафори до певної лексико-тематичної групи» (Колеснікова, 2019, с. 146), серед яких антропоморфна метафора в мові взагалі (Єщенко 2010), і в термінології зокрема – актуальна проблема для лінгвістичного дослідження.

До того ж активне вивчення когнітивної метафори, яке триває останніми роками, дозволяє доволі точно описати механізми наукової когніції, реалізовані в метафорі, адже «антропоцентричність виявляється в тому, що вибір будь-якої основи для метафори пов'язується зі здатністю людини вимірювати все нове за образом та подібністю до себе або за об'єктами, з якими людина має справу в практичній дійсності» (Колеснікова 2019, с. 147). Тому, гадаємо, фіксація й опис спроб українських лінгвістів надати максимальної пояснювальної сили термінам, утвореним метафоризацією в різних терміносистемах, дозволить оцінити цю модель термінотворення як «найбільш креативний засіб збагачення мови, прояв мовної економії, семіотичної закономірності, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери для позначення іншої» (Селіванова, 2010, с. 388).

Мета дослідження – типологізування й аналіз антропоморфної метафори як моделі термінотворення в лінгвістичній термінології початку ХХ століття. Завданнями цього дослідження були такі: з'ясувати підстави метафоричного перенесення в лінгвістичній терміносистемі початку ХХ століття; типологізувати антропоморфну метафоричну номінацію в обраній для аналізу терміносистемі.

Матеріалом дослідження слугували ті українські граматики поч. ХХ століття, у яких урівноважено різні підходи до унауковлення лінгвістичної термінології. А такі підходи здебільшого поєднували врахування вже відомих термінів, апробованих галицькими (І. Верхратським, Ф. Гартнером, С. Смаль-Стоцьким та Г. Шашкевичем,) й російськими граматистами, та помірні чи й крайні вияви пуризму в термінології мовознавства початку ХХ століття. З огляду на це аналізувалися граматики І. С. Нечуя-Левицького, Є. Тимченка, граматика й інші лінгвістичні праці Івана Огієнка.

Виклад основного матеріалу. Мусимо визнати, що в проаналізованих граматичних автодидактах поч. ХХ століття з усіх моделей термінотворення антропоморфна метафора не є найбільш продуктивною моделлю. І це логічно, адже «Щодо впливів, то можна намітити такі 4 пороги в розвитку нашої термінології: 1) вплив славянський, 2) вплив російський, 3) польський, 4) вплив живої народної мови (Огієнко, 1908, с. 125). Саме вплив живої народної мови здебільшого й пояснює уживання антропоморфної метафори в лінгвістичній термінології, а якщо зважати

на зазначену багатоджерельність та міцну традицію наслідувати вже закріплені чужомовні терміни в граматиках XVII-XIX століть, то помірна насиченість лінгвістичних праць аналізованого періоду антропометафорами доводить той факт, що «українська термінологія, як ми бачили, довго складала ся, довго витворювала ся і йшла навпомацки, поки не натрапила певний шлях – шлях народности» (Огієнко, 1908, с. 124–125).

Модель творення лінгвістичної термінології на основі метафоризації, й зокрема антропометафоризації, а не запозичення термінів, мало на меті надати лінгвістичним термінам пояснювальної сили, реалізованій у семантичній прозорості того чи того спеціального слова. Доказом може слугувати хоча б цей фрагмент із граматики І. С. Нечуя-Левицького: *Ця усякова зміна зветься **спряжінням** дієслів і буває в мові тоді, як ймення предметів злучаються з дієсловами, цеб-то спрягаються до купи так, як от, приміром, супряжичі хазяїни спрягаються волами або кіньми для оранки плугом, в кого нема двох пар худоби, або часом спрягаються до купи воли налігачами за роги, щоб у дорозі не розбіглись* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 68).

Серед значної кількості дефініцій антропометафори, запропонованих лінгвістами, актуальним для нашого дослідження було те, що «Антропометафора – кінцевий продукт “антропометафоризації” (“оживлення” предметів, понять і явищ, семема яких збагачується семою “людинототожність”» (Єщенко, 2010, с. 227). Тому типологізувати термінологічні лінгвістичні антропометафори, виходячи з матеріалу, можна за кількома параметрами, серед яких найбільш відповідними їй видаються ті, що передбачають об’єднання сигніфіката й денотата загальною семою «людинототожність» (Єщенко, 2010). У зв’язку з цим виділяємо кілька груп лінгвістичних термінів-антропометафор на основі різних аналогій з життєдіяльністю людини чи її продуктами.

1. Кількісно найбільш представлена група антропометафор в лінгвістичній термінології початку ХХ століття та, яка співвідноситься з процесами й продуктами інтелектуальної й фізично-ідентифікувальної діяльності людини: *Таких степенів порівняння три: звичайна або проста, **порівняльна** й надмірна* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 38); *Як і ймення предметні, ймення прикметні таксамо бувають **поменчені, побільшені, ласкавні** й навіть **нехтувальні*** (Нечуй-Левицький, 1913, с. 39); *Залогів п’ять: **діяльний, страждальний, середній, обопільний, загальний і вертальний*** (Нечуй-Левицький, 1913, с. 63); *Ниньки багато суфіксів утратило свою словотворчу силу* (Тимченко, 1907, с. 37); *Чужоземні слова **неживітні*** (Тимченко, 1907, с. 96); *Акузатив йменнів живітних подібний до тенітиву і кінчає ся на –а, а **неживотних** подібний почасти до номінативу, почасти до тенітиву* (Тимченко, 1907, с. 96); *(Союзи) **Зв’язувальні** (або **злучувальні**)* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 120); *Речення **сукупні*** (Нечуй-Левицький, 1914, с. 5); *Спряжіння **спомагального** дієслова **буть** (бути)* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 69).

Подібні антропометафори утворені на основі аналогії між якостями людини й лінгвістичними фактами. Здебільшого це прикметникового типу метафори: *Окрім видів та залогів дієслови ще мають способи діяння: **часовий, загадувальний, умовний, необзначений*** (Нечуй-Левицький, 1913, с. 65); *Зразиці першого й другого спряжіння дієслів **діяльного** залога* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 70); ***Викрикувальний** знак* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 127). Хоча нерідко натрапляємо й на іменникові антропометафори в межах виділеної групи: *Предлоги **вживаються, щоб ясніше й докладніше показати прямування діяння діяльника на околиці або суміжні предмети*** (Нечуй-Левицький, 1913, с. 107); *А предлоги – це тільки **орудники** правування, як от, приміром, батіг та віжки бувають орудниками, через котрі погонич правує кіньми* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 110); ***Викрик. Викриком** зветься незмінна частка мови...* (Нечуй-Левицький, 1913,

с. 123); *В реченнях викрики, що стоять с початку мислі, одділяються запятою, або після їх ставляють знак **викрику (!)*** (Нечуй-Левицький, 1913, с. 128); *Словозбудування* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 129). Із тих граматик, які було піддано аналізу, найбільше такого типу антропометафор у граматиці І. С. Нечуя-Левицького.

Дослідниця Т. Єщенко кваліфікує подібні випадки метафоризації як «Антропометафори, ключовими словами яких є конкретизатори індивідуальних властивостей людської особистості» (Єщенко, 2010, с. 227), що дещо розмито ідентифікує цю групу антропометафор, до складу якої входять, за нашими спостереженнями, надто різноаспектні еталонні й стереотипні уявлення про людину, які покладені в основу метафоризації: *Ймення розумове* (тобто абстрактне) (Нечуй-Левицький, 1913, с. 134); *Обертальні й кликальні слова* (Нечуй-Левицький, 1914, с. 18); *Усі прості речення бувають оповідальні, зрікальні, питальні й кликальні або обертальні* (Нечуй-Левицький, 1914, с. 25); *Як трапляється двоє реченнів, і друге речення покузує причину, доказування, вияснення, товмачення або наслідки <...> то ставиться двоєточка* (Нечуй-Левицький, 1914, с. 31); *Додавальні доповнювальні чи додаткові речення* (Нечуй-Левицький, 1914, с. 25); *Деякі одлички й вилучки в 1 й 2 спряжінні дієслів* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 75); *Така сама уставка і в дієсловах плювать, клювать, осміювать; в теперішньому часі букви –ва викидаються* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 84); *Перші придмети зуться животні (живі), а другі неживотні (неживі)* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 11); *Вони мають залоги: діяльний, середній і страждальний* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 67).

2. У лінгвістичних працях аналізованого періоду варті уваги не тільки терміни, утворені метафоризацією від антропоморфних найменувань, а й загальноновживана антропоморфна лексика, активно вживана в аналізованих лінгвістично-дидактичних працях. У таких контекстах окремо виділено антропометафори в лінгвістичній термінології початку ХХ століття, ключовими словами яких постають слова на позначення динамічної сфери життєдіяльності людини (Єщенко 2010, с. 227): *В инчих надіжах особного займенника він приставки нетреба **приставлять*** (Нечуй-Левицький, 1913, с. 55); *Деякі дієслова **одхиляються** од загальних правил у спряжінні, або й спрягаються ніби на особливий самохотній (произвольний), самовольний спосіб* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 82); *Часточним падежем **правують** предлоги с, з, пів, спів, без...* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 108); *В словах префіксованих наголос **відступає** на оден склад далі* (Тимченко, 1907, с. 39); *Від часівників, рідко від речівників, творить назви осіб м.р, що **показують** на звичку до чинності ...* (Тимченко, 1907, с. 40); *Префіксовані (часівники) **затримують** наголос первісного слова* (Тимченко, 1907, с. 66); *Подвоїння префіксу **зміцнює** чинність* (Тимченко, 1907, с. 80); *Наголос несталий, в обох числах на пні, але <...> **переступає** на другий склад* (Тимченко, 1907, с. 103).

3. Уживання й утворення лінгвістичних термінів на основі соматизмів також зафіксований тип перенесення, унаслідок чого утворилися такі антропометафори: *Загалом букви діляться на губні, котрі вимовляються губами: б п в м ф. **Зубні**: д, з, с, т, ц. **Піднебінні**: ж, ч, ш, щ. **Язичні**: л, р, н. Гортанно-піднебінні, що вимовляються гортанню й глибокою часткою піднебіння: г, к, х. Гортанна: г, котра вимовляється горлом, гортанню, верхнім краєчком горла* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 7); *Здебільшого ця міна повстала за часи прадавні залежно від варунків і причин, що різними добами впливали на **життя язикове*** (Тимченко, 1907, с. 20). *Бо це значення й **тяма** реченнів буває неоднакова* (Нечуй-Левицький, 1913, с. 120); *Звук – вражіння слуху, літера – вражіння зору* (Тимченко, 1907, с. 5); *Пень слова часом теж можна розкласти на **сустави**, що зуть ся морфемами* (Тимченко, 1907, с. 14); *Шелестівки м, н, нь*

звуться ще **носовими** через участь носової ями при її вимовлянні (Тимченко, 1907, с. 14); **Дифтонги** бувають **голосові**, що з двох голосівок (Тимченко, 1907, с. 19). Утім незначна кількість прикладів за такою семантичною моделлю перенесення дещо дивує, якщо зважати на вже вказаний факт пошуку українськими граматастами початку ХХ століття такого типу антропоморфних метафор, які б мали максимальну пояснювальну силу.

4. Як показав аналіз, у лінгвістичній термінології початку ХХ століття репрезентація уявлень про мову відбувалася за допомогою метафоризації тих первинних назв, які стосувалися соціального фрагмента поняттєвої сфери «Людина». Зокрема ідентифікація людини за статтю чи спорідненістю були порівняно частими підставами метафоризації в тогочасній лінгвістичній термінології: **Ймення предметні** мають **три роди: мужеський (чоловічий), жіночий і середній** (Нечуй-Левицький, 1913, с. 13); **Єсть гурт** слів, котрі замість звичайного закінчення в часточному падіжі на а, я мають закінчення на у, ю (Нечуй-Левицький, 1913, с. 18); **Ймення прикметні** діляться на **змінливі й незмінливі; змінливі діляться на стосункові ймення прикметні й родові** (Нечуй-Левицький, 1913, с. 36); **Особні** (займенники), котрі вживаються замість ймення своєї особи, або назвища <...> **Присвоювальні**, котрі ми вживаємо замість назвища того предмета, котрого ми присвоюємо собі <...> **Стосункові**, котрі зовсім схожі на питальні, але не означають питання, а тільки показують, як одні предмети стосуються до інших (Нечуй-Левицький, 1913, с. 53); **Дієслова** змінюються по **особостях**, числах, часах, видах і залогах (Нечуй-Левицький, 1913, с. 61); **Безособні** дієслова мають тільки третю **особість** в подинчій числі теперішнього, минушого й майбутнього часу (Нечуй-Левицький, 1913, с. 97); **По характеру** пня тепер. часу всі укр. часівники можна поділити на чотири кон'ютації, що <...> теж поділяються на **громади** (Нечуй-Левицький, 1913, с. 130).

5. Гадаємо, доцільно виділити невелику групу антропометафор у лінгвістичній термінології початку ХХ століття, які походять із людських самоозначень: **Те назвище**, котре дають люде тільки якомусь одному предметові <...>, щоб краще одрізнять його од інших таких самих предметів, – зветься **йменням** єдинчим або єдиничнім (Нечуй-Левицький, 1913, с. 12); **Як одкинуть** од цих закінчень решту слова, то уся решта складів у дієсловах зветься основою дієслівів, і та буква, що стоїть перед закінченням –ть, ти, зветься дієсловною **прикметою** (Нечуй-Левицький, 1913, с. 75); **Вони** не назначають якого-небудь **назвища** предметів або назвища якого-небудь діяння усякових предметів (Нечуй-Левицький, 1913, с. 100).

Виявлені семантичні типи антропометафор дозволяли максимізувати пояснювальну силу лінгвістичних термінів у граматиках початку ХХ століття і сприяли термінологічному ствердженню української мови в цілому.

Висновки. Отже, необхідність і доцільність значної кількості антропометафор у лінгвістичній термінології граматик початку ХХ століття цілком пояснена прозорістю такого типу утворень, яка відповідала тогочасній настанові на зрозумілість і доступність термінів та їхню народність. А модель антропометафоризації цілком відповідала цим настановам. **Перспективи** подальших досліджень вбачаємо в ідентифікації та деталізації інших моделей термінотворення у лінгвістичній літературі I половини ХХ століття, що сприятиме повноті опису становлення наукового стилю нової української літературної мови.

Бібліографічний список

Вакуленко, М. О., 2015. *Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз*. Івано-Франківськ : Фоліант.

- Єщенко, Т. А., 2010. Семантико-стилістичні типи метафор: теоретичний аспект. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*, 28, с. 224–240.
- Колесникова, Л. Л., 2019. Теоретичні аспекти дослідження метафори. *Лінгвістика*, 2 (41), с. 138–149. DOI : 10.12958/2227-2631-2019-2-41-138-149
- Кочан, І. та Захлюпана, Н., 2009. *Українські лінгводидакти крізь призму часу*. Львів : ПАІС.
- Кравченко, Я. П., 2020. Концептуальна метафора гри у повісті П. Хандке «Страх воротаря перед одинадцятиметровим». *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Філологія*, 23, с. 57–63. DOI : 10.34079/2226-3055-2020-13-23-57-63
- Медведь, О. В., 2003. До проблеми виявлення складу окремої термінології (на прикладі української граматичної термінології). *Українська термінологія і сучасність*, 5, с. 237–241.
- Нечуй-Левицький, І. С., 1913. *Граматика українського язика*. Київ : Друкарня Другої артілі, Ч. 1.
- Нечуй-Левицький, І. С., 1914. *Граматика українського язика*. Київ : Друкарня І. І. Чоколова, Ч. 2.
- Огієнко, І. І., 1908. Історія української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її. *Записки Українського Наукового Товариства в Києві*, Кн. I, с. 94–129.
- Селегій, П. О., 2008. Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі. *Мовознавство*, 1, с. 49–66.
- Селіванова, О. О., 2010. *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава : Довкілля-К.
- Селіванова, О. О., 2013. Когнітивне підґрунтя метафоризації російської лінгвістичної термінології. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Филология. Социальные коммуникации*, 26 (65) (1), с. 286–292.
- Тимченко, Є. К., 1907. *Українська граматика*. Київ : Друкарня Т-ва Н. А. Гирич. Часть I.

References

- Kochan, I. and Zakhliupana, N., 2009. *Ukrainiski linhvodydakty kriz pryzmu chasu [Ukrainian language didactics through the prism of time]*. Lviv : PAIS. (in Ukrainian).
- Kolesnykova, L. L., 2019. Teoretychni aspekty doslidzhennia metafory [Theoretical Aspects of Metaphor Research]. *Linguistics*, 2 (41), pp. 138–149. DOI : 10.12958/2227-2631-2019-2-41-138-149 (in Ukrainian).
- Kravchenko, Ya. P., 2020. Kontseptualna metafora hry u povisti P. Khandke «Strakh vorotaria pered odyndatsiatymetrovym» [The conceptual metaphor of play in P. Handke's short novel «The Goalie's Anxiety at the Penalty Kick»]. *Visnik Mariupol's'kogo deržavnogo univèrsitetu. Seriâ : Filologiâ*, 23, pp. 57–63. DOI : 10.34079/2226-3055-2020-13-23-57-63 (in Ukrainian).
- Medved, O. V., 2003. Do problemy vyjavlennia skladu okremoi terminolohii (na prykladi ukraïnskoi hramatychnoi terminolohii) [To the problem of identifying the composition of a separate terminology (on the example of Ukrainian grammatical terminology)]. *Ukrainian terminology and modernity*, 5, pp. 237–241. (in Ukrainian).
- Nechui-Levytskyi, I. S., 1913. *Hramatyka ukraïnskoho yazyka [Grammar of the Ukrainian Language]*. Kyiv : Drukarnia Druhoi artili, part 1. (in Ukrainian).

- Nechui-Levytskyi, I. S., 1914. *Hramatyka ukrainskoho yazyka* [Grammar of the Ukrainian Language]. Kyiv : Drukarnia I. I. Chokolova, part 2. (in Ukrainian).
- Ohiienko, I. I., 1908. Istoriiia ukrainskoi hramatychnoi terminologii z przedmovoiiu pro istoriiu rozvytku yii [History of Ukrainian grammatical terminology with a preface about the history of its development]. *Notes of the Ukrainian Scientific Society in Kyiv*, 1, pp. 94–129. (in Ukrainian).
- Selivanova, O. O., 2010. *Linguistic encyclopedia*. Poltava : Dovkillia-K. (in Ukrainian).
- Selivanova, O. O., 2013. Kohnityvne pidgruntia metaforyzatsii rosiiskoi linhvistychnoi terminolohii [A cognitive base of metaphorization of Russian linguistic terminology]. *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. Series : Philology. Social communications*, 26 (65) (1), pp. 286–292. (in Ukrainian).
- Selihey, P. O., 2008. Puryzm u terminolohii: ukrainskyi dosvid na yevropeiskomu tli [Purism in terminology: Ukrainian experience against a european background]. *Movoznavstvo*, 1, pp. 49–66. (in Ukrainian).
- Tymchenko, Ye. K., 1907. *Ukrainska hramatyka* [Ukrainian grammar]. Kyiv : Drukarnia T-va N. A. Hyrych, part I. (in Ukrainian).
- Vakulenko, M. O., 2015. *Ukrainska terminolohiia : kompleksnyi linhvistychnyi analiz* [Ukrainian Terminology : Complex Linguistic Analysis]. Ivano-Frankivsk : Foliant. (in Ukrainian).
- Yeshchenko, T. A., 2010. Semantyko-stylistychni typy metafor : teoretychnyi aspect [Semantic and stylistic types of metaphors : theoretical aspect]. *Donetsk Bulletin of the Scientific Society. Shevchenko*, 28, pp. 224 – 240. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 27.10.2021.

S. Sablina

**ANTHROPOMETAFOR IN UKRAINIAN LINGUISTIC TERMINOLOGY
OF THE BEGINNING OF THE XX CENTURY**

The research is connected with the ancient, yet relevant in all periods of the development of the Ukrainian scientific language model of term formation based on metaphorization, which correlates with the modern tendency of research of linguistic facts from the standpoint of anthropocentrism.

The article typologizes and analyzes the anthropomorphic metaphor as a model of term formation in the linguistic terminology of the early twentieth century on the material of grammars, which balanced different approaches to making the linguistic terminology sound more scientific (works of I. S. Nechuy-Levytsky, E. Tymchenko, Ivan Ogiienko). Groups of linguistic terms-atropometaphores based on various analogies with human life are established.

In the analyzed grammars of the early twentieth century, of all the models of term formation, the anthropomorphic metaphor is not the most productive model. This is explained by the fact that the formed Ukrainian linguistic terminology of this period was primarily influenced by the tradition of using terms in older Galician grammars, for example, one of the nineteenth century, foreign terminological influences from Latin, Polish and Russian. Meanwhile, the formation of often authorial linguistic terms on the basis of metaphorization reflects the influence of the living vernacular in the linguistic terminology of the twentieth century, which corresponds to the strong purist tendency in the creation of Ukrainian terminology.

Quantitatively, the most represented group of anthropometaphors in the linguistic terminology of the early twentieth century is the one that correlates with the processes

and results of intellectual and physical-identifying human activity. The group that appears to be less represented is anthropometaphors, the keywords of which are words to denote the dynamic sphere of human life, formed on the basis of somatisms, metaphorization of the social fragment of the conceptual sphere "human" (by sex or kinship), anthropometaphors that are derived from human self-determination concepts.

The model of creating linguistic terminology based on metaphorization, and in particular anthropometaphorization, rather than borrowing of terms, aimed to give linguistic terms explanatory power, realized in the semantic transparency of a particular special word. It was discovered that the necessity and expediency of a significant number of anthropometaphors in the linguistic terminology of grammars of the early twentieth century is fully explained by the transparency of this type of formations, which corresponded to the guidelines on intelligibility and accessibility of terms and their nationality of that time. That is the reason why the model of anthroponymic metaphorization fully complied with these guidelines.

Key words: *atropomethaphor, typology, Ukrainian grammars of the beginning of the twentieth century, linguistic terminology.*

УДК: 811.161.2+811.111]’42

L. Serhiienko

ORCID: 0000-0001-9201-6795

O. Maliuha

ORCID: 0000-0001-7595-347X

SOME ASPECTS OF SPEECH ACTS THEORY AS APPLIED TO INITIAL PUBLIC OFFERING TEXTS

The article investigates different types of speech acts found within Initial Public Offering texts. The most evident dimensions of variation in which illocutionary acts are different one from another are analyzed. The peculiarities of speech act types, their illocutionary points, direction of fit and conditions of satisfaction are researched.

Key words: *speech act, chapter, statement, directives, commissives, expressives, declaratives.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-277-284

Problem statement. The study of economic and financial texts, which is a reflection of the global changes in the world economy, is one of the urgent problems of modern linguistics. Understanding the role of such texts in communicative interaction aimed at the economic evolution of the society leads to the need to study the Initial Public Offering (IPO) texts from the point of view of the Speech Act Theory.

Relevance of the research. In modern linguistics, the Speech Act Theory is becoming progressively popular and is constantly being developed by the most outstanding linguists and philosophers of the present. However, the different types of Speech Acts used in the Initial Public Offering text remain insufficiently investigated, which determines the relevance of this study.

The **purpose** of this article is to study different types of Speech Acts used within IPO texts, analyze the most important dimensions of variation in which illocutionary acts are different one from another.

Analysis of recent researches and publications. There are a great number of taxonomies of speech acts because linguists apply different principles for their research. J. L. Austin (1962), in his book *How to do things with words* was the first to introduce the idea of speech acts (SA), becoming a forerunner analyzing the relationships between utterances and performance. The most important in creating the theory of speech acts was clarification of the nature of the relationship between constative utterances and performative utterances (Searl, 1969) and the conditions of success of performatives. Convinced that there is no hard line between performatives and statements, Austin began to incline towards the idea that not only performatives but all utterances actually have active force (Остин, 2010, p. 31–32).

In his work “*How to do things with words*”, J. L. Austin made the transition from performative to illocutionary utterance, making the concept of illocutionary force leading in the theory of speech acts (Остин, 1986) and emphasizing the importance of communicative purposefulness of statements.

In the speech act, the researcher identified three levels: locutionary, illocutionary and perlocutionary acts (Остин, 1986).

Locutionary act (locution, from the English. Locution ‘speech, expression’) – is the proclamation of a statement that has a phonetic, lexical-grammatical and semantic structure and meaning (Searl, 1969). The sound structure comes to existence through a phonetic act, the lexical-grammatical structure – in the phatic act of pronouncing certain words that belong to a particular language and correspond to a particular grammar), and the semantic structure – in a rhetic act (pronouncing certain words with their inherent meaning and reference). Thus the phatic act is transferred in direct language, and the retic act – indirectly (Oleshkov, 2006).

The illocutionary act (illocution, lat. Il – “in, inside”), having a certain force, provides an indication not only of the meaning of the sentence being made, but also of the communicative purpose of that utterance. This act is conventional (Horn, 2004).

Perlocutionary act (perlocution, Latin Per – ‘by means of’) is used to intentionally influence the addressee, to achieve a result (Searl, 1969). Such an act is not conventional.

These three acts are carried out simultaneously, not one after the other. Therefore, when a speaker performs a locutionary act, he also performs an illocutionary act when he asks or answers questions; informs, threatens or warns; announces a decision or intention; announces the sentence; appoints, asks; identifies, describes, compares, etc.

Summing up, J. L. Austin (Остин, 1986) divides speech acts into the following classes, according to the illocutionary power of the statements included in them:

- (1) Verdictives.
- (2) Exercitives
- (3) Commissives.
- (4) Behabitives.
- (5) Expositives.

Verdictives – the implementation of evaluative judgment; Exercitives – a manifestation of influence or exercise of power; Commissives – acceptance of a commitment or statement of intent; Behabitives – the expression of relations; Expositives – explanation of the bases, arguments and messages. (Searl, 1969).

However, as V. V. Bogdanov argues J. L. Austin lacks clear principles as a basis of his classification (Bogdanow, 1990, p. 42). That important drawback of his classification noticed by many scientists received systematic critique by J. Searle, who offered an alternative classification comprising his own five basic types of speech acts; such as *assertives*, *directives*, *commissives*, *expressives*, and *declarations*.

Firstly, Austin himself described his classification as being indicative and exemplary (*How to do things with words*). Secondly, lacking successiveness in terms of relevance of performatives dimensions, Austin’s classification did not describe the differences among the types of performatives that he determined. Moreover, Austin’s set of principles makes it difficult to separate one basic type of performative from the others (Fotion, 2000, p. 45). Explaining this reaction of Searle to Austin’s classification Nick Fotion (Fotion, 2000, p. 45) characterises Austin’s classification in the following way: “It’s a bit like comparing types of cars by noting that some are eight cylinder machines, some have power brakes and power steering while others are red.” Thirdly, not having analyzed speech acts in details, Austin relied heavily on the verbs used in speech acts or performatives (Fotion, 2000, p. 44).

In contrast, in his work “A classification of illocutionary acts”, John Searl identifies twelve basic dimensions of variation in which illocutionary acts are different one from another (Сёрль, 1986) such as (1) illocutionary point, (2) direction of fit, (3) sincerity condition, (4) force or strength of the point, (5) status or position of the hearer or speaker, (6) way the utterance relates to the interests of the hearer or speaker, (7) relationship to the rest

of the discourse, (8) propositional content, (9) requirement that some acts must be speech acts while others need not be, (10) lack or need for extra-linguistic institutions, (11) lack of or need for illocutionary verbs, and (12) style of performance.

However, within these twelve dimensions, Searle outlined the first three (illocutionary point, direction of fit, and sincerity condition) as the primary ones (Searle, 1979, p. 5). The illocutionary point of a speech act refers to the main point or purpose of the speaker in performing an illocutionary act of a specific type. For example, in making a promise, issuers of Initial Public Offering prospectus may have many reasons or intentions; but they are making a promise and not an assertion or expressing hope, their basic point or purpose is to commit themselves to an obligation to do something for the receiver of their promise.

For example, in their IPO MHP promises that Morgan Stanley, an American multinational investment bank and financial services company, and UBS Limited, Swiss multinational investment bank and financial services company founded and based in Switzerland, are their legal representatives on security exchange market:

“In connection with the Offering, Morgan Stanley & Co. International plc and UBS Limited and any of their respective affiliates acting as an investor for its or their own accounts may subscribe for and/or acquire GDRs and, in that capacity, may retain, purchase, sell, offer to sell or otherwise deal for its or their own accounts in the GDRs, any other securities of the Company or other related investments in connection with the Offering or otherwise” (MHP S.A., 2017).

Direction of fit refers to the direction of the connection between the word (speech act) and the world (states of affairs) in determining the success of illocutionary acts (Searle, 1979, p. 14). It has three varieties; namely: (1) word-to-world direction of fit (where a speech act is related to the world), (2) world-to-word direction of fit (where a state of affairs is related with a speech act), and (3) null direction of fit (where there is no correlation between a speech act and a state of affairs). For example, a statement has a word-to-world direction of fit for what is related in a statement is the propositional content of the statement with a real world or a state of affairs. In case a statement is false, it is because the propositional content of such statement does not coincide with a state of affairs (Mabaquiao, 2018, p. 42). In this case the statement is false and not the state of affairs. For example,

“Банк також стрімко розширив свій бізнес дебетних та кредитних карт по всій країні та стали одними з лідерів на ринку карток в Україні” (Райффайзен Банк Аваль, 2016).

Results and discussion. In fact, it is hardly possible to say that Bank Aval is a leader in Ukrainian market of bank cards as they have severe financial difficulties and a lot of their branches are closed.

A command or a piece of advice, however, has a world-to-word orientation of fit because what is referred in a command or advice is directed towards a state of affairs. If the command or advice is not successful, it is not the glitch of the command, but of the state of affairs.

The following example from MHP prospectus demonstrates a firm piece of advice for the perspective investors to perceive information contained in the prospectus as informative and not as investment, legal or tax advice.

“Prospective investors should not consider any information in this Prospectus to be investment, legal or tax advice and should consult their own counsel, accountants and other advisors for legal, tax, business, financial and related advice regarding purchasing the GDRs” (MHP S.A., 2017).

The issuer also recommends to consult accountants and other specialists in legal, tax, business and financial spheres therefore it can be assumed that if an addressee fails to make

a proper decision not trusting their intuition and knowledge but the ones of professional accountants who might have second thoughts and own interests it will be a failure of this piece of advice and not of the state of affairs.

An essential necessary correlation of the notion of direction of fit is the notion of conditions of satisfaction, which refers to the conditions of success of the speech acts that have a direction of fit (Mabaquiao, 2018, p. 42). Moreover, a speech act that has a direction of fit is either said to be successful or not; and the conditions that empower this situation are mainly referred to by Searle as conditions of satisfaction. From this perspective, a statement is either true or false; a promise is either kept or broken. The sincerity condition, in contrast, refers to the appropriate mental state that accompanies the performance of an illocutionary act. (Searle, 1979, p. 19). For example, in making this statement: “*MHP owns all of its administrative buildings and production facilities except for the Tavriysky mixed fodder mill, which is leased from Novokahovsky KHP, an entity unaffiliated with MHP. MHP leases the fodder mill based on a 25-year lease agreement expiring on 8 June 2029 and subleases the fodder mill to MFC on the basis of short-term sublease agreements, which are regularly renewed*” (MHP S.A., 2017). issuers should believe in what is stated, or else they are not really making a statement, but are probably trying to mislead the investors either exaggerating or diminishing the real assets of the company. Moreover, in case issuers are telling a lie, they are not performing the act of asserting but the act of deceiving either their investors or tax offices.

Conclusions. Subsequently, on the grounds of the principles of illocutionary point, direction of fit, and sincerity condition, Searle identified the five basic types of speech acts:

1. Assertives. Within IPO texts assertives can be used for classifications, statements, descriptions, and explanations.

Illocutionary Point: “The point or purpose of the members of the assertive class is to commit the speaker (in varying degrees) to something's being the case, to the truth of the expressed proposition.” (Searle, 1979, p. 26).

Direction of Fit: word-to-world

Conditions of satisfaction: can be either true or false.

Sincerity Condition: Belief. However, J. Searl notifies that, the degree of belief and commitment may approach or even reach zero (Searle, 1979, p. 27).

In IPO texts assertive can be found in every chapter where the true-false condition of satisfaction becomes a key issue as all information present in the IPO has to be truthful and justified by the underwriters.

2. Directives. Within IPO texts assertive can be used for *orders, commands, and requests*.

Illocutionary Point: “*To try to get the hearer to behave in such a way as to make his behavior match the propositional content of the directive*” (Searle. 1999. p. 148–149).

Direction of Fit: world-to-word

Conditions of Satisfaction: can be obeyed, disobeyed, complied with, granted, and so on.

Sincerity Condition: Desire (“Every directive is an expression of a desire that the hearer should do the directed act.” (Searle, 1999).

3. Commissives. Within IPO texts commissives can be used for promises, pledges, contracts, and guarantees.

Illocutionary Point. For the speaker to commit “to undertake the course of action represented in the propositional content” (Searle, 1999, p. 149).

Direction of Fit: world-to-word

Conditions of Satisfaction: can be carried out, kept, or broken.

Sincerity Condition: Intention (Every commissive is “an expression of an intention to do something” (Searle, 1999, p. 149).

4. Expressives. Some general examples of expressives are: thanks, apologies, congratulations, welcomes, and condolences. However, expressive are not common for a business style of IPO texts as IPOs are mainly written to inform perspective shareholders about the offer and contain the details about the issuer’s financial reporting documents. Some rare examples of expressives can be found in **MESSAGE FROM THE CHAIRMAN** chapter, which can be considered a sort of a welcome from a chairman of an IPO issuer. Besides, as an illocutionary point of this class is to express the psychological state specified in the sincerity condition about a state of affairs specified in the propositional content (Searle, 1979, p. 29), using expressive in this chapter is to prove fairness, sincerity and transparency of intentions.

Illocutionary Point: “To express the sincerity condition of the speech act” (Searle, 1999, p. 149).

Direction of Fit: null (because expressives assume the truth of their propositional content).

Conditions of Satisfaction: none

Sincerity Condition: varies with the type of expressive (E.g., in welcoming, the speaker should feel really glad to meet new shareholders, when the issuers are apologizing for inability to grant dividends they should really feel sorry).

5. Declaratives. Within IPO texts declaratives can be used at the very beginning of the document. For example:

**“69,000,000 Shares
The Goldman Sachs Group, Inc.
Common Stock”** (The Goldman Sachs Group, Inc., 2021)
or
“HIKMA PHARMACEUTICALS PLC
*(incorporated under the Companies Act 1985 and registered in England and Wales with
registered number 5557934)*
**Global Offer of 51,311,193 Ordinary Shares
at a price of 290p per Ordinary Share
Admission to the Official List and to trading on the
London Stock Exchange
Global Co-ordinator, Bookrunner, Lead Manager and Sponsor
Merrill Lynch International
Joint Lead Manager
Citigroup
Co-Lead Manager
Export & Finance Bank”** (Hikma Pharmaceuticals PLC, 2016).

These examples, found on the first pages of IPOs, involve an extra-linguistic institution, a system of constitutive rules in addition to the constitutive rules of language, in which the issuer has a right to offer shares, and in the later example also openly demonstrate the underwriters of the offer, which is an additional proof that the declaration may be successfully performed.

Illocutionary Point: “to indicate among other things the direction of fit between the propositional content and reality” (Searle, 1979, p. 32).

Direction of Fit: double: word-to-world and world-to-word (By changing the world, the direction of fit is world-to-word; by demonstrating the way in which it is changed, the direction of fit is word-to-world.)

Conditions of Satisfaction: varies (Searle does not specifically discuss the conditions of satisfaction of declaratives; but following Austin, we can say that declaratives are either happy or unhappy (Mabaquiao, 2018, p. 44–45).

Sincerity Condition: varies (Some directives have both belief and desire as their sincerity condition (Fotion, 2000, p. 51).

Perspectives. The prospect of our further exploration is a review dimensions of variation in which illocutionary acts are different one from another as applied to the Initial Offering Prospectus texts.

Бібліографічний список

- Богданов, В. В., 1990. *Речевое общение: прагматические и семантические аспекты*. Ленинград : Издательство Ленинградского университета.
- Олешков, М. Ю., 2006. *Основы функциональной лингвистики: дискурсивный аспект*. Нижний Тагил : Нижнетагильская государственная социально-педагогическая академия.
- Остин, Дж. Л., 1986. Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике*, 17, с. 22–129.
- Остин, Дж. Л., 2010. Перформативы – констативы. Перевод Г. Е. Крейдлина. В : Дж. Р. Сёрл, ред. *Философия языка*. Москва : Едиториал УРСС, с. 23–35.
- Райффайзен Банк Аваль, 2016. Проспект емісії облігацій Відкритого акціонерного товариства «Райффайзен Банк Аваль». *Raiffeisen Bank*. [онлайн] Доступно : <<https://raiffeisen.ua/storage/files/prospekt-emisiyi-obligacij.pdf>> [Дата звернення 21 червня 2016].
- Сёрль, Дж. Р., 1986. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике*, 17, с. 170–194.
- Fotion, N., 2000. *John Searle*. Stocksfield : Acumen.
- Hikma Pharmaceuticals PLC, 2016. Circular to Shareholders and Notice of General Meeting Prospectus. *Hikma*. [online] Available at : <https://www.hikma.com/media/1666/circular-and-prospectus_.pdf> [Accessed 21 June 2016].
- Horn, L. R. and Ward, G., eds. 2004. *The handbook of pragmatics*. Oxford : Blackwell.
- Mabaquiao, N., 2018. Speech Act Theory : From Austin to Searle. *Augustinian*, 19 (1), pp. 35–46.
- MHP S.A., 2017. Prospectus-Bonds. МХП *Агроіндустріальний холдинг*. URL : <<https://mhp.com.ua/ru/mhp-se/bond-information>> [Accessed 02 May 2017].
- Searle, J. R., 1969. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Searle, J. R., 1979. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Searle, J. R., 1999. *Mind, language and society : Doing philosophy in the real world*. New York : Basic Books.
- The Goldman Sachs Group, Inc., 2021. Common Stock. *Goldman Sachs*. [online] Available at : <<https://www.goldmansachs.com/investor-relations/financials/archived/other-information/ipo-prospectus-gs-pdf-file.pdf>> [Accessed 27 June 2021].

References

- Austin, J. L, 1986. Slovo kak deystvie [How to Do Things With Words]. *Novoe v zarubezhnoy lingvistike*, 17, pp. 22–129. (in Russian).

- Austin, J. L., 2010. Performativny – konstativny [Performatives and constatives]. Transl. from English by H. Kreidlin. In: J. R. Searle, ed. *Philosophy of language*. Moskva: Yeditorial URSS, pp. 23–35. (in Russian).
- Bogdanov, V. V., 1990. *Rechevoe obshchenie: pragmaticheskie i semanticheskie aspekty* [Verbal communication: pragmatic and semantic aspects]. Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo universiteta. (in Russian).
- Fotion, N., 2000. *John Searle*. Stocksfield: Acumen.
- Hikma Pharmaceuticals PLC, 2016. Circular to Shareholders and Notice of General Meeting Prospectus. *Hikma*. [online] Available at: <https://www.hikma.com/media/1666/circular-and-prospectus_.pdf> [Accessed 21 June 2016].
- Horn, L. R. and Ward, G., eds. 2004. *The handbook of pragmatics*. Oxford: Blackwell.
- Mabaquiao, N., 2018. Speech Act Theory: From Austin to Searle. *Augustinian*, 19 (1), pp. 35–46.
- MHP S.A., 2017. Prospectus-Bonds. МХП Агроіндустріальний холдинг. URL: <<https://mhp.com.ua/ru/mhp-se/bond-information>> [Accessed 02 May 2017].
- Oleshkov, M. Yu., 2006. *Osnovy funktsionalnoy lingvistiki: diskursivnyy aspekt* [Functional Linguistics basics: discourse aspect]. Nizhniy Tagil: Nizhnetagil'skaya gosudarstvennaya sotsialno-pedagogicheskaya akademiya. (in Russian).
- Raiffaizen Bank Aval, 2016. Prospekt emisii oblihatzii Vidkrytoho aktsionernoho tovarystva «Raiffaizen Bank Aval» [Initial Public Offering Prospectus of Raiffaizen Bank Aval Public Joint-Stock Company]. *Raiffeisen Bank*. [online] Available at: <<https://raiffeisen.ua/storage/files/prospekt-emisiyi-obligacij.pdf>> [Accessed 21 June 2016]. (in Ukrainian).
- Searle, J. R., 1969. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R., 1979. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R., 1986. Klassifikatsiya illokutivnykh aktov [Classification of illocutionary acts]. *Novoe v zarubezhnoy lingvistike*, 17, pp. 170–194.
- Searle, J. R., 1999. *Mind, language and society: Doing philosophy in the real world*. New York: Basic Books.
- The Goldman Sachs Group, Inc., 2021. Common Stock. *Goldman Sachs*. [online] Available at: <<https://www.goldmansachs.com/investor-relations/financials/archived/other-information/ipo-prospectus-gs-pdf-file.pdf>> [Accessed 27 June 2021].
- Стаття надійшла до редакції 20.10.2021.

Л. В. Сергієнко

О. С. Малюга

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ МОВЛЕННИХ АКТИВ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ТЕКСТІВ ПРОСПЕКТІВ ЕМІСІЇ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Стаття досліджує різні типи мовленнєвих активів, що містяться в текстах емісії цінних паперів. Проаналізовано найбільш наочні принципи, за якими іллокутивні акти відрізняються один від одного. Досліджено особливості типів мовленнєвих активів, їх іллокутивна сила, напрямок відповідності та умови виконання.

Дж. Л. Остін поділив мовленнєві акти на п'ять класів, відповідно до іллокутивної сили висловлювань, а саме: Вердиктиви, Екзерситиви, Комісиви, Бехабітиви та Експозитиви. Однак його класифікація зазнала різкої критики як така, що не має чітких принципів.

На противагу цьому, у своїй книзі «Слово і дія» Джон Серль виділив дванадцять основних принципів, за якими ілокутивні акти відрізняються один від одного, і окреслив перші три (точка ілокуції, напрямок застосування та стан щирості) як основні. З точки зору класифікації Мовленнєвих Актів, розробленої Джоном Сьорлем, на основі принципів ілокутивної сили, напрямку застосування та стану щирості, тексти емісії цінних паперів, містять п'ять основних типів мовленнєвих актів:

1. Асертиви, які в текстах емісії цінних паперів можуть бути використані для класифікацій, тверджень, описів та пояснень. Основною ілокутивною силою асертивів є істинність висловленого твердження. У текстах емісії цінних паперів асертиви можна знайти в кожному розділі, де істинність-неістинність стає ключовим питанням, оскільки вся інформація, яка присутня в текстах емісії цінних паперів, повинна бути правдивою та підтвердженою страховою компанією чи банком-гарантом.

2. Директиви, які в текстах емісії цінних паперів можуть використовуватися для наказів, команд та запитів. Основною ілокутивною силою директивів є намагання змусити слухача поводитись таким чином, щоб привести його поведінку у відповідність із пропозиційним змістом директиву.

3. Комісиви, які в текстах емісії цінних паперів можуть бути використані для обіцянок, застави, контрактів та гарантій. Основною ілокутивною силою комісивів є здійснення дії, представленої у змісті пропозиції.

4. Експресиви не є типовими для ділового стилю текстів емісії цінних паперів, як емісії цінних паперів, і в основному вони інформують перспективних акціонерів про пропозицію та містять детальну інформацію про документи фінансової звітності емітента. Основною ілокутивною силою експресивів є вираження стану щирості мовленнєвого акту.

5. Декларативи, які в текстах емісії цінних паперів, залучають позалінгвістичну ситуацію та систему установчих норм, в яких емітент має право пропонувати цінні папери. Основною ілокутивною силою Декларативів є вказівка напрямку відповідності змісту пропозиції та реальності.

Ключові слова: мовленнєвий акт, глава, асертиви, директиви, комісиви, експресиви, декларативи.

УДК: 81'232'234

V. Stepanov

ORCID: 0000-0002-8169-7908

MODERN CONCEPTS: FROM A STATIC TO DYNAMIC UNIT

The article reveals the concept interpretation shift from a static to dynamic mental structure. The description is done within East European schools of cognitive linguistics correlating with works of psychologists, biologists and philosophers.

The author analyses approaches that were widely used by researchers in treating the concept term – the psychological, logical-philosophical, culturological, integrative ones.

Summarizing the approaches, the author singles out the main concept features within the modern stage of cognitive linguistics. Finally, author's own concept definition is formed: a mental dynamic information unit whose verbal name represents a collective empirical unity of individual contacts with the material world, describes attitude to it and shows community development.

Key words: *concept, dynamics, concept defining approaches, East European cognitive linguistics.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-285-294

Problem. East European linguists have been always interested in researching concepts as mental units. In contrast to previous studies (Karasik and Slyshkin, 2001; Kubryakova, 1996; Popova and Sternin, 2007; Prikhodko, 2013), concepts are regarded now as dynamic rather than static structures (Kravchenko, 2005; Martynyuk, 2017; Shevchenko, 2006; Tatsenko, 2018; Zalevskaya, 2005). The prevalence of such a transition has to be explained properly for showing how the idea of the concept has evolved and what the concept itself means today from the dynamic perspective. This determines **the research relevance**.

The research object is concept. **The topic** is theoretical interpretation of concept evolution to a dynamic mind structure.

The purpose is establishing a modern definition of concept as a dynamic structure. That will be completed via the following **tasks**:

- 1) to represent existing approaches to concept definitions;
- 2) to explicate the essence of each approach;
- 3) to analyze approaches and produce a summary on concept dynamics with providing subsequently the final modern concept definition.

Research. Although cognitive linguistics was founded many years ago, the issue of concept definition is still open. The reason lies in the fact that the concept itself has a complex nature as an interdisciplinary object. Therefore, it is interpreted via different approaches.

The pioneer defining principle was *the psychological approach*, which introduced the term into linguistics. In 1928, there was S. Askoldov's paper "Concept and Word". It provided the first ever concept idea: a mind formation replacing a set of similar things (Askoldov, 1997, p. 269–270). Like a dyad "phoneme (invariant) – sound (variant)", concept is a mental invariant of the considered thing that may have many real analogues. In other words, the replacing function is concept relation to any similar referents.

Replacement is debatable in concept ontology. On the one hand, concept is ascribed to lexeme totally (Askoldov, 1997, p. 269–270). On the other hand, each shade of lexical meaning is replaced by corresponding concepts as to human occupation (Likhachev, 1999, p. 147–153). For example, the common seme of the word “mediator” has an interbranch difference. In diplomacy, the person for settling conflicts is implied. In biology, a chemical substance for transmitting nerve impulses is meant. In music, a tiny device for easy guitar play is implicated (Dictionary by Merriam-Webster, 2021).

S. Askoldov’s view on concept is regarded within rationality and irrationality: whether it has a purely logical or extra aesthetic aspect. Subsequently, two concept types are differentiated – the cognitive and artistic ones (Askoldov, 1997, p. 274–276). That gives two linguistic approaches to the concept definition. They are the linguocognitive and linguocultural ones.

The linguocognitive approach regards concept via world conscious cognition when its mental form correlates with real material analogues. Such a position produces the following definitions of concept:

a) Discrete mind structure with a thinking function. It reveals information about phenomena as a result of summarized cognition experience of a person or community in general (Popova and Sternin, 2007, p. 34);

b) Discrete unit of collective mind, which is stored in national memory of native speakers in the verbal form (Babushkin, 2001, p. 53);

c) Operative mental unit for accumulating human knowledge and experience as an information quantum about real or imaginary phenomena, which is called by a verbal sign (Kubryakova, 1996, p. 90–93);

d) Mind element whose verbal name transfers certain meaning as to some pragmatic needs (Boldyrev, 2001, p. 25–35).

The linguocultural approach covers not only the mental nature of concept but also its values for a certain nation. This provides corresponding definitions as well:

a) Conventional mental structure of individual or collective mind, which is determined by culture and objectified by linguistic resources. It concentrates on a value point whose associating potential is arranged by decreasing relevance as core and periphery (Karasik and Slyshkin, 2001, p. 75–79);

b) Culturally marked unit of social mind. It appeals to spiritual values named via a lexical-semantic paradigm of verbal signs – words, phraseological units, aphorisms (Vorkachev, 2001, p. 64–72);

c) Culturally specific semantic formation. As a knowledge quantum, it reflects nation’s outlook via emotional, expressive and value aspects (Maslova, 2004, p. 36).

Apart from the psychological principle, there is **the logical-philosophical approach**. As a means for imagining material things in terms of the 19th century logic and philosophy, concept is a mental unit interpreted within a semantic triangle “lexeme – idea – thing” and being equal to notion (Kolesov and Pimenova, 2012, p. 28–31). A material thing is named by a verbal sign, which activates in mind a mental idea about the thing (word meaning as notion content). The idea correlates with the described thing as an object meaning (notion volume). The thing itself is equated with linguistic reality, which is embodied by the verbal sign (notion sense). Therefore, concept or notion is a unity of sign, meaning and sense. It is the same as the triangle “sign – meaning – sense” proposed by G. Frege, the German philosopher (Frege, 1892, p. 25–50).

Meaning and sense of the logical-philosophical concept view attracts psychological studies. In particular, an issue is raised how they correlate with the perception of reality. A smart idea was stated by A. Leontev. He equates meaning with real and collectively objective

perception while sense is imaginary subjective world outlook (Leontev, 2004, p. 96–121, 178–184). The latter is motivated by speaker's surrounding circumstances. Thus, sense as concept reflection has a changing nature. That was proved by G. Stratton in tests of inversion glasses: if a human perceives things (meanings) upside down, his outlook (sense) is distorted (Stratton, 1897). So, it is sense that determines truth of conscious world reflection.

Surrounding circumstances can be treated not only as a purely physical shift in world perception. Human is a social creature. Therefore, his sense formation and subsequent concept reflection depend on communication environment. It is vividly shown by tests with white and black pyramids: if 9 of 10 persons intentionally say both pyramids are white (lie), then the last individual usually repeats the same because of possible shame feeling (Mukhina, 2011, p. 178). In other words, reality as meaning may be distorted in mind through biased sense, which influences human attitude to a concept.

A. Leontev's view on objective reality (meaning) and its subjective perception (sense) provides a reason to state that concept includes not only information perception and analysis but also its emotive after-consideration with further feedback to speech addressee. Thus, concept is interpreted as a perceptive-cognitive-affective-volitional structure of dynamic nature with a communicatively caused functioning. Such a position is taken by many scholars (Martynyuk, 2017, p. 45; Tatsenko, 2018, p. 137; Zalevskaya, 2005, p. 243).

The above-mentioned argument suggests that concept empirical evolution in mind is promoted by the nervous system. As a response to irritants, excitation of new varying neuron groups accumulates new information on a certain world phenomenon and determines a refreshed human attitude to it. Such an irritant may be verbal or any other surrounding stimulus. For example, the PAIN concept-information is activated and emotively considered in mind if a person sees or hears lexemes as its names ("pain", "migraine", "itch", "fracture", etc.), touches something (e.g. burns or cuts fingers), suffers from diseases. Each time the information is empirically supplemented and revalued, which changes human behavior in cases of future pain. So, any nervous signal can belong to concept signs while verbal means are used for concept distribution in community communication rather than for its existence. This statement is supported by both biologists (Damasio, 1989; Hardy, 1998; Sechenov, 1953) and linguists (Bickerton, 1990; Kravchenko, 2005; Shevchenko, 2006).

The impact of receptors' dynamics on individual attitude to concept argues it is only in mind revealed maximally (as a result of total perception experience). In contrast to that, receptors themselves are separate "bricks" to produce a general mental picture of covered information. Therefore, no verbal or non-verbal sign may be a single activator of the whole concept knowledge.

Among many concept references, it is linguistic resources that are the best tool for concept reconstruction. This is explained by the following fact: although not to the full extent, they can most widely embody the rising accumulated human experience. In other words, a verbal sign unfolds a mental text-concept whose new features from different speech situations fold reversely into the initial sign (Zhabotinskaya, 2013).

This induces scholars to reproduce concepts via complex research of their names – nominative field (Popova and Sternin, 2007, p. 78–79), lexical-semantic paradigm (Vorkachev, 2001, p. 68), intrazone (Prikhodko, 2013, p. 79). Concept signs can belong to multi-level units – from morphemes to texts (Boldyrev, 2001, p. 27; Karasik and Slyshkin, 2001, p. 78; Zhabotinskaya, 2013, p. 53). Spelling mistakes and paralinguistic phenomena may appeal to concepts too. For example, the Ukrainian misspelled lexeme "проффесор" activates the ILLITERACY concept; a blue nose or tapping on a neck refers to the ALCOHOLISM concept (Prikhodko, 2013, p. 79). Concepts may be studied via verbal and non-verbal means simultaneously. That is traced in using creolized texts as mix of words and visual images –

leaflets, memes, posts, etc. (Bondarenko, 2017; Stepanova, 2013; Zlokazov and Lipnitskiy, 2018).

Therefore, everything related to verbal and non-verbal spheres can be taken as a base for reconstructing concepts. It is called “concept polyappeal” (Slyshkin, 2004, p. 35–44).

Some linguists proceeded to further interpretation of concept signs. According to them (Kubryakova, 1996, p. 92), concept does not depend on the word naming it. Structural parts of speech do not possess lexical meanings although they appeal to concepts in any case. For example, “but” appeals to CONTRASTING, “after” refers to TIME. The same concerns interjections: “oh” is associated with TIREDNESS, “wow” stands for WONDER, etc.

Besides, new concept names may be created artificially when lexemes are used in a non-conventional sense as to pragmatic needs (Boldyrev, 2001, p. 26). In such a case, the word is bound with unique sense rather than objective meaning, which distorts the communicative effect in a group and keeps it in another one. It can be seen in producing passwords. For example, if that has been previously arranged, the lexeme “щuka” appeals to TRUST rather than FISH in communication.

Sentences are applied as artificial concept names as well. Responses to passwords are often arranged to secure the highest privacy of speech. Sometimes, intermediate check questions are asked: *New England clam chowder. – Red or white? – White* (Ace Venture: Pet Detective, 1993). On the other hand, the TRUST concept may be protected by an intentionally asked lie: *You are Charles Westmoreland, right? – Do I know you? – I knew your wife before she passed. – You knew Marla? – You mean Ann? – How did you meet? – We taught together in Boston. – East Farmington? – You mean West Wilmington? – No more tests* (Prison Break, 2005). The same pragmatism is traced within non-verbal signs: a specific gesture, knock, etc. Thus, any sign appeals to concepts and the main role in this case is performed by agreed sense rather than meaning.

The logical-philosophical view on concept and notion (along with the psychological and neurobiological aspects) adjoins *the culturological approach*. According to Yu. Stepanov, logic applies notions while concepts are involved into culture. Notions match concepts to a certain extent (Stepanov, 2004, p. 42–83): they comprise a set of features (content for the former, sense for the latter) that explicate a class of things (volume and meaning, respectively). However, concept features, in contrast to notion ones, are structurally stratified by relevance in social mind. In other words, it defines how significant this concept is for the corresponding group. Such an interpretation provides a layered model of the concept structure. For example, within the MARCH 8 and FEBRUARY 23 concepts, there are three layers:

- a) The active feature (relevant for all people – both are holidays);
- b) The passive feature (relevant for separate groups – the first is a women’s day, the second is a men’s day);
- c) The etymological feature (a subconsciously neutral base for concept existence – these occasions appeared thanks to different social circumstances that are usually not mentioned).

So, notion is a “partly-fledged” concept rather than concept itself. This is explained by the following fact: notions exist outside consciousness; thus, they are not valued affectively by human mind. It is only that concept fully-fledged which is consciously valued. As a result, concept belongs to ethnocultural heritage. Such an idea is supported by A. Prikhodko: he represents concept as a unity of three elements – the notion, perceptive image and valorizing component – in contrast to notion whose nature excludes valorization itself (Prikhodko, 2013, p. 20–30). The above-stated interpretation is similar to concept regarded as a perceptive-

cognitive-affective-volitional unit of dynamic nature where mind valuing is the main concept feature as well.

Importance of the valorization (established via context and quantity analysis) among notion (defined with component analysis) and image (determined through conceptual metaphors or associative experiment) is stressed by the fact that concepts are classified as to valorizing vectors. Opposite values distinguish between concepts (GOOD) and anti-concepts (EVIL) which are generalized to meso-concept (DEED) with a neutral assessment (Prihodko, 2013, p. 66–76). Reasonability of such a typology is explained by comparing a concept with another one: GOOD cannot be considered if not contrasted to EVIL within DEEDS. That may be used to understand how morally developed a nation's culture is.

Concept cultural motivation is traced not only from the culturological perspective. *The integrative approach* is significant as well. According to it, concept is treated within interbranch human activities when society is located on a certain development stage. Therefore, total information activated by concept tends to measuring in many fields of social communications; subsequently, it moves from one sphere into another (Lyapin, 1997, p. 11–35). In other words, the activated essence is analyzed via several branches simultaneously so that the whole concept structure widens by content, which results in a new evolution level of nation's culture. It is the way to produce new meanings for polysemantic words that enrich humanity cultural heritage (like the previously described D. Likhachev's idea that concept mentally replaces different meanings of the same lexeme).

The above-mentioned approaches provide a summary of features traced in the modern concept status:

1) Concept is a mental unit: it exists in human mind as empirically self-accumulating information and appeals to a material object or phenomenon;

2) Concept ontology is conditioned by neurons: varying receptor signals of inner and outer character rearrange the concept structure. That results in dynamic change of person's attitude to the concept itself;

3) Concept distribution is conditioned by social circumstances: depending on pragmatic needs, it is nominated by a paradigm of verbal and non-verbal means. They are used for concept communicative objectification;

4) Concepts may be reconstructed only in a supposed form: each human has its own neuron experience of interaction with them. Thus, concepts are reproduced only in a collective dimension, which is done best of all via a verbal sign as a carrier of group values. It opens access to the general heritage of mental social contacts with the concept;

5) Concept as information evolves in several human branches simultaneously, which reflects humanity progress.

Conclusion. Generalization of these five statements provides our own definition of modern concept as a dynamic entity. Subsequently, concept is regarded by us as *a mental dynamic information unit whose verbal name represents a collective empirical unity of individual contacts with the material world, describes attitude to it and shows community development.*

Dynamic nature of modern concepts induces to state that they tend to self-stabilization. In other words, concept may be treated as a self-regulating (synergetic) empirical system. That can be interpreted in our future studies as **the research prospect.**

Бібліографічний список

Аскольдов, С., 1997. Концепт и слово. В : В. П. Нерознак, ред. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста.* Москва : Academia, с. 267–279.

- Бабушкин, А., 2001. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления. В : И. А. Стернин, ред. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж : Воронежский государственный университет, с. 52–57.
- Болдырев, Н., 2001. Концепт и значение слова. В : И. А. Стернин, ред. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж : Воронежский государственный университет, с. 25–36.
- Бондаренко, Е., 2017. Мем и антимем в политическом медиа-дискурсе : опыт когнитивного моделирования. В : Н. В. Петлюченко, ред. *Концепты и контрасты*. Одесса : Гельветика, с. 347–354.
- Воркачев, С., 2001. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*, 1, с. 64–72.
- Жаботинская, С., 2013. Имя как текст : концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс. Направление : Филология*, 6, с. 47–76.
- Залевская, А., 2005. Концепт как достояние индивида. В : А. Залевская. *Психолингвистические исследования. Слово. Текст*. Москва : Гнозис, с. 234–244.
- Злоказов, К. и Липницкий, А., 2018. Насилие в креолизованном тексте : исследование закономерностей понимания. *Политическая лингвистика*, 5, с. 143–151.
- Карасик, В. и Слышкин, Г., 2001. Лингвокультурный концепт как единица исследования. В : И. А. Стернин, ред. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж : Воронежский государственный университет, с. 75–80.
- Колесов, В. и Пименова, М., 2012. Единица ментальности : семантический треугольник. В : В. Колесов и М. Пименова. *Концептология*. Кемерово : Кемеровский государственный университет, с. 28–31.
- Кравченко, А., 2005. Место концепта в соотношении языка, сознания и мышления. В : В. В. Дементьев, ред. *Жанры речи*. Саратов : Колледж, 4 : Жанр и концепт, с. 84–102.
- Кубрякова, Е., 1996. Концепт. В : Е. С. Кубрякова, ред. *Краткий словарь когнитивных терминов*. Москва : Издательство МГУ, с. 90–92.
- Леонтьев, А., 2004. *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва : Смысл ; Академия.
- Лихачев, Д., 1999. Концептосфера русского языка. В : Д. Лихачев. *Очерки по философии художественного творчества*. 2-е изд. Санкт-Петербург : БЛИЦ, с. 147–165.
- Ляпин, С., 1997. Концептология : к становлению подхода. В : Поморский государственный университет им. М. В. Ломоносова. *Концепты. Научные труды Центрконцепта*. Архангельск : Издательство Поморского университета, 1, с. 11–35.
- Мартынюк, А., 2017. Индивидуальный концепт: природа и метод анализа. В : Н. В. Петлюченко, ред. *Концепты и контрасты*. Одесса : Гельветика, с. 41–46.
- Маслова, В., 2004. *Когнитивная лингвистика*. Минск : TerraСистемс.
- Мухина, В., 2011. Рефлексия на себя и других : 40 лет фильму «Я и другие». *Развитие личности*, 1, с. 166–180.
- Попова, З. и Стернин, И., 2007. *Когнитивная лингвистика*. Москва : АСТ: Восток – Запад.
- Приходько, А., 2013. *Концепты и концептосистемы*. Днепропетровск : Белая Е. А.

- Сеченов, И., 1953. Элементы мысли. В : И. Сеченов. *Избранные произведения*. Москва : Учпедгиз, с. 224–233.
- Слышкин, Г., 2004. *Лингвокультурные концепты и метаконцепты*. Доктор наук. Диссертация. Волгоградский государственный педагогический университет.
- Степанов, Ю., 2004. Концепт. В : Ю. Степанов. *Константы: словарь русской культуры*. 3-е изд. Москва : Академический проект, с. 42–83.
- Степанова, И., 2013. Креолизованный текст как средство репрезентации концепта LOVE (на материале комиксов «Love is»). *Вестник Челябинского государственного университета*, 24 (315), с. 152–156.
- Таценко, Н., 2018. *Емпатія в сучасному англомовному дискурсі : когнітивно-синергетичний вимір*. Доктор наук. Дисертація. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Шевченко, И., 2006. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике. *Вісник Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*, 725, с. 192–195.
- Ace Venture : Pet Detective*, 1993 [film] Directed by Tom Shadyac. USA : Warner Brothers, part 23:52 – 24:12. Available at : <<https://english-films.co/detectives/2465-eyes-ventura-rozysk-domashnih-zhivotnyh-ace-ventura-pet-detective-1993-hd-720-ru-eng.html>> [Accessed 11 September 2021].
- Bickerton, D., 1990. *Language and species*. Chicago : The University of Chicago Press.
- Damasio, A., 1989. Concepts in the brain. *Mind and Language*, 4 (1–2), pp. 24–28. DOI : <https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.1989.tb00236.x>
- Dictionary by Merriam-Webster*, 2021, [online] Available at : <<https://www.merriam-webster.com>> [Accessed 10 September 2021].
- Frege, G., 1892. Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 100, s. 25–50.
- Hardy, C., 1998. *Networks of meaning: a bridge between mind and matter*. Westport : Praeger.
- Prison Break*, 2005 [film] Directed by Paul Scheuring. USA : Fox, season 1, episode 1 : part 27:25 – 27:45. Available at : <http://seasonvar.ru/serial-118-Pobeg_iz_tjur_mi-1-sezon.html> [Accessed 10 September 2021].
- Stratton, G., 1897. Vision without inversion of the retinal image. *Psychological Review*, 4 (4), pp. 341–360. DOI : <https://doi.org/10.1037/h0075482>

References

- Ace Venture : Pet Detective*, 1993 [film] Directed by Tom Shadyac. USA : Warner Brothers, part 23:52 – 24:12. Available at : <<https://english-films.co/detectives/2465-eyes-ventura-rozysk-domashnih-zhivotnyh-ace-ventura-pet-detective-1993-hd-720-ru-eng.html>> [Accessed 11 September 2021].
- Askoldov, S., 1997. Kontsept i slovo [Concept and word]. In : V. P. Neroznak, ed. *Russian philology. From language theory to text structure*. Moscow : Academia, pp. 267–279. (in Russian).
- Babushkin, A., 2001. Kontsepty raznykh tipov v leksike i frazeologii i metodika ikh vyyavleniya [Different types of concepts in lexicology and phraseology with methods of their identification]. In : I. A. Sternin, ed. *Methodological problems of cognitive linguistics*. Voronezh : Voronezh State University, pp. 52–57. (in Russian).
- Bickerton, D., 1990. *Language and species*. Chicago : The University of Chicago Press.
- Boldyrev, N., 2001. Kontsept i znachenie slova [Concept and word meaning]. In : I. A. Sternin, ed. *Methodological problems of cognitive linguistics*. Voronezh : Voronezh State University, pp. 25–36. (in Russian).

- Bondarenko, Ye., 2017. Mem i antimem v politicheskom media-diskurse : opyt kognitivnogo modelirovaniya [Meme and antimeme in political media discourse : cognitive modeling experience]. In: N.V. Petlyuchenko, ed. *Concepts and contrasts*. Odessa : Gelvetika, pp. 347–354. (in Russian).
- Damasio, A., 1989. Concepts in the brain. *Mind and Language*, 4 (1–2), pp. 24–28. DOI : <https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.1989.tb00236.x>
- Dictionary by Merriam-Webster*, 2021, [online] Available at : <<https://www.merriam-webster.com>> [Accessed 10 September 2021].
- Frege, G., 1892. Über Sinn und Bedeutung [About meaning and meaning]. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 100, pp. 25–50. (in German).
- Hardy, C., 1998. *Networks of meaning : a bridge between mind and matter*. Westport : Praeger.
- Karasik, V. and Slyshkin, G., 2001. Lingvokulturnyy kontsept kak edinita issledovaniya [Linguocultural concept as a research unit]. In : I. A. Sternin. ed. *Methodological problems of cognitive linguistics*. Voronezh : Voronezh State University, pp. 75–80. (in Russian).
- Kolesov, V. and Pimenova, M., 2012. Yedinita mentalnosti : semanticheskiy treugolnik [Mentality unit : semantic triangle]. V : V. Kolesov and M. Pimenova. *Conceptology*. Kemerovo : Kemerovo State University, pp. 28–31. (in Russian).
- Kravchenko, A., 2005. Mesto kontsepta v sootnoshenii yazyka, soznaniya i myshleniya [Concept place within language, consciousness and thinking]. In : V. V. Dementev, ed. *Speech genres*. Saratov : Kolledzh, 4 : Genre and concept, pp. 84–102. (in Russian).
- Kubryakova, Ye., 1996. Kontsept [Concept]. In : Ye. S. Kubryakova, ed. *Concise dictionary of cognitive terms*. Moscow : Izdatelstvo MGU, pp. 90–93. (in Russian).
- Leontev, A., 2004. *Deyatelnost. Soznanie. Lichnost* [Activities. Consciousness. Personality]. Moscow : Smysl ; Akademiya. (in Russian).
- Likhachev, D., 1999. Kontseptosfera russkogo yazyka [Concepts of the Russian language]. In : D. Likhachev. *Essays on philosophy of fiction literature*. 2nd ed. Sankt-Peterburg : BLITS, pp. 147–165. (in Russian).
- Lyapin, S., 1997. Kontseptologiya : k stanovleniyu podkhoda [Conceptology : defining the approach]. In: Pomor State University M. V. Lomonosov. *Concepts. Tsentrkontsept studies*. Arkhangelsk : Izdatelstvo Pomorskogo universiteta, 1, pp. 11–35. (in Russian).
- Martynyuk, A., 2017. Individualnyy kontsept: priroda i metod analiza [Individual concept : ontology and analyzing method]. In : N. V. Petlyuchenko, ed. *Concepts and contrasts*. Odessa : Gelvetika, pp. 41–46. (in Russian).
- Maslova, V., 2004. *Kognitivnaya lingvistika* [Cognitive linguistics]. Minsk : TerraSystems. (in Russian).
- Mukhina, V., 2011. Refleksiya na sebya i drugikh : 40 let filmu «Ya i drugie» [Feedback to oneself and others : 40 years of the movie “Me and Them”]. *Development of personality*, 1, pp. 166–180. (in Russian).
- Popova, Z. and Sternin, I., 2007. *Kognitivnaya lingvistika* [Cognitive linguistics]. Moscow : AST : Vostok – Zapad. (in Russian).
- Prikhodko, A., 2013. *Kontsepty i kontseptosistemy* [Concepts and their systems]. Dnepropetrovsk : Belaya Ye. A. (in Russian).
- Prison Break*, 2005 [film] Directed by Paul Scheuring. USA : Fox, season 1, episode 1 : part 27:25 – 27:45. Available at : <http://seasonvar.ru/serial-118-Pobeg_iz_tyur_mi-1-sezon.html> [Accessed 10 September 2021].

- Sechenov, I., 1953. *Elementy mysli* [Mind elements]. In : I. Sechenov. *Selected works*. Moscow : Uchpedgiz, pp. 224–233. (in Russian).
- Shevchenko, I., 2006. Podkhody k analizu kontsepta v sovremennoy kognitivnoy lingvistike [Approaches to analyzing concepts in the modern cognitive linguistics]. *Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University*, 725, pp. 192–195. (in Russian).
- Slyshkin, G., 2004. *Lingvokulturnye kontsepty i metakontsepty* [Linguocultural concepts and metaconcepts]. Ph.D. Dissertation. Volgograd State Pedagogical University. (in Russian).
- Stepanov, Yu., 2004. Kontsept [Concept]. In : Yu. Stepanov. *Constants : dictionary of the Russian culture*. 3rd ed. Moscow : Akademicheskiiy proekt, pp. 42–83. (in Russian).
- Stepanova, I., 2013. Kreolizovannyi tekst kak sredstvo reprezentatsii kontsepta LOVE (na materiale komiksov «Love is») [Creolized text as a means of realization of the concept of love (on the material of love is comics)]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 24 (315), pp. 152–156. (in Russian).
- Stratton, G., 1897. Vision without inversion of the retinal image. *Psychological Review*, 4 (4), pp. 341–360. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0075482>
- Tatsenko, N., 2018. *Empatiia v suchasnomu anhlovnomu diskursi : kohnityvno-synerhetychnyi vymir* [Empathy in modern English discourse : cognitive and synergetic dimensions]. Ph.D. Dissertation. V. N. Karazin Kharkiv National University. (in Ukrainian).
- Vorkachev, S., 2001. Lingvokulturologiya, yazykovaya lichnost, kontsept : stanovlenie antropotsentricheskoy paradigmy v yazykoznanii [Linguoculturology, language individual, concept : foundation of the anthropocentric linguistic paradigm]. *Philological Sciences*, 1, pp. 64–72. (in Russian).
- Zalevskaya, A., 2005. Kontsept kak dostoyanie individa [Concept as an individual's heritage]. In : A. Zalevskaya. *Psycholinguistic studies. Word. Text*. Moscow : Gnozis, pp. 234–244. (in Russian).
- Zhabotyńska, S., 2013. Imya kak tekst: kontseptualnaya set leksicheskogo znacheniya (analiz imeni emotsii) [The name as a text: conceptual network of lexical meaning (analysis of the name of emotion)]. *Cognition, communication, discourse. Series: Linguistics*, 6, pp. 47–76. (in Russian).
- Zlokazov, K. and Lipnitskiy, A., 2018. Nasilie v kreolizovannom tekste : issledovanie zakonornostey ponimaniya [Violence in creolized text: analysis of comprehension patterns]. *Political linguistics*, 5, pp. 143–151. (in Russian).
- Стаття надійшла до редакції 14.09.2021.

В. В. Степанов

СУЧАСНІ КОНЦЕПТИ: ВІД СТАТИЧНОЇ ДО ДИНАМІЧНОЇ ОДИНИЦІ

Стаття розкриває перехід трактувань терміну «концепт» від статичної до динамічно мінливої ментальної одиниці. Опис здійснюється в контексті східноєвропейських шкіл когнітивної лінгвістики: Харківської (А. Мартинюк, І. Шевченко), Черкаської (С. Жаботинська), Запорізької (А. Приходько), Сумської (Н. Таценко), Тамбовської (М. Болдирев), Воронежської (А. Бабушкін, З. Попова, Й. Стернін), Волгоградської (В. Карасик, Г. Слишкін), Кубанської (С. Воркачов), Московської (О. Кубрякова), Санкт-Петербурзької і Кемеровської (В. Колесов, Д. Ліхачов, М. Піменова), Іркутської (О. Кравченко), Тверської (О. Залевська), Вітебської (В. Маслова) тощо. Водночас праці східноєвропейських когнітивістів

перекликаються з роботами фахівців у галузі психологічних, біологічних, філософських наук: С. Аскольдов, К. Гарді, А. Дамасіо, О. Леонт'єв, В. Мухіна, І. Сеченов, Г. Фреге.

Автор оглядає підходи, якими керувалися дослідники у розумінні терміну «концепт». Зокрема, експлікуються психологічний, логіко-філософський, культурологічний, інтегративний підходи.

Психологічний підхід розглядає концепт як ментальне утворення з функцією заміщення однорідних предметів. Залежно від раціонально-ірраціонального наповнення, концепти поділяються на пізнавальні і художні (з чисто логічними або додатково оцінними вкрапленнями – за лінгвокогнітивним та лінгвокультурним ракурсами відповідно).

Логіко-філософський підхід подає концепт як ментальну єдність у вимірі семантичного трикутника «слово – ідея – річ», що тотожно поняттю із двома елементами: значення та смисл. У сенсорному і соціально-комунікативному сенсі, концепт визнається динамічно мінливим ментальним утворенням, умотивованим нейронними варіаціями.

За культурологічним підходом, концепт виводиться як шарова модель трьох компонентів: поняття, образ, цінності. Найбільш важливим компонентом є цінності, оскільки саме валоризація (тобто, постійне переживання людиною) робить структуру повноцінним концептом.

В інтегративному підході акцентується увага на багатовимірності концепту у всіх галузях людської діяльності. Відтак, мультивекторна динамічна еволюція концепту демонструє прогрес цивілізації.

Резюмуючи, автор виокремлює головні риси сучасного концепту і формує власну дефініцію цього терміну: ментальне динамічне утворення-інформація, вербальне ім'я якого репрезентує колективну емпіричну єдність індивідуальних контактів із матеріальним світом, описує ставлення до нього та фіксує прогрес спільноти.

Ключові слова: *концепт, динаміка, підходи до визначення концепту, східноєвропейська когнітивна лінгвістика.*

УДК 811.161.2'367.332.3

Л. В. Супрун

ORCID: 0000-0002-9427-922X

В. М. Супрун

ORCID: 0000-0002-5290-3493

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА НЕПОШИРЕНИХ РЕЧЕНЬ ДІЄСЛІВНОЇ БУДОВИ В ХУДОЖНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Статтю присвячено дослідженню будови українського речення. У центрі наукових зацікавлень авторів непоширені речення дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів. Матеріал для наукових пошуків склали романи Олесь Гончара «Собор» і «Твоя зоря». Виокремлено семантичні типи дієслів сучасної української мови, які моделюють непоширені речення дієслівної будови.

Зроблено висновок, що семантико-синтаксичні диференційні ознаки непоширених речень дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів у художній комунікації Олесь Гончара зумовлені, зокрема, самодостатнім семантичним наповненням абсолютивних дієслів-присудків.

Ключові слова: художня комунікація, Олесь Гончар, непоширене речення, семантико-синтаксична структура, дієслово.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-295-301

Постановка проблеми. Розвиток будь-якої мови прямо пропорційно залежний від її функціонування в живому народному мовленні, і головне – майстерності її репрезентації на рівні мистецтва художнього слова. Саме в художньо-комунікаційній парадигмі красного письменства відбувається філігранне шліфування мови, а відтак збагачення народного лексикону. До першорядних митців, чия мовотворчість може бути взірцем для наслідування, належав Олесь Гончар. Двадцять шість років уже немає з нами митця. Утім його комунікація з аудиторією триватиме доти, доки найвищими людськими цінностями будуть віра, сім'я, любов, Батьківщина. Свого часу Микола Бажан зауважував, що «музично течуть хвилі Гончарової прози. Чисте і широке море української мови блискоче в ритмах цих хвиль, сяє, чарує, виграє. Оповідь то забурунить тужно й клично, як заплачка-пригра кобзарської думи, то потече хвилястим речитативом, то заблісне скриком радості чи гніву, то забринить усміхом або ніжним освідченням. Проте вона ніколи не стає стилізацією, штучною вишуканістю, живлячись соками реального життя мови, її живими, сьогоденними багатствами» (Бажан, 1985, с. 33). І не в останню чергу творення цієї «Гончарової» мовно-художньої комунікації залежить від її синтаксичної організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до наявності чи відсутності другорядних членів прості речення або частини складних речень поділяють на поширені й непоширені. Цього погляду дотримуються всі провідні сучасні синтаксисти (див. праці Л. Булаховського, І. Вихованця, К. Городенської, П. Дудика, А. Загнітка, В. Русанівського, О. Сербенської та ін.). Разом з тим, загальноприйнятий погляд на природу квантитативних можливостей простого речення суттєво конкретизується спеціальними дослідженнями лінгвістів, які уточнюють формально-синтаксичну структуру елементарного простого речення завдяки його поширенню необов'язковими

(факультативними) компонентами (Й. Андреш, І. Вихованець, Н. Шведова, В. Шмілауер та ін.).

Мета статті – визначити художньо-комунікаційну специфіку і роль непоширених структур дієслівної будови у творчості Олесь Гончара.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістичній теорії реченням заведено називати «основу синтаксичну одиницю, що позначає ситуацію (або взаємопов'язані ситуації), вказує на відношення повідомлюваного до дійсності, характеризується неперервністю синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень, а також є відносно завершеною одиницею спілкування та вираження думки» (Русанівський, Тараненко, Зяблюк, та ін., ред. 2000, с. 509). Речення як синтаксична одиниця-конструкція складається зі слів і словосполучень. У порівнянні з іншими синтаксичними одиницями йому властива більша формальна і значеннева (семантична) розгалуженість.

У сучасному українському мовознавстві дослідники синтаксичної семантики вивчають речення з опорою на поняття семантико-синтаксичної структури речення, семантико-синтаксичних відношень, семантико-синтаксичної валентності, семантично елементарних і семантично неелементарних речень, предикатних і непередикатних (субстанціальних) синтаксем тощо (Див.: Вихованець, Городенська, Русанівський, 1983, с. 25–66; Вихованець, 1992, с. 22–32, 41–48; Дудик, 1999, с. 53–75; Лаврінець, 2020, с. 65–79). Усі ці категорії актуальні й для семантики непоширених речень, проте ми зупинимось лише на найбільш характерних з них. Об'єктом нашої уваги в цій статті стане семантико-синтаксична структура непоширених речень.

На думку І. Р. Вихованця, «семантико-синтаксична структура простого речення – абстрактне мовне значення речення, спосіб репрезентації дійсності в мисленні та мові» (Вихованець, 1993, с. 116).

Дослідники семантики речення нерідко пов'язують комунікаційно-сміслову організацію речення з його формальною організацією. Прибічники цього типу аналізу речення (яким скористаємось і ми) залучають поняття семантичної структури речення. Семантичну структуру речення тут кваліфікують як зміст речення, поданий в узагальненому, типізованому вигляді з урахуванням тих елементів значення, які накреслює йому форма речення.

Виділимо семантичні типи дієслів сучасної української мови, які моделюють непоширені речення дієслівної будови в художній комунікації Олесь Гончара.

1. Дієслова, що виражають дію як заняття, уміння, обов'язок (*працювати, чергувати, друкувати, гончарювати, учителювати, візникувати, бурлакувати, босякувати, баришувати, козакувати, пасічникувати, парубкувати, шифрувати, командувати, шити, гадати, партизанити, секретарювати, диригувати, джигітувати, пиячити, бондарювати, шахтарювати, чабанувати, чумакувати, господарювати* і т.ін.), наприклад: «Інші працюють, а вона тиняється без діла» (Гончар, 1989, с. 216); «Обехеес працює» (Гончар, 1989, с. 235); «Попрацює (Єлька – Л. С., В. С.)...» (Гончар, 1989, с. 237); «А що, паную» (Гончар, 1989, с. 237); «...Хай пасуться (корови – Л. С., В. С.)!» (Гончар, 1982, с. 130); «Справді, пора б і перепочити» (Гончар, 1982, с. 43); «Стрілятимуть...» (Гончар, 1982, с. 14); «Вони страйкують!» (Гончар, 1982, с. 221).

2. Дієслова, які виражають психофізіологічний стан (*сумувати, нездужати, хворіти, вагатися, пухнути, цвісти, киснути, свербіти, чхати, плакати, дримати, нервувати, дуріти, недобачати, недочувати, заїкатися, лисіти, німіти, хвилюватися, сміятися, радіти, мучитися, хмуритися, веселитися, спати, бадьоритися, мовчати, стомитися, усміхатися, нудьгувати, непокоїтися* і т.ін.), наприклад: «...Посміхнувся син» (Гончар, 1989, с. 19); «Старий сердиться...» (Гончар, 1989, с. 22); «І жінки

не скупилися...» (Гончар, 1989, с. 34); «Можеш не боятися...» (Гончар, 1989, с. 40); «Діду, щоб ви здохли!» (Гончар, 1989, с. 41); «...Вона відмовчалась» (Гончар, 1989, с. 43); «...Зам'ялась племінниця» (Гончар, 1989, с. 44); «...Студент схаменеться...» (Гончар, 1989, с. 47); «Сміюся і плачу» (Гончар, 1989, с. 50); «Володька розреготався» (Гончар, 1989, с. 59); «...Усміхнувся Баглай» (Гончар, 1989, с. 67); «...Іронізує Ромця» (Гончар, 1989, с. 70); «Цікавець посопів» (Гончар, 1989, с. 76); «Кожне глузує...» (Гончар, 1989, с. 79); «...Пожартував Лобода» (Гончар, 1989, с. 88); «...Збунтувався приятель» (Гончар, 1989, с. 88); «...Здивувалась Вірунька» (Гончар, 1989, с. 11); «Ша, не кипи, Вірунько» (Гончар, 1989, с. 98); «Не гарячкуй, будь ласка» (Гончар, 1989, с. 98); «...Розсердилась би воєнкомова...» (Гончар, 1989, с. 112); «...Язык заплітався...» (Гончар, 1989, с. 144); «...Вона (Єлька – Л. С., В. С.) плаче, він (Лобода – Л. С., В. С.) сміється» (Гончар, 1989, с. 156); «Не сердься, голубко» (Гончар, 1989, с. 158); «І вже нахмурилось (дівча – Л. С., В. С.)» (Гончар, 1982, с. 195); «...Признається дівчинка» (Гончар, 1982, с. 196); «Заболотний сміється...» (Гончар, 1982, с. 198); «...Ніби ми снімо...» (Гончар, 1982, с. 205); «...Сестра посміхнулась» (Гончар, 1982, с. 214); «Мати померла» (Гончар, 1982, с. 216); «Ліда мовчить...» (Гончар, 1982, с. 220); «Тільки ж видужуй» (Гончар, 1982, с. 234); «...Уміхнеться бджоляр» (Гончар, 1982, с. 237); «...Ніяковіли ми» (Гончар, 1982, с. 243); «Заболотний ніби аж зрадив» (Гончар, 1982, с. 249); «...Змилоствилось дівча» (Гончар, 1982, с. 249); «Ми мовчимо» (Гончар, 1982, с. 249); «Закляк (Мина – Л. С., В. С.)» (Гончар, 1982, с. 268); «...Очі сльозились» (Гончар, 1982, с. 268); «Мовчать хлопці» (Гончар, 1982, с. 269); «...Ластівки сплять...» (Гончар, 1982, с. 273); «Живи!» (Гончар, 1982, с. 64); «Завмерли люди...» (Гончар, 1982, с. 115); «...Він (дядько – Л. С., В. С.) лаявся...» (Гончар, 1982, с. 142); «...Він (козак – Л. С., В. С.) лежить» (Гончар, 1982, с. 170); «Андрій Галактіонович пожурився...» (Гончар, 1982, с. 168); «Відкрикувавсь Мина» (Гончар, 1982, с. 170); «Я пошуткував!» (Гончар, 1982, с. 175); «Сказилась кобила, – регоче Антидюрінг, відхиляючись далеко вбік» (Гончар, 1982, с. 176); «...Вона (Надька – Л. С., В. С.) мовби схаменулась» (Гончар, 1982, с. 181).

3. Дієслова переміщення, руху (*йти, приходити, заходити, летіти, літати, залетіти, влетіти, пролетіти, плисти, плавати, пропливати, кружляти, мчати, промчатися, промчати, поспішати, підводитися, підвестися, сунути, плентатися, блукати* і т.ін.), як-от: «Порозлітались хлопці...» (Гончар, 1989, с. 36); «Шпачиха підвелася» (Гончар, 1989, с. 59); «...Не квапся...» (Гончар, 1989, с. 136); «Автобуси вже не ходили» (Гончар, 1989, с. 144); «Одвалюй!» (Гончар, 1989, с. 183); «Переходь...» (Гончар, 1989, с. 206); «...Наближався Микола Баглай» (Гончар, 1989, с. 230); «Пливи... І я поплив» (Гончар, 1989, с. 245); «Приїжджають і такі...» (Гончар, 1989, с. 252); «...Він (Таратута – Л. С., В. С.) обернувся...» (Гончар, 1989, с. 258); «Не сяду! – позадкував хлопець...» (Гончар, 1989, с. 263); «Мчи! Газуй!» (Гончар, 1989, с. 264); «...Відсахнулась Ера» (Гончар, 1989, с. 262); «...Молекула не проскочить» (Гончар, 1989, с. 19); «Рій відлетів!» (Гончар, 1982, с. 175); «...Погнали терни» (Гончар, 1982, с. 184); «Стривайте...» (Гончар, 1982, с. 243); «Машина пішла!» (Гончар, 1982, с. 249); «І ви зупинились?» (Гончар, 1982, с. 283); «Змайнуло життя...» (Гончар, 1982, с. 285); «Людина летить, летить земля, летить всесвіт зі всіма своїми тайнощами... Летимо...» (Гончар, 1982, с. 285); «Схились...» (Гончар, 1982, с. 304); «...Машина рушила» (Гончар, 1982, с. 310); «Інспекція женеться! Зупинись!» – нервово шарпнувся Дударевич...» (Гончар, 1982, с. 314); «Ми поспішаємо» (Гончар, 1982, с. 317); «...Всі розступайтесь, зминайте...» (Гончар, 1982, с. 322); «Ідть гуляйте...» (Гончар, 1982, с. 326); «Ходімте й ми...» (Гончар, 1982, с. 326); «Повернувся Заболотний» (Гончар, 1982, с. 334); «...Підвівся Дударевич» (Гончар, 1982, с. 336); «І якщо ти впав – я через тебе переступлю» (Гончар, 1982, с. 337); «Пригальмуй!» (Гончар, 1982, с. 356); «Вона (Тамара

– Л. С., В. С.) аж скинулась...» (Гончар, 1982, с. 357); «...Ми рушили» (Гончар, 1982, с. 370); «Пливе й пливе хмара летючих створінь» (Гончар, 1982, с. 194).

4. Дієслова із значенням «перетворення», «переходу», «виникнення нової ознаки», «посилення ознаки чи якості» (біліти, багатішати, дурнішати, іржавіти, сивіти, дужчати, гіркнути, рідшати, темніти, твердішати, товщати, тоншати, сиротіти, спокійнішати, утихомирюватися, дірявіти, дрібніти, ледащіти, в'янути, здоровшати, дерев'яніти, грубіти, зголодніти, збезволіти, жовкнути, зжовкнути, добріти, звужуватися, побіліти, зблідніти, жовтішати, дужчати, дичавіти, печалитися, байдужіти, кам'яніти, порозумніти, ширшати, дешевшати, буряковіти, буріти, буйнішати, буйніти, сильнішати, посвіжіти, більшати, почервоніти, скоцюрблюватися, посвітлішати, порудіти, дебелишати, дебелити, шершавіти, черствіти і т.ін.), наприклад: «Шаленіють зенітки...» (Гончар, 1989, с. 17); «...Острови зеленіють...» (Гончар, 1989, с. 83); «...Хто встиг змізеритись...» (Гончар, 1989, с. 103); «...Все погоріло...» (Гончар, 1989, с. 152); «Спохмурнів Махно...» (Гончар, 1989, с. 178); «Що душа висихатиме...» (Гончар, 1989, с. 192); «Час ущільнюватиметься, віки старітимуть, а мистецтво молодітиме вічно!» (Гончар, 1989, с. 192); «...Характер псується» (Гончар, 1989, с. 200); «Зістарілась (жінка – Л. С., В. С.), відцвіло життя...» (Гончар, 1989, с. 215); «...Молочай рудіє...» (Гончар, 1989, с. 224); «...Душа відтає» (Гончар, 1989, с. 229); «...Небо ж не лияє!» (Гончар, 1982, с. 236); «...Посуворів Художник» (Гончар, 1982, с. 243); «...Очі (прихильників Крішни – Л. С., В. С.) поввалювались, і обличчя при лампах денного освітлення біліють місячно, мов стеаринові...» (Гончар, 1982, с. 251); «...Пожвавішав Мина» (Гончар, 1982, с. 262); «...Заболотні змінились, обличчя в нього і в неї враз проясніли...» (Гончар, 1982, с. 286).

5. Дієслова звучання (кричати, сюрчати, гагакати, гарчати, гижкати, гудіти, гупотіти, гухкати, деркотати, дзвеніти, дзвякати, бубоніти, дзижчати, пищати, дзеленькотіти, дзеленчати, дзюрчати, дзюркотати, посвистувати, скавчати, шипіти, скиглити, шелестіти, бухкати, гримати, вибухати, бахкати, бабахкати, гудіти, густити, лунати, стогнати, хлюпати, скрипіти, ляскати і т.ін.), як-от: «...Моторчики джмелять, люди перегукуються...» (Гончар, 1989, с. 46); «...Брезент лопотів...» (Гончар, 1989, с. 36); «...Тільки шини шелестять» (Гончар, 1989, с. 54); «...Ніщо не шеперхне...» (Гончар, 1989, с. 89); «...Гомонить дядько Ягор» (Гончар, 1989, с. 50); «...Протяги так і свистять...» (Гончар, 1989, с. 151); «Дзвони козаччини йому (Лободі Ізоту – Л. С., В. С.) гудуть. Дуби революції шумлять» (Гончар, 1989, с. 216); «Траса хлюпоче, сичить, стугонить» (Гончар, 1982, с. 254); «Бджолята гудуть, гудуть...» (Гончар, 1982, с. 267); «...Вітри зашумлять...» (Гончар, 1982, с. 267); «Траса шумить» (Гончар, 1982, с. 306).

6. Дієслова із значенням «мати місце», «бути» (про явища природи) (наступати, починатися, припинятися, переставати, западати, лити, йти, стояти, вдарити, скоїтися, існувати, спуститися, падати, надходити, минути і т.ін.), наприклад: «...Небо южить...» (Гончар, 1989, с. 23); «...Став крапати дощ» (Гончар, 1989, с. 35); «...Вітер розгулявся...» (Гончар, 1989, с. 35); «...Вітер улігся...» (Гончар, 1989, с. 36); «...Дніпро збурунівся...» (Гончар, 1989, с. 92); «Що скоїлось, Косте?» (Гончар, 1989, с. 94); «...Мерехтить, попеліє далеч...» (Гончар, 1989, с. 133); «Спливають роки...» (Гончар, 1989, с. 153); «А ніч пливе, небо багряниться» (Гончар, 1989, с. 168); «Схід розжеврився...» (Гончар, 1989, с. 170); «Небо горіло...» (Гончар, 1989, с. 173); «...Гроза насувається» (Гончар, 1989, с. 182); «А літа летять» (Гончар, 1989, с. 210); «...Де дощ...» (Гончар, 1989, с. 212); «...Луна покотилася берегами, і плавні занишкли, і ніч заслухалась» (Гончар, 1989, с. 236); «Палає захід. Сонце сідає у винно-червоні моря

імлі...» (Гончар, 1982, с. 298); «...Сталось нещастя...» (Гончар, 1982, с. 328); «Дійство відбувається...» (Гончар, 1982, с. 347); «Гемрява не відгукнулася...» (Гончар, 1982, с. 11); «Однак життя повертається» (Гончар, 1982, с. 55); «...Таки дніє...» (Гончар, 1982, с. 57); «...Сонце не рухається...» (Гончар, 1982, с. 62); «Струмує повітря, тиша мліє...» (Гончар, 1982, с. 64); «Красуються жита...» (Гончар, 1982, с. 65).

Розгляд семантичних типів дієслів, які компонують непоширені речення дієслівної будови в художній комунікації Олеся Гончара, засвідчив, що письменник надає перевагу дієсловам переміщення, руху й особливо – дієсловам, які виражають психофізіологічний стан. Найрідше Олесь Гончар послуговується дієсловами, що виражають дію як заняття, уміння, обов'язок. Дієслова звучання представлені незначною кількістю, хоча й ширше, ніж попередня група. Часто трапляються дієслова зі значенням «мати місце», «бути», що репрезентують явища природи. Проміжну позицію займають дієслова зі значенням «перетворення», «переходу», «виникнення нової ознаки», «посилення ознаки чи якості».

У сучасному мовознавстві досить поширені дослідження, в яких враховуються співвідношення граматичної і семантичної структур речення, роль формальної організації речення у витворенні його семантичної своєрідності. Типові риси цього напрямку відбито ще в працях Н. Ю. Шведової. Н. Ю. Шведова розмежовує речення різних семантичних структур, спираючись на їх граматичні характеристики (Див.: Шведова, 1973, с. 458–483). У її описах семантичні структури, виділені в межах окремих структурних (формальних) схем речення, розрізняються за комплексом і власне-граматичних, і лексичних ознак.

Отож у моделюванні речень дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів (підмет + присудок) беруть участь дієслова абсолютної семантики. Відсутність поширювачів як первинних компонентів передбачає синтаксичну одноманітність, проте не збіднює значеннєве багатство, оскільки головні компоненти моделі володіють великими можливостями їх лексичного наповнення.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналіз непоширених речень дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів у художній комунікації Олеся Гончара засвідчив, що їхня семантика являє собою комплекс різних за своєю природою семантичних складників. У семантико-синтаксичному аспекті розглядані одиниці мають певні диференційні ознаки, що спричинюються насамперед особливостями абсолютивних дієслів-присудків, яким притаманне самодостатнє семантичне наповнення.

Запропонована розвідка, без сумніву, не претендує на вичерпне розв'язання актуалізованої проблеми, всебічне вивчення якої можливе в наукових працях вищого рівня і більших за обсягом, де будуть досліджуватися не лише семантико-синтаксична природа художньої комунікації митця, але й формально-синтаксична структура мовомислення Олеся Гончара.

Бібліографічний список

- Бажан, М., 1985. *Твори в 4-х т.* Київ : Наукова думка, Т. 4.
Вихованець, І. Р., 1992. *Нариси з функціонального синтаксису української мови.* Київ : Наукова думка.
Вихованець, І. Р., 1993. *Грамматика української мови. Синтаксис.* Київ : Либідь.
Вихованець, І. Р., Городенська, К. Г. та Русанівський, В. М., 1983. *Семантико-синтаксична структура речення.* Київ : Наукова думка.
Гончар, О., 1982. *Твоя зоря.* Київ : Дніпро.
Гончар, О., 1989. *Собор.* Київ : Дніпро.

- Дудик, П. С., 1999. *Із синтаксису простого речення*. Вінниця : Видавництво ВДПУ ім. М. Коцюбинського.
- Лаврінець, О. Я., 2020. Типи складених головних предикативних членів у синтаксичних конструкціях сучасного адміністративно-канцелярського підстилю. *Українська мова*, 1, с. 65–79. DOI: doi.org/10.15407/ukrmova2020.01.065
- Русанівський, В. М., Тараненко, О. О., Зяблюк, М. П. та ін., ред. 2000. *Українська мова : Енциклопедія*. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана.
- Шведова, Н. Ю., 1973. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения. В : С. Б. Бернштейн, ред. *Славянское языкознание. VII Международный съезд славистов*. Варшава, август 1973 г. Москва : Наука, 1973, с. 458–483.

References

- Bazhan, M., 1985. *Tvory 4-kh t.* [Works : in 4 vol.]. Kyiv : Naukova dumka, Vol. 4. (in Ukrainian).
- Dudyk, P. S., 1999. *Iz syntaksysu prostoho rechennia* [From the syntax of a simple sentence]. Vinnytsia : Vydavnytstvo VDPU im. M. Kotsiubynskoho. (in Ukrainian).
- Honchar, O., 1982. *Tvoia zoria* [Your dawn]. Kyiv : Dnipro. (in Ukrainian).
- Honchar, O., 1989. *Sobor* [Cathedral]. Kyiv: Dnipro. (in Ukrainian).
- Lavrinets, O., 2020. Типы складених головних предикативних членів у синтаксичних конструкціях сучасного адміністративно-канцелярського підстилю [Types of compound main predicative parts in syntax constructions of modern formal language]. *Ukrainian language*, 1, pp. 65–79. (in Ukrainian). DOI : doi.org/10.15407/ukrmova2020.01.065
- Rusanivskiyi, V. M., Taranenko, O. O., Ziabliuk, M. P. etc., red., 2000. *Ukrainska mova : Entsiklopediia* [Ukrainian language: Encyclopedia]. Kyiv : Vydavnytstvo «Ukrainska entsiklopediia» im. M. P. Bazhana. (in Ukrainian).
- Shvedova, N. Yu., 1973. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения [On the relationship between the grammatical and semantic structure of a sentence]. In : S. B. Bernshteyn, ed. *Slavic linguistics. VII International Congress of Slavists*. Warsaw, August 1973. Moskva : Nauka, 1973, pp. 458–483. (in Russian).
- Vykhovanets, I. R., 1992. *Narysy z funktsionalnogo syntaksysu ukrainskoi movy* [Essays on the functional syntax of the Ukrainian language]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I. R., 1993. *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys* [Grammar of the Ukrainian language. Syntax]. Kyiv : Lybid. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H. and Rusanivskiyi, V. M., 1983. *Semantyko-syntaksychna struktura rechennia* [Semantic and syntactic structure of the sentence]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 21.07.2021.

L. Suprun

V. Suprun

**SEMANTIC AND SYNTAX STRUCTURE OF UNEXTENDED SENTENCES
OF VERBAL TYPE IN THE BELLES LETTRES COMMUNICATION
OF OLES GONCHAR**

The article is devoted to the study of the structure of the Ukrainian sentence. At the centre of the authors' scientific interests are unextended sentences of verbal type.

The investigation was carried out with the presupposition of the opinion of leading modern syntacticians on the division of simple sentences or parts of complex sentences into extended and unextended ones and the recognition of the minimal structural elements by syntactic units, self-sufficient for forming and expressing predicative basis.

The object of the study was unextended verb-type sentences without obligatory predicate components. The analysis includes not only sentences consisting of a subject and a predicate (two-member sentence) or a main clause (one-member sentence), expressed by an absolute verb, but also those that can be distributed by optional components, as well as sentences of complex structure.

The material for scientific research was a discourse of high functional-stylistic and individual-speech quality, accumulated in Oles Honchar's novels «Cathedral» and «Your Star». Among the verbs of the modern Ukrainian language, which model unextended sentences of verbal type, the following semantic groups are distinguished: verbs that express action as a lesson, skill, duty; verbs representing the psychophysiological state; verbs of movement, motion; verbs with the meaning of «transformation», «transition», «emergence of a new feature», «strengthening of a feature or quality»; verbs denoting sounds; verbs with the meaning «to take place», «to be» (about the natural phenomena).

The main attention in the article is focused on the semantic and syntactic organization of unextended sentences. For this purpose, semantic types of verbs of the modern Ukrainian language are singled out and illustrated with extensive examples, which compose unextended sentences of verbal type in Oles Honchar's belles-lettres communication. Their analysis showed that the writer prefers the verbs of movement, motion and especially those verbs that express the psychophysiological state. Oles Honchar rarely uses verbs that express action as a lesson, skill, duty. The verbs denoting sounds represent a small group either. Verbs with the meaning «to take place», «to be», reproducing the natural phenomena are more frequent. The verbs denoting «transformation», «transition», «emergence of a new feature», «strengthening of a feature or quality» took a borderline position in terms of usage frequency.

Based on the analysis of uncommon verb-type sentences without obligatory predicate components in Oles Honchar's belles-lettres communication, a general conclusion is made that their meanings form a complex of heterogeneous semantic elements. Semantic-syntactic differential features of such sentences are due, among other things, to the self-sufficient semantic content of absolute verbs-predicates.

Key words: *belles-lettres communication, Oles Honchar, unextended sentence sentence, semantic-syntactic structure, verb.*

УДК 811.1/2'276.6'373.422

В. Ю. Тютюнник

ORCID: 0000-0001-8519-5596

В. І. Голяк

ORCID: 0000-0002-3151-9134

К. А. Ільєва

ORCID: 0000-0002-4604-6069

ДО ПИТАННЯ АНТОНІМІЧНИХ ВІДНОСИН У АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМАХ УРБОЕКОЛОГІЇ

У статті представлений структурно-семантичний аналіз антонімічних відносин в англійській, французькій та німецькій термінології урбоекології. Досліджувана термінологія урбоекології являє собою сукупність тематичних і семантичних груп та підгруп, системно організованих та взаємопов'язаних. Одним із проявів системності цієї терміносистеми є наявність у ній антонімічних відносин. Можна констатувати, що досліджуваним нами терміносистемам урбоекології в англійській, французькій та німецькій мовах однаково властива антонімія як прояв парадигматичних відносин, і тут представлені всі основні семантичні типи антонімів: 1) антоніми, які виражають якісну протилежність, саме вони реалізують контрарну протилежність; 2) антоніми, які виражають компліментарність; 3) антоніми, які виражають протилежну спрямованість дій, ознак і властивостей – векторна протилежність.

Ключові слова: *термінологія, галузеві термінології, терміносистеми, термінологія урбоекології, антоніми, антонімічні відносини, словотвірний тип антонімії, лексичний тип антонімії, парадигматичні відносини, контрарна протилежність, комплементарна протилежність, векторна протилежність.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-302-310

Постановка проблеми. Ми живемо в епоху колосальних глобальних цивілізаційних перетворень. Сучасна модель глобалізації охоплює економічний, соціальний, культурний і духовний аспекти, і це стосується усіх сфер людської діяльності: економічної, торговельної, наукової, освітньої та соціально-культурної. Цей процес супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері. Сьогодні інноваційні процеси найсильніше простежуються в мові масової й науково-технічної комунікації. І це наочно спостерігається в розвитку такої галузі лінгвістики як термінологія. Відбувається взаємна інтеграція поняттєво-термінологічного апарату різних сфер знань, розширюється міжнародний лексикологічний фонд, відбувається взаємодія різномовних термінологічних систем. Починаючи з 80-х років минулого століття термінологія становить особливий інтерес для фахівців різних галузей науки та лінгвістів, однаково зацікавлених у впорядкуванні та удосконаленні термінологічності систем мови.

Терміни, терміносистеми та термінології завжди були предметом аналізу численних праць лінгвістичного, логічного і загальнонаукового змісту. Тому особлива увага приділялася розробці загальної теорії термінології. Ця сфера термінологічної науки досліджувалася такими вченими, як Т. А. Булаховський, Г. О. Винокур,

В. П. Даниленко, Т. Л. Канделакі, Л. А. Капанадзе, В. М. Лейчик, Д. С. Лотте, В. М. Прохорова, О. О. Реформатський, В. І. Сифоров, О. В. Суперанська та ін. Дослідженнями ознак терміну і критеріїв його виділення, класифікації, семантичних процесів, їх зв'язку з екстралінгвістичною реальністю в сучасному мовознавстві займаються О. С. Ахманова, А. Н. Баранова, Т. М. Білоконь, М. Н. Володіна, О. В. Колган, Б. П. Михайлишин, Т. І. Панько, Т. С. Пристайко, Н. Л. Цимбал, С. Д. Шелов та ін. Для повноцінного аналізу проблем термінології необхідне вивчення не тільки теоретичних питань. Стандартизація термінології різних галузей знання є однією з актуальних проблем, що хвилюють лексикологів і лексикографів. Цей напрямок – прикладний, сьогодні, у світлі сучасних інтеграційних процесів, стає все більш потрібним. Виявлення подібності та відмінності в терміносистемах різних мов дозволяє підвести базу під порівняльно-типологічне вивчення термінів, як в галузі лексичної семантики, так і в галузі власне структурної. З огляду на теоретичну важливість і прикладний сенс цього підходу до вивчення термінології, доцільно використовувати термінологічний матеріал підмов, що не зазнали глибокого системного дослідження.

До них належить і «урбоекологія». Урбоекологія це специфічний напрямок в містобудівній науці, предметом якого є дослідження закономірностей взаємодії містобудівних структур з природним середовищем і розробка пропозицій по його оптимізації. Цей науковий напрямок зазнав бурхливого розвитку протягом останнього тридцятиріччя, як в нашій країні, так і за кордоном. За цей час урбоекологія перетворилася з окремої наукової галузі біології в наукову дисципліну дуже важливого прикладного характеру, що забезпечує розв'язання проблем локального і регіонального планування, а також екологізації людської діяльності. Тобто урбоекологія зараз є одним з найбільш перспективних напрямків науки та надзвичайно складною міждисциплінарною царинною, при цьому урбоекологія є відносно новою галуззю знання, терміносистема якої знаходиться на стадії формування. Швидкі темпи розвитку цієї сфери діяльності призводять до розширення її терміносистеми та формування нових термінів шляхом різних наявних в мові прийомів термінотворення, залучення вже наявних слів з суміжних галузей знання.

Ця термінологія являє собою цілісну, широко розгалужену, системно організовану терміносистему, яка охоплює всі базові поняття галузі урбоекології. Системність аналізованої термінології проявляється як в тематико-поняттєвій її організації, так і в впорядкованості, що залежить від власне мовних чинників і виявляє відносини (парадигматичні та синтагматичні) слова до інших слів. Системність проявляється в самих тематичних групах, які об'єднуються на основі семантичної та функціональної спільності й в межах яких виявляються гіперо-гіпонімічні, синонімічні та антонімічні відносини, однаково властиві цій терміносистемі у різних мовах. Авторами вже аналізувались синонімічні та антонімічні відносини в українській, російській, англійській та французькій терміносистемах урбоекології (Тютюнник та інш., 2020).

Мета статті – порівняльний структурно-семантичний аналіз антонімічних відносин термінів урбоекології в англійській, французькій і німецькій мовах. Аналіз проводиться на матеріалі одного з розділів урбоекології «фізичні фактори забруднення міського середовища».

Завдання дослідження: виявлення характерних для цієї терміносистеми типів антонімії, їх порівняльний аналіз на прикладах термінологічних одиниць розглянутих мов.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних термінознавчих досліджень на комплексне вивчення феномену антонімії у терміносистемах різних галузей наукових знань та його порівняльний аналіз у терміносистемах різних мов, що сприятиме систематизації та структуризації досліджуваних терміносистем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Антонімами називають «однорівневі одиниці мови чи мовлення, значення яких перебувають у відношенні протилежності» (Селіванова, 2006, с. 31). О. О. Реформатський однією з умов появи антонімів вважав наявність якісної ознаки в значенні слова «Тут співвідношення чисто семасіологічне: воно засноване на протиставленні понять, це відношення не є номінативним. Для появи антоніміки необхідна наявність якісних ознак і в значенні слова, які можуть градувати і доходити до протилежного» (Реформатський, 1996, с. 101). На думку Д. М. Шмельова, логічну основу антонімії утворюють протилежні видові поняття, які по суті становлять собою межі прояви будь-якої якості або властивості, що визначається родовим поняттям (Шмельов, 1977, с. 202). Тобто, головним при визначенні антонімії визнається наявність протилежності понять, а саме їхнє протиставлення і несумісність. «Центральним при визначенні лексичної антонімії є поняття протилежності... Наукове визначення протилежності ґрунтується на її філософському і логічному тлумаченні...», – писав Новіков (Новіков, 1973, с. 243–244).

Таким чином в рамках філософсько-світоглядного підходу в антонімії знаходить своє мовне вираження і реалізується один з найважливіших філософських законів, а саме – закон «єдності й боротьби протилежностей». При цьому на думку Н. В. Горохової – бінарність якраз «властива мові і науці в силу її граничної абстрактності, прагненню виявити діалектичні протилежності істотних властивостей явищ, предметів. Антоніми об'єднуються дослідниками в єдину парадигму на основі єдиних для всіх елементів цієї парадигми диференціальних ознак» (Горохова, 2015, с. 82). Цікава думка А. О. Брагіної, яка у своїх дослідженнях прийшла до висновку, що наявність синонімії вже само по собі передбачає наявність антонімії, оскільки ці два явища пов'язані воедино однією ідеєю, тобто, на її думку, антонімія є окремим випадком синонімії «Синонімічні ряди в антонімічному протиставленні становлять опозиційну єдність, пов'язану родовим поняттям. Лінійним антонімічним зв'язкам протиставлені прямі значення слів, радіальним – відтінки значень» (Брагіна, 1986, с. 83). Її дослідження і дослідні роботи інших учених дозволяють припустити, що ці явища мови «взаємопов'язані і взаємозумовлені» (Горохова, 2015, с. 82).

Щодо існування антонімії у сфері термінології в сучасній лінгвістиці науковці не мають єдиної думки. Як відомо, в науці неодноразово висловлювалося ствердження про те, що антонімічні відношення не властиві термінам, при цьому вказується, що у термінології відбувається просто поділ, відмежування понять, а не їхнє протиставлення. Ці ідеї притаманні наприклад таким науковцям як Л. О. Новіков, на думку якого термінологічній лексиці не властива здатність до антонімічного протиставлення (Новіков, 1982, с. 85), або Л. А. Булаховському, який заперечував існування однокореневих антонімів (Булаховський, 1959, с. 39). Але, на думку нихки вчених ця точка зору не витримує серйозної критики. «Лексиці, мові науки, – пише В. П. Даниленко, – антонімія властива не менше, а скоріше більше, ніж загальнолітературній. І для цього є свої причини, що криються в природі наукових понять» (Даниленко, 1977, с. 79). При цьому, Т. М. Ніколаєва стверджує, що, антонімія термінологічних одиниць – явище навіть більш стійке, ніж синонімія та полісемія (Ніколаєва, 1978 с. 467). У сучасних наукових дослідженнях українських науковців більшість вчених таких, як І. Кочан, Т. І. Панько, Н. Л. Цимбал не заперечує наявність

антонімії у термінологічній лексиці, деякі з них, наприклад, Т. І. Панько, навіть стверджують, що «антонімія як семасіологічна категорія невіддільна від термінологічних систем, що номінативно систематизують наукові поняття – складну багату мережу протиставлень, що сприяє суттєвому впровадженню термінологічної сфери» (Панько, Коган та Мацюк, 1994, с. 188). Тож антонімія притаманна мові науки. Питання лише в тому, які її різновиди властиві науковій термінології. Так, на думку В. П. Даниленко, «в мові науки знаходить застосування два структурних типи антонімії – лексична і словотвірна» (Даниленко, 1977, с. 205). Ці два типи антонімії й реалізуються у термінології містобудівної акустики.

Лексичний тип антонімії у цьому розділі термінології урбоекології у порівнюваних мовах представлений досить широко: **зовнішнє джерело – внутрішнє джерело** живлення мережі = **Insiderquelle – Fremdnetz (Außen-, extern – Innen- (inner-, Insider-), internal source – external source, source (f) extérieure – source (f) intérieure; сильний – слабкий = stark – schwach, müde; сильний звук – слабкий звук = starker Schall – ein müder Laut, strong sound – faint sound, tonalité (f) forte – tonalité (f) faible; прямий – відбитий = direkt – reflektiert / прямий звук – відбитий звук = direkter Schall, Direktschall – Rücklauf, Rückwurf, reflektierter Schall, direct sound – reflected sound, tonalité (f) directe – tonalité (f) reflectée; прямий звуковий промінь – відбитий звуковий промінь = ein direkter Schallstrahl – ein zurückgeworfener Schallstrahl, rayon (m) acoustique direct – rayon acoustique (m) reflecté, direct sound ray – reflected sound ray; прямий сигнал – відбитий сигнал = gerades Signal – reflektiertes Signal, Rücksignal; підведене повітря – відведене повітря = Zuluft – Abluft, input air – output air, air entré (m) – air rejeté (m) і т.і.**

Центральним при визначенні лексичної антонімії термінології урбоекології є поняття протилежності. Логічну основу антонімії утворюють несумісні протилежні видові поняття (контрарні і комплементарні).

Контрарну протилежність виражають вкрай симетричні члени впорядкованої множини (контрарні видові поняття), між якими існує середній проміжний член. Наприклад: **висока – середня і – низька** ізоляція = **hohe Isolierung – mittlere Isolierung – niedrige Isolierung, high insulation – average insulation – low insulation, haute isolation (f) – moyenne isolation (f) – basse isolation (f); висока – середня – низька** щільність = **hohe Dichte – mittlere Dichte – geringe Dichte, high density – average density – low density, haute compacité (f) – moyenne compacité (f) – basse compacité (f); високий – середній – низький** опір = **hoher Widerstand – mittlerer Widerstand – geringer Widerstand, high resistance – intermediate resistance – low resistance, haute résistance (f) – résistance intermédiaire (f) – basse résistance (f), висока – середня – низька** частота = **Hochfrequenz (hohe Frequenz) Mittelfrequenz – Niederfrequenz (tiefe Frequenz), high frequency – medium frequency – low frequency (frequency), haute fréquence (f) – moyenne fréquence (f) – basse fréquence (f).**

У цій термінології такими граничними поняттями є, наприклад, вкрай високі частоти – вкрай низькі частоти = **ultra-hautes fréquences (f) – ultra-basses fréquences (f), extremely high frequencies EHF – extremely low frequencies ELF, extrem hohe Frequenze – extrem niedrige Frequenz;** поперечні звукопоглинальні лаштунки – поздовжені звукопоглинальні лаштунки = **longitudinal acoustical links – transverse acoustical links, coulisses (f) d'absorption phonique longitudinales, schallabsorbierende Querflügel – schallabsorbierende Längsflügel.**

Про граничність йдеться і щодо словотвірних антонімів. Якісні прикметники з префіксами не-, без- (відповідно, в англійській **a-, un-, ir-, non-, extra-** і у французькій **non-, in-, extra-**, в німецькій **in-, un-, extra, dis-, zurück-, ab-**) виступають як антоніми

тільки коли вони є граничними, крайніми членами антонімічних парадигми. Тут, можна вважати, що визначені компоненти поєднань типу: однорідні хвилі – неоднорідні хвилі = ondes (f) **homogènes** – ondes (f) **non-homogènes**, **homogeneous waves** – **inhomogeneous waves**, **homogene Welle** – **inhomogene Welle**; синусоїдальні хвилі – несинусоїдальні хвилі = ondes **sinusoidales** – ondes **non-sinusoidales**, sine (**sinusoidal**) wave – **non-sinusoidal wave**, **sinusförmige Welle** – **nichtsinusförmige Welle** тощо, є граничними членами антонімічної парадигми.

У наведених протиставленнях типу хвилі, що сходяться – хвилі, що розходяться – ondes (f) **convergentes** – ondes (f) **divergentes**, **converging waves** – **diverging waves**, **konvergierende Welle** – **divergierende Welle**; проявляється векторна протилежність (протилежність різноспрямованих дій, рухів, ознак): **aktiv**, **intensiv**, **voll** – **passiv** / **активна** віброізоляція **intensive**, **aktive Schwingungsisolierung** – **пасивна** віброізоляція – **Schwingungsabschirmung**, **passive Isolation**, **active house** – **passive house**, **active vibration isolation** – **passive vibration isolation**, isolation (f) **active des vibrations** – isolation (f) **passive des vibrations**; **вертикальне озеленення** – **горизонтальне озеленення** = **vertikale Begrünung** – **horizontale Begrünung**, **wall gardening** – **horizontal gardening**, végétalisation (f) **verticale** – végétalisation (f) **horizontale**; **поверхневі акустичні хвилі** – **глибокі акустичні хвилі** = **surface acoustic waves** – **deep acoustic waves**, onde (f) **acoustique de surface** – onde (f) **acoustique profonde**, в німецькій мові такі термінологічні пари не спостерігаються; **зовнішній** – **внутрішній** = **äußer inner-**, **зовнішній шум** – **внутрішній шум** = **äußerer Lärm** – **innerer Lärm**, **domestic (local)** – **external noise** – **internal noise**, bruit (m) **extérieur** – bruit (m) **intérior**; **тихий** – **шумний** = **leise**, **ruhig**, **geräuschlos**, **lärmlos** – **lärmig**, **laut**, **unruhig**, **lärmvoll**, **geräuschvoll**, **тихе приміщення** – **шумне приміщення** = **ruhiger**, **geräuschloser Raum** – **lärmiger**, **geräuschvoller Raum**, **quiet room** – **noisy room**; pièce (f) **silencieuse** – pièce (f) **bruyante**; **стаціонарний** – **мобільний** = **stationär**, **ständig** – **mobil**, **beweglich**, **стаціонарне джерело шуму (тепла)** – **мобільне джерело шуму** = **stationäre Wärmequelle**, **Geräuschquelle** – **bewegliche Geräuschquelle**, **stationary noise source (heat)** – **mobile noise source**; source (f) sonore **fixé** – **mobile source (f) sonore**; **лінійний** – **точковий** = **Linear** – (у складі складних слів) **Punkt-**, **лінійне джерело** – **точкове джерело** = **Linienquellen** – **Punktquelle**, **line source** – **point source**, source (f) **linéaire de son** – source (f) **ponctuelle de son**; **об'єктивний** – **суб'єктивний** = **objektiv** – **subjektiv**, **об'єктивна оцінка шуму** – **суб'єктивна оцінка шуму** = **objektive Lärmeinschätzung** – **subjektive Lärmeinschätzung**, **objective noise evaluation** – **subjective noise evaluation**; évaluation (f) **objective** – évaluation (f) **subjective**; **шкідливий** – **корисний** = **schädlich**, **ungesund**, **-belästig-**, **Stör** – **nützlich**, **Nutz-**, **gesund**, **шкідливий звук** – **корисний звук** = **ungesunder Lärm**, **Störlärm**; **шкідливий вплив шуму** **Lärmbelästigung** – **Nutzlärm**, **harmful sound** – **useful sound**; son (m) **nuisible** – son (m) **utile** і т.і.

Антоніми, які мають нейтральне значення (комплементарна пара, яка не може бути розширена), розповсюджені як в англійській і французькій мовах, так і в німецькій мові, тому їх можна вважати підвидом останніх: **уявний** – **реальний** = **virtuelle Lichtquelle** (**уявне джерело світла**), **virtual source** – **real source**, source (f) **virtuelle** – source (f) **réelle**; **scheinbare Bezugsbasis** (**уявна база**) – **реальний** – **wirkliche (wahre) Oberfläche** (**реальна поверхня**), **Realbasis** (**реальна база**); **падаючий** – **відбитий** = **падаюча хвиля** – **відбита хвиля**, **incident wave** – **reflected wave**, onde (f) **incidente** – onde (f) **refletée**, **вільний** – **пов'язаний** = **frei**, **unerschlossener Stadtbereich** – **вільний простір (в межах міста)**; **вільні коливання** – **пов'язані коливання** = **freie Schwingung** – **gekoppelte Schwingungssysteme**, **free space** – **connected space**; **free fluctuations** – **related fluctuations**; oscillations (f) **libres** – fluctuations (f) **liées**; espace (m) **libre** – espace (m) **connecté**.

Як бачимо, в порівнюваних варіантах досліджуваної терміносистеми картина практично однакова. Антоніми, які мають крім цього проміжне значення частіше зустрічаються в термінології урбоекології всіх трьох порівнюваних мов. А терміни-антоніми, які припускають комплементарну протилежність і мають на меті не самовиключення, а додаток, зустрічаються частіше в терміносистемах англійської та французької мови. В німецькій термінології вони використовуються рідше. Тут має місце і комплементарна протилежність, яка, на думку Л. А. Новикова, «на відміну від контрарної характеризується тим, що між протиставлюваними членами (видовими поняттями), що доповнюють тут один одного до єдиного цілого (родового поняття) і, які є за своєю природою граничними, немає ніякого середнього, проміжного члена» (Новіков, 1973, с. 245).

Також у термінології урбоекології порівнюваних мов присутній словотвірний тип антонімії, який виражається за допомогою регулярного використання префіксів. Найчастіше при цьому спостерігається чергування префіксів з їх відсутністю: **симетричні** хвилі = ondes (f) **symétriques** – ondes (f) **asymétriques**, **symmetrical** wave – **asymmetric** wave, **symmetrische** Welle – **несиметричні** хвилі – **unsymmetrische** Welle; **екрановані** ділянки – endroits (m) **écranisés** – endroits (m) **non-écranisés**, **screened** area – **unscreened** area, **abgeschirmte** Fläche – **ungeschirmte** Fläche; **постійний** шум – bruit (m) **constant** – bruit (m) **non-constant**, **stationary** noise – **non-stationary** noise, **stabile** Lautstärke – **непостійний** шум – **instabile** Lautstärke; **рівномірний** шум – **gleichmäßige** Geräusche – **нерівномірний** шум – **ungleichmäßige** Geräusche, **regular** noise – **irregular** noise; прозорий – **durchsichtig** – **непрозорий** – **undurchsichtig** – акустично **прозорий** екран – akustisch **durchsichtiger** Leuchtschirm, **transparenter** Schirm, **Durchsichtsschirm** – акустично **непрозорий** екран – **strahlungsundurchlässiger** Schirm, **плоска** звукова хвиля – **ebene** Schallwelle – **неплоска** звукова хвиля (відсутнє поняття **неплоска**); **неоднорідна** – **inhomogene** **ebene** Schallwelle, **nicht uniforme** (тут не префікс, а заперечне слово з прикметником) **ebene** Welle **plane** sound wave – **non-planar** sound wave, onde (f) sonore **plate** – onde (f) sonore **non-plate**; **сельбищна** територія – Wohngebietsfläche – **позасельбищна** територія – außerörtliche Flächen, **residential** area – **nonresidential** area, zone (m) **résidentiel** – zone (m) **non-résidentiel**; індекси шуму **сельбищної** території – Geräuschzahl der **Wohngebietsfläche** – індекси шуму **позасельбищної** території – Geräuschzahl der **außerörtlichen** Flächen; зона акустичного **комфарту** – akustisches Wohlbefinden – зона акустичного **дискомфарту** – akustisches **Unwohlsein**, acoustically (acoustic) **comfort** area – acoustically (acoustic) **discomfort** area, zone (m) du **confort** acoustique – zone (m) du **disconfort** acoustique; **баланс** – Gleichgewicht, **Balance** – **дисбаланс** – **Ungleichgewicht**, **Disbalance**, **balance** – **imbalance**, **balance** (f) – **disbalance** (f); **модуляція** – **Modulation** – **демодуляція** – **Demodulation**, **Rückmodulation**, **modulation** – **demodulation**, **modulation** (f) – **démodulation** (f).

Різниця тільки в тому, що в англійській і французькій мовах такі префікси як **non-** не зовсім втратили своє власне смислове значення і в деяких випадках пишуться зі словами не разом, а через дефіс. А ось варіант з різними приставками, такий характерний для німецької термінології, в англійській і французькій хоч і має місце, але представлений значно рідше: **вхідний** – **вихідний** pare-bruit (m) **de l'entrée** – pare-bruit (m) **de sortie**, **inlet** silencer – **outlet** muffler, **Eingangs** – **Ausgangs** – **вхідний** глушник, **Eingangspuffervorrichtung** – **вихідний** глушник **Ausgangspuffervorrichtung**; хвилі, що сходяться – хвилі, що розходяться – **convergente** – onde (f) **divergente**, converging waves – **diverging** waves, **konvergierende** Welle – **divergierende** (auseinanderlaufende) Welle і т.п.

Наведені приклади показують парадигматичні відносини, що реально існують у цьому розділі термінології аналізованих мов. Вони усвідомлюються носіями мови й перш за все фахівцями, про що свідчать не тільки заяви, які цитувалися вище, але і текстові дані з паралельним вживанням антонімів, типу: **лінійні і крапкові** джерела *sources (f) linéaires et pointées*, *linear and point sources*, **Linien- und Punktquellen**; **стаціонарні і мобільні джерела звуку** *sources (f) stationnaires et mobiles*, **stationary and mobile sound sources**, **stationäre und mobile Schallquellen**. За допомогою сполучника **i** (*and* – англ., *Et* – франц., *Und* – нім.) тут поєднуються найменування анатомічних ознак однаково в розглянутих мовах, і таке вживання спеціальних понять, що протиставлені за певною ознакою, є характерним для цієї термінології.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Термінологія урбоекології являє собою цілісну, широко розгалужену, системно організовану терміносистему, яка охоплює всі базові поняття в цій галузі знання. Цій термінології в англійській, французькій та німецькій мовах властива антонімія як прояв парадигматичних відносин і тут представлені всі основні семантичні типи антонімів: 1) антоніми, які виражають якісну протилежність саме вони реалізують контрарну протилежність; 2) антоніми, які виражають компліментарність; 3) антоніми, які виражають протилежну спрямованість дій, ознак і властивостей – векторна протилежність. Представлене нами дослідження дозволяє зробити висновок, що антонімічні відносини притаманні терміносистемі урбоекології та відіграють вагомую роль у структуруванні понять цієї наукової галузі знань. Більш того лексикологічна та семантична структура цих відносин в англійській, французькій і німецькій терміносистемах практично збігається. І, якщо синонімія, притаманна цій термінології, якоюсь мірою позбавляє її точності, вносить в неї варіативність, то антонімічні відносини, навпаки є проявом її системності та цілісності.

У цій статті ми торкнулися тільки такої галузі лексико-семантичних відносин досліджуваної терміносистеми як антонімія. Не менший інтерес становить порівняльне дослідження синонімічних, гіпонімічних та мотиваційних відносин властивих даній терміносистемі в англійській, французькій та німецькій мовах.

Бібліографічний список

- Брагина, А. А., 1986. *Синонимы в литературном языке*. Москва : Наука.
- Булаховський, Л. А., 1959. *Нариси із загального мовознавства*. 2-ге вид. Київ : Радянський школяр.
- Горохова, Н. В., 2015. Антонимия в англоязычной терминологии нефтегазового дела. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 5–1 (47), с. 81–84.
- Даниленко, В. П., 1977. *Русская терминология: Опыт лингвистического описания*. Москва : Наука.
- Николаева, Т. М., сост. 1978. Краткий словарь терминов лингвистики текста. В : Т. М. Николаева, ред. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 8 : Лингвистика текста, с. 467–472.
- Новиков, Л. А., 1973. *Антонимия в русском языке: семантический анализ противоположности в лексике*. Москва : Издательство Московского университета.
- Новиков, Л. А., 1982. *Семантика русского языка*. Москва : Высшая школа.
- Панько, Т. І., Коган, І. М. та Мацюк, Г. П., 1994. *Українське термінознавство*. Львів : Світ.
- Реформатский, А. А., 1996. *Введение в языковедение*. Москва : Аспект Пресс.

- Селіванова, О. О., 2006. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава : Довкілля–К.
- Тютюнник, В. Ю., Дегтярева, Ю. В., Голяк, В. И. и Ильева, Е. А., 2020. Особенности синонимических отношений в русской, английской и немецкой терминологии урбоэкологии. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія*, 16 : Картина світу у життєдіяльності людини, с. 173–192.
- Шмелев, Д. Н., 1977. *Современный русский язык: лексика*. Москва : Просвещение.

References

- Bragina, A. A., 1986. *Sinonimy v literaturnom yazyke* [Synonyms in the literary language]. Moskva : Nauka. (in Russian).
- Bulakhovskiy, L. A., 1959. *Narysy iz zahalnoho movoznavstva* [Essays on general linguistics]. 2nd ed. Kyiv : Radianskyi shkoliaryk. (in Ukrainian).
- Danilenko, V. P., 1977. *Russkaya terminologiya : Opyt lingvisticheskogo opisaniya* [Russian terminology : The experience of linguistic description]. Moskva : Nauka. (in Russian).
- Gorokhova, N. V., 2015. Antonimiya v angloyazychnoy terminologii neftegazovogo dela [Antonymy in the english terminology of petroleum engineering]. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*, 5–1 (47), pp. 81–84. (in Russian).
- Nikolaeva, T. M., compiler 1978. *Kratkiy slovar terminov lingvistiki teksta* [A short dictionary of terms in the linguistics of the text]. V : T. M. Nikolaeva, ed. *New in foreign linguistics*. Moskva : Progress, 8 : Text linguistics, pp. 467–472. (in Russian).
- Novikov, L. A., 1973. *Antonimiya v russkom yazyke : semanticheskii analiz protivopolozhnosti v leksike* [Antonymy in Russian : Semantic Analysis of Opposites in Vocabulary]. Moskva : Izdatelstvo Moskovskogo universiteta. (in Russian).
- Novikov, L. A., 1982. *Semantika russkogo yazyka* [Semantics of the Russian language]. Moskva : Vysshaya shkola. (in Russian).
- Panko, T. I., Kohan, I. M. and Matsiuk, H. P., 1994. *Ukrainske terminoznavstvo* [Ukrainian terminology]. Lviv : Svit. (in Ukrainian).
- Reformatskiy, A. A., 1996. *Vvedenie v yazykovedenie* [Introduction to linguistics]. Moskva : Aspekt Press. (in Russian).
- Selivanova, O. O., 2006. *Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia* [Modern linguistics : terminological encyclopedia]. Poltava : Dovkillia-K. (in Ukrainian).
- Shmelev, D. N., 1977. *Sovremenny russkiy yazyk : leksika* [Modern Russian language. Vocabulary]. Moskva : Prosveshchenie. (in Russian).
- Tiutiunyk, V. Yu., Degtyarova, Yu. V., Golyak, V. I. and Ilyeva, K. A., 2020. Osobennosti sinonimicheskikh otnosheniy v russkoy, angliyskoy i nemetskoy terminologii urboekologii [The peculiarities of synonymous relations in Russian, English and German terminology of urban ecology]. *Linguistics. Linguaculturology*, 16 : Picture of the world in human life, pp. 173–192. (in Russian).

Стаття надійшла до редакції 24.10.2021.

V. Tyutyunyk

V. Holiak

K. Ilyeva

TO THE QUESTION OF ANTONYMIC RELATIONS IN ENGLISH, FRENCH AND GERMAN TERM SYSTEMS OF URBAN ECOLOGY

The purpose of this article is a comparative structural and semantic analysis of the antonymous relations of the terms of urban ecology in English, French and German.

The analysis is based on one of the urban ecology sections of “physical factors of urban pollution”. Identifying similarities and differences in the terminological systems allows us to bring the basis for a comparative-typological study of terms, both in the field of lexical semantics and in the field of lexical morphology. In modern linguistics, the question of the existence of antonymous relations in terminological systems is debatable. As you know, science has repeatedly stated that antonymous relations are not inherent in the terms, and it is indicated that it is more of simple division, delimitation of concepts, rather than their opposition. These ideas are typical for such scientists as L. O. Novikov or L. A. Bulakhovsky, who denied the existence of monosyllabic antonyms. But according to today's leading scholars, lexical antonymy is inherent to the scientific language even more than to the literature language. The antonymy is even more specific to terminological units than synonymy or polysemy. The phenomenon of terminological antonymy is quite widespread in terminological vocabulary, the only question is which of these varieties are inherent to the scientific field. According to V. P. Danylenko, “two structural types of antonyms in the language of science are used – lexical and word-forming”. The lexical type of antonymy is quite widely represented in the studied term system. Central to determining the lexical antonymy of the terminology of urban ecology is the concept of opposition. The logical basis of antonymy is formed by incompatible opposite species concepts (contrasting and complementary). The contrary difference is expressed by highly symmetric members of an ordered set (contrasting species concepts), between which there is a middle intermediate term.

As you can see, in the compared versions of the studied urban ecology terminology, the picture is almost the same. The word-forming type of antonymy is expressed through the regular use of prefixes. Most often there is an alternation of prefixes with its absence. The only difference is that in English and French such prefixes have not completely lost their own meaning. The vector difference is also manifested. The only difference is that such prefixes have not completely lost their own meaning and in some cases are written with words not together, but through a hyphen.

The study presented allows us to conclude that antonymic relations are inherent in the term system of urban ecology and play a significant role in structuring the concepts of given scientific field. So, if the synonymy inherent in this terminology to some extent deprives it of its accuracy, introduces variability into it, the antonymous relations, on the contrary, are the manifestation of its consistency and integrity.

Key words: *terminology, branch terminologies, terminological systems, urban ecology terminology, antonyms, antonymous relations, word formation type antonyms, lexical type antonyms, paradigmatic relations, contrary difference, complementary difference, vector difference.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АЛЕКСЕЄНКО НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА, доцент кафедри філології та видавничої справи Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, кандидат філологічних наук, доцент

АЛЕКСЕНКО ВІТАЛІЯ ФЕДОРІВНА, старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидат філологічних наук

БІГУН ОЛЬГА АЛЬБЕРТІВНА, завідувач кафедри французької філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор філологічних наук, професор

БІДЕНКО ЛАРИСА ВАЛЕНТИНІВНА, доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного університету, кандидат педагогічних наук

ВЕНЄВЦЕВА ЄВГЕНІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, доцент кафедри англійської та німецької філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, кандидат педагогічних наук

ВІНТОНІВ МИХАЙЛО ОЛЕКСІЙОВИЧ, завідувач кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор

ВІНТОНІВ ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА, доцент кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент

ВОЛІК НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА, доцент кафедри слов'янської філології та перекладу Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук

ГАЛЕНКО АННА МИКОЛАЇВНА, старший викладач кафедри української філології та журналістики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ГОЛЯК ВІКТОРІЯ ІВАНІВНА, викладач кафедри іноземної філології, професійної мовної підготовки та перекладу Університету митної справи та фінансів

ГОНЧАРОВА ОЛЬГА ОЛЕГІВНА, асистент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук

ГУТНІКОВА АЛЛА ВОЛОДИМИРІВНА, доцент кафедри німецької та французької філології Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ДАЛЕБІГА ОЛЕСЯ ІГОРІВНА, аспірантка Докторської школи імені родини Юхименків Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ЖУРБЕНКО КАТЕРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА, магістрант Сумського державного університету

ЗВИНЯЦЬКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ЯНОВИЧ, професор кафедри слов'янської філології та перекладу Маріупольського державного університету, доктор філологічних наук

ІЛЬЄВА КАТЕРИНА АНАТОЛІЇВНА, викладач кафедри іноземних мов та підготовки іноземних студентів ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

КАВЕРА НАТАЛІЯ ВІКТОРІВНА, доцент кафедри українського ділового мовлення Національної академії Служби безпеки України, кандидат філологічних наук

КОБЯКОВА ІРИНА КАРПІВНА, професор, завідувач кафедри германської філології Сумського державного університету, кандидат філологічних наук

КОВАЛЬЧУК ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА, асистент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук

КРАВЧЕНКО ВЛАДИСЛАВ ВАСИЛЬОВИЧ, магістрант кафедри германської філології Сумського державного університету

КРАВЧЕНКО ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА, доцент кафедри української філології та журналістики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, кандидат філологічних наук

КРАСУЛЯ АЛЛА ВІКТОРІВНА, старший викладач кафедри германської філології Сумського державного університету, кандидат педагогічних наук

КУЛІШЕНКО ЛЮДМИЛА АНАТОЛІЇВНА, доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного університету, кандидат філологічних наук

ЛАЗАРЄВА ІННА ОЛЕКСАНДРІВНА, студентка Сумського державного університету

ЛІННИК ВЛАДА ВІТАЛІЇВНА, магістрант Маріупольського державного університету

МАКАРУК ЛАРИСА ЛЕОНІДІВНА, декан факультету іноземної філології професор кафедри прикладної лінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки, доктор філологічних наук

МАЛЮГА ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ, доцент кафедри іноземних мов хіміко-фізичних факультетів Інституту філології Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат педагогічних наук

МАНЖОС ЯРОСЛАВА ЮРІЇВНА, доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат філологічних наук

МАРЧЕНКО МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА, старший викладач кафедри німецької та французької філології Маріупольського державного університету

МАТВЄЄВА ТЕТЯНА СТЕПАНІВНА, професор кафедри історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктор філологічних наук, доцент

МЕДВЕДСЬКА ІРИНА МИХАЙЛІВНА, доцент кафедри англійської та німецької філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, кандидат філологічних наук

МУЗИКА МАРІЯ ВАСИЛІВНА, аспірантка Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України

НІМІЖАН-БОДНАРЮК ОЛЕНА ІВАНІВНА, аспірантка кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ОЛЕНЯК МАР'ЯНА ЯРОСЛАВІВНА, доцент кафедри теорії і практики перекладу Донецького національного університету імені Василя Стуса, кандидат філологічних наук, доцент

ПАВЛЕНКО ОЛЕНА ГЕОРГІЇВНА, проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки) Маріупольського державного університету, доктор філологічних наук, професор

ПАВЛОВА АЛЛА КАЗИМИРІВНА, кандидат філологічних наук, доцент, докторантка кафедри фольклористики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПЕДЧЕНКО ОЛЕНА ВАСИЛІВНА, доцент кафедри слов'янської філології та перекладу Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук

ПЕРЕДЕРІЙ КИРИЛО АНДРІЙОВИЧ, студент 3 курсу ОП «Турецька мова і література та переклад, англійська мова» Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПІКУН ЛЕСЯ ВАСИЛІВНА, доцент кафедри германської філології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ПОКРОВСЬКА ПРИНА ЛЕОНІДІВНА, професор кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук

РУСАЧЕНКО НАТАЛЯ ПАВЛІВНА, доцент кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент

САБЛІНА СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА, доцент кафедри української мови Запорізького національного університету, кандидат філологічних наук

САЛАМАТІНА АННА ВОЛОДИМИРІВНА, старший викладач кафедри іноземних мов Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

СЕРГІЄНКО ЛЕСЯ ВІТАЛІЇВНА, старший викладач кафедри англійської мови Національного університету «Києво-Могилянська академія»

СІЗОВА КСЕНІЯ ЛЕОНІДІВНА, професор кафедри філології та видавничої справи Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, доктор філологічних наук, професор

СОКОЛОВСЬКА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА, аспірантка Київського університету імені Бориса Грінченка

СТЕПАНОВ ВІТАЛІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ, викладач кафедри германської філології Сумського державного університету, доктор філософії за спеціальністю «035 Філологія»

СУПРУН ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ, доцент кафедри журналістики Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктор філологічних наук, доцент

СУПРУН ЛЮДМИЛА ВІКТОРІВНА, професор кафедри міжнародних відносин та журналістики Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК», доктор наук із соціальних комунікацій, кандидат філологічних наук, професор

ТЕРЕХОВА ПРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА, докторант кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук

ТЮТЮННИК ВІРА ЮРІЇВНА, доцент кафедри іноземних мов та навчання іноземних студентів ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», кандидат філологічних наук

ЧУЛАНОВА ГАЛИНА ВАЛЕРІЇВНА, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ALEKSEIENKO NATALIA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Philology and Publishing Department, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University)

ALEKSENKO VITALIIA, Candidate of Philology, PhD, Senior Lecturer (Department of Theory, Practice and Translation of the English Language, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»)

BIDENKO LARYSA, Candidate of Pedagogy, PhD, Associate Professor (Department of Language Training of Foreign Citizens, Sumy State University)

BIGUN OLGA, Doctor of Philology, Professor, Head of Foreign Philology Department (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University)

CHULANOVA HALYNA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Germanic Philology, Sumy State University)

DALEBIHA OLESIA, post-graduate student (Yukhymenko Family Doctoral School of the National University of “Kyiv-Mohyla Academy”)

GALENKO ANNA, Senior Lecturer (Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University)

GUTNIKOVA ALLA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of German and French Philology, Mariupol State University)

HOLIAK VIKTORIIA, Lecturer (Department of Foreign Philology, Professional Language Training and Translation, University of Customs and Finance)

HONCHAROVA OLHA, Candidate of Philology, PhD, Assistant Professor (English Philology and Intercultural Communication Department, Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv)

ILYEVA KATERINA, Lecturer (Department of Foreign Languages and Training of Foreign Students, State Higher Educational Institution «Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture»)

KAVERA NATALIA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Ukrainian Business Speech, National Academy of the Security Service of Ukraine)

KOBYAKOVA IRYNA, Candidate of Philology, Professor, Head of the Department of Germanic Philology (Sumy State University)

KOVALCHUK IRYNA, Candidate of Philology, PhD, Assistant Professor (English Philology and Intercultural Communication Department, Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv)

KRASULIA ALLA, Candidate of Pedagogy, Senior Lecturer (Department of Germanic Philology, Sumy State University)

KRAVCHENKO OLENA, Candidate of Philology, Associate Professor (Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University)

KRAVCHENKO VLADYSLAV, graduate student (Department of Germanic Philology, Sumy State University)

KULISHENKO LYUDMILA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Language Training of Foreign Citizens, Sumy State University)

LAZARIEVA INNA, student (Sumy State University)

LINNIK VLADA, graduate student (Mariupol State University)

MAKARUK LARYSA, Doctor of Philology, Professor, Dean of the Faculty of Foreign Philology (Applied Linguistics Department, Lesya Ukrainka Volyn National University)

MALIUHA OLEKSANDR, Candidate of Pedagogy, PhD, Associate Professor (Department of the English Language for Chemistry and Physics Faculties, Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv)

MANZHOS YAROSLAVA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Business Foreign Language and Translation, V. N. Karazin Kharkiv National University)

MARCHENKO MARYNA, Senior Lecturer (Department of German and French Philology, Mariupol State University)

MATVIEIEVA TETIANA, Doctor of Philology, Associate Professor, Professor (Department of History of Ukrainian Literature, V. N. Karazin Kharkiv National University)

MEDVEDSKA IRYNA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of English and German Philology, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University)

MUZYKA MARIIA, post-graduate student (O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine)

NIMIZHAN-BODNARIUK OLENA, post-graduate student (Department of Ukrainian Literature, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University)

OLENIAK MARIANA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Theory and Practice of Translation, Vasyl' Stus Donetsk National University)

PAVLENKO OLENA, Vice-Rector for Research and Teaching (International Relations), Doctor of Philology, Professor (Mariupol State University)

PAVLOVA ALLA, Candidate of Philology, Associate Professor, Doctoral Student (Department of Folklore, Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv)

PEDCHENKO OLENA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Slavonic Philology and Translation, Mariupol State University)

PEREDERII KYRYLO, 3rd year student, majoring in Turkish Language and Literature Translation, English Language (Taras Shevchenko National University of Kyiv)

PIKUN LESIA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of German Philology, T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium")

POKROVSKA IRYNA, Doctor of Philology, Professor (Department of Turkology (Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv)

RUSACHENKO NATALIA, Candidate of Philology, Associate Professor (Ukrainian Language Department, Borys Grinchenko Kyiv University)

SABLINA SVITLANA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Ukrainian language, Zaporizhzhia National University)

SALAMATINA ANNA, Senior Lecturer (Department of Foreign Languages, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute")

SERHIENKO LESIA, Senior Lecturer (Department of the English Language, National University of "Kyiv-Mohyla Academy")

SIZOVA KSENYA, Doctor of Philology, Professor (Philology and Publishing Department, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University)

SOKOLOVSKA TETYANA, post-graduate student (Borys Grinchenko Kyiv University)

STEPANOV VITALII, PhD in Philology, Lecturer (Department of Germanic Philology, Sumy State University)

SUPRUN LYUDMYLA, Doctor of Social Communications, Candidate of Philological Sciences, Professor (Department of International Relations and Journalism, «KROK» University)

SUPRUN VOLODYMYR, Doctor of Philology, Associate Professor (Department of Journalism, Vasyl' Stus Donetsk National University)

TEREKHOVA IRYNA, Candidate of Philology, Doctoral Student (Department of Ukrainian Folklore named after Academician Filaret Kolessa, Ivan Franko National University of Lviv)

TYUTYUNNYK VIRA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Foreign Languages and Training of Foreign Students, State Higher Educational Institution «Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture»)

VIENIEVTSEVA YEVHENIIA, Candidate of Pedagogy, PhD, Associate Professor (Department of English and German Philology, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University)

VINTONIV MYKHAILO, Doctor of Philology, Professor, Head of Department of Ukrainian Language (Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University)

VINTONIV TETIANA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Ukrainian Language, Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University)

VOLIK NATALIYA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Slavonic Philology and Translation, Mariupol State University)

ZHURBENKO KATERYNA, Master's degree student of Sumy State University

ZVINYATSKOVSKY VLADIMIR, Doctor of Philology, PhD, Professor (Department of Slavic Philology and Translation, Mariupol State University)

**РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ
«ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ»**

Редакційна колегія наукового видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія» у своїй діяльності дотримується етичних норм, прийнятих міжнародним науковим співтовариством, рекомендацій та стандартів Комітету з етики публікацій (COPE) – Committee on Publication Ethics (<http://publicationethics.org/>), видавництва Elsevier, міжнародних стандартів для редакторів та авторів – International standards for editors and authors (<http://publicationethics.org/resources/international-standards>), а також Етичного кодексу ученого України (<http://znc.com.ua/ukr/news/2009/20090123ethic.php>).

Політика видання полягає у формуванні на його сторінках сучасної наукової думки вітчизняних та закордонних вчених щодо новітніх досягнень та актуальних проблем філології. У зв'язку з цим редакційна колегія при розгляді статей керується виключно їх науковою новизною, теоретичною цінністю та практичним внеском у розвиток філологічної науки, незалежно від посади автора, його вченого звання, віку, національності, статі, релігійних та політичних поглядів.

Принципи редакційної політики:

- об'єктивність та неупередженість у відборі статей до публікації;
- висока вимогливість до якості наукових досліджень;
- обов'язкове конфіденційне рецензування статей;
- колегіальність у прийнятті рішень щодо публікації статей;
- доступність та оперативність у спілкуванні з авторами;
- суворе дотримання авторських та суміжних прав;
- суворе дотримання графіку виходу журналу.

Видання веде систематичну роботу, направлену на його включення до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз з метою входження в світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів.

Члени редколегії категорично засуджують прояви плагіату в статтях як порушення авторських прав і наукової етики та вживають всіх можливих заходів для його недопущення. Важливим є дотримання норм етичної поведінки для всіх учасників процесу публікації: автора (-ів), редактора, рецензентів, засновника видання, читача.

Редакційна колегія підтримує політику відкритого доступу до наукових публікацій, дотримуючись принципів вільного поширення наукової інформації та глобального обміну знаннями задля загального суспільного прогресу. Це означає, що спосіб доступу до змісту видання в цілому та до його окремих статей – безоплатний, редакція не потребує передплати або плати за перегляд окремих публікацій. Стаття, в разі прийняття її до опублікування, після виходу з друку, розміщується у відкритому доступі, при цьому авторські права зберігаються за авторами. Під «відкритим доступом» ми маємо на увазі вільний доступ до наукової інформації через публічний Інтернет, та право кожного користувача читати, завантажувати, копіювати, розповсюджувати, роздруковувати, шукати або робити посилання на повнотекстові статті авторів нашого видання. Єдиним обмеженням на відтворення та розповсюдження та єдиною умовою копірайту в цій галузі є обов'язкове посилання на ім'я автора статті та назву нашого журналу при використанні наукової роботи та її цитуванні.

Етичні зобов'язання редакційної колегії

1. Редакційна колегія несе відповідальність за видання, винесення справедливих та неупереджених рішень, забезпечення добросовісного процесу рецензування і недопущення розповсюдження іншим особам інформації, пов'язаної зі змістом рукописів, переданих на рецензування, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.

2. Всі подані до редколегії авторські матеріали мають бути такими, що не публікувалися раніше, і підлягають ретельному відбору і рецензуванню. Редколегія під керівництвом відповідального редактора керується достовірністю поданих даних та науковою значимістю поданих матеріалів, виносить неупереджені рішення, незалежні від комерційних чи інших інтересів, забезпечує чесний і об'єктивний процес рецензування.

3. Всі члени редакційної колегії є рецензентами. Редколегія залишає за собою право відхиляти статті, якщо вони не відповідають тематиці видання, неприйнятні до друку через низьку якість, або повертати їх авторам на доопрацювання відповідно до зауважень рецензентів. За редколегією залишається право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту, групі рецензентів, а також право вилучити вже надруковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про факт вилучення статті інформується установа / організація / заклад, де було виконано дослідження, а також автор. Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного з учасників процесу публікації.

4. Рецензування всіх матеріалів, що прийняті до розгляду, є сліпим: рецензенту не повідомляється ім'я автора, чий матеріал він рецензує, а автору не повідомляються відомості про рецензента. Однак, у разі виникнення у рецензента зауважень до змісту роботи, сумнівів у достовірності або точності окремих даних, редакційна колегія надасть можливість автору надати пояснення або уточнення.

5. Редколегія гарантує, що матеріали, не прийняті до друку, не будуть використані в особистих інтересах членів редакційної колегії без письмової згоди автора

6. Редакційна колегія відкрита до співпраці та діалогу з усіма авторами, рецензентами, читачами з питань публікації матеріалів (у тому числі щодо внесення змін та виправлень до опублікованих матеріалів, публікації спростувань та/або вибачень) та вживання заходів для відновлення порушених прав.

Етичні зобов'язання рецензентів

Рецензування здійснюється висококваліфікованими спеціалістами, що мають науковий ступінь не нижче кандидата наук (доктора філософії), достатній досвід роботи у сфері філології та публікації за відповідним напрямком. Експертна оцінка повинна допомагати автору поліпшити якість тексту статті, а відповідальному редактору і редакційній колегії – ухвалити рішення про публікацію. Рецензент здійснює наукову експертизу авторських матеріалів, внаслідок чого його дії повинні носити неупереджений характер, що полягає у дотриманні наступних принципів:

1. Авторський матеріал (рукопис), що прийнято для рецензування, має розглядатися як конфіденційний документ, який не можна передавати для ознайомлення чи обговорення третім особам, які не мають на те повноважень від редакційної колегії. Рецензент зобов'язаний своєчасно надати рецензію на рукопис.

2. Рецензент зобов'язаний давати об'єктивну і аргументовану оцінку викладеним результатам дослідження. Усі зауваження, що надаються рецензентом, повинні бути обґрунтовані та коректні й не можуть зачіпати особистості автора. Персональна критика автора є неприйнятною.

3. Неопубліковані дані (відомості), отримані з представлених до розгляду авторських рукописів, не повинні використовуватися рецензентом для особистих цілей.

4. Рецензент, який має сумніви у своїй здатності забезпечити якісне, неупереджене та об'єктивне рецензування авторського рукопису (через відсутність достатньої кваліфікації для оцінювання за тематикою матеріалу, наявність конфлікту інтересів з автором або установою, організацією, закладом), повинен повідомити про це редакційну колегію з проханням виключити його з процесу рецензування даного рукопису. Рукопис невідкладно повертається до редколегії.

5. Рецензент повинен звернути увагу редакційної колегії на будь-яку істотну схожість між наданим йому на оцінювання рукописом і будь-якою іншою опублікованою статтею або рукописом, на некоректність оформлення текстових запозичень або відсутність посилань на інших авторів.

Етичні зобов'язання авторів

1. Авторські матеріали (рукописи), що подаються до редакційної колегії, мають бути оформлені відповідно до встановлених вимог. Інформаційні матеріали для авторів з питань друку публікацій, зокрема вимоги до оформлення статей, порядок їх надсилання до редколегії та ін., розміщені на сайті видання у відповідній рубриці.

2. Автори зобов'язані дотримуватися законодавства України про захист прав інтелектуальної власності, а також принципів наукової етики. Критика робіт дослідників-опонентів за темою дослідження має висловлюватися коректно і обґрунтовано і у жодному випадку не може мати особистісний характер.

3. Автори гарантують, що подані до редакційної колегії матеріали раніше не публікували та не перебувають на розгляді в інших виданнях, і гарантують, що до переліку авторів включені лише ті та усі ті дослідники, що зробили істотний внесок у створення матеріалів; також автори гарантують, що усі співавтори погодили кінцевий варіант рукопису та передачу його на розгляд редакційної колегії.

4. Автори несуть відповідальність за точність і повноту посилань, у т.ч. посилань на власні попередні праці. Посилання оформляються відповідно до встановлених вимог. Плагіат у будь-якій формі неприпустимий.

5. Автори повинні сприяти редакційній колегії у підготовці матеріалів до друку, зокрема, невідкладно повідомляти про усі самостійно виявлені помилки та неточності, надавати на запитовані редколегією пояснення та підтвердження.

6. Автори повинні попереджати редакційну колегію про існування будь-якого реального чи потенційного конфлікту інтересів, що може вплинути на оцінку та / або інтерпретацію рукопису. Автори повинні розкривати джерела фінансової (державні програми, гранти, конкурсні проекти тощо) та іншої підтримки рукопису, якщо такі є.

Політика журналу щодо електронного резервного копіювання (доступ до архіву)

Повні тексти творів зберігаються на офіційному сайті наукового видання «Вісник МДУ. Серія: Філологія» у відповідних розділах на безстроковій основі, що відповідає стандартам зберігання цифрових даних. Увесь вміст знаходиться у вільному доступі, безплатному для невизначеного кола осіб.

Окрім цього уся наявна інформація знаходиться у відкритому доступі в Електронному архіві наукових періодичних видань України «Наукова періодика України»

(http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=juu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=PREF=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Vmdu), а також в Електронному

інституційному репозитарії Маріупольського державного університету (<http://repository.mdu.in.ua/jspui/handle/123456789/12>).

Політика журналу щодо доступу до архіву видання та збереження доступу до змісту журналу у разі припинення виходу випусків журналу

Метою резервного копіювання є запобігання втраті інформації при збоях обладнання, програмного забезпечення, у критичних та кризових ситуаціях тощо.

Резервному копіюванню підлягає інформація наступних основних категорій:

- PDF опублікованих статей;
- інформація про літературні посилання на статтю в системі DOI.

Уся наявна інформація знаходиться у відкритому доступі в Електронному архіві наукових періодичних видань України «Наукова періодика України» (http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=juu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=PREF=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Vmdu), а також в Електронному інституційному репозитарії Маріупольського державного університету (<http://repository.mdu.in.ua/jspui/handle/123456789/12>).

Політика журналу щодо відкликання публікацій

Ретракція (відкликання статті) використовується журналом «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія» для попередження читачів про випадки дублювальних публікацій (коли автори представляють одні й ті самі дані в декількох публікаціях), плагіату, надання невірогідних даних, приховування конфлікту інтересів, які могли вплинути на інтерпретацію даних або рекомендації щодо їх використання. У разі відкликанні наукової статті видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія» буде дотримуватись правил та принципів Комітету з етики наукових публікацій (Committee on Publication Ethics – COPE).

Інші питання публікаційної етики

1. Публікація матеріалів здійснюється у порядку черговості їх отримання.
2. Автори не отримують винагороду (гонорар) від редакційної колегії за публікацію матеріалів у науковому виданні «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія».
3. Автори мають право на отримання одного безкоштовного примірника видання за кожною опублікованою статтею. Якщо стаття має більш ніж одного автора, другий та наступні примірники випуску надаються з відшкодуванням їх вартості.
4. Джерелом фінансування видання є авторські збори.
5. Періодичність видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія» – два рази на рік.

Набір статей до друку у червні відбувається до **30 квітня**.

Набір статей до друку у грудні відбувається до **31 жовтня**.

Матеріали, які були надіслані автором у терміни після 30 квітня і 31 жовтня, приймаються до розгляду з метою публікації у наступному випуску, якщо автор не повідомить про своє бажання зняти матеріали з розгляду.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їхньої відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- *постановка проблеми* у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- мета, завдання, актуальність дослідження;
- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Під час аналізу у статті стану наукової розробки проблеми, а також у викладі основного матеріалу редколегія рекомендує авторам посилатися на публікації у попередніх випусках Вісника МДУ (за наявності відповідних досліджень);
- *виклад основного матеріалу* дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- *висновок* з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що приймаються до публікації у збірнику, мають охоплювати широке коло актуальних питань літературознавчого, фольклористичного та лінгвістичного спрямування, стосуючись, зокрема:

- висвітлення важливих теоретичних та методологічних проблем літературознавства;
- дослідження жанрово-тематичних особливостей текстів усної народної творчості, проблем фольклорно-літературної взаємодії;
- вивчення фонетичної, семантичної та граматичної структури мови в синхронії та діахронії тощо.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу *УДК*, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч великими літерами галузь, до якої належить стаття (**ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО** або **ЛІНГВІСТИКА**)
- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- бібліографічний список, оформлений згідно з **Вимогами до переліку використаних джерел**;
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;
- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (від **35 рядків (без урахування ключових слів)**, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською **обов'язкова**.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbu.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком *Key words: (курсив)*;

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються в електронному вигляді на електронну адресу visnyk.mdu.filologia@gmail.com у форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від **10** до **18** сторінок, враховуючи рисунки, таблиці, перелік використаної літератури. Основний текст статті, перелік літератури та анотація – шрифт TimesNewRoman, кегль **14**, інтервал – **1,5**; поля дзеркальні: верхнє – **25** мм, нижнє – **25** мм, праве – **25** мм, ліве – **25** мм., абзацний відступ – **10** мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати закордонних та вітчизняних дослідників.

4. Вимоги до переліку використаних джерел

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних необхідно дотримуватися ряду правил при поданні пристатейних списків літератури.

Для відповідності вимогам міжнародних баз даних необхідно приводити ДВА СПИСКИ ПОСИЛАНЬ на використані в роботі джерела: **Бібліографічний список** та додатковий список літератури в латинському алфавіті **References**

Бібліографічний список і *References* наводяться в кінці статті й розташовуються послідовно один за іншим під відповідними заголовками: «**Бібліографічний список**» і «**References**», відповідно. Заголовок розміщується по центру звичайним накресленням шрифту,

Відмінності списків. У *Бібліографічному списку* і в *References* вказуються одні й ті ж джерела. Кількість джерел в *References* повинна відповідати кількості джерел в *Списку літератури*. У *Бібліографічному списку* джерела наводяться в алфавітному порядку, спочатку – джерела, опубліковані кирилицею, потім джерела, опубліковані іноземними мовами (латиницею). Оскільки кириличний алфавіт відрізняється від латинського, порядок розташування джерел в *References* може відрізнитися від їх розташування в *Бібліографічному списку*.

Бібліографічний список

Розташовується після тексту статті за алфавітом використаних джерел з підзаголовком **Бібліографічний список**.

Бібліографічний список має бути оформленим за **Harvard Referencing Style**, який є найбільш поширеним міжнародним стилем цитування в галузі гуманітарних та

суспільних наук. Визначеної форми **Harvard Referencing Style** щодо цитування та опису посилань не існує, бо немає організації, яка б його розробляла.

У нашому виданні References має бути оформлений за варіантом **Harvard Referencing style (British Standards Institution)**, запропонованим Методичними рекомендаціями «Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах», виданими за сприянням Української бібліотечної асоціації http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/International%20style%20citations_2017.pdf?id=d1b22a28-96eb-4ca4-9ac7-8e29a393b9fb

Посилання на джерела оформлюються за правилами **Harvard Referencing Style** безпосередньо в тексті у круглих дужках, в яких вказується прізвище автора публікації, рік видання і (за необхідністю) номер сторінки в наступному форматі, наприклад: (Ушакова, 2011) або (Гвоздєв, 1961, с. 374). Докладніше див. вкладений документ **Harvard_vs_DSTU-2015**.

Інформація, вміщена в круглі дужки, повинна дозволяти ідентифікувати конкретне джерело, вказане у Бібліографічному списку, за прізвищем автора та роком видання, а також номером сторінки. Всі джерела, зазначені в круглих дужках, повинні бути вказані в Бібліографічному списку.

Основні правила оформлення списку:

Джерела в списку не нумеруються, а організовуються в алфавітному порядку за прізвищами авторів. Якщо у списку більш ніж одне посилання одного і того ж автора, то вони сортуються за датами, починаючи з самої ранньої, 2000a, 2000b тощо. Якщо матеріал не має автора, його необхідно розподілити за першою літерою його назви.

Приклад:

Григоренко, П. 2013.

Григоренко, П. 2013a.

Григоренко, П. 2013b.

Томак, М. 2013.

Томак, М. та Тисячна Н. 2013.

Кожен бібліографічний опис джерела починається з нового рядка з вирівнюванням по ширині без відступів. Якщо бібліографічний опис джерела займає кілька рядків, тоді перший рядок опису вирівнюється по ширині без відступів, а наступні рядки – з відступом у 1,25 см.

У публікації (книга або журнал) назва завжди виділяється курсивом.

Місце видання наводиться перед назвою видавництва.

Для розділення елементів запису використовуються коми.

Загальні схеми оформлення бібліографічного посилання.

Книги.

Прізвище, ініціали автора(рів), рік видання. *Назва книги*. Відомості про видання.
Місто: Видавництво.

Статті або окремі глави із зазначенням різних авторів з книги або збірника

Автор/и, редактори, перекладачі та ін. (Прізвище кома ініціали) Рік видання, Назва статті: відомості, що стосуються заголовку, *Назва книги: відомості, відомості щодо назви*, Місце видання : Видавництво. Розташування статті (сторінки)

Дисертація

Прізвище, Ініціали Рік, *Назва дисертації*. Тип роботи з вказівкою вченого ступеня автора, Офіційна назва університету, Місце розташування університету

Статті з журналу

Автор/и (прізвище кома ініціали) Рік видання, Заголовок статті: відомості, що стосуються заголовку, *Назва журналу*, Номер випуску, Розташування статті (сторінки).

Електронні посилання

Оформлюються також як їх друковані аналоги, потім наводиться «Доступно :»: і URL-адреса. В URL-адресі слід зберегти "http://", якщо адреса не містить www. Крім того, наводиться дата останнього доступу (Дата звернення ...).

DOI.

Переважає більшість закордонних журнальних статей з 2000 року і багато українськомовних статей, що опубліковані останніми роками, зареєстровані в системі CrossRef і мають унікальний цифровий ідентифікатор (Digital Object Identifier – DOI). У всіх випадках, коли у цитованого матеріалу є DOI, його необхідно вказувати в самому кінці бібліографічного посилання. Перевіряти наявність DOI у джерела слід на сайті <http://search.crossref.org>

Більш детально приклади оформлення посилань на різні види джерел за Harvard style див. за посиланням:

<http://vippp.org.ua/files/pedposhyk/spuslit-1557135224.pdf>

або

http://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/Harvard_vs_DSTU-2015.pdf

References

Особливості посилань на неанглійськомовні джерела

На відміну від Бібліографічного списку, неанглійськомовні джерела в References слід навести в їх латиномовному еквіваленті – вони повинні бути написані літерами романського алфавіту.

Для написання посилань на неанглійськомовні джерела слід використовувати ТРАНСЛІТЕРАЦІЮ і ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ.

ПІБ авторів, редакторів. Прізвища та ініціали всіх авторів на латиниці слід приводити в посиланні так, як вони надані в оригінальній публікації. Якщо в оригінальній публікації вже були наведені на латиниці ПІБ авторів – у посиланні на статтю слід вказувати саме цей варіант (незалежно від використаної системи транслітерації в першоджерелі). Якщо в офіційних джерелах (на сайті журналу, в базах даних, ПІБ авторів на латиниці не наведено – слід транслітерувати їх самостійно. Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них замість коми ставиться and.

Приклад:

Richardson, A. 1988

Richardson, A. 1989a

Richardson, A. 1989b

Richardson, A. and Brown, B., (1988)

Richardson, A. and Smith, S., (1986)

Richardson, A., Brown, B. and Smith, S. (1983)

Ingram, T.N., Schwepker, C.H. and Hutson, D. (1992)

Ingram, T.N., Laforge, R.W., Schwepker, C.H. Jr, Avila, R.A. and Williams, M.R. (1997)

Ingram, T.N., Laforge, R.W., Avila, R.A. and Schwepker, C.H. Jr and Williams, M.R. (2001)

Книги.

Якщо цитоване джерело написано латиницею (англійською, німецькою та іншими мовами, що використовують романський алфавіт), посилання на нього слід навести оригінальною мовою публікації.

Початково кириличні матеріали (і їхні частини), у яких існує офіційний переклад на англійську (або іншу мову, що використовує романський алфавіт), повинні бути наведені в перекладі;

Для книг (або їхніх частин), для яких перекладу не існує, необхідно навести транслітерацію латиницею і переклад назви англійською мовою. В кінці опису в круглих дужках вказати мову видання. Для посилань на українськомовні джерела, наприклад, слід використовувати фразу «(in Ukraine)».

Журнальна стаття.

Якщо у цитованій роботі існує офіційний переклад на англійську мову або англійськомовний варіант назви (його слід шукати на офіційному сайті журналу, в наукометричних базах даних, в тому числі – в бібліотеці WorldCat) – слід вказати саме його.

Якщо в офіційних джерелах не існує перекладу назви статті, слід навести транслітерацію латиницею, далі виконати переклад на англійську мову самостійно. У разі, коли у журналу немає офіційної назви англійською мовою, в References потрібно приводити його транслітерацію. При цьому переклад береться у квадратні дужки й розміщується одразу після транслітерованої назви. Не слід самостійно переводити назви журналів. Неприпустимо скорочувати (або іншим способом змінювати) назви статей та назви журналів. В самому кінці посилання, після вказівки діапазону сторінок в круглих дужках вказати мову видання. Для посилань на українськомовні джерела, наприклад, слід використовувати фразу «(in Ukraine)».

Для **транслітерації** українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliterations>. Для транслітерації російського тексту – систему Держдепартаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)

Електронні посилання оформлюються також як їх друковані аналоги, потім наводиться «[online] Available at» і URL-адреса. В URL-адресі слід зберегти "http://", якщо адреса не включає www. Крім того, наводиться дата останнього доступу (Accessed ...).

Англійською детальну інформацію з Harvard style та про особливості оформлення посилань на різні джерела, можна отримати на сайті:

<https://library.aru.ac.uk/referencing/harvard.htm>

5. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується згодою на обробку персональних даних за підписом автора (кожного з авторів окремо), а також *авторською довідкою* (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; ORCID, посилання на Publons profile (за наявності публікацій статей у Web of Science або Scopus) (або навести посилання на статті у згаданих базах даних за напрямом Філологія); телефонів, адреси електронної пошти; номеру й адреси відділення «Нової пошти». Вся інформація надається трьома мовами: українською, російською та англійською.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу

засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою. Допускається публікація статей магістрантів у співавторстві з науковим керівником.

6. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять вірогідну інформацію. За вірогідність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Кожна стаття буде проходити **перевірку на плагіат** у сервісі пошуку плагіату **Unicheck**. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення та відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Вартість публікації, умови оплати.

Публікація матеріалів платна. Журнал не стягує плату за подання рукопису, рецензування статті та редакційну обробку рукопису. Не стягується плата за відхилені статті. Немає прихованих платежів (за сторінки, кольорові зображення тощо).

Важливо!

Оплата за надання послуги публікації здійснюється лише після позитивного рецензування статей та схвалення їх до друку редакційною колегією, про що автора інформує редакція журналу у письмовому вигляді.

Вартість однієї авторської сторінки статті (аркуш формату А4) становить 65,00 грн. (на підставі рішення Вченої ради МДУ, протокол № 8 від 27.03.2019). Друкований примірник видання надсилається через Нову пошту за рахунок отримувача.

Оплата здійснюється на розрахунковий рахунок:

Р/р UA 57 820172 03132 51001 2010 08203

Банк: ДКСУ м. Київ

ЗКПО: 26593428

Під час перерахування коштів необхідно вказувати «За збірник «Вісник МДУ, серія «Філологія»»

Відсканована квитанція про сплату вартості публікації наукової статті надсилається на електронну адресу: visnyk.mdu.filologia@gmail.com

- Larousse.fr. Encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne, 2020, [online] Available at : <<https://www.larousse.fr/>> (Accessed 14.05.2020).
- Leychik, V. M., 2007. *Terminovedenie : predmet, metody, struktura* [The science of terminology : subject, methods, structure]. 3rd edition. Moskva : Izd-vo LKI. (in Russian).
- Makaruk, L. L., 2018. *Multymodalnist suchasnoi anhlovnoi masmediinoi pysemnoi komunikatsii* [*Multimodality of modern English-language mass media written communication*]. Ph.D. Dissertation. Lutsk : Vezha-druk. (in Ukrainian).
- Passek, J-L., 2001. *Dictionnaire du cinema* [Cinematographic dictionary]. Paris : Larousse.
- Soloshchuk, L. V., 2009. *Vzaiemodiia verbalnykh i neverbalnykh komponentiv komunikatsii u suchasnomu anhlovnomu dyskursi* [*Interaction of Verbal and Non-Verbal Components of Communication in Modern English Discourse*]. Ph.D. Abstract. Kiev National Taras Shevchenko University. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 10.09.2020.

N. Loskutova

POLYSEMY IN THE CINEMATOGRAPHIC TERM SYSTEM OF THE FRENCH LANGUAGE

The article deals with the peculiarities of the lexical and semantic process of polysemy in the cinematographic term system of the French language (CTSFL). The presence of polysemy in the field of terminology can be explained by the social need for constant modification and improvement of human knowledge. Despite the strict requirements for the terms regarding the accuracy of their meanings, researches show that in CTSFL, such a phenomenon as polysemy exists, but it is not very common: 4% of French cinematographic terms (CT) are polysemantic. It was revealed that both monolexic and polylexic CT can be polysemantic, but the vast majority of CTSFL consists of monolexic terms (85.1%, 183 CT). It was stated that the number of meanings in polysemantic CT can vary from two to six. French polysemantic terms have mostly two meanings (84.7%, 182 CT), and the presence of three or more meanings within the CTFM is rather an exception.

It was ascertained that in CTFM polysemy develops according to the following types of the transfer of lexical meaning: metonymic and metaphorical transfers, as well as the expansion and narrowing of lexical meaning. The most frequent way to create new meanings was metonymic transfer, in which there is a real connection between the objects or phenomena that are denoted by the term (60.1%, 154 transfers). In CTFM, it develops according to the following types of adjacency: action, process → result, object; part → whole; technique, method → object, instrument; place → object, subject; container → content; material → product; subject → instrument. Of all metonymic transfer models, only the process → result, object and part → whole models are the most productive in CTFM.

Metaphorical development of polysemy in CTFM is less frequent in comparison with metonymic transfer (22.3%, 57 transfers). The following types of metaphorical transfers were identified in the CTFM: the similarity of functions or mode of action; visual similarity; the similarity in characteristics and phenomena. The most widespread transfer is based on similarity of functions or mode of action (44 transfers).

12.5% of the CT (32 transfers) in the CTFM were formed by expanding the meaning, providing for an increase in the semantic volume of the term. Regarding to the narrowing of the meaning of CT, it turned out to be an infrequent type of polysemic transfer (5.1%, 13 transfers).

The French language could not avoid the phenomenon of polysemy, that is explained by the development of the conceptual system of cinematography, due to technical progress, which causes modifications in the semantic structure of the term.

Key words: term system, term, polysemy, metonymic transfer, metaphorical transfers, expansion of the meaning, narrowing of the meaning.

Зразок

для авторів, що надсилають статті до редакції збірника наукових праць
«Вісник Маріупольського державного університету»

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
<i>Українською мовою</i>	Лоскутова Наталя Миколаївна, доцент кафедри німецької та французької філології Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук
<i>Російською мовою</i>	Лоскутова Наталя Николаевна, доцент кафедры немецкой и французской филологии Мариупольского государственного университета, кандидат филологических наук
<i>Англійською мовою</i>	Loskutova Nataliia Mykolaivna, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of German and French Philology, Mariupol State University)
<i>ORCID (обов'язково!)</i>	ORCID https://orcid.org/0000-0002-2536-0462
<i>Посилання на Publons profile (за наявності публікацій статей у Web of Science або Scopus)</i>	https://publons.com/dashboard/summary/ (або навести посилання на статті у згаданих базах даних за напрямом Філологія)
<i>Джерела фінансування статті</i>	<i>Статтю підготовлено у рамках виконання гранту ...</i> <i>Статтю підготовлено у рамках виконання проекту ...</i> <i>Статтю підготовлено у рамках виконання держбюджетної теми ...</i> <i>Статтю підготовлено за власний рахунок</i>
<i>Контактні телефони автора, E-mail, адреса Нової пошти</i>	<i>(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, адресу відділення Нової пошти, за якою здійснюватиметься розсилка)</i>

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	
Контактні телефони керівника, E-mail	

Автор надає право Маріупольському державному університету розмішувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

_____ / _____ /
дата підпис П.І.Б.

ЗГОДА на обробку персональних даних

Я,

(П. І. Б.)

(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо залученим до оброблення цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

« ____ » _____ 20__ року, _____ / _____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ : ФІЛОЛОГІЯ

ВИПУСК 25

УДК 80(05)

В 53 Вісник Маріупольського державного університету. Серія :
Філологія / гол. ред. О. Г. Павленко. Маріуполь : МДУ, 2021. Вип. 25.
331 с.

Головна редколегія:

Головний редактор – д-р філол. наук, проф. О. Г. Павленко.
Заступник головного редактора – д-р філол. наук, доц. Н. А. Городнюк.
Відповідальний секретар – канд. філол. наук, доц. Н. М. Лоскутова.
Відповідальний за англійськомовний супровід – асистент В. В. Чебурахіна.

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629) 58-75-00; e-mail: visnyk.mdu.filologia@gmail.com

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 4930 від 07.07.2015 р.
Тираж 100 примірників. Замовлення № 024/21